

II. C. 49

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED UNDER THE SUPERINTENDENCE OF THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES

Nos. 356, 361, 365, 366, 369, and 371.

Sama Veda Saṅhita,

WITH THE COMMENTARY OF

SA'YANA A'CHA'RYA.

EDITED BY

SATYAVRATA SA'MAS'RAMI.

EDITOR OF THE HINDU COMMENTATOR.

VOL. IV.

CALCUTTA.

974

PRINTED BY N. K. SIRCAR, AT THE GANESHA PRESS.

1877.

BI 71.
v. 4

SL. NO. 012660

सामवेदसंहिता

भगवत्सायणाचार्य-विरचित-भाष्य-संहिता,

श्रीलश्री

वङ्गदेशीयासियाटीक-समाज्ञाभ्यर्थनया

अधीतवेद-“प्रबलकम्बनन्दिनी”-सम्पादकेन

श्रीसत्यव्रतसामश्रमिभट्टाचार्येण

वङ्गसामगेन

टीकिता यथावसरं प्रोचिता च ।

चतुर्थी भागः ।

॥ उत्तरार्चिकः ॥

चतुर्थादि-प्रपाठक-चयात्मकः ॥

कलिकाता

गणेशयन्त्रे सुद्धितः ।

चष्टाः १५१५ ।

Sl. no 012660

5973

॥ मन्त्राणामर्कारादिकमेण सूची ॥

मन्त्रप्रतीकम्	खण्डम्
✓ अक्षारसमूहः (५, २, १, १ = क १७, २, १—२३, २, ५—८—८)	२६३
अगम् (५, २, ८, १ = क०)	२८८
अग्न्याष्टुषि (६, ३, ११, १ = क०)	४३८
अग्निदेवमग्निभिः (५, १, ८, १ = क०)	१८७
अग्निधरो (६, १, १०, १ = क०)	४२५
अग्निर्बलमो (६, २, १०, २ = क०)	४७१
अग्निर्वाणि (६, १, ७, १ = क०)	४६१
अग्नेल्लो (४, १, २२, १ = क २, २, १८—१२, २, १४)	८५
अग्नेयुक्ता (६, १, २, १ = क०)	४३५
अग्ने सुवतमे (६, १, २, ४ = क०)	१८१
अग्ने सोमं (६, २, १०, १ = क०)	४७०
अग्ने सिन्धूनां (४, १, १, ३ = क ८, २, ११—२३, २, २)	३
अपिनादृष्टा (४, १, २, ६ = क०)	१०
अष्टानोवाद्या (६, १, १, २ = क०)	४३६
अजीजनोद्विपवसाम (६, १, ७, २ = क पर्युषप्रथम्य)	४०८
अत्याश्चिन्ता (५, १, २, ५ = क०)	१८१
अथानेष्मनामां (४, १, १४, ३ = क०)	५८
अथाश्वश्वः (६, २, ७, १ = क०)	५३५
अथलिषीमा (६, २, २०, २ = क०)	५६१
अथुवतप्रियं (४, १, ३, ३ = क०)	८
अथयो अग्निभिः (५, १, ११, १ = क ४, १, २०—४, २, १—२—३—४—	

५—१६, २, १३—१४)

[ख]

मन्त्रप्रतीकम्	वृत्तम्
अलुचिता (६, १, ७, ३ = क पर्युषप्रधम्)	४०८
अलुचरति (६, १, ११, २ = क०)	४१८
अपङ्गलोअरावः (५, १, ३, ८ = क०)	१८३
अपङ्गन्पवतेनधो (५, १, ७, १ = क०)	१८४
अपङ्गन्पवसेनधः (५, १, १५, ३ = क प्रवस्तेवआयधम्)	१२८
अपङ्गारा (४, २, १, ८ = क प्रकायसुशनेव)	१०८
अपाङ्गपानं (६, २, १३, २ = क ८, १, ३—१८, १, ३)	४८१
अभिज्ञान्द्वयः (४, १, १, २ = क ८, ३, ११—१३, १, १)	१
अभिग्यानि (४, १, ६, २ = क०)	२०
अभिनिष्ठ (६, २, ११, १ = क ७, २, १७)	७७२
अभिप्रियद्वयं (४, २, १, १२ = क प्रकायसुशनेव)	१११
अभिप्रियादिः (५, १, ४, ८ = क०)	१८८
अभिवस्त्रा (६, २, १८, २ = क ८, २, १४)	५०४
अभियायुं (६, २, १८, १ = क ८, २, १४)	५०३
अभिविप्रा (५, १, ४, २ = क०)	१८१
अभिहित्य (५, १, १८, २ = क ५, १, १२)	२४२
अभौनोअर्षा (६, २, १८, ३ = क ८, २, १४)	५०४
अभौनोवाजसातनं (५, १, १६, १ = क ५, १, ३—४—५—६—७—८— १२, १, १५—१६—१७, १, १२—१३—१४—१८—१८, १, १०— १८, २, ८)	१११
अभ्यर्षसायुध (४, १, ४, ७ = क०)	१५
अभ्यर्षानपच्युतो (४, १, ४, ८ = क०)	१६
अभाटयोअना (६, २, ४, १ = क ७, १, १०)	४५०
अभिवद्वादिअर्षाः (६, ३, ३, ४ = क०)	५२१
अयंसोम (६, ३, ३, १ = क १५, १, ५)	५४३
अयन्दायसाधनो (४, १, १८, २ = क ३, २, १२—८, १, १०—११)	७६
अयामवस्त्रधारया (५, १, ८, १ = क०)	१८५

[य]

संज्ञप्रतीकम्	वृत्तम्
अयापवापवस्त्रेना (४, १, २१, १ = ज ३, २, १०-८, २, १०-१३, १, १)	८८
अयावीती (५, १, ६, १ = ज०)	१८२
अयुक्तस्तर (५, १, ८, १ = ज०)	१८६
अयुक्ता (५, २, २१, २ = ज ६, १, ६)	२०५
अन्यकस्यतो (४, १, २४, २ = ज ३, २, १८)	१००
अधामःसोम (५, १, २०, ३ = ज ६, १, ५-१८, १, ११)	२०२
अक्षरिःरति (५, २, १४, २ = ज ५, १, ८-१०, २, २)	२३६
अवक्तृचिह्न (६, १, ५, २ = ज ६, १, १५)	४०३
अवकाङ्क्षायतो (४, १, १८, ३ = ज०)	६२
अव्यापारपरि (४, २, २, ६ = ज०)	११८
अव्यापारैःपरि (५, १, ५, ३ = ज०)	१८०
अवाहस्य (४, २, ८, १ = ज ४, १, ८)	१४१
अवाविषोमोचरयो (५, २, १३, १ = ज ५, २, ८-८, १, १-१०, १, ४-१३, २, १०-१०)	२२०
अवक्षतप्र (४, २, २, १ = ज०)	६
अवप्रमिन्दवः (४, २, २, १ = ज०)	११५
अवभ्यंरोदसी (४, २, २, ८ = ज०)	१२०
अवभ्यमिन्दविन्द्रियं (४, १, ३, १० = ज०)	१२
अवावकाददन्वी (६, २, २, ४ = ज २०, १, १-२१, १, ११)	५१०
अवप्रप्राप्तिना (६, १, ८, १ = ज ७, २, ६)	४६३
अवालावान् (४, १, १४, २ = ज ३, २, ७)	५४
अवाधिष्मिन् (५, २, ११, १ = ज ६, १, ६)	२०४
अवाज्जिद (६, १, ४, १ = ज ६, १, १४-१०, २, ५-१८, २, १२-२३, २, १०)	२८६
अवाज्जिद (६, २, २, २ = ज प्रत्ययानाथ)	४३८
अवातेद (४, २, १, १० = ज०)	१११

[व]

सन्तप्रतीकम्			पृष्ठम्
आतेवली (४, २, १२, १ = ज ४, १, १७)	..	...	१५५
आत्वारथे (६, २, ५, २ = ज आत्वासुखम्)	...	...	४५३
आत्वासुखम् (६, २, ५, १ = ज ७, १, १४-१८, १, १२-१३, २, ३)			४५२
आदित्यैरिन्द्रः (४, १, २३, ३ = ज०)	..	...	८८
आनःसुतास (५, २, १७, २ = ज ५, २, १७-१९, १, १८)	..		३४८
आनःसोमसंयतं (४, १, ७, ३ = ज प्रोक्षयासी०)	..	...	१३३
आनसोगन्तु (६, २, २०, १ = ज ११, १, १६)	...	..	५०८
आपवमानधारय (५, १, ४, ८ = ज०)	...	...	१८८
आपवस्त्रमदिन्म (५, १, ५, ४ = ज०)	...	...	१८१
आपानासोविवस्त्रतो (४, २, १, ८ = ज प्रकायसुशनेव)	...		१०८
आमन्द्रमा (४, १, २, ११ = ज०)	...	..	१२१
आमासुपक्रमैरथ (६, २, १८, ३ = ज०)	..	..	५०७
आमिचेवषणे (४, १, २, ८ = ज०)	...	...	११८
आयज्ञौभृमिर् (६, १, ११, १ = ज०)	..	...	४२८
आयद्भुवः (४, १, १४, ३ = ज ३, २, ७)	...	..	५४
आयथोस्त्रिभतं (४, १, ५, ४ = ज०)	...	...	१८
आरथिमा (४, १, २, १२ = ज०)	..	...	१२२
आवचस्त्रमदि (४, १, ३, २ = ज०)	..	...	८
आसुतेसिञ्चत (६, २, १६, १ = ज०)	...	...	५११
आसोतापरि (६, २, ६, १ = ज २, २, १-७, १, १७-१९, १, १३)			४५८
इदंवाक्यदिरं (४, १, १०, ३ = ज०)	..	...	२८
इदंथे उज्जोतिषाग्नीतिहृतमं (६, २, ५, ३ = ज०)	...	...	५२७
इन्द्रःसदामने (५, १, १०, २ = ज०)	..	...	१०६
इन्द्रकृतम् (६, १, ६, १ = ज ८, १, १७-१८-८, १, १-१८- १८, १, १-५)	...	...	५१८
इन्द्रमौशामम् (५, १, २०, १ = ज ५, १, १२-१९, २, २०)	...		१५८

[७]

सन्तप्रतीकम्	वृद्धम्
इन्द्राद्यहोत (६, १, ८, १ = ऊ ७, २, १२)	४६८
इन्द्राद्यहोदिनो (६, १, ८, २ = ऊ ० ")... ..	४६८
इन्द्राद्यहोसोम (६, १, ८, २ ऊ परिप्रधन्व)	४६४
इन्द्राद्यहोसपवसान (५, १, १२, २ = ऊ धर्मादिवः)	२१३
इन्द्राद्यहोसराधसे (५, १, २, १ = ऊ ०)	१७५
इन्द्राद्यहोसपातवे सदाय (६, २, ३, ५ = ऊ ०)	४२८
इन्द्राद्यहोसपातवेवृचन्नि (५, २, १८, २ = ऊ परित्यंक्ष्यै)	३५१
इन्द्राद्याहिचिचिभानी (४, १, ५, १ = ऊ ०)	१२७
इन्द्राद्याहि तंतुजान (४, १, ५, २ = ऊ ०)	११८
इन्द्राद्याहिधियेषितो (४, २, ५, २ = ऊ ०)... ..	१२८
इन्द्राद्येन्दो (४, १, ११, १ = ऊ २, १, १८-२०-२१-८, १, ४,— १०, २, ४-१६, १, ११-२२, २, १६-२३, १, १८-१०)	६०
इंसोमं (४, १, ७, १ = ऊ १७, १, १५)... ..	२१
इमातुककध्वना (४, १, २३, १ = ऊ ०)	८८
उत्तानिमेति (६, १, ८, २ = ऊ ६, १, ११-८, २, ११)	४१२
उत्तत्याहरितो (५, १, ८, २ = ऊ ०)	१८६
उत्तनएमा (४, १, २१, २ = ऊ अयापवा)	८८
उत्तनःप्रिया (६, १, ८, १ = ऊ ०)	५३७
उत्तनोगोसतौ (४, १, ६, २ = ऊ ०)	१०
उत्तनीवाजसातये (५, १, २, ४ = ऊ ०)	१८०
उत्तप्रपिण्य (६, २, १५, २ = ऊ साकमुद्यो)... ..	४८८
उत्तप्रवन्तु (६, २, १, ४ = ऊ ०)	४३५
उत्तस्त्राजो (६, १, १, २ = ऊ ०)	३८३
उत्तस्त्रासर्दरते (५, १, ५, १ = ऊ ०)	१८८
उत्तानदन्तु (६, १, २, १ = ऊ ०)	३८४
उत्तप्रभारत (६, २, १, २ = ऊ ०)	४३६

[च]

संज्ञप्रतीकम्	श्रुतम्
उद्युत्येसधुसतना (६, १, ६, १ = ज ६, १, १६) ४०५	
उद्देदिमि (६, २, ४, १ ज १४, १, १६) ५२२	
उद्यस्यते (५, १, ६, २ = ज०) १६६	
उपनःसवना (४, १, १५, २ = ज०)	
उपप्रच (४, १, १, १४, २ = ज २, २, १६)	
उपप्रथको (६, २, १, १ = ज०)	
उपसक्तोपु (६, २, १६, २ = ज०)	
उपोमतिःपृषते (६, १, ६, २ = ज ६, १, २१-६, २, ११)	
उपोषुजानम् (५, २, १०, १ = ज ६, १, ५-१६, २, ११) .	
उभयग्र्यणवच (५, १, १४, १ = ज ४, २, १६-१८, २, ७)	
उभेयदिन्म (४, १, १६, १ = ज०)	
उदग्यतिर् (६, १, ११, २ = ज ७, २, १७) ४००	
उदाविद (४, १, ५, २ = ज०) १८	
अतस्वतेन (६, २, १२, २ = ज०) ५४०	
अविसनाय (५, १, १, २ = ज शिष्टज्ञानं चर्यतं) १६५	
एतन्मरितो (५, १, ४, ६ = ज०) २८२	
एतन्मिन्नस्य योषणो (५, २, ४, २ = ज०) २८२	
एतन्म्यन्दश्चिपोखजनि (४, १, १२, १ = ज २, २, ७-२३, २, १४) ५०	
एतन्म्यन्दश्चिपोखरि (५, २, २, ८ = ज०) २	
एतन्मृजनि (५, २, २, २ = ज०)	
एतेसोमाचमि (५, १, २, २ = ज०)	
एतेसोमाचखत (४, १, ६, १ = ज०) १६५	
एतोन्मिन्नं स्वाम (६, २, ६, १ = ज ७, २, १२) ४६७	
एम्ननोगधि (५, १, १६, १ = ज ५, १, १०) २५२	
एमेनम्येतन (६, २, २, १ = ज १०, १, १-११, १, १२) ५१५	
एवावृताय (६, १, ८, २ = ज परिमथम्) ४१२	

मन्त्रप्रतीकम्	पृष्ठम्
एषइन्द्राय (५, १, ६, २ = ज०)	२८०
एषउरुपुत्रतो (५, २, २, १० = ज०)	२८५
एषउरुष्टवा (५, २, ४, १ = ज०)	२८०
एषकविर (५, १, ६, १ = ज०)	२८०
एषगव्युर् (५, २, ६, ४ = ज०)	२८८
एषदिवविधावनि (५, २, २, ७ = ज०)	२८३
एषदिव्यावरत् (५, २, २, ८ = ज०)	२८४
एषदेवःशुभायते (५, २, ५, ३ = ज०)	२८४
एषदेवोऽसमन्तः (५, २, २, १ = ज०)	२८०
एषदेवोरथर्यति (५, २, १, ४ = ज०)	२८२
एषदेवोविपन्युभिः (५, २, २, ५ = ज०)	"
एषदेवोविपाह्नतो (५, २, २, ६ = ज०)	२८६
एषधिया (५, २, ०, १ = ज०)	२८५
एषनृभिर्वि (५, २, ६, ३ = ज०)	२८८
एषपवित्रे (५, २, ५, २ = ज०)	२८४
एषपुरुषियायते (५, २, ३, २ = ज०)	२८६
एषजन्मना (५, २, २, ८ = ज०)	२८४
एषहस्तिभिरी (५, २, ३, ५ = ज०)	२८८
एषवसूनि (५, २, ३, ७ = ज०)	२८८
एषवाजी (५, २, ५, १ = ज०)	२८३
एषवित्रैरभिष्टुतो (५, २, २, २ = ज०)	२८१
एषविश्वानिवार्यो (५, २, २, ३ = ज०)	"
एषनृषा (५, २, ५, ४ = ज०)	२८५
एषशुक्लादाभ्यः (५, २, ६, ६ = ज०)	२८८
एषशुक्लासिष्णदत् (५, २, ६, ५ = ज०)	"
एषशृङ्गाणि (५, २, ३, ६ = ज०)	२८८
एषसूर्यसरोवयत् (५, २, ५, ५ = ज०)	२८५

[अ]

सम्प्रतीकम्	पृष्ठम्
तत्त्वविस्तरेण (६, २, १०, १ = ज०)	५१७
तद्विदास (६, २, १८, १ = ज० १२, २, १२)	५५२
तन्नामदाय (४, १, २, ८ = ज०)	११
तन्नाविप्रा (४, १, ११, १ = ज० इन्द्रायम्बो)	३०
तन्नामोचिष्ठ (४, १, २२, १ = ज० अग्नेलम्बो)	८६
तमग्निमन्त्रो (६, १, १०, २ = ज०)	४२६
तमिद्वर्जम् (४, २, १०, २ = ज० ६, १४—१८, २, ११)	३७१
तमिन्द्राजयामसि (४, १, १०, १ = ज०)	२००
तमोडिच्यो (४, २, ६, १ = ज०)	१२८
तमुत्तान्त्रं (६, २, १०, २ = ज० ७, १, १८—१६, १, ७—१८, २, १४)	४७६
तन्त्रपथस्य (६, २, १, १ = ज०)	५१२
तन्त्रसम्बन्धो (४, १, ५, १ = ज०)	१७
तन्त्रज्ञा (४, १, ४, ६ = ज०)	१५
तन्त्रयज्ञो (५, १, ११, १ = ज० अथर्ववेदविभिः)	२०३
तन्त्रपुसाङ्ग (५, १, १७, २ = ज० ५, २, १७—११, १, १८)	३४७
तानःशक्त (४, २, ४, १—६, २, १२, १ = ज०)	१२७, ५१८
तानोवाजवतीर् (४, २, ६, १ = ज०)	१२०
तैत्तिरीयम् (६, २, १७, २ = ज० ८, १, १२)	५००
तैत्तिरीयसम् (६, १, १६, २ = ज०)	५५१
तैत्तिरीयस्य (५, १, २, ६ = ज०)	१८२
तैत्तिरीय (४, २, ११, २ = ज० ४, १, १६)	१५४
तैत्तिरीयविपक्षितः (४, १, २०, १ = ज० सोमाःपथम्)	७८
तैत्तिरीय (४, १, २, १ = ज०)	७
तैत्तिरीयदेव (४, १, ८, १ = ज०)	२६
तैत्तिरीयस्य (४, १, १०, २ = ज०)	२८
तैत्तिरीयमन्त्रो (६, १, ११, १ = ज०)	४३०
तैत्तिरीयस्य (६, २, १०, १ = ज०)	५५८

[अ]

मन्त्रप्रतीकम्	पृष्ठम्
चिरक्रीसप्त (६, २, १८, १ = ज ८, १, १९)	४८८
लंघविष्ट (५, १, १८, ३ = ज ५, १, ११)	२५०
लंघवृणुत (५, १, ८, ३ = ज०)	३००
लंघलस्य (५, १, २०, २ = ज ५, १, १३—१२, २, २०)	२५६
लंघविष्टव (५, १, १०, २ = ज परिखानोगिरिष्ठाः)	६३
लंघुनीमदिनसो (५, २, १६, १ = ज लंघीमासिधारयुर्)	३५१
लंघुस्वाणोश्चद्रिभिर् (५, २, १६, ३ = ज ")	"
लंघसूर्यनद्या (५, १, ४, ५ = ज०)	१५
लंघीमासिधारयुर् (५, २, १६, १ = ज० ५, २, ११—१२—१३—१४—१५)	३५१
लंघिनःपिता (५, २, १३, २ = ज ५, १, १८)	१५८
लंघिराघसप्त (५, २, १५, २ = ज ५, १, १०)	३२८
लंघिराघतौनाम् (५, १, १८, ३ = ज ५, १, १३)	२५३
लंघिराघशमिता (६, २, २०, २ = ज २१, १ १६)	५१०
लंघिराघभर (५, २, १३, १ = ज ५, १, १८)	१५७
लंघिराघदशानां (६, २, १६, १ = ज०)	५७८
लंघिराघसप्तथा (६, २, १०, ३ = ज०)	४७१
लंघिराघश (६, २, १२, १ = ज ७, २, १८—१९, २, ७—१८, २, १४)	४७६
लंघिराघपेसुतानाम् (६, १, ३, ३ = ज०)	३८५
लंघिराघरौषधम् (५, १, ४, ८ = ज०)	५१६
लंघिराघसप्तत (५, १, ३, २ = ज०)	१२४
लंघिराघिन् (५, २, १३, २ = ज ५, १, १८)	१५८
लंघिराघमपि (६, २, १०, २ = ज १३, २, १२)	५५६
लंघिराघजोषसो (५, २, १०, ३ = ज परिखानोगिरिष्ठाः)	६४
लंघिराघपौषम् (५, १, ११, ३ = ज अर्धव्योश्चद्रिभिः)	२०३
लंघिराघर्षासि (५, १, १०, ३ = ज ५, १, ८—११, ३, ८)	२४७
लंघिराघाभा (५, १, ४, ४ = ज०)	१८६
लंघिराघकुम्भ (५, १, १६, २ = ज०)	६१

सत्यप्रतीकम्	वृद्धम्
द्वैवेभ्यस्त्वा (४, १, २, ४ = ऊ०) ...	१०६
द्विर्वचस्य (४, २, १८, २ = ऊ परित्यज्यर्थतः) ...	३४१
भर्ता द्विः (४, १, १२, १ = ऊ ४, २, १४—८, १, १६—१५, १, १५—१०, १, २०—२२, २, १६—२३, २, १८) ...	२११
धियाचक्र (६, ३, १५, २ = ऊ०) ...	४५०
ध्वजयोः पुत्रवन्धोर् (४, १, ५, ३ = ऊ०) ...	१८
नकिरस्त्रसंचत्य (६, १, १४, २ = ऊ०) ...	४८४
नकिरस्त्रसंचत्य (४, २, ८, १ = ऊ ४, १, ८) ...	१४७
नकीरेवन् (६, १, ४, २ = ऊ० ०, १, १०) ...	४५१
नलाशतस्य (५, १, ०, २ = ऊ०) ...	१८५
नमसेदुपसीदत (६, ३, ३, ३ = ऊ०) ...	५२०
नराशंसमिष (६, १, १, ३ = ऊ०) ...	३८०
नवयोजयति (६, ३, ४, २ = ऊ १४, १, १६) ...	५१२
नोभावाभिन्न (४, २, १, ११ = ऊ प्रकाशमुग्रमेव) ...	११०
नाभिषङ्गागां (४, २, ३, ३ = ऊ०) ...	१२५
नित्यकोमो (५, १, ४, ० = ऊ०) ...	१८०
नूनम्युमानो (५, २, ११, २ = ऊ परीमोषिष) ...	३०६
नृचक्षसन्ता (५, १, २, ८ = ऊ०) ...	१००
पदापणीनराधयो (६, १, २, २ = ऊ०) ...	३८४
परित्यज्यर्थतः (४, १, १८, १ = ऊ० ४, २, १८—१८—२०—६, १, १—१—१— १२, २, १—२—१४, २, १६—१०—१८—१८—२०—११— १०, १, ८—१०, १, ८—१०, २, २—२०, २, ४) ...	३५०
परिमोषश्च (५, १, १, १ = ऊ०) ...	१८२
परिप्रथम्यन्त्राय (६, १, ८, १ = ऊ ६, १, २०—८, २, १०—१०, १, ८— १२, १, ०—१४, १—१०, १, ६—२१, १, १८) ...	५११

अक्षप्रतीकम्	प्रकारम्	प्रकारम्
परिचयत्वाद्या (४, १, २, ४ = ऊ०)	...	११७
परिचयत्वाद्या (५, १, १६, २ = ऊ० अक्षमोवाजसातमे)	...	२२२
परिचयत्वाद्या (५, १, १२, २ = ऊ० परीतोविष्ट)	...	२००
परिचयत्वाद्या इन्वो (४, १, १, ७ = ऊ० प्रकायमुद्भव)	...	१०८
परिचयत्वाद्यागिरिष्ठाः (४, १, १७, १ = ऊ० २, १, ८-८-१०-८, १, ८-८, २, ६-१२, १, १८-१४, १, ३-१५, १, ८-८-१०-११-१२-१६, १, ७)	...	६२
परीतोविष्टता (५, २, १२१ = ऊ० ५, १, १-२-३-४-५-६-७, १, ३-४-७, २, ३-४-८, १, ३-८, २, ४-८, ३, ११-१२, १, १८-१२, २, २०-१५, १, ६-१५, १, १२-१३-१४-१६, १, ५-१६, १, ६, १८, १, १८)	...	३०५
पर्यन्तःपिता (५, २, १२, २ = ऊ० अक्षमोवाजसातमे)	...	३२८
पर्यन्तःपिता (६, १, ७, १ = ऊ० ६, १, १८-१८-८, २, ८-२०, २, ५-६)	...	४०८
पर्यन्तःपिता (५, १, २, २ = ऊ०)	...	१८०
पर्यन्तःपिता (५, २, १५, २ = ऊ० पर्यन्तःपिता)	...	२२८
पर्यन्तःपिता (५, १, २, २ = ऊ०)	...	१०८
पर्यन्तःपिता (५, २, ११, २ = ऊ०)	...	१०५
पर्यन्तःपिता (६, २, १, ८ = ऊ०)	...	५२१
पर्यन्तःपिता (५, २, ११, १ = ऊ०)	...	३०३
पर्यन्तःपिता (४, २, २, ५ = ऊ०)	...	११७
पर्यन्तःपिता (६, २, १, ५ = ऊ०)	...	५१४
पर्यन्तःपिता (५, २, ११, २ = ऊ०)	...	३०४
पर्यन्तःपिता (५, १, १५, १ = ऊ० ४, २, १७-१८-१८-२०-१७, १, १)	...	११७
पर्यन्तःपिता (५, १, १७, १ = ऊ० ५, १, १७-११, १, १८)	...	२४७
पर्यन्तःपिता (५, १, २, १ = ऊ०)	...	८
पर्यन्तःपिता (६, २, १, १ = ऊ०)	...	५११
पर्यन्तःपिता (५, १, १७, १ = ऊ० ५, १, ८-११, २, ८)	...	२४६

[illegible]

[७]

संज्ञाप्रतीकम्	वृत्तम्
प्रवाच्यसाधुसचरेता (४, २, १०, २ = ऊ४, १, १५—१३, २, १) ...	१४०
प्रवोषिषो (४, २, ७, २ = ऊ० प्रोषयाषी०) ...	१३३ _८
प्रवोमिताय (४, २, ४, १ = ऊ०) ...	१२६
प्रवोषोप (४, १, २, ४ = ऊ२, २, १८) ...	१००
प्रसवेतउदीरते (५, १, ५, २ = ऊ०) ...	१८०
प्रसृज्जानाया (६, २, ३, १ = ऊ१, २, १७—१८—६, २, १८—१८—१०— ६, १—११, २, १—२—१३—१५, १, १६—१६, १, १४—१८, १, १७—१८, १, १८—२०—२१—२२, २, ७)	४३७
प्रसोमयासोन्द्रस (४, २, १०, २ = ऊ४, १, १५—२३, २, १) ...	१५०
प्रस्रानासोरथा० (४, २, १, ४ = उ प्रकाव्यमुशनेव) ...	१०६
प्रस्रसासलपला (४, २, १, २ = उ प्रकाव्यमुशनेव) ...	१०३
प्रसोषमेदीदिदि (६, १, १०, ३ = उ०) ...	४२७
प्रस्रंषो (५, १, १८, १ = उ ५, १, ११) ...	२४८
प्रोषयासोद् (४, २, ७, १ = उ० ४, १, ७—६, २, १०—७, २, ११— १०, १, ५—२३, २, १५—१८) ...	१३१
प्रोथदशोन (४, २, ८, १ = उ०) ...	१८८
प्रथवेतु (६, २, ३, १ = उ०) ...	४१८
प्रथमिदिदि (५, २, २१, १ = उ ६, १, ६) ...	३७५
प्रथमप्रजात (६, १, ७, २ = उ०) ...	४६२
प्रद्रावका (६, २, ८, २ = उ०, २, ६) ...	४६४
प्रद्रावका (४, १, ७, २ = उ० १७, १, १५) ...	२१
प्रिनिविज्ञा (४, १, ८, १ = उ०) ...	२७
प्रिनामते (६, २, १६, २ = उ पिवास्तुमस्य) ...	४८२
प्रिनामयापवस (५, १, १, ७ = उ०) ...	१७७
प्रिवास्तु (५, २, १, १ = ऊ० अकगितुः) ...	१६७
प्रिवास्तु (६, २, १०, १ = ऊ१ ११, १, १६) ...	५०८

सन्धप्रतीकम्	वृत्तम्
मदधुश्चेति (५, १, ४, २ = ज०)	१८५
मधुसनाग्रनूतपात् (६, १, १, १ = ज०)	१८०
मधुसत्सीमो (५, २, १, २ = ज० अन्त्यात् मुद्रः)	१६५
महोदधौ (५, १, १०, ० = ज०)	१०१
महानन्तामहीर् (४, १, २, ४ = ज०)	६
महीमेधस्य (४, १, ११, १ = ज० अन्त्यात्)	८०
महोदराय (५, १, ३, १ = ज०)	१८४
महाविष्ठा (५, २, ८, १ = ज०)	१
माधिरन्यत् (६, १, ५, १ = ज० ६, १, १५)	४०२
मानोचक्षता (६, ३, ६, २ = इन्द्रकतुमया)	५१८
मूर्धनान्द्वि (४, २, २, १ = ज०)	१२३
मृगमितादश (५, १, २, ४ = ज०)	१०५
मृगमानःसुख्य (४, १, १२, १ = ज० ३, १, १-२-३-४-३, १, ५-८, १, ५-६-८, २, ८-९-९, २, १२-१८, १, ५- १४-२०, २, ७-२०, २, ८ ... .. ३८	
यथाजीकेतु (४, १, ११, २ = ज० ४, ५, १६)	१५३
यद्व (४, १, ६, २ = ज०)	१२०
यद्वद्विद्वते (५, १, २१, १ = ज० ६, १, ७)	३०६
यथावमानोत्थेत्थविभिर् (... .. १८४	
यःसोःकलशेष्ठा (५, १, ४, ५ = ज०)	१८६
यःक्षीरिणी (६, २, १, २ = ज०)	४३३
यजिष्ठन्तावदमहे (६, २, १२, १ = ज० ८, १, १८, १, २)	४८०
यन्तायथापूर्य (६, १, १८, १ = ज०)	५०६
यज्ञक्षमस् (४, १, १३, २ = ज०)	८८
यज्ञक्षिप्त्वा (४, १, १०, १ = ज०)	१८
यत्तद्वन्तावदमहे (५, १, १५, १ = ज० ५, १, १०)	३१८
यन्दिह (४, २, १४, २ = ज० ४, १, १८-२१, १, १८)	१११

[त]

संज्ञाप्रतीकम्	पृष्ठम्
सत्त्वानिःसम्बाधयो (५, १, १३, २ = ज्ञ माध्यामिता) ...	३८०
सदस्यर (६, १, १, १ = ज०) ...	३८२
सद्विन्नचित्त (४, १, १४, १ = ज्ञ ४, १, १८-१९, १, १८) ..	३८०
सद्विन्नप्राम् (५, १, १३, १ = ज्ञ ४, १, १५) ...	३९१
सदीप्ततेभिर् (६, २, १, २ = ज्ञ १०, १, १-११, १, ११) ...	५१६
सद्वाचनेद्वयमे (५, १, १२, १ = ज्ञ ४, १, १५) ...	३९१
सद्दीप्तान् (४, १, ८, १ = ज०) ...	३८
सन्मन्वे (४, १, १४, १ = ज्ञ ४, १, १८-१९, १, १८) ...	३८०
सप्तमेऽष्टम् (६, १, १४, १ = ज०) ...	४८३
सप्तद्वितीया (५, १, २१, २ = ज्ञ ६, १, ७) ...	३७७
सप्ततन्त्रः (४, १, १८, २ = ज्ञ ३, २, ११-११, १, १४) ...	...
सप्ततेविचं ४, १, ८, १ = ज०) ...	३७
सुख्यादिकेहिना (५, १, १३, २ = ज्ञ माध्यामिता) ...	३८१
सुख्यनिप्रश्न (६, २, १२, १ = ज०) ...	५४१
सुख्यस्यकाम्या (६, २, १२, १ = ज०) ...	५४२
स्येदेवाःपवित्रेण (५, १, ८, ५ = ज०) ..	३८७
स्येदेवाःपरावति (४, १, ११, १ = ज्ञ ४, १, १६) ...	३५२
स्येद्विन्न (४, १, ४, १० = ज०) ...	३६
स्येद्विन्नो (४, १, ११, २ = ज्ञ इन्द्रायेन्दो) ..	३८
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (४, १, १, १ = ज्ञ प्रकाशसुशनेव) ...	१०७
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (४, १, ८, २ = ज०) ..	३६
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (४, १, १४, १ = ज्ञ ३, २, ७) ..	५३
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (५, १, १६, १ = ज्ञ अभिज्ञोवाञ्छातमं) ...	३३३
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (४, १, २२, २ = ज्ञ अभिज्ञो) ...	८६
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (६, २, १७, १ = ज०) ...	५४८
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (६, २, १८, १ = ज्ञ ११, १, ११) ...	५५५
स्येद्विन्नोऽपिप्रश्नः (५, १, १३, ७ = ज०) ...	३८१

संज्ञासूचकम्			पृष्ठम्
विद्यावृत्तविषयम् (६, २, ५, १ = ज०)	...	...	५१५
विद्यावृत्तसुखम् (६, २, ५, २ = ज०)	..	...	५१६
विद्विषयःपरि (५, १, २, ८ = ज०)	...	...	१०८
विद्यावादीत्यादिशम् (६, २, ११, २ = ज०)	...	...	५४०
विद्याविरोधो (६, २, १४, २ = ज०)	.	..	५४८
विमलालसिन्धु (४, १, ७, २ = ज० १७, १, १५)	...	...	२२
विमलालसिन्धु (५, २, १८, २ = ज० ६, १, ४)	..	..	२२८
विमलालसिन्धु (५, १, १, १ = ज० ८, १, १२-१०, १, ७-१०, १, ७- १८-२२, २, ४-२२, २, ७)	...	...	१८४
विमलालसिन्धु (५, १, १०, २ = ज० ५, १, ८-२१, २, ८)	...	...	२२६
विमलालसिन्धु (४, १, २, २ = ज०)	...	...	७
विमलालसिन्धु (६, २, १२, २ = ज० ५, १, ५)	...	...	५४५
विमलालसिन्धु (६, २, ११, २ = ज० ७, २, १०)	...	...	४०३
विमलालसिन्धु (५, १, १२, २ = ज० ४, १, १०)	..	...	२२२
विमलालसिन्धु (५, २, १४, २ = ज० ५, २, ८-१०, २, १)	..	...	२२६
विमलालसिन्धु (६, २, १२, २ = ज० ५, १, ५)	...	...	५४५
विमलालसिन्धु (५, १, १८, २ = ज० २, २, १२-८, १, १०-११)	...	...	७५
विमलालसिन्धु (५, २, ८, १ = ज० ५, १, १२-७, १, १८-१८- ८, १, १८-१४, १, १५)	...	...	१४२
विमलालसिन्धु (५, १, ७, २ = ज०)	...	...	२८२
विमलालसिन्धु (५, २, ७, २ = ज०)	..	...	२८२
विमलालसिन्धु (६, २, ४, २ = १४, १, १६)	...	...	५२३
विमलालसिन्धु (६, २, १, ४ = ज०)	...	...	५२४
विमलालसिन्धु (४, १, ४, १ = ज०)	..	..	१२
विमलालसिन्धु (४, १, ४, २ = ज०)	...	...	२
विमलालसिन्धु (४, १, ४, २ = ज०)	..	...	१२
विमलालसिन्धु (४, १, १२, २ = ज० २, २, ७-२३, २, १४)	...	...	५१
विमलालसिन्धु (६, २, १६, २ = ज०)	..	...	५४८
विमलालसिन्धु (६, २, १, २ = ज०)	...	...	४३४
विमलालसिन्धु (५, १, ५, ४ = ज०)	...	...	१८१
विमलालसिन्धु (५, २, ७, २ = ज०)	...	...	२८१
विमलालसिन्धु (६, १, ४, २ = ज० ५, १, ११)	..	...	२८०
विमलालसिन्धु (६, २, १०, २ = ज० ८, १, ११)	..	..	४८८
विमलालसिन्धु (४, २, १२, २ = ज० ४, १, १०)	...	..	१४६

संज्ञाप्रतीकम्	पृष्ठम्
समन्ताविष्टा (५, २, ८, २ = ज०) ...	१८८
समिन्धुषोत (४, १, १३, २ = ज १, १, ७-१३, १, १४) ...	५०
समीपसूत्र (४, २, ८, २ = ज० ४, १, १२-७, १, १८-१८- ८, १, १८-१४, १, १५) ...	४८८ १४४
समीचीनासम्प्राप्त (४, २, १, १० = ज प्रकाशसुश्रमेव) ...	१०८
समुद्रोष्णपटु (४, १, १, ५ = ज०) ...	१०
समुप्रिथोसुव्यते (६, २, ८, २ = ज ७, २, ६) ...	४६५
सम्प्राप्तुमिर् (६, २, १५, २ = ज साकमुषी) ...	४८७
सम्प्राप्ताया (४, २, ४, २ = ज०) ...	१२६
समीजनतुल्यमायस्य (४, २, १, ३ = ज प्रकाशसुश्रमेव) ...	१०५
सर्वज्ञता (६, १, ४, २ = ज आकाशविर-) ...	३८८
सवाज (६, १, १४, ३ = ज०) ...	४८५
सवाजी (५, २, ७, २ = ज०) ...	१८१
सवासुम् (४, २, २, ७ = ज०) ...	११८
सवीरो (६, २, २, ३ = प्रसुम्पनाय) ...	४३८
सवृषणा (५, २, ७, ५ = ज०) ...	१८२
समुतः (५, २, ७, १ = ज०) ...	१८०
समुत्थे (४, १, १८, १ = ज ३, २, ११-११, १, १४) ...	७२
समन्तार्थवर्धनं (६, २, ६, १ = ज २, २, १-७, १, १७-१२, १, ११) ...	४८६
साकञ्जातः (६, २, १८, २ = ज०) ...	४६०
साकमुषी ६, २, १५, १ = ज ८, १, ७-१२, १, ८-१८, २, ४) ...	४८६
सुप्रवीरस्य (६, १, २, १ ज०) ...	१८१
सुक्पलस्य (४, १, १५, १ = ज०) ...	५७
सुषमिद्धो (६, १, १, १ ज०) ..	४८७
सुम्प्राप्तासीत्यदिमिर् (४, १, २०, ३ = ज सोमाःपवना) ...	७८
सुख्यं स्त्रिय (६, १, ८, १ = ज ६, १, ११-८, २, ११) ...	४२०
सोमःपुनानोचर्षति (५, १, १, १ = ज०) ...	१७८
सोमाश्चक्षुप्रम् (५, १, ४, १ = ज०) ...	१८४
सोमाःपवनादन्वयो (४, १, २०, १ = ज २, २, १३-१४-१५-१६- १५, २, १६-१७-१८-१९, १, १-२३, १, १४) ..	७८ ५१८
सोमानांस्तरणं (६, २, ११, २ = ज०) ...	५२०
सुख्युतेमिर् (६, ३, २, २ = ज०) ...	१०६
सुम्प्राप्तासीत्यदिमिर् (४, २, १, ५ = ज प्रकाशसुश्रमेव) ...	५४८
सोमादेवो (६, २, १७, ४ = ज०) ...	

यस्य निश्चितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ ७ ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः आरभ्यते* ॥

तत्र

प्रथमखण्डे,† प्रथम-ल्लेखे—

प्रथमा ।

१ १ ३ १ २ ३ १ २ १ २

ज्योतिर्यज्ञस्यपवतेमधुप्रियं

३ १ ३ १ १ ३ १ १ २

पितादेवानाञ्जनिताविभूवत्सुः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ २

दधातिरत्नं स्वधयोरपीचं

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २

मदिन्तमोमत्सरइन्द्रियोरसः ॥ १३ ॥

“यज्ञस्य” अग्निष्टोमादेः “ज्योतिः” दीपकः सोमः “प्रियम्”
इन्द्रादीनां प्रियभूतं “मधु” मधुरसं “पवते” पूयते दशापवि-

* ‘त्रिणवसौमिकमिदानीं वष्टमष्टः’—इति वि० ।

† ‘तयस्त्रिणवद्वे वताऽष्टम्’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, ३, १३, ५ ।

तत्र शोध्यत इत्यर्थः । रसो विशेष्ये—“पिता” पालकः
 “जनिता” फलस्य उत्पादकः “विभूवसुः” प्रभूतधनः तेन
 सम्पादयितुं शक्यत्वात् तादृशः सोमरसः “स्वधयोः” [“स्वधे”—
 इति आवाष्टयिष्योर्नाम (निघ० ३, ३०, १)] “अपीचम्”
 [—इति चान्तर्हितस्य (निघ० ३, २५, ६)] आवाष्टयिष्यो-
 र्मध्येऽन्तर्हितं “रत्नं” रमणीयं धनं “दधाति” स्थापयति
 यजमानेषु । स एव पुनर्विशेष्यते—“रसः” रसदिता
 “मदिन्तमः” मादयित्वतमः “मत्सरः” स सोमः “इन्द्रियः”
 इन्द्रेण जुष्टः इन्द्रिय-वर्चको वा* ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ एक २१ ३
 अभिक्रन्दन्कलशं वाज्यर्षति

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १
 पतिर्द्विवः शतधारो विचक्षणः ।

१ २ ३ २ ३ १ २
 चरिर्मित्रस्य सदनेषु सीदति

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 मर्मजानो विभिः सिन्धुभिर्वृषा ॥ २१ ॥

* ‘ज्योतिर्यज्ञस्य पवते—ज्योतिरुज्ज्वलं दीप्तिकरं यज्ञस्य पवते पूयते मधु-
 रसं * * * पिता देवानां जनिता विविधेन प्रकारेण जनिता । कथम् ? “अग्नौ
 प्रास्ताकृतिः सस्यगादित्य मुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिर्दृष्टे रत्नं ततः प्रजाः”—
 अग्नेन प्रकारेण जनिता । विभुर्विश्वस्य भावयिता । दधाति धारयति रत्नं स्वधयोः
 अपीचम् अविनाशं मदिन्तमः मत्सरः मत्स्यलोचः इन्द्रियः इन्द्रस्य स्वभूतः रसः
 वीर्यम्—इति वि० । † अ० वे० ३, २, १४, १ ।

सोमः “वाजौ” वेजनवान् गमनवान् [यद्वा, अश्वसदृशः]
 “अभिक्रन्दन्” अभितः शब्दं कुर्वन् “कलशं” द्रोणकलशम्
 “अर्षति” गच्छति । कौटुशः “दिवः” द्योतमानस्य अन्तरिक्षस्य
 दशापवित्रलक्षणस्य “पतिः” फालकः स्वामी यद्वा द्युलोकस्य
 स्वामी [दिवि हि सोमउत्पन्नः “तृतीयस्या मितो दिवि सोम
 आसीत्”—इति श्रुतेः] “शतधारः” परिमित-धार-पेतः
 “विचक्षणः” विशेषेण द्रष्टा* ‘हरिः’ हरितवर्णः सोमरसः
 “मित्रस्य” मित्रवर्धितकरस्य यज्ञस्य “सदनेषु” “सीदति”
 निषण्णो भवति† । कौटुशः सन् ? “सिन्धुभिः” स्यन्दन-साधनैः
 अविरोमभिः दशापवित्रावयवैः‡ “मर्मृजानः” शोधमानः
 “वृषा” वर्षकः फलानाम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ १ १ १ १ १ १ ३
 अग्नेसिन्धूनाम्यवमानो अर्ष
 १ २ १ १ १ १ १ १ २ २
 स्यवेवाचो अग्नियोगोषु गच्छसि ।
 १ १ १ १ १ १ १ १ २ २
 अग्ने वाजस्य भजसेम दद्वन
 १ १ १ १ १ १ १ १ २
 स्वायुधः सोतृभिः सोमहयसे ॥ ३ ॥ १

* ‘विश्वस्य द्रष्टा’—इति वि० ।

† ‘मित्र आदित्यविशेषः । * अथवा मित्रस्य यज्ञमानस्य सखा सुत्यर्थ-लक्षणेन सम्बन्धेन तस्य दृष्टेः द्रोणकलशप्रभितुः सीदति’—इति वि० ।

‡ ‘अविभिः—कौटुशः कवचवर्णः सिद्धं बहो कवचस्य स्थाने दृश्यम् । अवेः स्वर्णेन दशापवित्रेण सिन्धुभिः सदकैरिस्त्र्यर्षः’—इति वि० ।

॥ अ० वे० ०, १, १४, २ ।

हे सोम ! त्वं “सिन्धूनां” स्यन्दन-स्वभावानां सुदकानाम्
 “अग्ने” पुरस्तात् “पवमानः” पूयमानः सन् “अर्षसि” गच्छसि
 वृष्ट्योदकं जनयितुं माहुतिद्वारान्तरिक्षे गच्छसीत्यर्थः । तथा
 “वाचः” माध्यमिकाया अपि “अग्रियः” ग्राह्यः पूज्यः सन्
 गच्छसि तथा “गोषु” रश्मिषु तेषामग्रे गच्छसि तथा “वाजस्य”
 शत्रूणां मन्त्रस्य लाभयेति शेषः । तदर्थं “महाधनं” सङ्ग्रामं
 “भजसे”^{*} सेवसे । कीदृशः सन् ? “स्वायुधः” शोभन-प्रहरण-
 साधनायुधः । हे सोम ! तादृशस्त्वं “सोढभिः” अभिषुषवद्भिः
 अध्वर्यादिभिः “सूयसे”[†] अभिषूयसे ॥ ३ ॥ १

१ ४ ५ ६ ४ ५ ६ ४ ५ ६
 ॥ मरुताम्बेनु ॥ ज्यो२३४ । तिर्यक्ष्यपवतेमधौ ।

४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३
 होप्रायाम् । पितादेवानाञ्चनिता । विभूवासू२ः ।

१ २ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३
 दधातिरत्नं स्वधयोः । अग्रीचाया२३म् । मादिन्ता२३

५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४
 ४माः । मत्सरईद्रीयोऽरापुसाई५६ः ॥ (१) आ २ ३ ४ ।

५ ४ ५ ६ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४
 भिक्रन्दन्कलशं वाजियौ । क्षोषातायि । पतिर्दिवः शत

२ १ २ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४
 धारो । विचक्षाणा२ः । हरिर्मित्रस्य सदनयि । पुसी

१ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४
 दाता२३यि । माम्मजा२३४नाः । अविभि३सि । धूभा

* , † “भजते”—इति “पूयते”—इति च च०-पाठः ।

३यिर्वा^४पू^१र्षा^२६५^३६॥(२) आ^४ २ ३ ४ । ग्रो^२सिन्धूना^४म्यवमान^४
 औ । ^५हो^४र्षा^५सायि । अग्रे^१वाचो^२अग्रियो^३गो । पुग^२ष्ठा^१
 सा^१रयि । अग्रे^२वाजस्य^१भजसायि । मह^१द्धाना^१ २ ३ म् ।
 सू^१वायू^२ २ ३ ४ धाः । सो^१तृभिः^२सो । मा^१सू^२ ३ या^३ ५ सा^४र्ष
 ५ ६ यि(३) ॥]११* ॥ [१]

॥ वरू^४णसाम ॥ ज्यो^२तिर्य^५ । ज्ञा^४ ३ स्थ^२पवतो^४मधु^५प्रि
 याम् । पिता^१देवाना^२ञ्जनिता^३विभू^४वमूर^५३र्द्धो^१यि । द^२धा
 तिर^१त्न^२स्वधयोः । अपी^१चिथा^२२३म् । हो^१यि । म^१दायि
 न्ता^१२३माः । मा^१त्सरः । इन्द्रि । यो^१ २ ३ । रसा^१उवा
 ३ ॥(१) अ^४भिक्त । दा^४३न्कल^५शंवा । जि^५यर्षतायि । प
 तिर्द्वि^२वःशत^३धारो^४विचक्षणा^५ २ ३ हो^१यि । चरि^१म्नित्रस्य^२सद
 ने । पु^१सीद^२तार^३र्षयि । हो^१यि । म^२र्मजा^३२३नाः । आ

^१विभिः । ^१सिन्धु । ^१भारुयिः । ^{४ १}वृषाउवा३ ॥ (२) अग्ने
^५सि । ^{४ १ १ ४ २}धूनाम्यवमानः । ^५अर्षसायि । ^{१ २ २ २}अग्नेवाचोअग्नि
^{२ २}योगोषुगच्छसारुयिहोयि । ^{२ २}अग्नेवाजस्यभजसे । मह
^१द्वनारुम् । ^{१ १}होयि । ^१सुवायूरुधाः । ^{१ १ १}सोतृभिः । ^{१ २}सो
^१म । ^२सू२३ । ^२यसाउवा३ । ^{१ १ १ १ २ १ २}ए३ । इन्दुःसमुद्रमुर्विया
^{१ २ १ १ १}विभातीरु३४५ (३) ॥ २* ॥ [२] १

अथ द्वितीय-दृष्टे—

प्रथमा ।

^{१ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ २}
 असृक्षतप्रवाजिनोगव्यासोमासोअश्वया ।

^{३ १ १ ३ १ २ २ २}
 शुक्रासोवौरयाश्वः ॥ १* ॥

“वाजिनः” बलवन्तः “शुक्रासः” दीप्ताः “आश्वः” वेगवन्तश्च
 “सोमासः” सोमाः “गव्या” गव्यं यजमानस्य गवेच्छया तथा

* ऊ० गा० १३ प्र० १ अ० २ सू० १ ।

† ऊ० गा० ५, १, ५, ६ (१ भा० ३६४०) = ऊ० वे० ७, १, ५, ५ ।

‡ “गव्या”—इति ऊ०-पाठः ।

७५०१ख०२सू०२,३] उत्तरार्चिकः ।

७७

“अश्वया” अश्वेच्छया तथा “वीरया” वीराः पुत्र-भृत्यादयः
तेषामिच्छया “प्र असृज्यत” प्रासृज्यन्त रसान्वा विसृज्यन्ते ॥१॥

अथ द्वितीया ।

३१ २ ३१ १ २ १ २ ३ १ २
शुभमानाऋतायुभिमज्यमानागभस्थोः ।

११ १ १ १ १ १ १
पवन्ते वारे अव्यये ॥ २* ॥

“ऋतायुभिः” यज्ञेच्छुभिः अध्वर्यु-प्रभृतिभिः “शुभमानाः”
अलङ्घ्यमानाः “गभस्थोः” हस्तयोः हस्ताभ्यां† “सृज्यमानाः”
शोध्यमानाः “वारे” वाली दशापवित्रे । कौटुषे ? “अव्ये”
अविमये “पवन्ते” पूयन्ते ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

११ १२ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
तेविश्वादाशुषेवसुसोमादिव्यानिपार्थिवा ।

१२ ३ १२ २२
पवन्तामान्तरिक्ष्या ॥ ३‡ ॥ २

“ते” सोमाः अभिषूयमाणाः “दाशुषे” हविः-प्रदात्रे यजमा-
नाय “विश्वा” सर्वाणि “वसु” वासकानि गवादि-धनानि “आ

* ऋ० वे० ७, १, २६, ५ । •

† “गभस्थोः”—गभस्तिभ्यां बाऊभ्यां । ‘गभस्ती बाऊ—इति बाऊनामसु पाठात्’
—इति ऋ०-व्याख्या ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ३७, १ ।

पवन्तां सर्वतः चरन्तु । वसित्युक्तं 'कथं वसूनां विश्वत्वमिति ?
उच्यते—“दिव्यानि” दिवि भवानि “पार्थिवा” पृथिवी-सम्ब-
द्धानि “अन्तरिक्षा” अन्तरिक्षाणि, अन्तरिक्षे भवानि* एव सुक्त-
प्रकारेण विश्वानीत्यर्थः ॥ ३ ॥ २

पवस्वेति-दशर्चे तृतीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
पवस्वदेववीरतिपवित्रं सोमरुद्धा ।

१ २ ३ १ २ ३
इन्द्रमिन्द्रो वृषाविश ॥ १ ॥

हे सोम ! “देववीः” देवकामः† त्वं “रुद्धा” वेगेन
“पवित्रं” यथा भवति “अति पवस्व” अतिचर किञ्च हे “इन्दो”
“वृषा” सेचकस्त्वं इन्द्रम् “आविश” प्रविश ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
आवच्यस्वमहिम्नो वृषेन्दोद्युः स्रवत्तमः ।

१ २ ३ १ २ ३
आयोनिर्धर्णसिस्सदः ॥ २ ॥

* ‘धनानीत्युपपद्यते’—इति वि० ।

† ऋ० अ० ६, १, ९, ४ (२भा ऋ० अ०) वि० ६, ७, १८, १ ।

‡ ‘देवानां महीभूतः’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ६, ७, १८, १ ।

प्रवृद्धं 'त्वा अमु' त्वाम्प्रति 'सिन्धवः' स्यन्दमानाः 'महीः'
महत्यः 'आपः' 'अर्षन्ति' गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ १ १ १ १ १ २ ३ १ १ १ १
समुद्रोऽप्सुमामृजेविष्टमोधरुणोदिवः ।

१ १ १ १ १ २ २
सोमःपवित्रेऽस्मयुः ॥ ५* ॥

"समुद्रः" समुद्रवन्ति अस्माद्रसादति समुद्रः "विष्टम्"
"दिवः" स्वर्गस्य "धरुणः" धर्ता च "अस्मयुः" अस्मात्-कामः†
"सोमः" "अप्सु" उदकेषु "मामृजे" मर्मज्यते पवित्रेऽभिषिच्यते
चेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ २ १ १ १ १ २ १ २ २ २
अचिक्रद्वृषाहरिर्महान्मित्रो न दर्शतः ।

१ २ १ २
सः सूर्येण दिद्युते ॥ ६‡ ॥

"वृषा" कामानां वर्षकः "हरिः" हरितवर्णः "महान्"
सर्वोत्तमः "मित्रः न" यथा सखा तद्वत् "दर्शतः" दर्शनीयः ‡
सोमः "अचिक्रद्वृषा" शब्दं करोति सोऽयं सोमः सूर्येण सह
"सन्दिद्युते" समित्येकीभावे सूर्येण सह द्योतत इत्यर्थः ॥

"रोचते"—इति बहुचावां पाठः ॥ ६ ॥

* ङ० आ० ६, १, २, १ (२ भा० ५५ ङ०)=ङ० वे० ६, ७, १८, ५ ।

† 'अस्मात् अस्मिन्'—इति वि० ।

‡ ङ० वे० ६, ७, १८, १ ।

अथ सप्तमी ।

^{२ १ १ २ १ २ १ २}
गिरस्तइन्द्रओजसामर्मृज्यन्ते अपस्युवः ।

^{१ २ १ २ १ १ १}
याभिर्मदायशुम्भसे ॥ ७* ॥

हे “इन्द्रो !” “ते” तव “ओजसा” बलेन “अपस्युवः”
कर्मच्छा-सम्बन्धिन्यः ताः “गिरः” स्तुतयः “मर्मृज्यन्ते”
शोधयन्ते । “याभिः” “गौर्भिः” त्वं मदाय “क्षरन्” “शुम्भसे”
अलङ्घयसे† ॥ ७ ॥

अथ अष्टमी ।

^{१ २ १ २ १ १ २ १ २}
तन्त्वामदायघृष्यउलोककृत्वन्तुमीमह ।

^{२ २ १ १ २ २}
तवप्रशस्तयेमहे ॥ ८‡ ॥

“लोककृत्वन्” लोकस्य कर्त्तारं “तं त्वा” सोम “घृष्यये”
शत्रूणां घर्षण-शीलायण “मदाय” “इमहे” याचामह ।
हे सोम ! पातमिति शेषः । किमर्थम् ? इति, उच्यते—
“तव” “महे” महेते “प्रशस्तये” प्रशंसनाय ॥ ८ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, १८, १ ।

† ‘शुम्भसे शोधयसे’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, १८, १ ।

॥ ‘घृष्यये’—अशनार्थम्—इति वि० ।

अथ नवमी ।

३ १ १ ३ १ १ ३ १ १ ३ १ १ ३ १ १

गोषा इन्दो नृषा अस्य श्वसा वाजसा उत ।

३ २ ३ १ १ ३ १ १

आत्मा यज्ञस्य पूर्व्यः ॥ ८* ॥

हे “इन्दो” क्लियमान-सोम ! “यज्ञस्य” ज्योतिष्टोमादेः
 “पूर्व्यः” पुराणः निव्यः आत्मा स्वरूपभूतः [सोमस्य यज्ञस्वरु-
 पत्वं प्रसिद्धम्] । तादृशस्त्वं “गोषा” अस्मभ्यं गवां दाता
 “असि” भवसि, “नृषा” नृणां पुत्र-भृत्यादीनां दातासि,
 “श्वसाः” श्वानां दाता चासि, “उत” अपिच “वाजसा”
 अश्वानां दाता चासि ॥ ८ ॥

अथ दशमी ।

३ १ १ ३ १ १ ३ १ १ ३ १ १

अस्मभ्यमिन्द्रविन्द्रयममधोः पवस्वधारया ।

३ १ १ ३ १ १ ३ १ १

पर्जन्यो वृष्टिमा इव ॥ १०† ॥ ३

हे “इन्दो” सोम ! “इन्द्रियम्” इन्द्रेण वृष्टम् इन्द्रियस्य
 वीर्यस्य वा वर्धकं रसं “मधोः” मदकरस्य अमृतस्य “धारया”
 “पर्जन्यो वृष्टिमा इव” यथा वर्षवान् पर्जन्यो मेघः तथा “अस्यभ्य”
 मेधातिथिभ्यः “पवस्व” चर ॥ १० ॥

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराध्यायस्य षष्ठ्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥ ३

* ऋ० वे० ६, ७, १८, ५ ।

† ऋ० वे० ६, ७, १८, ४ ।

अथ द्वितीय-खण्डे —

सनाचेति-दशर्चं प्रथमे सूक्ते, प्रथमा ।

१ २   ३ १ २ ३ १ २   ३ २ ३ १ २
सनाचसोमजेषिचपवमानमहिश्रवः ।

१ २ ३ १ २
अथानोवस्यसस्कुधि ॥ १* ॥

हे “महिश्रवः” महद्दत्त ! “पवमान” सोम ! “सन”[†] अस्मद्यागे यजनीयान् देवान् भज “जेषि च” याग-विघ्नकारिणो राक्षसांश्च जय । “अथ” देवान् प्राप्य राक्षसांश्च जित्वा अनन्तरं “नः” अस्मान् “वस्यसः” श्रेयसः‡ “कुधि” कुरु श्रेयोऽस्मभ्यं देहीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ३ २ ३ १   १ २   ३ १ २
सनाज्योतिःसनास्वाऽऽर्विश्वाचसोमसौभगा ।

१ १ ३ २ १
अथानोवस्यसस्कुधि ॥ २ ॥

हे सोम ! त्वं “ज्योतिः” तेजः “सन” अस्मभ्यं प्रयच्छ । अपिच “स्वाः” स्वर्गं “सव” अस्मभ्यं देहि । “विश्वा” विश्वानि “सौभगा” सौभाग्यानि “च” सन सिद्धमन्यत् ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, १२, १ ।

† ‘सना-शब्दः सदावाची । सदा जेषि च शत्रून्’—इति वि० । सायणः कते तु ‘सना’—इति क्रियापदम् “द्विचीऽतस्लिङः (६, २, १२५)”—इति दीर्घः । विवरणकार-कते तु सना सदार्थमवयवमिति “निपातस्य च (६, २, १२६)”—इति दीर्घः । मूले सर्वत्रैव दीर्घाः, व्याख्यानकाले त्वयथायथं श्रुत्वा न-प्रतीकमेव गृह्यते ; इयमेव शैलिः व्याख्यातुः सर्वत्रैति बोध्यम् ।

‡ ‘वस्यसः—यसनीयः’—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, १२, १ ।

अथ तृतीया ।

१ २ १ २ ३ १ ३ १ १ १ २ १ १ २
सनादक्षमुतक्रतुमपसोममृधोजहि ।

१ २ ३ १ २
अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ३† ॥

हे सोम ! त्वं “दक्षं” बलं “सन” अस्मभ्यं देहि, “उत”
अपिच “क्रतुं” यज्ञं सन, “मृधः” हिंसकान् शत्रून् “अप
जहि” मारय । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ १ २ १ १ २
पवीतारः पुनीतनसोममिन्द्राय पातवे ।

१ २ ३ १ २
अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ४‡ ॥

हे “पवीतारः” सोमस्य शोधयितार ऋत्विजः ! “सोम”
“पुनीतन” पावयत दशापवित्रेण शोधयत किमर्थम् ? “इन्द्राय
पातवे” इन्द्रस्य पानाय । गतमन्यत् ॥ ४ ॥

† ऋ० वे० ६, ७, १९, २ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २२, ४ ।

अथ पञ्चमी ।

१८ १८७१ १ ११ १११ ११ १ १
त्वत्सूर्येन आभजतवक्रत्वातवोतिभिः ।

१ १ १ १ १
अथानोवस्यसस्त्रुधि ॥ ५* ॥

हे सोम ! त्वं “तव क्रत्वा तव जतिभिः” त्वत्कर्तृकाभी-
रक्षाभिश्च “नः” अस्मान् “सूर्ये” “आ भज” प्रापय । सिद्ध-
मन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

११११ १ ११ १ १ १ १
तवक्रत्वातवोतिभिर्ज्योक्पश्येमसूर्यम् ।

१ १ १ १
अथानोवस्यसस्त्रुधि ॥ ६† ॥

हे सोम ! “तव” “क्रत्वा” प्रज्ञानेन “तव जतिभिः” पालनैश्च
“ज्योक्” चिरं पश्येम सूर्यं पश्याम द्रक्ष्यामः । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

३क १८ ३ १ १ १ १ १ ३ १
अभ्यर्षस्वायुधसोमद्विवर्द्धसर्परयिम् ।

१ १ १ १ १
अथानोवस्यसस्त्रुधिः ॥ ७ ॥

हे “स्वायुध” शोभनायुध सोम ! त्वं “द्विवर्द्धसं” द्वयोर्वावा
पृथिव्योः स्थानयोः परिट्टटं “रयिं” धनम् “अभ्यर्ष” स्तोतृन्-
अभिगमय । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, ११, ५ ।

† ऋ० वे० ६, ७, १३, १ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, १३, ३ ।

अथाष्टमी ।

१ २   १ १   ३ १ १ ३ १ १   ३ २
अभ्याऽऽर्षानपच्यतोवाजिन्त्समन्त्ससासहिः ।

१ १ १ १ १

अथानोवस्यसस्कुधि ॥ ८* ॥

हे सोम ! “समस्तु” सङ्ग्रामेषु “अनपच्यतः शत्रुभिरनाहतः
“सासहिः” शत्रूणां अभिभविता† त्वम् “अभ्यर्ष” अभिगच्छ
क्षर । गतमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

१ ३ १ १   ३ १ १   ३ १ १
त्वायज्ञैरवीवृधन्पवमानविधर्मणि ।

१ १ ३ १ २

अथानोवस्यसस्कुधि ॥ ९‡ ॥

हे “पवमान” शोध्यमान सोम ! त्वां “विधर्मणि” विविध-
फलस्य धारके यज्ञे “यज्ञैः” यज्ञ-साधनैः “स्तोत्रैः” “अवीवृधन्”
यजमाना वर्धयन्ति । गतमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी ।

३ १ १ ३ १ ३ ३ १ १ १ ३ १ ३ १ १ २
रयिन्नस्त्रिचमश्चिन्मिन्दोविश्वायुमाभर ।

१ १ ३ १ १

अथानोवस्यसस्कुधि ॥ १० ¶ ॥ ४

* ऋ० वे० ६, ७, २३, २१ ।

† ‘सासहिः साधनस्वभावः’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २३, ४ ।

¶ ऋ० वे० ६, ७, २३, ५ ।

हे “मन्दी !” यागेषु क्लियमान सोम ! त्वं “चित्रं” नाना-
विधम् “अश्विनम्” अश्ववन्तश्च “विश्वायु” सर्वगामिनं* “रयि”
धनं “नः” अस्मभ्यम् “आ भर” आहर । गतमन्यत् ॥ १० ॥ ४

तरत्समन्दीति चतुर्द्धे द्वितीयसूक्ते—

प्रथमा ।

११११११ १ १ १ १ १११ ११

तरत्समन्दीधावतिधारासुतस्यान्धसः ।

१११११ १

तरत्समन्दीधावति ॥ १३ ॥

“मन्दी” देवानां हर्षकरः स सोमः “तरत्” स्त्रीतुन्
पाप्मनः सकाशात् तारयन् “धावति” दशापविबाद्धः
क्षरति । तदेव दर्शयति—“सुतस्य” अभिषुतस्य “अन्धसः”
देवानामन्धकस्य सोमस्य धारा धावतीति । पुनरपि तदेवा-
हृत्यन्तादरार्थं “तरत्समन्दीधावति”—इति॥ [यद्वास्या ऋचो
यास्केनोक्तोऽर्थो द्रष्टव्यः, तच्चथा—“तरति स पापं सर्वं मदीयं
स्त्रीति धावति गच्छत्यूर्ध्वं गतिं धारासुतस्यान्धसोधाराभिषुतस्य
सोमस्य मन्त्रपूतस्य वाचासुतस्य (निर० १२, ६)”—इति ॥ २ ॥

● ‘विश्वायु’—दीर्घायुषीय सच आभर’—इति वि० ।

† ‘तरत्समन्दीधावतीति-चतुर्द्धेः’ इत्यसिद्धिमात्रे विस्तरयोक्ताः, सप्रयोजनं
तथाप्यत्र सङ्क्षेपेणोच्यते—इति वि० ।

‡ ४० आ० ६, १, १, ४ (१भा० १८४०)=४० वे० ७, १, १५, १ ।

¶ ‘तरत्सः’—तरति स पापं यस्य मन्दी धावति सोमस्य । सोमस्य धारा वृद्धा
सुतस्याभिषुतस्य अन्धसोऽस्य सोम-सुतस्य—इति वि० ।

(३)

अथ द्वितीया ।

२१ १ २ १ २ १ १ १ १ १

उस्तावेदवसूनामर्त्तस्य देव्यवसः ।

२ २ २ २ १ १

तरत्समन्दीधावति ॥ २* ॥

“वसूनां” धनानाम् “उस्ता” उक्तरणशौला प्रदात्री “देवी”
द्योतमाना स्तूयमाना वा यस्य सोमस्य धारा “मर्त्तस्य” मनुष्यं
यजमानम् “अवसः” रक्षितं “वेद” जानाति† । सिद्धमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ १ १ २ १ १ १ १ १ १

ध्वस्त्रयोः पुरुषन्थोरासहस्राणि ददद्भवे ।

२ २ १ २ १ १

तरत्समन्दीधावति ॥ ३‡ ॥

“ध्वस्त्रयोः पुरुषन्थोः” ॥ ध्वस्त्रः कश्चिद्राजा तथा पुरुष-
न्तिष्ठ, तयोर्दभयोरचे तरयोग-विवक्षया विवचनं द्रष्टव्यं “सह-
स्राणि” धनानां सहस्राणि “आ ददद्भवे” वयं प्रतिगृह्णीमः ।
तदस्माभिः प्रतिगृहीतं धनमुत्तममस्त्विति ऋषिः सोमं प्रार्थयत
इति सोमस्य स्तुतिः । सिद्धमन्यत् यथावत्सार एतयोर्धनानि

* सू० वे० ७, १, १५, १ ।

† ‘उस्ता दीपा वेद वसूनां, विद ज्ञाने, विद्भु स्त्राभि, विद सत्तायाम्, सर्वज्ञा धारा’—इति वि० ।

‡ सू० वे० ७, १, १४, १ ।

॥ ‘ध्वस्त्रयोः पुरुषन्थोः’—समान स्त्रमावयोः सोम-धारयोरपि दीपककर्मण सह सन्मन्थोः प्रापध्वं सकारयोः—इति वि० ।

प्रतिजघाह एवं तरन्त-पुरुमीढो प्रतिजगृहतुः । तथाच
शाट्यायनकम्—‘अथ ह वै तरन्त-पुरुमीढो वैदश्वी ध्वजयोः
पुरुषगन्धीः बहु प्रतिगृह्य गरगिराविव मेनाते तौ ह आङ्गुल्या
सातं प्रतिगृह्यते तावकामयेतामसातन्नाविवेद सातंस्यादात्त
मिवैव न प्रतिगृहीत मिति भावे तच्चतुर्द्धेचमपश्यतान्तरेण
प्रत्येतां तयोर्वैतयोरसातंसातमभवदात्तमिवैव न प्रतिगृहीतं
स यः प्रतिगृह्य कामयेत’—इत्यादि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१२ १२ ३ १ ३ १ १ १ १ १ १ ३ १ १

आययोस्त्रिंशतन्तनासहस्राणिचदद्गृहे ।

१ १ १ १ १ १

तरन्समन्दीधावति ॥ ४* ॥ ५

“ययोः” ध्वज-पुरुषन्तापोः “त्रिंशतं” त्रीणि शतानि सह-
स्राणि च “तना” वस्त्राणि “आ दद्गृहे” वयं “प्रतिगृह्णीमः”
तयोरस्माभिः प्रतिगृहीतं तत् सर्वम् अप्रतिगृहीतमस्त्विति
सोमम् ऋषिः प्रार्थयतइति सोमस्यैव स्तुतिः । गतमन्यत् ॥ ४ ॥ ५

एतेसोमाइति ढचं ढतीयं सूक्तम्—

तच्च, प्रथमा ।

३ १ २ १ २ १ २ २ १ २ ३ २

एतेसोमा अष्टशतगृणानाःशवसेमञ्च ।

३ १ २ ३ १ २

मदिन्तमस्यधारया ॥ १† ॥

* ऋ० मे० ७, १, १४, ४ ।

† ऋ० वे० ७, १, १८, १ ।

“मदित्तमस्य” देवानां मादयिष्यतमस्य रसस्य सम्बन्धिन एते
सीमा अभिषुताः सरूपाः “मृणानाः” स्तूयमानाः “महे”
महते “श्वसे” अस्माकं बलाय धारया “असृक्षत” गच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ २ ३ १ १ ३ १ १ २
अभिगव्यानिवीतये नृम्णा पुनानो अर्षसि ।

३ १ २ ३ १ २
सनहाजः परिस्रव ॥ २ ॥

हे सीम ! “वीतये” देवानां “नृम्णाय नृम्णा” नृम्णानि
धनवत् प्रियतराणि† “गव्यानि” गो-सम्बन्धीनि क्षीरादीनि
“पुनानः” पूयमानः सन् “अर्षसि” अभिगच्छसि । हे सीम न
“सनहाजः” दीयमानासः‡ त्वं “परि” परितः “स्रव” दद्या-
पवित्राद्धः चर ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
उतनोगोमतीरिषोविश्वा अर्षपरिष्टुभः ।

• ३ १ २ १ २
गृणानोजमदग्निना ॥ १ ॥ ६

* ऋ० वे० ७, १, २८, ३ ।

† ‘नृम्णा बलेन’—इति वि० ।

‡ ‘सनत् सदा’—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ७, १, २८, ४ ।

“उत” अपिच हे सोम ! “जमदग्निना” जमदग्नि-नाम्ना
दृष्टिणा मया “ऋषानः” स्तूयमानः त्वं “नः” अन्नाकं
मोमतीः” योभिर्युक्तानि “परिष्टुभः” परितः स्तोतव्यानि०
। वाणि “इषः” अन्नानि देहीत्यर्थः ॥ १ ॥ ६

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः† ॥ १ ॥

इमं स्तोममिति-द्वितीयखण्डे‡—

प्रथम-दृष्टे,¶ प्रथमा ।

११७ ११७ १११ १
इमं स्तोममर्चते जातवेदसे

११ १११ १११
रथमिव सम्यग्चेमामनीषया ।

११७ १११ १११
भद्राहिनिः प्रमतिरस्य सत्स

१११ ११ ११ १११ ११
द्युमेसख्ये मारिषामावयन्तव ॥ ११ ॥

“अर्चते” पूज्याय “जातवेदसे” जातानामुत्पन्नानां वेदिषे,
। त-प्रज्ञाय जात-धनाय वा अन्नये “मनीषय” निशितया

* ‘परिष्टुभः—परि समन्तात् कौति’—इति वि० ।

† ‘उक्तं ऋषिष्यमानम्’—इति वि० ।

‡ ‘मथस्त्रिंशत्सोमः षष्ठमवः’—इति वि० ।

¶ ‘आद्ये यमाव्यम्’—इति वि० ।

§ ख० आ० १, १, २, ४ (१भा १०१३०) = ख० वे० १, १, १०, १ ।

बुद्ध्या “इमम्” एतत्सत्त्वरूपं स्तोमं रथमिव यथा तच्चा रथं संस्का-
 रोति तथा “सम्बहेम” सम्यक् पूजितं कुर्मः । तस्याग्नेः “संसद्भि”
 सम्भजने “नः” अस्माकं “प्रमतिः” प्रकृष्टा बुद्धिः “भद्रा हि”
 कल्याणी समर्था खलु अतस्तया बुद्ध्या स्तुम इत्यर्थः । हे “अग्ने”
 “तव सख्ये” अस्माकं त्वया सह सखित्वे सति वयं “मारिषाम”
 हिंसिता न भवामः अस्मान् रक्षेत्यर्थः । [“अर्हते”—अर्हं पूजा-
 याम् (भू० प०) “अर्हः प्रशंसायामिति (३, २, १३३) लटः
 शत्रादेशः, शपः पित्वादनुदात्तत्वम् (३, १, ४), शतृषादुपदेशा-
 त्सर्वधातुक-स्वरेणाद्युदात्तत्वम् (६, १, १८६) । महे—मह
 पूजायाम् (भू० प०) । रिषाम—रिष हिंसायां (भू० प०)
 व्यत्ययेन शः (३, १, ८५) । तव—“युष्मदस्मदोर्हसि (६, १, २११)”
 —इत्याद्युदात्तत्वम् ॥१॥

अथ द्वितीया ।

११ ३२ ३ ११ ३१ १

भरामेध्मङ्गणवामाह्वीषिते

३ ११ ३ १२ ३१

चितयन्तःपर्वणापर्वणावयम् ।

३ १ १ ३१ १ ३ १

जीवातवेप्रतरासाधयाधियो

११ ३ ११ ११ ३१ ११

ग्रेसख्येमरिषामावयन्तव ॥ २* ॥

हे “अग्ने !” त्वयागार्थम् “इधम्” इन्धन-साधनम् एक-
 विंशति-द्रव्यात्मकं समित्तमूर्हं “भराम” सम्भराम सम्पादयाम,

तदनु “ते” तुभ्यं “हवींषि चरुपुरोडाशादि-लक्ष्णान्यन्नानि त्रयं
“क्षणवाम” करदाम । किङ्कर्षतः ? “पर्वणा पर्वणा”* प्रतिपक्ष-
माहृताभ्यां दर्शपूर्णमासाभ्यां “चितयन्तः” त्वां प्रज्ञापयन्तः
स त्वं “जीवातवे” अस्माकं जीवनीषधाय चिरकालावस्थानाय
“धियः” कर्माणि अग्निहोत्रादीनि “प्रतरां” प्रकष्टतरं “साधय”
निष्पादय । अन्यत् समानम् ॥ [चितयन्तः—चित्ती सज्ज्ञाने
(भू० प०) सज्ज्ञापूर्वस्य विधेरनित्यत्वात् लघूपध-गुणाभावः ।
पर्वणा—“नित्यवीषयोः (८, १, ४)”—इति वीषायां द्विर्भावः,
“तस्य परमान्ने ङितम् (८, १, २)”—इति परस्यान्ने ङित-सज्-
ज्ञायाम् अनुदात्तत्वम् (८, १ १८) । प्रतरां—तरबन्तात्
प्रशब्दात् क्रिया-प्रकर्षे वर्त्तमानात् “किमेतिङ्व्ययादाम्बुद्रव्ये
(५, ४, ११)”—इत्यामु-प्रत्ययः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

४ १ २ ३ १ २ ३ १ २ १ २

शकमेत्वासमिध् साधयाधिय

२ २ २ ३ १ २ २ १ २

स्त्वे देवाहविरदन्याहुतम् ।

१ २ ३ १ २ २ २ २ २ १ २

त्वमादित्या आवहृतान्छाऽऽऽश्म

२ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २

स्येसख्येमारिषामावयन्तव ॥ ३० ॥ ७

* ‘पर्वणा—तृतीयैकवचनसिद्धं सप्तम्यैकवचनस्य *स्थाने द्रष्टव्यम्, पर्वणि भूयान्-
समर्थः’—इति वि० ।

† अ० वे० १, ६, १०, १ ।

हे अग्ने ! “त्वा” त्वा “सन्निधे” सम्यगिष्टं कर्तुं “शक्वेम”
 यत्ता भूयास्य । त्वच्च “धिष्”^{*} अस्मादीयानि दर्शपूर्णमासा-
 दीनि कर्माणि “साधये” निष्पादय त्वया हि सर्वं निष्पद्यन्ते
 यस्मात् “त्वे” त्वयि अग्नावाहुतम् ऋत्विग्भिः प्रक्षिप्तं चरुपुरो-
 ङायादिकं हविः देवा “अदन्ति” भक्षयन्ति, तस्मात्त्वं साधयेत्यर्थः ।
 अपि च त्वम् “आदित्यान्” अदितेः पुत्रान् सर्वान् देवान्
 “आवह” अस्माद् यन्नाथमानय । तान् हि इदानीं वयम्
 “उश्मसि” कामयामहे । अन्यत् पूर्ववत् ॥ [शक्वेम—शक्नु यत्ता
 (भा० प०), “लिङ्याग्रिथङ् (१, १, ८६), अदुपदेशात्तसार्व-
 धातुकानुदात्तत्वे (६, १, १८६) अङ् एव स्वरः ग्रिथते ।
 सन्निधम्—अि इन्धौ दीप्तौ (४० आ०) अस्मात् सम्प्रदादि-
 लक्षण कर्मणि क्तिप् । त्वे—सुप्रांसुलुगिति (७, १, ३८)
 सप्तम्येकवचनस्य शे-आदेशः । उश्मसि—वश कान्तौ
 (अदा० प०), “इदन्तोमसि (७, १, ४६), अदादित्वा-
 च्छपोलुक् (२, ४, ७२), ग्रहिज्येत्यादिना सम्प्रसारणम्
 (६, १, १६) ॥ ३ ॥ ७

११ ११ १ ११ १ १ १ १
 ॥ समन्तम् ॥ इमं स्तोममर्चते जातवेदसायि । रथ
 १ १ १ १ १ १ १ १
 मिव सन्महेमामनीषया । भद्राद्वा २४ यिनाः । ग्रामतिर
 १ १ १ १ १ १ १ १
 स्यसं स । द्यग्रायि ॥ (१) भरामेधङ्कणवामाहवीषिता

* “धोः”—इति कर्मेनाभ्यस्य एकविंशतितमं नैषद्य कम् (१, १) ।

यि । चितयन्तः^रपर्वणा^{र र}पर्वणा^१वयाम् । जीवाता^ररवायि ।
 प्रातरा^{१ १२}साधयाधि । योग्यायि ॥ (२) शकेमत्वासमिध^{र १ १ १ २ २ १}
 साधयाधियाः । त्वेदेवाहविरदन्त्याज्जताम् । तुवमा^{१ १ २ ३ १ १ २ २ २}र
 दी । त्या^{१ १ २ २}आवहतान्छुश्म । स्यग्रायिसाख्या । औ^{१ १ २ २ २ २ २}
 हो^{१ ३ २ २ १ २}३४वाहायि । मा । रायिषा^{१ २ २ २}रमा^{१ २ २}३ । होवा^{१ २ २}३हायि ।
 वयन्ता^{१ २}रवा^१३४३ । ओ^१२३४५ई । डा(३) ॥ १५ * ॥ ७

अथ द्वितीय-तृचे—

प्रथमा ।

^{१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २}
 प्रतिवा^{१ २ ३ १ २ ३ १ २}ह्रउदितेमित्रङ्गुणीषेवरुणम् ।

^{३ १ २ ३ १ २}
 अर्यमण^{३ १ २ ३ १ २}रिशादसम् ॥ १ † ॥

हे मित्रावरुणौ ! “मित्र” त्वां “वरुणं” च “वां” युवां “रिशा-
 दसं” शत्रूणामत्तारम् “अर्यमणं” च “प्रति” प्रत्येकं “गृणीषे”

* ऊ० गा० १७ प्र० १ च० १५ सा० ।

† ऋ० वे० ५, ५, ८, १ ।

स्तुवे । कदा ? इति, उच्यते—“सुरे” सूर्यं देवे “उदिते” सति
प्रातरित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

रायाहिरण्ययामतिरियमवृकायशवसे ।

३ १ १ २ २ ३ १ १

इयंविप्रामेधसानये ॥ २ * ॥

“हिरण्यया” हित-रमणीयेन “राया” धनेन सहितया
“अवृकाय” अहिंस्थाय “शवसे” अस्माकं बलाय “इयम्” इदानीं
क्रियमाणा “मतिः” स्तुतिर्भवत्विति शेषः ॥ [हिरण्यया—इत्यत्र
सुपां सुलुगिति (७, १, ३६) ढतीयैकवचनस्य याजादेशः] किञ्च
हे “विप्राः” प्रजाः ! “इयम्” एव स्तुतिः “मेधसानये”
यज्ञ-लाभाय† च भवतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

तेस्यामदेववरुणतेमित्रमूरिभिःसुह ।

३ १ क २ २

इषस्वस्वधीमही ॥ ३ ‡ ॥ ८

हे “देव वरुण !” “ते” वयं तव स्तोतारः “स्याम”
समृद्धा भवेम । न केवलं वयमेव यजमानाः किन्तु “सुरिभिः”

* ऋ० वे० ५, ५, ६, ३ । *

† ‘विप्राः’—ऋत्विजः, मेधसानये—मेधालाभार्थम्—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ५, ५, ६, ४ । *

स्तोत्रभिः ऋत्विग्भिः सह ; तथा हे “मित्र” देव ! “ते” वयं
“सूरिभिः” सह “स्याम” भवेम । किञ्च “वृषम्” अन्नं “स्वश्च”
रुधिरञ्च “धौमहि” धारयामहे* ॥ ३ ॥ ८

अथ तृचामके तृतीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

३ २८ ३ २३ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
भिन्निविश्वाऽपदिषः परिबाधोज्जीमृधः ।

१ २ २ १ २ २ २
वसुस्याहन्तदाभर ॥ १ ॥

हे इन्द्र ! त्वं “विश्वाः” सर्वाः “दिषः” द्वेष्ट्रीः शत्रुसेनाः
“अप भिन्नि” विदारय । तथा “बाधः” हिंसकान् “मृधः”
सङ्ग्रामान् त्वं “परि जहि” परिभावय । हे सोम वासकेन्द्र !
“स्याहे” स्यूहणीयं द्वेष्ट्रीणां “वसु” धनं यदस्ति “तत्” “आभर” ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ २ १ २ ३ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २
यस्यतेविश्वमानुषभूरदत्तस्यवेदति ।

१ २ २ १ २ २ २
वसुस्याहन्तदाभर ॥ २ ॥

हे इन्द्र ! “ते” त्वां [विभक्ति-व्यत्ययः (३, १, ८५)] “दत्तस्य”
दत्तं “भूरि” बहु “यस्य” गतं धनम् [सर्वत्र कर्मणि षष्ठी वेदि-

* स्तः—स्वर्गलोकम्, धौमहि—धिक्कयामः—इति वि० ।

† ऋ० षा० १, १, ४, १० (१भा० १११ पृ०) = ऋ० वे० ६, २, ४८, ४ ।

‡ ऋ० वे० ६, ३, ४८, ५ ।

तव्या] “विश्वं” सर्वं तद्वनम् “आनुषक्”—इति आनुपूर्व्या*
सततं सर्वो मनुष्यो “वेदति” जानाति तत् “स्यार्हं” स्पृहणीयं
“वसु” “आभर” ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२३ १ २ ३ २ ३ १२ २२ ११ २
यद्वीडाविन्द्रयन्स्थिरेयत्पर्शानिपराभृतम् ।

१ २ १ १२ २२
वसुस्यार्हन्तदाभर ॥ ३ १ ॥ ८

हे “इन्द्र !” त्वया च “वीडौ” दृढे परैः कम्पयितुमशक्ये
“यत्” धनं “पराभृतं” विन्यस्तं, “यत्” च “स्थिरे” स्वयमचले
पराभृतं, “यत्” च “विपर्शानि” विमर्शन-क्षमे पराभृतं, तत्
“स्यार्हं” स्पृहणीयं “वसु” “आभर” आहर ॥ ३ ॥ ८

अथ तृचात्मकं चतुर्थं सूक्तम्—

तत्र, प्रथमा ।

३ २ ३ २७ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
यज्ञस्यद्विस्थञ्चत्विजासस्त्रीवाजेषुकर्मसु ।

१ २ ३ १ २
इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ १ ३ ॥

* “आनुषगिति नामानुपूर्वस्यानुषक्तं भवति, क्षुण्णानि चर्हिः आनुषगित्यपि
मिगमो भवति”—इति निरु० मै० ६, १४ ।

† ७० आ० ३, १, २, ४ (१ भा० ४४० पृ०) = ऋ० वे० ६, ३, ४६, ६ ।

‡ ऋ० वे० ६, २, १०, १ ।

हे “इन्द्राग्नी !” युवां “यज्ञस्य” ज्योतिष्टोमादेः “ऋत्विजा
स्यः” ऋत्विजोः ऋतौ काले काले यष्टव्यौ भवथः । अतो
“धाजेषु” सङ्ग्रामेषु कर्मसु यज्ञात्मकेषु च “सस्त्री” संस्त्रातो
शुद्धौ सन्तौ* “तस्य” तं मां हे इन्द्राग्नी ! बोधतम् अथवा तस्य
मम† स्तुतिं जानीतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २
तोशासारथयावानावृत्रहणापराजिता ।

१ २ ३ १ १
इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ २ ‡ ॥

हे “इन्द्राग्नी !” “तोशासा”‡ शत्रून् हिंसन्तो, “रथयावा
ना” रथेन गच्छन्तो, “वृत्रहणा” वृत्रस्य हन्तारौ “अपराजिता”
केनाप्यपराजितौ “तस्य” तं मां “बोधतम्” ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ २ ३ १ २ २ ३ १ १ २ ३ १ २
इदं वाम्भदिरम्भध्वधुश्रुन्नाद्रिभिर्नरः ।

१ २ ३ १ २
इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ ३ § ॥ १०

* ‘सस्त्री—साधन-स्त्रभावः’—इति वि० ।

† ‘तस्य—यजमानस्य’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, २, २०, १ ।

§ ‘तोशासा—दोषि-सम्पन्नौ’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ६, २, १०, ३ ।

हे “इन्द्राग्नी !” “वां” युवाम् उद्दिश्य “नरः” यज्ञस्य
नेतारः “अद्रिभिः” यावभिः “मदिर” मदकरं “मधु” सोमा-
त्मकम् असृतम् “अचन्” अपूरयन् । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥ १०

इति सामवेदार्थ-प्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः* ॥ १ ॥

अथेन्द्रायेन्दोमरुत्वतइति-चतुर्थखण्डे†—

तृचात्मके प्रथम-सूक्ते‡ प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २

इन्द्रायेन्दोमरुत्वतेपवस्वमधुमत्तमः ।

३ १ २ १ २ ३ १ २

अर्कस्ययोनिमासदम् ॥ १ ॥

हे “इन्दो” सोम ! “मधुमत्तमः” अतिशयेन मधुमान् त्वम्
“अर्कस्य” अर्चनीयस्य यज्ञस्य “योनिम्” स्थानम् “आसदम्”
उपवेष्टुम् “मरुत्वते इन्द्राय” इन्द्रार्थम् “पवस्व” क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ १ २ ३ २ ३ १ २

तन्वाविप्रावचोविदःपरिष्कृण्वन्तिधर्णसिम् ।

१ २ ३ १ २

सन्त्वामुजन्त्यायवः ॥ २ § ॥

* ‘उक्तं प्रातःसवनम्’—इति वि० ।

† ‘इदानीं आध्यन्दिनं सवनमुच्यते’—इति वि० ।

‡ ‘इषोदधेय-प्रथमोनि सामानि, तेषां प्रकृतावार्षेयसुक्तम्’—इति वि० ।

§ सू० आ० ५, २, ४, ६ (२भा० १८ पृ०) = ऋ० वे० ७, १, ४०, १ ।

§ ऋ० वे० ७, १; ४०, १ ।

हे सोम ! “तं” पवमानं “त्वा” त्वाम् “धर्णसि” धर्तारं
“विप्राः” प्राज्ञाः “वचोविदः” स्तोतारः* “परिष्कृण्वन्ति”
अलङ्कुर्वन्ति† । अपि च “त्वा” त्वाम् “आयवः” मनुष्याः‡
“सम्भृजन्ति” सम्यक् शोधयन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ ९ ३ १ ३ ३ १ ३ २ १ १
रसन्तेमित्रैर्यमापिबन्तुवरुणःकवे ।

१ १ ३ १ २
पवमानस्यमरुतः ॥ ३ ण ॥ ११

हे “कवे” क्रान्तकर्मन् सोम ! “पवमानस्य” चरतः “ते”
तव रसं§ “मित्रः” “यमा” च “वरुणः” च “मरुतः” च
एते सर्वे देवाः “पिबन्तु” ॥ ३ ॥ ११

१ २ २ १
॥ इषोवृधीयम् ॥ इन्द्रायेन्दाउ । मरुत्वतायि ।
२ १ १ १ १ १ १ १
पवस्वामा२ । धुमत्तमाः । अर्कस्यायो२ । निमा ।
१ ३ ५ २ २ २ २ १
स्यारदार२३औक्षोवा ॥ (१) तन्वाविप्राः । वचोविदाः ।

* विप्रा, वचोविदः—मेधाविमः, ऋत्विजः—इति वि० ।

† परिष्कृण्वन्ति—परिचरन्ति—इति वि० ।

‡ ‘आयवः’—इति मनुष्य-नामासु सप्तदशं नैधण्डकम् (२, ९) ।

§ ऋ० वे० ७, १, ४०, ४ ।

‘रस’ वीर्यम्—इति वि० ।

^{२ १}परिष्का^१ण्व^१र्वा^{२ २ १}२ । ति^१धर्ण^१सायि^१म् । सन्त्वामार्ज्ज^१र्वा^१२ । ति
^२आ । या^{१ ३}रवार^{५ २ २}३४ औ^{१ २}होवा ॥ (२) रसन्तेमायि । चो
^१अर्य^१मा । पिबन्त^१वा^१२ । रुणः^१कवायि । पवमाना^१२ ।
^१स्यम । कुर^१ता^{५ २ २}३४ औ^{१ २}होवा । इषोवृधे^{१ २}१ (३) ॥ १८ * ॥ [१]
^{२ २ २}॥ गायत्रीकौच्च^१म् ॥ इन्द्रायेन्दा^११ औ^१हो । मा ३ रु
^{३ ५}त्वा^{१ २ १ २}३४तायि । पावस्वामा । धू^{१ २}३म् । ता २ ३४माः ।
^१माः । पवस्वमधुमा^१३२ । ता^१२३४माः । अर्क^१स्ययोना^१२
^{४ ५}इयिम । अ । वा^१हयि । सा^१२३४दाम् । ए^{५ २}हियाई
^{५ २ २}द्वा ॥ (१) तन्वाविप्रा^१ १ औ^१हो । वा^१३ । चो । वी^१२३४दाः ।
^{१ १ १ २}पारिष्का^१ण्व^१र्वा । ता^१३यिधा । णा^१२३४सायि^१म् । परिष्कृ
^{५ ३ ५}ण्वन्तिधा^{१ २}३२ । णा^१२३४सायि^१म् । सन्त्वामृजन्ता^१२३यि ।
^{४ ५}अ । वा^१हयि । या^१२३४वाः । ए^{५ २}हियाईद्वा ॥ (२) रस

^२न्तेमा^१श्चौ^२हो । ^५त्रो^३श्चर्या^४श्च^५३४मा । ^१पायि^२बन्तु^३वा । ^५रू^१श्चणः ।

^३का^५श्च^१३४वायि । ^४पिवन्तु^१वरुणा^३श्च^५३४वायि । ^१पव

^२मान^४स्या^५श्च^१३४ताः । ^५श्च^१द्विया^५द्

^५हा । ^४हो^५पुई । डा(३) ॥ २० * ॥ [२]

॥ वाजदावदावयम् ॥ ^२इन्द्रा^३येन्द्रा^१उ । ^३मह^१रत्वा^३श्च

^५४तायि । ^१पवा^३रखा^५श्च^१३४मा । ^१धुम^३त्ता^५श्च^१माः । ^३आ^५श्च^१३४र्का ।

^१स्या^३श्च^५यो । ^४निमो^५श्च^१३४वा । ^१सा^३प्रदो^५द्वायि ॥ (१) ^१तन्वा

^१विप्राः । ^३वचो^५श्च^१वी^३श्च^५३४दाः । ^१परा^३श्च^५यिष्का^१श्च^३३४र्वा ।

^२ति^१धर्णा^३श्च^५सायिम् । ^२सा^१श्च^३न्त्वा । ^१मा^३श्च^५र्जा । ^२तियो^१श्च^३३४

^५वां । ^४या^५प्रवो^१द्वायि ॥ (२) ^२रसन्ते^५मायि । ^१त्रो^३श्च^५र्या

^५श्च^१३४मा । ^३पिवा^५रन्तू^१श्च^३३४वा । ^१रूणः^३का^५श्च^१वायि । ^१पा^३श्च^५३४वा ।

^१मा^३श्च^५रना । ^२स्यमो^५श्च^१३४वा । ^४रू^५प्रतो^१द्वायि(३) ॥ २१ * ॥ [३]

* क० गा० १प्र० १अ० १०सा० ।

† क० गा० ३प्र० १अ० ११सा० ।

॥ आश्वमेधम् ॥ ^{२ ३ ४ ५} आश्वमेधायायि । ^{६ ७} इन्द्रायैन्द्रा

३। म॒ह॒। त्व॒ते। ऐ॒ही॒ये॒ही॑। पा॒व॒स्व॒म॒धु॒मा॒न्त॒मः॑।

^२ ऐक्षीयैक्षी^१ । आ^१रयि । आर्का^{१२}स्स्यायो^२ । निमा ।

सारदार३४औहोवा ॥(१) आऔहोवाचायि । तन्वा

विप्राः । वचो । विदः । ऐह्यैह्यै १ । पारिष्कृण्वन्ति

१ २२ १ २२ १ १
धारणसिम् । ऐहीयैही । आरयि । सान्त्वा-रमार्जा

२। तिआ। या१रवार३४औहोवा॥(२) आऔहोवा

५   २   २ १   २   १२ २ १२ ३
ह्रायि । रसन्तेमायि । ज्ञोच्चा । र्यमा । ऐह्यीयह्यी ।

पायिबन्तुवरूणाःकवे । ऐद्दियैद्दी१ । आरयि । पावा

१ १ ३ ५ १ १ १ १
रेमाना२। स्पम। हरेतार३४औहोवा। शुक्रआज

१ ११११
ता२३४५ः(३) ॥ ४ * ॥ [४]

॥ आमहीयवम् ॥ इन्द्रायाश्चिन्दोमरुत्वतायि । पवा

३ १ १ १ १ १
स्वा१मा२ । धुमा२त्तमाः । अ१र्क२स्य१यो । नि॒मा२र३स

२ २ २ १ १ १
दा॒उ । वा३ । स्तौ॒षे३४५(१) ॥ ४ * ॥ [५]

१ १ २ २ १
॥ दा॒र्ढ॒च्यु॒तम् ॥ इन्द्रा । इ॒ह्या । ये॒न्दी॒म॒हृ॒र॒त्वता

१ १ १
यि । इ॒ह्या । प॒वा । इ॒ह्या । स्व॒म॒धु॒मा॒र॒त्त॒माः । इ

१ १ २ १ २
ह्या । अ॒र्का । इ॒ह्या । स्य॒यो॒नि॒मा॒र॒स॒दाम् । इ॒ह्या१॥(१)

१ १ २ १ २
त॒न्त्वा । इ॒ह्या । वि॒प्रा॒व॒चो॒र॒वि॒दाः । इ॒ह्या । प॒रा॒यि ।

१ १ १
इ॒ह्या । कृ॒ण्व॒न्ति॒धा॒र॒ण॒सा॒यिम् । इ॒ह्या । स॒न्त्वा । इ

१ १ २ १ २
ह्या । मृ॒ज॒न्ति॒आ॒र॒य॒वाः । इ॒ह्या१॥(२) र॒साम् । इ

२ २ १ ३ १
ह्या । ते॒मि॒त्रो॒आ॒र्य्य॒मा । इ॒ह्या । पि॒वा । इ॒ह्या । तु

१ २ १ २
व॒रु॒णा॒र॒क्वा॒यि । इ॒ह्या । प॒वा । इ॒ह्या । मा॒न॒स्य॒मा

१ २
र॒हृ॒ताः । इ॒ह्या१(३) ॥ १३ † ॥ [६]

॥ वारवन्तीयोत्तरम् ॥ ^{२ २ २ २ २ १ ०} इन्द्रायेन्दा^१औहो^२हायि । मा

^{१ ३} ^५ ^{२ १} ^५ ^{२ १} ^२
रुत्वा^३२३४^५तायि । पवा^{२ १}स्वा^५२३४^{२ १}हायि । मधु^२मत्ता ३४ ।

^{३ ४ २ ५} ^{१ ३} ^५ ^{२ ३} ^५ ^{१ १ २}
आ^{३ ४ २ ५}होवा । इ^{१ ३}द्वा^५२३४^{२ ३}हायि । उ^५ज्जवा^{१ १ २}२३४^२माः । अ^२क^५स्य ।

^{१ ० २ २} ^{३ ४ २ ५} ^{१ ३} ^५ ^{३ २} ^२
योनि^{१ ० २ २}मासा^{३ ४ २ ५}३४ । औ^{१ ३}होवा । इ^५द्वा^{१ ३}२३४^५हायि । औ^{३ २}हो

^{५ २} ^५ ^{२ २} ^{२ २ १}
३१२३४ । दाम् । ए^{५ २}द्विया^५ई^{२ २}द्वा ॥ (१) तन्वा^{२ २ १}विप्रा^{२ २ १}औ^{२ २ १}हो

^२ ^२ ^५ ^{२ १} ^५ ^१
हायि । वा^२र्चो^२वी^५२३४^{२ १}दाः । परा^५यि^{२ १}ष्का^५२३४^१द्वा । ए^१वन्ति

^२ ^{३ ४ २ ५} ^{१ ३} ^५ ^{१ २} ^५
धर्णा^२३४ । औ^{३ ४ २ ५}होवा । इ^{१ ३}द्वा^५२३४^{१ २}हायि । उ^५ज्जवा^{१ २}२३४^५सीम् ।

^{२ १} ^२ ^{१ ० २ २} ^{३ ४ २ ५} ^{१ ३}
सन्त्वा^{२ १}मृ । जान्ति^२आया^{१ ० २ २}३४ । औ^{३ ४ २ ५}होवा । इ^{१ ३}द्वा २ ३ ४

^५ ^{३ २} ^५ ^२
हायि । औ^{३ २}हो^५३१२३४ । वाः । ए^५द्विया^२ई^२द्वा ॥ (२) र^२स

^{२ २} ^{२ १ २} ^३ ^५ ^{२ १}
न्ते^{२ २}मा । औ^{२ १ २}हो^३हायि । ओ^५अ^{२ १}र्या^{२ १}२३४^{२ १}मा । पि^{२ १}वातू^{२ १}२३

^५ ^१ ^२ ^{३ ४ २ ५} ^{१ ३} ^५
४^५हायि । वरु^१णः^२का^{३ ४ २ ५}३४ । औ^{१ ३}होवा । इ^५द्वा^{१ ३}२३४^५हायि ।

^{२ ३} ^५ ^{१ १ १ २} ^{१ ०} ^२ ^{३ ४ २ ५}
उ^{२ ३}ज्जवा^५२३४^{१ १ १ २}वायि । पव^{१ ०}मा । ना^२स्य^{३ ४ २ ५}मह^२ ३४ । औ^{३ ४ २ ५}होवा ।

^{१३} इहा^५र३४हायि । ^{३४ २} औहो३१२३४ । ^{५४} ताः । ^५ एहियाईहा ।

^४ हो^४पूई । डा(३) ॥ १६ * ॥ [७]

॥ इहवदामदेव्यम् ॥ ^{१२४ १२ २२ १२} तन्त्वाविप्रावचोविदः । ^१ इहा ।

^{१२} परिष्कृ^{१२}णन्ति^{१२}धर्णसा^{१२}रग्रिम् । इहा । ^{१२} सन्त्वामृजन्ता^{१२}र

यि । ^{१२} इहा३ । ^१ या२३४वो^{५ ५}इहायि(२) ॥ १८ * ॥ [८]

॥ मार्गीयवाद्यम् ॥ ^{२२ १२} रसौहोवा । ^१ तेमारयि । ^{३४} चो

^{१ ३} अर्या^५र३४मा । ^{१ २} पिबन्तुव । ^{१ २} रुणाःका^{१२}श्वा^{१२}रयि । ^{१२} पव ।

^{१ २} औ^२होयि । ^{१ ५} मार^{१ २}३४ना । ^{५४ २} स्यार^१मार^१३४औहोवा । ^१ ए३ ।

^१ हृता^{११११}र३४पूः(३) ॥ २० † ॥ [९] ११

* क० गा० २१प्र० २अ० १६सा० ।

† क० गा० २१प्र० १अ० १८सा० ।

‡ क० गा० २१प्र० १अ० २०सा० ।

मृज्यमानेति-प्रगाथात्मकं द्वितीयं सूत्रम्—

तत्र प्रथमा ।

३ १ २

३ १ २ २ २

मृज्यमानः सुहृत्स्यासमुद्रे वाचमिन्वसि ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २

रयिमिशङ्गम्बुलम्पुरुस्पृहम्पवमानाभ्यर्षसि ॥ १ ॥

हे “सुहृत्स्या” [हस्ते भवा हस्या अङ्गुलयः] शोभनाङ्गुलिक
सोम ! “मृज्यमानः” शोध्यमानः त्वं “समुद्रे” अन्तरिक्षे कलशे
वा “वाचं” शब्दम् “इन्वसि” प्रेरयसि । किञ्च हे “पवमान”
पूयमान सोम ! “मिशङ्गम्” हिरण्यैः मिशङ्गवर्णं “बुलम्”
प्रभूतं “पुरुस्पृहम्” बहुभिः स्पृहणीयं “रयिं” धनम् “अभ्यर्षसि”
स्तोतृणामभि चरसि प्रयच्छसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ ३

३ १ २

३ २ ३ १ २

३ १ २

पुनानोवारोपवमानो अव्ययेवृषो अचिक्रदद्वने ।

३ १ २

३ १ २ . २ २ ३ १

देवानां सोमपवमाननिष्कृतङ्गोभिरञ्जानो

अर्षसि ॥ २ ॥ १२

* ‘वृद्धती, वीक्षणोन्मृशन्तीनि ब्राह्मणोक्तानि’—इति वि० ।

† ऋ० ऋ० ६, १, २, ३ (२ भा० ३२७ पृ०) = ऋ० वे० ७, ५, १६, १ ।

‡ ऋ० वे० ७, ५, १६, २ ।

“अयं” सोमः “वृषः” वृषभसदृशः* सन् “पुनानः” अभिषूय-
माणः सर्वं शोधयतु “अव्यये” अविमये “वारे” वाले,† पवित्रे
“पवमानः” पूयमानः सन् “वने” वननीये “उदके” काष्ठे
कलशे वा‡ “अचिक्रदत्” शब्दमकरोत् । [अथ प्रत्यक्षवादः]
हे “सोम ! पवमान !” त्वं “गोभिः” गव्यैः क्षीरादिभिः§
“अञ्जानः” अञ्जमानः¶ सन् “निष्कृतं” संस्कृतं§ देवानां
स्थानम् “अर्षसि” गच्छसि ॥ २ ॥ १२

॥ औक्षणोरन्ध्रम् ॥ मृज्यमानाः । सुहस्तियाः । सा
मू३द्रायिवा । चमिन्वसा३यि । रायी३म्पायिशा । गम्ब
ऊला३म् । पू३रु३रस्पृ३र३४हाम् । पवमा । ना । औ३
हो । भियो३र३४वा । षा३सो३ह्वायि ॥ (१) पवमाना ।
भि३यर्षसा३यि । पावा३माना । भि३यर्षसा३यि । पू३ना३

* ‘वृषा उ इति पदपूरणः’—इति वि० सम्यक्तत्वेन हेतुः पदकारस्य तथाहि—

१२८ ३
“वृषा । उ”—इति ।

† ‘वने—काष्ठमये द्रोणकलशे अथवा वने उदके, महीभूते’—इति ।

‡ ‘गोभिः—उदकैः अथवा गो-सम्पूतैः क्षीरेः’—इति वि० ।

¶ ‘अञ्जानः—सिञ्चयमाणः’—इति वि० ।

§ ‘निष्कृतं स्थानम्’—इति वि० ।

^{४ ५} नोवा । ^{१२} रेपवमा३ । ^{१२ १ ५} नोआरव्या२३४यायि । ^{१२ ९} वृषोअ ।
^१ चा । ^{२ ९} औ३हो । ^५ क्रदो२३४वा । ^{४ ५} वा५नो६हायि ॥ (२)
^{१२} वृषोअचायि । ^{१ २ ४ ५} क्रदद्वना३यि । ^१ वार्षी३आचायि । ^१ क्रद
^१ द्वना३यि । ^{१ १ ४ ५} दायिवा३ना५सो । ^२ मपवमा३ । ^१ नना३यि
^१ व्का२३४र्त्ताम् । ^{१२ १} गोभिर । ^१ जा । ^{२ ९} औ३हो । ^१ नओ२३
^५ ४वा । ^{४ ५} वा५सो६हायि (३) ॥ १ * ॥ [१]

^{२ १ २ २} ॥ स्वारैडुमौत्तो२रन्ध्रम् ॥ ^२ मृज्यमानः सु३हस्या । ^२ समु
^{१ २} द्रेवोवा । ^{१ १ १} चामिन्वमि । ^{७ १} रायिम्पिशा ३ । ^{१ २} हा ३ हा ।
^{१ २ २ २ १ १} गम्बजलम्पुरुष्य३हम् । ^{१ २} पवमाना३ । ^{२ २} हा३हा । ^१ भियर्षी
^{१ २ २ १ १} २३३यि ॥ (१) ^{२ १ २} पवमानाभियर्षसि । ^{१ १} पवमानोवा । ^{१ २} भाय
^{१ २ २ २} र्षसि । ^{२ २ २} पूनानोवा ३ । ^{२ २ २ २} हा ३ हा । ^{१ २ २} रेपवमानोअन्यये ।
^{१ २} वार्षीअचा३यि । ^{२ २} हा३हायि । ^{१ २} क्रदद्वार३ना३४३यि ॥ (२)

१ २ २   १ २   २ २   १ २   १   १ २   १
वृषोअचिक्रददने । वृषोअचोवा । क्राददने । दायि
२ २   १   २   १   १   १ २ २   १   २
वानाँसो३ । द्वा३हा । मपवमाननिष्कृतम् । गोभा
२   २   १   २ ५   २   २
यिरञ्जा३ । द्वा३हा । नोअर्षा३सा३४३यि । ओ३३
४५३ । डा(३) ॥ २ * ॥ [२] .

२ १ २ २   १   १
॥ वाजजित् ॥ मृज्यमानःसुहा । स्तिया२ । समू
१   २   १   २ २ १   १
२हो । द्रेवा२हो । चामिन्वसायि । रया२यिहो
१   २ १   २ २ १
यि । पिशा२हो । गम्बज्जलाम् । पूरुस्पृहाम् । पवा
१   २   १   २ २ १   १   १ २
२हो । माना२हो । भीयर्षसा३३उवार३ ॥ (१) पवमा
२ १   १   १   २   २ २
नामिया । षसा२यि । पवा२हो । माना२हो । भौ
१   २   १   २ २ १   २ २
यर्षसायि । पुना२हो । नोवा२हो । रेपवमा । नो
१   १   १   २ २ १   २ २
अव्ययायि । वृषो२होयि । अचा२यिहोयि । क्राद
१   १ २ २   १
दना३३उवार३ ॥ (२) वृषोअचिक्रदात् । वना२यि ।

* ऊ० मा० ३प्र० १ख० २सा० ।

† “वाजजित्दौष्णोरम्” — इति ख० पु० पाठः ।

^१वृषो^१र^१क्षोयि । ^१अचा^१र^१यि^१क्षोयि । ^{१११}क्राद^१दनायि । ^१देवा
^१र^१क्षो । ^१ना^१सो^१र^१क्षो । ^{११}मपवमा । ^{१११}नानिष्कृताम् । ^१गो
^१भा^१र^१यि^१क्षीयि । ^१अज्जा^१र^१क्षो । ^{१११}नो^१अर्षसा^१३१उवार^१क्ष ।
^{११११}वाजौजिगी^१श्वा^११३ ॥ १ * ॥ [३]

^१॥ वरुण^१साम ॥ ^१मृज्यमानः^१सुहृ^१स्योवा । ^१ओवा । ^१सा
^{१११}मुद्रेवा । ^१चमायि^१न्वा^११सी^१र । ^१रा^१र^१श्यीम् । ^१पा^१र^१श्यि
^१शा । ^१गम्बज्जलम् । ^१पु^१रु^१र^१श्चायि । ^{१११}स्पृ^१हा^१श्मा । ^१पव
^{११११}मानाभियर्ष^१सि । ^१पा^१र^१क्षवा । ^{११११}मानाभियौ^१३ । ^१हो^१र^१क्षो^१३
^५४ । ^४वा । ^५षा^५धु^५सो^५द^५हायि ॥ (१) ^१पवमानाभियर्ष^१सोवा ।
^१ओवा । ^१पावमाना । ^{१११}भियार्षा^११सा^१र^१यि । ^१पू^१र^१क्षना ।
^१नो^१र^१क्षवा । ^{११११}रेपवमा । ^{११}नो^१आ^१र^१श्चायि । ^{१४१}व्यया^१श्मा ।
^{१११}वृषो^१अ^१चि^१क्र^१द^१दने । ^१वा^१र^१र्षो । ^१आ^१चि^१क्र^१दौ^१३ । ^१हो^१र^१क्षो^१३

४। वा। वा५नोईहायि ॥(२) वृषोअचिक्रदद्वनोवा।
 ओवा। वार्षोअचि। क्रदादाशना२यि। दार३यिवा।
 नार३ए॒सो। म॒पव॒मा। न॒ज॒र॒हायि। कृ॒ता॒३ मा।
 गो॒भिर॒ज्ज्ञानो॒अर्ष॒सि। गो॒३॒भायिः। आ॒ज्ज्ञान॒ओ॒३।
 हो॒३हो॒३३४। वा। वा५सोईहायि(३) ॥ ४ * ॥ [४]

॥ अङ्गिरसाङ्गोष्ठम् ॥ हाउच्चाउच्चाउवा। मृज्यमा
 नःसुहृत्त्या। इहा। उपा२३४५। समुद्रेवाचमिन्व
 सि। इहा। उपा२३४५। रयिम्पिणङ्गम्बज्जलंपुरुस्पु
 हम्। इहा। उपा२३४५। पवमानाभियर्षसि। इ
 हा। उपा२३४५ ॥(१) पवमानाभियर्षसि। इहा। उ
 पा२३४५। पवमानाभियर्षसि। इहा। उपा२३४५।
 पुनानोवारोपवमानोअव्यये। इहा। उपा२३४५। वृषो

^२ ^{१ २ २} ^१ ^{३ १ १ १ १} ^{१ २ १} ^१
 अचिक्रददने । इहा । उपार३४५ ॥ (२) वृषोअचिक्रद
^{२ २} ^१ ^{३ १ १ १ १} ^{१ २ १} ^{१ २ २} ^१
 दने । इहा । उपार३४५ । वृषोअचिक्रददने । इहा ।
^{३ १ १ १ १} ^{२ २ १ २ २} ^{२ २} ^२ ^१
 उपार३४५ । देवाजासोमपवमाननिष्कृतम् । इहा ।
^{३ १ १ १ १} ^{२ ३} ^३ ^३ ^{१ २ २ २ २} ^२
 उपार३४५ । हाउहाउहाउवा । गोभिरञ्जानोअर्षसि ।
^१ ^{३ १ १ १ १}
 इहा । उपार३४५ (३) ॥ ५ * ॥ [५]

^{१ १ २ १} ^{१ २ १} ^२ ^२
 ॥ सम्मतम् ॥ मृज्यमानःसुहस्तिया । समुद्रेवाऽच
^१ ^१ ^१ ^२ ^{२ १}
 मिन्वसायि । रयिम्पार३यिशा । गाम्बङ्गलम् । पुहस्प
^{२ १} ^{३ ३ १} ^{२ २ १} ^१ ^२ ^१
 दाम । औदो३४वाहायि । प । वामार३ना ३ । द्यो
^२ ^२ ^१ ^२ ^{१ १ २ २ १} ^{२ १}
 वा३हा । भियर्षार३सा३४यि ॥ (१) पवमानाभियर्षसा
^२ ^२ ^{१ २ २} ^{२ १} ^१ ^{२ २}
 यि । पुनानो३वा । रेपवमा । नोआव्यार्या । औ
^{१ ४ ३ २ २} ^१ ^२ ^{१ २ २}
 हो३वाहायि । वृ । षोआर३चा३यि । द्योवा३हायि ।
^१ ^२ ^{१ २ १} ^{१ २ १} ^२
 क्रददा३३ना३४यि ॥ (२) वृषोअचिक्रददनायि । वृषो

अचायिक्रद्वनायि । देवाना^{११}र^{१२}सो^१ । मापवमा । न^१
 नायिष्कार्त्ताम् । औहो^{१२}र^{१२}वा^{१२}चायि । गो । भायिरा^{१२}
 र^१ञ्जा^१ । होवा^{११}र^१ । नोअषार^{११}स^१र^१शयि । ओ^१
 र^१र^१४५ई । डा(३) ॥ ५ * ॥ [ई]

॥ त्रिणिधनमायास्यम् ॥ मृज्यमानः^१सु^१हा^१उ^१होवा ।
 स्ताया^१सार^१र^१४मू । द्रो^१वा^१ । चमा^१र^१४५यि । न्वा^१र^१ ३ ४
 सी । रया^१र^१ । औहोवा । पिशङ्ग^१म्ब^१ज्ज^१लार^१म् । पु^१रु^१
 र^१४५ । स्पृ^१र^१४हाम् । पवा^१र^१ । औहोवा । माना^१र^१ ।
 भिया^१र^१४५ । षार^१र^१४सी ॥ (१) पवमाना^१भिया^१हा^१उ^१होवा ।
 षासायि^१पार^१र^१४बा । माना^१र^१ । भिया^१र^१४५ । षार^१र^१४सी ।
 पुना^१र^१ । औहोवा । नोवारे^१पवमा^१र^१ । नोआ^१र^१४५ ।
 व्या^१र^१४ये । वषो^१र^१ । औहोवा । आचा^१र^१यि । क्रदा

४४५त् । वार३४ने॥(२) वृषोअचिक्रदद्वाउद्दोवा । वा ।

वानायिवा३र्षा । अचारयि । क्रदा३४५त् । वार३४

ने । देवा३४ । औद्दोवा । ना३सोमपवमारं । नना

३४पुयिः । कार३४त्ताम् । गोभा३४ । औद्दोवा । आ

ज्जा३४ । नआ३४५ । षा३४५ । षार३४सी(३) ॥ ६* ॥ [७]

॥ अभीवर्त्तम् ॥ पवा३मा३नाऽभियर्षसोवा । पावमा

ना । भियार्षा३सा३यि । पूनानोवा३१२३४ । रेपवमा ।

नोआव्या३या३यि । वृषोआ३चारयि । क्रदा३त् । वा

२३४५ । नार३४५यि(२) ॥ ८† ॥ [८]

॥ कालेयम्‡ ॥ वृषोआ३चिक्रदद्वनायि । वृषोअचा

यि । क्रदद्वनार३यि । देवाना३सो३ । मार३४ । पव

* क० गा० ८प्र० १ अ० १२ सू० १ ।

† क० गा० ८प्र० १ अ० १२ सू० २ ।

‡ “सवाकालेयम्”—इति ख० पु० पाठः ।

^{४२ ५} माननिः । ^{२ २} क्राशर्त्ताम् । ^{१२ ३ २} गोभायिरजौ । ^१ वा३४३ । ओ

^५ ३४वा । ^{४२} नोअपूषसायि । ^४ हो५ई । डा(३) ॥ ८ ॥ [८]

^{५ ४ ५ २} ॥ पौरुमीढम् ॥ ^{३२ २} पवमा । ^{३२ ४ २ ५} नाभा३४अौहोवा । ^१ आ

^२ र्षसि । ^{१ १२ २} पवमाना । ^{१ ९} भियर्षा२३सायि । ^{१ २ २} पुनानोवा । ^२ रे

^२ पवार३मा । ^{२ १} नोअव्ययायि । ^२ वृषोआ२३चायि । ^१ क्रद

^{१ २ १ १ १ १ १} द्दार३४५ना६५इयि । ^{१ २} द्वा३यार३४५(२) ॥ १२ † ॥ [१०]

^{१५ ५ ५} ॥ आङ्गिरसाङ्गोष्ठम् ॥ ^२ द्वाउद्वाउद्वाउवा । पुना

^{१ २ २ २ १ २ २ १ २ २} नोवारेपवमानोअव्यये । ^१ इद्वा । ^{३ १ १ १ १} उपार३४५ । ^{१ २ १} वृषोअ

^{१ २ २} चिक्कददने । ^१ इद्वा । ^{३ १ १ १ १} उपार३४५ । ^{१ २ १ २ २ २ २} देवानां सोमपव

^२ माननिष्कृतम् । ^१ इद्वा । ^{३ १ १ १ १} उपार३४५ । ^{१ ५ ५ ५} द्वाउद्वाउद्वाउ

* कच० मा० ८प्र० २अ० ८वा० ।

† क० मा० ८प्र० २अ० १२सा० ।

‡ “प्रतोदगोष्ठम्”—इति ख० पु० पाठः ।

वा । गोभिरञ्जानोऽर्षसि । इहा । उपा २३ ४
 ५(२) ॥ ५* ॥ [११]

॥ कण्वरथन्तरम् ॥ पावमानाभिर्यर्षसायि । पवमा
 ना । भाश्यार्षाशसायि । पुनानोवारिपवमानोऽव्यया
 २३४पेक्षी । वृषोऽशवाशचायि । ऋदाशउवाश । ए३ ।
 १११
 वनआ(२) ॥ १४ † ॥ [१२]

॥ कण्वरथन्तरम् ॥ सार्ज्यमानःसुहस्तिया । समुद्रे
 वा । चाशमायिन्वाशसायि । रयिम्यिशङ्गवज्जलम्पुहस्पृ
 द्वाश३४मैक्षी । पवमाश३४ना । भियाशउवाश । ए३ ।
 १३१
 षसआ(१) ॥ ७ ‡ ॥ [१३]

॥ अर्कपुष्पोत्तरम् ॥ मृज्यमानःसुहस्त्या । ऊवायि ।

* ज० मा० १८५० २५० ५सा० ।

† ज० मा० १८५० २५० १४सा० ।

‡ ज० मा० २०५० २५० ७सा० ।

^{१२ १} औक्षोवा^{१२ २}२ । ^{१२ २} समुद्रे^१वाचमि^{१२ १}न्सि । ^१ ऊवायि । ^{१२ १} औक्षो
^{१ १ १ १ १ १ १ १} वा^{१२}२ । ^१ रयिमिशङ्ग^१म्बज्जलम्पु^१रुस्पृ^१हम् । ^१ ऊवायि । ^{१२} औ
^१ क्षोवा^{१ १२ २ १ १}२ । ^१ पवमानाभियर्ष^{१२}सि । ^२ ऊवायि । ^{१२} औ । ^२ क्षो^१२ ।
^३ वा^{४ २ २}२३४ । ^{१ १२ २ १ १ १} औक्षोवा ॥ (१) ^१ पवमानाभियर्ष^१सि । ^१ ऊवायि ।
^{१२ १} औक्षोवा^{२ १२ २ १२ १ १२ २ १ १२}२ । ^१ पुनानो^१वारो^१पवमानो^१अव्यये । ^१ ऊवायि ।
^{१२ १} औक्षोवा^{१ २ १}२ । ^{१ १२ १} वृषो^१अचिक्रद^{१२}दने । ^१ ऊवायि । ^{१२} औ । ^१ क्षो^१२ ।
^१ वा^{४ २ २}२३४ । ^{१ २ १} औक्षोवा ॥ (२) ^{१ १२ १} वृषो^१अचिक्रद^{१२}दने । ^१ ऊवायि ।
^{१२ १} औक्षोवा^{१ २ १}२ । ^{१ १२ १} वृषो^१अचिक्रद^{१२}दने । ^१ ऊवायि । ^{१२ १} औक्षोवा
^{२ १२ २ १२ २} २ । ^१ देवानां^१सोमपवमाननिष्कृतम् । ^{१२} ऊवायि । ^{१२} औ
^१ क्षोवा^{१२ १ २ १२ १ १}२ । ^१ गोभिर^{१२}ज्ज्ञानो^१अर्ष^१सि । ^१ ऊवायि । ^{१२} औ । ^१ क्षो^१२ ।
^३ वा^{४ २ २}२३४ औक्षोवा । ^{१ १ १२ १२ १ १२ १ १२} अर्क^{३ १ १}स्य^१देवाः^१परमेवियो^१२मा^१२३
^{१ १} ४५ न् ७) ॥ ८ * ॥ [१४] १२

एतमुत्थमिति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्—

तत्र, प्रथमा ।

३ १ ३ १ उ ३ १ २ ३ १ ३ १ २

एतमुत्थन्दशक्षिपोमृजन्तिसिन्धुमातरम् ।

१ १ ३ १ २

समादित्येभिरख्यत ॥ १ * ॥

“सिन्धुमातरं” यस्य सोमस्य सिन्धवोऽ नवः मातरो भवन्ति । “त्ये” तम् “एतम्” इमम् सोमं “दश क्षिपः” दश-सङ्काका अङ्गुलयोगः “मृजन्ति” शोधयन्ति । अपि च सोऽयम् “आदित्येभिः” § आदित्यैः “समख्यत” सङ्गच्छते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ २ १ ३ १ १ ३ १ १ ३ १ १ २

समिन्द्रेणोतवायुना तु तएतिपवित्रम् ।

१ २ २ ३ १ २

सःसूर्यस्यरश्मिभिः ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ७, १, १८, १ ।

† “सिन्धवः”—इति निघण्टु-प्रथम-त्रयोदशे नदीनामसु पठितम् ।

‡ —ताश्च नव “इमस्ये गङ्गे (१, ६, ७, ५)”—इति बहुकृतता ज्ञेयाः ।

तथाक्षि—गङ्गा, यमुना, सरस्वती, इतुद्रो, परुष्णी (इरावती), असिनी, मरुदृधा, विमस्ता, आर्जिकीया (विपाटा) ;—इत्येता नव ।

§ “क्षिपः”—इति निघण्टुवङ्गुलिनामसु तृतीयम् (१, ५) ।

§ “वङ्गलङ्कन्दसि (७, १, १०)”—इति भिन्न ऐसभावः ।

॥ ऋ० वे० ७, १, १८, १ ।

“सुतः” अभिषुतः सोमः “पवित्रे” “इन्द्रेण” “सम् एति”
सङ्गच्छते । “उत” अपि च “वायुना” समेति “सूर्यस्य
“रश्मिभिः” किरणैरपि समेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २
सनोभगायवायवेपूष्णेपवस्वमधुमान् ।

१ २ ३ १ १ २
चारुमित्रेवरुणेच ॥ ३ * ॥ १३

हे सोम ! “मधुमान्” मधुररसः “चारुः” कल्याण-रूपश्च
सोऽभिषुतः त्वं “नः” अस्माकम् यज्ञे “भगाय” भगाख्याय
देवाय “वायवे” “पूष्णे” च “मित्रे” मित्राय देवाय “वरुणाय”
च “पवस्व” चर ॥ ३ ॥ १३

१ २ १ १ १ २ १ २
॥ इहवदामदेव्यम् ॥ एतमुत्पन्दशक्षिपः । इच्छा । मृ

१ २ १ २ १ २ १ २
जन्तिसिन्धुमातरा २म् । इच्छा । समादित्वेभिरा २ । इच्छा

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
३ । ख्या २३४तोईच्चायि ॥ (१) समिन्द्रेणोतवायुना । इ

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
हा । सुतएतिपवित्रआ २ । इच्छा । सूर्यस्यरा २ ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
इच्छा ३ । श्ला २३४यिभोईच्चायि ॥ (२) सनोभगायवायवे ।

इ॒द्या । ^{११}पू॒ष्णे ^{१२}प॒व॒स्व॒म॒धु॒मा॒र॒न् । ^{१३}इ॒द्या । ^{१४}चा॒रु॒र्म्मि॒त्रे॒व॒

^{१५}रु॒२ । ^{१६}इ॒द्या३ । ^{१७}णा॒२३४ ^{१८}यि॒चा॒इ॒द्या॒यि॒(३) ॥ ^{१९}६ * ॥ [१]

॥ अ॒या॒सो॒मी॒य॒म ॥ ^{२०}ए॒ता३॒मू॒श्च॒न्द॒ग॒क्षि॒पाः । ^{२१}मृ॒ज

^{२२}न्ति॒सा॒यि । ^{२३}धु॒मा॒र॒ता॒२३४ ^{२४}रा॒म् । ^{२५}सा॒मा॒दि॒त्या॒२३४ ^{२६}यि ।

^{२७}भि॒रा॒३४ ^{२८}व्या॒प॒ना॒इ॒पू॒ई ॥ (१) ^{२९}स॒मा॒३४ ^{३०}यि॒न्द्रे॒३४ ^{३१}णो॒त्ति॒वा॒यु॒ना । ^{३२}सु

^{३३}त॒ए॒ता॒यि । ^{३४}प॒वा॒३४ ^{३५}यि॒त्रा॒२३४ ^{३६}आ । ^{३७}सा॒३४ ^{३८}सू॒रि॒या॒२३४ ।

^{३९}स्य॒रा॒३४ ^{४०}श्वा॒प्र॒यि॒भा॒इ॒पू॒ई॒यिः ॥ (१) ^{४१}स॒नो॒३४ ^{४२}भा॒३४ ^{४३}गा॒य॒वा॒य॒वा॒यि ।

^{४४}पू॒ष्णे॒प॒वा । ^{४५}स्व॒मा॒२३४ ^{४६}धू॒२३४ ^{४७}मा॒न् । ^{४८}चा॒रु॒र्म्मि॒त्रा॒२३४ ^{४९}यि ।

^{५०}व॒रु॒३४ ^{५१}णा॒प्र॒यि॒चा॒इ॒पू॒ई॒(३) ॥ ^{५२}१४ * ॥ [२] १३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

चतुर्थः खण्डः ‡ ॥ ४ ॥

* ऊ० गा० ३ प्र० २ अ० ७ सू० १० ।

† ऊ० गा० ११ प्र० २ अ० १४ सू० १ ।

‡ “उक्तो साध्यन्विनः पक्वमानः” — इति वि० ।

अथ पञ्चमे खण्डे*—

रेवतीर्न-इति तृचात्मकां† प्रथमं सूक्तम्—

तत्र, प्रथमा ।

३२ २   ३ २ ३ १ २   ३ १ २
रेवतीर्नःसधमादइन्द्रे सन्तुतुविवाजाः ।

३ १ ३   १   ३ १ २
क्षमन्तोयाभिर्मदेम ॥ १‡ ॥

“क्षमन्तः” अन्नवन्तः “याभिः” गोभिः सह “मदेम” हव्येन
“इन्द्रे” “सधमादे” अस्माभिः सह हर्षयुक्ते सति “नः” अस्माकं
ता गावः “रेवतीः” चौराज्यादि-धनवत्यः “तुविवाजाः”
प्रभृत-बलाय “सन्तु” ॥ [रेवतीः—रयि-शब्दात् मतुपि “रयेर्मतौ
बहुलम् (६, १, ३४ वा०)” —इति सम्प्रसारणम्, परपूर्वत्वे,
“इन्द्रीरः (८, २, १५)”—इति मतुपो वक्तव्यम्, “वाच्छन्दसि
(६, १, १०६)”—इति पूर्वसवर्णदीर्घः, “रे-शब्दाच्च मतुप
उदात्तत्वं वक्तव्यम् (६, १. १७६ वा०)”—इति रे-शब्दादु-
त्तरस्यापि भवतीति पूर्वमेवोक्तम् । सधमादे—मद त्वसि योगे
चौरादिकः, सह मादयतीति सधमादः “सधमादस्योश्छन्दसि
(६, ३, ८६)”—इति सह-शब्दस्य सध आदेशः, थाथादिना
(६, २, १४४)—उत्तर-पदान्तोदात्तत्वे प्राप्ते “परादिश्छन्दसि

* ‘इदानीं षष्ठ्यानि’—इति वि० ।

† ‘रेवतीषु वारवन्तोयं षष्ठं भवति’—इति वि० ।

‡ ख० चा० १, १, १, ८ (१भा० १५३पृ०)=ख० वे० १, १, १०, ३ ।

बहुलम् (६, २, १८८)”—इति उत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । तुवि-
वाजाः—बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् (८, २, १) । क्षुमन्तः
—दु क्षु रु कु शब्दे (अदा० प०), अस्मात् क्षिप्रि तुगभाव-
श्चान्दसः, “ऋष्वनुङ्भ्यां मतुप् (६, १, १७६)”—इति मतुप्
उदात्तत्वम् । मदेम—मदी हर्षे (दि० प०), व्यत्ययेन शप्,
अदुपदेशाक्षमार्वाधातुकानुदात्तत्वे शपः पित्वादनुदात्तत्वम्,
ततो धातुस्वरः शिष्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ ३ १ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
आघत्वावात्मनायुक्तस्तोतृभ्यो धृष्णवीयानः ।

३ २ ३ ३ २ ३ २ २ २
ऋणोरचन्नचक्रयोः ॥ २ * ॥

हे “धृष्णो !” धार्ढ्ययुक्तेन्द्र !† “त्वावान्” त्वसदृशी देवता-
विशेषः, “त्मना” आत्मना अस्मदनुग्रह-बुद्ध्या युक्तः “ईयानः”
अस्माभिर्याच्यमानः “स्तोतृभ्यः” स्तोतृणामनुग्रहाय तदभीष्टमर्थं
“घ” अवश्यम्‡ “आ ऋणोः” आनीय प्रक्षिपतु । तच्च दृष्टान्तः
—“चक्रयोः” रथस्य चक्रयोः “अचन्न” यथा अन्नं प्रक्षिपति तद्वत् ॥
त्वावान् वतुप्प्रकरणे “युसदस्मद्भ्यां छन्दसि सादृश्य उपसङ्ख्या

* ऋ० वे० १, २, ३०, ४ ।

† ‘धृष्णो—धारण-स्वभावः’—इति वि० ।

‡ ‘घ’—इति पठ-पूरणः—इति वि० ।

नम् (५, २, ८४ वा०)"—इति वतुप् "प्रत्ययोत्तर-पदयोश्च
(७, २, ८८)"—इति मपर्यन्तस्य त्वादेशः, "आ सर्वनाम्नः
(६, ३, ८१)"—इति दकारस्यात्वं, वतुपः पित्त्वादनुदात्तत्वे
(३, १, ४) प्रातिपदिक-स्तरः शिथ्यते । क्त्वा—"मन्त्रे-
ष्वाङ्गादेरात्मनः (६, ४, १४१)"—इत्याकार-लोपः । घृष्णो—
जि घृषा प्रागल्भ्ये, "त्रसिगृधि-घृषि चिपेः क्तु, आम-
न्वितानुदात्तत्वम् । ईयानः-ईङ् गतौ, (दि० आ०) छन्दसि
लिट् (३, २, १०५), तस्य "त्रिटः कानज्वा (३, २, १०७)"
—इति कानजादेशः, "अचिश् धातु (६, ४, ७७)"—इत्या-
दिना इयङादेशः, "चितः (६, १, १६३)"—इत्यन्तोदात्तत्वम् ।
ऋणोः—ऋण गतौ (तना० उ०) लङि व्ययेन तिपः सिपि
(३, १, ८५), "इतथ (३, ४, ८७)"—इतीकारलोपः,
"तनादि-कृज्भ्य उः (३, १, ७९)",—सार्वधातुकगुणः
(७, ३, ८४), 'बहुलश्छन्दस्यमाङ्गयोगेऽपि"—इत्यङागमा-
भावः, विकरण-स्वरेणान्तोदात्तत्वम् । अक्षम्—"अक्षस्यादेवनस्य
(फि० २, १२)"—इत्याद्युदात्तत्वम् । चक्राणोः—अकारस्येका-
रश्छान्दस' (३, १, ८५)" ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ २२ ३१२ ०४ ३०

आयद् वः शतकृतवाकामञ्जरितृणाम् ।

० २७ ३१२ २२

कृणोरक्षन् शचीभिः ॥ ३ * ॥ १४

हे "शतकृतो" इन्द्र ! "यत्" "दुवः" धनं कामितार्थ-

रूपम् स्तोत्रभिः प्राप्तव्यमस्ति तं कामं “जरितृणां” स्तोतृणा-
मनुग्रहाय “आ ऋणोः” आनीय प्रक्षिपसि । तत्र दृष्टान्तः—
“शचीभिः” कर्मभिः शक्रटोचित-व्यापार-विशेषैः “अक्षं न” यथा
अक्षं प्रक्षिपति तद्वत् ॥ [शचीभिः—शची-शब्दः शार्ङ्गिरवादित्वात्
(४, १, ७३) ङीबन्तत्वादाद्युदात्तः (३, १, ४) ॥ ३ ॥ १४

१ २ २ २ २ १ २
॥ वारवन्तीयोक्तम् ॥ रेवतीर्नाञ्चौद्वायि । सा

१ २ ५ २ १ १ ५ १ २
धामार२३४दायि । इन्द्रायिसार२३४हा । तुतुविवा३४ ।

३ २ ४ २ ५ २ ३ ५ २ १
औद्वावा । इद्वा२३४दायि । उज्जवा२३४जाः । जुम

२ १ ७ २ ५ ४ ४ ५ १ ३ ५
न्तः । याभिर्मदा३४ । औद्वावा । इद्वा२३४दायि ।

३ २ ५ २ २ २ २ २ २ २
औद्वा३१२३४ । मा । एदियाईहा ॥ (१) आघत्वावा

२ १ २ २ ५ २ २ १ ५
औद्वाहायि । त्मनायूर२३४क्ताः । स्तोतृभ्यो२३४दायि ।

१ २ २ ५ ४ ४ ५ १ ३ ५ २ ४
धृष्णुवीया३४ । औद्वावा । इद्वा२३४दायि । उज्जवा

५ २ १ २ १ १ ० २ ५ ४ ४ ५ १ ३
२३४नाः । ऋणोर । ज्ञानचक्रा३४ । औद्वावा । इद्वा

५ २ २ २ ५ ४ ४ ५ १ ३
२३४दायि । औद्वा३१२३४ । योः । एदियाईहा ॥ (२)

^{१२} ^२ ^२ ^१ ^२ ^१ ^५ ^{१२} ^१
 आयद्वाऔहोहायि । शातक्रार२४ताउ । आकामा२३
^५ ^१ ^१ ^{३२} ^{४२} ^५ ^१ ^३ ^५
 ४२हायि । जरितु२४ । औहोवा । इहार३४ हायि ।
^१ ^२ ^५ ^२ ^{१२} ^२ ^१ ^७ ^२ ^{३२} ^{२२} ^५
 उज्जवा२३४णाम् । षणोर । ज्ञान्नशचा३४ । औहोवा ।
^१ ^३ ^५ ^{३२} ^१ ^{५२} ^५
 इहार्२३४हायि । औहो३१२३४ । भीः । एचियाईहा ।
^४
 हो५ई । डा(३) ॥ ७ * ॥ [१] १४

सुरुपकलमिति तृचात्मकं द्वितीयं सूत्रम्,

तत्र, प्रथमा ।

^३ ^२ ^२ ^१ ^२ ^३ ^१ ^३ ^२ ^३ ^१ ^२
 सुरुपकलमूतयेसुदघामिवगोदुद्धे ।

^१ ^२ ^२ ^३ ^२
 जुहमसिद्यविद्यवि ॥ १ * ॥

“सुरुपकल” शोभन-रूपोपेतस्य कर्मणः कर्त्तारमिन्द्रं
 ‘जतये’ अस्मद्रचणार्थम् “द्यवि द्यवि” प्रतिदिनं “जुहमसि”
 प्राह्वयामः ॥ [द्यो-शब्दः प्रातिपदिक-स्वरेणान्तोदात्तः (फि० १, १),
 ‘नित्य वीप्सयोः (८, १, ४)’—इति द्विर्भावः, ‘तस्यपरमाग्रे ङितम्

* क० गा० ३ प्र० २ सू० ७ ला० ।

† क० ला० १, २, १, १ (१ भा० २६६३०) = क० वे० १, ४, ७, १ ।

(८, १, २) “अनुदात्तश्च (८, १, २)”—इति द्वितीयस्यानुदात्तत्वम् । जुह्वमसि—इत्यत्र “इदन्तोमसि (७, १, ४६)”—इति इकार आगमः, प्रत्यय-स्वरेण (३, १, ३) इकारउदात्तः] आह्वाने दृष्टान्तः—“गोदुहे” गोधुगर्थं [गां दोग्धोति गोधुक् ; सत्सु द्विषेत्वादिना (३, २, ३१) क्तिप्, कदुत्तरप्रकृतिस्वरत्वम् (६, २, १३८)] “सुदुषाम् इव” सुष्ठु दोग्ध्री गामिव यथा लोके यो दोग्धा तदर्थं तस्य अभिमुख्येन दोहनीयां गामाह्वयन्ति तद्वत् [सुष्ठु दुग्धे इति सुदुषा, “दुहः कब्वश्च (३, २, ७०)”—इति कप् प्रत्ययः हकारस्य च घकारः, कित्वाद् गुणाभावः (१, १, ५), कपः पित्वाद् अनुदात्तत्वे धातुस्वरेणोकार उदात्तः (६, १, १६२) ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ ३ १ २ ३ १ १

उपनःसवनागहिसोमस्यसोमपाःपिब ।

३ २ ७ ३ २ ३ १ २

गोदाइद्रोवतोमदः ॥ २ * ॥

हे “सोमपाः” सोमस्य पातरिन्द्र ! सोमं पातुं “नः” अस्मदीयानि “सवना” सवनानि त्रीणि “उप” समीपे “आ गहि” आगच्छ [सवना—सूयते सोम एष्विति सवनानि सुपो ङादेशः (७, १, ३८) टिलोपश्च (६, ४, १४३), “लिति (६, १, ९८३)—इति । त्वयात् पूर्वस्या—”

कारस्य उदात्तत्वम् । गहि—इत्यत्र गमे: “बहुलशब्दसि (२,४, ७३)—इति शपो लुक्, हेर्ङिच्चादनुदात्तोपदेशेत्यादिना (६,४,३७) मकार-लोपः, “अतोहे: (६,४,१०५)”—इत्यामीय-शास्त्रीये लुकि कर्त्तव्ये “असिद्धवदत्राभात् (६,४,२२)”—इति आभाच्छा- स्त्रीयो मकार-लोपोऽसिद्धवद् भवति] । आगत्य च “सोमस्य” सोमं “पिब”, “रेवतः” धनवतः तव “मदः” हर्षः “गोदा इत्” गोप्रद एव, त्वयि हृष्टे सति अस्माभिर्गावो लभ्यन्त इत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ १ २   १ १ १   ३ २
अथाते अन्तमानां विद्यामसुमतीनाम् ।

२ ३ १ २ ३ १ २
मानो अतिग्व्य आगच्छि ॥ ३ * ॥ १५

“अथ” सोमपानानन्तरं हे इन्द्र ! “ते” तव “अन्तमा- नाम्” अन्तिकतमानामतिशयेन तव समीपवर्तिनां “सुम- तीनां” शोभन-मति-युक्तानां शोभन-प्रज्ञानां पुरुषाणां मध्ये स्थित्वा “विद्याम” वयं त्वां जानीयाम [यद्वा, सुमतीनां शोभन- बुद्धीनां कर्मानुष्ठान-विषयाणां लाभाये मित्यध्याहारः बहुव्रीहि- पक्षे पूर्वपद-प्रकृति-स्वरापवादो “नञ्-सुभ्याग् (६,२,१७२)”— इत्युत्तर-पदान्तोदात्तः । कर्मधारय-पक्षेऽपि अव्यय-पूर्वपद- प्रकृति-स्वरापवाद्-कृत्स्नान्तोदात्ततैव (६,२,१३६) । अतो मनुपि ऋसादन्तोदात्ताच्च सुमति-शब्दात् परस्य नामो “नाम-

न्यतरस्याम् (६, १, १७७)”—इत्युदात्तत्वम् । त्वमपि “नः”
 अस्मान् “अति” अतिक्रम्य “माख्यः” अन्येषां त्वत्स्वरूपं मा प्रक-
 थयः [ख्या प्रकथने (अदा० प०)—इत्यस्य लुङि “अस्यतिषक्ति-
 ख्यातिभ्योऽङ् (३, १, ५२)”—आगच्छि—गमेः शपो लुकि
 ङित्त्वादनृदात्तोपदेशेति (६, ४, ३७) मकार-लोपस्यासिद्धवदत्रा-
 भादिति (६, ४, २२) असिद्धवद्भावात् “अतो हेः (६, ४, १०५)”
 —इति लुङ् न भवति ॥ ३ ॥ १५

उभेयदिन्द्रोदसीति-तृचात्मकं तृतीयं सूक्तं ;

तत्र, प्रथमा ।

३ १ र ३ र ३ १ २ २ १ १ १ २
 उभेयदिन्द्रोदसी आपप्रायोषा इव ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ ३ ३ १
 महान्तन्त्वामहीनां सस्राजश्चर्षणीनाम् ॥

३ १ र १ र ३ १ र ३ र
 देवीजनित्रजजीजनङ्गद्राजनित्रजजीजनत् ॥ १ * ॥

हे “इन्द्र !” “उभे” “रोदसी” द्यावापृथिव्यौ “यत्” यः
 त्वम् “आ पप्राथ” स्वतेजसा आपूरयसि [प्रा पूरणे, आदादिकः
 (५०) . छान्दसो लिट् (३, २, १०५)] “उषा इव” यथा उषा
 स्व-भासा सर्वं जगदापूरयति तद्वत् त्वं “महीनां” महतां देवा
 तानमपि “महान्तम्”, अधिकं “चर्षणीनां” मनुष्याणामपि

“सम्प्राजम्” ईश्वरम् इन्द्रं “त्वा” त्वाम् “देवी” देवनशीला
 “जनित्री” साधु-जनयित्री अदितिः “अजीजनत्” अतः कार-
 णात् सा “भद्रा” कल्याणी प्रशस्ता “जाता” [जनेष्यन्तात्
 साधुकारिणि ढन् (३, २, १३४), “जनिता मन्त्रे (६, ४, ५३)” —
 इति इडादौ णि-लोपो निपात्यते, ऋत्रे भ्यइति ङीप् (४, १, ५)
 ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ १ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
 दीर्घं ह्यङ्गुशं यथाशक्ति बिभर्षि मन्तुमः ।

१ २ ३ २ ३ २ १ २ १ २
 पूर्वेण मघवन् पदावयामजो यथायमः ।

३ १ २ १ २ ३ १ २ १ २
 देवीजनित्रयजीजनद्भद्राजनित्रयजीजनत् ॥ २ * ॥

“दीर्घम्” आयतम् “अङ्गुशं” सृष्टिं “यथा बिभर्षि” एव
 मायतां “शक्ति” हे “मन्तुमः” मन्तु ज्ञाने, तद्वन् ! [“मतुवसो
 रुः (८, ३, १)” — इति सम्बुद्धौ नकारस्य कत्वम्] ईदृशेन्द्र !
 बिभर्षि धारयसि [ङु भृञ् धारण-पोषणयोः जौहोत्यादिकः, स्त्री
 “भृजामित् (७, ४, ७६)” — इत्यभ्यासस्येत्वम्] हे “मघवन्”
 धनवन्निन्द्र ! यथा “पूर्वेण” देहस्य पूर्वभागे वर्त्तमानेन “पदा”

पादेन “अजः” छागः “वयां” शाखां आकर्षति तथा पूर्वोक्तया
शक्त्या आकृष्यामः शत्रून् [नियच्छसि--यमेलेटाङ्गागमः, “बहुलं
कन्दसि (२, ४, ७३)” —इति शपो लुक्] । गतमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १   ३ १२ १२   ३ २
अवसदुर्हणायतोमर्त्तस्यतनुहिस्थिरम् ।

३   १२ १२   ३ १ ३ १   १ ३ १ १
अधस्यदन्तमीकृधियोअस्मान् अभिदासति ॥

३ १२ १२   ३ १२ १२
देवौजनित्रयजीजनद्ग्राजनित्रयजीजनत् ॥ ३* ॥ १६

“दुर्हणायतः” दुःखप्रद-हरणमाचरतः “मर्त्तस्य” मनुष्यस्य
शत्रोः “स्थिरं” दृढं बलम् “अव तनुहि” अवततं नीचीनं
कुरु । “स्म” —इति पूरकः । “तम्” शत्रुम् “ईम्” एनम्
अधस्यदं पादयोरधस्ताद्वर्त्तमानं “कृधि” कुरु । “यः” शत्रुः
“अस्मान्” “अभिदासति” उपक्षिपति† । समानमन्यत् ॥ ३* ॥ १६

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

* ऋ० वे० ८, ७, ११, १ ।

† “अभिदासति—धिसां करोति”—इति वि० ।

अथ षष्ठे खण्डे *—

परिस्वानइति-लृचात्मके प्रथमं सूक्तम्,

तत्र, प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
परिस्वानोगिरिष्ठाःपवित्रेसोमोअक्षरत् ।

१ २ ३ १ २
मदेषुसर्वधाअसि ॥ १ ॥

अयं “सोमः” “पवित्रे” दशापवित्रे “पर्यक्षरत्” परितः
क्षरति । कौटुशः सन् ? “स्वानः” शब्दायमानः [“सुवानः”-
इति बहुचानां पाठः] स्यमानः “गिरिष्ठाः” गिरिस्थायी यावत्सु
वर्त्तमान इत्यर्थः । हे सोम ! स त्वं “मदेषु” मादकेषु सोदेषु
“सर्वधा असि” सर्वस्य धाता दाता च भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
त्वंविप्रस्त्वङ्गविर्मधुप्रजातमन्धसः ।

१ २ ३ १ २
मदेषुसर्वधाअसि ॥ २ ॥

* ! “इदानीमार्सेवो वक्तव्यः । तत्र च वैदन्वत-प्रभृतौणि सामानि, ब्राह्मणो-
क्तापाणि”—इति वि० ।

† सू० आ० ५, १, ४, ६ (२भा० १६पृ०) = सू० वे० ६, ५, ८, १ ।

‡ सू० वे० ६, ८, ८, १ ।

हे सोम ! “त्वं” “विप्रः” विविधं प्रीणयिता विप्रसदृशी वा
त्वञ्च “कविः” मेधावी, अतस्त्वम् “अन्धसः” अन्नात् जातं
“मधु” मधुरसं प्रयच्छसीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

^{१२ १२३ १ २ ३ १२ ३ १ २}
त्वेष्वसजोषसो देवासः पीतिमाशत ।

^{१ २ ३ १ २}
मदेषु सवधा असि ॥ ३ * ॥ १७

हे सोम ! “त्वे” त्वयि “पीति” पानं “विश्वे देवासः” सर्वे देवाः
“सजोषसः” समान-प्रीतयः सन्त “आशत” प्राप्तवन् ॥ ३ ॥ १७

^{३ २ ४ १ ४}
॥ तृतीयं वैदन्वतम् ॥ पाऽधुरि । स्तानोऽगाऽयिरि

^{५ १ १ १ १ १ १ २ १ १ १ १ १}
ष्टाः । पवित्रे सो । मोञ्चरात् । पवित्रे । सोमोऽ३ ।

^{४ ५ ३ ४ २ ४ ५ १ १}
क्षारात् ॥ (१) तूऽध्वम् । विप्राऽस्तूऽवङ्गवायिः । मधु

^{१ १ १ १ १ १ १ २ ४ ५}
प्रजा । तमन्धसाः । मधुप्रजा । तमाऽ३ । धासाः ॥ (१)

^{१ २ ४ १ ४ २ ५ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १}
तूऽध्वे । विश्वेऽसाऽजोषसाः । देवासः पायि । तिमा

११ १२२ २ १ ४ ५ १
 शता । देवेसःपी । तिमा२३ । शाता । ओयि ।
 २ २ ५ १ १ १ २
 मदी । वा३४३ओ३४वा । पुवा । सर्वधाः । असायि ।
 १ ५ २ १ २ १ २ १ १ १ १
 मा२दा२३४ओहोवा । ए३ । पुसर्वधाअसी२३४५॥८*॥[१]

१ १ २ २ २ १
 ॥ वैदन्वताद्यम् ॥ पारौ । खानोगिरिष्ठाः । पवा
 २ ५ २ १ १ २
 रयिचे२३४सो । मोअक्षारा२त् ॥(१) तूवाम् । विप्र
 १ २ ५ १ १
 स्त्वक्कविः । मधू२प्रा२३४जा । तमन्धामासा२ः ॥(२)
 १ २ २ २ १ २ ५ २ २ १
 तूवे । विश्वेसजोषसः । देवा२सा२३४पी । तिमाशा
 १ २ ५ १ ५ १ ५ ४
 ता२ । मदायिपूसा३ । ई३या३ । व३धो२३४वा । आ
 ५
 ५सो६हायि ॥ ८ १ ॥ [२]

१ २ ५ ५ २ २ २ १ १
 ॥ चतुर्थवैदन्वतम् ॥ औ३होयि । इ३हहा३हायि ।
 १ ५ २ २ ५ २ २ ५
 औ२हो२३४वा । परायिखा२३४नो । गिरा२३४यिष्ठाः ।

^{२ १ ५ १ ३ ५ १ १ ३}
 पावित्रे२३४सो । सोअश्वा२३४रात् ॥ (१) तुवंवा२३४यि
^{५ २ १ ३ ५ १ ३ ५ २ १}
 प्रः । तुवङ्का२३४वीः । मधुप्रा२३४जा । तमन्वा२३४
^{५ २ ३ ५ २ १ ३ ५ १ ३}
 साः ॥ (२) तुवेवा२३४यिश्च । सजोषा२३४साः । देवासा
^{५ २ १ ३ ५ १ ३ ५ २ १}
 २३४पी । तिमाशा२३४ता । मदायिषू२३४सा । र्वधा
^{२ ५ ३ १ १ १ १ १ १}
 आ२३४सी । औ३४द्यि । इह३४द्यायि । औ३४द्यो२
^{२ १ १ १ १ १ १ १ १}
 ३४५वा६५ई । ए३ । उपा२३४५ (३) ॥ १० * ॥ [३]

^{२ २ १ २ १}
 ॥ ऐध्मवाद्याद्यम् ॥ परिस्तुवाइ३४द्या । नोगायि । रा
^{२ १ ५ ३ ५ १ २ २ २ ५ १ २}
 यिष्ठाओ२३४वा । ई२३४द्या । पवित्रेसोमो३४आ । ज्ञा
^{१ ३ ५ ३ ५ २ १ १ १ १}
 रादो२३४वा । ई२३४द्या ॥ (१) तुवंविप्रइ३४द्या । तुवाम् ।
^{१ ३ ५ ३ ५ १ २ ५ १}
 कार्वाओ२३४वा । ई२३४द्या । मधुप्रजाता३४मा । धा
^{१ ५ ५ ३ ५ २ २ १ १ १}
 साओ२३४वा । ई२३४द्या ॥ (२) तुवेविश्वइ३४द्या । सजो ।
^{१ ५ ५ ३ ५ २ २ २ २ १}
 षासाओ२३४वा । ई२३४द्या । देवासःपीतौ३४मा । शा

^{१ १} ताओर३४वा । ^५ ईर३४च्चा । ^{२ १} मदायि । ^{२ १ ३} पूसाओर३४
^५ वा । ^३ ईर३४च्चा । ^४ वर्धाः । ^१ वर्धार३आर३४५सा६५इयि ।
^३ ईर३४च्चा(३) ॥ ८ * ॥ [४]

॥ सञ्चितम् ॥ ^{१ २ २} परिसुवानः । ^१ गा२यिरिष्ठाः । ^२ पवा
^१ इयि । ^१ नेर३सो । ^{१ २} मोआर३क्षारात् । ^२ तुवंविप्रस्तु ।
^१ वा२र३कवायिः । ^२ मध२ । ^{१ २} प्रा२३जा । ^{१ १} तमा२र३न्धासाः ।
^{१ २ २ २} तुवेविश्चोस । ^१ जो२र३षसाः । ^{२ २} देवा२ । ^{१ २} सा२३पौ । ^१ ति
^१ मा२र३गाता । ^२ मा२३दायि । ^१ पू२सा । ^३ वर्धार३ः । ^२ हा
उवा३ । आ२३४सौ(३) ॥ ६ * ॥ [५]

॥ जराबोधीयम् ॥ ^{२ १ २} परिसुवोवा । ^{१ २ १} नोगिरिष्ठाः । ^{२ १} पवा
^१ यिने३सो । ^{२ १} मोआ३क्षारात् ॥ (१) ^{२ १ २} तुवंविप्रोवा । ^{१ २} तुवङ्क
^{२ १} वायिः । ^२ मधू२प्रा२३जा । ^१ तमन्धासाः ॥ (१) ^{२ २} तुवेविश्चो

● क० गा० ८ प्र० १ सू० ८ सा० ।

† क० गा० ८ प्र० १ सू० ६ सा० ।

१ १ २ १ १ १ २ १ २ १
वा । साजोषसाः । देवासार्ःपौ । तिमाशाता । म

१ ४ ५ २ १
दायिषूषसारर्वा । धाः । असोऽ४५ई । डा(३) ॥ १८ ॥ [६]

१ १ १ २
॥ सुखपोत्तरम् ॥ परिमुवौहो२ । इया । नोगिरा

१ १ २ १
यिष्ठा२ः । पवित्रेसौहो२ । इया । मोअक्षारा२त् ॥ (१)

२ १ १ १
तुवंविप्रौहो२ । इया । तुवङ्कावा२यिः । मधुप्रजौहो२ ।

१ २ १ २ १ १
इया । तमन्वासा२ः ॥ (२) तुवेविश्वीहो२ । इया । स

२ १ २ १ १ २ १
जोषासाः । देवासःपौहो२ । इया । तिमाशाता२ ।

२ १ १ २ १ १
मदेषुसौहो२ । इया । र्वधाआ२३साऽ४३यि । ओ२३

४५ई । डा(३) ॥ ३१ ॥ [७]

२ २ २ २
॥ हावियतम् ॥ हाउपरिस्वानोगिरिष्ठाहाउ । प

१ २ २ १ २ ३ ५ २ २
वित्रेसोऽ । मोअक्षार२३रात् ॥ (१) हाउतुवंविप्रस्तुव

१ २ १ २ ३ ५ २ २
ङ्गविर्हाउ । मधुप्रजाऽ । तामन्वा२३४साः ॥ (२) हाउ

* क० गा० १२प्र० १ अ० १८सा० ।

† क० गा० १४प्र० १ अ० १३सा० ।

^{२ २ २ २} तुवेविश्वेसजोषसोच्चाउ । ^{१२ १२ १ १ २ ३} देवासःपौ३ । ^{१ २ ३} तायिमाशा२

^५ ३४ता । ^{२ १ २ २} ऐ२च्हो१आ२३यिहौ । ^{१२} मदायिषू३सा । ^{१२} वर्धाः ।

^{३ ५२ २ २ १ १ १ १ १} आ२सा२३४औच्होवा । ^{२ १ ३ १ १ १ १} ह्वियते२३४पु(३) ॥ ८ * ॥ [८]

^{५ ४ ५ २ २ २ ३ ५} ॥ शाम्मदम् ॥ ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५} परिसुवाने । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५} हीऐही२३४या ।

^{१ १ १ २} गिरिष्ठाऐ२च्होऐ२च्हो३या । ^{१ २ २ २} पवित्रे सोमोअक्षरदै२च्होऐ

^{५ १ ५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} २च्हो३या ॥ (१) ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} तुवंविप्रस्तुऐ । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} चोऐचो२३४या । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} वक्क

^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} विरै२च्होऐ२च्हो३या । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} मधुप्रजातमन्धसऐ२च्हो३या ॥ (२)

^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} तुवेविश्वेसऐ । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} चोऐचो२३४या । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} जोषसऐ२च्हो३या ।

^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} देवासःपौतिमाशतऐ२च्होऐ२च्हो३या । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} मादायिषुसा३१

^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} २३ । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} वर्धो२३४वा । ^{५ ४ ५ २ २ ३ ५ १} आपूसो३च्हायि(३) ॥ ९ † ॥ [९]

* क० मा० १५प्र० १ख० ८सा० ।

† क० मा० १५प्र० १ख० ९सा० ।

॥ दावसुनिधनम् ॥ ^{१ १}परिसुवा^{४२}रश्नो^{२ ५}गिरिष्ठा^{२ ५}च्चाउ ।

^१पावित्रे^{१२२}सो । ^{२ १ २}मोआ^{१ १}क्षा^१शरा^१रश्त् । ^{१ १}होवा^१श्हायि ॥ (१)

^१तुवंवा^४रश्यिप्र^३स्तुव^१ङ्क्विर्द्वा^{१ २२}उ । ^{१ २}माधु^{१ २}प्रजा । ^{१ २}तमान्वा^१श

सारश्ः । ^{१ २ २}होवा^{१ १ २}श्हायि ॥ (२) ^{१ १ २}तुवेवा^{४२}रश्यिश्च^२सजो^२ह्यउ ।

^१दायिवा^{२ २ २}सःपी । ^{१ २}तिमा^{१ २}शा^{१ २}शता^{१ २}रश् । ^{१ २}होवा^१श्हायि । ^१म

^१दायिषू^{१ २}शारश् । ^{१ २}होवा^{१ २}श्हा । ^{१ २}वर्धाः । ^{१ २}आ^{१ २}रसा^{१ २}रश्४

^{५२ २}औहोवा । ^२ए३ । ^{२२ १ ३ १ १ १ १}दावमू^{२ ३ ४ ५ (३)} ॥ १० * ॥ [१०]

॥ प्रतीचीनेडङ्काशीतम् ॥ ^{१ १ २}परिसुवा^{१ २ २}नः । ^{१ १ ०}गार^{१ २ २}यिरि

^१ष्टाः । ^{१ २ २}पावित्रे^{२ १ ०}सो । ^{१ २ २}मोआ^{१ २}क्षरा^१रश्४त् । ^{१ २}द्वा^१ह्येयि ॥ (१)

^{१ १}तुवविप्र^१स्तु । ^{१ २}वा^{१ ०}रङ्क्वायिः । ^{१ ०}माधु^{१ ०}प्रजा । ^{१ ०}तमान्वा^{१ ०}सा

^{५२ २}रश्४ः । ^{१ २ २ २}द्वा^१ह्येयि ॥ (२) ^१तुवेविश्च^१स । ^१जो^१रषसाः । ^१दा

१ २ २ १ ७ ३२ २ १ २ १
 यिवासःपी । तिमाशतार३४ । द्वाहोयि । मदेषुसार्वा
 २ १ २ ४ ५ ४ ५
 र्धधाः । असा । औ३होवा । ईडा(३) ॥ ११ * ॥ [११]

२ २ २ २ २ १ २
 ॥ द्वाविष्कृतम् ॥ परिसुवानोगाद्वाउरायिष्ठाः । प

१ २ २ १ २
 वित्रेसो । मोआक्षार३रात् ॥ (१) तुवंविप्रस्तुवद्वाउ
 १ २ १ २ २ २
 कावायिः । मधुप्रजा । तमन्धार३साः ॥ (२) तुवेवि
 २ २ २ १ २ २ २ २
 श्वसजोद्वाउषासाः । देवासःपायि । तिमाशार३ता ।
 १ २ १ २ ३ ४ ५ ६
 मदार३होशयि । पूर३सा । र्वधाः । आ३सार३४ औ
 २ १ १ ३ १ १ १ २
 होवा । द्वविष्कृतेर३४पु(३) ॥ १२ * ॥ [१२]

१ २ २ १ २ २ २ २
 ॥ गौषूक्तम् ॥ परिसुवानोगौ । द्वाहोवाहायि । रि

१ ० २ २ २ १ १
 ष्ठाः । पवित्रेसोमऔ२ । ऊवायि । ऊवार३यि । क्षा
 १ २ १ २ २ २ २
 रार३त् ॥ (१) तुवंविप्रस्तुवौ । द्वाहोवाहायि । कवायिः ।

* क० गा० १५प० १ख० ११सा० ।

† क० गा० १५प० १ख० १२सा० ।

मधप्रजातमौ२ । ऊवायि । ऊवा२यि । धासा२ः ॥ (२)

^{१२५२.१२} तुवेविश्वे सजौ ।   ^२ द्यौर्दोवाद्वायि ।   ^१ षसाः ।   ^{२२} देवासःपी

१ १ १ १ १
तिमौ२ । ऊवायि । ऊवा२यि । शाता२ । मदेषुस

वर्धौ२। ऊवायि। ऊवा२यि। शाता२। मद्देषुस

व॒धौ॒र । ज॒वायि॑ । ज॒वा॒रयि॑ । आ॒सा॒र॒यि॑ । हो॒

२३ ५२२ १ १२२३ ११११
स्वा२३४औहोवा । अग्निराहुता२३४पुः(३) ॥ ७* ॥[१३]१७

ससुन्वे-इति-प्रगाथात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र, प्रथमा ।

१ २ ३ १४ १४ ३ २ १ १ १ १४ १४
ससुन्वेयोवमूनांयोरायामानेतायइडानाम् ।

२ ३ १ ९ ३ २
सोमोयस्सुक्ष्मतीनाम् ॥ १ १ ॥

“सः” सोमः “सुन्वे” अभिषुवे ऋत्विग्भिः, यः सोमः वधूनां धनानाम् “अनेता”, यश्च “रायां” रान्ति प्रयच्छन्ति क्षीरादि-कमिति रायो गावः तेषा मानेता, यश्च “इङ्गानाम्” अन्नानाञ्च, यश्च सोमः “रुक्षितोनां” सुनिवाप्तानां शोभन-मनुष्य-युक्तानां गृह्णाणाम् अनेता धिद्यते, सोऽभिषतोऽभूदिति ॥ १ ॥

* क. गा. १. प्र० २४० असा०।

† अ० आ० ६, २, ४, ५ (२भा० २३३ पृ०) = अ० वे० ७, ५, १६, २।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

आयेनमित्रावरुणाकरामहण्ड्रमवमेमहे ॥ २ ॥ १८

हे सोम ! “यस्य” प्रसिद्धस्य “ते” तद रसम् “इन्द्रः”
“पिबात्” पिबति [पा पाने (भू० प०), लेट्टाङ्गमः]
“यस्य” यच्च सोमं “मरुतः” पिबन्ति, “वा” अपिच “अर्यमणा”†
एतन्नामकेन देवेन सह “भगः”‡ देवः “यस्य” यं सोमं पिबति,
“येन” सोमेन “मित्रावरुणा”॥ मित्रावरुणौ वयम् “आ
करामहे” अभिसुखीकुर्महे । तथा “महे” महते “अवसे”
रक्षणाय येन च सोमेन “इन्द्रम्” अभिसुखीकुर्महे, तं त्वाम-
भिषुणोमीत्यर्थः ॥ २ ॥ १८

॥ दीर्घम् ॥ सासू । न्वेयोवसूश्नाम् । योरा२
याम२ । नेतायड्डाश्नाम् । सो२श्माः । यःसुत्ति

* ऋ० वे० ७, ५, १८, ४ ।

† सुपांसुलुगित्वात् (७, १, २८) रूपम् ।

‡ “भगो व्याख्यातः (३, १६) । तस्य कालः प्रागुत्तरपक्षात् तस्येषा
भवति— * * * । अथो भग इत्याहुः पुत्रो न दृश्यते । प्राश्निच मस्याक्षिणी
निर्जघानेति च ब्राह्मणं जनं गच्छतीति वा जनं गच्छत्यादित्य उदयेन”—इति
निर० द० ६, ११-१४ ।

^१ता^५र^५३४यि^१नो^१इ^१हायि॥(१) सोमाः । यः^१सु^१क्षिता^१र^१३ यि
^२नाम् । या^१स्या^१र^१ता^१ई^२र । द्रः^२पि^१बा^१द्य^१स्य^१म^१रु^१र^१३ताः । या
^१स्या^१र^१ता^१ई^२र । द्रः^२पि^१बा^१द्य^१स्य^१म^१रु^१र^१३ताः । या^१र^१३ स्या ।
^{१२}२१२ ^५५ ^१२ ^{१२}२ ^{१२}२
^१वार्य^१मणा^१भा^१२३४गो^१इ^१हायि॥(२) या^१स्या । वार्य^१मणा
^२भा^१र^१३गाः । आये^१र^१नामी^१र । त्वा^१वरु^१णा^१करा^१मा^१र^१३हा
^१यि । आये^१र^१नामी^१र । त्वा^१वरु^१णा^१करा^१मा^१र^१३हायि । आ
^२र^१३यि^१न्द्रा^१म् । अव^१से^१मा^१र^१३४क्षो^१इ^१हायि(३) ॥ ११* ॥ [१]

^११ ^१२ ^४ ^२२ ^५ ^{२२}१
 ॥ सफ^१म् ॥ स^१मु^१न्वे^१३यः । वा^१सू^१र^१३४ना^१म् । यो^१रा
^२१ ^१२ ^१ ^२२ ^५ ^{२२}१
^१या^१र^१म् । आ^१ना^१यि^१ता^१३या^१इः । इ^१डा^१३२३४ना^१म् । सो
^१नाः । याः^१सू^१३क्षी^१३ । ता^१३४पू^१यि^१नो^१इ^१हायि(१) ॥ १४† ॥ [२] ॥ १८

* क० गा० ३ प्र० १ अ० ११ सू० १ ।

† क० गा० २ प्र० १ अ० १४ सू० १ ।

तंव इति-लृचात्मकं तृतीयं सूक्तम् ;

तत्र, प्रथमा ।

१ १   १ १ १   ३ २ १ १ २
तंवः सखायो मदाय पुनानमभि गायत ।

१ १ १ १ १ १   १ १ १
शिशुन्न हव्यैः स्वदयन्त गूर्त्तिभिः ॥ १ * ॥

हे “सखायः” ऋत्विजः ! “वः” यूयं “मदाय” देवानां मदार्थं
“पुनानं” पूयमानं तं सोमम् “अभि गायत” अभिष्टुत । “तम्”
इमं सोमं “शिशुं न” शिशुमिव अलङ्कारैः क्षीरादिभिश्च स्वादू-
कुर्वन्ति, तद्वत् “हव्यै” हविर्भिः मिश्रणैः “गूर्त्तिभिः” स्तुति-
भिश्च “स्वदयन्त” स्वादूकुर्वन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ ३ १ १ ३ २ ३ १ २   ३ १ १
संवत्सद्वमातृभिरिन्दुर्द्दिग्वानो अज्यते ।

३   १ २   १ २ ३ १ ३ १ १
देवावीर्मदोमतिभिः परिष्कृतः ॥ २ † ॥

“हिग्वानः” प्रेयेमाणः “इन्दुः” सोमः वसतीवरीभिः
“समज्यते” सम्यक् सिक्तो भवति ‡ । तत्र दृष्टान्तः—“वक्ष-

* ख० आ० ६, १, २, ४ (१भा० १०८पृ०) = ऋ० वे० ७, ५, ८, १ ।

† ऋ० वे० ७, ५, ८, १ ।

‡ ‘इन्दुः हिग्वानः याज्यमानः, अज्यते अज्यं यं पक्षे भनौषिभिः’—इति नि० ।

इयं वक्षो यथा “माळभिः”^{*} गोभिः समक्तो भवति, तद्वत् ।
 कीदृशः ? “देवावीः” देवानां रक्षकः, “मदः” मदकरः
 “मतिभिः” स्तुतिभिः “परिष्कृतः” अलङ्कृतः [भूषणार्थं “सम्प-
 युपेभ्यः (६, १, १३७)”—इति सुडागमः, “परिनिविभ्यः
 (८, ३, ७०)”—इति सुटः षत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ र १ र ३ १ १ ३ १ र १ र ३ १ र
 अयन्दक्षायसाधनोयर्गर्हायवीतये ।

३ २ ३ १ ३ १ २ १ १
 अयन्देवेभ्योमधुमत्तरःसुतः ॥ ३ १ ॥ १८

“अयं” सोमः “दक्षाय” बलाय वर्द्धनाय वा “साधनः”
 साधयिता भवति, तथा “अयं” सोमः “गर्हाय” बलाय “वीतये”
 देवानां भक्षणार्थं च भवति, “सुतः” अभिषुतः, “अयं” सोमः
 “देवेभ्यः” इन्द्रादिभ्यः “मधुमत्तरः” अतिशयेन माधुर्य-युक्तो
 भवति अत्यन्तं मदकरो भवतीति वा ॥ ३ ॥ १८

१ १ ५ १
 ॥ कार्णश्रवसम् ॥ तां३३४वः । सार३३४खा । सार

५ १ र १ १ १ र १ १ र १
 ३४खा । योमदार३३या । पूनानंम । भिगाया३३ता ।

* ‘मातृभिः—तृतीया-वज्रवचनमिदं’ चतुर्थी-वज्रवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम्—इति वि० ।

अ० ६ख० ३सू० १, २, ३] उत्तराष्ट्रिकः ।

७७

शायिशुन्नह । व्यःस्वदया२३ । तगूर्त्तिभा३४३यिः ॥ (१)

सार३४व । त्सा२३४ई । वमातृ२३भायिः । आयिन्दु

र्त्तिन्वा । नोअज्या२३तायि । दायिवावीर्मा । दोमति

भार३यिः । परिष्कृता३४३ः ॥ (२) आ२३४यम् । दार३

४क्षा । यसाधा२३नाः । आय७शङ्गा । यवीता३३या

यि । आयन्देवे । भ्योमधुमाधतरःसुना३४३ः । ओ२३

४५ई । डा(३) ॥ १२ * ॥ [१]

॥ सुज्ञानम् ॥ तंवःसखा । योमदाया । पुनाना

मां२ । भिगायता । शिशुन्नाच्चाच्चा२ । व्यैःस्व । दा

२यार३४औद्दोवा । तगूर्त्तिभिरे३उपा२३४५(१) ॥ १० + ॥ [२]

* क० गा० ३प० २ख० १२सा० ।

+ क० गा० ८प्र० १ख० १०सा० ।

॥ काशीतम् ॥ तवःसखा । योमदार३या३४ । पु
 नानमा । भिगाया२३ता३४ । शिशुन्नहा । व्यैःसूदयन्त
 गू । ता२यि । भा२३४ । औहोवा । ज२३४
 पा(१) ॥ ११ * ॥ [३] १८

सोमाःपवन्तइति-लृचात्मकं चतुर्थं सूक्तम् ;

तत्र, प्रथमा ।

सोमाःपवन्तइन्द्रवोस्त्रभ्यङ्गातुवित्तमाः ।

मित्राःस्वानाअरेपसःस्वाध्यःस्वर्विदः ॥ १ * ॥

“गातुवित्तमाः” अतिशयेन मार्गस्य लभकाः “इन्द्रवः”
 दीप्ताः “सोमाः” “पवन्ते अस्त्रभ्यम्” अस्त्रदर्थं चरन्ति आग-
 ष्छन्ति वा । कौटुशाः ? “मित्राः” देवानां सखिभूताः,
 “स्वानाः” सुवानाः अभिषूयमाणाः “अरेपसः” पाप-रहिताः,
 अतएव “स्वाध्याः” शोभेन-ध्यानाः “स्वर्विदः” सर्वज्ञाः स्वर्ग-
 प्रापका वा ॥ १ ।

* ऊ० गा० ८ प्र० १ अ० ११ सू० १ ।

† ऊ० गा० ६, २, १, ४ = (१ भा० १४८ पृ०) — ऊ० वे० ७, ४, १, ४ ।

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २
तेपूतासोविपश्चितःसोमासोदध्याशिरः ।

१ २ ३ ४ १ २ १ २ ० १ २ ३ १ २ ३
सूरासोनादर्शतासोजिगत्त्वोध्रुवाघृते ॥ २ * ॥

“पूताः” पवित्रेण परिपूताः, “विपश्चितः” मेधाविनः,
“दध्याशिरः” दध्यामिश्रणाः, “घृते” वसतीवर्याख्ये उदके
“जिगत्त्वः” गमन-शीलाः “ध्रुवाः” तत्र स्थैर्येण वर्त्तमानाः
“ते” “सोमासः” सोमाः “सूरासः न” सूर्या इव “दर्शतासः”
पात्रेषु सर्वदर्शनीया भवन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ २
सुध्वाणासोव्यद्रिभिश्चितानागोरधित्वचि ।

१ २ ३ १ २ ३ ० ३ १ २ ३ १ २
इषमस्मभ्यमभितःसमस्तरन्वसुविदः ॥ ३ † ॥ २०

“गोः” अनुद्गृह! “अधित्वचि” अधिपवण-चर्मणि “चिताना”
ज्ञायमाना “व्यद्रिभिः” यावभिः विविधैः “सुध्वाणासः” स्तूय-
मानाः “वसुविदः” वसुनो लब्धकाः “एते” सोमाः अस्मभ्यम्

* ऋ० वे० ७, ५, ३, १ ।

† ‘दर्शतासः’—सर्वस्य दृष्टारः— इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, ५, ३, १ ।

“इषम्” अन्नम् अभितः “समस्वरन्” सम्यक् शब्दयन्ति प्रय-
च्छन्तीति यावत्* ॥ ३ ॥ २०

॥ गौरीवितम् † ॥ सोमाः । पवा‍३ । तइन्दवाः ।

अस्मभ्यङ्गातुवित्तमा३३ । मायितास्त्वाना३१२३ । अ

रेप्रपसाः । सूवाधिया३१२३ । सुवोवा । वाप्रयिदो‍३

ह्यायि ॥ (१) तेषू । तासो‍३ । विपश्चिताः । सोमासो

दध्याशिरा३३ । मूरासोना३१२३ । दशाप्रतासाः । जा

यिगत्तवा ३ १ २ ३ । ध्रुवोवा । घाप्रूर्त्ताह्यायि ॥ (२)

सुष्वा । णासो‍३ । विथद्विभायिः । चितानागोराधित्व

चा३३यि । आयिषमस्त्वा३१२३ । म्यमाप्रभिताः । सा

मस्वरा३१२३न् । वसोवा । वाप्रयिदो‍३ह्यायि (३) ॥ ३ ॥ [१]

* ‘समस्वरन्’—उन्मादयन्—इति वि० ।

† ‘महागौरीवितम्’—इति अ० पु० पाठः ।

‡ क० मा० ६ प्र० २ अ० १९ सू० ।

॥ मधुच्यन्निधनम् ॥ सोमाःपवन्तइन्दवाश्च ॥ अस्य
 भ्यङ्गाश्तूवित्तमाश्च ॥ द्वाश्चा ॥ औश्चोश्वा ॥ आयिच्ची
 २ । मित्रास्त्वानाश्चारेपसाश्च ॥ हाश्चा ॥ औश्चो
 श्वा ॥ आयिच्ची २ । ह्यवाधियाश्च ॥ हाश्चायि ॥ औ
 श्चोश्वा ॥ आयिच्ची २ । सुवः ॥ वारयिदाश्च औश्चो
 वा ॥ (१) तेपूतासोविपश्चिताश्च ॥ सोमासोदाश्चाश्चा
 शिराश्च ॥ द्वाश्चा ॥ औश्चोश्वा ॥ आयिच्ची २ । सू
 रासोनाश्चार्शतासाश्च ॥ हाश्चा ॥ औश्चोश्वा ॥ आ
 यिच्ची २ । जायिगन्तवाश्च ॥ हाश्चायि ॥ औश्चोश्वा ॥
 आयिच्ची २ । ध्रुवाः ॥ वारयिदाश्च औश्चोश्वा ॥ (२) सु
 षाणासोवियद्रिभाश्चिरे ॥ चितानागोश्चराधित्वचाश्च ॥
 हाश्चा ॥ औश्चोश्वा ॥ आयिच्ची २ । इषमस्माश्चभ्या
 (११)

मभि॒ताः॑ । हा॒ ३ हा । औ॒द्दो॒ ३ वा । आ॒यि॒हो॒ २ ।
 साम॒खरा॑न् । हा॒ ३ हा॒यि । औ॒द्दो॒ ३ वा । आ॒यि॒हो॒
 २ । वसु । वा॒रयि॑दा॒ २ ३ ४ औ॒द्दो॒ ३ वा । मधु॒ख्य॒ता॒ २ ३ ४
 पूः ३ ॥ १४ * ॥ [२]

॥ वा॒ङ्मि॒धन॑ङ्कौ॒चम् ॥ सो॒माः पा॒वा ३ १ २ ३ ४ । त॒इ ।
 द॒वा ३ । अ॒स्रभ्य॑ङ्गा ३ १ २ ३ ४ । तु॒वि । त॒माः । मि॒त्रा
 स॒खाना॑ ३ १ २ ३ ४ । अ॒रे । प॒साः । सु॒वाधी॑या ३ १ २ ३ ४ ।
 सु॒वा॒धुर्वि॑दा॒ ३ ॥ (१) ते॒पू॒ता॒सो ३ १ २ ३ ४ । वि॒पः । चि॒ता
 ३ । सो॒मा॒सो॒दा ३ १ २ ३ ४ । धि॒या । शि॒राः । सू॒रा॒सो
 ना ३ १ २ ३ ४ । द॒र्श । ता॒साः । जि॒गात्ना॑वा ३ १ २ ३ ४ ।
 ध्रु॒वा॒धु॒वृता॑ ३ ॥ (२) सु॒ष्वाणा॑सो ३ १ २ ३ ४ । वि॒य । द्रि॒भा
 शि॒यिः । चि॒ता॒ना॒गो ३ १ २ ३ ४ । अ॒धि । त्व॒चा॒यि । इ॒षा

८३

न्। ब०सू०विदाउ(३) ॥ १५ * ॥ [३]

॥ श्यावाश्वम् ॥ सोमा^१३१ः । पां^२३व । तइ^५ । दा^१३

† क० गा० ३ प्र० १ अ० १६ सा० ।

वः । ए॒हिया । आ । स्त॒भ्य॒ङ्गा॒तू । वि । त॒मा॒रः ।
 ए॒हिया॒र । मि॒त्रा॒स्त्रा॒ना॒आ॒इ॒रे॒३ । पा॒र॒इ॒४साः । ऐ
 द्वा॒र॒यि । ए॒हिया॒र । सु॒वा॒धि॒याः॒मू॒३वा॒३ । वा॒३४५यि
 दो॒इ॒द्या॒यि ॥ (१) ते॒पू॒३१ । ता ३ सो । वि॒पः । चा ३
 यि॒तः । ए॒हिया । सो । मा॒मो॒द॒धा॒यि । आ ।
 शि॒रा॒रः । ए॒हिया॒र । सू॒रा॒सो॒ना॒दा॒३र्शा॒३ । ता॒र॒३४साः ।
 ऐ॒द्या॒र॒यि । ए॒हिया॒र । जि॒ग॒त्न॒वो॒धू॒३वा॒३ । घा ३
 ४५ ते॒ना॒इ॒द्या॒यि ॥ (२) सु॒ष्ठा॒३१ । णा॒३सो । वि॒य ।
 द्रा॒३यि॒भिः । ए॒हिया । चा॒यि । ता॒ना॒गो॒रा । धि । त्व॒चा
 र॒यि । ए॒हिया॒र । इ॒ष॒म॒स्त्रा॒भ्या॒३मा॒३ । भा॒३३४यि॒ताः ।
 ऐ॒द्या॒र॒यि । ए॒हिया॒र । स॒म॒स्त्रा॒न्वा ३ ३ ३ । वा ३
 ४५ यि॒दो ३ हा यि॒(३) ॥ १६ * ॥ [५]

॥ आन्धीगवम् ॥ ^{२२ २} सोमाःपवन्त^२ आ^१ यिन्दावाः । ^१ अ
^२ स्मभ्यम् । ^२ गातूर^१ उवा । ^{१ २ २ १ २ २} ऊम्मा^२ २१५२ । ^२ तमामिन्नास्त्वा
^{१ २ २ १ ३ १ १ १ १} नाअरेपसा^२ २३४५ । ^{१ २} सूवा^२ उवा । ^१ धी^२ रयाः । ^१ ह्वा^२ उवा ।
^१ विदा । ^{१ ४ ५} औ^{२ २ २ २ २} उहोवा ॥ (१) ^१ तेपूतासोविपा^{१ २} श्चायिताः । ^{१ २} सो
^२ मासः । ^२ दधार^१ उवा । ^{१ २ २ २ २ १} ऊम्मा^२ २१५२ । ^१ शिरःपूरासोन
^{२ १ २ ३ १ १ १ १} दर्शतासा^२ २३४५ । ^{१ २} जायिगा^२ उवा । ^१ त्ना^२ उवो । ^१ धू^२ २३
^२ वाः । ^१ घृता । ^{१ ४ ५} औ^{२ २ २ २} उहोवा ॥ (२) ^{२ २ २ २} मुष्वाणासोविया^१ शद्रा
^२ यिभायिः । ^{१ २ २} चितानाः । ^२ गोरा^१ उधा । ^१ ऊम्मा^२ २१५२ ।
^{१ २ २ १ २ १ ३ १ १ १ १} त्वचोषमस्मभ्यमभिता^२ २३४५ । ^{१ २} सामा^२ उवा । ^१ स्वा^२ ररा
^२ न् । ^२ वा २ ३ ह् । ^१ विदा । ^{१ ४ ५} औ^२ उहोवा । ^२ हो ५ ई ।
डा(३) ॥ १० * ॥ [६]

॥ निषेधम् ॥ ^{२ २ २} सोमाःपवन्ता ^२ इ^{१ २} न्दवाः । ^{१ २} अस्माभ्य

^१ ^२ ^१ ^१ ^१ ^४ ^५ ^१
 ज्वा । तुविक्तमारः । इह्यार । मायिचारसखानाः । ह्य
^२ ^३ ^१ ^२ ^१ ^२ ^४ ^५
 ह्योर३४हा । अरेपार३साः । इह्यार । सूवा३धीयाः ।
^२ ^१ ^५ ^३ ^४ ^१ ^२ ^२ ^२ ^२
 ह्यह्योर३४हा । सुवा३र्वा३यिदा३५६ः ॥ (१) तेपूतासो
^२ ^२ ^१ ^२ ^२ ^१ ^२ ^१
 वार३यिपश्चिताः । सोमासोदा । धियाशिरारः । इह्य
^१ ^२ ^४ ^५ ^२ ^३ ^५ ^१ ^१ ^२
 ३ । ह्यार३सोना । ह्यह्योर३४हा । दर्शता २३ साः ।
^१ ^२ ^१ ^२ ^४ ^५ ^२ ^३ ^५ ^३ ^२
 इह्यार । जायिगा३त्नावाः । ह्यह्योर३४हा । ध्रुवा३
^४ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^१
 घा३र्त्ता३५६यि ॥ (२) सुघ्राणासोवा३यिद्रिभायिः । चिता
^२ ^२ ^१ ^१ ^१ ^२ ^१ ^२ ^४ ^५
 नागोः । अधित्वचारयि । इह्यार । आयिषारमास्मा ।
^२ ^३ ^५ ^२ ^१ ^२ ^१ ^२ ^१ ^२ ^४
 ह्यह्योर३४हा । भ्यमभार३यिताः । इह्यार । सामा३स्व
^५ ^२ ^३ ^५ ^३ ^२ ^४ ^३ ^१ ^१ ^१
 रान् । ह्यह्योर३४हा । वसू३वा३यिदा३५६ः । ह्येर३४
^१
 ५ (३) ॥ १८ * ॥ [७]

• २२ २ १ २ २२ १
 ॥ कौच्चाद्यम् ॥ सोमापवौह्यो । ताइन्दवाः । अस्म

भ्यङ्गा३ । ^{१ २ ४} त्वा३यिताप्रमा६५६ः । ^{२ २ १ २ २} मित्रास्वानौहो ।
^{२ २ १ २} आरेपसाः । ^{२ २} सुवाधिया३ः । ^{१ २ ४} सूवा३यिर्वाप्रयिदा६५६ः ॥ (१)
^{१ २ २ १ २ २} तेपूतासौहो । ^{२ २ १} वीपश्चिताः । ^{१ २ २ २} सोमासोदा३ । ^{१ २} धाआ३
^४ शाप्रयिरा६५६ः । ^{१ २ २ १ २ २} सूरसोनौहो । ^{१ १ २} दर्शतासाः । ^२ जिग
^{१ २ ४} त्वोह । ^{२ २ १ २ २} ध्रूवा३घाप्रत्ता६५६यि ॥ (२) ^{२ २ १ २ २} सुष्वाणासौहो ।
^{२ २ १} वीयद्रिभायिः । ^{२ २ २} चितानागो३ः । ^{१ २ ४} आधा३यित्वापुचा६५
^{१ १ २} यि । ^{२ २ १} इषमसौहो । ^२ भ्यामभिताः । ^१ समस्वरा३न् । वा
^{२ ४} सू३वाप्रयिदा६५६ः (३) ॥ १ * ॥ [८]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ ^{४ २ ३} सोमाऽप्रःप । ^{४ २ ४} वा ३ न्ता ३ इन्दा
^{४ ० १} वाः । ^{२ १ २ १ १} आसभ्यङ्गा । ^{१ १ २} तूवायित्ता३माः । ^{१ २} मित्रास्वा ।
^२ नाआ२३रे । ^{२ १} ऊन्मायि । ^{२ १} पा३साः । ^{१ २} सूवाधियःसुवा३
^{२ २} विदाउ ॥ (१) ^{१ २} दास्तायि । ^{१ २ २ २} पूतासोविपश्चितःसोमासोदा ।

^{२ १ २ २ १ २ १}
 धा३आशा३यिराः । सूरार३सः । नदा३र३र्शा । ऊम्मा
^{२ २ १ २ १ १ १}
 यि । ता३साः । जायिगत्नवोधवार३धृताउ ॥ (२) ताथि
^{२ १ १ १ २ २ २ १ १ १}
 सू । घाणासोव्यद्रिभिश्चितानागोः । आ३धायित्वा३चा
^{१ १ २ १ २ १}
 यि । इषार३म । स्मभ्यार३मा । ऊम्मायि । भा३यिताः ।
^{१ २ १ १ १ १}
 सामस्वरन्वसूर३विदाउ । वा३४५(३) ॥ १४ * ॥ [८] २०

अथायापवेति-लृचात्मकं पञ्चमं सूक्तम्,

तत्, प्रथमा ।

^{३ १ ३ १ २ १ २ २ २}
 अथापवापवस्वैनावसूनि

^{३ १ १ १ १ २ ३ १ २}
 मा३श्चत्वइन्दोसरसिप्रधन्व ।

^{३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १}
 ब्रध्नश्चिद्यस्ववातीनजूतिं

^{२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २}
 पुरुमेधाश्चित्तकवेनरन्धात् ॥ १ १ ॥

हे सोम ! “अया” अनया “पवा” पवमानया “धारया”
 “एना” एनानि “वसूनि” धनानि “पवस्व” क्षर [पवा—

* क० मा० २९ प्र० १ प्र० १४ सू० १ ।

† इ० आ० ६, १, ५, ८ (२ मा० १४२ प्र०) = ऋ० वे० ७, ४, २१, १ ।

पूज् पवने (क्वा० प०) “अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते (१, २, १७८)”
—इति विच् प्रत्ययः, आर्षधातुक-लक्षणो गुणः, “सावेकाच
(६, १, १६८)”—इति तृतीयाया उदात्तत्वम्] । तथा हे
“इन्द्रो !” त्वं “मांसत्वे” मन्यमानानां चातके “सरसि” उदके
वसतीवर्याख्ये “प्रधन्व” प्रगच्छ । “यस्य” सोमस्य शोधने
सति “ब्रध्नसित्” सर्वेषां प्रज्ञापको मूलभूतो वा आदित्योऽपि
“वातः न” वायुरिव “जूति” वेगं प्राप्तः सन् किञ्च “पुरुमेध-
सित्” बहुविध-यज्ञ इन्द्रोऽपि “तकवे” [तकतिर्गति-कर्मसु
पठितः (निघ० २, १४, ६८), अस्मादौणादिक उन् प्रत्ययः]
सोमं गच्छतः ; मद्यं “नरं” कर्मनेतारं पुत्रं “धात्” ददातु
प्रयच्छतु । स त्वं प्रधन्वेति पूर्वणः सम्बन्धः ॥

“यस्य”—“अत्र”—इति पाठौ, “जूति”—“जूतः”—इति,
“धात्”—“दात्”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ १ १ १ २ १ १ १ १

उतनएनापवयापव

१ २ १ २ १ १ २ ३ १

खाधिश्रुतेश्रवाय्यस्यतीर्थे ।

३ २ ३ १ १ १ १ २ २

षष्ठिः सहस्रानैगुतोवसूनि

१ १ ७ ३ १ १ ३ १ २

बृहन्नपक्नून्वद्रणाय ॥ २ * ॥

* ऋ० वे० ७, ४, २१, २ ।

हे सोम ! “उत” अपिच “अवाय्यस्य” सर्वैः अवणीयस्य तव “श्रुते” प्रसिद्धे [यद्वा, सष्ठार्थे चतुर्थी श्रुत-शब्दस्य] “तीर्थ” स्थाने “नः” अस्माकं स्मभूते यज्ञे “एना” अनया “पवया” पूयमानया “धारया” अधिकं “पवस्व” चर । “नैगुतः” नीचीनं गन्तव्ये* [न भ्रूयायन्त इति निगुतः शत्रवः, तेषां हन्तृत्वेन सम्बन्धी] सोऽयं सामः “षष्ठि” षष्ठि-सङ्ख्याकानि “सहस्रा” सहस्राणि “वसूनि” धनानि “रणाव” शत्रूणां जयार्थं धनवत् अस्मानकम्पयत् प्रायच्छदिति यावत् । कथमिव ? “वृक्षं न पक्वं” पक्व-फलं वृक्षं यथा कम्पयति फलार्थं तद्वत् ॥२॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

महीमे अस्य वृषनामग्रूषे

२ २ ३ १ २ २ १ १ २

माँश्चत्वेवाप्रश्नेवावधत्ने ।

१ २ ३ १ २ २ २ २ २ २

अस्वापयन्निगुतः स्नेहयच्चापा

२ ३ २ २ १ १ २ २

मित्राँ अपाचितो अचेतः ॥ ३ १ ॥ २१

“मही” महते प्रभृते “वृषनाम” [सुपां सुलुगिति (३, १. ३८) सुपो लुक्] वृषनामनी वर्षण-नमने, शराणां वर्षणं, शत्रूणां नम-

२१

* ‘नैगुतः—निगुतानां नितरां गोपितानाम्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ७, ४, २१, ४ ।

नम्, “इमे” एते द्वे कर्मणौ “अस्य” सोमस्य “शूषे” सुखकरे*
भवतः ; ये च कर्मणौ “मांश्चले” [अश्वनामैतत् (निघ० १, १४, १८)]
अश्वैः क्रियमाणे युद्धे† तत्साध्यत्वाद् युद्धमिह गृह्यते] “वा”
अपिवा “पृशने” स्पर्शन-साध्ये बाहु-युद्धे “वधत्ते” शत्रूणां
हिंसन-शोले भवतः । स ऽयं “निगुतः” नीचैः शदायमानान्
शत्रून् “अस्त्रापयत्” अस्त्रापत् अवधौदित्यर्थः । किञ्च
“स्नेहयत्” प्राद्वयत् सङ्गमाच्छत्रून् । अथ प्रत्यक्षः । हे
सोम ! स त्वम् “अमित्रान्” शत्रून् “अपाचेत” अपगमय ।
तथाच “अपाचितः” अग्नि-चयन मकुर्वतः नास्ति कांश्चिद् “इतः”
अस्मच्छ्काशात् अपाचेत अपगमय [अञ्चतिर्गतिकर्मा (भ्या० प०)]
॥ ३ ॥ २१

॥ औष्टाद्यम् ॥ औहोहायि । अयोहायि । पवा
वस्त्रैनावस्त्ररश्नी । औश्होयि । इहा । ईश्या । मा
श्वत्क्वद्रोसरसिप्रधारश्वा । औश्हायि । इहा । ई
या । मा श्वत्क्वद्रोसरसिप्रधारश्वा । औश्हायि ।

* ‘शूषे—स्त्रापयामः’ अथवा ‘शूषे शोषणाय’—इति वि० ।

† ‘मांश्चले—मंजनीयलाय’—इति वि० ।

‡ ‘अपाचितः—पतिता चेतसा भवन्ति’—इति वि० ।

इहा । ईश्या । ब्रध्नश्चिद्यस्त्रवातो नजूरश्नीम् । औश्

ह्योयि । इहा । ईश्या । पुरुमेधाश्चित्तकवेनरारश्धा

त् । औश्ह्योयि । इहा । ईर । यारश्ध । औह्योवा ॥ (१)

औह्योहायि । उत्तोहायि । नणनापवयापवारश्खा । औ

ह्योयि । इहा । ईश्या । अधिश्रुतेश्रवायियस्यतारप

यिथायि । औश्ह्योयि । इहा । ईश्या । षष्ठिस्सह

स्नानैगुतोवस्त्रश्नी । औश्ह्योयि । इहा । ईश्या । वृ

क्षन्नपक्तधूनवद्रणाश्श्या । औश्ह्योयि । इहा । ईर ।

यारश्ध औह्योवा ॥ (२) औह्योहायि । मद्योहायि । मे

अस्यवृषनामशूश्शायि । औश्हायि । इहा । ईश्या ३

मास्त्रत्विवापृशनेवावधारश्त्रायि । औश्हायि । इहा ।

ईश्या । अस्वापयन्निगुतस्त्रेक्षयारश्चा । औश्ह्योयि ।

इहा । इ^१श्या । अपामित्रा^१अपाचितो^१अचा^१र^१श्रिताः ।

औ^१श्चोयि । इहा । इ^१र । या^१२३४ । औ^१होवा ।

ए३ । दौ^१दिहो^११(३) ॥ १७ * ॥ [१]

॥ इहवद्वासिष्ठम् ॥ औ^१होवा^१हा^१श्चोयि । इहा ।

अथापवा । पवस्वै । नावसूना । मा^१श्चत्व^१आयि । दो

श्सर । सिप्रधन्वा । ब्रध्नश्चिद्या । म्या^१श्वा । तोनजू

तोम् । पुरुमेधाः । चित्तक । वा^१श्श्रयि । ना^१श्रा^१५

न्या^१६पूर्वत् ॥ (१) उत्तनए । ना^१श्पव । या^१पवस्वा । अ

धि^१श्रुतायि । अवायि । य^१स्यतायि^१र्यायि । ष^१ष्ठि^१श्चहा ।

स्ना^१श्नैगु । तोवेसूनी । बृ^१क्षन्नापा । क^१धून । वा^१श्श्रत् ।

रा^१श्णापुया^१६पूर्वत् ॥ (२) म^१होमे^१आ । म्या^१श्वृष । नाम

अ^१षायि । मा^१श्चत्व^१ेवा । पु^१श्मने । वा^१वध^१त्रायि । अ

^{१२} स्थापयात् । ^{२ १} निगृतः । ^{२ ३ ४ ५} स्नेहयच्चा । ^{१२ २२ ३२ १ १} औहोवाद्वाश्चोयि ।

^{२२} इच्छा । ^{१२} अपामित्रा । ^{२ १२} अपाचि । ^१ तोश्च । ^{१ ४} आश्चा

प्रयिताईपुईः(३) ॥ १० * ॥ [२]

^{१ २ १ १} ॥ वार्त्तितुरम् ॥ ^{१ २ २} अयापवोवा । ^१ पावस्वैना । ^१ वसूरश्च

^२ नी । ^{१२} माश्चत्वइन्दोमरसि । ^{२ १} प्रधाश्चन्वा । ^{१ २ १} ब्रधश्चिद्य

^२ स्य । ^१ वा । ^{२ ३} तोनाजूरश्चतीम् । ^१ पुरु । ^{२ १} मायि । ^{२ १} धाश्चि

^१ ताकारश्च । ^४ वारश्चिनाश्च । ^{२ १ ४ ५} राश्चधोईच्चायि ॥ (१) ^२ उत

^{१ २} नश्चोवा । ^{१ २ २} नापवया । ^{१ २} पवारश्चवा । ^{१ २ २} अधिश्चुतेश्चवायि

^{२ १} य । ^२ स्यनाश्चिर्यायि । ^{१ १ १ २ १ २} षष्टिस्महसानै । ^१ गू । ^१ तोवा

^१ सूरश्चनी । ^५ वृक्षाम् । ^१ ना । ^{२ १} पाक्नन्धूनाश्च । ^{१ ४} वारश्चद्रा

^{२ १} श । ^५ णाश्चपुयोईच्चायि ॥ (२) ^{२ २ १ २ १ २ २} मच्चोमश्चोवा । ^{१ २} स्यावृषना ।

^१ मगूरश्चायि । ^{१ २} साश्चत्वैवापृग्नेवा । ^{१ २} वधारश्चायि ।

१ ८ २ १ २ १ १ ३ ५ १
 अस्वापयन्निगुतः । स्वे । चायार३४च्चा । अपा । मा
 २ १ १ ४ २
 यि । चा३अपाचार३यि । तो२३आ३ । चा३४५यितो
 ५
 इ३चायि(३) ॥ १* ॥ [३] २१

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

अथ सप्तम-खण्डे—

प्रथमलक्षणे, प्रथमा ।

१ ३ २ ३ १ १ ४ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 अग्ने त्वन्नो अन्तमउतत्राताशिवोभुवोवरूथ्यः ॥ १ ॥ ३

हे “अग्ने !” “वरूथ्यः” वरणीयः सम्भजनीयः । यद्वा, वरूथ्यः
 परिस्थिभिर्वृतः त्वं “नः” अस्माकम् “अन्तमः” अन्तिकतमः “भुवः”
 भव । “उत” अपिच “त्राता” रक्षकः “गिवः” सुखकरश्च भव ॥
 “भुवः”-“भव”-इति पाठौ ॥ १ ॥

* ऊ० गा० १३प्र० १ख० १पा० ।

† ‘यज्ञायज्ञियमग्निहोमसाम’-इति वि० ।

‡ ऊ० आ० ३, २, २, २ (२भा० ८८८ प्र०) = ऋ० वे० ४, १, १६, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २
 वसुरग्निर्यसु श्रवाश्चक्षानक्षिद्युमत्तमोरभिन्दाः ॥ २* ॥

“वसुः” वासकः “अग्निः” सर्वेषामग्रणीः “वसुश्रवाः” व्याप्तान्तस्त्वत्† “अच्छ” आभिमुख्येन “नक्षि” अस्मान् व्याप्नुहि । “द्युमत्तमः” अतिशयेन दोषिमान् त्वं “रयिं” पश्चाद्वि-
 लक्षणं धनं “दाः” अस्मभ्यं देहि ‡ ॥

“द्युमत्तमः”-“द्युमत्तमम्”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 तन्त्वाग्नेचिष्ठदीदिवःसुम्नायनूनमीमहेसखिभ्यः ॥ ३॥ २२

हे “ग्नेचिष्ठ” अतिशयेन ग्नेचिष्ठन् ! “दीदिव” स्वतेजोभि-
 दीसान्ने ! “त” “त्वा” त्वां “सुम्नाय” सुखाय [सुम्नमिति
 सुखनामैतत् (निघ० ३, ६, १७)] तदर्थं “सखिभ्यः” समान-
 ख्यातिभ्यः पुत्रेभ्यः § सुखार्थञ्च “नूनम्” “ईमहे” यादामहे
 । ३ ॥ २२

* ऋ० वे० ४, १, १६, २ ।

† ‘वसुश्रवाः—अग्नेन घनेन च सम्पन्नः’—इति वि० ।

‡ ‘रयिन्दाः—रयिं घनं ददातीति रयिन्दाः’—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ४, १, १६, ४ ।

§ ‘सखिभ्यः—कलिभ्यः’—इति वि० ।

॥ गूढम् ॥ ओग्रायि । त्वन्नोर३आ । ऊम्मा २३ ।
 तार३४माः । उतत्राताशिवोभुवा२३४५ः । शिवोभुवार
 ३ः । वरोवा । थापूयोद्दहायि ॥(१) वाहः । अ । ग्रा
 यिर्वा२३सू । ऊम्मा२३ । आ२३४वाः । अक्खानस्सियुम
 त्तमार३४५ः । द्युमत्तमार३ः । रयोवा । आपूयिन्दो
 द्दहायि ॥(२) तान्वा । शो । चायिष्ठा२३दी । ऊम्मा
 २३यि । दी२३४वाः । सुम्नायनूनमीमहार३४५यि । न
 मीमहार३यि । सखोवा । भापूयोद्दहायि(३) ॥१८*॥[१]

सन्नासाद्धीयम् ॥ अग्रा३४यि । त्वन्नोअन्तमः । ओ
 ईवा । उतत्रा२ता । शा२यिवो । भुर३वाः । वरौ
 ३हो । वाह्वा३४३यि । था२३४योद्दहायि ॥(१) वद्ध३४ः ।
 अग्निर्वसुअवाः । ओईवा । अक्खाना२त्तायि । द्यूरमा ।

^२तार३माः । ^{१५ १८}रयौ३क्षो । ^{१८ २}वाहा३४३यि । ^१आ२३४यिन्दो
^५ई३चायि ॥ (२) ^{१२}तत्त्वा३४ । ^{२ २}शोचिष्टदीदिवः । ^{५ २}ओ३इवा ।
^{२ १८}सुम्नाया३रनू । ^१ना३रमायि । ^२मा३रहायि । ^{१५ १८}सखौ३क्षो ।
 १८ १
 वा३हा३४३यिई३चायि (३) ॥ १५ * ॥ [२] २२

अथ द्वितीय-लक्षणे—

प्रथमा ।

^{३ १८}इ३मा३नुकम्भुवनासीषधेमेन्द्रश्चविश्वेचदेवाः ॥ १३ ॥

“इमा” इमानि परिदृश्यमानानि भुवनानि “नु” क्षिप्रं
 “सीषधेम” साधयेम वशीकरवाम । “कम्”—इति पूरकः
 [यद्वा, इमानि सर्वाणि भूतजातानि अस्मभ्यं कं सुखं सीषधेम
 साधयन्तु ; पुरुषव्यत्ययः (३, १, ८५)] । “इन्द्रश्च” “विश्वे” सर्वे
 अन्ये “देवाः च” स्तुता प्रीत्या “इमम्” अर्थम् साधयन्तु ॥

“सीषधेम”-“सीषधाम”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* क० मा० १२प्र० १ अ० १५ सा० ।

† ‘गौतमस्य भद्रम्’—इति बि० । सामैतदूह्यगानस्य ।

‡ क० मा० ५, २, २, ६ (१ मा० ८० ३ पृ०) = क० वे० ८, ८, १५, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ १ २ ३क १२ ३१ २ ३ १२ १२ ३१ २
यज्ञच्चनस्तन्वच्चप्रजाञ्चादित्यैरिन्द्रः सहसौषधात् ॥२॥*

“नः” अस्माकं “यज्ञ” ज्योतिष्टोमादिकञ्च यागं “तन्व” शरीरञ्च “प्रजा” पुत्रादिकाञ्च “आदित्यैः” अदिति-पुत्रैः अन्यै-
दैवैः सह वर्त्तमानः “इन्द्रः” “सौषधात्” साधयतु ॥

“सहसौषधात्”-“सहचौकपानि”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १७ २ १ १ ३१ २ ३ १ २ ३ १ २
आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्मभ्यम्भेषजाकरत् ॥३॥†

“आदित्यैः” अदिति-पुत्रैः मित्रादिभिः “मरुद्भिः” च
“सगणः” गण-सहितः “इन्द्रः” “अस्माकम्” अस्मभ्यम् “भेष-
जानि” ओषधानि “करत्” करोतु ॥

“भेषजाकरत्”-“भूत्ववितातनूनाम्”—इति पाठौ ॥३॥२३

* ख० वे० ८, ८, १४, २ ।

† ख० वे० ८, ८, १४, २ ।

अथैकगार्त्तिकं सूक्तं प्रवोर्चीपेति, चतुरक्षरात्मिका*

काचिद्विद्युद्यूपा ; यथा बह्वृचानां

“भद्रन्नोअपिवातयमनः”—इत्येक

एव पाद ऋगात्मकश्च

तद्वत् ॥ ॥

^१ प्रवोर्चीपि ^{२८} ॥ १ ॥ २४

हे ऋत्विग्यजमानाः ! “वः” यूयम् “उप” समीपे “प्रार्च”
प्रकर्षणेन्द्रं पूजयत ॥ १ ॥ २४

^{११} ॥ उद्गृशपुत्रम् ॥ ^२ प्रवाः । ^७ आयिन्द्रायवृत्रहान्तमा

^२ २३या । ^१ वायिप्रायगाथङ्गाश्याश्ता । ^१ याञ्जुजौवाश् ।

^१ उप । ^१ षाऽरतोऽऽपुहायि ॥ (१) ^१ अर्चा । ^१ ताचर्कम्मरु

* वस्तुतस्तु “प्रवोर्चीप” — इति नैवा चतुरक्षरात्मिका ऋक् प्रत्युत इन्द्रवार्त्तिक-
नुतायाः “प्रवइन्द्रायवृत्रहान्तमाथ (५, १, १० । १भा० ८२५४०)” — इत्यस्याः प्रतीकं
“प्रवः” — इति, किञ्च “अर्चन्त्यर्कं कथतः, लर्का” (५, १, १, ८ । १भा० ८२४४०) — इत्यस्याः
प्रतीकम् “अर्च” — इति, तथैव “उपप्रचे मधुमतिस्त्रिधाः (५, १, १, ८ । १भा०
८२१४०)” — इत्यस्याः प्रतीकम् “उप” — इति, एवमेव सम्पन्नं “प्रवोर्चीप”
— इति, ऊर्ध्वगान-स्तौत्रप्रपाठकान्तिमसुद्धंश दुनन्नाम (१००४०) सामैवात् बह्वृचानां
मन्त्राणां तस्य मूलैर्भूत-अर्चस्थालाभ एव संशया स्यात् । अन्यथाप्यदर्शनात् ।

† ‘उद्गृशपुत्रोऽर्चावाकसान । “प्रवइन्द्राय” — “अर्चन्त्यर्कम्” — “उपप्रचे” —
एवमृचइन्द्रा-भाष्ये उक्तायः’ — इति वि० ।

ताः सुवारक्षकाः । आस्तोभतिश्रुतोऽयूहवा । सञ्चाउ
 वा३ । उप । आऽरयिन्द्रोऽपुह्यायि ॥ (२) उपा । प्रा
 च्चेमधुमतायि क्षिया २३ न्ताः । पूष्ये मरयिन्वा १ इन्मा ३ चा
 यि । तञ्चा ३ उवा ३ । उप । आऽरयिन्द्रो ३ पु
 ह्यायि (३) ॥ १८ * ॥ १ ॥ २४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

सप्तमः खण्डः † ॥ ७ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ७ ॥

॥ इति चतुर्थस्यार्द्धः प्रपाठकः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्तक-श्रीवीर-

बुक्क-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणाचार्य्येण

विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तराग्रन्ये सप्तमोऽध्यायः ‡ ॥ ७ ॥

* क० मा० १प्र० २ख० १८सा० ।

† 'षष्ठमहः समाप्तः । षष्ठ्यवकः समाप्तः'—इति वि० ।

‡ 'इति चतुर्थप्रपाठकस्य प्रथमार्द्धः'—इति वि० पदकारादिमूलपत्रसम्मतम् ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्भमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ ८ ॥

॥ अथाष्टमाध्यायश्चारभ्यते * ॥

तत्र,

प्रकाव्यमिति प्रथमे खण्डे—

द्वादशर्चि[†] प्रथमे सूक्ते—

प्रथमा ।

१ १२ ३ १ २ ३ २

प्रकाव्यमुशनेवब्रुवानो

३ २ ३ १ ३ १ २

देवो देवानाञ्जनिमाविवक्ति ।

१ २ ३ १ २ ३ २

मच्चिब्रतः प्रुचिबन्धुः पावकः

३ १ २ ३ १ ३ २ ३ १ २

पदावराहो अभ्येतिरेभन् ॥ १ ‡ ॥

“उशनेव” एतन्नामक ऋषिरिव “काव्यं” कवि-कर्म स्तोत्रं
“ब्रुवाणः” उच्चारयन् “देवः” स्तोता “देवानाम्” इन्द्रादीनां
“जनिमा” जन्मानि “प्र विवक्ति” प्रकर्षेण ब्रवीति [वच परि-

* ‘इदानीं ऋग्वेदोमा वक्तव्यः’ । ते च त्रयः व्यूढं चन्द्रस्कातुष्टुमः प्रतिपदो भवन्ति
विष्टुमां लोकजगत्यः जगतीनां गायत्र्याः । ब्राह्मणेन ऋषय उक्ताः—इति वि० ।

† ‘प्रकाव्यमुशनेव ब्रुवाण इति द्वादशर्ची भवति । चतुर्विंशत्तौभिकषेदसप्तः’
—इति वि० । द्वादशर्चः खण्ड इति यावत् ।

‡ इ० आ० १, १, ४, २ (१ मा० १०८४०) = सू० वे० ७, ४, ११, २ ।

भाषणे (अदा० प०) व्यत्ययेन विकरणस्य झः (३, १, ३८),
 “बहुलञ्छन्दसि (७, ४, ७८)”—इत्यभ्यासस्येत्यम्], “महि-
 व्रतः” प्रभूतकर्मा, “शुचिबन्धुः” [वध्नन्ति शत्रूनि बन्धूनि
 तेजांसि बलानि वा] दीप्ततेजस्कः, “पावकः” पापानां शोधकः,
 “वराहः” वरश्च तदहश्च वराहः [“राजाहः सखिभ्यष्टच्
 (५, ४, ८१)”—इति टच् समासान्तः ; तस्मिन्नहनि अभिषूय-
 माणत्वेन तद्धान् ; अर्श आदित्वात्मत्वर्थीयोऽच् (५, २, १२७)]
 तादृशः सीमः “रेभन्” रेभनं शब्दं कुर्वन्, “पदा” पदानि
 पात्राणि “अभ्येति” अभिगच्छति ; यद्वा, यथा कश्चन वराहः
 पदा पादेन भूमिं विक्रममाणः शब्दं करोति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१३ २ ७ १ २ ३ १७ ३

प्रच्छसासस्तृपलावयुमच्छा†

१७ १ १ १

मादस्तृपगणाअयासुः ।

३ २३ १ २ ३ १ २

अङ्गोषिणः॥मवमानसखायो

३ १ २ ३ १ २ १ २ ३ २

दुर्मधवाणप्रवदन्तिसाकम् ॥ २ § ॥

● “तृपलं”—इति

† “मन्युम्”—इति

‡ “आङ्गुष्”—इति

॥ “साकं प्रवदन्ति साकम्”—इति च

§ अ० वे० ७, ४, ११, १ ।

अ०-पाठाः ।

“हंसासः” शत्रुभिर्हन्त्यमाना हंसा इव आचरन्तो वा*
 “वृषगणाः” एतन्नामका ऋषयः† “अमात्” शत्रूणां बलात्
 त्रासिताः सन्तः “ढपला” ढपलं [सुपां सुलुगिति सोराकारा-
 देशः (७, १, ३६) । ढपल-शब्दः क्षिप-वाची, तदुक्तं यास्केन
 —“ढप्रप्रहारी क्षिप्रप्रहारी (निरु० नै० ५, १२)”—इति]
 क्षिप्रं प्रहारिणः‡ “वगुम्” अभिषव-शब्दम्¶ “अच्छ” अभि-
 लक्ष्य§ “अस्तं” यज्ञगृहं “प्रायासुः” प्रायासिषुः प्रगच्छन्ति ।
 ततः “सखायः” स्तुत्य-स्तोढत्व-लक्षणेन सम्बन्धेन सखिभूताः
 स्तोतारः “अङ्गोषिणं” सर्वैरभिगन्तव्यं॥ [यद्वा, अङ्गोषिणं
 स्तोत्रार्हं], “दुर्धम्” शत्रुभिः दुर्धरं दुःसहम्; एवंविधं
 “पवमानं” सोमम् उद्दिश्य “वाणं” वाद्यविशेषः** “साकं” सहैव
 “प्र वदन्ति” प्रवादयन्ति तदुपलक्षितं गानं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

* ‘हंसासः’—आदित्य-रश्मयः—इति वि० ।

† ‘वृषगणाः’—सेत्तारः सङ्गताः—इति वि० ।

‡ तदुपलक्षितं—लोक-वयस्य पालकाः—इति वि० । “सोमो वेन्दी वा”—इति
 निरु० नै० ५, ११ ।

¶ ‘वगुम्’—वसुम्—इति वि० ।

§ ‘अच्छ’—आप्तम्—इति वि० ।

॥ ‘अङ्गोषिणम्’—उप दाने दीप्तौ च * * * दीप्तं सोमं—इति वि० ।

** ‘वाणं’—वादित्र-विशेषम्, यथा वाणस्य शततन्त्रीकस्य जायते शब्दः तद्वत्
 सोमस्य जायमानस्य सङ्घातं शब्दः—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

१२   * ११११८
सयोजत*उरुगायस्यजूतिं

१ ११   १ ११ ११
वृथाक्रीडन्तम्मिमतेनगावः ।

१ ११   १ ११ १
परीणसङ्क्षुण्णतेतिग्मशृङ्गो

११ १११ १११ ११ ११ ११
दिवाहरिर्दृष्ट्येनक्तमृजः ॥ १ ॥

“सः” सोमः “उरुगायस्य” बहुभिः स्तुत्यस्य आत्मनः*
“जूतिं” गतिं॥ “योजते” युनक्ति अन्तरिक्षे प्रेरयति । “वृथा
क्रीडन्तम्” अनायासेन विहरन्तं गच्छन्तं सोमं “गावः” अन्यो
गन्तारः “न मिमते” न परिच्छिदन्ति मातुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः ।
किञ्च “तिग्मशृङ्गः” [शृण्वन्ति हिंसन्ति तमांसीति शृङ्गाणि
तेजांसि] तीक्ष्ण-तेजस्कः “परीणसं” [बहुनामैतत् (निघ० १,
१, ७) बहुविधं तेजः] “क्षुण्णते” करोतु अन्तरिक्षे वर्तमानो
यः सोमः “दिवा” अहनि “हरिः” हरितवर्णः “दृष्ट्ये” दृश्यते

* “संरक्षत” — इति ऋ० पाठः ।

† ऋ० वे० ७, ४, ११, ३ ।

‡ ‘उरुगायस्य’ — बहुविधस्य गानस्य — इति वि० ।

¶ ‘जूतिं’ — प्रतिशब्दम् — इति वि० ।

§ ‘परीणसं’ — परि समन्ताद् गावो गोचरे परीणसः, तम् — इति वि० ।

न प्रकाशत इत्यर्थः, “नक्तं” रात्रौ तु “ऋजः” ऋजुगामी*
विस्थितः प्रकाशयुक्तो दृश्यते । [दृश्ये—दृश्यः कर्मणि लिटि
रूपम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

प्रखानासोरथाइवार्वन्तो नश्रवस्यवः ।

१ २ ३ ४ ५

सोमासोराये अक्रमुः ॥ ४३ ॥

“स्नानासः” अभिषव-वेलाया सुपरवेषण शब्दं कुर्वन्तः
 “सोमासः” सोमाः “रथा इव” यथा शब्दं कुर्वन्तो रथाः तथा,
 “अर्वन्तो न” यथा शब्दं कुर्वन्तो अश्वाः तथा, “अवस्यवः”
 यजुभ्यः सकाशादवमिच्छन्तो “राये” यजमानानां धनाय
 “प्राक्रमुः” प्रगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

३ १४ १४

चिन्वानासोरथाद्वदधन्विरेगभस्त्योः ।

१ २   ३ १ २

भरासःकारिणामिव ॥ ५ § ॥

* 'पूजः - नृ गतौ नक्तज्ञो भवति'—इति वि० ।

† 'एतदुक्तं भवति—द्विवाभिषिक्तः सोमो रात्रिपर्यायेषु पुनर्निषिध्यते, योऽभिषयं करोति तस्यायं दोषः सम्यग्यते'—इति वि० ।

‡ अ० वे० ६, ७, २४ ।

॥ यूपस्था गणा उपरवा उत्थन्ते । तदिधायकश्चेतत् कात्यायन-यूचम् — “हस्ति-
गणान्वेषोऽथः प्रथमं ज्वत्युपरवानभ्यादि करोत्यवधदिति (८, ४, २५)” । यथा
यूपस्थावटः क्रियते तथात्रायुपरवानां कान्तुरो गणान्विष्णोकार मारभ्य परिलेखन
पूर्वकं कुर्यादिति च तदर्थः ।

ଶ୍ରୀ ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ୬, ୭, ୮ ।

“रथाइव” युद्धदेशं प्रति यथा रथाः तथा* “हिन्वानासः”
यागदेशं प्रति गच्छन्तः† सोमाः ऋत्विजां “गभस्त्याः” बाह्वाः
“दधन्विरे” धीयन्ते । तत्र दृष्टान्तः—“भरासः” भराः “कारि-
णामिव”‡ यथा भारवाहानां बाह्वोर्धीयन्ते तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६
राजानोनप्रशस्तिभिःसोमासोगोभिरञ्जते ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
यज्ञोनसप्तधातृभिः ॥ ६ ॥

“सोमामः” सोमाः “प्रशस्तिभिः” प्रशस्ताभिः स्तुति-
रूपाभिः वाग्भिः “राजानो न” यथा राजानः§ “सप्तधातृभिः”॥
सप्त-होत्राभिः “यज्ञो न” यथा च यज्ञः तथा “गोभिः” गोर्वि-
कारैः पयोभिः “अञ्जते” अज्यते संस्क्रियत इति ॥ ६ ॥

* ‘रथाइव—गमन-स्वभावाः’—इति वि० ।

† ‘हिन्वानासः—पूषमानाः’—इति वि० ।

‡ ‘कारिणाम् इव—कारिणः रथ-वाहकाः अथवा भराः सङ्गाताः सङ्गात-कारिणः’—इति वि० ।

§ ‘४० व० ६, ७, १४ ।

§ ‘राजानो न—न अत्र उपसर्गः यः राजान इव, राजानो यथा प्रशस्तिभिः
वज्रैः सेव्यैः तद्वत् सोमासः गोभिरिज्यते; उदकैः क्षौरैर्वा’—इति वि० ।

॥ ‘सप्तधातृभिः—सप्त षडकारिणो सप्त जातारः अथवा सप्त अन्धांसि सप्त
जातारः’—इति वि० ।

अथ सप्तमी ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

परिस्नानासइन्दवोमदायवर्हणागिरा ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

मधोअर्षन्तिधारया ॥ ७ * ॥

“स्नानासः” सुवानाः अभिषूयमाणाः “इन्दवः” सोमाः
 “वर्हणा” महत्या “गिरा” स्तुति-रूपया वाचा युक्ताः सन्तः
 “मदाय” मदार्थं “मधोः” मधुर-रसस्य “धारया” “परि अर्षन्ति”
 परितो गच्छन्ति ॥

“परिस्नानासः”—“परिसुवानासः”—इति पाठो, “मधोः”
 -“सुताः”—इति च ॥ ७ ॥

अथ अष्टमी ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

आपानासोविवस्वतोजिन्वन्तउषसोभगम् ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

सुराअण्ववितन्वते ॥ ८ † ॥

“विवस्वतः” दीप्तिमतः इन्द्रस्य “आपानासः” आपानभूताः
 “उषसः” “भगं” शोभा “जिन्वन्तः” प्रेरयन्तः “सुराः” सरन्तः‡

* ऋ० वे० ६, ७, १४ ।

† ऋ० वे० ६, ७, १८ ।

‡ ‘सुराः’—सूर्योदय द्योतिमन्तः—इति चि० ।

“समीचीनासः” समीचीनाः* “जानयः” जाति-सदृशाः
 “एकस्य” सोमस्य “पदु” स्थानं “पिप्रतः” पूरयन्तः “सप्त
 होतारः”† यज्ञे “आशत” व्याप्नुवन्ति ॥

“आशत”-“आसत”—इति पाठौ, “जानयः”-“जामयः”
 —इति च ॥ १० ॥

अधैकादशी ।

१ ३ १ ९ ३ १ ९ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
 नाभानाभिन्नआददेचक्षुषासूर्य्यन्दृशे ।

१ १ २ २ ३ १ ९
 कवेरपत्यमादुहे ॥ ११ ३ ॥

“नाभि” यज्ञस्य नाभिभूतं सोमं “नः” अस्माकं “नाभा”
 नाभौ अहम् “आददे” सोमं पीत्वा नाभि-स्थाने करोमीत्यर्थः ।
 किमर्थम् ? “चक्षुषा” “सूर्य्ये” “दृशे” द्रष्टुम् । किञ्च, “कवेः”
 क्रान्त-कर्त्तव्यः सोमस्य “अपत्यम्” अंशम् “आ दुहे” आ
 पूरयामि ॥

“चक्षुषासूर्य्यन्दृशे”—“चक्षुषिस्सूर्य्यसचा”—इति पाठौ ॥ ११ ॥

* ‘समीचीनासः—समीचीन-गुणाः सोमाः’—इति वि० ।

† ‘होतारः—देवानामाह्वानारः । सप्त जानयः—सप्त जनाः, षडङ्कारिणः—
 षोढा, मित्रावरुणः, ब्राह्मणाच्छंसी, पोता, नेहा, अष्टावाकः, आग्नीध्र इति’
 —इति वि० ।

‡ अ० वे० ६, ७, १४ ।

§ ‘कवेः अपत्यम् आदुहे—कर्त्तव्यं धात्री ब्राह्मणः तस्यापत्यम् गच्छति सोमः, तेन
 निष्पादितत्वात् । आदुहे दुहते दद्यापि त्वात् सोमम्’—इति वि० ।

अथ द्वादशी ।

^{३ १ ३ १ ३ १ ३ १ २ ३ १ ३ १ २ ३ २}
अभिप्रियन्दिवस्पदमध्वर्युभिर्गुहाहितम् ।

^{१ १ ३ १ २}
सूरःपश्यतिचक्षसा ॥ १२ * ॥ १

“सूरः” सुवीर्यः इन्द्रः “चक्षसा” चक्षुषा “दिवः” दीप्तस्य
आत्मनः “प्रियं पदम्” अध्वर्युभिः “गुहा” गुहायां हृदये “हितम्”
निहितं पीतं सोमम्* “अभि पश्यति” ॥

“प्रियम्”—“प्रिया”—इति पाठौः ॥ १२ ॥

^{३ १ २ २ १ २ ५}
॥ पार्थम् ॥ ओश्चोश्चोयि । प्रकावियाम् । उग्र

^{२ १ ३ ४ ५ २ २ १ २ १ १ ३ ४}
ने । वब्रुवाणाः । देवोदेवा । नाश्चानि । माविव

^{५ ३ १ १ १ ३ ४ ५ २ २ १}
क्तौ । मच्चित्रताः । शुचिव । धूःपवाकाः । पदावरा ।

^{२ १ २ १ ४}
द्वोश्चभि । आश्चश्चि । तीश्चा ५ यिभा ई ५ ईन् ॥ (१)

^{१ १ २ १ ३ ४ ५ १ २ १}
प्रक्षसासाः । तपला । वग्रमच्छा । अमादस्ताम् ।

^{१ १ ३ ४ ५ १ २ १ १ २}
वृषग । णाअयासूः । अङ्गोषिणाम् । पवमा । नष्ट

* ५० वे० ६, ७, ३५ ।

† ‘गुहायां द्रोणकक्षमे पितं सोमाख्यं पदम्’—इति वि० ।

‡ “चक्षसा”—“चक्षुषा”—इति च बोध्यम् ।

^{२४ ५} सखायाः । ^{११} दुर्मर्षवा । ^१ णा३म्प्रव । ^१ दा३४३ । ^{१ ४} ती३सा

^{१२ १} प्रकाईप्रुईम् ॥ (२) ^{२१ २} सयोजतायि । ^{१ २ ४ ५} उरुगा । यस्मज्जूतीम् ।

^{२ २ १ २} वृथाक्रौडा । ^१ जा ३ म्निम । ^{१ २ ४ ५} तेनगावाः । ^{१ २ १} परीणसाम् ।

^{२ १ २} कृणुते । ^{१ २ ४ ५} तिग्मशृङ्गाः । ^{१ २ १} ओ३हो३होयि । ^{२ १} दिवाक्षरा

^{१ १ २} यिः । ^१ ददृशे । ^{१ ४} ना३४३ । ^{१ ४} क्ता३माप्रुर्जाईप्रुईः (३) ॥ ५* ॥ [१]

^{१ २ २} ॥ वाराहम् ॥ ^१ ह्राउह्राउ । ^{१ १ २} ऊप । प्रकावियाम ।

^{१ १ २} उश्मने । ^{१ २ ४ ५} वम्प्रवाणाः । ^{१ २ १ २ २} देवोदेवा । ^{१ १} ना३ञ्जनि । ^२ मा

^{१ ४ ५} विवक्ती । ^{१ १} मच्चित्रताः । ^१ शुचिवा३ । ^{१ २ ४ ५} धूःपवाकाः । ^{१ २ २} पदा

^१ वरा । ^१ हो ३ अभि । ^१ आ ३ ४ ३ यि । ^{१ ४} ती३राप्रुयिभाई

^{१ १ २} ४ ईन ॥ (१) ^{१ १ २} प्रह्सासाः । ^{१ २ ४ ५} तृपला । ^१ वसुमच्छा । ^१ अ

^{१ २} मादस्ताम् । ^{२ १} वृषग । ^{१ २ ४ ५} णाअयासूः । ^{१ १ २} अङ्गोषिणाम् ।

^१ पवमा । ^{१ २ ४ ५} न्प्रसखायाः । ^{१ १} दुर्मर्षवा । ^{२ ० १} णा३म्प्रव । ^१ दा

८अ० १ख० १सू० १, २, ३] उत्तरार्द्धिकः ।

११३

३४३ । ती३साप्रका६५ईम् ॥ (२) सयोजतायि । उरू
 गा । यस्यजूतीम् । वृथाक्रीडा । ताश्मिम । तेन
 गादाः । परीणसाम् । कृणुते । तिग्मशृङ्गाः । द्वाउ
 द्वाउ । ऊप् । दिवाह्वरायिः । ददृशोना३४३ । क्ता
 श्माप्रर्जा६५ईः (३) ॥ १८ * ॥ [२]

॥ प्रवङ्गार्गवम् ॥ प्रकावियाम् । उशनेवा । ब्रू
 र्वाणाः । देवोदेवा । नाञ्जनिमा । वारयिवक्तायि ।
 महिब्रताः । शुचिवन्धूः । पारवाकाः । पदावरा ।
 द्योत्रभियायि । तीरेभाशनाउ ॥ (१) प्रहृत्सासाः ।
 तुपलावा । ग्रमच्छा । अमादस्ताम् । वृषगणाः ।
 आर्यासूः । अङ्गोषिणाम् । पवमानाम् । सारखा
 याः । दुर्मर्षवा । णंप्रवदाः । तीरेसाकाशमाउ ॥ (२)

* ऊ० गा० १६प्र० १८० १८८० ।

(१५)

^{१ २ १} सयोजतायि । ^{१ १ २} उरुगाया । ^{१ २} स्यात्^{१ २} जूतीम् । ^{१ २ १ २} वृथाक्नीडा ।
^{१ १} तन्निमते । ^{१ २} नार्^{१ २ १} गावाः । ^{२ १ २} परीणसाम् । ^{२ १ २} कृणुतेतायि ।
^१ ग्मात्^{२ २ १} शृगाः । ^{१ १ २} दिवाह्वरायिः । ^{१ १} ददशेना । ^{१ १} क्तात्^{१ १ १} मृञ्जा
 ३१उ । वात्^{१ १ १ १} ३४५ः(३) ॥ ३ * ॥[३]

^{१ ५} ॥ कुत्ससारथीयम् ॥ ^{३ १} क्षो४वा । ^{४ ५} उज्जवा३ । ^{४ ५} क्षोवा ।
^{१ १ २ १} प्रकावियाम् । ^{१ १ २} उशने । ^{१ ३ ४ ५} वब्रुवाणाः । ^{१ २ १ २ १ २} देवोदेवा । ^२ ना
^१ इञ्जनि । ^{१ ३ ४ ५} माविवक्त्री । ^{३ २ १} मद्भिब्रताः । ^{१ १} शुचिब । ^{१ ३} धूःप
^{४ ५} वाकाः । ^{१ १ २ १ १} पदावरा । ^{२ १} क्षो३अभि । ^{१ ३ ४ ५} ऐतिरेभान्॥(१) प्र
^{१ १ २ १} च्छासासाः । ^{१ १ २} तृपला । ^{१ ३ ४ ५} वयुमच्छा । ^{१ १ २ १ १} अमादस्ताम् । ^{१ १} वृष
^{१ ३ ४ ५} ग । ^{१ १ २ १ १} णायआसूः । ^{१ १ २} अङ्गेविणाम् । ^{१ १ २} पवमा । ^{१ ३ ४} न्छखा
^५ याः । ^{१ १ २ १} दुर्म्भर्षेवा । ^{१ १} णा३प्रव । ^{१ ३ ४ ५} दन्तिसाकाम् ॥(२) स
^{१ १ १} योजतायि । ^{१ १ २} उरुगा । ^{१ ३ ४ ५} यस्जजूतीम् । ^{१ १ २ १ २ १} वृथाक्नीडा । ^१ ता

१ १ १ ४ ५ १ १ २ १ १ १ २ १ १ २
 हस्मिन्म । तेनगावाः । परीणसाम् । कृणुते । तिग्म
 ४ ५ १ १ २ १ १ २ १ १ २ १ १ ४ ५ १
 शृङ्गाः । दिवाहारायिः । ददृशे । नक्तमृचाः । हो४
 ५ १ २ ४ ५ ५
 वा । उज्जवाह । होवाह्वाउवा(३) ॥ ६ * ॥ [४] १

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य
 प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयखण्डे —

असृग्रमिति द्वादशर्चः† प्रथमं सूक्तम् ;
 तत्, प्रथमा ।

१ १ १ १ २ १ १ २ १ २ १ १ १ १ १ १ १
 असृग्रमिन्दवःपथाधर्मन्नृतस्यसुश्रियः ।
 १ १ १ १ १ १
 विदानाअस्ययोजना ॥ १ ‡ ॥

“अस्य” अनेन यजमानेन कृतान् “योजना” तद्देवता-
 योग्यान् सम्बन्धान् “विदानाः” जानन्तः “सुश्रियः” शोभन-
 त्रयणाः “असृग्रम्” हविर्दानात् सृज्यन्ते ॥

“योजना”-“योजनम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* अ० मा० १२५० १५० ६५० ।

† ‘द्वितीयो द्वादशर्चः’—इति वि० अष्टमः-इति यावत् ।

‡ अ० वे० ६, ७, १८ ।

अथ द्वितीया ।

१४   २ १ २   ३ २ ३ ४ ५ १८   १८

प्रधारामधोअग्रियोमक्षीरपोविगाहते ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

हविर्हविःषुवन्द्यः ॥ २ ँ ॥

“हविःषु” हविषां मध्ये “वन्दराः” स्तुत्यः “हविः” हवि-
शालकः यः सोमः “महो” महतीः “अपः” वसतीवरिः “वि-
गाहते”, तस्य “मघोः” सोमस्य “अग्रियः” मुख्या धाराः प्रपत-
न्तीत्यर्थः ॥

“मधोः”--“मध्वः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२४२ ४ १ २ ४१८ २८ ४१२

प्रयुजावाचोअग्रियोवृषोअचिक्रददने ।

२ ३ २ ३ २ ३ ३

सद्भाभिसत्योऽध्वरः ॥ ३ ॥

“अग्निः” हविषां मध्ये मुख्यः सोमः “युजाः” युक्ताः
 “वाचः” प्रकरोतीत्यर्थः । एतदेव दर्शयति—“वृषः” वा कामानां
 वर्षकः “सत्यः” सत्यभूतः “अध्वरः” हिंसा-वर्जितः सोमः

* “हविष्य” — इति ख० ग० पु०-पाठः ।

† कृ० वे० ६, ७, १८।

‡ अष्ट० वे० ६, ७, १८ ।

“१ ‘हयोऽपिज्ञादत्’—इति मूलस्थ ‘हयः’, ‘अपिज्ञादत्’—इति श्लेढसवस्तुम् ।
आद्ये सायणः, परमेषु पदग्रन्थ-विद्वद्भिः तत्र ‘हया’, ‘उ’, ‘अपिज्ञादत्’—इति
श्लेढ-दर्शनात् ; अतएव विवरणकार आद्य—‘हया सेता, उ इति पदपुराणः’—इति ।

“सद्म” यद्गृहं “अभि” प्रति “वने” उदके अचिक्रदत् शब्दं करोतीत्यर्थः ॥

“वृषोअचिक्रदत्”—“वृषावचक्रदत्”—इति पाठौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २ १८ १८ २ २ ३ १ २ २ १८ १८
परियत्काव्याकविर्नृम्णापुनानोअर्षति ।

१८ २ १ २
स्वर्वाजीसिषासति ॥ ४ * ॥

“कविः” क्रान्तकर्मा सोमः “नृम्णा” नृम्णानि बलानि†
“पुनानः” शोधयन् “काव्या” काव्यानि कवि-कर्माणि स्तोत्राणि
“यद्” यदा “परि अर्षति” परिगच्छति, तदा “स्वः” स्वर्गे
“वाजी” बलवान् अन्नवान्वेन्द्रः‡ “सिषासति” यागं प्रत्यागन्तुं
स्वकीयं वस्त्रं सम्भक्तुमिच्छति ॥

“पुनानः”—“वसानः”—इति पाठौ ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१२ २ २७ २ २ २ १ २
पवमानोअभिसृधेविशोराजेवसीदति ।

१ २ २ १ २ २ १ २
यदीमृण्वन्तिवेधसः ॥ ५ ‡ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, २८ ।

† ‘नृम्णा धनेन’—इति वि० ।

‡ ‘वाजी—वेगवान्, अथवा चरपुरोडाभादि-सुसन्नेनाग्निमात्रवान् स्वर्गलोकं
यजमानस्य साधयति’—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ६, ७, २८ ।

“यद्” यदा “ईम्” एनं* सोमं “वेधसः” कर्मणां कर्त्तारः
 ऋत्विजः† “ऋण्वन्ति” प्रेरयन्ति, तदा “पवमानः” चरन्नेष सोमः
 “स्थधः” स्थर्द्धमानान् याग-विघ्नकारिणः राज्ञसादीन् “अभि
 सौदति” नाशयितुमभिगच्छति । तच्च दृष्टान्तः—“विशः
 राजा इव” यथा राजा विशः स्थर्द्धमानान् मनुष्यान् नाशयितु-
 मभिगच्छति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१ २ १ २ १ २ १ ३ ३ १ २

अव्यावारिपरिप्रियोहरिर्वनेषुसौदति ।

३ १ २

रेभोवनुष्यतेमती ॥ ६ ॥

“हरिः” हरितवर्णः “प्रियः” देवानां प्रियतम एव सोमः
 “वनेषु” उदकेषु‡ सम्पृक्तः “अव्याः” अवेः “वारि” वाले “परि
 सौदति” किञ्च “रेभः” अभिषव-वेलायाम् उपरवेषु शब्दं
 कुर्वन् “मती” मत्या-स्तुत्या॥ “वनुष्यते” सेव्यते ॥ ६ ॥

* ‘ईम्’—इति पदपूर्वा—इति वि० ।

† “वेधाः”—इति मेधावि-नामसु निषण्णौ दृश्यते (३, १५)

‡ “अयो”—इति ऋ०-पाठः ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २६ ।

§ ‘वनेषु उदकेषु सौदति, अथवा वनेषु काष्ठमयेषु द्रोणकस्येषु प्रपचमसादिषु
 सौदति’—इति वि० ।

॥ ‘मती’—गुह्या ऋत्विज्यजमानाणाम्—इति वि० ।

अथ सप्तमी ।

१ ३ १८ २८ ३ १ २ १ १८ २८
सवायुमिन्द्रमश्विनासाकम्नदेनगच्छति ।

१ ३ १ २ १ १ १
रणायोअस्यधर्मणा* ॥ ७ † ॥

“यः” यजमानः “अस्य” सोमस्य “धर्मभिः”‡ कर्मभिः
क्रयणाभिषवादिभिः “रण”¶ रमते, “सः” यजमानः “वायुम्,”
इ, न्द्रम्,” “अश्विना” अश्विनौ च “मदेन” “साकं” सह
“गच्छति” प्राप्नोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

१ ३ १८ २८ ३ १ २ १ ३ १ २ ३ १ २
आमित्रेवरुणेभगेमधोःपवन्तःकर्मयः§ ।

३ १ २ ३ १ २
विदानाअस्यशक्नभिः ॥ ८ ॥

* “धर्मभिः”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ६, ७, १८ ।

‡ धर्मभिरिति ऋग्वेदीयपाठसवल्लभैर्वेदं प्रतीक-ग्रहणं व्याख्यानञ्च ; विवरण-
छद्वाख्यातान् सामवेदीयम् तथाहि—‘धर्मणा कर्मणा’—इति ।

¶ “रणः” दौर्गन्तव्यतिः “रुचोऽनक्तिः (६, ३, १२५)”—इति तत्र दीर्घः ।

§ “मित्रावरुणाभगेमध्वः”—इति ऋ०-पाठः ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, १८ ।

येषां यजमानानां “मधीः” सोमस्य “कर्मयः” तरङ्गाः
 “मित्रावरुणा” * मित्रावरुणौ देवौ “भग”† भगाख्यं देवञ्च
 प्रति “पवन्ते” चरन्ति, ते यजमानाः “अस्य” सोमस्य इदं
 सोमं “विदानाः” जानन्तः “शक्वाभिः” सुखैः‡ सङ्गच्छन्तइति
 शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

१ १ २   १ १ ७   १ १ ९   १ १ ९
 अस्मभ्यर्ोदसीरयिममध्वोवाजस्यसातये ।

१ १ १ १ ३ १ २
 अवोवसूनि सञ्चितम् ॥ ८ ॥

हे “रोदसी” आवापृथिव्यौ ! युवां “मध्वः” देवानां माद-
 यितुः “वाजस्य” सोमात्मस्यात्रस्य “सातये” लाभाय§
 “अस्मभ्य” “रयि” धनं “अवः” अन्नञ्च॥ “वसूनि” वास-
 कान्यन्यान्यपि पश्वादीनि “सञ्चितं” सञ्चयन्तः** प्रयच्छत-
 मित्यर्थः ॥ ८ ॥

* , † ऋग्वेदीयपाठादुत्सारेणेदं प्रतीकप्रवृत्तम् । विवरणकृता तु सुदृष्टान्ते—
 ‘मित्रे, वरुणे, भगे-सप्तम्येकवचनं चतुर्थ्येकवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम्, मित्राय, वरुणाय,
 भगाय’—इति ।

‡ ‘शक्वाभिः—शक्ताः कर्मभिः’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ६, ७, १८ ।

§ ‘सातये—दानार्थम्’—इति वि० ।

॥ अवः—अन्नं यश्चो वसून् वा’—इति वि० ।

** ‘सञ्चयन्तं—सम्यक् यतम्’—इति वि० ।

अथ दशमी ।

१ २ १ २ ३ १ २ १ २ २ १ १
आतेदक्षमयोभुवंवन्दिमद्यावृणीमहे ।

२ २ १ २ २ १ १
पान्तमापुरुस्पृहम् ॥ १० * ॥

हे सोम ! यष्टारो वयं “ते” तव स्वभूतं “दक्षं” बलम्
“अद्य”† अस्मिन् यागदिने “आ” आभिमुख्येन “वृणीमहे”
सम्भजामहे । कौटुशम् ? “मयोभुवं” सुखस्य भावकम् “वक्त्रि”
धनादीनां प्रापकम् “पान्तं” शत्रुभ्यो रक्षकम् “पुरुस्पृहं”
बहुभिः स्पृहणीयं कामानाम् ॥ १० ॥

अथैकादशी ।

२ ३ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
आमन्द्रमावरेण्यमाविप्रमामनीषिणम् ।

१ २ १ २ २ १ २
पान्तमापुरुस्पृहम् ॥ ११ ‡ ॥

हे सोम ! “मन्द्र” मदकरं स्तुत्यं वा त्वाम् “आ वृणीमहे”
“वरेण्यं” सर्वैर्वरेणीयं सम्भजनीयञ्च ; किञ्च “विप्र” मेधाविनं
त्वं तथा “मनीषिण” मनसईषा मनीषा तद्वन्तं स्तुतिमन्तं
वा त्वामावृणीमहे [प्रत्येकं विशेषणापेक्षया आ-इत्युपसर्गः

* ऋ० ऋ० ६, १, २, १ (१ भा० ५६ पृ०) = ऋ० वे० ७, १, ६, ३ ।

† सूक्ते तु “निपातस्य च (६, १, १२६)”—इति दीर्घाक्षः “अद्या”—इति ।

‡ ऋ० वे० ७, २, ६, ४ ।

स्ततः* ; किञ्च “पान्तं” सर्वेषां रक्षकम् “पुरुस्पृहं” बहुभिः
स्पृहणीयं च त्वां सम्भजामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी ।

२ ३ १८ १८ १८ २ १ २ ३ १

आरयिमासुचेतुनमासुक्रतोतनूष्वा ।

२ १ १ १ २ १ १

पान्तमापुरुस्पृहम् ॥ १२ ॥ २

हे “सुक्रतो” शोभन-प्रज्ञ सोम । त्वदीयं “रयिं” धनम्
तयम् “आ”† हणीमहे । किञ्च, “सु चेतुनम्” [चित्ति
सञ्ज्ञाने (म्वा० प०) भावे औणादिके उन प्रत्ययः]
सुज्ञानञ्च । किञ्च “तनूषु” अस्मत्पुत्रेषु च धनं सुज्ञानञ्च त्वम्
“आ” विधेहि यद्वा पुत्रार्थं वयमावृणीमहे । तथा “पान्तं”
सर्वस्य रक्षकं “पुरुस्पृहं” बहुभिर्यष्टृभिः काम्यमानं त्वां सम्भजा-
महे ॥ १२ ॥ २

इति सामवेदार्थ-प्रकाशे उत्तरायण्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

* विवरणकारस्त्वन्यथैव व्याचष्टे—‘आमन्त्रम्—आतुपूर्वेण मन्त्रं बलम्’—इति,
‘आवरेणम्—आभिमुख्येन वरेण’ तत्—इति, ‘आवप्रम्—आतिशयेन विपश्चितम्’
—इत्यादि च ।

† ऋ० वे० ७, १, ६, ५ ।

‡ आवाप्यन्या व्याख्यातं विवरणकृता—‘आरयिम्—आभिमुख्येन धनवक्तुम्’
—इत्यादि ।

॥ ‘उक्तं बहुविधवसानम्’—इति वि० ।

अथ तृतीय-खण्डे, * प्रथम-लघु—

प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १

मुञ्चानन्दिवो अरतिमृथिव्या

१ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २

वैश्वानरमृतआजातमग्निम् ।

३ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

कविः सम्राजमतिथिञ्जनाना

३ १ २ १ २ ३ १

मासन्नः पात्रञ्जनयन्तदेवाः ॥ १ ॥

“मूढानं” शिरोभूतं, कस्य ? “दिवः” द्युलोकस्य, “मृथिव्याः”
प्रथितायाः भूमेः “अरति” गन्तारम् [यद्वा, गन्तव्यं स्वामिनं],
“वैश्वानरं विश्वेषां नराणां सम्बन्धिनम्, “ऋते” [ऋतमिति
सत्यस्य यज्ञस्य वा नाम (निघ० ३, १०, ६) । निमित्त-सप्तम्येषा
(२, ३, ३६ वा०)] ऋतनिमित्तम् “आ” आभिमुख्येन जातं सृष्ट्या-
दावुत्पन्नं “कवि” क्रान्तदर्शिनं “सम्राजं” सम्ययाजमानं
“जनानां” यजमानानाम् “अतिथिं” हविर्वहनाय सततं
गन्तारं [यद्वा, अतिथिवत् पूज्यम् “आसन्” आसनि [द्विती-
यार्थे सप्तमी (३, १, ८५), अग्नि-लक्षणेनास्येन हि देवा हवींषि
भुञ्जते] “नः” अस्माकं “पात्रं” पातारं रक्षकं वैश्वानरमग्निं

* ‘इदानीमाख्यामि’—इति वि० ।

† ख० आ० १, २, ३, ५ (१ भा० २०४ पृ०) = ख० वे० ७, २४ = ख० वे०
४, ५, ८, १ ।

“देवाः” स्तोतारः ऋत्विजः देवा एव वा “आ जनयन्त”
यज्ञाभिसुख्येन अजौजनन् अरख्योः सकाशात् उदपादयन् ॥

“आसन्नः पात्रम्”-“आसन्नापात्रम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ १२ ३ १ १ ३
त्वाविश्वे अमृतजायमानं

१ १ २ ३ २ ३ १२ १२
शिषून् देवा अभिसन्नवन्ते ।

१ १ १ १ १ १ १
तव क्रतुभिरमृतत्वमायन्

१२ १ ३ १ ३ १२ १२
वैश्वानरयत्पित्रो तदीदे ॥ २ * ॥

हे “अमृत” मरण-रहिताग्ने ! “विश्वे देवाः” स्तोतारः
“जायमानम्” अरख्योः सकाशात् उत्पद्यमानं त्वां “शिषून्”
पुत्रमिव “अभि सं नवन्ते” अभिसंस्तुवन्ति [यद्वा, दीव्यन्तीति
देवा रश्मयः ते सर्वे जायमानं त्वामभिसन्नवन्ते अभिगच्छन्ति,
यथा पितरः पुत्रमभि गच्छन्ति], अपि च हे वैश्वानर अग्ने !
“यद्” यदा “पित्रोः” पालयित्रोः द्यावा-पृथिव्योर्मध्ये “अदीदेः”
दीप्यसे, तद्दानीं “तव” त्वदीयैः “क्रतुभिः” कर्मभिः ज्योतिष्टो-
मादिभिर्यागैः “अमृतत्वम्” देवत्वम्, “आयन्” यजमानाः प्राप्नु-
वन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
नाभिं यज्ञानां सदनं रयीणां

९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६
महामाहावमभिसन्नवन्त ।

१७ १८ क १९ २० २१ २२
वैश्वानरं रथ्यमध्वराणां

२३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०
यज्ञस्य केतुञ्जनयन्त देवाः ॥ ३ * ॥ ३

“नाभिं यज्ञानां”†, “सदनं रयीणां” धनानां स्थानमेक-
निलयं, “महां” महान्तम् “आहावम” आह्वयन्ते अस्मिन्नाहुतय
इत्याहावः तादृशं [यद्वा, वृष्ट्युदक-धाराणामाहाव-स्थानीय मेव-
भूतम्] अग्निम् “अभि सं नवन्त” स्तोतारः सम्यक् स्तुवन्ति ।
तथा “वैश्वानरं” विश्वेषां नराणां सम्बन्धिनम् अध्वराणां
यज्ञानां “रथ्यं” रथिनं, यथा रथी स्व-रथं नयति तद्वन्नेतारं
रंहितारं गमयितारं‡ “यज्ञस्य” “केतु” प्रज्ञापकम्॥ एवं-
विधमग्निं “देवाः” स्तोतार ऋत्विजो देवा एव वा§ “जन-
यन्त” जनयन्ति मन्यनेनोत्पादयन्ति ॥ ३ ॥ ३

* ऋ० वे० ४, ५, ८, २ ।

† ‘नाभिं यज्ञानां—प्रधानभूतं सदनम्’—इति वि० ।

‡ ‘रथ्यं—रथभूतं रंहणीयं वा’—इति वि० ।

॥ ‘केतु’—ध्वजम्—इति वि० ।

§ ‘देवाः—दानवन्त ऋत्विजः’—इति वि० ।

अथ द्वितीय-दृष्टे—

प्रथमा ।

१२ ३ १ १ ३ १ २ ३ १ १ २
प्रबोमित्राय गायतवरूणाय विपागिरा ।

१ २ ३ २ १ १
महिच्चित्रावृतम्बृहत् ॥ १ * ॥

हे मदीया ऋत्विजः ! “बः” यूयमित्यर्थः । “मित्राय” “वरूणाय” “विपा” व्याप्तया “गिरा” स्तुत्या “गायत” स्तुतिं कुरुत [स्तुत्या स्तुत्ये तत् पाकं पचतीतिवत्] । हे “महिच्चत्रौ” प्रभूत-बलौ युवाम् “ऋतं” यज्ञं† “बृहत्” महत् अपि प्रशस्तं स्तुत्यर्थमागच्छतमिति शेषः [अथवा “महत्” प्रभूतम् “ऋत” स्तोत्रं शृणुतमिति शेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ ३ १ ३ १ २ ३ २ १ २ २
सम्राजाया घृतयोनी मित्रश्चोभावरूणश्च ।

३ २ ३ १ २ ३ १
देवादेवेषु प्रशस्ता ॥ २ ‡ ॥

“या” यौ “मित्रश्च” “वरूणश्च” [परस्परपेक्षया च-शब्दः] “उभा” उभौ “सम्राजा” सम्राजानौ सर्वस्य स्वामिनौ “घृतयोनी”

* ऋ० वे० ४, ४, ६, १ ।

† ‘ऋतं सत्यम्’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ४, ४, ६, १ ।

उदकस्योत्पादको “देवा” द्योतमानौ “देवेषु” मध्ये “प्रशस्ता”
प्रकर्षेण स्तुत्यौ तौ स्तुत्या गायतेति पूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ १ १ १ १ १ ३ १ १ १
तानःशक्तमार्थिवस्यमहोरायोदिव्यस्य ।

१ १ ३ १ १ १ १
महिवाङ्मन्त्रदेवेषु ॥ ३ * ॥ ४

“ता” तौ देवौ “नः” अस्मदर्थं “पार्थिवस्य” पृथिवी-सम्ब-
द्धस्य “दिव्यस्य” दिविभवस्य च “महः” महतः “रायः” धनस्य
“शक्त” समर्थम्, भवतं दातुमिति शेषः । हे देवौ ! “वां”
युवयोः “महि” महत् पूज्यं “क्षत्र” बलं देवेषु प्रसिद्धं, स्तुम
इति शेषः ॥ ३ ॥ ४

अथ तृतीय-तृचे—

प्रथमा ॥

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
इन्द्रायाहिचित्रभानोसुताइमेत्वायवः ।

१ १ १ १ १ १ १ १
अण्वीभिस्तनापूतासः ॥ १ † ॥

“चित्रभानो” हे विचित्र-दीप्ते “इन्द्र !” अस्मिन् कर्मणि
“आयाहि” आगच्छ । “सुताः” अभिपुत्राः “इमे” सोमाः

* ऋग्वेद पुनः ६, ३, ११, १=सू० वे० ४, ४, ६, १ ।

† य० वे० २१, १=सू० वे० १, १, ५, ४ ।

“त्वायवः” त्वां कामयमाना वर्त्तन्ते । “अण्वीभिः”* [‘अङ्गुलि-
नामैतत् (निघ० २, ५, २)] ऋत्विजा मङ्गुलिभिः सुता
इत्यन्वयः । किञ्च, ते सोमाः “तना” नित्यं “पूतासः” शुद्धाः
ऊर्णा-पवित्रेण शोधितत्वात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ २२ ३२ ११२ १२ ३ १२

इन्द्रायाहिधिषितोविप्रजूतः सुतावतः ।

१ ३ १ १ ३ १ २

उपब्रह्माणिवाघतः ॥ २ * ॥

हे “इन्द्र !” त्वम् “आयाहि” अस्मिन् कर्मणि आगच्छ ।
किमर्थम् ? “वाघतः” [ऋत्विङ्नामैतत् (निघ० ३, १८, ३)]
ऋत्विजः “ब्रह्माणि” वेद-रूपाणि स्तोत्राणि “उप” एतम् ।
कीदृशस्त्वम् ? “धिया” अस्मदीयया प्रज्ञया “इषितः” प्राप्तः,
अस्मद्भक्त्या प्रेरित इत्यर्थः । “विप्रजूतः” यथा यजमान-भक्त्या
प्रेरितः तथान्यैरपि विप्रैः मेधाविभिः ऋत्विग्भिः प्रेरितः ।
कीदृशस्य ? “वाघतः ?” “सुतावतः” अभिषुत-सोम युक्तस्य ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ २२ १ १ १ ३ २ ३ १ १

इन्द्रायाहितूतजानउपब्रह्माणिहरिवः ।

३ १ २ ३ १ २

सुतेदधिघ्ननश्चनः ॥ ३ ङ ॥ ५

* ‘अण्वीभिः—छत्वाभिः वीधिभिः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० १, १, ५, ५ ।

‡ ऋ० वे० १, १, ५, ६ ।

[हरि-शब्दः इन्द्र-सम्बन्धिनोऽरक्षयोर्नामर्धयम् “हरी इन्द्रस्य, लोहितोऽग्नेः (नि० १, १५, १-२)”—इति तदौयश्च-नामत्वेन पठितत्वात्] हे “हरिवः” अश्व-युक्तेन्द्र ! त्वं “ब्रह्माणि” आनेतुम् “आ याहि” । कीदृशस्त्वम् ? “तूतुजानः” त्वरमाणः । आगत्य च अस्मिन् “सुते” सोमाभिषव-युक्ते कर्मणि “नः” अस्मदीयं “चनः” [अन्न-नामैतत् (निरु० नै० ६, १६)] हविर्लक्षणमन्नं “दधिष्व” धारय स्वीकुर्वन्त्वियर्थः ॥ १ ॥ ५

अथ चतुर्थ-तृचे—

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
तमौडिष्योअर्चिषावनाविश्वापरिष्वजत् ।

३ १ ३ १ २ ३ १ २
कृष्णाकृणोतिजिह्वया ॥ १ * ॥

हे स्तोतः ! “तम्” अग्निम् “ईडिष्व” स्तुहि, “यः” अग्निः “अर्चिषा” ज्वाला-रूपेण तेजसा “विश्वा” सर्वाणि “वना” वनान्यरण्यानि “परिष्वजत्” परिष्वजति परितो वेष्टयति, यश्च तानि वनानि “जिह्वया” ज्वालयामास “कृष्णा” कृष्णवर्णानि “कृणोति”, तमौडिष्वेति सम्बन्धः ॥ १ ॥

* ऋ० वे० ४, ८, २८, ५ ।

अथ द्वितीया ।

१ २ २ १ १ २   १ १ २ १ २ १ २
यद्ब्रह्माविवासतिसुम्नमिन्द्रस्यमर्त्यः ।

३ १ २ १ १ २ ३ २
द्युम्नायसुतराअपः ॥ २ * ॥

“यः” “मर्त्यः” मनुष्यः “इद्वे” दीप्ते अग्नी “सुम्न” सुख-
करं हविः “इन्द्रस्य” [चतुर्थ्ये षष्ठी (२, ३, ६२)] इन्द्राय
“आविवासति” परिचरति प्रयच्छति, तस्य मर्त्तस्य “सुम्नाय”
द्योतमानायात्राय तदर्थं “सुतराः” सुखेन तरणीयाः “अपः”
उदकानि वृद्धात्मकानि, इन्द्रः करोत्विति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ १ २ १ १ २ ३ १ २ १ २ १ २
तानोवाजवतीरिषआशून्पिपृतमर्वतः ।

१ १ २ २ १ १ २
इन्द्रमग्निश्चवोढवे ॥ ३ † ॥ ६

हे इन्द्राग्नी ! “ता” तौ युवां “वाजवतीः” अन्नवतीः “इषः”
इष्टमाणा “वृष्टीः” [यद्वा, वाजी बलं तद्वतीः इषः अन्नानि]
“आशून्” शीघ्रगान् “अर्वतः” अर्वांश्च “नः” अस्माभ्यं “पिपृतम्

* ऋ० वे० ४, ८, १८, १ ।

† ऋ० वे० ४, ८, १८, १ ।

पूरयतम् प्रयच्छतम् । किमर्थम् ? “इन्द्रम्” “अग्निञ्च” “आ वोढवे” आ समन्तात् वोढुं हविर्भिः प्रापयन्तु ॥ ३ ॥ ६

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः * ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे,† प्रथम-तृचे—

प्रथमा ।

१ ३ १ १ १ १ १ १ १ ३
प्रोअयासीदिन्दुरिन्द्रस्यनिष्कृतं

३ १ १ १ १ १ ३ १ १
सखासख्युर्नप्रमिनातिसङ्गिरम् ।

१ १ ३ १ १ १ १ ३
मर्यद्भवयुवतिभिःसमर्षति

१ १ १ १ १ १ १ १ ३
सोमःकलशेशतयामनापथा ॥ १ ‡ ॥

“इन्दुः” सोमः “इन्द्रस्य” “निष्कृतं” संस्कृतं स्थानमुदरं “प्रो अयासीत्” प्रैव गच्छति ; गत्वा च “सखा” सखिभूतः “सख्युः”

* ‘उक्तं प्रातःसवनं चतुर्विंशत्यौमिकम्’—इति वि० ।

† ‘इदानीं साध्यन्दिनं सवनम् । । दृषाववत्प्रधारयेति सन्नि-प्रष्टतीति सामानि प्राक्षयेनोक्तार्षानि, पुनः सोमघारयेति कण्व-रयन्तः’—भृतीनि सामानि चार्हस्य-तानि—इति वि० ।

‡ अ० आ० १, २, १, ४ (१भा० १७८पृ०) = अ० वे० ७, १, ११, १ ।

इन्द्रस्य “सङ्किरं” सम्यग् गिरणाधारभृतम् उदरं “न” “प्र
मिनाति” हिनस्ति, किञ्च “मर्यं इव युवतिभिः” मर्त्तौ यथा
तरुणीभिः स्त्रीभिः सह सङ्गतो भवति तद्वदयमपि सोमो युव-
तिभिर्मिश्रण-शीलादिभिर्वसतीवरोभिरङ्घ्रिः सह “समर्षते” सङ्ग-
च्छते अभिषव-काल-पश्चात् सोमः “शतयामना” अनेक-यामन-
साधन-वित्तोपेतेन “पथा” मार्गेण दशापवित्त-सम्बन्धिना
“कलशे” द्रोणकलशे गच्छतीति शेषः यद्वैकमेव वाक्यम्—यथा
मर्यां मर्त्तेर्गा युवतिभिः सह सङ्गच्छते एवं कलशे शत-यामना
पथा सङ्गच्छते ॥

“शतयामना”—“शतयामना” —इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२१ १९ ३१९ ३१९
प्रवोधियोमन्द्रयुवोविपन्युवः

२१ २३१९
मनस्युवःसंवरणेष्वक्रमः ।

२३१ १३ क ११ २१ ३
हरिङ्गोडन्तमभ्यनूषतस्तुभो

२३१ २३१ २
भिधेनवःपयसेदशिअयुः ॥ २ * ॥

हे सोमाः “वः” युष्माकं “धियः” ध्यातारः† “मन्द्रयुवः”
मन्दकारं शब्दं कामयमानाः “पनस्युवः” स्तुतिं कामयमानाः

* ऋ० वे० ७, १, १४, १ ।

† ‘धियः—पुत्रयः’—इति वि० ।

“विपन्यवः” [—स्तोत्र-नामैतत्*) स्तोतारः “संवरेषु” वृण-
कटा-वरणोपेतेषु याग-ग्रहेषु “प्राक्सुः” प्रक्रमन्ते । तदेवाह—
“स्तुभः” स्तोतारः† “हरि” हरितवर्णं “क्रौडन्त” क्रौडन-शीलं
सोमम् “अभ्यनूषत” अभिष्टुवन्ति “धेनवः” अपि “पयसा”
स्वीयेन क्षीरेणैव “इत्” इमं सोमम् अभिलक्ष्य “अशिश्रयुः”
अधिकं श्रियन्ति ॥

“संवरणेषु”—“संवसनेषु”—इति पाठौ, “हरिर्क्रौडन्त”
—“सोममनोषां”—इति च, “पयसेदमिश्रयुः”—“पयसेममिश्रयुः”
—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
आनःसोमसंयतमिष्युषीमिष

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
मिन्दोपवस्वपवमानऊर्मिणा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
यानोदोहतेचिरचन्नसश्रुषी

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
क्षुमद्वाजवन्मधुमत्सुवीर्यम् ॥ ३ ॥ ७

* “विपन्यवः”—इति निखण्डौ मेधावि-नामसु-सप्तदशं-पदम् (१, १५) ।

† ‘स्तुभः’—स्तोभवत्यः—इतिवि० ।

‡ ऋ० वे० ७, ३, १५, २ ।

हे “इन्दे” दीप्त ! “सोम !” “पवमानः” त्वं “नः” अस्माकं
 “संयतं” सङ्गृहीतं “पिप्युषी” प्रवृद्धम्* “इषम्” अन्नम्
 “जर्मिणा” प्रवाह-रूपेण तदीयेन रसेन “पवस्व” प्रयच्छेत्यर्थः ।
 “या” इट् “नः” अस्माकम् “अहन्” अहनि अङ्गः “चिः”
 त्रिषु सवनेषु “असस्युषी” अप्रतिवन्द्यो† “दीहते” । किम् ?
 “क्षुमत्” शब्दोपेतं सर्वत्र श्रूयमाणं “वाजवत्” बलवत् “मधुमत्”
 माधुर्योपेतं “सुवीर्य” शोभन-सामर्थ्यं पुत्रं दीहते । ता मिषं
 पवस्वेति समन्वयः ॥

“जर्मिणा”-“अन्नियम्”—इति पांठौ ॥ ३ ॥ ७

॥ प्रवङ्गार्गवम् ॥ प्रोअयासायित् । इन्दुरिन्द्रा । स्या
 रनिष्कृताम् । सखासख्यूः । नप्रमिना । तारयिस
 जिराम् । मर्यद्वा । युवतिभायिः । सारमर्षतायि ।
 सोमःकला । शेशतया । मारनापया३१उ ॥ (१) प्रवो
 धियो । मन्द्रयुवो । वारयिपन्युवाः । पनस्युवाः ।
 संवरणायि । पूरवक्रमूः । हरिङ्गौडा । तमभ्यनू । षा

* ‘पिप्युषी’—पान्तेष्वाम्—इति वि० ।

† ‘असस्युषी’—आडप्लेण—इति वि० ।

१ १ १ १ १
 २तस्तुभाः । अभिधेना । वःपयसायित् । आ२रशिश्न
 १ १ २ १ १ १ १
 यू३राउ ॥ (२) आनःसोमा । संयतम्यायि । प्यू२षीमि
 १ १ १ १ १ १ १
 षाम् । इन्दोपवा । खपवमा । ना२ऊर्मिणा । यानो
 १ १ १ १ १ १ १
 दोहा । तेविरहान् । आ२सश्चुषायि । क्षुमदाजाः ।
 १ १ १ १ १ १ १
 वन्मधुमात् । सू२रवौरिया३माउ । वा२३४पू(३) ॥ ७॥ [१]

१ १ १ १ १
 ॥ कावम् ॥ प्रवो । अयासौदिन्दुरिन्द्रा । स्थनि
 १ १ १ १ १
 ष्कार्त्ता२म् । सखासख्युर्नप्रमिना । तिसङ्गायिरा२म् ।
 १ १ १ १ १ १ १
 मर्यइवयुवतिभायिः । समर्षातार३यि । सोमा३काला ।
 १ १ १ १ १ १ १
 शेशताया२३ । माना३पा५थाई५६ ॥ (१) प्रवोवा । धि
 १ १ १ १ १ १ १
 योमन्द्रयुवो । विपन्यूवा२ः । पनस्पुवःसंवरणायि । पु
 १ १ १ १ १ १ १
 वक्रामू२ः । हरिंक्रौडन्तमभ्यनू । षतख्भार२३ । आ
 १ १ १ १ १ १ १
 भी३धेना । वःपयासार३यित् । आशां ३ यिष्ठा५यू ६

५ ई ॥ (२) ^{१ २ १ २} आनोवा । ^{१ २ १} सोमसंयतम्यायि । ^{१ २ १} पृषीमायि
^{१ २} षा २ म् । ^{१ २ १} इन्दोपवस्वपवमा । ^{१ २ २} नऊर्मायिणा २ । ^{१ २ २} यानो
^{२ २} दोहतेचिरहान् । ^{२ १} असश्षारश्चि । ^{१ २ ४ ५} क्षूमाश्वाजा । ^१ व
^१ न्मधूमारश्त् । ^{१ २ ४} सूवाश्चिरापुयाथ ५ इम (३) ॥ १० * ॥ [२]

॥ लौशाद्यम् ॥ ^{१ २ ३ ४ ५} प्रोअयासीत् । ^१ इन्दुरिन्द्रा २ ३ ।

^{४ २ १ ५} स्याश्निष्कृतम् । ^{३ २ ३ ५} सखासख्युः । ^१ नप्रमिनारश् । ^{४ २} तीश्स
^{३ ५} ज्जिरम् । ^{३ २ ३ ४} मर्यद्भव । ^१ युवतिभारश्चिः । ^{४ २ ३ ५} साश्मर्षति ।

^{३ २ २ १ ५} सोमःकला । ^{१ २} शेशतया २ ३ । ^{१ ४} मनाश्पापुथाई ५ ई ॥ (१)

^{३ २ २ ३ ५} प्रवोधियः । ^१ मद्र्युवोरश् । ^{४ २ ३ ५} वाश्चिपन्युवः । ^{३ २ ३ ५} पनस्युवः ।

^१ सवरणारश्चि । ^{४ २ १ ५} षूवक्रमुः । ^{३ २ ३ ४ ५} हरिक्रीड । ^१ तमभ्यनूरश् ।

^{४ १ ३ ५} षाश्तस्तुभः । ^{३ २ ३ ४ ५} अभिधेना । ^१ वःपयसारश्चियत् । ^१ अशा

^४ श्चिआपुयूई ५ ईः ॥ (२) ^{३ २ २ ३ ४ ५} आनःसोम । ^१ संयतपा २ ३ यि ।

४ १८ १५ ३ १८ ३५ १ ४ १८ ३
 षूषीमिषम् । इन्दोपव । स्वपवमा २३ । नाऽजग्मि
 ५८ ३८ २८ ३८ ५ १८ ४ ८ ५८ ३ १
 णा । यानोदोच्च । तेन्निरहाऽश्न । आऽससुषी । क्षुम
 ३८ ५ १ १ ४
 द्वाजा । वन्मधुमा २३ त् । सुवा ३ यिरा ५ या ६ ५
 ६ म् (३) ॥ ११ * ॥ [३]

॥ यज्ञसारथिम् ॥ ३८ २, ३ ५ १ ३
 प्रोआयाऽऽसीत् । इन्द्राऽऽ
 ५ १ १ १ २ १ ३ १ १
 ४यिन्द्रा । स्यानिष्कृताऽम् । होयि । सखासाऽऽ
 ५ १ १ ३ ५ १ २ १ १ १
 ख्युः । नप्रासीऽऽना । तायिसङ्गिराऽम् । होयि ।
 ३ १ ३ ५ २ ३ ५ १ १ १ १
 मर्याद्विऽऽवा । युवातीऽऽभायिः । सामर्षताऽयि ।
 १ ३ १ १ १ ५ ३ १ १ ५ १ १ १
 होयि । सोमाःकाऽऽला । शेषाताऽऽया । माना
 १ १ १ ३ ३ ५ ३ १ ३ ५ १ १ १
 पथाऽ । होऽऽयुई ॥ (१) प्रवोधीऽऽयो । मन्द्रायूऽ
 ५ १ १ १ १ १ ३ १ ३ ५ १ १ १
 ३४वो । वायिपन्युवाऽ । होयि । पनासूऽऽवाः ।
 १ १ १ ५ १ १ १ १ १ ३ १ १ १
 संवाराऽऽणायि । धूवक्रमूऽ । होयि । चरायिद्वा

^५ २३४यिडा । ^{१ ५ ५} तमाभ्यार३४नू । ^{१ २ १ २} षातस्तुभा३ः । ^१ होयि ।
^{३ २ ३} अभायिधेर३४ना । ^{२ ३ ५} वःपायार३४सायित् । ^{१ २ १ २} आशिश्चयू३ः ।
^१ होर३४पुई ॥ (२) ^{३ २ १ ५} आनाःसोर३४मा । ^{१ २ ३ ५} संयातार३४म्यी ।
^{१ २ १ २} षूषीमिषा३म् । ^१ होयि । ^{३ २ ३} इन्दोपार३४वा । ^{२ ३ ५} स्वपावार३
^५ ४मा । ^{१ २ १ २} नाजर्म्मिणा३ । ^१ होयि । ^{३ २ ३ ५} यानोदोर३४द्वा ।
^{३ २} तेचीरार३४द्धान् । ^५ आसश्चषा३यि । ^{१ २ १ २} होयि । ^{३ २ ३} तुमादा
^५ २३४जा । ^{१ ५ ५} वन्माधूर३४मात् । ^{१ २ १ २} सुवीरिया३म् । ^१ हो२३
^५ ४पुई । डा (३) ॥ ५ ॥ [४]

^{३ २ २} ॥ वाराहम्* ॥ ^{१ २ २ १ २} द्वाउद्वाउ । ^१ ऊप् । ^{२ २ १ २} प्रोचयासायित् ।
^{१ १} इन्दुरि । ^{२ ३ ४ ५} द्रस्यनिष्कृताम् । ^{२ १ २} सखासखूः । ^{२ १} नप्रमि ।
^{३ २ ३ ४ ५} नातिसङ्गिराम् । ^{२ १} मर्यद्वा । ^{२ १} युवति । ^{२ ३ ४ ५} भिःसमर्षता
^{३ २ १} यि । ^{३ २ १} सोमःकला । ^{३ २ १} शेषत । ^{३ २ ४} या । ^{३ २ ४} मना३पा५ या ६५

* ज० मा० १४ प्र० १ अ० ५ सू० ।

† “जगतीवाराहम्”—इति अ० पु० पाठः ।

६ ॥^{११}१) प्रवोधि^{११}यो । मन्द्र^{११}यु । वोवि^{११}पन्यु^{११}वाः । पन^{११}स्यु
वाः । संवर^{११} । णेषु^{११}वक्र^{११}मूः । चरि^{११}ङ्गो^{११}डा । तम^{११}भ्य ।
नूष^{११}तस्तु^{११}भाः । अभि^{११}धेना । वः^{११}पय । सेत् । अशा^{११}इयि
आपु^{११}यू६५६ ॥^{११}(२) आनः^{११}सोमा । संय^{११}तम् । पिष्य^{११}षी
मिषा^{११}म् । इन्दो^{११}पवा । स्वप^{११}व । मान^{११}ऊर्णि^{११}णा । या
नोदो^{११}हा । तेचि^{११}र । चन्न^{११}सश्चु^{११}पायि । द्वाउ^{११}द्वाउ ।
ऊप् । शुम^{११}द्वाजा । वन्म^{११}धु । मत् । सुवा^{११}श्रापु^{११}या६५
ईम्^{११}(३) ॥ १५ * ॥ [५]

॥ अपा^{११}मीवम् ॥ प्रो^{११}आ । यासी^{११}दिन्दु^{११}रिन्द्रा^{११}इस्या^{११}इनि
ष्कृ^{११}तम् । सुखा । सख्यु^{११}र्नप्रमिना^{११}इती^{११}इमज्जिर^{११}म् । म
र्याः । इव^{११}युवति^{११}भाइयिः^{११}माइमर्ष^{११}ति । सोमाः । कल
शे^{११}शयया । मना^{११}इपा^{११}पुया६५६ ॥^{११}(१) प्रको । धियो^{११}मन्द्र

^४ युवोश्वाश्चिपन्युवः । ^{११ ५} पना । ^१ स्युवःसंवरणाश्चिषूश्चक्रसुः ।
^{११} चरायिम् । ^{१२} क्रीडन्तमभ्यनूष्वाश्तस्तुभः । ^{४ १ ३ ५} अभायि । ^{११} धे
^२ नवःपयसेत् । ^{१२} अशाश्चिश्चाप्रयूद्पुद्ः ॥ (२) ^{१२ १} आनाः । ^{१२} सो
^{४ १२ १ ५} मसंयतस्याश्चिषूष्पी मिषम् ^{११} इन्दो । ^१ पवस्वपवमाश्ना
^{१२ १ ३२} इज्जर्म्भिणा । ^{१२ १} यानो । ^{१२ २} दोहते । ^{४ १ ३ ५} त्रिरक्षाश्नाश्चिषूष्पी ।
^{२ १} क्षुमात् । ^{१२} वाजवन्मधुमत् । ^{१२ १} सुवाश्चिरा ^४ पू या ई पू
ई म् (३) ॥ १८ * ॥ [६] ७

अथ नक्किरिति प्रगाथरूपे द्वितीयसूक्तेः—

प्रथमा ।

^{१ ३ १ २ २२} नक्किष्ट्कर्मणान्शद्यश्चकारसदावृधम् ।

^{१ ३ १ ३ २ ३ १ २ २ १ २ ३ १ २ २ १ २ २} इन्द्रन्त्यक्षैर्विश्वगूर्तमृभ्वसमधृष्टन्धृष्णुमोजसा ॥ १ * ॥

* क० गा० १२ प्र० २ अ० १८ सू० १ ।

† 'उक्ती माध्विनीः पवमानः । वृक्षत्तुष्टे वामदेव' वीमावचनं साम अभि-
निषनं कान्त्वं प्रक्ष्णाम वैश्वामंससंस्थावाकसाम—इति वि० ।

५० आ० १, १, १ (१ भा० ५० १४०) = ५० वे० ६, ५, ५, ३ ।

“तं” जनम् अन्यो मर्षको जनः “कर्मणा” हननादि-व्यापा-
रेण “नकिः नशत्” नैव व्याप्नोति, “यः” “इन्द्रं चकार” इन्द्र
मेवानुकूलं यज्ञैः साधनैश्चकार । कीदृश-मिन्द्रम् ? “सदावधं”
सर्वदा वर्धकं, “विश्वगूर्तं” सर्वस्तुल्यम्, “ऋग्वसं” महान्तम्
“ओजसा” स्वीयेन बलेन “अधृष्ट” शत्रुभिरनभिभूतम् “धृष्णुं”
शत्रूणामभिभवनशीलम् ॥

“धृष्णुमोजसा”—“धृष्णुमोजसम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

११ ३१२ २२ ३ १२ २२ १ २३ १ १
अषाढमग्रम्पृतनासुसासच्चिंयस्मिन्महीरुरुज्यः ।

१३ २३ १ २ ३ २ १ १ २
सन्धेनवोजायमानेअनोनवुर्द्याविश्वामीरनोनवुः ॥ २ * ॥ ८

“अषाढम्” असोढम् “अग्रम्” उद्गूर्णबलं “पृतनासु” शत्रु-
सेनासु “सासहिम्” अमिभवितारमिन्द्रं† स्तौमीत्यर्थः, “यस्मिन्”
इन्द्रे “जायमाने” “महीः” महिभ्यः “उरुज्यः” बहु-वेगाः
“धेनवः” हविरादिना प्रीणयिचः अजा गाव एव वा‡ “समनो-
नवुः” समस्तवन् । न केवलं धेनव एव अपि तु “द्यावः”
द्युलीकाः “द्वामीः” पृथिव्यश्च ॥ समनोनवुः, तत्रत्याः सर्वे

* ऋ० वे० ६, ४, ८, ४ ।

† ‘सासहिं’—साधन-समावम्—इति वि० ।

‡ ‘धेनवः’—गावः, आपः आदित्यरश्मयो वा—इति वि० ।

॥ ‘द्वामीः’—द्युलोकात् क्षेत्रसमर्थाः आदित्य-रश्मयः—इति वि० ।

प्राणिनो नमन्त इत्यर्थः “त्रिवृतो लोकाः”—इति श्रुतेः बहु-
वचनम् ॥

“क्षामौः”—“क्षामः”—इति पाठौ ॥ २ ॥ ८

॥ वेखानसम् ॥ नकिष्टाश्ङ्गर्मणानयात् । यश्चाका
रा । सदावृधारश्म् । सदावृधाम् । इन्द्रान्नया । ज्ञे
र्विश्वम् । तमार्व्वतारश्म् । तमृभवसाम् । अधाष्ट
न्धा । षण्माजसारश्म् । षण्मोजसारश्म् ॥ (१) अधृष्टाश्
न्धृषण्मोजसा । अधाष्टन्धा । षण्मोजसारश्म् । षण्मो
जसा । अषाढम् । ग्रम्पृतना । सुसारसहारश्यिम् ।
सुसारसहीम् । यस्मायिन्महायिः । उरुजया २३ः । उरु
जयाश्म् ॥ (२) यस्मिन्माश्हीरुजयाः । यस्मायिन्म
हायिः । उरुजयाश्म् । उरुजयाः । सन्धायिनवो ।
जायमाने । अनोरनवूरश्म् । अनोनवूः । द्यावाक्षामा

यिः । अनोनवूर३ः । अनोनवूर३३ः । ओर ३ ४ ५ ई ।

डा(३) ॥ ८ * ॥ [१] ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायणस्य अष्टमस्याध्यायस्य
चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चम खण्डः, प्रथम लघे—

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
सखायआनिषीदतपुनानायप्रगायत ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
शिषुन्नयज्ञैः परिभूषतश्रिये ॥ १ ॥

हे “सखायः” सखीभूताः स्तोतार ऋत्विजः । “आ निषी-
दत” स्तोतुमुपविशत । अथ “पुनानाय” पूज्यमानाय सोमाय
“प्रगायत” प्रकर्षेण गायत तमभिष्टुत । ततः अभिष्टुतं सोमं
“यज्ञैः” यजमानोयेः हविर्भिर्मिश्रयैश्च “श्रिये” शोभार्थं “परि-
भूषत” परितोऽलङ्कृत । तत्र दृष्टान्तः—“शिषुं न” यथा
शिषुं बालं पुत्रं पितर आभरणैरलङ्कुर्वन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

* उ० मा० ४ प्र० १ ख० ८ सू० १ ।

† ‘उत्तानि छानि’—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमाभूतः पवमानः’—इति वि० ।

॥ ख० मा० ६, १, २, ३ (२भा० २०६४०) = अ० वे० ७, ५, ७, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ १ १ १ ३ ३ १ १ १ १ १ १ १ १ १

समीवत्सन्नमातृभिः सृजतागयसाधनम् ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

देवाव्यांऽऽस्मदमभिप्रदिशवसम् ॥ २ * ॥

हे ऋत्विजः ! “गय-साधनं” गृहस्य साधनभूतम् “ईम्”
एनंऽ सोमं “मातृभिः” मातृभूताभिः वसतीवरीभिः “संसृजत”
सन्निव्रियत, कथमिव ? “वत्सन्न” यथा वत्सं मातृभिः गोभिः
संयोजयन्ति तद्वत् । कौटुम्भम् ? “देवाव्यं” देवानां रक्षकं
“नदं” मदन-हेतुं “द्विशवसं” द्विगुण-वेगम् अतिशयित-वत् वृत्ति-
यद्वा द्व्योर्लोके योस्तत्र स्थिता देवमनुष्या इत्यर्थः, तेषां हविर्हैन-
प्रदानेन प्रवर्धयितारं तं सोमम् “अभि” सं सृजत ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

पुनानादन्नसाधनं यथा शर्ह्यायवीतये ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

यथामित्रायवरूपाय शन्तमम् ॥ ३ पा ॥ ८

● ऋ० वे० ७, ५, ७, १ ।

† “नयः”—इति निवृण्वी गृहनामसाधनं पदम् (१, ४) । निवररचयता त्वेवं
आख्यातम्—‘गयः प्राणाः, देवानां प्राण-साधनार्थं निवृण्वी सोमस्य’—इति ।

‡ “ईम्”—इति ऋत्विजो दीप-पाठमवलम्ब्य वा आख्या सामवेदोद्यपाठक “ईम्”—इति
॥ ऋ० वे० ७, ५, ७, १ ।

“दक्षसाधनं” बलस्य साधनं* धनानां वृद्धिर्वा साधकं सोमं
 “पुनोता” पवित्रेण पुनोत [पूज् पवने (उ०) क्रगादिः ;
 तस्माज्जोति “तप्तनप्तनथनाथ (७, १, ४५)”—इति तस्य
 तवादेशः, पिप्वादीत्वाभावः “शर्द्वाय” वेगार्थः† “वीतये”
 देवानां पानार्थं यथा भवति तथा “मित्राय” “वरुणाय” च
 “गन्तमम्” अतिशयेन सुखं यथा भवति तथा पुनोतेत्यर्थः ॥

“गन्तमं”-“गन्तमः”—इति पाठो ॥ ३ ॥ ८

॥ प्रवम् ॥ हाऽ । वोश्चा । वोश्चाऽ । हा । ओ
 २३४वा । हायि । साखायार३४आ । नीषीदार३४ता ।
 पुनानार३४या । प्रार३४गा । यार३४ता । शायिशुन्ना
 २३४या । जैःपारार३४यिभू । पार३४त । आर३४यायि ॥ (१)
 सामीवार३४त्साम् । नामातृर३४भायिः । साज्जीतार३
 ४गा । यार३४सा । धार३४नाम् । दायिवावार३४
 याम् । मादामार३४भौ । द्वार३४यिशा ॥ (२) । वार३४

* ‘दक्षसाधनं—शौच-कर्म-कर्तारम्’—इति वि० ।

† ‘शर्द्वाय—बलाय’—इति वि० ।

‡ ‘‘खवः’’—इति ख० पु० पाठः ।

^५साम् । ^२पूनाता^१र३४दा । ^५क्षासा^१धा^१र३४नाम् । ^१याथा^१
^२दा^५र३४र्द्धा । ^३या^५र३४वी । ^२ता^५र३४यायि । ^१यथा^१मा^१र३४
^५यिन्वा । ^१यावा^१र३४णा । ^५या^१र३४श । ^१ता^५र३४माम् ।
^१क्षा । ^१वो^१र३४हा । ^१वो^१र३४द्वा । ^१हा । ^५ओ^१र३४वा । ^१क्षा
^५४४ । ^१औ^१क्षो^१वा । ^१ए३ । ^१अतिवि^१श्वानि^१दुरि^१तातरे^१मा^१र३
^१११
 ४५(३) ॥ १२ * ॥ [१]

^११२ ^१सु^१ज्ञानम् ॥ ^१सखाय^१श्चा^१ निषी^१दता । ^१पुना^१ना
^१या^१रे । ^१प्रगा^१यता । ^१शि^१शु^१न्नाया^१रे । ^१क्षैः^१प । ^१रा^१रयि
^१भू^१र३४औ^१क्षो^१वा । ^१षत^१श्रिय^१ए३ ॥ (२) ^१समी^१वत्साम् । न
^१मा^१तृभा^१यि । ^१हज^१तागा^१रे । ^१यसा^१धनाम् । ^१देवा^१वाया^१रे
^१म् । ^१मदम् । ^१आ^१रभा^१र३४औ^१क्षो^१वा । ^१द्वि^१श्वसमे^१ह ॥ (१)
^१पुना^१तादा । ^१क्षा^१सा^१धनाम् । ^१यथा^१शा^१र्द्धा^१रे । ^१यवी^१तया

यिं^{१२१} यथामायिना^१र^{५२२}। यव^१। कुरणा^१र^{५२२}श्रीश्रीवा^१। य

१ १ १११
शक्तममेश्वपा२३४५(३) ॥ १८ * ॥ [२]

॥ देवोदासम् ॥ ^{३१}सखा३१ । ^{३९}यच्चा३१२३४ । ^{५९}निषी ।

दा३ता । पुना३१ । नाया३१२३४ । प्रगा । या३ता ।

३१ ३१ २१ १ ३१
 शिशू३१म् । नया३१२३४ । ज्ञैःप । रा३यिभू । षता

३१। श्रिया३। ओ२३४वा॥(१) समी३१। वत्सा३१२

४म्। नमा। तृ३भायिः। द्वा३१२३४। यसा।

सा३नाम् । देवा३१ । विया३१२३४म् । मदम् । आ

१ १ १ ५
३भायि । द्विशा ३१ । वसा३म् । ओर३४वा ॥१)

पुनः३१। तादा३१२३४। जसा। धा३नाम्। यथा

^{११} ६१^{५२} गार्वा३१२३४ । यवी । तःइयायि । •यथा३ । मित्रा ^{१२}

^५ ३१२३४ । ^{२ २} यव । ^{३ ०} हृ३णा । ^{३ २} यशा३१ । ^१ तमा३म् । ओ
^५ २३४वा । ^३ ऊ२३४पा(३) ॥ १८ * ॥ [३]

^{२ १ २ ४ ५} ॥ पौष्कलम् ॥ ^{२ ३} सखाया३अनि । ^५ षीदा२ ३ ४ता ।
^{२ १ २ २ १} पुनानाया । ^{२, ४} प्रागाया२३४ता । ^५ शिशून्नाया । ^{२ १ ०} जैःपा२
^३ रा२३४५यिभू३५६ । ^{२ १ ३ १ १ १ १} षतत्रिये२३४५ ॥ (१) ^{२ १ २ १ ४ ५} समीवा३त्सन्न ।
^{२ ३} मातृ२३४भायिः । ^५ हृज्जातागा । ^{२ १ २ २ १} यासाधा २ ३ ४नाम् ।
^{२ २ १} देवावियाम् । ^० मदा२मा२३४५भा३५६यि । ^{२ १ ३ १} द्विशवसार
^{१ १ १} ३४५म् ॥ (२) ^{२ १ २ २ ३ ५} पुनाता३दत्त । ^{२, ३} साधा२३४नाम् । ^५ यथा
^{२ १} शर्दा । ^{२, ३} पावीता२३४यायि । ^५ यथामित्रा । ^{२ १} यवा२हृ२३
^{२ १ ३ १ १ १ १} ४५णा३५६ । ^३ यशन्तमा२३४५म् (३) ॥ १८ * ॥ [४]

^{५ २} ॥ शौक्तम् ॥ ^{३ २, ३} सखा । ^५ यञ्चाओ२३४वा । ^{२ १} निषायि ।

० ऊ० गा० ७ प्र० १ अ० १८ सू० १० ।

† ऊ० गा० ८ प्र० १ अ० १८ सू० १० ।

“वाजी” बलवान् वेगवान् वा “सहस्रधारः” बहुधारायुक्तः
 सोमः “अव्यम्” अविभवं “वारं” वालं पवित्रं “तिरः” त्व्यव-
 धायकं कुर्वन् “प्राक्षाः” विविधं प्रक्षरति [क्षरते लुङि रूपम्] ॥
 “प्रवाजी”-“प्रसुवानः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१३क१२ ० १ २ ३ १ २ १ १२ १२ १ १
 सवाज्यक्षाः सहस्ररेता अङ्गिर्मु जानोगोभिः श्रीणानः ॥ २० ॥

“सः” सोमः “अक्षाः” क्षरति । कोट्यः ? “सहस्ररेतः”
 बहु-रेतस्कः “बह्वदकः” “अङ्गिः” वसतीवरीभिः “शृजानः”
 शृज्यमानः “गोभिः” गोविंकारैः क्षीरादिभिः “श्रीणानः”
 त्रियमाणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ ३ १ २ ३ १२ १२ ३ १२ १२ ३ ३
 प्रसोमयाक्षौन्द्रस्यकुक्षानृभिर्यमाणो अद्रिभिः सुतः ॥ ३१ ॥ १०

हे “सोम !” “नृभिः” ऋत्विग्भिः “येमानः” नियम्यमानः ‡
 “अद्रिभिः” यावभिः “सुतः” अभिषुतः “इन्द्रस्य” “कुक्षा”
 [सप्तम्या ङादेशः (३, ४, ३८)] कुक्षौ उदरभूते कलशे वा
 “प्रयाहि” प्रकर्षेण गच्छ [संहितायां येमान इत्यत्र णत्वम्]
 ॥ ३ ॥ १०

* ऋ० वे० ७, ५, ११, ६ ।

† ऋ० वे० ७, ५, ११, ७ ।

‡ ‘येमानः—सूचमानः’—इति वि० ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 ॥ सोऽविषम् ॥ प्रवाजियक्षाः । सहस्रधारास्ताशयि
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 रा२३४ः । ह्यायि । पवित्राम् । विवारार२३४० ह्यायि ।
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 आ२३४व्योद्दह्यायि ॥ (१) सवाजियक्षाः । सहस्ररेताश्च
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 ज्ञा२३४यिः । ह्यायि । मृजानाः । गोभायिआ२३४यि
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 ह्यायि । णा२३४नोद्दह्यायि ॥ (२) प्रसोमयाक्षी । इन्द्र
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 स्यकुक्षानुभार३४यिः । ह्यायि । येमानाः । अद्रिभार
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 ३४ । यिर्ह्यायि । सू२३४तोद्दह्यायि (३) ॥ १५ * ॥ [१]

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 ॥ जराबोधीयम् ॥ प्रवाजियोवा । क्षाः । सहार
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 ३४ । धारस्तायिराः । पवाधिनाश्वार३यिवा । रम् ।
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 अव्यो३४पुद् । डा । सवाजियोवा । क्षाः । सहार
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 ३४ । रेतोअज्ञायिः । मृजानाशगोर३भायिः । श्री ।
 १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 णानो३४पुद् । डा । प्रसोमयोवा । ह्यायि । इन्द्रास्या

२३^१कू । क्षानु^२भायिः । ये^३मानो^४श्चा^५र^६द्रा^७यि । भिः^८ ।
 सु^९नो^{१०}३४^{११}पृ^{१२}ई । डा^{१३}(३) ॥ १ * ॥ [२] १०

अथ येसोमास इति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्, १

तत्र प्रथमा ।

१२ २२ ३ १ ४ १ २ ३ १ २ ३ १
 येसोमासः परावतिये अर्वावतिसुन्विरे ।

१ ३ १ २ १ १ २
 येवादः शर्यणावति ॥ १ ३ ॥

एतदादिभ्यामुग्भ्यामिन्द्रार्थं क्वचित् सोमाभिषवोऽस्तीत्याह—
 “ये” “सामासः” “परावति” विप्रकृष्टेऽतिदूरेण देशे “ये” वा
 “अर्वावति” अन्तिके देशेऽ “सुन्विरे” अभिषूयन्ते “ये वा”
 “शर्यणावति” ॥ [कुक्षेत्तस्य जत्रनाई शर्यणावत्सज्जाकं
 मधुर-रस-युक्तं सोमवत् सरोऽस्ति] “अदः” अस्मिन् सरसि
 सुरमा ये सोमा इन्द्रायाभिषूयन्ते । ते अस्माकमभिमत्-फलं
 ददात्विति वक्ष्यमाणेन सम्बन्धः ॥ १ ॥

* क० गा० २१ प्र० ३ अ० १ सा० ।

† ‘यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम’—इति ।

‡ ऋ० वे० ७, ९, ४, ९ ।

॥ “परावतः”—इति निघण्टौ दूर-नामसु पञ्चमं पदम् (३, २६) ।

§ “अर्वावति”—इति निघण्टावन्तिक-नामसु षष्ठ्यं पदम् (९, १६) ।

॥ ‘शर्यणावति—भूमौ’—इति वि० ।

अथ द्वितीया ।

१ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ १ क ३ २ २
यश्चाज्जीं केषुक्तत्वसुये मध्येपस्थानाम् ।

१ ३ १ २ ३ १ २
येवाजनेषुपञ्चसु ॥ २ * ॥

“ये” वा सोमाः “आर्जिकेषु” ऋजौकानामदूरभवाः आर्जि-
कादेशास्तेषु† तथा “क्तवसु” कत्वानइति देशाभिधानम्,
तेषु‡ कर्मवसु देशेषु च ; किञ्च “पस्थानां” सरस्वत्यादीनां
नदीनां॥ “मध्ये” समीपे च ये सोमा अभिषूयन्ते [“ऋषयो वै
सरस्वत्यां सवमासतेत्यादिषु॥ नदीतीरे यज्ञकरणस्य अवस्थात् ;
किञ्च “जनेषु पञ्चसु” निषाद-पञ्चमासत्वारी वर्णा पञ्चजनास्तेषु ॥
च “ये वा” सोमा अभिषुताः । ते सोमा अन्नाकमभिमत-फलं
ददात्वित्युत्तरेण सम्बन्धः ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ७, १, ५, ३ ।

† ‘आर्जिकेषु—ऋजुषु’—इति वि० ।

‡ ‘क्तवसु—कृतेषु स्थानेषु’—इति वि० ।

॥ ‘पस्थानां—गृहाणाम्’—इति वि० । “पस्थान्—इति निषण्ठी यज्ञ-नामसु
षष्ठं पदम् (३, ४,) ।

§ “ऋषयो वै सरस्वत्यां सवमासते” । ते ऋषयभेदेषु सोमादनयन् दास्याः पुनः
कितवोऽन्नाद्यः कथं नो मध्ये दीक्षितेति । तं वदितुं यदेतद्वचनं पिपासा इत्य-
सरस्वत्या सदकं मा यादिति”--इति ऐत० ब्रा० ।

॥ जनेषु पञ्चसु—‘पञ्चजनाः, यजमानसुत्वारिजानिः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

१ १ ३ २ ३ २ २ ३ १ १ १ १ १ १
तेनोवृष्टिन्दिवस्परिपवन्तामासुवीर्यम् ।

३ १ ३ १ ३ १ २
स्वानादेवासइन्दवः ॥ ३ * ॥ ११

“स्वानाः” सुवानाः तत्र चात्र अभिषूयमाणा “देवासः”
देवाः दीपन-श्रीलाः स्तुत्या वा “इन्दवः” “ग्रहेषु” चमसेषु
चरन्तः, “ते” सोमाः “नः” अस्माकं “दिवस्परि” परि-शब्दः
पञ्चमी-द्योतकः, अन्तरिक्षादादित्याहा “वृष्टिम्” [“अग्नी
प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्य मुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिः
(म० १ अ०)”—इति वृष्टि-कारणत्वात्] किञ्च “सुवीर्यम्”
शोभन-वीर्योपेतम् पुत्रञ्च धनादिकं वा “आ पवन्ताम्” प्राप-
यन्तु । यजमानः सोमेनाभिमत-फलानि प्राप्नोति खलु ॥

“स्वानाः”-“सुवानाः”—इति पाठौ ॥ ३ * ॥ ११

१ २ २ २ १ १ १ १ १ १
॥ जरावोधीयम् ॥ येसोमासोवा । पारावतायि ।

१ २ १ १ १ १ १ १ १ १
ये चार्वा२३वा । तिसुन्वायिरायि । येवादा१ः प्रा२३र्या ।

१ २ १ १ १ १ १ १ १ १
णा । वतो३४५ई । डा ॥ (१) यञ्ज्जी१ कोवा । पू३त्वसू ।

१ २ १ १ १ १ १ १ १ १
र्यमाध्या२३यिपा । स्तियानाम् । येवाजा१ना२३यिषू ।

कामया अभिलषन्त्या “गिरा” स्तुत्या [“कामये”—इत्यत्रापि
 शे आदेशः पूर्ववत् । यद्वा त्वां कामये अभिलषामि] ॥

“कामये”-“कामया”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १४ ११४ ३ ११ १ १ १ १ १ १
 पुरुत्राहिसदृङ्सिदिशोविश्वाअनुप्रभुः ।

१ १ १

समन्तुत्वाह्वामहे ॥ २ * ॥

हे अग्ने ! “पुरुत्रा हि” बहुषु हि देशेषु त्वं “सदृङ् अग्नि”
 समान-द्रष्टा भवसि अतएव “विश्वाः” सर्वा दिश “अनु” लक्ष्य
 “प्रभुः” ईश्वरो भवसि । ईदृशं “त्वा” त्वां “समन्तु” सङ्ग्रा-
 मेषु रक्षणार्थं “ह्वामहे” आह्वयामहे ॥

“दिशः”-“विदिशः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

४ १ ३ १२ १२ १ १ २

समन्तुग्निमवसेवाजयन्तोह्वामहे ।

१ १ १ १ १

वाजेषुचित्राधसम् ॥ ३ † ॥ १२

“समन्तु” समक्षेण सङ्ग्रामेषु “वाजयन्तः” बलमिच्छन्तो
 वयम् “अवसे” रक्षणार्थम् “अग्निं ह्वामहे” । कौटुम्भम् ?
 “वाजेषु” सङ्ग्रामेषु “चित्राधसम्” याचनीय-धनम् ॥ ३ ॥ १२

* ऋ० वे० ५, ७, १६, १ ।

† ऋ० वे० ५, ८, १६, ४ ।

॥ वात्सम् ॥ ^{१२ २} आतेवत्साः । ^{१ २ १} मनोयमत् । ^{१ २ २} परमात् ।
^१ चित्स ^२ धार ^१ स्थ्यात् । ^१ अग्रायित्वा ^२ शङ्का ^३ । ^४ मयोवा । ^५ गा
^५ पुयिरो ^१ द्वायि ॥ (१) ^२ पुरु ^२ चाही । ^१ सह ^२ ड्डसि । ^{१ २} दिशो
^{१ २} विश्वाः । ^१ अनु ^२ प्रा ^२ रभूः । ^१ समात्सू ^२ श्त्वा ^३ । ^४ हवोवा ।
^४ मा ^५ प्र ^२ द्वायि ॥ (२) ^१ सम ^२ त्मूवा । ^{१ २ २} ग्निमव ^{१ २} ते । ^{१ २} वाजयन्तः
^२ हवामार ^१ द्वायि । ^{१ २} वाजायिषू ^२ च्चा ^३ यि । ^४ चरोवा । ^५ धा
^५ प्रसो ^५ द्वायि (३) ॥ १७ ॥ [१] १२

अथ द्वितीय-दृष्टे—

प्रथमा ।

^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २}
 त्वस्रह्मद्राभरभोजोनृमृणंशतक्रतोविचर्षणे ।

^{१ २ ३ १ २ ३ १ २}
 आवीरम्पृतनासहम् ॥ १ १ ॥

* क० गा० ४ प्र० १८० १७ सा० ।

† क० चा० ५, १, २, ३ (१ भा० ८२४४०) = क० वे० ४, १, १०, ११

हे “शतक्रतो” बहुकर्मन् ! “विचर्षणे” विद्वष्टः इन्द्र ! त्वं
 “नः” अस्माभ्यम् “भोजः” बलं “नृणं” धनं च “आ / नर”
 आहर । “वीर” वीर्योपेतम् “पृतनासह” सेनानामभि-
 भवितारं त्वाम् “आ” याचामहे इति शेषः ॥

“आभरभोजः”-“आरुताभोजः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

११ २२ ३१ १३ २३ १२ ३१ ३
 त्वच्छिनःपितावसोत्वम्माताशतक्रतोबभूविथ ।

१ २ ३ १ २
 अथातेसुम्नमीमहे ॥ २ * ॥

हे “वसो” वासयितः ! “शतक्रतो” बहुकर्मन्निन्द्र ! त्वं “नः”
 अस्माकं “पिता” पितृवत् पालको “बभूविथ” भव “त्व” “माता”
 मातृवद्धारकश्च बभूविथ । अथ च वयं “ते” तव स्वभूतं “सुम्न”
 सुखम् “ईमहे” याचामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३१३ ११
 त्वां शुक्मिन्पुरुह तवाजयन्तमुपब्रुवेसहस्रत ।

११ ३१ ३
 सनोराखसुवीर्यम् ॥ ३ † ॥ १३

* ऋ० वे० ४, ११, १०, १ ।

† ऋ० वे० ४, १, १०, १ ।

[सहसा बलीन स्तोत्रभिर्युक्तः कृतः सहस्रतः] हे “सह-
स्रत” इन्द्र ! [स्तुत्या हि देवताया बलं वर्धते, तस्य सम्बोधनम्]
—“शुभिन्” अतएव बलवन् ! “पुरुहुत” पुरुभिर्बहुभिर्यजमानै
राहुतेन्द्र ! “वाजयन्तं” बलमिच्छयन्तं त्वाम् “उपसुवे” उप
स्तोमि । “सः” त्वं “नः” अस्माभ्यं सुवीर्यं धनं “रास्व” देहि ॥

“सहस्रत”-“शतक्रतो”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १३

॥ औपगवाद्यम् ॥ तुवन्नाश्द्रन्द्राभरा । ओजोनृ
म्णश्शतक्रतोविचर्षणायि । आवौ२ । हौ२ । ऊवा
२३यि । रा३४पा । जनासाक्षाम् ॥ (१) तुवन्नाश्द्रिन्द्रः
पितावसाउ । त्वन्माताशतक्रतोवभूविया । अथौ२ ।
हौ२ । ऊवा२३यि । ता३४यिसू । मन्मीमाक्षायि ॥ (२)
तुवाश्शूश्चित्पुहृता । वाजयन्तमुपब्रूवेसहस्रता । स
नौ२ । हौ२ । ऊवा२३यि । रा३४खा । सवौरायाम् ।
ऐ । हा२ए२३ । हिया३४औहोवा । ए३ । उपा३१२
३४५३ ॥ १८ * ॥ [१] १३

अथ तृतीय-लक्षे—

प्रथमा ॥

११

४ १ ७ १ १ १

यदिन्द्रचित्रमइहनास्तित्वादातमद्रिवः ।

१ १ १ १

१ १ १

राधस्तन्नोविदहसउभयाहस्त्याभर ॥ १ * ॥

हे “अद्रिवः” वज्रवन् ! “चित्र” चायनीयेन्द्र ! “त्वादातं
त्वया दातव्यं यन्नं “मे” मम “इह” अग्निंस्तोके “नास्ति”,
हे “विदहसो” लक्षधनेन्द्र ! “नः” अस्मभ्यम् “उभया हस्तौ”
उभाभ्यां हस्ताभ्यां तद् “राधः” “आभर” आहर ॥

“मइह”—“मेहना”—इति छन्दोगानां बह्वचानां पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ १२ ११ १ १ १ १ १२ १२

यन्मन्यसेवरेण्यमिन्द्रद्युत्तन्तदाभर ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १

विद्यामतस्यतेवयमकूपारस्यदावनः ॥ २ † ॥

हे इन्द्र ! “यत्” “द्युत्तम” अन्नं “वरेण्यं” वरणीयं “मन्यसे”
“तत्” द्युत्तम “आभर” अस्मभ्यम् । “ते” तव सम्बन्धिनी “वयं”

* ऋ० चा० ४, १, ४ (१ भा० ००४४०) = ऋ० वे० ४, १, १०, १ ।

† ऋ० वे० ४, १, १०, १ ।

“तस्य” तादृशस्योक्तलक्षणस्य “अकूपारस्य” [अकुम्भितः पारो
अन्तः] यस्य तादृशस्यास्य “दावनः” दानस्य “विद्याम” स्याम ॥
“दावनः”-“दावने”—इति पाठौ ॥

अथ तृतीया ।

१२ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२
यत्तेदिक्षुप्राध्यमनोअस्तिश्रुतम्बृहत् ।

१२ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२
तेनदृढाचिदद्रिवआवाजन्दर्षिसातये ॥ १* ॥ १४

॥ इति चतुर्थः प्रपाठकः ॥

हे इन्द्र ! “ते” तव “दिक्षु” “प्राध्य” प्रकर्षेण स्तुत्यं
“श्रुतं” “बृहत्” महत् यत् “मनः” “अस्ति”, “तेन” मनसा
हे “अद्रिव” वज्रवन्निन्द्र ! “दृढाचित्” दृढमपि “वाजम्”
अश्वम् “आ दर्षि” आदारयसि, “सातये” अस्मत्सम्भजनाय
लाभाय वा ॥

“दिक्षु”-“दिक्षु”—इति पाठौ ॥ १ ॥ १४

० ३ ४ ५ ३ १ ४ ५
॥ वीक्षम् ॥ यदिद्रचित्तमइ । चना३ । आस्तौ ।

१२ २ २ १ १ १ १ १
त्वादातमद्रिवः । राधस्ता२३ज्ञाः । वीवी२ । ददसा

१ १ १ १
उ । उभयां२३हा । स्ताया२३ । भा२३रा३३ ॥ (१)

^३ यन्म^४न्य^५सेवरे । ^६ णिया^७श्म । ^८ आयि^९न्द्रा । ^{१०} द्यु^{११}त्तन्ता^{१२}दाभ
^{१३} र । ^{१४} विद्यामा^{१५}श्ना । ^{१६} स्या^{१७}स्या^{१८} । ^{१९} तेवया^{२०}म् । ^{२१} अकूपा
^{२२} रश्ना । ^{२३} स्यादा^{२४}श् । ^{२५} वार^{२६}श्ना^{२७}श्ना^{२८} ॥ (२) ^{२९} यत्ते^{३०}दि^{३१}क्षुप्र
^{३२} रा । ^{३३} धिया^{३४}श्म । ^{३५} माणाः । ^{३६} अस्ति^{३७}श्रुत^{३८}म्बृहत् । ^{३९} तेनदा
^{४०} र्शर्ठा । ^{४१} चायिवा^{४२}यित् । ^{४३} अद्रिवाः । ^{४४} आवाजा^{४५}श्ना ।
^{४६} प्रायिसा^{४७} २३ । ^{४८} ता^{४९} २३ या^{५०} ३४ ३ यि । ^{५१} ओर^{५२}३४ ५ ई ।
 डा(३) ॥ १८* ॥ [१]

^१ ॥ वसिष्ठ^२प्रियम् ॥ ^३ यदिन्द्रा^४श्ना । ^५ चिचम^६द्बृह । ^७ ना
^८ स्ती । ^९ त्वादा^{१०}श्नाम^{११}द्रायिवो^{१२}श्ना । ^{१३} राधा^{१४}स्तन्नो^{१५}श्ना । ^{१६} विदा
^{१७} रद्वा^{१८}श्नासा^{१९}उ । ^{२०} जभा^{२१}ओ^{२२}श्ना^{२३}श्ना । ^{२४} यद्वा^{२५}ओ^{२६}श्ना^{२७}श्ना ।
^{२८} स्तिया^{२९}पुभरा ॥ (१) ^{३०} यन्म^{३१}न्या^{३२}श्ना । ^{३३} सेवरे^{३४}णिम् । ^{३५} आयि^{३६}न्द्रा ।
^{३७} द्युत्ता^{३८}श्ना^{३९}दा^{४०}शभरा^{४१}श्ना । ^{४२} विद्याम^{४३}ता^{४४}श्ना । ^{४५} स्यता^{४६}यिवा^{४७}श्ना

८अ० ६ख० ३ख० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

१६३

४याम् । आकाओर३४वा । पाराओर३४वा । सदा
 ५नाः ॥ (२) यत्तेदी२३ । क्षुप्रराधियम् । मानाः ।
 २ अस्ती३श्रुतम्बृहत् । तेनादृढा३ । चिदा२द्रा२३४यि
 ५वाः । आवाओर३४वा । जान्दाओर३४वा । पिसापूत
 यावि । होपूई । डा(३) ॥ १८ * ॥ [२] १४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हाहं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ८ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्तक-श्रीवीर-

बुक्क-भूपाल साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणाचार्येण

• विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तरायन्ये अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

* क० गा० २३प्र० २ख० १८ख० ।

† 'समाप्तश्चेत्सप्तममहः'—इति वि० ।

‡ चतुर्थः प्रपाठकः परिस्मात्तः—इति वि० मूलपुस्तकादिसम्मतचेति शब्दः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तमहं वन्दे दिव्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमोऽध्याय आरभ्यते * ॥

तत्र,

शिशुञ्जज्ञानमिति प्रथम-खण्डे† ह्यचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ १ २ १ २ १ १ २
शिशुञ्जज्ञानं चर्यतमृजन्ति

२ १ २ १ २ १ २ १ ०
शुभ्रान्तिविप्रमूर्तगणेन ।

२ १ २ १ २ १ २ १ २
कविर्गीर्भिष्काव्येनः‡ कविः संसत्

२ २ २ १ २ १ २ २ १ २
सोमः पवित्रमत्येतिरेभन् ॥ १ ॥

“शिशुम्” इदानीमुत्पन्नत्वाच्छिशुवत्तिष्ठन्तम्§ [यद्वा, पापा-
न्वितं मकुर्वन्तं विनाशयन्तम्] “जज्ञानम्” प्रादुर्भूतम्॥ अतएव

* ‘इदानीमष्टमसप्तत्यारिंशमुच्यते’—इति वि० ।

† “शायव-प्रवृत्ति-साक्षां ब्राह्मणेनार्थमुक्तम्”—इति वि० ।

‡ “नोभिः काव्येन”—इति विसर्गमध्यपाठः ख० सु० पु० ।

॥ ख० वे० ७, ४, ८, ९ ।

§ ‘शिशु’—‘शंसनीयम्’—इति वि० ।

॥ ‘जज्ञानं’—‘आद्यज्ञानम्’—इति वि० ।

“हृथ्यतं” [हृथ्य गतिकान्त्योः (भ्वा० प०)] । मृष्टदृशी-
त्वादिना अतच् । सर्वैः काव्यमानं सोमं/ “मृजन्ति” मरुतः*
शोधयन्ति किञ्च “विप्र” मेधाविनं सोमं/ “गणे न” आत्मीयेन†
सप्तसङ्ख्याकेन “शुभन्ति” अलङ्कर्वन्ति‡ । ततः “कविः” क्रान्त-
प्रज्ञः सोमः “काव्येन” कवि-कर्म्मणैव “कविः” शब्दयितव्यः सन्
शब्दायमानः “गीर्भिः” स्तुतिभिः सह “पवित्रम्” “अत्येति”
अतीत्य गच्छति ॥

“विप्रम्”—इति छन्दोगाः, “वक्त्रिम्”—इति बह्वृचाः पठन्ति ॥१॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
ऋषिमनाय ऋषिहस्तस्वर्षाः

३ १ २ ३ १ २ ३ २
सहस्रनीयः पदवीष्कवीनाम् ॥ १ ।

३ १ ३ १ १ ३ १ २ ३ २ ३
तृतीयन्धाममहिषस्त्रिषास

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
न्सोमो विराजमनुराजतेष्टुप् ॥ २ § ॥

“ऋषिमनाः” सर्व्वदर्शनशीलमनस्काः, अतएव “ऋषिहस्त”
सर्व्वस्य दर्शनकर्त्ता प्रकाशनस्य कर्त्ता “स्वर्षाः” सर्व्वस्य सूर्य्यस्य वा

* ‘मरुतः—आदित्यरश्मयः’—इति वि० ।

† ‘गणन—सम्पातेन’—इति वि० ।

‡ ‘शुभन्ति—पावयन्ति’—इति वि० ।

॥ ‘पदवीः कवीनाम्’—इति विसर्गसंध्यपाठः ख० सु० पाठः ।

§ ऋ० वे० ७, ४, ८, २ ।

सम्भक्ताः “सहस्रनीयः” [नीथा स्तुतिः] बहुविध-स्तुतिकः
 “कवीनां” क्रान्त-प्रज्ञानां मध्ये “पदवीः” खलितानां एदानां
 साधुत्वेन संयोजयिता यः सोमो विद्यते स “महिषः” महान्
 पूज्यो वा सोमः “तृतीयं धाम” द्युलोकं “सिषासन्” सम्भक्तुमि-
 ष्छन् “स्तुप्” स्तूयमानः सन् “विराज” विशेषेण राजत्सं दीप्य-
 मान मिन्द्रम् “अनुराजति” प्रकाशयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
 चमूषच्छेजःशकुनोविभृत्वा

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
 गोविन्दुर्द्रुसआयुधानिविभ्रत् ।

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ २
 अपामूर्मिंसचमानःसमुद्र

३ २ ३ १ २ ३ १ २
 न्तरौयन्धाममद्विषोविवक्ति ॥ ३ * ॥ १

“चमूषत्” चमन्ति भक्षयन्त्यनेति चम्वक्षमसास्त्रेषु सीदन्
 यद्वा, चम्वौ अधिषवणफलके तयोवर्त्तमानः “श्येनः” शंसनीयः
 “शकुनः” शक्तेः सामर्थ्यकारौ “विभृत्वा” [हरतेरातोमनिब्रि-
 त्वादिना (३, २, ७४) कनिप्] पात्रेषु विहरणशीलः

* ऋ० वे० ७, ४, ८, ४ ।

† ‘चमूषत्’ * * * । अथवा चमूष, सेनापु सीदति’—इति वि० ।

“गोविन्दुः” यजमानानां गवां लम्बकः* [विन्दुरिच्छुरिति
स-प्रत्ययान्तत्वेन निपातितः] “द्रप्सः” धारयन् † “अपाम्”
उदकानाम् “जर्मि” प्रेरकं “ससुद्रम्” [अन्तरिक्षनामैतत्
(निघ० १, ३)] अन्तरिक्षं “मचमानः” सेवमानः “महिषः”
महान् य एवं विधः सोमः स “तुरीय” चतुर्थं धाम चान्द्रमसं
स्थानं‡ “विवक्ति” सेवते सूर्यलोकस्योपरि चन्द्रमलोको विधत्
इति यमः पृथिव्या अधिपतिः समावत्वित्यादिभिश्चन्द्रमानूचवा-
णामधिपतिः सद्यमत्ववैचित्यन्तेर्मन्त्रैर्ज्ञायते ॥ ३ ॥ १

॥ पार्थम् ॥ ओ३३ओ३होयि । शिशुञ्जज्ञा । ना३७
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
द्वय्य । तम्भृजन्तायि । शुभन्तिवायि । प्रा३मरु । तो
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
गणेना । कविगौर्भायिः । का३विये । नाकविस्सान् ।
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
सोमःपवायि । चा३मति । आ३४३यि । ती३रापुयि
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
भा३५३न् ॥ (१) च३षिमनाः । या३च३षि । कृत्सुवर्षाः ।
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
सच्चस्त्रनायि । था३पद । वीःकवीनाम् । तृतीयन्धा ।

* ‘गोविन्दः—गावः उदकं वाक् छयिवी चादित्यरश्मयो वा । एतानि यो
विन्दन्ति स गोवित् । विदञ्जने विदलाभे विदसत्तायाम्’—इति वि० ।

† ‘द्रप्सः—उदकसन्निधः’—इति वि० ।

‡ ‘तुरीयं धाम— * * * द्रोणकलशम्’—इति वि० ।

^{१ १} मा३महि । ^{२ ३ ४ ५} षःसिषासान् । ^{२२ १२ १} सोमोविरा । ^{१ १} जा३मनु ।
^१ रा३४३ । ^{१ ४} जा३तापुयिष्ट६५६ ॥ २ ॥ ^{१ २ १} चिमूषच्छायि । ^१ ना
^१ ३ःशकु । ^{१ २ ४ ५} नोविभृत्वा । ^{२२ १} गोविन्दुद्रा । ^{१ १५} प३सा३आयु ।
^{२२ ३ ४ ५} धानिबिभ्रात् । ^{१ १२ १२} अपामूर्मायिम् । ^{१ १२} सचमा । ^{१ ३ ४ ५} नःसमुद्रा
^{१ २ १} म् । ^{१ २} ओ३हो३होयि । ^{२ १} तुगीयन्वा । ^१ मा३महि । ^१ षो३
^{१ ४} ४३ । ^१ वा३यिवापृक्ता६५६ग्रि(३) ॥ १२ * ॥ [१]

^१ ॥ म३हावामदेव्यम् ॥ ^{४ १} शाऽपुयिष्णुम् । ^{४ १} य३ज्ञा३ना३ष्
^{४ ५} ह३र्यताम् । ^१ मा । ^{२ २} ज३न्ति३शु३भ३न्ति३वि३प्र३म्न३रु३तो३ग३णे३न३क३वि
^{१ २ २ २} गी३भिः३का३व्ये३ना३क३विः३स३न्सो३मः । ^{१ २} पा । ^{१ २ १ १} औ३हो३हो३यि ।
^{१ २ २} वि३त्रा३३म३ता३यि । ^{१ २ २} ए३त्ये । ^१ चो३ह । ^१ ऊ३म्ना३२ । ^१ राऽ३र्यि
^५ भो ३ पु३ हा३यि ॥ (१) ^४ आऽपु३षिं । ^{४ २ ४ ५} म३ना३या३श्च३षि३कृ३त् ।
^{१ २ २ २ २ २} सू । ^{१ २ २ २ २ २} वर्षाः३स३च३स्ते३नी३थः३प३द३वीः३क३वौ३नां३हृ३तीय३न्वा३म३म३हृ३षः

^२ ^२ ^३ ^१ ^२ ^२ ^{१२} ^१
 सिषासन्सोमः । वा । औश्चोद्वायि । राजारश्मन् ।
^{३२२} ^२ ^१ ^१ ^२ ^२
 राजौद्वायि । ऊम्मा २ । ताऽर्यिष्टोऽप्युद्वायि ॥ (२) चा
^२ ^४ ^२ ^४ ^५ ^१ ^२ ^२
 ऽप्युम् । षच्छयाऽयिनाऽशकुनाः । वायि । भृत्वागोवि
^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^१ ^१
 न्दुर्द्रप्सश्चायुधानिविभ्रदपामूर्मिः सचमानः समुद्रन्तुरी ।
^२ ^२ ^२ ^{१२} ^२ ^३ ^२ ^२
 या । औश्चोद्वायि । धामारश्मद्वायि । षोवौहोऽ ।
^१ ^१ ^२
 ऊम्मा २ । वाऽर्योऽप्युद्वायि (३) ॥ ७ * ॥ [२]

^२
 ॥ द्वाउउज्जवायिवासिष्ठम् ॥ द्वायि । उज्जवायि ।
^३ ^२ ^{३२४२५} ^१ ^१ ^१ ^२ ^३ ^४ ^५
 शिशारश्मौद्वायि । जज्ञा । नार्य्य । तम्मजन्ता
^३ ^२ ^{३२४२५} ^१ ^२ ^१ ^२
 यि । शुम्मारश्मौद्वायि । तिवायि । प्राश्मरु । तौ
^३ ^४ ^५ ^३ ^२ ^{३२४२५} ^{१२} ^१ ^१ ^२
 गणेना । कवारश्मौद्वायि । गौर्भायिः । काश्विय ।
^२ ^३ ^४ ^५ ^{३२२} ^{३२४२५} ^१ ^२
 नाकविः सान् । सोमारश्मौद्वायि । पवायि । त्राश्
^१ ^२ ^३ ^४ ^३ ^२
 मति । चारश्मयि । तीश्राप्यिभाद्वाप्युद्वायि (१) ऋषा

* ऊ० गा० १०अ० १ख० ७वा० ।

^{२ ४ ४ ५} ३४ औहोवा । ^१ मनाः । ^{१ १} याश्चपि । ^{२ ४ ४ ५} कृतसुवर्षाः । ^२ स
^{१ २ ४ ४ ५} ३४ औहोवा । ^१ स्रनायि । ^{१ १} थाःपद । ^{२ ४ ४ ५} वीःकवीनाम् ।
^{२ २ ४ ४ ४ ५} तृता ३४ औहोवा । ^१ यन्वा । ^{१ १} माश्महि । ^{१ ४ ४ ५} षःसिषासान् ।
^{३ २ ४ ४ ४ ५} सोमा ३४ औहोवा । ^१ विरा । ^{१ १} जाश्मनु । ^{१ ४ ४ ५} राश्मि । ^२ जा
^४ ३४ औहोवा । ^{२ २ ४ ४ ४ ५} चमू ३४ औहोवा । ^१ षच्छायि ।
^{२ १} नाश्शकु । ^{१ ४ ४ ५} नोविभूत्वा । ^{३ २ ४ ४ ४ ५} गोवा ३४ औहोवा । ^१ दुर्द्रा ।
^{२ १ २} प्साश्चायु । ^{१ २ ४ ४ ५} धानिविभ्रात् । ^{३ २ ४ ४ ४ ५} अपा ३४ औहोवा । ^१ ज
^{२ १ २} म्नायिम् । ^{१ ४ ४ ५} सचमा । ^१ नःसमुद्राम् । ^२ द्वायि । ^१ उज्जवा
^{३ १ ४ ४ ४ ५} यि । ^{१ २} तुरा ३४ औहोवा । ^{१ २} यन्वा । ^१ माश्महि । ^२ षो ३४
^{१ ४} ३ । ^१ वाश्चिवा ५ क्ता ३४ यि (३) ॥ ७ * ॥ [३]

^{२ २ ४ ४ ५} ॥ उज्जवायिवासिष्ठम् ॥ ^{२ २ ४ ४ ५} उज्जवायि । ^{२ २ ४ ४ ५} शिशा ३४ औ
^{४ ४ ५} होवा । ^१ जज्ञा । ^{१ २ ४ ४ ५} नाश्चर्य्य । ^{२ २} तंमृजन्तायि । ^{२ २} शुभा

^{३४ ४२ ५} ३४औहोवा । ^१ तिवायि । ^{२ १} प्राश्मरु । ^{२ ३४ ५} तोगणेना । ^३ क
^२ वा३४औहोवा । ^{३४ ४२ ५} गौर्भायिः । ^{१२} काश्विये । ^{२ १ २} नाकविःसा
^{३२ २} न । ^{३४ ४२ ५} सोमा३४औहोवा । ^१ पवायि । ^{२ १} त्राश्मति । ^२ आ
^{२ ४} ३४३यि । ^{३ २} ती३राप्रयिभा६५६न् ॥ (१) ^{३४ ४२ ५} ऋषा३४औहोवा ।
^१ मनाः । ^{२ १} याश्चष्टि । ^{२ ३४ ५} कृत्सुवर्षाः । ^{३ २} सहा३४औहोवा ।
^१ सनायि । ^{२ १} थाश्पद । ^{२ ३४ ५} वीःकवीनाम् । ^{३ २} तृता३४औहो
^५ वा । ^१ यन्वा । ^१ मा३महि । ^{२ ३४ ५} षःसिषासान् । ^{३ २} सोमा ३ ४
^{३४ ४२ ५} औहोवा । ^१ विरा । ^{२ १} जाश्मनु । ^{२ ३४ ३} रा३४३ । ^{२ ४} जाश्ताप्र
^{३ २} यिष्टू६५६प् ॥ (२) ^{३४ ४२ ५} चमू३४औहोवा । ^१ षच्छ्रायि । ^२ ना
^१ ३ःशकु । ^{२ ३४ ५} नोविभृत्वाम् । ^{३२ २} गावा३४औहोवा । ^३ दुर्द्रा ।
^{१ १२} पसा३वायु । ^{३२ ३ ४ ५} धानिबिभ्रात् । ^{३ २} अपा३४औहोवा । ^{३ २} ज
^{२ १ २} र्मायिम् । ^{२ ३४ ५} सचमा । ^{३ २} नःसमुद्राम् । ^३ उज्जवायि । ^३ तु

रा३४औद्योवा । यन्वा । मा३मच्चि । षो३४३ । वा

४
इयिवा५क्ता६५इयि(३) ॥ १८ * ॥ [४]

॥ उद्वभ्दाग्वम् ॥ शिशुञ्जाञ्जार३ । न्द्वर्याता
२२ ३ १ २ १
र३म् । मृजन्तायि । शुभन्तायिवा२३यि । प्रमृत्तो
२ १ २ १
र३ । गणेना । कविर्गायिर्भार३यिः । कावियेनार३ः ।
२ १ २ १
कविःसान् । सोमःपावार३यि । त्रमतायिये२३ । ति
१ २ १ २ १
रेभा३नाउ ॥ (१) ऋषिमानार३ । ओयच्छेषीकृ२३त् ।
२ १ २ १ २ १
सुवर्षाः । सहस्रानार३यि । यःपदावार३यिः । कवी
२ १ १ २ १
नाम् । तृतीयान्धार३ । ममद्वायिषार३ः । सिषासा
२ १ २ १ २ १ २ १
न् । सोमोवायिरार३ । जमनूरार३ । जनिष्ठा३१उ ॥ (२)
२ १ २ १ २ १ २ १
चमूषाष्टपा३यि । नःशक्नोर३ । विभृत्वा । गोवि
१ २ १ २ १ २ १
न्दूद्धार३ । प्संअयूधार३ । निविभ्रात् । अपामूर्मा

२ १ २ १ १ १
२३यिम् । सचमाना२३ः । समुद्राम् । तुरीयान्वा२३ ।
ममहायिषो२३ । विवक्ता३१उवा२३४५(३) ॥ ४ * ॥ [५]

२ २ २
॥ वैश्वज्योतिराद्यम् ॥ द्वाउद्दोवा३हायि । शिशुञ्ज

२ १ ७ १ १ १ १ १
ज्ञानां२३३र्या३तांमृजन्ता२३४५यि । शुभन्तिविप्रम्वरु

१ ७ २ १ १ १ १ २ २ २ १ ७ १ १ १ १
३तोगणेना२३४५ । कविगौर्भिःकाश्ये३नाकविःसा२३४५

२ २ १ ७ २ १ १ १ १ २
न् । सोमःपवित्रमती३यायितिरेभा२३४५न् ॥(१) च३षि

२ १ ७ २ २ २ १
मनाय३षी३कृत्सुवर्षा२३४५ः । स३स्रनीथःपदा३वायिः

७ २ १ १ १ १ २ २ १ ७ २ १ १ १ १
कवीना२३४५म् । तृतीयन्धाममद्दी३षाःसिषासा२३४५

२ २ २ २ १ ७ १ १ १ १ २ २ २
न् । सोमोविराजमनू३राजतिष्टू२३४५प् ॥(२) चमूष३ये

१ ७ १ १ १ १ २ २ २ १ ७
नःशकूनोविभृत्वा२३४५ । गोविन्दू३र्द्रप्स३त्रायू ३ धानिबि

१ १ १ १ २ २ २ २ २ ७ १ १ १ १
भा२३४५त् । अपामूर्मि३सचमा३नाःसमुद्राम्३४५म् ।

२८ ८ २८ १ ० १११ २८ ८ १
तुरीयन्धाममचीरषोविवक्ता २४४ ध्रुवि । हाउहोवाश्वायि ।

१११
वा३४५(३) ॥ ७ ॥ * [ई] १

एते सोमा इति नवर्चं द्वितीयं सूक्तं,

तत्र प्रथमा ।

२१८ २८ ३ १ २१८ २८ १ १
एते सोमा अभिप्रियमिन्द्रस्य काममक्षरन् ।

११ ३ ३ २८
वर्धन्तो अस्य वीर्यम् ॥ १ † ॥

“एते” अभिषुता इमे सोमाः “अस्य” इन्द्रस्य “वीर्यं” शक्तिं
“वर्धन्तः” वर्धयन्तः “इन्द्रस्य” “कामं” काम्यं “प्रियं” प्रीतिकरं
“समभ्यक्षरन्” अभ्यवर्षन् अभिपवन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ १ २ १ १ २ १ २ १ २
पुनानासश्चमूपदोगच्छन्तो वायुमश्विना ।

११ १ १ १
तेनो धत्तसु वीर्यम् ॥ २ ‡ ॥

हे सोमाः । “पुनानासः” पुनाना अभिषूयमाणाः “चमूपदः” ॥
चमसेषु सीदन्तः “गच्छन्तः” “वायुम्” “अश्विना” अश्विनौ च

* क० ना० २१ प्र० २ अ० ७ सू० ।

† क० वे० ६, ७, १०, १ ।

‡ क० वे० ६, ७, १०, १ ।

॥ ‘चमूपदः’—भक्षणीयेषु सीदन्ति अथवा अभिषवणफलकवर्मस्य उपरि सीदन्ति
चमूपदः—इति वि० ।

८ प्र० १ ख० २ सू० ३, ४] उत्तरार्चिकः ।

१७५

“गच्छन्तः” प्राप्तवन्तः ते यूयं “नः” अस्मभ्यं “सुवीर्य” शोभन-
वीर्यं “धत्तु” प्रयच्छत ॥

“धत्त”-“धान्तु”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

११ ११ २ १ १२ १२
इन्द्रस्यसोमराधसेपुनानोद्वाहिं चोदय ।

११ ११ १ १२ १२
देवानां योनिमासदम् ॥ ३ * ॥

हे सोम ! “पुनानः” पूयमानस्त्वं “राधसे इन्द्रस्य” इन्द्रस्य
संराधनाय “वाहिं”—इति हृदय-सम्बन्धि स्थानं† “चोदय”
प्रेरय । अहमपि “देवानाम्” इन्द्रादीनां “योनिं” स्वर्गाख्यं
स्थानम् “आसदं” प्राप्तवान् [यद्वा, देवानां यवन-साधनं यन्नाख्यं
स्थानं प्राप्तवानस्मि ॥

“देवानाम्”-“ऋतस्य”—इति पाठौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

११ १ ३ १ १ १२ १२ १ १ १२ १ १ २
मृजन्ति त्वादशक्षिपोद्दिन्वन्तिसप्तधीतयः ।

११ १ १ १
अनुविप्राश्चमादिषुः ॥ ४ ‡ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, १०, ३ ।

† ‘वाहिं’—‘हृदये’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, १०, ४ ।

हे सोम ! “त्वा” त्वां “दश” दशसङ्ख्याकाः [“क्षिपः
अङ्गुलिनामैतत् (२, ५, ३,)] अङ्गुलयः “सृजन्ति” शोध-
यन्ति । ततः “सप्त” सप्तसङ्ख्याकाः* “धीतयः” शोधकाश्च
त्वां “ह्रिन्वन्ति” स्व-स्व-व्यापारैः प्रीणयन्ति । तथा “विप्राः”
मेधाविनः स्तोतारश्च त्वाम् “अनु अमादिषुः” अनुमादयन्ति ॥४॥

अथ पञ्चमी ।

३१ १ ३ १ २ ३ २ २ ३ १ २ २ ३ २ २
देवेभ्यस्त्वामदायक् सृजानमतिमेव्यः ।

१२ २२
सङ्गोभिर्वासयामसि ॥ ५ १ ॥

हे सोम ! “कं” सुखभूतं “त्वा” त्वां “देवेभ्यः” देवानां
“मदाय” मदार्थं “गोभिः” गोर्विकारैः पयोभिः “संवासयामः”
संस्थापयामः । कीदृशम् ? “मेव्यः” अवेर्लोमानि दशा-
पवित्र रूपेण “अति सृजानम्” अत्यन्तं सृजन्तं दशापवित्ररूपेषु
अवेर्लोमसु वर्त्तमानमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

३ १ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २ २
पुनानःकलशेषावस्ताण्यरूपोद्धरिः ।

२ ३ १ २
परिगव्यान्यव्यत ॥ ६ ३ ॥

* ‘सप्तधीतयः’—सप्तक्षेत्राः सप्तलिङ्गः, ‘धीतयः’ स्थापनकराः—इति वि० ।

† ॥० वे० ६, ७, ३०, ५ ।

‡ ॥० वे० ६, ७, १०, ६ ।

• “पुनानः” पूयमानः “कलशेषु” द्रोणकलशेषु* आसिष्य-
मानः “अरुषः” आरोचमानः “हरिः” हरितवर्णः सोमः
“गव्यानि” गो-सम्बन्धीनि पयःप्रभृतीनि “वस्त्राणि” वासांसि
“परि अव्यत” पर्याक्त्वा दयति† ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

२ २ ३ १ २   २ २ ७ ३ २ ३ १ २
मघीन आपवस्वनो जहि विश्वा अपदिषः ।

२ २ १ २ २ १ २
इन्दो सखायमाविश ॥ ७ ॥

हे “इन्दो” सोम ! “मघीनः” धनवतः “नः” अस्मान्
“आ” अभिसुख्येन “पवस्व” चर “विश्वा” विश्वान् “दिषः”
हेष्टीन् “अप जहि” मारय च “सखायं” मित्रभूतमिन्द्रम्
“आविश” प्राप्नुहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

३ १ २   ३ १ २   २ २   ३ १ २
नृचक्षसन्त्वा वयमिन्द्रपीतं स्वर्विदम् ।

३ १ २ ३ १ २
भक्षीमहि प्रजामिषम् ॥ ८ ॥

* ‘कलशेषु कलशसम्बन्धिषु यद्वचनसादिषु’—इति वि० ।

† ‘अव्यत—गमय’—इति वि० ।

‡ अ० वे० ६, ७, २१, १ ।

¶ अ० वे० ६, ७, २१, १ ।

हे सोम ! “वृषक्षसं” वृषां द्रष्टारं “स्वर्विदं” सर्वज्ञम्*
 “इन्द्रपीतं” त्वां सेवमाना वयं “प्रजां” पुत्रादिकाम् “इषम्”
 अन्नञ्च “भक्षीमहि” भजेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २
 वृष्टिर्दिवःपरिस्त्रवद्युन्नमृथिव्याअधि ।

१ २ ३ १ २
 सद्योनःसोमपृत्सुधाः ॥ ८ १ ॥ २

हे “सोम !” त्वं “दिवः” द्युलोकाद् “वृष्टिं” वर्षं “परि-
 स्त्रव” परितो वर्षं, “पृथिव्या अधि” [अधीति समस्यर्थात्तुवादी]
 “द्युन्नम” अन्नञ्च उत्पादयेति शेषः । “नः” अस्माकं‡ “सहः”
 बलं “पृत्सु” सङ्ग्रामेषु “धाः” धेहि ॥ ८ ॥ २

इति सामवेदार्थ प्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

* ‘स्वर्विदं=सर्वज्ञं देवतारम्’—इति वि० ।

† अ० वे० ६, ७, ३१, ३ ।

‡ ‘नः=अस्माकम्’—इति वि० ।

अथ द्वितीये खण्डे—

सोमःपुनानइति नवर्चं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ ३१ २ ११२ ३१२
सोमःपुनानोअर्षतिसहस्रधारोअत्यविः ।

३ १२ २२ ४ २
वायोरिन्द्रस्यनिष्कृतम् ॥ १ * ॥

अयं “पुनानः” पावकः “सोमः” अर्षति” गच्छति ।
कौटुशोऽयम् ? “सहस्रधारः” अपरिमितधारः “अत्यविः”
अवि-शब्देन तप्तोमानुच्यन्ते ; अवेर्लोमभिर्निष्पादितं दशापवित्र
मित्यर्थः, तदतिक्रम्य गच्छतीत्यत्यविः । किमर्थम् ? “वायोः”
“इन्द्रस्य” च पानायेति शेषः । किम्रति ? “निष्कृतम्”
[निरित्येषः समित्येतस्मिन्नर्थे] संस्कृतं पात्रं प्रति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ ३ १२३ १२ २२
पवमानमवस्य वोविप्रमभिप्रगायत ।

३ २ ३१२
सुष्वाणन्देववीतये ॥ २ † ॥

हे “अवस्यवः” रक्षण-कामाः ! उद्गात्रादयो यूयं “पवमान”
शोधकं “विप्र” विशेषेण देवानां प्रीणयितारं विप्रवद्वृद्धं वा

● ऋ० वे० ६, ८, १, १ ।

† ऋ० वे० ६, ८, १, १ ।

[अथवा विप्रदति मेधावि नामसु (निघ० ३, १५, १) मेधाविनम्]
 “देववीतये” देवपानाय* “सुष्वाणम्” अभिषूयमाणं सोमम्
 “अभि” अभिसुख्येन “प्रगायत” प्रकर्षेण स्तुत ॥ २ ॥ /

अथ तृतीया ।

११३ १२ ३१ २२ ३१२

पवन्तेवाजसातयेसोमाःसहस्रपाजसः ।

३ २३ १२

गृणानादेववीतये ॥ ३ ॥

“पवन्ते” क्षरन्ति “सोमाः” । किमर्थम् ? “वाजसातये”
 अन्नस्य लाभाय । कीदृशाः ? “सहस्रपाजसः” बहुबलाः नृणां
 बलप्रदा इत्यर्थः ‡ “गृणानाः” [कर्मणि कर्त्तृप्रत्ययः (३, १, ८५)]
 स्तूयमानाः । पुनः किमर्थम् ? “देववीतये” [देवानां वीतिर्गतिः
 प्राप्तिलक्षणं वा यस्मिन् स देववीतिः] यज्ञः, तदर्थम् [यज्ञसिद्धिः
 साक्षात् प्रयोजनं तद्द्वारा वाज-लाभ इति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३१३ १२ ३११ ३१२ १२

उतनोवाजसातयेपवस्ववृद्धीरिषः ।

३१२ ३१२

द्युमदिन्दोसुवीर्यम् ॥ ४ ॥

* ‘देववीतये—देवानां भक्षणाय’—इति वि० ।

† अ० वे० ६, ४, २, २०

‡ ‘सहस्रपाजसः—सहस्र-पान-समर्थाः’—इति वि० ।

§ अ० वे० ६, ८, १, १ ।

हे “इन्दो” “द्युमत्” दौमिमत् “सुवीर्य” शोभन-वीर्य”
सामर्थ्यञ्च “पवस्व” चर, शोभन-सामर्थ्योपेता धाराः पवस्वे-
त्यर्थः । “उत्” अथवा “नः” अस्माकं”* “वाजसातये” सङ्ग्रामाय
माय” “बृहतीः” “इषः” द्युमत् सुवीर्यं सम्पादयितुं पवस्वेति
योज्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३ १४ ३ २ १ २ ३ १ २

अत्याहियानानहेतभिरसृग्रं वाजसातये ।

१४ १ २ ३ १ २

विवारमव्यमाशवः ॥ ५ ॥

“वाजसातये” सङ्ग्रामाय “हियानाः” प्रेथ्यमाणाः “आशवः”
श्रीघ्नं धावन्ति तद्वत् “हेतभिः” प्रेरकैः प्रेथ्यमाणाः “आशवः”
श्रीघ्नगामिनः सोमाः “वाजाय” अश्वलाभाय “अव्यं” “वारं”
वालं दशपवित्रं “व्यत्यसृग्रम्” व्यतिसृजन्ते ॥ ५ ॥

* ‘नः’—‘अस्माकम्’—इति वि० ।

† ‘वाजसातये’ अश्वदानार्थम्—इति वि० ।

‡ ४० वे० ६, ८, ९, २ ।

¶ “व्यत्यसृग्रम्”—इत्यत्र सृगादिपादाद् “सृति”—इत्युपसर्गः, सृकृत्तृतीयपादाद्
“वि”—इत्युपसर्गश्च सङ्कृतेतः, “व्यत्या”—इति अनुतावापदस्यानर्थक्यमपि स्वीकृत-
माचार्येण । विवरणकृता लहिनाम दानवइत्यादिना व्याख्यातम्—वरणभय-
विषयेन व्याख्यानं पदयन्त्यविबहलादुपेक्षणीयम्, तत्र हि—“व्यत्याः, हियानाः”—
इति पाठ-दर्शनात् ।

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २
तेनःसहस्रिण्यरयिपवन्तामासुवीर्यम् ।

३ २ ३ २ ३ १ २
स्नानादेवासइन्द्रवः ॥ ६ * ॥

“ते” “इन्द्रवः” सोमाः “नः” अस्माकं “सहस्रिण्य” सहस्र-
सङ्ख्या-युक्तं “रयि” धनं “सुवीर्यम्” च “आ पवन्ताम्”† ।
कीदृशास्ते ? “स्नानाः” सुवानाः स्तूयमाना “देवासः” द्योत-
नादि-गुणकाः ॥

“स्नानाः”—“सुवानाः”—इति पाठौ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
वाश्राअर्षन्तीन्दवोभिवत्सन्नमातरः ।

३ १ २ १ २
दधन्विरेगभस्त्योः ॥ ७ ‡ ॥

“वाश्राः” शब्दयन्तः॥ “इन्द्रवः” सोमाः “अभ्यर्षन्ति”
पात्रं प्रति वाश्राः शब्दकारिण्यो “मातरः” मातृभूता गावः

● ऋ० वे० ६, ८, १, ३ ।

† ‘आ—आहुपूज्यं’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, १, ४ ।

॥ ‘वाश्राः—वाचनशीलाः’—इति वि० ।

६अ० २ख० १दृ० ८, ९] उत्तरार्धिकः ।

१८३

“वृक्षं न” वृक्षं यथा प्रत्यागच्छन्ति तद्वत् तएव “गभस्त्योः”

बाह्योः “दधन्विरे” ध्रियन्ते च ॥

“मातरः”-“धेनवः”—इति पाठौ ॥ ७ ॥

अथ्यष्टमी ।

२ ३ १ २   ३ १ २ २ २   ३ १ २

जुष्टइन्द्रायमत्सरःपवमानःकनिक्रदत् ।

१ २ २ ३ १ २

विश्वाअपदिषोजहि ॥ ८ * ॥

“इन्द्राय” “जुष्टः” पर्याप्तः सोमो भवतीति शेषः “मत्सरः
से मः [“मन्दतेरुहसि-कर्मणः”—इति निरुक्तम्] “पवमानः”
पूयमानः तादृशः सोमः “कनिक्रदत्” “विश्वाः दिषः” सर्वान-
स्माकं हेष्टृन् “अप जहि” ॥

“पवमानः”-“पवमाना”—इति पाठौ ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २   १ १ २

अपपन्नन्तोअराण्यःपवमानाःखट्वंशः ।

१ २ ३ १ २

योनावृतस्यसीदत ॥ ९ † ॥ ३

* ऋ० वे० ६, ८, २, १ ।

† ऋ० वे० ६, ८, १, २ ।

ह “पवमानाः !” “अरावणः” अदानान् यजमानान् “अप
प्लवतः” हिंसन्तः “खड्गः” सर्वस्य द्रष्टारश्च* यूयम् “ऋतस्य
योनौ” यज्ञस्य† स्थाने “सौदत” । अथ सोम-पानार्थमुक्तलक्षणा
देवा ऋतस्य योनौ सौदतेति योज्यम् ॥ ८ ॥ ३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्थस्य नवमस्याध्यायस्य
द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे—

सोमाअसृग्रमिति नवर्चः विद्यमानमेकं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ १ २ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २

सोमाअसृग्रमिन्दवःसुताऋतस्यधारया ।

१ २ ३ १ २

इन्द्रायमधुमत्तमाः ॥ १ ॥

“ऋतस्य” यज्ञार्थं “सुताः” अभिषुताः “मधुमत्तमाः”
अतिशयेन माधुर्योपेताः “इन्दवः” सोमाः “इन्द्राय” इन्द्रार्थं
“धारया” “असृग्रम्” सृज्यन्ते ॥

“धारया”-“सादने”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* खड्गः अ. —खड्गस्य शीकस्य दर्शितारः—इति वि० ।

† ‘ऋतस्य—सत्यस्य यज्ञस्याज्ञस्य वा’—इति वि० ।

‡ अ० वे० ६, ७, १८, १ ।

अथ द्वितीया ।

३ १८ २८ ३ १ २ ३ २७ ३ १ २
अभिविप्राचनूषतगावोवत्सन्धेनवः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
इन्द्रो सोमस्य पीतये ॥ २ * ॥

“विप्राः” मेधाविनः† “सोमस्य” “पीतये” पानाय
“इन्द्रम्” “अभि अनूषत” अभिषुवन्ति । तत्र दृष्टान्तः—
“धेनवः” प्रीणयित्वा गावः “वत्सं न” वत्सं यथा पयः-पानाय
अभिषुवन्ति तद्वत् ॥

“धेनवः”—“मातरः”—इति पाठो ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
मदच्युत्तत्तिसादनेसिन्धोरुर्माविपश्चित् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
सोमोगौरी अधिश्रितः ॥ ३ ‡ ॥

“मदच्युत्” मदकरस्य रसस्य व्यावयिता सोमः “सदने”
यज्ञस्य स्थाने “क्षेति” निवसति । एतदेव विवृणोति—“सिन्धोः”
नद्याः “जर्मा” जर्मो तरङ्गे “विपश्चित्” विद्वान् सोमः “गौरी

* ‘विप्राः—अलिङ्गः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ७, ३८, २ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, ३८, ४ ।

अधि”* गौर्यामधि [अधोति सप्तम्यर्थानुवादः, माध्यमिकायां
वाचि गौरी गान्धर्वीति वाङ्नामैतत् (निघ० १, ११, ५-६)]
“श्रितः” निवसति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ २ २ २ २ १ ३
दिवोनाभावचक्ष्णोव्यावारे†महोयते ।

२ २ २ २ १ २ ३ २
सोमोयःसुक्रतुःकविः ॥ ४ § ॥

“यः” “सुक्रतुः” सुप्रज्ञः “कविः” क्रान्त-कर्मा “विचक्षणः”
विद्वष्टा स “सोमः” “दिवः” अन्तरिक्षम्यग्न “नाभा” नाभौ
नाभिभूते “अश्याः” अवेः “वारे” बाले “महोयते” पूज्यते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ २ २ २ ३ २ २ २ १ ३
यःसोमःकलशेषा‡अन्तःपवित्रआहितः ।

२ ३ ३ १ २
तमिन्दुःपरिषस्वजे ॥ ५ ॥

* “इदूतौ च सप्तम्यर्थे (१, १, १८)”—इति प्रत्यञ्जभाष्यः ।

† “व्योवारे”—इति ऋ०-पाठः ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २८, १ ।

§ “दिवः”—यः सोमः—इति वि० ।

§ “कलशेषा”—इति ऋ०-पाठः ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २८, ५ ।

“यः” सोमः “कलशेषु” कुशेषु आस्ति; यश्च “पवित्रे”
पवित्रस्य “अन्तः” मध्ये “आ हितः” निहितः, “तं” त्वामंशभूतं
सोमम् “इन्दुः” तदभिमानो सो देवः “परिषस्त्रजे”
प्रविशति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१३ ३ १ २ ३१२ २२३१२
प्रवाचमिन्दुरिष्यतिसमुद्रस्याधिविष्टपि ।

२ ३ १ २ ३१२
जिन्वन्कोशमधुश्रुतम् ॥ ६ * ॥

“इन्दुः” सोमः । उन्दो क्लेदणे (र० प०)—इत्यस्य रूपम्
क्लेदनवांस्त्व “मधुश्रुतं” मधुनश्चावकं द्रोण-कलशं “जिन्वन्”
प्राणयन् पूरयन्नित्यर्थः । समुद्रस्यान्तरिक्षस्य “अधिविष्टपि”
विष्टब्धे स्थाने “वाचं” “प्रेष्यति” प्रेरयति ; पवित्रे पूयमानः
शब्दं करोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १
नित्यस्तोत्रावनस्यातिङ्गनामन्तःसबद्धेषाम् ।

१ १२ २२ ३ २
हिन्वानोमानुषायुजा ॥ ७ † ॥

“नित्यस्तोत्रः” सन्ततस्तोत्रः “वनस्यातिः” वनानां स्वामी,
सोमः “मानुषा” ज्ञानुषाणि “युजा” युग्मानि‡ अङ्घ्रीनैकाहा-

* ऋ० वे० ६, ७, १८, ६ ।

† ऋ० वे० ६, ७, २८, १ ।

‡ “युजा—योगेन”—इति वि० ।

अकानि^१ “हिवानः” प्रीणयन् “सबर्दुधाम्” अमृतसदृशाति-
प्रियवचनानि दौग्धीम्^२ “अन्तः” स्तोत्रृणां मध्ये स्थितां
“धेनां” स्तुतिरूपां वाचं^३ गृणात्विति शेषः ॥

“धेनामन्तसबर्दुधाम्”—“धीनामन्तस्सबर्दुधस्सः”—इति
पाठौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

१ २   ३ २   ३ १ २
आपवमानधारयरयि^४ सहस्रवर्चसम् ।

१ १ १   ३ १ १
अस्मेइन्दोस्त्राभुवम् ॥ ८ ॥

हे “पवमान” पूयमान ! पुनान ! वा “इन्दो” सोम ! त्वं
“सहस्रवर्चसं” बहुद्वीति^५ “स्त्राभुवम्” शोभन-भवनं “रयिं”
धनम् “अस्मे” अस्मासु “धारय” प्रक्षिपेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ १ ३ १   ३ १ ३ २ ७   ३ १ २   २ २   ३ १
अभिप्रियादिवःकर्वावर्वाप्रःसधारयासुतः ।

१ २   ३ १ २
सोमोहिन्वेपरावति ॥ ९ ॥ ४

* द्विनैकसप्त्याद्यनेकाहम्, द्वादशदिनातिरिक्तसप्त्याद्यं सप्तम्, अष्टौनमन्यत् द्वात्रिंशत् ।

† ‘सबर्दुधं’—‘सुखदोष्णं’—इति वि० ।

‡ ‘धेनां’—‘धेनूनाम्’—इति वि० । ‘धेना’—इति निघण्टौ वाङ्नामसु ऊन-
चत्वारिंशत्तमं प्रथम् (१, ११) ।

॥ सू० वे० ६, ७, ३८, १ ।

§ सू० वे० ६, ७, ३८, २ ।

“कविः” क्रान्तकर्मा, “सुतः” अभिषुतः, सोमः “परावति”
विप्रकृष्टे देशे स्थितः सन् “विप्रः” मेधावो “सधारया” स्वस्य
धारया “दिवः” द्युलोकस्य “प्रिया” प्रियाणि स्थानानि “अभि”
लक्ष्य “हिन्वे” प्रेरयति ॥

“दिवःकविः”—“दिवस्पतिः”—इति पाठौ, “हिन्वेपरा-
वति”—“हिन्वेपरानोअर्षति”—इति च, “सुतः”—“कविः”—इति च

॥ ८ ॥ ४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

अथ उत्तेशुष्मासइति चतुर्थे खण्डे—

विद्यमानं पञ्चर्षं सूक्तं,

, तत्र प्रथमा ।

१ २ १ २ ३ १ २ २ १ २ २ २
उत्तेशुष्मासईरतेसिन्धोहर्मैतिवस्वनः ।

३ १ २ २ २
वाणस्यचोदयापविम् ॥ १ * ॥

हे सोम ! “ते” तव “शुष्मासः” शुष्मा वेगाः “उत् ईरते”
उद्गच्छन्ति । तत्र दृष्टान्तः—“सिन्धोः” समुद्रस्य “अर्भैरिव”

“प्रियं” देवानां प्रीतिकरं “हरिं” हरितवर्णं “अद्रिभिः”
 आवभिः अभिषुतं “मधुघृतं” मधुनी रसस्य आवयितारं “पव-
 मानं” सोमम् “अव्याः” अवेः “वारैः” वालैः “परि ह्विन्वन्ति”
 ऋत्विजः परिप्रेरयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २

३ ४ २ १ ३

आपवस्वमदिन्तमपवित्रन्धारयाक्वे ।

३ २ ३ १ २ १ १ ३

अर्कस्ययोनिमासदम् ॥ ४ * ॥

हे “मदिन्तम” मादयित्वतम ! “क्वे” क्रान्तकर्षण ! सोम !
 “अर्कस्य” अर्चनीयस्य इन्द्रस्य† “योनिम्” उदरभूतं स्थानम्
 “आसदं” प्राप्तुं‡ “पवित्रम्” अतीत्य “धारया” सम्पातेन “आ
 पवस्व” अभिसुख्येन चर ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २

३ १ २ ३ १ ३ १ २

सपवस्वमदिन्तमगोभिरञ्जानोअक्तभिः ।

१ २ ३ १ २

एन्द्रस्यजठरंविश ॥ ५ ग ॥ ५

* ऋ० वे० ६, ८, १५, ६ ।

† ‘अर्कोद्गोणकलशः अथवा अर्कश्चादित्यः अथवा आदित्यरश्मयोऽर्कः अथवा
 अर्का मन्त्रालेषां योनिं स्थानम्’—इति वि० ।

‡ ‘आसदम्—आसीदम्’—इति वि० ।

ग ऋ० वे० ७, १, ७, ५ ।

हे “मदिस्तम” मादयिद्वतम् । सोम ! “अतुभिः” अक्षान-
साधन-भूतैः “गोभिः” गोर्विकारैः पयोभिः “अक्षानः” अज्य-
मानः संस्तूयमानः स त्वं “पवस्व” चरत । “अनन्तरम्
“इन्द्रस्य” “जठरम्” उदरम् “आविश” प्रविश ॥ “एन्द्रस्यजठर-
विश” — “इन्द्रइन्द्रायपीतये” — इति पाठौ ॥ ५ ॥ ५

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमे-खण्डे —

अयावीतीति त्वचात्मकम् प्रथमं सूक्तम्,

तच्च प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३

अयावीतीपरिस्त्रवयस्तइन्दोमदेष्टा ।

३ १ २ ३ १ २ ३

अवाहन्नवतीर्नव ॥ १ * ॥

हे “इन्दो” सोम ! “अया” अनेन रसेन “वीती” वीत्यै
इन्द्रस्य भक्षणाय “परिस्त्रव” परिचर । कीदृशेन रसेनेत्यत
आह — “ते” तव “यः” रसः “मदेषु” सङ्ग्रामेषु “नवतीर्नव”
नवनवति-सङ्ख्याकाः शत्रुपुरीः “अवाहन्” जघान । इमं
सोमरसं पीत्वा मत्तः सन्निद्रउत्तनङ्ख्याकाः शत्रुपुरीः जघानेति
आत्मा-रसो जघानेत्यस्य चारः ॥ १ ॥

३० आ० ४, १, १, २ (१ आ० ५, १४०) = ३० वे० ७, १, १५, १ ।

‘अया’ — अनेन, वीत्या मार्गेण परिचर — इति वि० ।

अथ द्वितीया ।

१ २ २ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २
पुरःसद्य इत्याधिये दिवोदासाय शम्बरम् ।

• १ २ २ ३ २ ३ १ २
अधत्यन्तुर्वशं यदुम् ॥ २ * ॥

“सद्यः” एकस्मिन्नेवाहनि† “पुरः” शत्रूणां पुराणि सोम-
रसः अवाहन् । “इत्याधिये” सत्य-कर्मणेषु “दिवोदासाय”
रात्रि “शम्बरं” शत्रु-पुराणां स्वामिनम् “अध” अथ अनन्तरं
“त्य” तं “तुर्वशं” तुर्वश-नामानं राजानं दिवोदास-शत्रुं
“यदुम्” यदु-नामकञ्च राजानमवाहन् । [अत्रापि सोमरसं
पीत्वा मत्तः सन्निद्रः सर्वमेतदकार्षीदिति सोमरसे कर्त्तृत्वमुप-
चर्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २
परिनो अश्वमश्वविज्ञो मदिन्दो हिरण्यवत् ।

१ २ ३ २ ३ १ २
क्षरासहस्रिणीरिषः ॥ ३ ग ॥ ६ †

हे सोम ! “अश्ववित्” अश्वस्य लभकः त्वं “नः” अस्माकम्
“अश्व” “गोमत्” गीयुक्तं “हिरण्यवत्” हिरण्योपेतं पञ्चादि-

* ऋ० वे० ७, १, १८, २ ।

† ‘सद्यः—सद्योदेव’—इति वि० ।

‡ ‘इत्या—इदानीन्’—इति वि० ।

ग ऋ० वे० ७, १, १८, ३ ।

धनञ्च “परि चर” । अपिच “सहस्रिणीः” बह्वनि* “इषः”
अस्मानि चर ॥

“परिनः”—“परिणः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ६

अथ तृचात्मके द्वितीय-सूक्ते—

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ १४ ३ २ ३ १ २

अपघ्नन्पवतेमृधोपसोमोअरावणः ।

२ ३ १ २ ३ २

गच्छन्निन्द्रस्यनिःकृतम् † ॥ १ ‡ ॥

“सोमः” “मृधः” हिंसकान् शत्रून् “अपघ्नन्” मारयन्
“अरावणः” सक्तौ सत्यां धनानामदातृं च “अप” घ्नन्
“इन्द्रस्य” “निष्कृतं” स्थानं “गच्छन्” प्राप्नुवन् “पवते” धारया
चरति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ १ १ १ २ २ १ १ ३ १ २ २ २

महोनोरायआभरपवमानजक्षीमृधः ।

१ २ ३ २ ३ १ २

रास्मेन्दोवीरवद्यशः ॥ २ § ॥

* ‘सहस्रिणीः’—सहस्रसंख्याता इषः अस्मानि—इति वि० ।

† “निष्कृतम्”—इति ख० पु० म० पु० पाठः ।

‡ ख० पा० ६. १, २, १४ (२भा० १८४०)=ख० वे० ७, १, २२५ ।

§ अपेत्युपसर्गद्वयदर्शनात् प्रकृत्यस्याऽऽतिः ।

§ ख० वे० ७, १, १२, १ ।

हे “पवमान !” “इन्दी” सोम ! “नः” अस्माकं “महः”
महान्ति “रायः” धनानि “आ भर” आहर “वृधः” हिंसकान्
शत्रून् “जहि”* मारय “वीरवत्” पुत्राद्युपेतं “यशः” कौर्त्तिञ्च
“रास्व” अस्मभ्यं देहि ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
नत्वाशतञ्चनहृतोराधोदित्सन्तमामिनन् ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
यत्पुनानोमखस्यसे ॥ ३ ॥ ७

हे सोम ! “राधः” धनं† “दित्सन्तम्” आदातुमिच्छन्तं
“त्वा” त्वां “शतञ्चन” बहुवोऽपि “हृतः” हिंसकाः शत्रवः‡ “न
मामिनन्” न हिंसन्ति । कदा ? इत्यत्राह—“यद्” यदा
“पुनानः” पूयमानः त्वं “मखस्यसे” धनं धातुमिच्छसि§ ॥३॥७

अथ तृचात्मके तृतीय-सुक्ते—

प्रथमा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
अयापवस्वधारयाययासूर्यमरोचयः ।

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
द्विग्वानोमानुषीरपः ॥ १ ॥ ॥

* संवितायां “जहि”—इति दीर्घान्तं श्रूयते, इत्यत्र इति (६.१.१२५) तत्र दीर्घः ।

† ऋ० वे० ७, १, १३, २ ।

‡ ‘राधः—धनस्य’—इति वि० ।

§ ‘हृतः—हरयशीलाः’—इति वि० ।

§ ‘मखस्यसे—यज्ञसमये यज्ञं त्वं यदा करोषि’—इति वि० ।

॥ ऋ० ऋ० ६, १, १, ७ (१भा० ५.४०)=ऋ० वे० ७, १, ११, १ ।

हे सोम ! “मानुषीः” मनुष्याणां हितानि “अपः” उदकानि
 “हित्वानः” प्रेरयन् त्वं “यया” “धारया” “सूर्यम्” “अरोचयः”
 प्रकाशयसि तथा “अया” अनया धारया “पवस्व” चर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 अयुक्तसूरणतश्मयमानोमनावधि ।

३ १ २ ३ १ १
 अन्तरिक्षेणयातवे ॥ २ * ॥

“पवमानः” पूयमानः सोमः “मनावधि” मनुष्येभ्यस्तस्मिन्
 मनुष्यइत्यर्थः । “अन्तरिक्षेण” “यातवे” गन्तुं “सूरः” प्रेरक-
 स्यादित्यस्य “एतश्म” [अश्वनामैतत् (निघ० १, १४, १०)]
 अश्वं “अयुक्त” युक्ते ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ ३ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ ३ १ २
 उतत्याहुरितोरथेसूरोअयुक्तयातवे ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ २
 इन्द्रिन्द्रइतिब्रुवन् ॥ १ ‡ ॥ ८

“उत” अपि च “इन्द्रः” सोमः “इन्द्र इति ब्रुवन्” “त्याः”

* ऋ० वे० ७, १, २१, १ ।

† “ब्रूवन्”—इति ऋ० पु० पाठः ।

‡ ऋ० वे० ७, १, १, ४ ।

तान् “हरितः” हरितवर्णान् अश्वान् “सूरः” सूर्यस्य “रथे”
“यातवे” गन्तुम् “अयुक्त” युनक्ति*॥

“रथे”—“दश”—इति पाठो ॥ ३ ॥ ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य नवमस्याध्यायस्य
पञ्चमः खण्डः† ॥ ५ ॥

अथ षष्ठे खण्डे ‡—

अग्निंवदति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ ३ १ २ ३ २ ३
अग्निंवोदेवमग्निभिःसजोषा

१ २ ३ १ २ ३ १ २
यजिष्ठन्दूतमध्वरेकृणुध्वम् ।

१ २ २ ३ १ २ ३ १ ३
योमन्त्येषुनिध्रि विवर्त्तावा

१ २ ३ १ २ ३ २
तपूर्मूर्द्धाघृतान्नःपावकः ॥ १ ॥ ॥

* ‘एतदुक्तमभवति—यदा सोमस्य इन्द्रस्य वाक्कानं क्रियते तदा सूर्यो रथे नियुक्तः
स्यात् यातवे गमनाय’—इति वि० ।

† ‘उक्तं बहिष्यवमानम्’—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमाज्याग्नि’—इति वि० ।

॥ य० वे० १५, ६९=ऋ० वे० ५, २, ३, १ ।

हे देवाः ! “वः” यूयं “देवं” द्योतमानम् “अग्निम्”
 “अध्वरे” कौटिल्य-रहिते यज्ञे “दूतं” “क्षणध्वं” कुरुत । कौ-
 टिशम् ? “अग्निभिः” अग्नैः “सजोषा” सजोषसम् [द्वितीयार्थे
 प्रथमा (३, १, ८५)] “यजिष्ठ” यष्टृतमं* “यः” अग्निः देवो-
 ऽपि सन् “मर्त्तोरुषु” “निध्रुविः” नितरां ध्रुवस्तिष्ठति । कौटिशः ?
 “ऋतावा” यज्ञवान् सत्यवान् वा “तपुर्मूर्धा” तापकं तेजः†
 “ष्टुतावः पावकः” शोधकं तमग्निं दूतं क्षणध्वमिति योजना॥१

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ३ १ २ २ २ २

प्रोथदश्वेनयवसेविष्यन्

३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ १

यदामहःसंवरणाद्वयस्थात् ।

१ २ ३ २ ३ १ १

आदस्यवातोऽनुवातिशोचि

१ २ २ ३ १ २ ३ १ २

रधस्तोत्रजनकृष्णमस्ति ॥ २ ३ ॥

“यवसे” वासे “अविष्यन्” भक्षयन्वा “प्रोथत्” शब्दं
 कुर्वन् सञ्चरन् वा “अश्वो न” अश्व इव “महः” महतः “संवर-

* ‘यजिष्ठ’—यजनीयम्—इति वि० ।

† ‘तपुः’—तापनशोः, मूर्धा—प्रधानभूतः—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ५, २, ३, १ ।

॥ ‘यवसे’—सन्निधानभूते । ‘अश्वो न’ द्वितीयार्थे सप्तमी । ‘यवसभनविष्यन् भक्ष-
 यन्’—इति वि० ।

णात्” निरोधात् दावरूपोऽग्निः “यदा” “व्यस्यात्” संवृतेषु
वृक्षेषु वितिष्ठते, “आत्” तदा “अस्य” अग्नेः “शोचिः” अर्चिः
“अनु वातः वाति” । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः—“अध” अथानन्तरं
हे अग्ने !, “ते” तव “व्रजनं” वक्त्रं “क्षणमस्ति” । “स”—
इति पूरणम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १२११२ ३१४
उद्यस्यतेनवजातस्यवृष्णो-

४ १२३१२ ३ २
ग्रेचरन्त्यजराद्धधानाः ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३
अच्छाद्यामरूषोधूममणि

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १
सन्दूतोअग्रईयसेहिदेवान् ॥ ३ * ॥ ८

हे “अग्ने ! ” “नवजातस्य” नूतन-प्रादुर्भूतस्य “वृष्णः”
वर्षितुः “अस्य” “ते” तव “अजरा” जरा-रहिता ज्वाला
“द्धधानाः” इध्यमाना या “उच्चरन्ति” उद्गच्छन्ति । हे “अग्ने ! ”
“अरूषः” आरोचमानः “धूमः” धूमयुक्तः “दूतः” त्वं “द्या-
मच्छ”[†] द्युलोकं प्रति “समेधि” सम्यग् गच्छसि, पश्चात् तव-
त्यान् “देवान्” इन्द्रादीन् “इयसे हि” प्राप्नोषि खलु, [यद्वा, हे

* ऋ० वे० ५, २, ३, ३ ।

† ‘अच्छ—आप्तम्’—इति वि० । संज्ञितायाम् “अच्छा”-इति दीर्घान्
अक्षरे, तत्र निपातस्य चेति दीर्घः ।

अग्ने ! त्वदीयो यो धूमः द्युलोकं प्रति एषि गच्छति, पुण्य-
व्यत्ययः ; त्वमपि देवान् प्राप्नोषि ॥

“एषि”—“एति”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ८

अथ तमिन्द्रमिति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,*

तत्र प्रथमा ।

१२ २२ ३२ ३१ ३१ १
तमिन्द्रं वाजयामसि महेवृत्राय हन्तवे ।

१ २२ ३ १ २

सवृषावृषभो भुवत् ॥ १ ॥

यजमाना आहुः—“तं” पूर्वोक्तम् “इन्द्र” “वाजयामसि”
वाजयामः सोमेन स्तुतिभिः “वाजवन्तं” बलवन्तं कुर्मः । कि-
मर्थम् ? “महे” महान्तं “वृत्राय” अपामावरकं वृत्रासुरं
“हन्तवे” हन्तुं सोम-पानेन मत्तः स्तुतिभिर्वा स्तुतः सन्
वृत्रहन्तवे [वाजयामसि—वाजवन्तं करोतीत्यर्थे “तत्करोतीति
(३, १, २५ वा०) णिच्, “णाविष्ठवत् (३, १, २५ वा०)”—
इति णेरिष्ठवद्भावात् “टेः (६, ४, १५५)”—इति टि-लोपः,
“विश्रतोर्लक् (५, ३, ६५)”—इति मतपो लुक्] । “वृषा”
धनानां सेक्ता दाता “सः” इन्द्रः “वृषभः” अस्माकं स्तोत्रुणां
सोमस्य दातृणां धनादि-सेचको दाता “भुवत्” भवतु ॥ १ ॥

● ‘मैत्रायणसामवेदम्’—इति वि० ।

† ७० आ० १, १, ३, ५ (१ भा० २८६४०) = ७० वे० ६, ६, १९, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ १ १८ २२ ३ १८ १८ ३ १८ २२ १ २

इन्द्रःसदामनेकृतओजिष्ठःसबलेहितः ।

१ ३ ३ ३ २३ ३ १

द्युम्नीश्लोकीससोम्यः ॥ २ * ॥

“सः” इन्द्रः “दामने” स्तोत्रभ्यः धनादि-दानायैव “कृतः” प्रजापतिना सृष्टः । किञ्च “ओजिष्ठः” ओजस्वितमः “सः” एवेन्द्रः “बले” बलवति सोमे प्रजापतिना सृष्टिकाले निहितः सोम-पानार्थञ्च निहित इत्यर्थः । “द्युम्नी” [“द्युम्नं द्योततेर्यं यो वाक्त्रं वेति (निरु० ने० ५, ५) यास्केनोक्तत्वात्] यग्रस्वी अन्नवान् वा अतएव “श्लोकी” श्लोकः स्तुतिः तद्वान् “सः” इन्द्रः “सोम्यः” सोमार्हो भवति ॥

“बले”-“मदे”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १३ ३ १८ २२ ३ १२ ३ १ २

गिरावज्जोनसम्भृतःसबलोअनपच्यतः ।

३ २ ३ १८ २२

ववक्षउग्रोअस्तुतः ॥ ३ ॥ १०

* ऋ० वे० ६, ६, १२, ३ ।

† ‘श्लोकी’—‘श्लोकैर्मन्त्रैर्योऽतिष्ठत्यो गीयते सः श्लोकी’—इति वि० ।

‡ ‘सोमैर्यः’—‘समाम्यते स ओम्यः’—इति वि० । ‘‘ओमसमर्हति सः’’—इति

पा० ४, ४, १२० ।

॥ ऋ० वे० ६, ६, १२, ४ ।

हे “अध्वर्यो !” “अद्विभिः” आवभिः “सुतम्” अभिषुतं
 “सोम” “पवित्रे” “आनय” प्रापय । एषदेव दर्शयति—
 “इन्द्राय” इन्द्रस्य “पातवे” पानाय “पुनाहि” पुनीहि पावय ॥
 “आनय”-“आसृज”—इति पाठौ, “पुनाहि”-“पुनीहि”—
 इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१११२ ३ १२ २२७ -कर २२
 तवत्यइन्दोअन्धसोदेवामधोर्व्याशत ।

१० ४ १ २
 पवमानस्यमरुतः ॥ २ * ॥

हे “इन्दो” सोम ! “तव” सम्बन्धिनं “मधोः” मदकरस्य
 “पवमानस्य” पूयमानम् “अन्धसः” अन्नं [तत्र कर्मणि षष्ठी
 (३, १, २५)] “त्ये” ते इमे “देवाः” इन्द्रादयो “मरुतश्च”†
 एवम्भूतमन्नं “व्याशत” व्याप्नुवन्तीत्यर्थः ॥
 “व्याशत”-“व्यश्रुत”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ३ १ २ ३२७ ३ १ २ ३ १ २
 दिवःपीयूषमुत्तमसोममिन्द्रायवज्रिणे ।

३ २ ३ १ २
 सुनोतामधुमत्तमम् ॥ ३ ‡ ॥ ११

* ऋ० वे० ७, १, ८, २ ।

† ‘मरुतः—मरुतो देवाः अथवा मरुतः रक्षयः’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ८, २ ।

हे अध्वर्यवः ! यूयं “मधुमत्तमम्” अतिशयेन माधुर्योपेतं
 “दिवः” द्युलोकस्य “वीयूषम्” अमृतभूतम् “उत्तम” श्रेष्ठं
 “सोम” “वज्रिणे” वज्रवते “इन्द्राय” “सुनोत”* अभि-
 शुणुत ॥ ३ ॥ ११

॥ वैरूपम्† ॥ अध्वर्यो२३४आ । त्रिभायिःसू३ता३म् ।
 सोमा१पा२३४वी । आ३आ१नाया२ । पुना२३ । द्यौन्द्रा३४
 औ३होवा । यपा३त्तवे२३४५ ॥ (१) तव३त्या२३४ई । दो
 आ३न्धा३सा३ः । दे॒वा२मा२३४धोः । वा॒या१शा३ता२ ।
 पवा२३ । मा॒ना३४औ३होवा । स्पम३रू३ता२ ३४५ ॥ (२)
 दि॒वःपी२३४यू । षमु३त्ता३मा३म् । सोमा२मा२३४ईन्द्रा ।
 याव३ज्ञायि३णा२यि । सु॒नो२३ । ता॒मा३४औ३होवा ।
 धुम३त्तमा२३४५म् (३) ॥ २० ॥ [१]

* संहितायां “सुनोता” — इत्याकारान्नं श्रूयते, तच्च द्यौचोवदत्येतन्नामिदं इति
 (६, ३, ११५) योगविभागाद्दोषः ।

† “माधवी वैरूपम्” — इति ख० पु० पाठः ।

‡ क० मा० ४ प्र० १ अ० १० सू० ।

॥ आशुभागवम् ॥ अध्वर्यो^{१ १२ १} अद्रि^१ । मिःसू^१रताम् ।
 सोमस्य^१वा^२शयि^१ । त्रा^१आ^२रना^३र^४३४या^१ । पुना^१द्वा^२शयिन्द्रा^३
 २ । यपा^{३ १} । ता^१र^४३४वो^{५ ५}द्वा^{१ २ १}शयि^२ ॥ (१) तवत्य^१इन्द्रो^२ । अ
 भ्रा^२ज्ञाः^१ । दा^१यि^२वाम^३धो^४शः^१ । वा^१या^२र^३ग्रा^४३४ता^५ । पवा^१
 मा^२शना^३ । स्य^{३ २}मा^१ । रू^१र^४३४तो^{५ ५}द्वा^{३ १ २}शयि^२ ॥ (२) दिवःपी^{३ १ २}
 यूषम्^{१ २} । उक्ता^१श्रमा^२म् । सोम^१मिन्द्रा^२शः^१ । या^१वा^२र^३आ^४र^५३
 ४यि^५णा^१यि^२ । सु^१नो^२ता^३श्रमा^४शः^{३ २} । धु^१मा^२शः^३ । ता^१र^२३४मो^५ इ^५
 द्वा^५यि^५(३) ॥ १ * ॥ [२]

॥ मार्गीयवम् ॥ अध्वौ^{१ २ १ १}होवा^१ । र्यो^१आ^२शः^१ । द्रिभा^{१ २}
 यिःसू^{३ ०}र^५३४ताम्^{१ २} । सोम^{१ २}स्यवि^{१ २} । त्रा^{१ २}आ^३ना^४शया^{१ २}रः^{१ २} । पुना^{१ २}
 द्वा^१ । औ^२श्र^१हो^५यि^{१ २} । हो^१र^५३४न्द्रा^{१ २} । या^१र^५पा^२र^३३४औ^{५ २ २}होवा^{१ २} ।
 ए^२शः^{१ १ १ १ १} । तवे^{१ २}र^१३४५ ॥ (१) तवौ^१होवा^१ । त्या^१आ^२शयि^१ । दो^{३ २}

* क० गा० ४ प्र० २ ख० १ सा० ।

† “मासोयवास्य” — इति च० पु० पाठः ।

^{२ ३} ^५ ^{१२२ १२} ^{१ १} ^{१२}
 अन्धार३४साः । देवामधोः । वियाशाशता२ । पवा ।
^२ ^२ ^३ ^५ ^{१ १} ^३ ^{५२ २}
 चा । औ३होयि । मार३४ना । स्यारमार३४औहो
^२ ^१ ^{११११} ^{५२ १ २} ^{१ १}
 वा । ए३ । रुता२३४५ ॥ (२) दिवौहोवा । पौ३र ।
^{३ १ ३} ^५ ^{१२ ३ २} ^{१ २}
 षमुत्तार३४माम् । सोममिन्द्रा । यवाज्रा१यिणा२यि ।
^{१२} ^२ ^२ ^३ ^५ ^{१ १}
 सुनो । चा । औ३होयि । तार३४मा । धूरमार३४
^{५२ २} ^{२ १} ^{११११}
 औहोवा । ए३तमार३४५म् (३) ॥ २ * ॥ [३]

^२ ^२ ^२ ^{१२}
 ॥ सौमित्रम् ॥ अ॒ध्वर्यो॑ अ॒द्रिभिः॑ मु॒ताश्मे । सोम
^{२ २} ^२ ^{१ २} ^२
 म्यवि॒त्रे । आ॒र१२३ । नया३४३ । पू२३ना । होन्द्रा
^१ ^४ ^५ ^४ ^५ ^२ ^२
 र॒ओर३ । यपो॒वा । ता॒५ १६॒चायि ॥ (१) तवत्यइन्दो
^१ ^{१२२ २ २} ^२ ^१
 अन्धसा३ण । देवामधोर्वि । आ॒र१२३ । शता ३४३ ।
^१ ^२ ^२ ^१ ^४ ^५ ^४ ^५
 पा२३वा । माना॒र॒ओर३ । स्यसे॒वा । रु॒५ तो ६॒चा
^{२ २ २} ^२ ^{१२ २ २}
 यि ॥ (२) दिवःपी॒यूषमु॒त्तमा॑श्मे । सोममिन्द्राय । वा

२१२३ । जिणा३४३यि । मूर३नो । तामा२ओ२३ ।

धुमोवा । ता५मोईचायि(३) ॥ ३ * ॥ [४]

॥ ऐतम ॥ अध्व । एआध्वा । र्यीअद्रि । भा३

यिः । द्रा२यिभा२३४ओ३होवा । मूर३४ताम् । सोमा

म्या२३४वी । चआ३ । चारआ२३४ओ३होवा । ना२३

४या । पुना३४२३४यिन्द्रा । यपा३ । या२पा२३४ओ

होवा । ती२३४वे ॥ १ ॥ तव । एतावा । त्यइन्दे । आ३ ।

दो२आ२३४ओ३होवा । धा२३४साः । देवा२मा२३४धोः ।

विया३ । वा२या२३४ओ३होवा । शा२३४ता । पवामा

२३४ना । स्यमा३ । स्या२मा२३४ओ३होवा । रु२३४

ताः ॥ (२) दिवः । एदायिवाः । पीयूषम् । ऊ३ । षा

२मूर३४ओ३होवा । ता२३४माम् । सोमा२मा२३४यिन्द्रा ।

यवा३ । या१रवा२३४ औ३होवा । औ३र३४णे । सु३नो३ता
 २३४मा । धु३मा ३ । धू३रमा२३४ औ३होवा । ता २ ३ ४
 माम्(३) ॥ ४ * ॥ [५]

॥ धुरासाकमश्वम् ॥ अ३ध्वर्या३आ३ । हौ३र३हो३३ । द्वि
 मिःसु३ता३म् । हौ३र३हो३३यि । सोम३म्यवा३यि । हौ३
 हो३३ । च३भानया३ । हौ३र३हो३३यि । पु३नाहीन्द्रा ३ ।
 हौ३र३हो३३ । य३पातवा३यि । हौ३र३हो३३२३४५ई । डा ॥ (१)
 तव३त्यआ३ । हौ३र३हो३३ । दो३अ३न्धसा३ । हौ३र३हो३३
 यि । दे३वामधो३ । हौ३र३हो३३यि । वि३याश३ता३ । हौ३
 र३हो३३यि । प३वमा३ना३ । हौ३र३हो३३ । स्य३मरु३ताः ३ ।
 हौ३र३हो३३२३४५ई । डा ॥ (२) दि३वःपी३यू३ । हौ३र३हो३३
 १ । ष३मुत्त३मा३म् । हौ३र३हो३३यि । सोम३मिन्द्रा ३ ।

^५ ^१ ^२ ^५ ^२ ^{२ २ १}
 द्यौश्चो३१ । यवज्जिणा३यि । द्यौश्चो३१यि । सुनोतामा
^५ ^१ ^२ ^५ ^१
 ३ । द्यौश्चो३१ । धूमत्तमा३म् । द्यौश्चो३१२३४५ई ।
 डा(३) ॥ ५ * ॥ [६]

१ २ १ २ १ २ १
 ॥ विलम्बसौपर्णम् ॥ अध्वर्या॑ अद्रिभिः सुतम् । ईय
^१ ^२ ^{३ ४} ^{४ ४ ५ ६} ^१ ^२ ^१
 इयाहायि । सोमम्यवित्रा । द्यौश्चो३१यि । ना२३४
^५ ^{१ २} ^१ ^१ ^२ ^{५ ६} ^{२ २}
 या । पूना३उवा३ । द्यौश्चो३१यिन्द्रा२३४ओद्योवा । यपा
^{१ १ १ १ १} ^{१ २ १ १ २ १} ^० ^{१ १ १} ^१
 तवे२३४५ ॥ (१) तवत्यइन्द्रो अन्धसः । ईयइयाहायि ।
^{४ ४ ४ ४ ५ ६} ^१ ^१ ^१ ^५ ^{१ १}
 देवामधोर्विया । द्यौश्चो३१यि । शा२३४ता । पावा३
^१ ^{१ २} ^{५ ६} ^१ ^{३ १ १ १ १}
 उवा३ । मारनार२३४ओद्योवा । स्यमरुतार२३४५ ॥ (२)
^{१ १ १ २ १ २} ^१ ^{१ १} ^१ ^{३ ४ ५ ६ ७ ८} ^{५ ६}
 दिवः पौयूषमुत्तमम् । ईयइयाहायि । सोममिन्द्रायवा ।
^१ ^२ ^१ ^५ ^{१ २} ^१ ^{१ २}
 द्यौश्चो३१ । द्यौश्चो३१यिणायि । सूना३उवा३ । ता२मा
^{५ ६} ^१ ^{३ १ १ १ १}
 २३४ओद्योवा । धूमत्तमा२३४५म् (३) ॥ ६ * ॥ [७]

* ज० गा० ४ प्र० २ ख० ५ पा० ।

† ज० गा० ४ प्र० २ ख० ६ पा० ।

॥ सौपर्णम्* ॥ अध्वर्य्योवा । द्रायिभायिःसूर३४

ताम् । सोमाम्यवायि । चआरनार३४या । पूरना ।

हार३यिन्द्रा । यापातवा । औ३होवा ॥ (१) तवत्य

ओवा । दोअन्धार३४साः । देवामधाः । वियार३शा

र३४ता । पारवा । मार३ना । स्यामरुता । औ३

होवा ॥ (२) दिवःपीयोवा । षामुत्तार३४माम् । सो

मामिन्द्रा । यवार३आर३४यिणायि । मूरनो । तार३

मा । धूमत्तमाम् । औ३र३होवा । हो ५ ई । डा(३)

॥ १३ ॥ [C]

॥ रोहितकुलीयोत्तरम् ॥ अध्वर्य्याअद्रिभायिः । सु

तारम् । सोमाम्यवित्रआनार३या । पूनार३हायिन्द्रा२१ ।

यपो२३४वा । ता५वोई३हायि ॥ (१) तवत्यइन्द्रोआ ।

* "हृत्सौपर्णम्"—इति ख० पु० पाठः ।

† ऊ० मा० १६ प्र० २ अ० १२ सू० ।

२. ^{१२२ २ २१२ २ १ १}
धसा२ः । देवामधोर्वियाशा२३ता । पावा२माना२३ ॥

^{२ १ ५ ४ ५ २ १ २२ १२ २ १}
स्यमो२३४वा । रुप्रतोद्दहायि ॥ (२) दिवःपौयूषम् । त

^{१२ २ २ १ २ १ १}
मा२म् । सोममिन्द्रायवज्रा२३यिणायि । सूनो२तामा

^{२ १ ५ ४ ५}
२३ । धुमो२३४वा । ताप्रमोद्दहायि (३) ॥ १४ * ॥ [८] ११

धर्त्तादिव इति लृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम् ।†

तत्र प्रथमा ।

^{२ १ ३ २ ३ २ २ २}
धर्त्तादिवःपवतेकृत्योरसो

^{१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २}
दक्षोदेवानामनुमाद्योनभिः ।

^{१ १ १ २ ३ ३ १ २ २ २}
हरिःसृजानोअत्योनसत्वभि

^{२ ३ १ २ ३ २}
वृथापाजासिष्ठाणुषेनदौघा ॥ १ ‡ ॥

* क० गा० १६प्र० १७० १४सा० ।

† 'अमिसोमासन्वायवदति बृहत्याः, धर्त्तादिवो जगत्वः विष्टुभो रूपेण'—इति वि० । यथा पूर्वममिसोमासदति (२, १, ८, १=३भा० ४०१४०) तथैवात्र धर्त्तादिवदति भावः ।

‡ क० गा० ६, २, २, ५ (२भा० १८१४८) = अ० वे० ७, २, १, १ ।

“धर्त्ता” सर्वस्य धारकः सोमः “दिवः” अन्तरिक्षात् अन्तरिक्षस्थितात् दशापवित्रात् “पवते” पूयते । कौटुशः सोमः ? “कृत्यः” कर्त्तव्यः शोधयित्वर्थः । “रसः” रसात्मकः । “देवानां” “दक्षः” बलप्रदः [यद्वा, दक्षः प्रवर्धनीयो देवानामर्थाय] । तथा “नृभिः” नेष्टभिः ऋत्विग्भिः “अनुमाद्यः” अनुमादनीयः स्तुत्यो वा । शेषः प्रत्यक्षकृतः । “हरिः” हरितवर्णः । “सत्वभिः” प्राणिभिः अस्मदादिभिः “सृजानः” सृज्यमानः “अत्यो न” अश्वइव [स यथा शिक्षितोऽनायासेन गच्छति तद्वत्] “वृथा” अप्रयत्नेन “पार्जासि” बलानि स्वीयान् “कण्वे” कुरुते “नदीषु” वसतीवरीषु ताभिरित्यर्थः ॥

“कण्वे”-“कण्वते”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३
शूरोनधत्तआयुधागभस्व्योः

१ १ १ २ २ १ २ २ २ २
स्वाऽऽसिषासन्वथिरोगविष्टिषु ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३
इन्द्रस्यशूष्ममीरयन्नपस्युभि

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
रिन्दुर्द्विन्वानोअज्यतेमनीषिभिः ॥ २ * ॥

अयं सोमः “गभस्व्योः” हस्तयोः “आयुधा” आयुधानि

“शूरो न” शूर इव “धत्ते” धारयति,* “स्वः” स्वर्गं सुख-साधनं
यज्ञं वा “सिषासन्” सम्भक्तुमिच्छन् “रथिनः” रथवान् [रथा-
दिन-प्रत्ययः] “गविष्टिषु” यजमानस्य गवामेषणेषु सक्तु यजमा-
नो ह्यहं गो-सम्भजनाय रथवानित्यर्थः ! “इन्द्रस्य” “शुभम्”
बलम् “ईरयन्” प्रेरयन् “इन्दुः” सोमः देवः “अपस्युभिः”
कर्मेच्छुभिः† “मनीषिभिः” मेधाविभिः ऋत्विग्भिः “हिवानः”
प्रेर्यमाणः “अज्यते”‡ गोभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
इन्द्रस्यसोमपवमानजर्मिणा

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
तविध्यमाणोजठरेष्वाविश ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
प्रनःपिन्वविद्युदभ्रेवरोदसी

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
धियानोवाजा उपमाद्विशश्वतः ॥ ३ ॥ १२

हे “सोम !” “पवमान” पूयमान ! त्वं “तविध्यमाणो” वद्धि-
यमाणः§ सन् “इन्द्रस्य” “जठरेषु” “जर्मिणा” प्रभूतया

* ‘ससि-परशु-पाश-प्रभृतीनि यथा शूरः धारयति तद्वत् सोमः धारयतीति
शुक्-शुव-यह-चमसान्यायुधानि गमकगोः’—इति वि० ।

† ‘अपस्युभिः—अपदच्छद्भिः ऋत्विग्भिः’—इति वि० ।

‡ ‘अज्यते—अज्य क्षेपणे, अज्यते’—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ७, १, १, १ ।

§ ‘तविध्यमाणः—सूयमानः’—इति वि० ।

धारया “आ विश” जठर-प्रदेशस्य बाहुल्यात् बहुवचनम्* “नः”
 अस्मदर्थं “विद्युत्” “अभेव” अभ्राणौव सा यथा अभ्राणि
 दोग्धि तद्वत् “प्र पिन्व” ध्रुव “रोदसी” द्यावापृथिव्यौ† किञ्च
 “धिया” कर्मणाः‡ “नः” अस्मभ्यं “ग्रक्षतः” [बहुनामैतत्
 (निघ० ३, १, ५)] बह्वन् “वाजान्” अत्रान् “उप” समोपे
 “माहि” निर्माहि ॥

“माहि”-“मासि”—इति पाठो, “नः”-“न”—इति च ॥३॥१२

॥ उदङ्गार्गवम् ॥ ^{१ २ १} धत्तादायिवार३ः । ^{१ १} पवतायिका

^{१ २ १} २३ । ^{१ २ १} त्वीयोरसाः । ^{१ २ १} दक्षोदायिवार३ । ^{१ २ १} नामनूमार३ ।

^{१ २ १} दीयोनूभायिः । ^{१ २ १} हरिःसार्ज्जार३ । ^{१ २ १} नोअतायियो२३ ।

^{१ २ १} नासत्वभायिः । ^{१ २ १} वुथापाजा२३ । ^{१ २ १} सिक्कणूषा२३यि । ^{१ २} ना

^{१ २} दीषुवा३१उ ॥ (१) ^{१ २ १} शूरोनाधार३ । ^{१ २ १} तन्नायूधार३ । ^{१ २} गा

^१ भस्तिथोः । ^{१ १} सुवःसायिषा२३ । ^{१ १} सन्नथायिरो२३ । ^{१ २ १} गाविष्टि

* ‘जठरेषु आवेश’—सप्रभ्या बहुवचनं हि हनेकवचनस्य स्थाने दृश्यम् ।

† ‘प्र पिन्व’—पुनःपुनः पूरय दीपयास्मान् विमुदधे ‘धिया’ अभाषौव रोदसी
 द्यावापृथिवी व्याप्य’—इति वि० ।

‡ ‘धिया’—बुद्ध्या—इति वि० । “नोः”—इति निघण्टौ कर्मनामलोकेविभक्ति-
 नसंशयः (१, १) ।

षू। इन्द्रस्याशू२३। अमौराया२३न्। आपस्युभायिः।

इन्दुर्चायिन्वा२३। नोअज्याता२३यि। मानौषिभा३१

उ॥(२) इन्द्रस्यासो२३। मपवामा२३। नाऊर्मिणा।

तविद्यामा२३। णोजठारा२३यि। षूआविशा। प्रनः

पायिन्वा२३। विद्यदाभ्रे२३। वारोदसायि। धियानो

वार३। जाउपामा२३। ह्यौश्वता३१उवार३४५ (३)

॥ १४ * ॥ [१]

॥ कावम् ॥ धर्त्तावा। दिवःपवतेका। त्वियोरा

सारः। दक्षोदेवानामनुमा। दियोन्दभा२यिः। चरिः

सृजानोअतियो। नसत्वाभा२यिः। वार्था ३ पाजा।

सिक्कणूषा२यि। नादा३यिषू५वा६५६ ॥(१) शूरोवा।

नधत्तमायुधा। गभस्तायो२ः। स्वःसिषास्वथिरो।

गविष्टायिषूँ । इन्द्रस्यशुक्लमीरयान् । अपसूमारश्चिः ।

आयिन्दुर्ह्ययिन्वा । नोअज्यातारश्चि । मामाश्चिषा

पुयिभादपुद्दयिः ॥ (२) इन्द्रोवा । स्यसोमपवमा । नज

म्रायिणा २ । तविध्यमाणोजठरायि । पुष्पावायिशा २ ।

प्रनःपिन्वविद्युदभ्रे । वरोदासारश्चि । धायाश्नोवा ।

जाउपामारश्चि । ह्रीशाश्चाप्रतादपुद्दः (३) ॥ १६ * ॥ [२]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ धर्त्ताऽपुदि । वाशःपावतेका ।

त्वीयोरसोदक्षोदेवानामनुमा । दीक्ष्योनृश्भायिः । हरा

श्चिःअजानोअत्योमत्व । भिर्वारश्चि । ऊन्मायि । पा

श्चा । सायिकृण्वेनदारयिषवाउ ॥ (१) आशू । रो

नधत्तपायुधागमत्योःस्वःसिषासन्प्रयिरो । गाश्वायिष्टा

यिषू । इन्द्राश्चस्यशुक्लमीरयन्पस्य । भिरारश्चिन्दः ।

^१ ऊम्मायि । ^२ हा३यिन्वा । ^१ नोअज्यतेमना^२यिषिभाउ ॥ (२)

^१ भायिरायि । ^२ द्रस्यमोमपवमानऊर्म्मिणातविष्यमाणोजठरा

^१ यि । ^२ षू३आवा३यिशा । ^१ प्रना२ःपिन्विद्युदभ्रेवरोद ।

^१ सीधार३या । ^२ ऊम्मायि । ^१ नो३वा । ^२ जाउपमाहिशा^१

^३ श्वताउ । ^१ वा३४पु(३) ॥ १५ * ॥ [३]

॥ शाकरम^१ ॥ ^२ छाउधात्ता । ^२ दार३४यि । ^२ वःपवते

^१ कृत्वियोरसा । ^१ एच्चिया । ^१ एहिया३४ । ^१ छाउदात्ताः ।

^१ दार३४यि । ^२ वानामनुमादियोनृभिः । ^१ एच्चिया । ^१ एच्चि

^२ या३४ । ^१ छाउहारीः । ^१ सा२३४ । ^२ जानोअत्योनसत्त्व

^१ भिः । ^१ एच्चिया । ^१ एच्चिया३४ । ^१ छाउवार्था । ^१ पार३४ ।

^२ जासिक्कणुपेनदीषुवा । ^१ एच्चिया । ^१ एच्चिया३४ । ^१ छाउ ॥ (१)

^१ छाउपूराः । ^१ ना२३४ । ^१ धत्तआयुधागभस्सोः । ^१ एच्चि

^२या । ^{१ २ २}एहिया३४ । ^{१ २}हाउह्वाः । ^१सा२३४यि । ^{२२}षास
^२नृथिरोगविष्टिषु । ^{१ २ २}एहिया । ^{१ २ २}एहिया३४ । ^१हावायिन्द्रा ।
^१स्या२३४ । ^२गुह्यमीरयन्नपस्यभिः । ^{१ २ २}एहिया । ^{१ २ २}एहिया
^{३४}३४ । ^१हावायिन्द्रः । ^१हा२३४यि । ^{२२ २}नानोअज्यतेमनी
^{१ २ २}षिभिः । ^{१ २ २}एहिया । ^५एहिया३४ । ^१हाउ ॥ (२) ^१हावायि
^१न्द्रा । ^१स्या२३४ । ^{२२ २}सोमपवमानऊर्मिणा । ^{१ २ २}एहिया ।
^{१ २ २}एहिया३४ । ^१हाउतावायि । ^१ध्या२३४ । ^{२२ २}माणोजठरेष्ठा
^{१ २ २}विश । ^{१ २ २}एहिया । ^१एहिया३४ । ^१हाउप्रानाः । ^१पा२३४
^२यि । ^२नविद्युदम्भेमवरोदसौ । ^{१ २ २}एहिया । ^{१ २ २}एहिया३४ ।
^१हाउधाया । ^१नो२३४ । ^{२२ २}वाजाउपमाहिशश्चतः । ^{१ २}एहि
^२या । ^{१ २ २}एहिया३४ । ^५हाउ । ^४हो५ई । ^{३ २}डा(ह) ॥ २० * ॥ [४]

^{३ २ ४}॥ वासिष्ठमः ॥ ^{३ २}उज्जवायि । ^{३ २ ४ २ ५}धर्ता३४औहोवा । ^१दि

* क० गा० १७ प्र० १ अ० २० सू० १ ।

+ “उज्जवायि वासिष्ठम्”—इति अ० ५० पाठः ।

वां । पवते । कृत्वियोरसाः । दक्षा३४औहोवा । दे

वा । ना३मनु । मादियोनृभायिः । हरा३४औहोवा ।

सृजा । नो३अति । योनसत्वभायिः । वृथा३४औहोवा ।

पाजा । सिक्कणु । षे । नदा३यिषू५वा६५६ ॥ (१) शु

रा३४औहोवा । नधा । ता३आयु । धागभस्तियोः ।

सुवा३४औहोवा । सिषा । सा३नृथि । रोगविष्टिषू ।

इन्द्रा३४औहोवा । स्यशू । ष्मा३मौर । यन्नपस्युभा

यिः । इन्द्रू३४औहोवा । द्विन्वा । नो३अज्य । ते । म

ना३यिषा५यिभा६५६यिः ॥ (२) इन्द्रा३४औहोवा । स्य

सो । मा३पव । मानजर्म्मिणा । तवा ३४ औहोवा ।

य्यमा । णो३जठ । रेषु३आविशा । प्रना३४औहोवा ।

पिन्वा । विद्य द । भ्र३वरोदसायि । उज्जवायि । धिया

^{३४ ४२ ५} ३४ औक्षोवा । ^{१२} नोवा । ^{२ १} जाउप । ^{२२} मा । ^{३१ ४} हिशाश्वा

पूताई५६ः(३) ॥ १६ * ॥ [५]

॥ वायोरभिक्रदन् ॥ ^{२ १२ ११ २२ १' २२} धर्त्तादिवःपवतेकृत्वियौ । ^१ हो
^२ यिरासाः । ^{१ २ २ २ २} दक्षोदेवानामनुमादियोऽनृशभायिः । ^१ हरिः
^{२ २} दृजानोअतियोनसाऽत्वाशभायिः । ^{३ ५} वार३४र्या । ^३ पार३४
^५ जा । ^{१ २ २ २} सायिकृणुषाशयि । ^१ चार३यि । ^{२ ४} नदाशयिषू५वाइ
^{१ २ २ १ २ १ २ २ १ २ २} पू६ ॥ (१) ^{१ २} शुभ्रो नधत्तआयुधागभौ । ^१ होस्तायोः । ^१ स्वःसि
^२ षासन्नथिरोगवाऽयिष्टाशयिषू । ^२ इन्द्रस्यशुभ्रममीरयन्नपाऽ
^{२ २ १} स्यूशभायिः । ^{३ ५} आर३४यिन्दूः । ^{३ ५} चार३४यिन्वा । ^{१ १} नोअ
^{२ १} ज्यताशयि । ^१ हार३यि । ^{२ ४} मनाशयिषा५यिभाइ५६र्यिः ॥ (२)
^{१ २} इन्द्रस्यसोमपवमानश्रौ । ^{१ २ २ २ १ २ २} होम्नायिणा । ^{१ २ २} तविष्यमाणो
^{२ २ १ २} जठरेषुआऽवाशयिशा । ^१ प्रनःपिन्वविद्युदम्बेवरोऽदाशसा

* ज० गा० १३प्र० १ अ० १६ सू० १ ।

+ "वायोरभिक्रदन्" — इति ख० पु० पाठः ।

यिं । धा२३४या । नो२३४वा । जा२उपमा३ । हा२

३ । हि३शा३श्वा३ता३५ईः(३) ॥ १८ * ॥ [६] १२

अथ प्रगाथरूपे तृतीयसूक्ते—

प्रथमा ।

१२ ३ २७ ३ १३क १२ १२३ १ २
यदिन्द्रप्रागपागुदग्न्यग्वाह्यसेनृभिः ।

१२ १ १२ १२ १ २ ३ १ ३ १ २
सिमापुरुनृषूतोअस्यानवेसिप्रशङ्कतुर्वशे ॥ १ ३ ॥

हे “इन्द्र ।” “यद्” यदि “प्राक्” प्राच्यां दिशि वर्त्तमानैः
[सप्तम्यां प्राक्-शब्दात् विहितस्यास्तातेः ॥ “अर्चेलुगिति (५, ३, ३०)
लुक्], यदि वा “अपाक्” प्रतीच्यां दिशि वर्त्तमानैः, यदि वा
“उदक्” उदीच्यां दिशि वर्त्तमानैः यद्वा “न्यक्” नीच्यां दिशि अ-
धस्ताद्वर्त्तमानैः [“न्यधीच (६, २, ५३)”—इति प्रकृतिस्वरत्वम्,
“उदात्तस्वरितयोर्यणः (८, २, ४)”—इति परस्यानुदात्तस्य स्वरि-
तत्वम्] ; एवञ्चूतैः “नृभिः” स्तोत्रभिः त्वं “ह्यसे” स्व-स्व-का-
र्याय आह्वयसे [“हिंसिमयेष्ठेन्द्रसिमइतिवैश्वेष्ठमाचक्षतइति
वाजसनेयकम्] । यद्यप्येवं बहुभिराह्वयसे तथापि “अनवे”

* ऊ० गा० २३प्र० २ सू० १८ सू० ।

† उक्ती माध्यन्दिनः पवसानः, इदानीं श्रृङ्गानुत्थाने—इति वि० ।

‡ ऊ० गा० ३, २, ४, ७ (१ भा० ५७१४०) = ऊ० वे० ५, ७, १०, १ ।

॥ “दिक्शब्देभ्यः सप्तमीप्रत्ययौ प्रथमाभ्यां दिग्देशकालोच्यताम्”—इति पा०
५, ३, २७ ।

अनुर्नाम राजा तस्य पुत्रे राजर्षौ “पुरु” बहुलं “नृषूतः” नृभि-
स्तदीयैः स्तोत्रभिः प्रेरितः “असि” भवसि राज्ञो हितकरणे त्वां
स्तोतारः प्रीणयन्तीत्यर्थः [सु प्रेरणे, अस्मात् कर्मणि निष्ठा
“तृतीया कर्मणि (६, २, ४८)”—इति पूर्वपद-प्रकृति-स्वरत्वम्]
अपिच हे “प्रशर्द्ध” प्रकर्षेण शर्द्धयितरभिभवितरिन्द्र ! “तुर्वशे”
—एतत्क्षञ्जको राजनि नृषूतोऽसि नृभिः प्रेरितोऽसि भवसि ॥१॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १

यद्धारुमेरुशमेभ्योवाक्केतुपइन्द्रमादयसेसचा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १

कण्वासस्त्वास्तोमेभिर्ब्रह्मवाहसइन्द्रायच्छन्त्यागहि ॥२॥१३

“यद्धारु” यद्यपि “रुमे” रुमादिषु चतुर्षु राजसु हे “इन्द्रः !
त्वं “सचा” सह “मादयसे” मादयसि तथापि “ब्रह्मवाहसः”
ब्रह्मणां स्तोत्राणां वोढारः अथवा अन्नानां वोढारः “कणासः”
कण्वगोत्रा ऋषयः “स्तोमेभिः” स्तोत्रैः स्तोत्रसमूहैः सह “इन्द्रः !”
त्वाम् “आयच्छन्ति” आयमयन्ति अतस्त्वम् “आगहि” शीघ्र-
मागच्छ [गमेर्लोपि छान्दसः (२, ४, ७३) शपो लुक्] ॥ १

“स्तोमेभिर्ब्रह्मवाहसः”—“ब्रह्मभिः स्तोमवाहसः”—इति
पाठो ॥ २ ॥ १३

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
॥ नैपातिथम् ॥ यदिन्द्रप्रागपागुदाशे । नायम्वा

८ यसायिनृभीः३ । हा । औहो२३४हा । सिमा२
 १२ १२२ १ ११ ७ १ ३२ ५
 पुहृनुषूतोअ । सियानवे२३ । हा । औहो२३४हा ।
 २ २ ३ ३ ३२ ५ १ १ २ ५२
 असत्विप्रागा३ । हा । औहो२३४हा । धा२त२३४औ
 २ ५ १ १ १
 होवा । बा२३४शे ॥ (१) अमिप्रशर्दतुर्वशा३ण । आसि
 २ १ २ १ ३ ३२ ५ १ १२२
 प्रश । धतुर्वशे३ । हा । औहो२३४हा । यदा२रुमे
 १२२ १२ ११ ७ १ ३२ ५ १
 रुशमेश्या । वकायिहपार३ । हा । औहो२३४हा । इ
 २ १ ३ ५ १ १ २ ५२
 न्द्रामादा३ । हा । औहो२३४हा । या२सा२३४औ
 २ ५ १ २ २ १ १
 होवा । सा२२४चा ॥ (२) इन्द्रमादयसेसचा३ण । आ
 २२ १ १ २ ३ ३२ ५
 यिन्द्रमाद । यसायिसचा३ । हा । औहो२३४हा ।
 १ १ २ १२ २ १ १ ७ १ ३२ ५
 कणा२सस्वास्तोमेभिर्भ । ह्यावाहसार३ । हा । औ
 १ १ १ ३ ३ ३२ ५
 हो२३४हा । इन्द्रायाक्का३ । हा । औहो२३४हा ।
 १ २ ५२ २ ३ ५
 ता२आ२३४औहोवा । गार३४ही (३) ॥ १५ * ॥ [१] १३

अथ प्रगाथे चतुर्थसुक्तेः—

प्रथमा ।

३१२ ३१२ ३१२ ३२ ३१११२
 उभयं शृण्वन्न इन्द्रो अर्वागिदं वचः ।

३१ २ ३२ ३१ २ ३१२ २२ ३१ २
 सत्राच्यामघवांसोमपीतये धियाशविष्ठ आगमत् ॥ १ ॥

“उभयं” स्तोत्रात्मकं शस्त्रात्मकञ्चोभयविधम् “इदं” “वचः”
 “अर्वाग्” अस्मदभिमुखम् इन्द्रः “शृण्वत्” शृणोतु त्वञ्च “मघ-
 वान्” धनवान् इन्द्रः “सत्राच्या” अस्माकं सह अञ्चल्या, “धिया”
 युक्तः सन् “शविष्ठः” अतिशयेन बलवान् “सोमपीतये” सोमस्य
 पानाय “आगमत्” अगच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१७ ३१ २ ३१२ २२ ३१२ ३१२
 तं हि स्वराजं वृषभन्तमोजसाधिषणे निष्टतत्तुः ।

३२ ३१ २ ३१२ २२ ३१ २ ३ २३ १२
 उत्तोपमानाम्प्रथमोनिषीदसिसोमकामं हिते मनः ॥ २ ॥ १४

“तं हि” तं खल्विन्द्र “स्वराजं” स्वयमेव राजमानो “धिषणे”
 द्यावापृथिव्यौ “वृषभं” जगदुपकारकं वृष्टेर्वर्षकम् “ओजसा”
 बलेन “निष्टतत्तुः” सञ्चरतुः “उत” अपिच यस्मादेवं तस्मात् हे

* ‘अध्यायाकं साम’—इति वि० ।

† ङ० आ० ३, १, ४, ८ (१ भा० ५८१४७) = ङ० वे० ६, ४, २५, १ ।

‡ ङ० वे० ६, ४, २५, १ ।

इन्द्र ! उपमानभूतानामन्येषां देवानां मध्ये “प्रथमः” मुख्यः
सन् “निषीदसि” वेद्यां सोमकामं “हि” खलु ते मनः ॥

“ओजसा”-“ओजसः”—इति पाठौ ॥ २ ॥ १४

॥ वयश्चम् ॥ उभय^२ष्टणवच्चनार्ण^२ । आयिन्द्रो^१२

^{१२} अर्वागिदं वचार^१३ः । ^{१ २ २} होवा^{१२}र्हायि । ^{१२ १२ १} सत्राचियामघवा

^१ रन् । ^{२ २ १} सो । ^{२ ५} मापा^{११२}र्हायि । ^{११२} तार^१३४यायि । धियाश

^१ विष्ठआ^{२ १}२३होयि । ^{४ ५} गमात् । ^{२ २} औ^१२३होवा ॥ (१) धिया

^२ शविष्ठआ^१गमा^{१ १ १२}३दे । ^१ धाया^{१ १ १२}२शविष्ठआ^१गमा^१३त् । हो

^{१ २} वा^{१ १ १२}र्हायि । ^१ त^{२ २ १}च्चिस्वराजा^१२वृषभाम् । ^{२ २ १} तामो^१३हायि ।

^{४ ५} जा^{१ २}३४सा । ^{१ १} धिषणे^{१ १}निष्टतार^{२ १}३होयि । ^{२ १} क्षतः । औ^{१ १}२३

^{४ ५} होवा ॥ (२) ^{१ २} धिषणे^{२ १}निष्टत^{१ १}क्षतू^{१ १}३रे । ^{१ १} धायिषा^{१ १}२णे^{१ १}निष्ट

^{१ २ १} क्षत^{१ २ १ १ १}३ः । ^{१ २ १} होवा^{१ २ १ १}र्हायि । ^{१ २ १ १} उतो^{१ १}पामा^{१ १}२प्रथमो । नायि

^{१ १}षाश्चायि । ^{३ ५}दार३४सायि । ^{१२ २}सोमकाम०द्वितार३यिचो

^{२ १}यि । मना । ^{४ ५}चौ३चोवा । ^४चो५ई । डा(३) ॥ १६* ॥ [१]

॥ वाशम् ॥ ^२उभय०शा । ^{१ २}णवाच्चा३ना२ः । ^{१ २}इन्द्रो

^२अर्वागिदांवा३चा२ः । ^{१ २ २}सत्राचामघवांसोमपायिता३या

^{१२}३यि । ^१धियाशा २ ३ वा ३यि । ^{१ १ ५ २ २}ष्टार३आ२३४चौहोवा ।

^३गा २ ३ ४मात् ॥ (१) ^{१ २}धियाशवायि । ^{१ २}छत्रागा३मा२त् ।

^{१ २}धियाशविष्टत्रागा३मा२त् । ^१त०द्विस्त्राजं वृषभन्तामो३

^१जासा२ । ^१धिषणे२३ना३यिः । ^{१ १ ५ २ २}तारता २ ३ ४चौहोवा ।

^२क्षार३४तः ॥ (२) ^{१ २}धिषणेनायिः । ^{१ २}तताच्चा३तूरः । ^१धि

^२षणे निष्टताक्षा३तूरः । ^{१ २ २ २}उतोपमाना३मप्रथमोनिषायिदा३

सा^१रयि^२ । सोमका^१र^२मा^१श्म^२ । हारयिता^१र^२३४^५औ^५द्योवा^५ ।

मा^१र^५३४नाः(३) ॥ ७* ॥ [२] १४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथाष्टम-खण्डे —

लक्षात्मके प्रथमसूक्ते —

प्रथमा ।

११ १११ १११ ११ ११ ११ १
पवस्वदेवआयुषगिन्द्र^१गच्छतु^१तेमदः ।

१११ १११ १
वायुमारोह^१धर्मणा ॥ ३ ॥

हे सोम ! “देवः” द्योतमानः त्वं “पवस्व” धारया क्षर ।
अपिच “ते” तव “मदः” मदकरः रसः “आयुषक्” तम्
“इन्द्र” प्रति “गच्छतु” अपिच त्वं “वायुं” “धर्मणा” धार-
केण रसेन “आरोह” प्राप्नुहि ॥

“देवः”-“देव”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* क० गा० १८प्र० १५० ७षा० ।

† ‘उक्तानि वृत्तानि’—इति वि० ।

‡ क० आ० १, २, १, ५ (१भा० ३७पृ०)=क० वे० ७, ४, २३, १ ।

अथ द्वितीया ।

१२ ३ १२ ३ १ २ ३ १ २
पवमाननितोशसेरयि सोमश्वाय्यम् ।

१ २ ३ १ २ २
इन्दो समुद्रमाविश ॥ २ * ॥

हे “पवमान !” “इन्दो !” “सोम !” त्वं “श्वाय्यं”
श्रवणीयं “रयि” श्रवणां धनं “नि तोशसे” अतितरां पीडयसि†
स त्वं “समुद्र” द्रोणकलशम् “आ विश” प्रविश ॥

“इन्दो”-“प्रियः”—इति पाठो ॥ २ ॥

अपघ्नन्पवसेमृध इति तृतीयाः‡ ।

३ १ २ ३ १ २
अपघ्नन्पवसेमृधः० ॥ ३ ॥ १५

ऋचः प्रतीकमिदम् ॥ सा च छन्दस्यान्नाता (६, १, १, ६ =
२भा० ४८ पृ०) व्याख्याता च ॥ ३ ॥ १५

२ १ १ १ १ २
॥ सुरुपाद्यम् ॥ पवसदा रयि । इया रइया । व
२ १ १ १ १ २ २ १
आयूषा रक् । इन्द्रङ्गच्छा र । इया रद्रया । तुतेमा

* छ० वे० ७, ४, २१, ५ ।

† ‘तोशसे’—तंश दाने ददासि—इति वि० ।

‡ अ० आ० १, १, ६ (२भा० ४८ पृ०) = छ० वे० ७, १, २४, ४ ।

दा॒रः । वा॒यु॒मा॒रो॒र । इ॒या॒र॒इ॒या । च॒ध॒र्मा॒र॒श्णा॒३

४३ ॥ (१) प॒व॒मा॒ना॒र । इ॒या॒र॒इ॒या । नि॒तो॒शा॒सा॒र॒यि ।

रा॒यि॒सो॒मा॒र॒इ॒या । अ॒वा॒आ॒या॒र । इ॒न्दो॒स॒मू॒र । इ॒या

र॒इ॒या । द्र॒मा॒वा॒र॒यि॒शा॒३४३ ॥ (२) अ॒प॒घ्न॒न्पा॒र । इ॒या

र॒इ॒या । व॒से॒मा॒र्चा॒रः । क॒तु॒वि॒त्सो॒र । इ॒या॒र॒इ॒या ।

म॒म॒त्सा॒रा॒रः । नु॒द॒स्वा॒दा॒र॒यि । इ॒या॒र॒इ॒या । व॒यु

ज्जा॒र॒श्ना॒३४३म् । ओ॒र॒३४५ई । डा॒(३) ॥ १७ * ॥ [१]

॥ भा॒स॒म्† ॥ प॒व । स्वा॒दा॒यि । वाः । ई॒या । आ

यू॒षा॒र॒क् । आ॒यि॒न्द्र॒ङ्ग॒च्छ । तु । तौ॒श्चो॒ । वा॒हा

यि । म॒दा॒रः । वा॒यू॒३३म् । आ॒रो॒र॒३४औ॒क्षो॒वा ।

च॒ध॒र्मा॒णा॒३ ॥ (१) प॒व । मा॒श्ना । ना॒यि । ई॒या । तो

शा॒सा॒र॒यि । रा॒यि॒सो॒म । आ॒वौ॒श्चो॒ । वा॒दा॒यि ।

* ऊ० गा० ४ प्र० २ ख० १७ सा० ।

† “गायत्रीभासम्”—इति ख० पु० ।

^१इ^१या^१श्म^१ । इ^१न्दो^१श्च^१ । सा^१र^१मू^१र^१३४^४औ^४क्षो^४वा^४ । द्र^१मा^१
^३वि^३शा^३॥(२) अ^५प^२ । घ्ना^२इ^४न्पा^५ । वा^४ । इ^१या^१ । सा^१यि^१
^२मा^२र्द्वा^२रः^२ । क्रा^१तु^२वि^२त्सो^२ । म^२ । मौ^२श्चो^२ । वा^२च्चा^२ । त्सा^२रः^२ ।
^१नु^१दा^१श्च^१ । स्वा^१र^१दा^१र^१३४^४औ^४क्षो^४वा^४ । व^१यु^१ञ्ज^१ना^१श्म^१(३)

॥ १८ * ॥ [२]

^५॥ का^२क्षी^४वन्त^५म् ॥ प^१व^२स्वा^४इ^५दे^५व^५आ^५यु^५षा^५क् । इ^१न्द्रा^१
^२ङ्ग^२च्छ^२ । तु^२ते^२म^२दा^२श्च^२ । औ^२श्च^२ । हा^२हो^२यि^२ । वा^२यू^२मा^२र^२
^२श्चो^२ । ह^२धौ^२हो^२यि^२ । औ^२क्षो^२र^२३४^४वा^४ । मा^५प^५णो^५इ^५हो^५यि^५ ॥(१)
^५प^५व^५मा^५न^५नि^५तो^५श^५सा^५यि^५ । र^२या^२यि^२त्सो^२म^२ । अ^२वा^२यि^२या^२श्म^२ ।
^२औ^२श्च^२ । हा^२हो^२यि^२ । इ^२न्दो^२सा^२र^२श्म^२ । द्र^२मौ^२क्षो^२यि^२ । औ^२
^२क्षो^२र^२३४^४वा^४ । वा^५प^५यि^५शो^५इ^५हो^५यि^५ ॥(२) अ^५प^५घ्ना^५इ^५न्प^५व^५से^५म्
^२धाः^२ । क्रा^२तु^२वि^२त्सो^२ । म^२म^२त्स^२रा^२श्च^२ । औ^२श्च^२ । हा^२हो^२यि^२ ।

* क० गा० ४ प्र० १ अ० १८ सू० १ ।

+ “काक्षीवन्तम्”—इति ख० पु० पाठः ।

॥ ऐडसैन्धुक्षितम् ॥ पवस्वदो । द्यायि । वआय२
 ३षाक् । इन्द्रङ्गक्तुता१यिमा३दाः । वायुमारो२३४
 द्यायि । हाधा३हा । मणा । औ३होवा ॥ (१) पव
 मानो । द्यायि । नितोशा२३सायि । रयि२सोमश्रवा१
 आ३याम् । इन्दोसमो२३४द्यायि । द्रामा३हायि । वि
 शा । औ३होवा ॥ (२) अपघ्न्यो । द्यायि । वसेमा
 २३र्वाः । क्रतुवित्सोममा१त्सा३राः । नुदस्वादो२३४हा
 यि । वायू३द्यायि । जनाम् । औ३होवा । हो५
 ई । डा(३) ॥ १* ॥ [५] १५

अथ द्वितीयसूक्ते लृचात्मके—

अभीनोवाजसातममिति प्रतीकम्,

अभीनोवाजसातमं ॥ १† ॥

सा चान्नाता (६, २, १, ५ = २भा० १६१४०) व्याख्या-
 ताच्च ॥ १ ॥

* क० गा० १० प्र० १ अ० १ सा० ।

† ह० आ० ६, ०, १, ५ (२भा० १६१४०) = ऋ० वे० ७, ४, १२, १ ।

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ २ २ १ १ १ १ २
वयन्ते अस्मिन् राधसो वसोर्वसो पुरुस्पृहः ।

१ २ २, १ १ २ २ २ १ २
निनेदिष्ठतमा इषः स्याम सुमन्ते ते अग्निगो ॥ २ * ॥

हे “वसो” वासयितः ! सोम ! “अस्य” एतादृशस्य “ते”
तव “राधसः” धनस्य “पुरुस्पृहः” बहुभिः स्पृहणीयस्य “वसोः”
वासकस्य त्वदीय-दीयमानस्य वयं नितरां “नेदिष्ठतमाः” अत्यन्त-
मन्तिकतमाः “स्याम” भवेम ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ २ १ ३ १ २
परिस्वस्वानो अक्षरदिन्दुरव्येमदच्युतः ।

२ ३ २ १ १ २ ३ १ १ २ २ २ ३ २
धारायजुर्ध्वरे भ्राजानयाति गव्ययुः ॥ ३† ॥ १६

“गव्ययुः” गोकामः यद्वा क्षीरादि कामयमानः “जुर्ध्वः”
समुच्छ्रितः सर्वेषां मुख्यो “यः” सोमः “भ्राजा न” यथा भ्राजमा-
नया दीप्त्या अन्तरिक्षे गच्छति तद्वत् दीप्त्या सह “अध्वरे”
यज्ञे “धारा” स्पर्शनीयया धारया “याति” गच्छति । “स्वानः”
सुवानः अभिषूयमाणः सः “इन्दुः” सोमः “मदच्युतः” मदार्य

* ऋ० वे० ७, ४, २३, ५ ।

† ऋ० वे० ७, ४, २३, ६ ।

वेदेः प्रेरितः सन् “अव्ये” अवि भवे पवित्रे “पर्यञ्चरत्” परितः
क्षरति ।

“अक्षरत्”-“अक्षाः”—इति पाठो ॥ ३ ॥ १६

॥ गौरीवितम्* ॥ अ^४भी^४ । नो^{१२}वा^४ । ज^४सा^४त^४मा^४म् ।

र^१यि^१म^१र्ष^१ण^१त^१स्पृ^१हा^१२३म् । आ^१यि^१न्दी^१स^१च्चा^१३१२३ । स^४भा

पू^१र्ण^१सा^१म् । तू^१वि^१द्यु^१म्ना^१३१२३म् । वि^४भो^४वा । सा^४पू^४द्दो^४

च्चा^४यि ॥ (१) व^४य^४म् । ते^४आ^४३ । स^४रा^४ध^४सा^४ । व^{१२}सो^{१२}र्व^{१२}सो

पु^१रु^१स्पृ^१च्चा^१२३ः । ना^१यि^१र्नो^१दि^१ष्टा^१३१२३ । त^४मा^४पू^४द्द^४षा^४ । स^१्या^१र्म

सु^१म्ना^१३१२३यि । त^४अ^४वा । ध्वा^४पू^४यि^४गो^४द्द^४च्चा^४यि ॥ (२) परि ।

स^३्य^३स्वा^३३ । नो^४अ^४क्ष^४रा^४त् । इ^१न्दु^१र^१व्ये^१म^१द^१च्यु^१ता^१२३ः । धा^१

रा^२य^२ज^२३१२३ । ध्वो^४अ^४पू^४ध्व^४रा^४यि । भ्रा^१जा^१न^१या^१३१२३ । ति

गो^४वा । व्या^४पू^४यो^४द्द^४च्चा^४यि (३) ॥ १ ॥ [१]

॥ ऐ^३ड्^३क्वी^३त्स^३म् ॥ अ^४भी^४हो^४नो^४२३ । वा^४ज^४सा^४त^४म^४मी^४या ।

* “सङ्गागौरीवितम्”—इति ख० ए० पाठः ।

† क० गा० ५ प्र० १ अ० १६ सू० १ ।

रयिमर्षशतस्पृहम् । आयिन्दोसच्च । स्वभर्णारश्साम् ।
 तूवाश्चायि । द्यून्नाश्चायि । विभासारश्हाश्छम् ॥ (१)
 वयश्चैदीतेरश् । अस्यराधसईया । वसोर्वसोपुरुस्पृहः ।
 नायिनेदिष्ठ । तमाश्चाश्चयिषाः । स्थामाश्चायि । मून्ना
 श्चयिहायि । तेअध्माश्चयिगाश्छम् ॥ (२) परीहिस्थारश् ।
 स्थानोअक्षरदीया । इन्दुरव्येमदच्युतः । धारायज ।
 ध्वोअध्वारश्चरायि । भ्राजाश्चा । नायाश्हा । तिगव्या
 रश्चूश्छम् । ओरश्छम् । डा, इ ॥ ४ * ॥ [२]

॥ शुद्धाशुद्धीयाद्यम् ॥ अभिनीवाजसातमाम् । रयि
 मर्षशतस्पृहम् । इन्दोसच्चस्वभर्णारश्साम् । तुवा
 यिद्यूरश्माम् । वारयि । भामाश्छम् औहोवा । द्वाश्
 श्छम् ॥ (१) वयन्तेअस्यराधसाः । वसोर्वसोपुरुस्पृहः ।

* क० गा० ५प्र० १ख० ५सा० ।

† "पदान्शुद्धाशुद्धीयाद्यम्"—इति ख० पृ० ।

^{१ २} निनेदिष्ठतमा^{१ १ २}आ^२र^{२ १}थिषाः । ^१स्यामसू^१र^१म्ना^१रथि । ते^१र ।

^{३ २} अ^{४ २ २}ध्रा^{३ १ १ १ १}र^{१ १ १ २ २ १ २}थी^१होवा । गा^{२ २ ३ ४ ५ ३}३४५३ ॥ (२) परि^१स्य^१स्वानो^१अ^१त्त

^१रात् । इ^{२ २ १}न्दुर^१व्येम^१द^{१ २ २}च्य^{१ २ २ १}र^१ताः । धा^{१ २ २}राय^१ज^१ङ्घ्रि^१अ^१ध्वा^१र^१थ

^१रायि । स्ना^{२ १ २}जाना^१र^१था^१र^१थि । ग^{३ २}व्या^{४ २ २}र^१थी^१हो

^{३ १ १ १ १}वा । यू^{२ २ ३ ४ ५}३४५ः ॥ ५ * ॥ [३]

॥ कौ^{२ २ १ २ २}च्चाद्यम् ॥ अ^{१ २ १ २}मी^१नो^१वौ^१हो । जा^१सात^१माम् । र

^{१ २}यिम^४र्षा^{१ २ १ २}र । शा^१ता^१र^१ स्पृ^१हा^१द^१५^१ ई^१म् । इ^{१ २ १ २}न्दो^१स^१हो^१हो ।

^{३ २ १}स्ना^१भर्ण^१साम् । तु^१यि^१द्य^१म्ना^१र^१म् । वा^१यि^१भा^१र^१सा^१५^१द्वा^१ई^१५^१ई^१म् ॥ (१)

^{१ १ २}वय^{२ २ १ २}न्त^{१ २}अ^{१ २ ४}थी^१हो । स्या^{१ २ १ २}रा^१ध^१साः । व^{१ २}सो^{१ २ ४}र्व^१सा^१र^१उ । पू^{१ २ ४}रू^१र^१स्यु

^{१ २ १ २}५^{१ २ १ २}द्वा^{१ २}ई^{१ २}५^{१ २}ई^{१ २}ः । नि^{१ २ १ २}नेदि^{१ २}ष्ठौ^{१ २}हो । ता^{१ २}मा^{१ २}इ^{१ २}षाः । स्या^{१ २}म^{१ २}त्त

^{१ २ ४}म्ना^{१ २}रथि । ते^{१ २}आ^{१ २}र^{१ २}ध्रा^{१ २}५^{१ २}यि^{१ २}गा^{१ २}द^{१ २}५^{१ २}ई^{१ २}उ ॥ (२) परि^{१ २}स्य^{१ २}स्वी^{१ २}हो ।

^{३ २ १}नो^१अ^१त्तरा^१त् । इ^{१ २}न्दुर^{१ २}व्या^{१ २}रथि । मा^{१ २}दा^{१ २}र^{१ २}च्यु^{१ २}पु^{१ २}ता^{१ २}द^{१ २}५^{१ २}ई^{१ २}ः ।

गा । औश्चोश्वा ॥ (२) परिस्थखा । नोआक्षाह्रात् ।

औश्चोश्वा । इन्दुरव्येमदच्युता २३४५ । इन्दुरव्यायि ।

मदाच्युताः । औश्चोश्वा । धारायजर्द्धाध्वराश्वि ।

धारायज । ध्वाआध्वाश्रायि । औश्चोश्वा । भ्राजा ।

नयातिगव्ययूः । भ्राजानया । तिगाव्याश्वयूः । औश्चोश्वा ।

औश्चोश्वा । ईश्या । ईश्या ३४ । हा ।

हाउवा ३ । ऊश्चोश्वा ३ ॥ ७ * ॥ [५]

॥ औदलम् ॥ अभीनोवा । जासारतमाम् । रयि

मर्षा ३ । शातस्य २३४हाम् । इदोसद्वा । स्वाभार्षण

साम् । तुवायिद्यू २३४हाम् । वारश्विभा ३ । सा ३४५

चो ३५६हायि ॥ (१) वयन्तेआ । स्पाराध्वसाः । वसो

वसाश्च । पूरुस्य २३४हाः । निनेदिष्ठा । तामा २३४पाः ।

स्यामसू३न्ना३यि । ते३३आ३ । ध्रा३४५यिगो६ह्यायि ॥ (२)

परिस्थि३त्वा । नोआ३३शरात् । इन्दुरव्या ३यि । माद

च्यो३३३ताः । धारायज । ध्वोआ३३ध्वरायि । भ्राजाना

३३या३ । ता३३यिगा३ । व्या३४५यो६ह्यायि (३) ॥ ८॥ [६]

॥ श्यावाश्वम् ॥ अभा३३१यि । नो३वा । जसा । ता

३मम् । एहिया । रा । यिमर्षशा । त । स्पृहा३३म् ।

एहिया३३ । इन्दोसहास्रा३भा३ । णा३३३साम् । ऐहा

३यि । एहिया३३ । तुविद्युमा३वा३यिभा३३ । सा३४५ह्यो

६ह्यायि ॥ (१) वया३३१म् । ते३अ । स्यरा । धा३सः ।

एहिया । वा । सोव३सोप् । रु । स्पृहा३३ः । एहिया

३ । निनेदिष्टाता३मा३ः । आ३३३यिषाः । ऐहा३३यि ।

एहिया३३ । स्यामसून्नायिते३आ३ । ध्रा३४५यिगो६

^५ ^{३२} ^२ ^{४२} ^२ ^५ ^१ ^४ ,
 द्यायि ॥ (१) परा३यि । स्या३स्वा । नौअ । चा३रत् ।

^५ ^१ ^२ ^२ ^१ ^{१२}
 एहिया । आयि । दुरव्येमा । द । च्यता२ः । एहिया

^२ ^२ ^१ ^२ ^४ ^५ ^{३२}
 २ । धारायजुर्हो३श्वा३ । धार३४रायि । ऐहा३र्यि ।

^{१२} ^२ ^२ ^१ ^२ ^४ ^२ ^५
 एहिया २ । भ्राजानयाता३यिगा३ । व्या३ ४ ५ योईहा

यि(३) ॥ १५ * ॥ [७]

^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^१
 ॥ आन्धोगवम् ॥ अभीनोवाजसा१तामाम । रयिम ।

^२ ^१ ^१ ^२ ^२ ^१ ^१ ^१
 षशा२३ता । ऊम्मा२१५२ । स्पृहमिन्दोमच्चम्भर्णसार

^१ ^१ ^१ ^१ ^२ ^१ ^२
 ३४५म् । त्वा३उवा । द्य२न्नाम् । वा२३यिभा । स

^१ ^४ ^४ ^२ ^२ ^२ ^१ ^२
 चाम् । औ२३होवा ॥ (१) वयन्तेअस्यरा१धासाः । वसो

^२ ^२ ^१ ^१ ^२ ^२ ^२ ^१ ^२
 र्व । सोपूर३रू । ऊम्मा२१५२ । स्पृहोनिनेदिष्ठतमा

^३ ^१ ^१ ^१ ^२
 इषा१ः । स्थामा३उवा । सू२न्नायि । ते२३आ । धि

^१ ^२ ^४ ^५ ^२ ^२ ^२ ^१
 गा । औ३होवा ॥ (२) परिस्थस्वानोआ१क्षारात् । इन्दु

२४२ सामवेदसंहिता । [५प्र० १ अ० १६ सू० १, २, ३ ।

१, ३ ३ २२ १ २ १ २ १ २
 चाहो२३४चा । धोअध्वार३रायि । इ॒चा३ । भाजा

४५ २, ३ ५ ३ २ ४ ३ १ १
 ३नाया । चाहो२३४चा । तिगा३व्या५यू६५६ः । हे२३

१ १
 ४५(३) ॥ १२ * ॥ [८]

५ २ २ ४२५ ४२ ५ २ १ २ १
 ॥ साध्रम् ॥ अभीनो३वाजसातमाम् । रयायिमर्षा

१ ३ २ ३ ५ १ २ २ १ २, ३ १ १
 २ । शता३४५ । स्पृ२३४चाम् । इन्द्रोसहस्रभर्णसा२३

१ १ १ २, ३ ५ १ २, ३ ५ ४
 ४५म् । त्वाओ२३४वा । द्यून्नाओ२३४वा । विभा५

५ २ ४ ५ ४२ ५ २ १ २ १
 स॒चाम् ॥(१) वयन्ते३अस्यराधसाः । वसोर्वसा २ उ ।

३ २ ३ ५ १ २ २ २, ३ २ २
 पु॒ह३४५ । स्पृ२३४चाः । निनेदिष्ठतमाइषा१ः । स्यामा

३ ५ १ २, ३ ५ ४२
 ओ॒र३४वा । सू॒न्नाओ२३४वा । तेआ५धिगा३ ॥(२)

५ २ ४, ५ ४२ ५ २ १ २ १ २
 परि॒स्था३स्वानोअक्षरात् । इन्द्रूरव्यारयि । मदा३४५ ।

३ ५ १ २ २ १ २ २ १ २, ३ २ २, ३
 च्यू२३४ताः । धारायज३र्द्धीअध्वरा१यि । भाजाओ२३४

वा । ^५नायाओर ^{१ २ ३}३४ वा । ^५तिगा ^४पृ व्ययूः । ^४होपूई ।

डा(३) ॥ १३ * ॥ [१०]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ ^{४ ३}अभाऽपूयिनः । ^{४ २ ४२}वाहजाऽसाता

^५माम् । ^१रायिमर्षा । ^{२ १ २ २}शाऽतास्पृहाम् । ^{१ १}इन्दोऽस ।

^२हस्ताऽभा । ^१ऊम्नायि । ^{२ २}णाऽसाम् । ^१तृविद्युन्निविभा

^{१ ३ २}सद्वाउ ॥ (१) ^{१ २}हावा । ^{१ २ २ २}यन्तेअस्यराधसोवसोर्वसाउ ।

^{२ १ ३ २}पूऽरुस्पृहः । ^{१ १}निनेऽदि । ^२ष्ठतारऽमाः । ^१ऊम्नायि ।

^२आ ३ यिषाः । ^१स्यामसुन्नेतेआऽधिगाउ ॥ (२) ^{१ २}गोपा ।

^{१ २ २}रिस्यस्वानोअत्तरदिन्दुरव्यायि । ^{२ १ २ २}माऽदाच्यूऽताः । ^{१ २}धा

^१राऽयः । ^२ऊर्द्धीऽभा । ^१ऊम्नायि । ^{१ २}ध्वाऽरायि । ^{१ २}भ्राजा

^२नयातिगाऽव्ययाउ । ^{१ १ १ १}वाऽ४५(३) ॥ १४ † ॥ [११] ।

* क० गा० १७प्र० १अ० १३सा० ।

† क० गा० १७प्र० १अ० १४सा० ।

॥ स्वारकौत्सम् ॥ ^{२ २ २ २}अभीनोवाजाश्सातमाम् । ^{१ २}रयि
^{२ २ २}मर्षशताशस्य ^२इहाम् । ^{२ १ २ २}इन्दोसच्चाश् । ^२स्वाशभाणाश्साम् ।
^१आऽरयि । ^{३ ५}तुविद्युम्नोऽश्चायि । ^{३ २ ३}विभाशसापुद्वाद्दृष्टम् ॥ (१)
^{२ २}वयन्ते ^{२ २}अस्याश्चराधसाः । ^{१ २ २ २ २}वसोर्वसोपुद्वाश्चराः । ^२निने
^{२ १ २ २}दिष्टाश् । ^१ताश्माश्चायिषाः । ^{२ २}आऽरयि । ^{२ २}स्यामसुम्नो
^{५ २ २ ४}ऽश्चायि । ^{२ २}तेऽश्चापुयिगाद्दृष्टम् ॥ (१) ^{२ २}परिस्थस्वा
^२नोश्चक्षरात् । ^{१ २ २ २ २}इन्दुरव्येमदाश्च्युताः । ^{२ २}धारायजश् ।
^{२ १ २ २}धोश्चाध्वाश्चायि । ^{१ २ २ २ २}आऽरयि । ^{२ २ ३ ५}भ्राजानयोऽश्चायि ।
^{३ २ ४}तिगाश्व्यापुयूद्दृष्टम् ॥ (३) ॥ १८ * ॥ [१२]

॥ कार्त्तयज्ञसम् ॥ ^{२ २ २ २}अभीच्चाच्चाउ । ^{३ ५ २}नोऽश्चावा । ^२ज
^{१ २ २ ४ ५}साश्चोश्चोश्चतामाम् । ^{२ १ २ २}रयायिमौश्चोश्चयि । ^{४ ५}आर्षाद् ।
^{५ २ १}च्चाउवा । ^{१ २ १ २}ज्ञतस्यृच्चाश्चम् । ^{२ १}उपा । ^{२ १}इन्दोसच्चस्रभाशर्णा

५ २   १ २   २   ४ ५   ५   २
 ३साम् । तुवऔश्चोश्चि । द्यूम्नाईम् । द्वाउवा । वि
 २ १   ३ १ १ १ १   २   ४   १   ३
 भासद्धम् । उपा२३४५ ॥ (१) वयश्चाच्चाउ । ते २ ३ ४
 ५   १ १ २   १   ४ ५   २ १ २   २
 औ । स्यराऔश्चोश्चि । धासाः । वसाऔश्चोश्चि यि ।
 ४ ५   ५   २ १   १ २   १ २
 वासाद्दु । द्वाउवा । पुरुस्पृहाः२ः । उपा । निनेदि
 २ २   १   २ १ २   २   ४ ५
 षतमाश्चाश्चिषाः । स्यामाऔश्चोश्चि । सूम्नाद्दुहायि ।
 ५   २ २   १ २   ३ १ १ १ १   २ २ २
 हाउवा । तेअधिगो । उपा२३४५ ॥ (२) परीच्चाच्चाउ ।
 २   ५   २ २ १ २   २   ४ ५   २ १ २   २
 स्या२३४खा । नोआऔश्चोश्चि । चारात् । इन्दूरौश्चोश्चि
 २ ५   ५   २ १   १ २
 यि । आव्याद्दुयि । द्वाउवा । मदच्युताः२ः । उपा ।
 १ २ २   २ २ २   २   २   २ १ २   २   ४ ५
 धारायजङ्घीआश्चाश्चिरायि । भ्राजाऔश्चोश्चि । नाया
 ५ ०   २   १   ३ १ १ १
 ६ । द्वाउवा । तिगव्ययूः । उपा२३४५ (३) ॥ १० * ॥ [१३]
 २ २ २   २
 ॥ त्रीतन्वाष्ट्रीसाम† ॥ अभीनोवा । जसाश्चतमाम् ।
 १   २   २   २   २ २ २   १   २   २
 रयायिमर्षाश्चिताश्चि । ए३ । स्पृहमा । इन्दोसद्वाश्चिषा

३ । ए३ । णसमा । तुवायिद्युम्ना३विभा३ । ए३ ।

सहमा(१) ॥ ८ * ॥ [१४] १६

अथ तृतीयसूक्ते —

प्रथमा ।

पवस्वसोममद्यांसमुद्रःपितादेवानांविश्वाभिधाम ॥१॥

हे “सोम ! ” “महान्” “देवेभ्यो” दीप्यमानत्वेन महत्त्व-
युक्तः, “समुद्रः” समुन्दनः यस्मात् समुद्रवन्ति तादृशः, “पिता”
सर्वेषां पालयिता त्वं “देवानां” “विश्वा” विश्वानि सर्वाणि
“धाम” धामानि शरीराणि “अभि” लक्ष्य “पवस्व” चर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

शुक्रःपवस्वदेवेभ्यःसोमदिवेपृथिव्यैश्चप्रजाभ्यः ॥ २ ॥

हे “सोम ! ” “शुक्रो” दीप्तः त्वं “देवेभ्यः” देवार्थं
“पवस्व” चर । किञ्च “दिवे पृथिव्यै” च द्यावापृथिवीभ्याञ्च
ततः “प्रजाभ्यः च” “अ” सुखं कुरु ॥

“प्रजाभ्यः”-“प्रजायै”—इति पाठो ॥ २ ॥

* ऊ० मा० १८ प्र० २ अ० ८ सू० १ ।

† ऊ० मा० १८ प्र० २ अ० ८ सू० १ (१ मा० ८७ प्र० २ अ० ८ सू० १) = ऊ० वे० ७, ५, १०, ४ ।

‡ ऊ० वे० ७, ५, १०, ५ ।

अथ तृतीया ।

^{३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २}
दिवोधर्त्तासिंशुकः पीयूषः सत्ये विधर्मन्वाजीपवस्व ॥ ३ ॥ १७

हे सोम ! “शुक्लः” दौमः “पीयूषः” पातव्यः त्वं “दिवः”
दुलोकस्य “धर्त्ता” धारकः “असि”, “वाजी” बलवान् स त्वं
“सत्ये” सत्यभूते “विधर्मन्” विधर्मणि [विविधानि कर्माणि
ऋत्विजो कुर्वन्ति यस्मिन् ; यद्वा, विविधं सोमादि-हविषां धार-
केऽस्मिन्] यन्ने “पवस्व” चर ॥ ३ ॥ १७

॥ धर्मम् ॥ ^{२२ १} औहोश्वा । ^{२ १} औहोश्वा । ^{२ १ १} औहोश्वा

^{५ २ ५} २३४ औहोश्वा । ^{१ २ २ १ २ २ २ १ २} पवस्वसोममहान्समुद्राः । ^{२ १ २} पितादे

^{१ २ १ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २ १ २ १ २} वाना रविश्च । ^{१ २ १ १ १ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २} उत्तिवामां २३४ ५ ॥ (१) शुक्रः पवस्वदेवेभ्य

^{२ २ १ १ १ १ २ १ २ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २} सोमा २३४ ५ । ^{२ १ २ १ १ १ १ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २} दिवे प्रथिव्यैश्च प्रजाभ्यां २३४ ५ । ^{२ १ २} दिवो

^{२ १ २ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २} धर्त्तासिंशुकः पीयूषा २३४ ५ । ^{२ १ २ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २ २ १ २ २} सत्ये विधर्मन्वाजीपवस्वा

^{१ १ १ १ १ २ २ २ १ १ १ १ २ १ २ २ २ १ २} २३४ ५ ॥ (१) ^{२ १ २ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २ २ २ १ २} पवस्वसोमा २३४ ५ । ^{२ १ २} महान्समुद्राः । ^{२ १ २} पिता

^{१ २ १ १ १ १ २ २ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २} दे रवाना २३४ ५ । ^{२ १ २ २ १ २ १ १ १ १ २ १ २ २ २ १ २} विश्वाभिधामा २३४ ५ ॥ (२) शुक्र

१ ३ ११११ १२१२ २२३ ११११ २१२ २ १
पवस्वार३४४ । देवेभ्यः सोमार३४५ । दिवेपृथिव्या१यि ।

११२ ११११ २१२२१२३ ११११ २ १ १२१२
शच्चप्रचाभ्यार३४५ः । दिवोधर्तासीर३४५ । शुक्रः पीयू

११११ ११२ २ १ १२१२ २३ १ ११११
षार३४५ः । सत्येविधर्मा१न । वाजीपवस्वार ३४५ ।

१२ २ १ १ २ ५२ ५ २ १
औहोश्वार । औहोश्वार३४औहोद्वा । ए३ । धर्मा

१११
२३४५(३) ॥ ८ * ॥ [१]

१ २ १ २ १
॥ आन्धीगवम् ॥ पाश्वास्वा । सोर३मा । ऊम्मार

१२ २१ २१२२१२३ ११११ १ १
१५२ । मद्धान्त्समुद्रः पितादेवानार३४५म् । वायिश्वा३

१ १ १ १ २ ४ ५ ४
उवा । भार३यिधा । मा । औहोवा । होपूई ।

डा(३) ॥ ८ † ॥ [२] १७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

* ऊ० गा० ५ प्र० १ अ० २ सू० १ ।

† ऊ० गा० २१ प्र० ३ अ० ८ सू० १० ।

‡ 'यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम,'—इति वि० ।

अथ नवम-खण्डे—

प्रेष्ठवद्विति त्वचात्मकं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१० ३ १ १ ३ १ ३ १ ३ १
प्रेष्ठवो अतिथिस्तुषेमित्रमिव प्रियम् ।

१ ३ १ ३ १ ३ १ ३
अग्रे रथन्नवेद्यम् ॥ १ ॥

हे “अग्ने!” “वः” त्वां [पूजार्थं बहुवचनम्] “स्तुषे”
स्तौमि अहमुगनेति शेषः । कीदृशम् ? प्रेष्ठम्” अस्माकं
स्तोतॄणां धन-दानेन प्रियतमम् । “अतिथिं” सर्वैरतिथिवत्
पूज्यं [यद्वा, अतः सातत्यगमने (स्वा० प०) ऋतन्त्यङ्गि (उ०
४, २)]—इत्यादिना अतिरिचिन् । सततं देवानां हविः प्रदातुं
गच्छन्तम्] “मित्रमिव” सखायमिव “प्रियं” स्तोतुः प्रीणनकरं
“रथं न” रथमिव “वेद्यं” वेदो धनं धन-हितं लाभ-हेतुं [यथा
स्वामिमत-लाभाय आश्रयन्ते धन-लाभ-हेतुं रथम् ; यद्वा, यथा
रथेन धनं लभन्ते तद्वत् स्तोतारोऽग्नेन धनं लभन्ते, तादृश-
धन-लाभ-कारणम्] । हे अग्ने ! तस्मै हितं वेद्यं त्वां कर्म-
सिद्ध्यर्थम् अहं स्तोता स्तौमीति सम्बन्धः ॥

“अग्ने”—“अग्निम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* इदानीमुक्त्यसामानि भवन्ति औशनं प्रथममुक्त्यम्—इति वि० ।

+ ख० आ० १, १, १, ५ (१भा० १००पृ०) = ख० वे० ६, ६, ५, १ =
प० वे० १२, ५१ ।

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
 कविमिव प्रशंस्यं यन् देवास इति हिता ।

१ २ १ २ ३ २
 निमर्त्तैश्चादधुः ॥ २ * ॥

हे “देवासः” देवाः इन्द्रादयः ! “यम्” अग्निं “मर्त्तैः”
 मनुष्येषु “इति” वक्ष्यमाण-प्रकारेण “हिता” द्विधा†
 “न्यादधुः” गार्हपत्याहवनीयात्मकत्वेन द्विधा निहितवन्तः ।
 तत्र दृष्टान्तः—“कविमिव” “प्रशंस्यं” प्रशंसनाहं कान्त-कर्माणं
 पुरुषं यथा द्विधा कार्यद्वये अन्यो नियोजयति तद्वत् [यथा
 दिवि पृथिव्यां च निहितवन्तः, भूमौ तु हवि राहरणार्थं दिवि तु
 हविः प्रदानार्थमिति द्वैधं निधानं कृतवन्त इत्यर्थः] । तमग्निं
 स्तुषे इति पूर्वेण सम्बन्धः ॥

“प्रशंस्यं”—“प्रचेतसं”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 त्वय विष्टदाशुषो नृः पाहि शृणु ह्ये गिरः ।

१ २ ३ १ २ १ २ १ २
 रक्षातो कमुतन्मना ॥ ३ ‡ ॥ १८

* ऋ० वे० ६, ६, ५, १ ।

† ‘हिता नाम अग्निः’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ९, ५, २ ।

हे “यविष्ठ” युवतम ! [यद्वा, योतेस्तृजन्तस्य इष्टनिः
रूपं देवानां हविषा मिश्रयित्वतम !] इन्द्र ! त्वं “दाशप्रः”
हविर्दत्तवतः “नृन्” कर्मणां नेतृन् यजमानान् “पाहि” धनानां
दानेन रक्ष [नृःपाहीत्यत्र संहितायां “नृन्पे (८, ३, १०)”—
इति नकारस्य कत्वम्, “अभानुनासिक (८, ३, २)”—इति
पूर्वस्थानुनासिकः । किञ्च, “गिरः” त्वद्विषयाः स्तुतीः
“शृणुहि”† अवहितः सन् शृणु । “उत” अपिच “त्मना”‡
आत्मनेव “तोकम्” अस्मदीयं “तनयं” पुत्रं “रक्ष”॥ पालय
[त्मनेति सर्वत्र सम्बध्यते—आत्मना स्वयमेव रक्ष, त्वदन्यं
पालयितारं न विन्दामः त्वमेवास्मदीयम् ॥

“शृणुही”—“शृणुधि”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १८

॥ गायत्र्यौशनम् ॥ प्रेष्ठवाः । अता २३ यिथीम् ।

स्तौषेमित्रम् । इवप्रारक्ष्याम् । अग्निराश्याम् । ना

वारक्षद्वा३४इयिदार३४योईक्षायि ॥ (१) कविमिवा । प्र

श्रसारक्ष्याम् । यान्देवासः । इतिद्वा२३ यिता । नि

* “तुम्हन्दि”—इति पा० ५, ३, ५८ ।

† “शृणुही”—इति दीर्घः संहितायाम् ।

‡ “मन्त्रे व्याख्यादेरात्मनः”—इति पा० ६, ४, १४१ ।

॥ संहितायां “रक्ष” —दीर्घात्, तच्च द्वा३ इति दीर्घः ।

मात्ती३यै३ । पूवा२३च्चा३४यि । दार३४धोई३ ॥ (२)

तुवंयवायि । छदा३४र३षाः । नृडपा३४ष्ट । णु३४गी

३यिराः । रक्षातो३का३म् । जता२३च्चा ३४ ३यि ।

त्मार३४नोई३चायि(३) ॥ ११ * ॥ [१] १८

अथ तृचात्मके द्वितीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

११ ३११
इन्द्र॑नोगधिप्रियस॒त्राजि॑दगो॒ह्य ।

३२३ २१२ ३१२ २२ ३२
गिरि॑र्नविश्वतःपृथुःपतिर्द्वि॒वः ॥ ११ ॥

हे “प्रिय” स्तोत्र॑णां प्री॒णन॑कर ! “सत्राजि॑त्”‡ मह॒तां
शत्रू॑णां जेतः ! हे “अगो॒ह्य” केनापि गु॒हितु॑मशक्य ! “इन्द्र !”
“गिरि॑र्न” पर्व॒त इव॑ग “विश्व॒तः” सर्व॑तः “पृथुः” पु॒थुत॑मः
“द्वि॒वः” स्वर्ग॑स्य “पतिः” ईश्व॑रस्त्व “नः” अस्मान् “आगधि”
आगच्छ ॥

* क० भा० ५ प्र० १ अ० ११ सू० ।

† क० भा० ५, १, १, ३ (१ भा० ८०७ पृ०) = अ० वे० ६, ७, १, ४ ।

‡ ‘सत्राजि॑त्—सदाजिता’—इति वि० ।

ग ‘गिरि॑र्मेघः अक्षरि॒ज्यायी॑ स्यवा गिरयः पर्व॑ताः—इति वि० ।

“प्रियसत्राजिदगोह्य”-“प्रियः सत्राजिदगोह्यः”—इति पाठो,
“विश्वतः सृष्टुः”*-“विश्वतः सृष्टुः”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १२ १२ ३ २ ३ १ ३ १ २
अभिहिसत्यसोमपाउभेबभूथरोदसी ।

१२ १२ ३ १ ३ १२ १२ ३ २
इन्द्रासिसुन्वतोवृधोपतिर्दिवः ॥ २ ॥

हे सत्य ! “सोमपाः” सोमस्य पातः ! “इन्द्र !” यस्त्वम्
“उभे” “रोदसी” द्वावाष्टयिष्यौ “अभि बभूथ” सामर्थ्येनाभि
भवसि स त्वं “सुन्वतः” सोमाभिषवं कुर्वतः यजमानस्य “वृधः”
वधकः “असि” । “दिवः” स्वर्गस्यापि “पतिः” ईश्वरोऽसि ॥२॥

अथ तृतीया ।

१२ १२ ३ १ २ ३ २ ३ १२ १२
त्वच्छिशश्चतीनामिन्द्रदर्ताः पुरामसि ।

३ १३ ३ १ २ ३ १२ १२ ३ २
हन्तादस्योमनोवृधः पतिर्दिवः ॥ ३ ॥ १८

* नैषपाठः क्वचिदप्युपलभ्यते ।

† ऋ० वे० ६, ७, १, ५ ।

‡ “धर्ता”—इति मु०-पाठः सायणसम्मतस्य परं बहुपुंसकविरोधात् पदादि-
पथेऽपि एवमदर्शनाद्योपेक्षणीयम् ।

¶ ऋ० वे० ६, ७, १, ६ ।

हे “इन्द्र !” “त्वं” “गन्धतोनी” बह्वीनां “पुरां” शत्रुनग-
रीणां “धर्ता असि हि” दारयिता भवसि खलु । किञ्च,
“दस्योः” वृथाकालस्योपक्षेपयितुरसुरस्य “हन्ता” असि घातको
भवसि “मनोः” मनुष्यस्य यागादि कुर्वन्तो “वृधः” वृद्धकक्षसि ।
“दिवः” स्वर्गस्यापि “पतिः” ईश्वरोऽसि ॥ ३ ॥ १८

॥ साम्बर्त्तम् ॥ एन्द्रनो^{१८} इगधिप्राथा^१ । सात्राजित्^१ ।
अगोहायौ^{१८} । होश्वा^१ । गिरायिर्नवौ^{१८} । होश्वा^१ । श्व
ताः । पारथ्यू^{१८} ३४ औहोवा^{१८} ॥ (१) अभिहिता^{१८} रत्यसोमा^{१८}
याः । जभेवभू^{१८} । थरोदासौ^{१८} । होश्वा^१ । इन्द्रासि^{१८}
सौ^{१८} । होश्वा^१ । न्वतः^१ । वारुर्वा^{१८} ३४ औहोवा^{१८} ॥ (२)
तुवच्चिशा^१ रश्वतायिनाम्^१ । आयिन्द्रदर्ता^{१८} । पुराभासौ^{१८} ।
होश्वा^१ । हन्तादस्यौ^{१८} । होश्वा^१ । मनोः^{१८} । वारुर्वा^{१८}
३४ औहोवा^{१८} । पतिर्दिवा^{१८} १ः (३) ॥ १२ * ॥ [१] १८

अथ लक्षात्मके तृतीय-सूक्ते*—

प्रथमा ।

३ १ ३ १ २ २ ३ १ २ २ १
पुराभिन्दुर्युवाकविरमितौजाअजायत ।

१ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ ३ १ २ ३ २
इन्द्रोविश्वस्यकर्मणोधर्त्तावाजीपुरुष्टुतः ॥ १ १ ॥

अयम् “इन्द्रः” उच्यमान-गुणयुक्तो “अजायत” सम्पन्नः ।
कीदृग्गुणकः ? इति तदुच्यते—“पुराम्” असुर-पुराणां “भिन्दुः”
भेत्ता “युवा” कदाचिदपि बली-पलितादि-वार्द्धक्य-रहितः
“कविः” मेधावी “अमितौजाः” प्रभूत-बलः विश्वस्य कर्मणः
कृत्स्नस्य ज्योतिष्टोमादेः “धर्त्ता” पोषकः “वज्री” यजमान-
रक्षणार्थं सर्वदा वज्रयुक्तः “पुरुष्टुतः” बहुविधे तत्तत्कर्मणि
स्तुतः ॥ भिन्दुः—भिदिर् विदारणे (६० प०), कुरित्यनुवृत्तौ
“पृ-भिदि-व्यधि-वृधि-धृषिभ्यः (उ० १, २३)”—इति कु-प्रत्ययः,
तस्य “छन्दस्युभ यथा (३, ४, ११७)”—इति सार्वधातुक-सञ्ज्ञायां
“रुधादिभ्यः अम् (३, १, ७८)” मित्त्वादन्यादचः परो भवति,
“असौरक्तोपः (६, ४, १११)” अनुस्वार-परसवर्णौ “अचः परस्मिन्
पूर्वविधौ (१, १, ५७)”—इति प्राप्तस्य स्थानिवद्भावस्य
“न पदान्तेत्यादिना (१, १, ५८) निषेधः । युवा—यु मिश्रणा-
मिश्रणयोः (अदा० प०) “कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्यप्रति-

* ‘मावतं साम’—इति वि० ।

† अ० आ० ४, १, ८, (१ भा० ७३२ पृ०) = अ० वे० १, २१, ४ ।

दिवः (उ० १, १५४)”—इति कनिन् निष्वादाद्युदात्तः (६, १, १८७) । कविः—कु शब्दे (अदा० प०) “अचइरिति (उ० ४, १३८) इः प्रत्ययस्वरः (३, १, ३) ! अमितः—अमित-शब्दस्याव्ययपूर्व-पदप्रकृतिस्वरम् (८, २, १) “बहुत्रोहो पूर्वपदप्रकृति स्वरत्वेन” तदेव शिष्यते । विश्वस्य—“अशूप्रुषीत्यादिना (उ० १, १४८) कन्, निष्वा-दाद्युदात्तः (६, १, १८७) । कर्मणा—अन्ये भ्योऽपि दृश्यन्ते (३, २, ७५)”—इति मनिन् नितस्वरः (६, १, १८७) । धर्त्ता—टच्, किष्वादन्तोदात्तः (६, १, १६५) । वज्री—मत्वर्थीय इनी (५, २, १२२), प्रत्यय स्वरः । पुरुष्टुतः—“स्तुतस्तोमयोऽच्छन्दसि (८, ३, १८५)”—इति पत्वम् बहुषु प्रदेशेषु स्तुतः “धाथघञ्क्ताज-वित्रकाणाम् (६, २, १४४)”—इत्यन्तोदात्तत्वम्, तृतीया-समासे हि थाथादिस्वरापवादः, “तृतीया कर्मणि (६, २, ४८)”—इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः स्यात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ ३ १ २ १ २ १ १ ३ १ १
त्वंलस्यगोमतोवावरद्रिवोबिलम् ।

१ ३ १ २ १ २ ३ १ १
त्वान्देवा अभिभ्युपस्तुज्यमानास आविधुः ॥ २ * ॥

[बलनामकः† कश्चिदसुरो देवसम्बन्धिनीर्गा अपहृत्य कश्चिद्विले गोपितवान् तदानीमिन्द्रस्तद्विलं समाहृत्य

* ऋ० व० १, ११, ५ ।

† बलनाम राजवः, तमसापिधान आसीत्—इत्यादि वि० ।

तस्माद् बिलाद् गाः निःसारयामास, तदिदमुपाख्यान मिन्द्रो
 बलस्य बलमौर्णोदित्यादि ब्राह्मणेषु मन्त्रान्तरेषु च प्रसिद्धम्,
 तदेतद्वृद्धिं निधायामं मन्त्रः प्रवर्त्तते—] हे “अद्रिवः” वज्रयुक्तेन्द्र !
 त्वं “गोमतः बलस्य” गोभिर्युक्तस्य बलनामकस्यासुरस्य सम्बन्धि
 “बिलम्” “अपावः” स्वसैन्यमुखेनापाहृतवानसि । तदानीं
 “तुज्यमानासः” बलेन हिंस्यमानाः “देवाः” “अविभ्युषः” त्वद्-
 यया रक्षया बलादभीताः सन्तः “त्वामाविषुः” प्राप्तवन्तः ।
 अपेत्यस्य निपातत्वादाद्युदात्तत्वम् (फि० ४, १२) । अवः—वृज् वरणे
 (स्वा० उ०), लङ् सिप्, “इतय लोपः (३, ४, ८७)”, “स्वादिभ्यः
 भ्रुः (३, १, ७३)”, तस्य बहुलच्छन्दसि (२, ४, ७६)”—
 इति लुक्, गुणो रपरत्वम्, हल्ङादि-लोपः, विसर्जनीयः, अडा-
 गमः । अद्रिवः—अद्रिरस्यास्तीति मतुप्, “छन्दसीरः (८, २,
 १८)”—इति वत्वम्, सम्बोधने “उगिदचामिति तुम् (७, १, ७०),
 हल्ङाप्-संयोगान्त-लोपो, “मतुवसो रुः सम्बुद्धौ छन्दसि (८, ३, १)”
 —इति रत्वम् । बिलं—“नविषयस्यानिसन्त्येत्याद्युदात्तत्वम्
 (फि० २, ३) । अविभ्युषः—जि भी भये (जुहो० प०) लिङ्, हिर्भावः,
 अभ्यासस्य ऋस्व-जश्च, * “कसुष (३, २, १०७)”—इति लिटः
 कसुरादेशः, क्रादिनियमात्, प्राप्त इट् “वस्त्रेकाजाहसाम्
 (७, २, ६७)”—इति नियमान्निवर्त्तते, जमिं सर्वनामस्थाने-

* “अविभ्युषः”—इति पाठस्तु न सार्वत्रिकः, जर्मन्मुद्रितपुस्तके क-पुस्तके च
 “अविभ्युषः”—इति दर्शनात् ।

ऽपि व्यत्ययेन भत्वादु वसोः सम्प्रसारणम्, पर-पूर्वत्वम्, “शसि-
वसिषसीनाञ्च (८, ३, ६०)”—इति षत्वम्, “अचि ऋ धात्वि-
त्यादिना (६, ४, ७७) प्राप्तमियङादेशं बाधित्वा “एरनेकाच
(६, ४, ८२)”—इति यणादेशः, नञ् समासः, अव्यय-पूर्वपद-
प्रकृतिस्वरत्वम् । तुज्यमानासः—तुजेहिंसार्थात् परस्य कर्मणि
लटः स्थाने शानच्, “सार्वधातुके यक् (३, १, ६७)”—
इति यक् तस्मादुपदेशादुत्तरस्य लसार्वधातुकस्यानुदात्तत्वम्
(६, १, १८६), यकएव प्रत्ययस्वरः शिष्यते । आविषुः—
अव रक्षणादिषु, अस्माद् गत्यर्थानुङो भिस्तस्य “सिजभ्यस्तविदि-
भ्यश्च (३, ४, १०८)”—इति जुस्, सिच इङागमः, “आङ्जा-
दीनाम् (६, ४, ७२)”—इत्याङागमः, आदेश-प्रत्यययोः (८, ३,
५८)”—इति षत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २

इन्द्रमीशानमोजसाभिस्तोमैरनूषत ।

३ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ ३ १ २ २

सहस्रयस्यरातयउतवासन्तिभूयसीः ॥ ३ * ॥ २०

“स्तोतारः” “ओजसा” बलेन “ईशानं” जगतो नियामकम्
“इन्द्रम्” स्तोमैः, तृहदादिभिः “अभ्यनूषते” सर्वत्र स्तुवन्ति ।
“यस्य” इन्द्रस्य “रातयः” धन-दानानि “सहस्र” सहस्र-सङ्ख्यी-

इति प्रणिषेधात्, सहि व्यवहितेऽपि भवतीत्युक्तम् । भूयसीः—
 सहस्रादतिशयेन बह्वः भूयस्यः, अत्र विभक्तस्य सहस्रस्य सन्निधि-
 बलात् उपपदत्व-प्रतीतिर्विवचनं विभज्योपपदे तरबीयसुना-
 विति बहुशब्दादीयसुन्, “बहोर्लोपो भू च बहोः (६, ४, १५८)” —
 इति इकार-लोपः, बहोर्भूइत्यादेशश्च, ईयसुनो निच्चादाद्युदा-
 त्तश्च, “उगितश्च (४, १, ६)” — इति ङीप् ॥ ३ ॥ २०

॥ मारुतम् ॥ ^५पुरा^३भि^२दु^३यु^५वाक^१वीः । ^१अ^२भि^३तौजा^५अ
^१जाया^२र^३ता । ^१आ^२यि^३न्द्रो^५वि^१श्वा^२ । ^१स्या^२क^३र्मा^५र^१३^२४^५णाः ।
^१ध^२र्ता । ^३वा^५ज्रौवा^४ओ^५र^१३^२४^५वा । ^४पुरु^५पृ^१ष्टु^२ताः ॥ (१) तुव
^३म्बल^५स्यगो^१मताः । ^१अ^२पा^३वर^५द्रि^१वो^२वा^३र^५यि^१ला^२म् । ^१त^२वा
^२न्दे^५वाः । ^१आ^२बि^५भ्यू^१र^२३^५४^१षाः । ^१तु^२ज्या । ^१मा^२नौ^५वा^१ओ^२र^३
^५४^१वा । ^५स^३आ^५५^१वि^२ष्णूः ॥ (२) ^५इ^३न्द्र^५मी^१शान^२मोज^५सा । ^१अ^२भि^५स्तो
^२मै^५रनू^१षा^२र^५ता । ^२सा^५ह^१स्र^२न्वा^५ । ^१स्य^२ारा^५ता^१र^२३^५४^१याः । ^१उ^२ता ।
^२वा^५सौ^१वा^५ओ^२र^३३^५४^१वा । ^५ति^४भू^५य^१सीः । ^५हो^१५^२ई । ^५डा^१(३) ॥ १३ ॥

॥ महावैश्वामित्रम् ॥^२ ह्यायि । ह्या३ । ओहा^{४ ५}
ओहा ।^{४ ५} ह्यायि । ह्या३ । ओहाओहा ।^{४ ५ ४ ५} ह्यायि ।
ह्या३ । ओहाओहा ।^{४ ५ ४ ५} पुराभिन्दूः ।^{२ २} युवाकावीरः ।^{३ २ २ १}
अमितौजाः ।^२ अजायाता२ ।^{३ २ २ १} इन्द्रोविश्वा ।^२ स्यकर्मा^{३ २ १}
णा२ः ।^२ धर्त्तावज्जी ।^{३ २ १} पुरुष्टता२ः ॥ (१) तुवम्बला ।^२ स्य^३
गोमाता२ः ।^{२ २ १} अपावरा ।^२ द्विवोवायिला२म् ।^{३ २ २ १} तुवा^२
न्देवाः ।^२ अभिभूषा२ः ।^{३ २ १} तुज्यमाना ।^२ सञ्जावायिषू२ ॥ (२)
इन्द्रमीशा ।^२ नमोजासा२ ।^{३ २ २ १} अभिस्तोमैः ।^२ अनूषाता^{३ २ २ १}
२ ।^{३ २ २ १} संहस्रया ।^२ स्यराताया२ः ।^{३ २ २ १} उतवासा ।^२ तिभूया^{३ २ २ १}
सी२ः ।^{४ ५ ४ ५} ह्यायि । ह्या३ । ओहाओहा ।^२ ह्यायि ।
ह्या३ । ओहाओहा ।^{४ ५ ४ ५} ह्यायि । ह्या३ । ओहाओ

५। १ ४ ईडा। १ ४ ईडा। १ २ ३ ४ ५ ई।

डा(३) ॥ २० * ॥ [२] २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

नवमः खण्डः ॥ ८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ८ ॥

॥ इति पञ्चमस्याङ्गः प्रपाठकः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्तक-

श्रीवीर-बुक्क-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणा-

चार्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तरायन्य नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

* अ० मा० १२ प्र० २ अ० १० सू० ।

† 'अष्टमसहः सप्तमः'—इति वि० ।

‡ 'पञ्चमस्य प्रपाठकस्य प्रथमोऽध्यायः सप्तमः'—इति वि० ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातौर्य-महेश्वरम् ॥ १० ॥

॥ अथ दशमोऽध्याय आरभ्यते* ॥

तत्र,

अक्रान्त्समुद्र इति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २   ३ १ २ ३ १ २   १ २
अक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्म्म

३ १ २ ३ १ २   २ २   ३ २
अनयन् प्रजाभुवनस्य गोपाः ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
वृषापवित्रे अधिसानो अव्ये

३ १ २   २ २   ३ १ २   २ २
वृद्धसोमो वावृधेऽस्त्रानो अद्रिः ॥ १ '।' ॥

“समुद्रः” [यस्मादापः सन्द्रवन्ति स समुद्रः] अपां वर्षकः,
“गोपाः” स्वामित्वेन सर्वस्य रक्षकः सोमः “प्रथमे” विस्तृते “भुव-

* ‘इदानीं नवमसप्तः अष्टाचत्वारिंशमुच्यते । तत्र च त्रिंशत्तयेन गांधर्व-प्रभृतीनां
शास्त्राभ्यां यमुक्तम्’—इति वि० ।

† अ० आ० ६, १, ४, ७ (२ भा० १९१३०) = अ० वे० १७, ४, १८, ५ ।

नस्य” उद्कस्य “वि धर्मन्” विधारकेऽन्तरिक्षे प्रजाः “जनयन्” उत्पादयन् “अक्रान्” सर्वमभिक्रामति [क्रमतेर्लुङि तिपीडभावे वृद्धौ च कृतायां सिज्लोपे मकारस्य “मोनोधातोः (८, २, ६४)” —इति नकारे रूपम्] ; “वृषा” कामानां वर्षिता, “स्वानः” अभिषूयमाणः, “अद्रिः” आदरणशीलः, “सः” सोमः अधिकः “सानो” समुच्छ्रिते अविभवे पवित्रे “वृहत्” प्रभूतं “वहधे” वर्धते ॥

“गोपाः”—“राजा”—इति पाठौ, “अद्रिः”—“इन्दुः”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३

मत्सिवायुमिष्टये राधसेनो

१ २ ३ १ २ २ ३ १ २

मत्सिमित्रावरुणापूयमानः ।

२ ३ २ ३ १ २ १ १ २ ३ २ ३

मत्सिशर्द्धीमारुतममत्सिदेवान्

३ १ २ ३ १ २

मत्सिद्यावःपृथिवीदेवसोम ॥ २ * ॥

हे सोम ! त्वं वायुं “मत्सि” मादय । किमर्थम् ? “नः” अस्माकम् । “इष्टये” ईषणीयाय अन्नाय “राधसे” धनाय च । तथा पवित्रेण पूयमानस्त्वं “मित्रावरुणा” मित्रावरुणौ च

* सू० ३० ७, ४, १९, २ ।

† ‘नः’—‘अस्माभ्यम्’—इति वि०

“मत्सि” तर्पयामि । किञ्च “मारुतं” मरुतां स्वभूतं शब्दो
बलञ्च मत्सि । तथा “देवान्” इन्द्रादीन् “मत्सि” हर्षय ।
हे “देव” स्तोतव्य ! हे सोम ! “द्यावापृथिव्यौ” च “मत्सि”
मादय । एतान् हर्षयुक्तान् कृत्वा अस्मभ्यं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

“राधसेनः”-“राधसेच”—इति पाठो ॥ १ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३
महत्तसोमोमहिषश्चकारा

१ २ ३ १ २ ३
पांयद्गर्भोवृणीतदेवान् ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
अदधादिन्द्रे पवमानभोजो

२ २ ३ ३ ३ १ ३ १ २
जनयत्सूर्यो ज्योतिरिन्दुः ॥ ३ ॥ १

“महिषः” महान् पूज्या वा सोमः “महत्” प्रभूतं तत् कर्म
“चकार” अकरोत् । किन्तु तत् कर्म ? “अपां गर्भः” उदकानां
गर्भभूतः [जनयितृत्वाज्जन्यत्वाच्च] “सः” सोमः “देवान्” “आ-
वृणीत” समभजत—इति यत् तत् कृतवानिति । किञ्च, “पव-
मानः” पूयमानः सोमः “भोजः” तत्पानेन जन्यं बलम् “इन्द्रे”
“अदधात्” । तथा “इन्दुः” “सूर्यः” “ज्योतिः” तेजः “अज-
नयत् ॥ ३ ॥ १

॥ ह्राउङ्गवायिवासिष्ठम् ॥ ^२ह्रायि । ^३उङ्गवायि । ^१अ

^२क्रा३४ ^१औहोवा । ^२समू । ^१द्रा३ः ^२प्रथ । ^{२, ३, ४, ५}मेविधर्मान् । ^३ज

^२ना३४ ^१औहोवा । ^१यन्प्रा । ^२जा३भुव । ^{१, ३, ४, ५}नस्यगोपाः । ^३वृ

^१षा३४ ^१औहोवा । ^२पवायि । ^२त्रे३अधि । ^{२, ३, ४, ५}सानोअव्यायि ।

^{३, २}वृह्रा३४ ^१औहोवा । ^१सोमो । ^{२, १}वावृधे । ^१स्वा३४३ । ^२नो३

^४आ५ ^{३, १}द्रा३४ ^१औहोवा । ^१वायूम् । ^{२, १}इष्ट

^{२, १, ३, ४, ५}येराधसेनाः । ^{३, २}मत्सा३४ ^१औहोवा । ^१मित्रा । ^{२, १}वरुणा ।

^{१, ३, ४, ५}पूयमानाः । ^{३, २}मत्सा३४ ^१औहोवा । ^१शर्द्धी । ^{२, १}मारुतम् । ^३म

^{३, ४, ५}त्विदेवान् । ^{३, २}मत्सा३४ ^१औहोवा । ^१द्यावा । ^{२, १}पृथिवी । ^३दा

^२३४इयि । ^{३, २}वा३सो५ ^१मा३४ ^१औहोवा । ^३त

^२त्सो । ^१मो३महि । ^{१, ३, ४, ५}पश्वकारा । ^{३, २}अपा३४ ^१औहोवा । ^३य

^२ज्ञा । ^१भो३अवृ । ^{१, ३, ४, ५}जोतदेवान् । ^{३, २}अदा३४ ^१औहोवा । ^३धा

दायि । ^{१ १}द्रेषव । ^{१ २ ४ ५}मानओजाः । ^२दायि । उज्जवायि ।

^{३ २}अजा३४ओहोवा । ^{३ ४ ४ ४ ५}नयात् । ^१खरिये । ^{२ ४ १ ४}ज्यो३४३ । ^३ती

^४इराप्रयिन्दू६पुर्दः(३) ॥ १ * ॥ [१]

॥ मद्दासामराजम् ॥ ^{१ २}दाउहोवा३दायि । ^१आक्रान्

^१समुद्रा३प्रा । ^{१ ४}थमे३वी३ । ^{१ २ १ १ १ १}धर्मा२३४५न् । ^{१ ३ ४}जनयन्प्रजा

^{१ २ ४}३भू । ^{१ २ ३ १ १ १ १}वना३स्या३ । ^{२ ४ ३ ४}गोपा२३४५ ॥ (१) ^१वृषापवित्रे३श्वा ।

^{१ ४}धिसा३नो३ । ^{१ २ ३ १ १ १ १}अव्या२३४५यि । ^{२ ४ ३ ४ १}बृहत्सोमो३वा । ^१वृधे

^४सू३वा३ । ^{१ २}नोअद्रा३रउ ॥ (१) ^{१ २ ४ २}मत्सिवायू३मायि । ^{१ २}ष्टये

^४रा३धा३ । ^{१ २ ३ १ १ १ १}सेना२३४५ः । ^{२ ३ ४ १}मत्सिमित्रा३वा । ^{१ २ ४}रूणापू३या

^{१ २ ३ १ १ १ १}३ । ^{२ ३ ४ १}माना२३४५ः । ^{१ २ ४}मत्सिगर्द्दी३मा । ^{१ २ ४}रुतम्मा३सी३ ।

^{१ २ ३ १ १ १ १}देवान्३४५न् । ^{१ २ ४ १}मत्सिद्यावा३पा । ^{१ २ ४}थिवीदे३वा३ । ^{१ २}सो

^{१ २ ४ १}मा३रउ ॥ (१) ^{१ २ ४ १}मद्दत्तसोमो३मा । ^{१ २ ४}हिषा३श्वा । ^{१ २ ३}कारा

१० अ० १ ख० १ छ० १, २, ३] उत्तरार्द्धिकः ।

२६८

^{२ २ २ २ २ २ २}
अदधादिन्द्रे पवमा ३ ४ ३ नओजाः । ह्राउहोवाइहायि ।

^{२ २ २ २ २ २ २}
अजनयत्स्वर्ग्यो ज्यो ३ ४ ३ तिरिन्दुः । तिरा ५ यिन्दाउ ।

०. वा(इ) ॥ ८ * ॥ [३]

॥ वात्सप्रम् ॥ ^{१ १ २ १ २ २} होईर । इ । अक्रान्तसमुद्रः प्रथ । मे
^{१ १ १ १ २ १ २} विधाम्मार्ऱन् । धाम्मार्ऱन् । धाम्मार्ऱन् । जनयन्प्रजा
^{२ १ १ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २} भुव । नस्यगोपाऱः । गोपाऱः । वषापवित्र अधिसा ।
^{१ २ १ १ २ १ २ १ २ १ २} नोआव्याऱयि । आव्याऱयि । आव्याऱयि । बृहत्सो
^{२ १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २} मोवाबृधेसुवा । नोआद्राऱयि । आद्राऱयि । आद्रा
^{१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १} ऱयि ॥ (१) मत्सिवायुमिष्टये । राधसेनाऱः । सेनाऱः ।
^{१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १} सेनाऱः । मत्सिमित्रावरुणा । पूयमानाऱः । माना
^{१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १} ऱः । मानाऱः । मत्सिश्चर्द्दीमारुतम् । मत्सिदेवाऱः
^{१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १} न् । देवाऱन् । देवाऱन् । मत्सिद्यावापृथिवी । देव

^१सोमा२ । ^१सोमा२ । ^१सोमा२ ॥ (२) ^{११}महत्तत्सोमोम
^१हि । ^१षष्ठकारा२ । ^१कारा२ । ^१कारा२ । ^{१२}अपायङ्ग
^२र्भाञ्चवृ । ^२णीतदायिवा२न् । ^१दायिवा२न् । ^१दायिवो
^१२न् । ^१अदधादिन्द्रेपव । ^{१२}मानओजा२ः । ^१ओजा२ः ।
^१ओजा२ः । ^१अजनयन्ह्य्यज्यो । ^{११}तिरायिन्दू२ः । ^१आ
^१यिन्दू२ः । ^१आयिन्दू२ः । ^१होई२ । ^१२ । ^१होया२ । ^१वा
^{५२}२३४औहोवा । ^{३११११}ई२३४५ (३) ॥ ८ * ॥ [४] †

अथैषदेवइति दशर्षं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{३११५२}एषदेवोअमर्त्यः ^{१२}पर्णवीरिबदीयते । ^{३१२}

^{३१२}अभिद्रोणान्यासदम् ॥ १ † ॥

“देवः” द्योतमानः “अमर्त्यः” मरण-रहितः “एषः” सोमः
 “द्रोणानि” द्रोणकलशान् “अभि” लक्ष्य “आसदम्” आसक्तम्

* ऊ० मा० १३ प्र० १ अ० ८ सू० १ ।

† ऊ० वे० ६, ७, १०, १ ।

आसदनार्थम् “पर्णवीरिव” * यथा पक्षी तथा वेगेन “दीयते”
गच्छति ॥

“दीयते”-“दीयति”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ २ १ २ २ १ २ ३ २ ३ १ २ २
एषविप्रैरभिष्टुतोपोदेवोविगाहते ।

२ ३ १ २ ३ १ २
दधद्रत्नानिदाशुषे ॥ २ ॥

“विप्रैः” मेधाविभिः स्तोत्रभिः “अभिष्टुतः” आभिसुख्येन
स्तुतः “देवः” द्योतमानः “एषः” सोमः “दाशुषे” हविषां
प्रदत्ति यजमानाय “रत्नानि” रमणीयानि धनानि “दधत्”
धारयत् प्रयच्छत् । “अपः” वसतीवरीः “वि गाहते” प्र-
विशति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
एषविश्वानिवार्याशूरोयन्निवमत्वभिः ।

१ २
पवमानः सिषासति ॥ ३ ॥

* ‘पर्णवीरिव—पर्णवानिव, पूतिका अर्पणवान् भवति, तथाप्येके अभिषव
मिच्छन्ति तमप्यभिषूयमाणं ‘पर्णवन् सोम’—इत्यादि वि० ।

† अ० वे० ६, ७, १०, १ ।

‡ अ० वे० ६, ७, १०, २ ।

“पवमानः” पूयमानः “शूरः” वीरः “एषः” सोमः
 “विश्वानि” सर्वाणि “वार्या” वरणीयानि धनानि* “सत्वभिः”
 बलैः “यन्ति च” गच्छन्ति च “सिषासति” अस्मदर्थं सम्भक्तु-
 मिच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ १ १ १ १ १ १ १ १
 एषदेवोरथर्यतिपवमानोदिशस्यति ।

३ १ १ १ १ १
 आविष्कृणोतिवम्बनुम् ॥ ४ ण ॥

“पवमानः” क्षरन्नेव सोमो “देवः” “रथर्यति” अस्मदीयं
 यागं प्रत्यागमनाय रथं कामयते† ॥

“दिशस्यति”-“विशस्यति”—इति पाठो ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

३ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 एषदेवोविपन्युभिःपवमानचृतायुभिः ।

१ १ १ १ १
 हरिर्वाजायमृज्यते ॥ ५ ण ॥

* ‘वार्या’—उदकानि—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ०, २०, ४ ।

‡ ‘रथर्यति’—रथैर्यति—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ०, २०, ५ ।

“पवमानः” चरन् “एषः” “सोमः” “देवः” “विपन्युभिः”
स्तोत्रभिः “ऋतायुभिः” युञ्ज-कामैः सत्य-कामैर्वा* “हरिः”
अश्वइव “वाजाय” सङ्ग्रामार्थं “मृज्यते” स्तुतिभिरलङ्घियते ॥५॥

अथ षष्ठी ।

३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २
एषदेवोविपाकृतोतिङ्कराऽसिधावति ।

१ २ ३ १ २
पवमानोअदाभ्यः ॥ ६ † ॥

“विपा” [—अङ्गुलिनामैतत् (निघ० २, ५, ८)] अङ्गुल्या “कृतः”
अभिपुतः “एषः” सोमः “देवः” “पवमानः” चरन् “अदाभ्यः”
केनाप्यहिंसितश्च सन् “ङ्करांसि” शत्रून् “विधावति” हन्तुमभि-
गच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

३ २ ४ १ ३ ३ १ २ २ ३ १ २
एषदिवंविधावतितिरोरजाऽसिधारया ।

१ २ ३ १ २
पवमानःकनिक्रदत् ॥ ७ ‡ ॥

“धारया” “पवमानः” चरन् “एषः” सोमः “कनिक्रदन्”
अभिषूयमाणः शब्दं कुर्वन् “रजांसि” लोकान् “तिरः” तिर-
स्कुर्वन् यज्ञात् “दिवं” स्वर्गं प्रति “विधावति” ॥ ७ ॥

* ‘ऋतायुभिः—ऋतो यज्ञः, तं युञ्जन्ति ऋतायवः ऋत्विजः तैः—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ७, २१, १ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २१, २ ।

अथाष्टमी ।

३ २ ७ ३ १ २ ३ २ ७ ३ १ २
एषदिवंव्यासरत्तिरोरजास्सुतः ।

१ २ १ २
पवमानःस्वध्वरः ॥ ८ * ॥

“पवमानः” स्वरन् “एषः” सोमः “स्वध्वरः” सुयज्ञः
“अस्सुतः” केनाप्यहिंसितश्च सन् “रजांसि” लोकान् “तिरः”
तिरस्कुर्षन् यस्मात् “दिवं” प्रति “व्यासरत्” विसरति गच्छति
॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
एषप्रत्नेनजन्मनादेवोदेवेभ्यःसुतः ।

१ २ ३ १ २
हरिःपवित्रेअर्षति ॥ ९ † ॥

“हरिः” हरितवर्णः “देवः” द्योतमानः “एषः” सोमः
“प्रत्नेन” पुराणेन “जन्मना” जननेन “देवेभ्यः” देवार्थं “सुतः”
अभिपुतः सन् “पवित्रे” स्थातुम् “अर्षति” गच्छति ॥ ९ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, ११, ३ ।

† ‘रजांसि’—यद्यी लोकास्तेषाम् अपभ्रंशान् प्राप्नोति—इति वि० ।

‡ इह च १, १, १७, १ (१भा० २६१४०) = ऋ० वे० ६, ७, ११, ४ ।

अथ दशमी ।

इ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

एष उ स्य पुरुव्रतो ज्ञानो जनयन्निषः ।

• १ २ ३ २

धारया पवते सुतः ॥ १० * ॥ २

“एष उ स्यः” एष च स सोमः “पुरुव्रतः” बहुकर्मा “ज्ञानः” जायमान एव “इषः” अन्नानि “जनयन्” उत्पादयन् “सुतः” अभिषुतः “धारया” “पवते” क्षरति ॥ १० ॥ २

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमः स्वाध्यायः

प्रथमः खण्डः† ॥ १ ॥

— — —

अथ द्वितीये खण्डे—एषधियेत्यष्टर्चः‡ सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

इ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

एषधियायात्यव्याहूरोरथेभिराशुभिः ।

• २ ३ १ २ ३ २

गच्छन्निन्द्रस्य निष्कृतम् ॥ १ ¶ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, २१, ५ ।

† ‘उक्तो दशर्चः’—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमष्टर्चः’, इदानीं षडृचा भवन्ति, सचानुत्तमः षडृचः, तृच उत्तमः—
इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ६, ८, ५, १ ।

“एषः” सोमः “शूरः” विक्रान्तः “अगव्या” अङ्गुल्याः अभि-
 षुतः “धिया” कर्मणा अतिगच्छति । कीदृशम् ? इति उच्यते
 —“इन्द्रस्य” “निष्कृतं” स्थानं स्वर्गाख्यं प्रति “आशुभिः” शीघ्र-
 गामिभिः “रथेभिः” रथैः “गच्छन्” इन्द्रेण रथेऽवस्थाप्य
 स्व-स्थान-नयनाङ्गुल्या अभिषूयमाणः सन् होम-द्वारा अग्निं
 गच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ २ ३ २ २   ३ २ ३ १ २
 एषपुरुधियायतेबृहतेदेवतातये ।

२ ३ १ २ ३ १ २
 यत्रामृतासआशत ॥ २ १ ॥

“एषः” सोमः “पुरु” बहुलं, “धियायते” धियं कर्म इच्छति
 [धी-शब्दात् याकारोपजनः (७, १, ३६) । यद्वा द्वितीयार्थे द्वितीया,
 (३, १, ८५) छान्दसञ्चालुक्] । कस्मै ? “बृहते” महते “देवतातये”
 यत्राय “यत्र” यस्मिन् यत्रे “अमृतासः” अमृताः देवाः “आशत”
 व्याप्नुवन्ति तदर्थम् ॥

“आशत” — “आसत” — इति पाठौ ॥ २ ॥

* ‘अगव्या’ — मूलसप्तमया — इति वि० ।

१. अ० वे० ६, ८, ५, २ ।

अथ तृतीया ।

३ १ २   ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
एतम्मृजन्तिमर्ज्यमुपद्रोणेष्वायवः ।

३   २ ३ १ २   १ २
प्रचक्राणम्महीरिषः ॥ ३ * ॥

“आयवः” मनुष्याः ऋत्विजः “एतं” सोमं “मर्ज्यम्” “उप
मृजन्ति” निष्पीडयन्तीत्यर्थः । कुत्र ? “द्रोणेषु” द्रोणकलशेषु ।
कीदृशम् ? “महीः इषः” महान्त्यन्नानि† “प्रचक्राणं” कुर्वाणं
प्रभूत-रस-स्त्राविणमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ २ ३ १ २   १ २ ३ १ ३ १ २   ३ २
एषहितोविनीयतेन्तःशुन्ध्यावतापथा ।

१ २ ३ २ ३ १ २
यदौतुञ्जन्तिभूर्णयः ॥ ४ ‡ ॥

“एषः” सोमः “हितः” निहितः हविर्दाने “वि नीयते”
तस्मात् स्थानात् आहवनीयं प्रति “अन्तः” तयोर्मध्यदेशे “शुन्ध्या-
वता” शुद्धिमता “पथा” मार्गेण “यदि” यदा “तुञ्जन्ति” प्रय-
च्छन्ति देवेभ्यः “भूर्णयः” भरणशीलाः॥ अध्वर्यादयः ; तदा
विनीयत इति समन्वयः ॥

“शुन्ध्यावता”-“शुभ्रावता”—इति पाठौ ॥ ४ ॥

* ऋ० वे० ६, ८, ५, ७ ।

† ‘इषः—धानाः, करभाः, पुराडाशः’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, ५, ३ ।

॥ ‘भूर्णयः—भरणशीलाः’—इति वि० ।

अथ पञ्चमी ।

एष रुक्मिभिरीयते वाजीशुभ्रेभिरशुभिः ।

पतिः सिन्धूनाम्भवन् ॥ ५ * ॥

“एषः” सोमः “रुक्मिभिः” अध्वर्यादिभिः† सह “ईयते” गच्छति । कौटुश एषः ? “वाजी” वेगवान् “शुभ्रेभिः दौसैः अशुभिर्विशिष्टः [अथवा रुक्मिभिरित्येतदप्यंश-विशेषणम्] “सिन्धूनां” स्यन्दमानानां रसानां “पतिः” “भवत्” नीयत इति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

एष शृङ्गाणि दोधुवच्छिशीत्यूथ्योऽवृषा ।

नृमणादधानभोजसा ॥ ६ ‡ ॥

“एषः” सोमः “शृङ्गाणि” ॥ शृङ्गवदुन्नतानंशून् अभिषव-
काले “दोधुवत्” धुनोति “यूथ्यः” यूथार्हो यूथपतिः “वृषा”
वृषभः यथा “शिशीते” तीक्ष्णे शृङ्गे धुनोति तद्वत् । कौटुशः ?
“भोजसा” क्लेन “नृमणा” नृमणानि धनानि “दधानः” अस्म-
दर्थं धारयन् ॥ ६ ॥

* सू० वे० ६, ८, ५, ५ ।

† ‘रुक्मिभिः—सुवर्णचर्मैर्जलिभिः’—इति वि० । वस्तुतो रुक्मी मन्त्रमन्त्रः,
महाच कात्यायनः—‘रुक्म सवःपदं कुरुते वस्तोरिति (१५, ५, १६)’—इत्याद्यु-
च्यते ।

‡ सू० वे० ६, ८, ५, ५ ।

१ ‘वृषभं द्विवचनस्य स्मार्ते वृषवत् शृङ्गे’—इति वि० ।

अथ सप्तमी ।

३ १ २ २ २ १ २ २ १ २ २
एषवसूनिपिब्धनः परूषाययिवाप्ति ।

१ २ १ २
अवशादेषुगच्छति ॥ ७ * ॥

“वसूनि” आच्छादकानि रक्षांसि “पिब्धनः” पीडयन्†
“एषः” सोमः “परूषा” पर्वणा “अति” अतिक्रम्य “ययिवान्”
गच्छन् “शादेषु” शातनीयेषु रक्षःसु “अव गच्छति”‡ ॥

“पिब्धनः”—“पिब्धना”—इति पाठो ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

३ २ ३ २ ३ १ २ २ १ २
एषमुत्पन्दशक्तिपोहृरिर्हिन्वन्तिपातवे ।

३ ३ २ १ २
स्वायधम्मदिन्तमम् ॥ ८ ॥ ३

“हृरि” हरितवर्णं “त्वं” तम् “एतम्” एतमेव§ सोमं
“दश क्षिपः” दश-सङ्ख्याका अङ्गुलयः॥ “यातवे” गमनाय**

* ऋ० वे० १, ८, ४, १ ।

† ‘पिब्धनः—पिबन्नामः, सोमस्यवसानि’—इति वि० ।

‡ ‘वशात्कारेण’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० १, ८, ५, ८ ।

॥ ‘उ’—इति पदपूर्णे’—इति वि० ।

॥ ‘दशक्षिपः—सर्वसंख्यां चतुष्काः’—इति वि० ।

** ‘यातवे—यावत्प्राप्तम्’—इति वि० ।

“ह्रिन्वन्ति” प्रेरयन्ति । कीदृशमेतन् ? “स्वायुधं” शोभनायुधं*
 “मदिन्तमं” मादयितव्यं रक्षोहनन-प्रदर्शनाय स्वायुध-शब्द-
 अवयवम् ॥

“हरिंह्रिन्वन्ति यातवे”-“मृजन्ति समधीतयः”—इति पाठौ
 ॥ ८ ॥ ५

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमस्याध्यायस्य
 द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे—

एष उ स्येति षडृचं सुक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२ २ २ ३ ३ २ ३ १ १

एष उ स्य वृषारथो व्यावारेभिरव्यत ।

२ ३ १ २ ३ १ १

गच्छन्वाजं सहस्रिणम् ॥ १ ॥

“स्यः” सः प्रसिद्धः “एषः” अभिषुतः सोमः “वृषा” वर्षिता
 “रथः” रंहण-स्वभावः “अव्यावारेभिः” अवेर्वालैः दशपवित्रेण
 “अव्यत” द्रोणकलशं प्रति गच्छति “वाजम्” अश्वम् “सहस्रिणं”

* ‘स्वायुधं’-शोभनेयं शायुधैर्युक्तम् अथवा परशु-पाश-प्रवृत्तिभिः—इति वि० ।

† अ० वे० ६, ८, २८, १ । *

१० अ० ३ ख० १ सू० २, ३] उत्तरार्चिकः ।

२८१

सहस्र-सङ्ख्याकं यजमानाय प्रदातुं “गच्छन्” द्रोणकलशं प्रवि-
शन्नव्यतेत्यर्थः* ॥

“अव्यावारेभिरव्यत”-“अव्यावारेभिरर्षति”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
एतन्वितस्य योषणो हरिश्चिन्वन्त्यद्रिभिः ।

२ १ १ २ ३ १ २
इन्द्रमिन्द्राय पीतये ॥ २ ॥

“एतम्” “इन्दु” “हरि” हरितवर्णं सोमं “वितस्य”
एतन्नामकस्य ऋषेः “योषणः” अङ्गुलयः† “अद्रिभिः” अभि-
षव-पाणानैः “चिन्वन्ति” प्रेरयन्ति । किमर्थम्? “इन्द्राय”
इन्द्रस्य “पीतये” पानाय ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २
एषस्य मानुषीष्वाश्वे नोनविक्षुसीदति ।

१ २ ३ २ ३ ३ १ २
गच्छञ्जारो नयोषितम् ॥ ३ ॥

“स्यः” सः “एषः” सोमः “मानुषीषु” “विक्षु” प्रजासु
“श्वेनो न” श्वेनइव शीघ्रमागम्य यजमानरूपासु अनुग्रहेण “आ”

* अथ ऋषि ‘उ—इति पदपूरणः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ८, २२, ३—६, ८, २८, २ ।

‡ ‘योषणः’—ऋषिणः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ८, २८, ४ ।

आगत्य “सीदति” । पुनः कइव ? “योषितं” “गच्छन्” अभि-
गच्छन् “जागे न” जार इव [स यथा सङ्केततः तस्याः काम-पूर-
णीय-गूढ-गतिः तद्वदित्यर्थः] ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ २ ७   ३ १   २ २   ३ १ २   २ २
एषस्यमद्योरसोवचष्टे दिवःशिशुः ।

२ ३   ३   २   ३ १   २
यद्वन्दुर्वीरमाविशत् ॥ ४ * ॥

“स्यः” सः “एषः” “मद्यः” मद-निमित्तः “रसः” “अवचष्टे”
सर्वमेव पश्यति “दिवः शिशुः” द्युलोकस्य पुत्रः [तत्त्वोत्पन्नत्वात्
पुत्रत्वमस्यी । “यः” “इन्दुः” दीप्तः सोमः “वारं” दशापवित्रम्
“आविशत्” आविशति स एष इति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

३ २ ७   ३ १   २ ३ १ २   २ २   ३ २
एषस्यपीतये सुतो ह्रिरिर्षति धर्णसिः ।

२ ३ १   २ ३ २ ३ २
क्रन्दन्योनिमभिप्रियम् ॥ ५ † ॥

“एषः” “स्यः” सः सोमः “पीतये” पानाय “सुतः” अभिषुतः
“ह्रिः” ह्रितवर्णः “प्रिय” वा स्व-प्रियभूतं “योनिं” स्थानं
द्रोणकलशं “क्रन्दन्” शब्दयन् “अभ्यर्षति” अभिगच्छति ॥ ५ ॥

* ‘अवचष्टे’—अवचरति, दिवः—द्युल्लोकात्, शिशुः—शंसनीयः—इति वि० ।

† क्र० वे० ६, ८, १८, ५ ।

‡ ‘अभिप्रियम्’—अभिरूपम्—इति वि० ।

अथ षष्ठी ।

३२७ ३२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
एतन्म्यच्चरितोदशमर्ज्यन्ते अपस्युवः ।

२ ३ १ २ ३ १ २
याभिर्मदायशुभते ॥ ६ * ॥ ४

“एतं” “त्य” तं सोमम् अध्वर्योः “दश” “हरितः” हरण-
स्वभावाः अङ्गुलयः “अपस्युवः” कर्मच्छवः सत्यः “मर्ज्यन्ते”
शोधयन्ति । “याभिः” अङ्गुलिभिरिन्द्रस्य “मदाय” “शुभते”
दीप्यते शोधयत इत्यर्थः ; तमेतमिति सम्बन्धः ॥ ७ ॥ ४ :

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराचन्यस्य दशमस्याध्यायस्य
तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे —

एषवाजीइति षडृचं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३२३ १ ३ १२ २२ ३ १२ २२ ३ १ २
एषवाजीहितो नभिः विश्वविन्मनसस्पतिः ।

२ ३ ३ ३ १ २
अव्यंवारं विधावति ॥ १ + ॥

“एषः” सोमः, “वाजी” वेजन-शीलः, “हितः” अध्वर्युणा पात्रे निहितः घृतः, “विश्ववित्” सर्वज्ञः, “मनसः” स्तोत्रस्य “पतिः” स्वामी [अथवा -सोमस्य मनोऽभिमानित्वात् मनसः स्वामित्वम्, “चन्द्रमा मनो भूत्वा हृदयं वा विशत्”—इति श्रुतेः ; तादृशोऽसौ] “अव्यं वार” अवि-सम्बन्धिनं वालं दशापदिर्न “वि धावति” विविधं गच्छति ॥

“अव्यम्”-“अव्ये”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ २ ३ १ २   ३ १ २ ३ १ २
एषपवित्रे अक्षरत्सोमो देवेभ्यः सुतः ।

२ ३ १ २   ३ २
विश्वाधामान्याविशन् ॥ २ * ॥

“एषः” सोमः “देवेभ्यः” देवार्थं “सुतः” अभिषुतः सन् पवित्रे “अक्षरन्” स्रवन् “विष्ठा” सर्वाणि “धामानि” देव-शरीराणि “आ विशन्” प्रविशन् प्रवेष्टुमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ३ १ २   ३ २ ३ १ ३ १ २
एष देवः प्रुभायते धियो नावमर्त्यः ।

३   १ २ ३ १ २
बृत्रहा देववौतमः ॥ ३ † ॥

● ऋ० वे० १, ८, १८, २ ।

† ऋ० वे० ६, ८, १८, २ ।

“एषः” सोमः “देवः” “शुभायते”* । कुत्र ? “अधि-
योनी” स्त्रीये स्थाने† । कौटुशएषः ? “अमर्त्यः” अमरण-
धर्मा “वृत्रहा” शत्रु-हन्ता “देववीतमः” अतिशयेन देवानां
कामयिता‡ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ २ उ १ १ २ ३ १ २ ३ १ १ ३ २
एषवृषाकनिक्रदद्दशभिर्जामिभिर्यतः ।

३ १ २ २
अभिद्रोणानिधावति ॥ ४ ॥

“वृषा” कामानां वर्षिता “एषः” सोमः “कनिक्रदत्”
शब्दं कुर्वन् “दशभिः” “जामिभिः” अङ्गुलिभिः “यतः”
धृतः§ “द्रोणाणि” द्रुममयानि पात्राणि “अभि धावति”
अभिगच्छति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

३ १ २ २ ३ १ २ १ २ १ २
एषस्वर्यमरोचयत्यवमानोअधिद्यवि ।

३ १ २ ३ १ २ २ २
पवित्रे मत्सरोमदः ॥ ५ ॥

* ‘शुभायते—शुभं करोति’—इति वि० ।

† ‘अधियोनी—योनिद्रोणकलशः’—इति वि० ।

‡ ‘देववीतमः—देवानां भक्षतमः, अथवा’—इत्यादि वि० ।

§ ऋ० वे० ६, ८, १८, ४ ।

§ ‘जामिभिः—जामयो भगित्यः अङ्गुल्यः तामिभ्यतः संयतः नद् इत्यर्थः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ८, १८, ५ ।

“पवमानः” पूथमानः “एषः” सोमः “अधि द्यवि” द्युलोके
स्थितं “सूर्य” “रोचयत्” रोचयति । कौटुशः ? “पवित्रे”
स्वयं दशापवित्रे स्थितः, “मत्सरः” मदहेतुं प्राप्तः, “मदः”
हृष्टः ॥

“अधियवि । पवित्रेमत्सरोमदः”—“विचर्षणि । विष्ठा
धामानिविष्ववित्”—इति पाठौ ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

११ २२ ३१२ ३१२
एषद्वर्य्यणहासतेसंवसानोविवस्वता ।

११२१२ २२
पतिर्वाचोअदाभ्यः ॥ ६ * ॥ ५

“एषः” सोमः “संवसानः” सर्वमप्याच्छादयन् “विवस्वता”
“दीप्तिमता” “सूर्यण” “हासते” परित्यज्यते पवित्र इति शेषः ।
कौटुशः ? “वाचः” स्तुति-लक्षणायाः “पतिः” पालकः स्वामी
वाक् “अदाभ्यः” केनाप्यहिंस्यः ॥ ६ ॥ ५

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायनस्य दशमस्याध्यायस्य
चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

* सू० वे० २, ८, १७, ५ ।

† ‘विवस्वता—लक्ष्मीयेन मेजसा’—इति वि० ।

‡ ‘पतिर्वाचः—लौकिकाः वैदिकाश्च, तासां स्वामी’—इति वि० ।

अथ पञ्चम-खण्डे —

एषकविरिति षडृचं सूत्रम्,—

तत्र प्रथमा ।

३ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

एषकविरभिष्टुतः पवित्रे अधितोशते ।

३ १ ३ ३ १ २

पुनानोन्नन्नपद्विषः ॥ १ * ॥

“एषः” सोमः “कविः” मेधावी “अभिष्टुतः” अभितःस्तुतः†
 “पवित्रे अधि” दशापवित्रे अधि दशापवित्रमतीत्य “तोशते”
 [यद्यपि तोशतिर्बधकर्म तथाहि हनने गति-सङ्गातात् अत्र
 गतिमात्रे वर्त्तते] गच्छतीत्यर्थः‡ [अथवा “पवित्रे अधि”
 कृष्णाजिने “तोशते” हन्यते पीड्यत इत्यर्थः] किङ्कुर्वन् ?
 “पुनानः” पूयमानः “द्विषः” शत्रून् “अपन्नन्” अपगमयन् ॥

“द्विषः”-“स्विधः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

एषइन्द्रायवायवे स्वर्जित्यरिषिच्यते ।

३ १ २ ३ १ २

पवित्रेदक्षसाधनः ॥ २ ग ॥

* ऋ० वे० ६, ८, १७, १ ।

† ‘स्तोत्रशस्त्रैः’—इति वि० ।

‡ ‘तोशते—तुष्टौ दीप्तौ दौष्यते’—इति वि० ।

ग ऋ० वे० ६, ८, १७, १ ।

“एषः” सोमः “स्वर्जित्” स्वर्गस्य सर्वस्य वा जेता “इन्द्राय”
 “वायवे” च “पवित्रे” “परिषिच्यते” परिस्त्राय्यते । कीदृशएषः ?
 “दक्षसाधनः” बलकारी ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३२३ ३ १ १ ३ २ ३ १२ २२ ३ २
 एषनृभिर्विनीयतेदिवोमूर्द्धावृषासुतः ।

२ ३ १ २ ३ २
 सोमोवनेषुविश्ववित् ॥ ३ * ॥ •

“एषः” सोमः “नृभिः” कर्म-नेतृभिः ऋत्विग्भिः “विनी-
 यते” विविधं नीयते । कीदृशः ? “दिवः” व्युलोकस्य “मूर्द्धा”
 शिरोवत् प्रधानभूतः “वृषा” अभिमत-वर्षकः “सुतः” अभिषुतः ।
 कुत्र नीयते ? “वनेषु” वननीयेषु पात्रेषु वन-सम्भूत-द्रुम-विका-
 रेषु वा पात्रेषु “विश्ववित्” सर्वज्ञ एष इति समन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३२३ १ २ ३ १ २ ३ २
 एषगव्युरचिक्रदत्पवमानोहिरण्ययुः ।

१ २ ३ १२ २२
 इन्दुःसत्राजिदास्तृतः ॥ ४ † ॥

“एषः” सोमः “पवमानः” पूयमानः “अचिक्रदत्” शब्दं
 करोति । कथम्भूतः सन् ? “गव्युः” अस्माकं गा इच्छन्

* ऋ० वे० ६, ८, १७, २ ।

† ‘वनेषु—उदकेषु’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, १७, ४ ।

१० अ० ५ ख० १ सू० ५, ६] उत्तरार्धिकः ।

२८८

“हिरण्ययुः” हिरण्यानीच्छन् “इन्दुः” दीप्तः सन्, “सत्ताजित्” महतः शत्रोरसुरादेर्जेता, * “अस्ततः” स्वयमन्यैरहिंस्यश्च सन् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

२२ ३ क २८ ३१ २ ३ २ १ १ २
एषगुण्मात्रसिष्यददन्तरिक्षेवृषाहरिः ।

३ १३ ३ २ १ २
पुनानइन्दुरिन्द्रमा ॥ ५ ॥

“शुष्मी” बलवान् सोमः “अन्तरिक्षे” दशापवित्रे “असिष्य-
दत्” स्यन्दते† । क्रीदृशएषः ? “वृषा” वर्षकः, “हरिः”
हरितवर्णः, “पुनानः” पूयमानः, “इन्दुः” दीप्तः, सएव “इन्द्रम्”
इन्द्रश्चापि ; गच्छतीति शेषः । “आ”—इति चार्थेण ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

३२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
एषगुण्मात्रदाभ्यःसोमःपुनानोअर्षति ।

३ १ २ ३ २
देवावीरघशसहा ॥ ६ § ॥ ६

“एषः” सोमः “शुष्मी” बलवान् “अदाभ्यः” अदभनीयः
अहिंसनीयः “पुनानः” पूयमानः “अर्षति” गच्छति “देवावीः”

* ‘सत्ताजित्’—सहसा जेता अथवा सत्ताजित्—सदाजित्—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ८, १७, ६ ।

‡ ‘असिष्यदत्’—सीदति—इति वि० ।

¶ ‘आ’—आनुपूर्व्येण—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ६, ८, १८, ६ ।

देवानामविता* “अघशंसहा” अघान् शंसन्तीत्यघशंसाः तेषां
वा हन्ता† ॥ ६ ॥ ई

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराष्टमस्य दशमस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठे खण्डे—

ससुतःपोतयेइति षडृचं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ ३ २ ३ १ ३ २ ३ १ २ १ ३ १ २
ससुतःपोतयेवृषासोमःपवित्रेअर्षति ।

१ १ २ १ २ ३ १
विघ्नन्त्वा॑सिदेवयुः ॥ १ ३ ॥

“सः” सोमः “पोतये” इन्द्रादिपानाय “सुतः” अभिषुतः
“वृषा” वर्षणः सन् “पवित्रे” “अर्षति” गच्छति । किङ्कुर्वन् ?
“रक्षांसि” “निघ्नन्” । “देवयुः” देवकामः । स इत्य-
न्वयः ॥ १ ॥

* “देवाविः”—देवानां भक्षभूतः—इति वि० ।

† “अघं पापं यः शंसति सः अघशंसः, तस्य हन्ता”—इति वि० ।

‡ सू० वे० ६, ८, १७, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ ३ १ २   ३ १ २ २   १ १
सर्पवित्रे विचक्षणो हरि रर्षति धर्षसिः ।

१ २ ३   १ १ १
अभियोनिङ्कनि क्रदत् ॥ २ * ॥

“सः” सोमः “विचक्षणः” [पश्यति-कर्मैतत् (निष० ३, ११, ३)] सर्वस्य द्रष्टा “हरिः” हरितवर्णः सोमः “धर्षसिः” सर्वस्य धारकः “पवित्रे” “अर्षति” गच्छति, पश्चात् “कनि क्रदन्” गब्दं कुर्वन् “योनि” स्थानं द्रोणकलशम् “अभि” गच्छति † ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ १ २ ३ १ २ २   १ १ २
सवाजीरोचनन् दिवः पवमानो विधावति ।

३ १ २   १ २ ३ १ २
रक्षो ह्यारमव्ययम् ॥ ३ ‡ ॥

“सः” “वाजी” वेजनवान् वा अश्व-स्थानीयः “दिवः” “रोचनं” रोचकः “पवमानः” पूयमानः “विधावति” । कौटुशः † “रक्षो ह्यः” रक्षसां हन्ता, “अव्ययं वारं” दशापवित्तम् अतीत्य विधावति विविधं गच्छति ॥

“रोचनं”-“रोचना”—इति पाठो ॥ ३ ॥

* ऋ० वे० ६, ८, १०, २ ।

† अभीत्युपसर्गदृष्ट्या क्रियापदादतिः ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, १०, ३ ।

§ ‘वाजी—अश्ववान्’—इति वि० ।

अथ चतुर्थी ।

२ ३ ६७ ६ १ २ ३ १ २

सन्नितस्याधिसानविपवमानोअरोचयत् ।

३ १ ३ १ १ ३ २

जामिभिःसूर्यसह ॥ ४ * ॥

“सः” सोमः “न्नितस्य” महर्षः “अधिसानवि” समुच्छ्रिते यज्ञे [अधीति सप्तम्यर्थानुवादी] “पवमानः” पूयमानः “जामिभिः” प्रहृष्टैः बन्धुभूतैर्वा सुतेजोभिः ‡ “सह” सहितः सन् “सूर्यम्” “अरोचयत्” प्रकाशितवान् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ १ १ २ २ २ १ २ ३ १ १ २

सवृत्रह्नावुषासुतोवरिवोविददाभ्यः ।

२ ३ १ २

सोमोवाजमिवासरत् ॥ ५ † ॥

“सः” सोमः “वृत्रहा” शत्रूणां हन्ता “वृषा” वर्षकः “सुतः” अभिषुतः “वरिवोवित्” § यष्टुर्धनस्य लम्बकः “अदाभ्यः”

● सू० वे० ६, ८, २७, ४ ।

† ‘द्वितस्याधिसानवि—न्नितस्यायं, अधिसानवि भ्रुवे स्थाने’—इति वि० ।

‡ ‘जामिभिः—भगिनीभिः’—इति वि० ।

§ सू० वे० ६, ८, २७, ५ ।

§ ‘वरिवोवित्’—इति वि० ।

१० अ० ६ ख० १ सू० ६] उत्तरार्चिकः ।

२८३

अन्यैरहिंसनीयः ; एवङ्गुणः सन् “वाजमिव” सङ्ग्रामाश्वइव *
‘असरद्’ गच्छति कलशम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

सदेवः कविनोऽपितोऽभिद्रोणानिधावति ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

इन्द्रिन्द्रायमहयन् ॥ ६ ॥ ७

“सः” सोमः “देवः” “इन्दुः” क्लियमानः “कविना” आक्रान्त-
प्रज्ञेनाध्वर्युणा †: “उषितः” प्रेरितः ‡ सन् “द्रोणानि” द्रोण-
कलशान् § “अभि धावति” अभिगच्छति । किङ्कुर्वन्? “इन्द्राय”
इन्द्र ‘मंहयन्’ स्वकीय-रसेन पूजयन् ॥

“मंहयन्”-“मंहना”—इति पाठो ॥ ६ ॥ ७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य दशमस्याध्यायस्य

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

* ‘वाजम्—अश्वम्, इव असरत्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ८, २७, ६ ।

‡ ‘कविना—ब्रह्मणा’—इति वि० ।

§ ‘उषितः—चित्रः’—इति वि० ।

§ ‘द्रोणानि—द्रोण-कलश-सम्बन्धानि पात्राणि’—इति वि० ।

अथ द्वितीया ।

३   २३   २ १ २   २ २ ३ १ २ ३   १ २
पावमानीर्यो^३अध्येत्य^{२३}पिभिः^{२ १ २}सम्भूतं^{२ २ ३}रसम्^{१ २} ।

१ ३ १ २   ३ २   ३ १ २   २ २ ३ २
तस्मै^{१ ३ १ २}सरस्वती^{३ २}दुहे^{३ १ २}क्षीरं^{२ २ ३ २}सर्पिर्मधूदकम् ॥ २ * ॥

“यः” ब्राह्मणः “पावमानीः” पवमान-देवताका ऋचः
“ऋषिभिः” मधुच्छन्दःप्रभृतिभिर्मन्त्रद्रष्टृभिः “सम्भूतं रसं” वेद-
सारं सूक्तसङ्गम् “अध्येति” अधीते, “तस्मै” पवमानाध्ययनं
कुर्वते जनाय “सरस्वती” सर्वत्र सरणवती वाग्देवता † “क्षीरं”
यज्ञ-साधनं पयः, “सर्पिः” तादृशं घृतं “मधु” मदकरम् “उदकं”
सोमं “दुहे” स्वयमेव दुग्धे यागादि-पर-वेदशास्त्रं विदं करो-
तीत्यर्थः ‡ [दुह प्रपूरणे (अदा० प०) कर्मकर्त्तरि “न दुह-
सु-नमाम् (३, १, ८८)”—इत्यादिना यकः प्रतिषेधः, “लोपस्त
आत्मनेपदेषु (७, १, ४१)”—इति त-लोपः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३   ३ ३ १ २   ३ २ ३   १ २ ३ १ २
पावमानीः^३स्वस्त्ययनीः^{३ ३ १ २}सुदुषा^{३ २ ३}द्विघृत^{१ २ ३}श्चुतः^{३ १ २} ।

१ २ ३ १ २   ३ १ २   ३ २ ३   १ २   ३ २
ऋषिभिस्सम्भूतोरसो^{१ २ ३ १ २}ब्राह्मणेष्वमृतं^{३ २ ३}हितम् ॥ ३ † ॥

* ऋ० वे० ७, १, १८, ७ ।

† ‘सरस्वती—वायूपा’—इति वि० ।

‡ ‘क्षीरं, सर्पिः, मधु, उदकम्—एतानि रसयानि द्रव्याणि तस्मै सम्पद्यन्ते’—
इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ७, १, ४, १ ।

याः पावमान्य ऋचः ताः “स्वस्थयनीः” जेम-प्रापिकाः “सु-
दुषाः” सुष्ठु फलं दुहानाः “घृतश्रुतः” * [घृतं योतन्ति चार-
यन्तीति घृतश्रुतः ईदृग्भूताः] अस्माननुगृह्णात्विति शेषः ।
“ऋषिभिः” मन्त्र-दर्शिभिर्मुनिभिः “रसः” फलसारः “सम्भृतः”
अस्मासु सम्पादितः “ब्राह्मणेषु” ब्रह्माणो मन्त्राः तत्पाठकाः
ब्राह्मणाः, तेष्वस्मासु † “अमृतम्” अविनाश-बलं “हितं”
सम्पादितम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ ३ १ २ २ ३ २
पावमानीर्द्धन्तु न इमं लोका मथो अमुम् ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
कामान्समर्द्धयन्तु नो देवीर्देवैः समाहृताः ॥ ४ ॥

“देवैः” इन्द्रादिभिः “समाहृताः” सम्पादिताः “पावमानीः
देवीः” पवमान-मन्त्राभिमानिनी देव्यः “नः” अस्माकम् “इमम्”
ईदृग्भूतं “लोकं” भूलोकम् “अथो” अपि च “अमु” स्वर्ग-
लोकं “दधन्तु” प्रयच्छन्तु । तत्रत्यान् “कामान्” च “नः”
अस्मादर्थं “समर्द्धयन्तु” समृद्धयन्तु कुर्वन्तु ॥ ४ ॥

* ‘घृतश्रुतः’—घृतप्राविष्टः, अथवा घृतसुदकं तत् अयन्ति, कामयनीं पर्जन्यो
भवात्—इति वि० ।

† ‘ब्राह्मणेषु’—अधिकारश्रुतेषु—इति वि० ।

‡ अ० वे० ७, २, ५, २ ।

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
येन देवाः पवित्रेणात्मानम्युनते सदा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
तेन सहस्रधारेण पावमानीः पुनन्तु नः ॥ ५ * ॥

“देवाः” इन्द्राद्याः “येन” पवित्रेण शुद्धि-साधनेन “सदा”
“आत्मानं” स्व-देहं पुनते शोधयन्ति, “सहस्रधारेण” सहस्रावा-
न्तर-भेद-युक्तेन “तेन” साधनेन “पावमानीः” पावमान्य ऋचः
“नः” अस्मान् “पुनन्तु” ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
पावमानीः स्वस्थयनीस्ताभिर्गच्छति नानन्दनम् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
पुण्याश्च भक्षान् भक्षयत्यमृतत्वञ्च गच्छति ॥ ६† ॥ ८

“पावमानीः” पवमानः पावकः पूयमानो वा सोमः, तत्सम्ब-
न्धिन्यस्तद्देवताका ऋचः पावमान्यस्ताः “स्वस्थयनीः” स्वस्तीत्य-
विनाश-नाम, तथाविध-फलस्य प्रापयित्राः, “ताभिः” उक्त-लक्ष-
णाभिः पावमानीभिः, तत्पाठेन स्तोता “नानन्दनं” ‡ नन्द-

* अ० वे० ७, २, ५, ३ ।

† अ० वे० ७, २, ५, १६ ।

‡ ‘नानन्दनं—पुत्र-वस्तु-धन-धान्यादिभिः’—इति वि० ।

यति सुकृतिन इति नन्दनः स्वर्गः स एव नान्दनः [स्वार्थिकस्त-
द्वित-प्रत्ययः] तम् “गच्छति” प्राप्नोति । किञ्चेह लोके
“पुण्यान्”* सुकृत-सम्पादितान् “भक्षान्” भक्षणीयान् भोगान्
अन्न-पानादि-लक्षणां “च” भक्षयति । किञ्च “अमृतत्वं च
गच्छति” अमृतत्वं नाम सोमस्तच्च प्राप्नोति ॥ ६ ॥ ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमस्याध्यायस्य

सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथाष्टमे खण्डे ॥—

अगन्तेति-लक्षात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

११ ३११ १११११२३

अगन्ममद्धानमसायविष्ठ

२३२४१२३१२३२

योदीदायसमिद्धःखेदुरोणे ।

* ‘पुण्यान्’—सप्तपूतान् अथवा धानाः करणः पुरोडाशः प्रतीवापः प्रयस्येति
(अथवा *)—इति वि० ।

† ‘उक्ताः पावसायः, उक्ताश्च बहिष्यवमानं, नवसस्याः’—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमाभ्यानि भवन्ति’—इति वि० ।

१ १ २ १ १ २ १ १ १ १
चित्रभानुर्दसी अन्तर्हवी

२ ३ १ २ १ १ २
स्वाङ्गतं विश्वतः प्रत्यञ्चम् ॥ १ * ॥

“यः” अग्निः “स्वे दुरोणे” आहवनीयाख्ये स्वे स्थाने
“समिद्धः” काष्ठैः सम्यग्दीप्तः सन् “दीदाय” दीप्यते, तमिमं
“यविष्ठ” युवतमम् “जवी” विस्तीर्णयोः “रोदसी” रोदस्योः
द्यावा-पृथिव्योः “अन्तः” मध्ये अन्तरिक्षे “चित्रभानुं” चित्रकालं
“स्वाङ्गतं” सुष्ठु आङ्गतिभिर्हुतं सन्तं “विश्वतः” सर्वतः “प्रत्यञ्चं”
प्रतिगच्छन्तमग्निं “महा” महता “नमसा” नमस्कारेण
“अगन्म” वयमुपगच्छामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ २
समङ्गा विश्वादुरितानि साङ्गा

३ १ २ ३ २ ३ १ ३ १ २
नग्निष्टवेदमआजातवेदाः ।

१ २ ३ १ २ ३ १
सनोरक्षिषद् रितादवद्या

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
दक्षान्गृणतउतनीमघ्नोनः ॥ २ * ॥

यः “अग्निः” “मङ्गा” महत्वेन “विष्वा” विष्वाणि “दुरिता”
दुरितानि “साह्वान्” अभिभवन् “जातवेदाः” जात-धनः जात-
प्रज्ञो वा “दमे” यज्ञगृहे “स्तुवे” अस्माभिः स्तूयते, “सः” अग्निः
“गृणतः” स्तुवतः “नः” अस्मान् “दुरितात्” पापात् “अवद्यात्”
निन्दिताश्च कर्मणः “रक्षिषत्” रक्षतु । “उत” अपिच “मघोनः”
हविष्मतः “नः” अस्मान् रक्षतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २२ ३ २ १ १ ३ १ १
त्वंवृणउतमित्रोअग्नेत्वां

१ ३ २ ३ १ २
वर्द्धन्तिमतिभिर्वसिष्ठाः ।

१२ २२ ३ १ २ ३ १
त्वेवसुसुषणनानिसन्तुयूय

१ ३ २ ३ १ २
म्पातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ १ ॥ ८

हे “अग्ने !” “त्वं” “वत्सु” असि पापानां निवारको
भवसि “उत” अपिच “मित्रः” असि, पुण्य-प्रापणे सखा भवसि ।
“वसिष्ठाः” एतन्नामका ऋषयः हे अग्ने ! “त्वां” “मतिभिः”
स्तुतिभिः “वर्द्धन्ति” वर्द्धयन्ति “त्वे” त्वयि विद्यमानानि “वसु”
वस्तूनि “सुषणनानि” सुसम्भजनानि “सन्तु” । हे अग्ने ! “यूयं”

● “वसु”—इति क०-सु०-पुलकयोः पाठः ।

† सू० वे० ४, २, १५, ३ ।

१० प्र० ८ ख० २ सू० १, २] उत्तरार्चिकः ।

३०१

त्वदाद्याः सर्वे देवाः “स्वस्तिभिः” क्षेमैः “नः” अस्मान् “सदा”
सर्वदा “पात” रक्षत ॥ ३ ॥ ८।

अथ तृचात्मके द्वितीय-सूक्ते—

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३   ३ १ २   २ २   ३ १ २   ३ १ २
महा० इन्द्रो यञ्जसा पर्जन्यो वृष्टिमा० इव ।

१ २ ३ १ २
स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥ १ * ॥

“यः” “इन्द्रः” “अञ्जसा” बलेन “महान्” सर्वेभ्योऽधिकः ।
क इव ? “वृष्टिमानिव” यथा वृष्ट्या युक्तः “पर्जन्यः” रसानां प्राज-
यिता देवः महान्, स इन्द्रः “वत्सस्य” पुत्र-स्थानीयस्य स्तोतुः
वत्स-नाम्न एव वा ऋषेः “स्तोमैः” स्तोत्रैः “वावृधे” प्रवर्द्धते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३   २ ३   १ २   २ २ ३ १   २ ३ २ ३ १   २
कण्वा इन्द्रं यदक्रतस्तोमैर्यज्ञस्य साधनम् ।

३ १ २   ३ १ २
जामिब्रुवत आयुधा ॥ २ † ॥

“कण्वाः” [स्तोत्र-नामैतत् (निघ० ३, १५, ७)] स्तोतारः कण्व-
गोत्रा वा “इन्द्रं” “स्तोमैः” स्तोत्रैः “यज्ञस्य” यागस्य “साधनं”

* ऋ० वे० ५, ८, १ = य० वे० ७, ४० ।

† ऋ० वे० ५, ८, १ ।

साधयितारं निष्पादकं “यद्” यदा “अकृत” अकृत [करीते-
 लुङि “मन्त्रे घसेति (२, ४, ८०)] च्लुक्, तदानीं “आयुधा”
 शत्रूणां हिंसकानि वाणादीनि “जामि” * [अतिरेकनामैतत्]
 अतिरिक्तम् अधिकं प्रयोजन-रहितं “ब्रुवते” कथयन्ति । “आयुधा”
 आयुधस्य सर्वस्य कार्यस्येन्द्रेण कृतत्वात् आयुधानि निःप्रयोजना-
 नीत्यर्थः [यद्वा, ‘आयुधा’ आयुधमायोधनशीलमिन्द्र’ ‘जामि’
 जामिं भ्रातरं ‘ब्रुवते’ वदन्ति ॥

“आयुधा”—“आयुधम्”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१ ३२ ३ १२ ३ १२ १२ २२ १ १

प्रजान्मृतस्यपिप्रतःप्रयङ्गन्तवङ्गयः ।

१ १ ३ २ ३ १ २

विप्राञ्मृतस्यवाहसा ॥ ३ १ ॥ १०

“मृतस्य” यज्ञस्य सत्यस्य वा “प्रजा” प्रकर्षेण जातमिन्द्र’
 “पिप्रतः” नभसः प्रदेशान् पूरयन्तः “वङ्गयः” वाहका अश्वा “यद्”
 यदा “प्र भरन्त” प्रकर्षेण भरन्ति वहन्ति तदा “विप्राः” मेधाविनः

* ‘जामि—जानामि’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ५, ८, ८, २ ।

१० अ० ८ ख० १ सू० १] उत्तरार्चिकः ।

३०३

स्तोतारः “ऋतस्य” यज्ञस्य “वाहसा” प्रापकेण स्तोत्रेण तम् इन्द्रं
स्तुवन्तीति शेषः ॥ ३ ॥ १०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायण्यस्य दशमस्याध्यायस्य

अष्टमः खण्डः * ॥ ८ ॥

अथ नवमे खण्डे †—

पवसानस्येति लघात्मकं प्रथमं सूक्तम्, ‡

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

पवमानस्यजिघ्रसोद्धरेऽश्न्द्राअदत्त ।

३ १ २ ३ १ २

जीराअजिर॥शोचिषः ॥ १ § ॥

“जिघ्रतः” पुनः पुनः तमांसि विनाशयतः ॥ “हरेः” हरित-
वर्णस्य “अजिरशोचिषः” सर्वत्र-गमन-शील-तेजसः “पव-

* ‘उक्तान्याख्यानि’—इति वि० ।

† ‘इदानीं’ माध्यन्दिनः पवमानः—इति वि० ।

‡ ‘उत्तरादाराधतपधतौमि सामानि ब्राह्मणीक्षाणां’—इति वि० ।

॥ “अजिर”—इति ख० पु० पाठः ।

§ ख० वे ७, २, ११, ५ ।

॥ ‘जिघ्रतः—इत्यमानस्य’—इति वि० ।

मानस्य” “चन्द्राः” [चदि आञ्जादे (भा० प०)] देवानामाञ्जा-
दयिचयः “जीराः” क्षिप्रं क्षरण-शीलाः * धाराः “असृक्षत”
सृजन्ति पवित्रान्निर्गच्छन्तीत्यर्थः ॥

“जिघ्रतः”-“जङ्घतः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ ३१२ ३१२ ३१२ ३१२
पवमानोरथीतमः शुभ्रेभिः शुभ्रशस्तमः ।

१२ ३१२
हरिश्चन्द्रो मरुद्गणः ॥ २ ॥

“पवमानः” देवः “रथीतमः” अतिशयेन रथवान् [“इद्र-
थिनः (८, २, १७ वा०)”—इतीकारः । तथा “शुभ्रेभिः” शोभा-
युक्तेभ्यस्तेजोभ्योऽपि “शुभ्रशस्तमः” अत्यन्तं दीप्यमानश्च [यद्वा,
निर्मलतम-यशोयुक्तः] “हरिश्चन्द्रः” [“ऋक्षाच्चन्द्रोत्तरपदे
मन्त्रे (६, १, १५१)”—इति सांहितिकः सुट्] हरित-वर्ण-दीप्तिः
हरित-धारा-युक्तो वा “मरुद्गणः” मरुतो यस्य गणाः सहाय-भूताः
स तथोक्तः तादृशः सोमः सर्वान् स्त्र-रश्मिभिः व्याप्नोत्वित्युत्तरेण
सम्बन्धः ॥ २ ॥

* ‘जीराः—जीरणाद्वर्णाः’—इति वि० ।

† सू० वे० ७, १, १२, १ ।

अथ तृतीया ।

१ २ ३ २ २ ३ १ २ ३ १ २
पवमानव्यश्रुहिरश्मिभिर्वाजसातमः ।

१ २ ३ २ ३ १ २
दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ ३ * ॥ ११

हे “पवमान” सोम ! त्वं “रश्मिभिः” स्व-दीप्तिभिः “व्यश्रुहि” सर्वं जगद् व्याप्नुहि । कीदृशस्त्वम् ? “वाजसातमः” अतिशये-
नान्नस्य दाता बलस्य सम्भक्ता वा तथा “स्तोत्रे” पवमानं स्तोत्रं
कुर्वते जनाय “सुवीर्यम्” गोभन-वीर्योपेतं पुत्रं धनं वा “दधत्”
विदधत् पयच्छत् व्याप्नुहि ॥

“पवमानव्यश्रुहि”—“पवमानो व्यश्रवत्”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ११.

अथ तृचात्मके द्वितीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १
परीतोषिञ्चतासुतसोमोयउत्तमश्चविः ।

३ १ २ २ ३ २ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
दधन्वायोनर्याअस्वाऽऽन्तरासुषावसोममद्रिभिः ॥ १ ॥

हे ऋत्विजः ! “सुतम्” अभिषुतं सोमम् “इतः” अस्मात्
कर्मण ऊर्द्धम् अथवा अस्मात् प्रदेशात् ऊर्द्धं “परिषिञ्चत” वसन्ती-
वरीभिः । इतोषिञ्चतेत्यत्र संहितायां कान्दसं रो रुत्वम्, आदेश-

— ऋ० वे० ७, २, १२, २ ।

† ऋ० आ० ६, १, २, २ (२भा० ७७ प्र०) = ऋ० वे० ७, ५, १२, १ ।

(३६)

प्रत्यययोरिति षत्वम्] “यः” “सोमः” देवानाम् “उत्तमं”
 प्रशंस्यं “हविः” भवति “आ” अपिच “नर्यः” मनुष्य-हितः यश्च
 सोमः “अप्सु” वसतीवरीषु अन्तरिक्षे वा “अन्तर” “दधन्वान्”
 गच्छन् भवन् भवति तं “सोमम्” “अद्विभिः” यावभिः अध्वर्युः
 “सुषाव” अभिषुतं चकार ; तं परिषिञ्चतेति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 नूनम्युनानोविभिःपरिस्त्रवादभ्यःसुरभिन्तरः ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
 सुतेचित्ताप्सुमदामोअन्धसाओणन्तोगोभिरुत्तरम् ॥ २ ॥

हे सोम ! “अदभ्यः” कैश्चिदप्यहिंसितः “सुरभिन्तरः” अत्यन्तं
 सुगन्धि त्वं “नूनम्” इदानीं “पुनानः” पूषमानः “अविभिः”
 अवि-वाल-कृतैः पवित्रैः “परिस्त्रव” परिस्तर “सुते चित्”
 अभिषुते सति “अन्धसा” भस्क-लक्षणेनाग्नेन “गोभिः” गोवि-
 कारैः क्षीरादिभिः “ओणन्तः” मिश्रयन्तः वयम् “उत्तरम्”
 उद्धूततरम् † “अप्सु” वसतीवरीषु स्थितं “त्वा” त्वां “मदामः”
 मदामहे ॥ २ ॥

* ३० वे० ७, ५, १९, २ ।

† ‘चित्’—इति पदपूर्णाः—इति वि० ।

‡ ‘उत्तरम्’—उत्तरेषु सवनेषु—इति वि० ।

अथ अध्यास्यरूपा तृतीया ।

१२ ३ १२ २२ ११ २३ २१ १ १ १ २
परिस्नान*श्चक्षसेदेवमादनः क्रतुरिन्दुर्विचक्षणः ॥३१॥ १२

“स्नानः” सुतः अभिषूयमाणः सोमः “चक्षसे” ‡ सर्वेषां दर्शनाय “परि” स्रवति । कौटुम्भः ? “देवमादनः” देवानां तर्पयिता, “क्रतुः” कर्त्ता, ¶ “इन्दुः” पात्रेषु चरण-शीलः दीप्तो वा, “विचक्षणः” “सर्वस्य” विद्वष्टा ॥ ३ ॥ १२

५ ४ २२ ३ ४ २ ५ १ २ ३
॥ पृष्ठम् ॥ पराश्रयितोषिञ्चतासुताम् । सोमोयउत्त

१ २ १२ २ २
मञ्चवारश्चिर्हीद्व्या । दधन्वा॥ योन्यी॥ अप्सुवन्तरा२३

१ १ १२ २ १ २
होद्व्या । सुषावा२३सो । ममद्रा२३यिभा३४यिः ॥ (१)

५ ४ २ ३ ४ ५ १ २ २ १
सुषावसोममद्रिभायिः । सुषावसोममद्रिभा२३यिर्ही

२२ १ २ २ १ २ १
द्व्या । नूम्युनानोअविभिःपरिस्ववा२३होद्व्या । अदब्बा

१ १ २ ५ ४ २ ३ ४ ५
२३ःख । रभिन्ता२३रा३४३ः ॥ (२) अदा३ब्बःसुरभिन्तराः ।

* “सुवान्”—इति ऋ० पाठः ।

† ऋ० वे० ७, ५, १२, ३ ।

‡ ‘चक्षसे—चक्षाय’—इति वि० ।

¶ ‘क्रतुः—यज्ञः’—इति वि० ।

^{१ २} ऐहोयि । ^१ मोर^१अन्धसा । ^{२ २ २ १ २ १} श्रीणन्तो गोभिरोवा३ओर३४

^५ वा । ^४ तापूरो^५द्वायि(३) ॥ २ * ॥ [२]

॥ अर्कपुष्पाद्यम् ॥ ^{१ २ २ १ २ १ १ १} परोतोषिच्चतासुतम् । ^१ ऊवे२३ ।

^{१ २ २ १ १ १ २ १} सोमोयउत्तम^{२ १ २}ह्विः । ^{२ १ २} ऊवे२३ । ^{२ २ २ १} दधन्वा^{२ २ १}यो नर्यो^{२ १}अप्स

^{२ १ २} वन्तरा । ^{२ १ २ १ २ १ २} ऊवे२३ । ^२ सुषावसोममद्रिभिः । ^१ ऊवे२३ ॥ (१)

^{२ १ २ २ १ २ १ २} सुषावसोममद्रिभिः । ^१ ऊवे२३ । ^{२ १ २ १ २ १ २} सुषावसोममद्रिभिः ।

^१ ऊवे२३ । ^{२ १ २ २ १ २ १ २} नूनम् नानोविभिः^१परिस्रव । ^१ ऊवे२३ । ^{१ २} अदब्धः

^{१ २} सुरभिन्तरः । ^१ ऊवे२३ ॥ (२) ^{२ १ २} अदब्धः^१सुरभिन्तरः । ^२ सुर

^१ भिन्तरः । ^{१ १ १ २ १} ऊवे२३ । ^१ अदब्धः^{१ २}सुरभिन्तरः । ^१ ऊवे२३ ।

^{२ १ २ २ १ २ २ १ २ १} सुतेचित्वाप्सुमदामो^१अन्धसा । ^{२ २ १ २ १ २ १} ऊवे२३ । ^{२ २ १ २ १ २ १} श्रीणन्तो गो

^{२ १ २} भिरुत्तरम् । ^१ ऊवे२३ । ^१ ऊवे२३ । ^{१ २ १} होवा३द्वा३ । ^{१ २ १} द्वा

^{५ २} ३४ । ^{२ १ २ २ २} औचोवा । ^{१ २} अकीढिवाना ^{१ १ १ १} रम्परमेवियो रमा २ ३ ४
^१
 पुन्(३) ॥ ३ * ॥ [३]

॥ दैर्घश्रवसम् ॥ ^{२ २ १ २} परीतोषिच्चता ^२ सुतमोहा ^{२ २ २} औचाश्च ^१ ए ।
^{१ २ १ १ २ १ २ १} सोमोयउत्तम ^{५ २} ष्वहविः । ^{५ २ २} ओश्चा । ^{३ २} ओश्चाश्च ३४ । दधा
^{३ २} ३४ न्वा ^{१ २} ष्याः । ^{१ २} नारियः । ^{५ २} अप्सूअन्तरा । ^१ ओश्चा ।
^{५ २ २} ओश्चाश्च ३४ । ^{२ २ ३ २} सुषाश्चवसोश्च । ^{२ १} ममोश्च ३४ वा । ^{५ ४} द्राप्
^५ यिभोश्च ^{२ २ २} चायि ॥ (१) ^{२ २ २} सुषावसोममद्रिभिरोच्चा ^२ औचाश्च ।
^{२ १ २ १ १ २ १} सुषावसोममद्रिभिः । ^{५ २} ओश्चा । ^{५ २ २} औश्चाश्च ३४ । ^{३ २ २} नूना
^{३ २} ३४ म्युना । ^{१ २} नोअवि । ^{१ २} भिःपारिस्त्वा । ^{५ २} ओश्चा । ^५ ओश्
^{२ २} चाश्च ३४ । ^{२ २ ३ २} अदाश्च ^{२ १} अश्वःसूश्च । ^{५ ४} रभोश्च ३४ वा । ^५ ताप्परोद्
^५ चायि ॥ (२) ^२ अदश्वःसुरभिन्तर ^{२ २ २} औचा ^२ औचाश्च ^{१ १} ए । ^{१ १} अदश्वः
^{१ २} सुरभिन्तरः । ^{५ २} ओश्चा । ^{५ २ २} ओश्चाश्च ३४ । ^{३ २} सुताश्चयि

१० अ० ८ ख० २ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

३११

चि॒त्वा । आ॒प्सु॒म । दा॒मो॒अ॒न्ध॒सा । ओ॒श्चा । ओ॒३
 दा॒३ए॒३४ । श्री॒णा॒३४न्तो॒गो॒३ । भि॒रो॒२३४वा । ता॒पू॒रो
 द्वा॒यि॒(३) ॥ ४ * ॥ [४]

॥ द्व॒त्त॒रो॒वै॒यश्च॒म् ॥ प॒री॒तो॒षि॒च्च॒ता॒मू॒ता॒म । सो
 मो । य॒उ॒त्त॒म॒ह॒विः । द॒धा॒न्वा॒११या॒२ः । न॒यो॒अ॒प्सु
 व॒न्त॒रा । सु॒षा॒वा॒१सो॒२ः । म॒म॒द्रा॒३३यि॒भा॒३४३यिः ॥ (१)
 सु॒षा॒व॒सो॒म॒म॒द्रा॒यि॒भा॒यिः । स्॒षा । व॒सो॒म॒म॒द्रि॒भिः ।
 नू॒ना॒म्पू॒श्ना॒२ः । नो॒अ॒वि॒भिः॒परि॒स्र॒व । अ॒दा॒व्या॒१मू॒२ः ।
 र॒भि॒न्ता॒३३रा॒३४३ः ॥ (२) ॥ अ॒द॒व्यः॒सुर॒भि॒न्ता॒राः । अ॒दा ।
 व्यः॒सुर॒भि॒न्त॒रः । स॒ता॒यि॒चा॒१यि॒त्वा॒२ः । अ॒प्सु॒म॒दा॒मो
 अ॒न्ध॒सा । श्री॒णा॒न्तो॒१गो॒२ः । भि॒रु॒त्ता॒३३रा॒३४३म् ।
 ओ॒२३४३ई । डा॒(३) ॥ ५ * ॥ [५]

॥ अभीशवाद्यम् ॥ ^{२ २ २} परीतोषिञ्चतासुतम् । ^२ ए । सो
^{२ ५ १ ० २ ३ ५ २ १२} मोयज३त्ताम७हाविः । ^{३ ५ २ १२} दार३४धा । ^{१२} ह्यायि । ^{१२} न्वा
^{२ २ ० २ ३ ५ २ १२ २} योनय्यी३अप्सू३न्तारा । ^{३ ५ २ १२ २} सू२३४षा । ^{१२ २} ह्यायि । ^{१२ २} वासीम
^{१ ५ ४ ५ २ २ २} मोर३४वा । ^{१ ५ ४ ५ २ २ २} द्रा५यिभो६ह्यायि ॥ (१) ^{२ २ २} सुषावसोममद्रिभि
^{२ २ ५ १ ० २ ३ ५ २} रे । ^{२ २ ५ १ ० २ ३ ५ २} सुषावसो३मामद्रिभायिः । ^{३ ५ २} नूर३४नाम् । ^{३ ५ २} ह्यायि ।
^{१ २ २ ० २ ३ ५ २ १} पुनानो३अविभिःपारिस्त्वावा । ^{१ २ २ ० २ ३ ५ २ १} आ२३४दा । ^{१ २ २ ० २ ३ ५ २ १} ह्यायि । ^{१ २ २ ० २ ३ ५ २ १} व्याः
^{२ १ ५ ४ ५ १} सूरभोर३४वा । ^{२ १ ५ ४ ५ १} ता५पूरो६ह्यायि ॥ (२) ^{२ १ ५ ४ ५ १} अद॒व्यःसुरभिन्त
^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} रण । ^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} अद॒व्यःसू३राभिन्तारः । ^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} स्र२३४ते । ^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} ह्यायि । ^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} चि
^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} त्वाप्सुमदामो३अन्वासा । ^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} आ२३४यिणा । ^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} हा । ^{५ १ ० २ ३ ५ २ १} तोगो
^{२ १ ५ ४ ५ १} भिरोर३४वा । ^{२ १ ५ ४ ५ १} ता५पूरो६ह्यायि (३) ॥ ६ * ॥ [६]

^{३ ४ २ ५ २ १ ० २ ३ ५ २ १ २} ॥ माधुच्छन्दसम् ॥ ^{३ ४ २ ५ २ १ ० २ ३ ५ २ १ २} परीतोषा । ^{३ ४ २ ५ २ १ ० २ ३ ५ २ १ २} होयिः । ^{३ ४ २ ५ २ १ ० २ ३ ५ २ १ २} चतासुता
^{५ २ १ २ १ २ ३ ५ २ १ २} ईमे । ^{५ २ १ २ १ २ ३ ५ २ १ २} सोमोयज । ^{५ २ १ २ १ २ ३ ५ २ १ २} ताम७हा२३४वीः । ^{५ २ १ २ १ २ ३ ५ २ १ २} दधन्वा७योन

१० अ० ६ ख० २ सू० १, २, ३] उत्तराच्चिकः ।

३१३

^{२ २} योअ । ^१ सुवान्तरा । ^२ औहो३४वाह्वायि । ^{३२ २} सुषावासो । ^{१ २}

^{३२ २} औहो३४वाह्वा । ^{३२ २} ममद्रा२३यिभा३४३यिः । ^१ ओ२३४पु

३ । डा(३) ॥ ३ * ॥ [७]

॥ ऐडमायास्यम् ॥ ^{१ २१} आयिपरायि । ^{२ १२} तोषायि । चता

^{२ २} सुताम् । ^{२ १} सोमोयऊ३१ । ^२ तम^{२ १}ह्वायिः । ^२ दाधन्वा^{२ १}

^{२ १} या३१ः । ^{२ १} नर्योआ । ^{२ १} सुवन्तरा । ^{२ १} सूषावसो३१ । ^{२ १} ममद्रा२३

^२ यिभा३४३यिः ॥ (१) ^{१ २ १} आयिसुषा । ^{२ १} वासो । ^{२ १} ममद्रिभा

^२ यिः । ^{२ १} सूषावसो३१ । ^{२ १} ममद्रिभायिः । ^२ नूनम्पुना ३१ ।

^२ नोअविभायिः । ^{२ १} परिस्रवा । ^२ आदब्धःसू३१ । ^{२ १} रभिन्ता

^२ २३रा३४३ः ॥ (२) ^{१ २ १} आअदा । ^{२ १} ध्याःसू । ^{२ १} रभिन्तराः । आ

^२ दब्धःसू३१ । ^{२ १} रभिन्तराः । ^{२ २} सूतेचित्ता३१ । ^२ सुमदा ।

* ऊ० गा० ७ प्र० १ अ० २ सा० ।

^{२१ १} मोअन्वसा । ^{१ १} आयिणन्तीगो३१ । ^{२ १} भिस्तार३रा३४३म् ।

^१ ओ२३४५ई । डा(३) ॥ ४ * ॥ [८]

॥ पुंश्चि ॥ ^{२ १} परायितो२३षिच्चतासुत^४त्हाउ । ^{१ १ १ २} सोमो

^{१ १ १ २ १} यउत्तम^२त्हविः । ^२ दधन्वा^{१ १}श्या २३ । ^{१ १ २} होवा३हायि ।

^{२ २ २} मारियोअ । ^{१ २} सुवान्ता१रा२३ । ^{१ २ १} होवा३हायि । ^१ सुषा

^२ वा१सो२३ । ^{१ २ २} होवा३हा । ^{१ २} मामद्रिभिः । ^{१ २} इडा२३मा३४

^१ ३ । ओ२३४५ई । डा(१) ॥ ३ † ॥ [९]

॥ अभीशवोत्तरम् ॥ ^{२ २ २} परीतोषिच्चतासुतम् । ^२ ए ।

^{२ २} सोमोयजु३त्ताम^{१ ०}त्हविः । ^{२ ३ ४} दा२३४धा । ^{२ २} हा३हायि ।

^{१ २ २ २} न्वा^०योनर्यीअसूअन्तारा । ^{२ ३ ४} सू२३४षा । ^{२ २ ०} हा३हायि । ^{१ २} वा

^{२ १ २} सोममो२३४वा । ^४ द्रा५यिभोईहायि ॥ (१) ^{२ २ २} सुषावसोम

* ऊ० गा० ७ प्र० १ सू० ४ सा० ।

† उ० गा० ७ प्र० २ सू० ३ सा० ।

मद्रिभिरे । ए॥ सुषावसोऽमामद्रि । भायिः । नू२३४
 नाम् । द्वा३हायि । पुनानोअविभिः पारिस्त्रावा । आ
 २३४दा । द्वा३हायि । व्याः स्वरभोर ३४वा । तापूरोद्
 द्वायि॥ (२) अदब्धः सुरभिन्तरण । ए । अदब्धः सू३राभि
 न्तारः । सू२३४ते । द्वा३हायि । चित्त्वाप्सुमदामोअ
 न्धासा । आ२३४यिणा । द्वा३हा । तोगोभिरो२३४
 वा । तापूरोद्द्वायि (३) ॥ ४ * ॥ [१०]

॥ सम्मतम् ॥ परीतोषिच्चतासुताम् । सोमोयउत्त
 म् ह्वायिः । दधन्वात् २३याः । नारियोअ । सुवा
 न्तारा । औहो३४वाहायि । सु । षावा२३सो३ । हो
 वा३हा । ममद्रा २३यिभा३४यिः ॥ (१) सुषावसोमम
 द्रिभायिः । सुषावसोऽममद्रिभायिः । नूनमपू २३ना ।

^{१ २} नोअविभिः । ^{१ २} परायिस्त्वावा । ^{३४ १ ३४ २} औहो३४वाहायि । ^१ अ ।

^२ दाब्बा२३ःसू३ । ^{१ २ २} होवा३हा । ^{१ २} रभिन्ता२३रा३४३ः ॥ (२)

^{१ २} अदब्धःसूरभिन्तराः । ^{१ २ १} अदब्धःसूरभिन्तराः । ^{२ १} सुतेचा२३

^२ यित्वा । ^{१ २ २} आसुमदा । ^{२ १ २} मोआन्धासा । ^{३४ २ ३४ २} औहो३४वाहा

^{१ २} यि । ^२ श्री । ^{१ २ २} णान्तो२३गो३ । ^१ होवा३हायि । ^१ भिरुन्ता

^२ २३रा३४३म् । ^१ ओ२३४५ई । ^१ डा(३) ॥ ३ * ॥ [११]

^{५ ४ २ ४ ५ ४ ४ ५} ॥ कालेयम्† ॥ ^{२ २ १ २} परीतो३पिच्चितासुताम् । ^{२ २ १ २} सोमोय

^{१ २ ३ १ १} ज । ^{२ ३ २ २} तम३ह्वा२३यिः । ^१ दधन्वा३या३ः । ^१ नार ३४ ।

^{३ ४ ४ ५} रियोअसुव । ^{२ २ १ ३ २} ता३रा । ^{२ ५} सुषावसौ । ^{२ ५} वा३४३ओ३४वा ।

^४ ममापुद्भिभायिः । ^४ होपुई । ^१ डा(३) ॥ ४ ‡ ॥ [१२]

^{२ २ २ १ ५} ॥ रौरवम् ॥ ^१ परीतोपिच्चा३तासूर३४ताम् । ^१ सोऽ

* क० गा० ८ प्र० १ अ० ३ सा० ।

† “महाकालेयम्” — इति ख०-पाठः ।

‡ क० गा० ८ प्र० १ अ० ४ सा० ।

^१ और३होवा । ^{१२} दधन्वा॥^२ योनर्योअप्सुव । ^१ तारा२३ ।
^{१२} ऐया२३त् । ^१ और३होवा । ^{१२२} सुषावसोमम । ^१ द्रायिभा
^{१२} र३यिः । ^{१२} ऐया२३त् । ^१ और३होवा३४३ ॥ (१) ^{२१२} सुषावसो
^{२१२} ममद्रिभिरैयादौ । ^२ हो३वा । ^{१२२} सुषावसोमम । ^१ द्रायिभा
^{१२} र३यिः । ^१ ऐया२३त् । ^१ और३होवा । ^{२१} नूनम्पुनानोविभिः
^१ परि । ^{१२} स्वावा२३ । ^१ ऐया२३त् । ^१ और३होवा । ^१ अदब्धः
^१ सुरभि । ^{१२} तारा२३त् । ^१ ऐया२३त् । ^१ और३होवा३४३ ॥ (२)
^१ अदब्धःसुरभिन्तरैयादौ । ^{२१२} हो३वा । ^१ अदब्धःसुरभि ।
^१ तारा२३ः । ^{१२} ऐया२३त् । ^१ और३होवा । ^{१२} सुतेचित्त्वाप्सु
^{२२२} मदामोअ । ^१ धासा२३ । ^{१२} ऐया२३होवा । ^२ श्रीणन्तो गो
^२ भिरु । ^१ तारा२३म् । ^{१२} ऐया२३त् । ^१ और३होवा३४३ ।
^१ और३४५ । ई । डा(३) ॥ १८ * ॥ [१४]

३ ४ २ ३ ४ ३ ४ ५ २ ३
॥ उत्सेधम् ॥ परीतोषिच्चतासुतम् । सोमः । य

२ ३ ४ २ ५ २ १
ज३४ औक्षीवा । तम॑ह्वाऽरयिः । हा३१ उवा २ ३ ।

१ ५ ३ २ ४ २ ५ ४ ५ १
ज ३४ पा । दधा३न्वा॒या । औक्षीवाहायि । नारि

२ २ १ २ १ २ २ २ ५
योआ । सुवन्तारा । हा३१ उवा २ ३ । अ३४ पा ।

३ २ ४ २ ५ ४ ५ ३ २ ४
सुषा३वसो । अक्षीवाहायि । ममा३द्रा५यिभा ६ ५ ६

४ ३ २ ४ ३ २ ४ ३ ४ ५ २ ३ २ ३ ४ २
यिः ॥ (१) सुषावसोममद्रिभिः । सुषा । वसो३४ औक्षी

५ २ १ २ ५
वा । ममद्रिभाऽरयिः । हा३१ उवा २ ३ । ज ३४ पा ।

३ २ ५ ४ २ ५ ४ ५ १ २ १ २
नूना३पुना । औक्षीवाहायि । नोअविभायिः । परि

१ २ २ ५ ३ २ ४ ५
साव । हा३१ उवा २ ३ । ज३४ पा । अदा३ध्वःसु । औ

४ ५ ३ २ ४ ३ ४
क्षीवाहायि । रभा३यिन्ता५रा६५६ः ॥ (२) अद३ध्वःसुर

३ ४ ५ ३ २ ४ २ ४ ५ २ १
मिन्तरः । अद । व्यःसू३४ औक्षीवा । रमिन्तराऽरः ।

२ ५ ३ २ ४ ५ ५ ४ ५
हा३१ उवा २ ३ । ज३४ पा । सुता३यिचिन्वा । औक्षी

५ १ २ १ २ १ २ १
वाहायि । आप॑सुमदा । मोअन्वासा । हा३१ उवा २

३। ऊ३४पा। श्रीणा३न्तो गो। औहोवा३हायि। मि

हृ३त्ता५प्रा६पू६म्(३) ॥ २० * ॥ [१५]

॥ प्र३श्नि ॥ परा३यितो३३षि३च्चता३सुत३हाउ। सोमो
 य३उत्तम३ह३विः। द३धान्वा३श्या३र३ः। हो३वा३हायि।
 ना३रियो३अ। प३स्वान्ता३श्रा३र३ः। हो३वा३हायि। सु३षा
 वा३शमो३र३ः। हो३वा३हा। मा३मद्रि३भिः। इ३डा३र३ः ॥ (१)
 सु३षावा३र३सोम३मद्रि३भिर्हाउ। सु३षाव३सोम३मद्रि३भिः। न्
 ना३म्पू३शना३र३ः। हो३वा३हायि। नो३अवि३भिः। परा३यि
 स्ता३शवा३र३ः। हो३वा३हायि। अ३दा३व्या३शःसू३र३ः। हो३वा३
 हा। रा३भिन्त३रः। इ३डा३र३ः ॥ (२) अ३दा३व्या३र३सु३र३भि
 न्त३रो३हाउ ॥ (२) अ३द३व्यःसु३र३भिन्त३रः। सु३तायि३चा३शि
 त्वा३र३ः। हो३वा३हायि। अ३ण्मु३मदा। मो३आ३न्धा३श३सा

२३। होवा३हायि। श्रीणान्तो१गो२३। होवा३हायि।

भायिरुत्तरम्। इडा२३(३) ॥ ६ * ॥ [१५]

॥ वामम्॥ परीतोषिच्चता। चारुहारयि। सूर३

४। त॥ सुतोवा। सोमोहो२रयि। यजुहो२र। ता

म॥ हवा२रयिः। दाधन्वा२य। नरायियोआ। प॥ सु

वाउवा३। ज३४पा। तरा२र। सूषा२वासो२र। मम।

द्रा२रयिभा२३४औहोवा ॥ (१) सुषावसोममा। चारुहार

यि। द्रा२३४यि। मिर्द्रिभोवाः सुषाहो२रई। वसाहो

२र। मामद्रायिभा२रयिः। ननम्पुना। नोआवायिभा

यिः। पराउवा३। ज३४पा। स्रवा२र। आदा२रव्याः

सूर। रभि। ताररा२३४औहोवा ॥ (२) अदव्यः सुर

भि। चारुहारयि। तार३४। रस्तरोवा। अदाही

^१रयि । ^{१ ७}अः^{१ २ २}हो^२र । ^१राभिन्तारा^२र । ^१हृतेचि^२त्वा । ^१शु
^{१ २}मादा । ^{३ २}मआउवा^१३ । ^२ऊ३४पा । ^१धसा^२र । ^१आयिणा
^१रन्तो^२गो^१र । ^१भिह । ^{१ २}तार^२रा२३४^{५ २ २}औ^२होवा । ^२ऊ३२३
^५५पा(३) ॥ १२ * ॥ [१६]

^५॥ मानवोत्तरम् ॥ ^{१ २ १ २}होवायि । ^{२ २}परीतोषि^१च्चतासुतम् ।
^२होवायि । ^{७ २ २}सोमोयउत्तम^१ह्विः । ^१दाधन्वा^२य्यः । ना
^{७ २ २}रियो^१आ३१ । ^७मूवारन्ता^{१ ३}२३४रा । ^५सुषावा^{२ १}र ३ सो ३ ।
^{१ ३}मारमा^{५ २ २}२३४^३औ^५होवा । ^१द्रा२३४यिभीः ॥ (१) होवायि ।
^{२ १ २ २ १ २ १}सुषावसोमम^२द्रिभिः । ^१होवायि । ^{२ २}हृषावसोमम^२द्रिभिः ।
^{७ २ २}नूनम्पुना । ^{१ ७}नोअविभा^२३१यिः । ^७परा^{१ ३}यि^५ह्वा२३४वा ।
^{२ १}अदा^२ध्वा२३ः^{१ ३}हृ३ । ^{५ २ २}रा२३४^३औ^५होवा । ^३ता२३४राः ॥ (२)
^१होवायि । ^२अद^{१ २}ध्वः^१सुरभिन्तरः । ^१होवायि । ^१आदध्वः

सुरभिन्तरः । ^१ह्रीवायि । आदब्धः^{७८}सुरभिन्तरः । हृते
^{२ २}चित्ता । ^{१ ०}आप्सुमदा^२३१ । ^{७८}मोआरन्धार^२३४सा । ^५श्रीणा^{१२ १}
^२न्तो^१२३ गो^३३ । ^{५८ ८}भारयिहृर^३३४श्रीह्रीवा । ^३ता २३ ४
^५राम्(३) ॥ १३ * ॥ [१७]

॥ आनूपं वाध्रश्चम् ॥ ^{१ २}पराधिपरायि । ^१तोषिच्चा ३
^{१ २}ताहृ^{१ २ २}१ता^१रम् । ^{१ २}सोमोयउ । ^१तमा^{१ २}च्चा^११वा^१रयिः । ^१दा
^१धा^{१ २}रन्वा^{२ १}यारः । ^२नर्यो^{१ २ २}अप्सुवन्ता^१३३रा । ^{१ २ २}सुषावा^१३सो
^{१ ४}३ । ^२मा^५३३मा^{१ २ १ २}३ । ^{१ २ १ २}द्रा^{१ २ १ २}३४प्रयिभो^१द्दहायि ॥ (१) ^{१ २ १ २}सूषासूषा ।
^{१ २}वसो^{१ २}मा^{१ २ २ २}३मा^{१ २}द्रा^{१ २}शयिभा^{१ २}रयिः । ^{१ २}हृषावसो । ^{१ २}ममा^{१ २}द्रा^१शयि
^१भा^१रयिः । ^{१ २}नूना^{१ २}म्पूना^{१ २}र । ^{१ २}ना^{१ २}अविभिः^{१ २}परिस्त्रा^१३३वा ।
^{१ २ २}अदा^{१ ४}ब्धा^२३ः^५हृ३ । ^२रा^५३३भा^५३यि । ^{१ २}ता^{१ २}३४प्रो^{१ २}द्दहायि ॥ (२)
^{१ २ १ २}अदा^{१ २}अदा । ^{१ २}ब्धः^{१ २}सुरा^{१ २}३भायिन्ता^{१ २}शरा^{१ २}रुः । ^{१ २}आदब्धः^{१ २}सु ।

^१ रभायिन्ता^२शरः^२ । ^१ ह्वते^१ रचायित्वा^१ र । ^१ अप्सु^२ मदी^२ मो^२
^१ अन्धार^२ रसा । ^१ श्रीणान्तो^२ रगो^२ र । ^१ भार^२ रयि^२ ह्व^२ र । ता
^५ र४पूरो^५ र्द्वायि^५ (३) ॥ १४ * ॥ [१८]

^३ ॥ यौधाजयम् ॥ ^२ परा^४ र१यि । ^५ तो^२ रषि । ^२ च । ^२ ता^३ ह्व
^५ र३४ताम् । ^१ सो^२ मो^२ र । ^१ यज^२ र । ^२ तमा^२ र४पूम् । ^२ हार
^५ र४वीः । ^१ दधान्वा^२ ष्याः । ^१ न । ^१ र्यी^२ आ^२ र । ^३ पसुवा^२ र४पू ।
^३ तार^५ र४रा । ^२ सुषा^२ र । ^१ वासो^२ र । ^३ ममा^२ र४पू । ^३ द्रा^२ र४
^५ यिभीः ॥ (१) ^३ सुषा^२ र१ । ^२ वा^४ रसो । ^५ मम् । ^२ आ^२ द्रा^२ र४र३यिभायिः ।
^१ ह्वषा^२ र । ^१ वसो^२ र । ^२ ममा^२ र४पू । ^३ द्रा^२ र४र३यिभीः । ^२ नूना^२ पु
^१ ना । ^१ नः । ^१ अविभा^२ रयिः । ^३ परा^२ र४पूयि । ^३ स्वार^५ र४वा ।
^२ अदा^२ र । ^१ व्या^२ ह्वर । ^३ रभा^२ र४पूयि । ^३ तार^५ र४राः ॥ (२)
^३ अदा^२ र१ । ^२ व्या^५ रःसू । ^५ र । ^२ भिन्ता^५ र४राः । ^१ आ^२ दा^२ र ।

१० अ० ८ ख० २ सु० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

३२५

^१ ^{३२} ^३ ^५ ^२ ^१ ^२ ^१
अःहृ२ । रभा३४५यि । ता२३४राः । सुतायिचित्ता ।

^१ ^१ ^{३२} ^३ ^५ ^{३२}
अ । सुमदा२ । मोआ३४५ । धा२३४सा । श्रीणा२ ।

^१ ^३ ^५
तोगो२ । भिहृ३४५ । ता२३४राम्(३) ॥ ५ * ॥ [१८]

^५ ^२ ^४ ^५ ^४ ^५ ^१ ^२ ^२
॥ द्वैगतम् ॥ परीतोऽपि च्चतासुताम् । सोमोयउ ।

^१ ^२ ^{३२} ^१ ^२ ^२ ^{१२}
तमाँच्चाश्वारयिः । दधा३ । हौ३हो३वा । न्वाँ

^२ ^२ ^० ^१ ^१ ^३ ^५ ^२
योनय्यीअप्हअन्तारा२ । सुषा२३ । वा२सी२३४औहो

^२ ^१ ^३ ^१ ^१ ^१ ^५ ^२ ^४ ^५
वा । ए३ । ममा२द्रिभा२३४५यिः ॥ (१) सुषावा३सोम

^४ ^५ ^१ ^२ ^२ ^१ ^२ ^३ ^२
मद्रिभायिः । हृषावसो । ममाद्राशयिभारयिः । नूना

^५ ^१ ^२ ^१ ^२ ^० ^१
रम् । हौ३हो३वा । पुनानोअविभिः पारिस्तावा२ । अ

^१ ^३ ^५ ^२ ^१ ^३
दा२३ । आ२ःसूर३४औहोवा । ए३ । रभा२यिन्तरा

^१ ^१ ^१ ^५ ^२ ^४ ^५ ^५ ^१ ^२
२३४५ः ॥ (२) अदब्धा३ःसुरभिन्तराः । आदब्धःसू । र

^१ ^२ ^३ ^५ ^२ ^२ ^१ ^२
भायिन्ताशराः । सुता३यि । हौ३हो३वा । चित्ता

३२६ सामवेदसंहिता । [५प्र० २अ० १२सू० १, २, ३ ।

सुमदामोअन्धासा२ । श्रीणा२३ । तो२गो२३४औ
होवा । ए३ । भिहू२त्तरा२३४म(३) ॥ ६ ॥ [२०]

॥ कण्वरथतन्तरम् ॥ पारीतोषिच्चतासुताम् । सो
मोयज् । ता३मा७हा३वायिः । दधन्वा७योन्योअसु
वन्तरा२३४ऐहो । सुषावा२३४सो । ममा३१उवा२३ ।
ए३ । द्विभिरा ॥ (१) हृषावसोममद्रिभायिः । सुषावसो ।
मा३माद्रा३यिभायिः । नूनम्पुनानोअविभिःपरिस्वा२३
४ऐषी । अदव्या२३४ःह । सू । रभा३१उवा२३ । ए३ ।
तरा ॥ (२) आदव्यःसुरभितराः । अदव्यःह । रा३
भायिन्ता३राः । सुतेचित्ताप्सुमदामोअन्धासा२३४ऐहो ।
श्रीणन्तो२३४गो । भिहू३आउवा२३ । ए३ । तरमा(३)

॥ १८ ॥ [२२]

* ऊ० गा० १६प्र० १सू० ६सा० ।

† ऊ० गा० १६प्र० १सू० १८सा० ।

अथ तृचात्मके तृतीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३
असाविमोमोअरूषोवृषाहरी

१ २ ३ २ ३ १ २ २
राजेवदस्मोअभिगाअचिक्रदत् ।

२ २ ३ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
पुनानोवारमत्येव्यव्ययश्शेनो

२ २ ३ १ २ ३ १ २
नयोनिङ्घृतवन्तमासदत् ॥ १ * ॥

“सोमः” “असावि” अभिषुतोऽभूत् । कीदृशः सोमः ?
“अरूषः” आरोचमानः, “वृषा” वर्षकः, “हरिः” हरितवर्णः ;
स च राजेव “दस्मः” दर्शनीयः सन् “गाः” उदकानि “अभि”
लक्ष्य “अचिक्रदत्” शब्दं करोति स्व-रस-निर्मीक-समये, पश्चात्
पुनानः “अथ्ययम्” अविमयं “वारं” वालं दशापवित्तम्
“अत्येषि” हे सोम ! अतिक्रम्य गच्छसि । ततः “शेनो न”
शेन इव “योनि” स्वीयं स्थानं “घृतवन्तम्” उदकवन्तम् “आ-
सदत्” प्रविशति ॥

“अत्येषि”-“पर्येति”—इति पाठौ, “आसदन्”-“आसदम्”
—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३
 पर्जन्यः पितामहिषस्य पर्णिनो
 १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
 नाभापृथिव्या गिरिषु क्षयन्दधे ।
 १ २ ३ १ २ ३ ५ उ ३ १ २ ३
 स्वसार आपो अभिगा उदासर
 २ २ २ २ ३ १ २ ३ २
 न्सङ्गावभिर्वसते वीते अध्वरे ॥ २ * ॥

यस्य “महिषस्य” महतः “पर्णिनः” पर्णवतः पननवतो वा
 सोमस्य “पर्जन्यः” “पिता” जनकः “सः” सोमः “पृथिव्याः” †
 “नाभा” नाभौ नाभिस्थानीये ‡ हविर्दाने “गिरिषु” गिरि-
 सम्बन्धिषु यावसु “क्षयं” निवासं “दधे” धारयति अभिषव-समये ।
 तथा “स्वसारः” अङ्गुलयः “आपः” वसतीवर्यः ¶ “गाः”
 आगिरार्थाः स्तुतयो वा § “अभि” अभिमुख्येन “उदासरन्”
 उद्गच्छन्ति गच्छन्तु, “वसते”, “सम्” गच्छते च, “आवभिः” सा-
 कम् । कुत्र ? “वीते” कान्ते “अध्वरे” यज्ञे ॥

“उदासरन्”—“उतासरन्”—इति पाठौ, “वीते”—“वीथे”—
 इति च ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ७, ३, ७, २ ।

† ‘पृथिव्याः समुत्पन्नः’—इति वि० ।

‡ ‘नाभा—नाभि-स्थानीयः’—इति वि० ।

¶ ‘अप्सु आत्वरूपः’—इति वि० ।

§ ‘गाः—सोमस्य रश्मयः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

० १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

कविर्वेधस्यापर्येषिमाहिन

मत्योनमृष्टोअभिवाजमर्षसि ।

अपमेधन्दुरितासोमनोमृड

घृतावसानःपरियासिनिर्णिजम् ॥ ३ * ॥ १३

हे “सोम !” “कविः” क्रान्तदर्शी सन् “वेधस्या” याग-
विधानेच्छया “माहिन” मन्त्रनीयं पवित्रं “पर्येषि” परि-
गच्छसि, पश्चात् “मृष्टः” प्रचालितः “अत्योन” † अश्वत्थव
“वाजं” सङ्ग्रामम्‡ “अभ्यर्षसि” । सोम ! “दुरिता” अस्म-
दीयानि दुरितानि “अपमेधन्” परिहरन् ॥ “नः” अस्मान्
“मृड” सुखं “घृतावसानः” घृतानि उदकानि वसानः आच्छा-
दयन् “परि यासि” अभिगच्छसि । कित्तत् ? “निर्णिजम्”
पवित्रम् ॥

“सोमनोमृडघृता”-“सोममृडयघृतम्”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायण्यस्य दशमस्याध्यायस्य

नवमः खण्डः ॥ ८ ॥

* मू० वे० ७, ९, ७, ९ ।

† ‘अत्यः—अतीत्य गच्छति’—इति वि० ।

‡ ‘वाजम्—अश्वं अश्व-पुरोडाशादिवत्पशुम्’—इति वि० ।

॥ ‘अपमेधन्—एष दहौ (भा० आ०) अग्निभिः दहनं संवर्धति’—इति वि० ।

१२ २ २ २ २
॥ मद्वासामराजम् ॥ द्वाउहोवाइहायि । असावि

५१ २ ४ १२ ११११ २२ २
सोमोइआ । रूपोइवाइ । पाचराइइ४५यिः । राजेव

२५१ २ ४ २ ३११११ २२
दसोइआ । भिगाइ । आइ । चिकदाइइ४५पूत् । पुना

२२ ५१ २ ४ २ १११११ २२
नोवाराइमा । जियाइयिषीइ । अव्ययाइइ४५पूम् । श्ये

२ २ १ २ ४ २२ १
नोनयोनीइवा । तवाइन्ताइम् । आसदाइदाउ ॥ (१)

२ २५१ २ ४ २ ३१११११
पर्जन्यःपिताइमा । हिषाइस्याइ । पर्णिना २ ३ ४ ५ः ।

२२ २ ५१ २ ४ २ १११११
नाभापृथिव्याइगायि । रिषूइत्ताइ । यन्दधाराइइ४५यि ।

२२ २ २ १ २ ४ २२ ३११११
स्वसारआयोइआ । भिगाइजइत् । आसराइइ४५पून् ।

२२ १ २२ ४ २
सङ्गावभिर्वाइसा । तेवाइयितेइ । अध्वराइइ२४ ॥ (२)

२ २ ५१ २ ४ २२ १११११ २ २
कविर्वधस्याइपा । रियाइयिषीइमाहिनाइइ४५पूम् । अत्यो

२५ १ २ ४ २ ३११११ २२
नमृष्टोइआ । भिवाइजाइम् । अर्षसाइइ४५यि । अप

१ २ ४ २२ ३११११ २२
सधन्दूइरायि । तासोइमाइ । नोमृडाइइ४५ । द्वाउ

१० अ० ८ ख० २८ ० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

३३१

२ २ २ २ १ २ ४ १
द्वोवाश्चायि । घृतावसानाशपा । रियाशसीश । नि
२ १ १ १ १
र्णिजाश्माउवाश्३४५(३) ॥ ८ * ॥ [१]

३ ४ २ ३ ४ २ ३ ४ ४ २ ४
॥ द्विरभ्यासालीशम् ॥ असाविसोमोअरूपोवृषोवृ
४ २ ३ २ ३ १ १ १ ३ २ २ १ २
षा । द्दरायिः । द्दराश्३४यिः । राजेश१२३४ । वदसो
२ १ १ १ २ ३ २ २ २ २
अभिगाअचि । क्रदात्क्रदात् । पुनाश्१२३४ । नोवार
२ १ १ १ २ ३ २ २ २
मत्येष्थ । व्ययांव्ययाम् । श्येनोश्१२३४ । नयेनिङ्कुत
३ २ ४ ४ ३ ४ ३ ४ ३ ४
व । तमाश्सा५दाई५ईत् ॥ (१) पर्जन्यः पितामहिषस्य
४ २ १ १ १ १ २ २ २ २
प । र्णिनाश्३४५ः । नाभाश्१२३४ । पृथिव्यागिरिषुक्तयम् ।
१ २ १ २ ३ २ २ २ २ २ २ १
दधायिदधायि । स्वसाश्१२३४ । रआपोअगाउदा । स
२ १ २ १ १ २ २ २ २ २ २ ४
रान्सरान् । सङ्गाश्१२३४ । वभिर्वसतेवो । तेआश्ध्वा
४ ३ २ ४ २ २ ४ ५ २ २ ३ २
प्राद५ईयि ॥ (२) कविर्वेधस्यापरियेषिमा । हिनाम् ।
२ १ १ १ १ ३ २ २ २ २
हिनाश्३४५म् । अयोश्१२३४ । नमृष्टोअभिवाजम् ।

^{१ २} ^{१ २} ^{३ २} ^{२ २} ^{२ २}
 षसायिषसायि । अपा३१२३४ । सेधन्दुरितासोमनः ।

^{१ २ १ २} ^{३ २} ^{२ २} ^{२ २} ^{३ २}
 मृडामृडा । घृता३१२३४ । वसानःपरिया । मिना३

^४
 यिर्णाप्रयिजाद्पुद्म(३) ॥ २ * ॥ [२]

^{२ २ १} ^{२ २ १}
 ॥ ऐडमायास्यम् ॥ असावायिसो२३ । सोअरूषा२

^२ ^{२ २} ^{२ २ १} ^{२ २}
 ३ः । ए३ । वृषाहरिरे३ । राजेवादा२३ । स्तोअभा

^२ ^२ ^{२ २ १} ^{२ १}
 यिगा२३ः । ए३ । अचिक्रददे३ । पुनानोवा२३ । रमता

^१ ^२ ^{२ २ १} ^२
 यिये२३ । ए३ । षिअव्ययमे३ । ग्येनोनायो२३ । नि

^१ ^२ ^{२ २} ^{२ १}
 ङ्गृतावा२३ । ए३ । तमासददे३४३ ॥ (१) पर्जन्याःपा२

^{२ २} ^१ ^२ ^२ ^{२ २}
 इयि । तामहायिषा२३ । ए३ । स्यपर्णिनए३ । नाभा

^१ ^{२ २} ^१ ^२ ^२
 पार्था२३यि । व्यागिरायिषू२३ । ए३ । ज्यन्दधए३ ।

^{२ २ १} ^{२ २} ^२ ^{२ २}
 स्वसाराआ२३ । पोअभायिगा२ ३ः । ए३ । उदासरन्ने

^{२ २ ३} ^{२ १} ^२
 ३ । सङ्गावाभा२३यिः । वसतायिवा२३यि । ए३ । पो

अभायिगार३। ए३। उदासरन्ने३। सङ्गवाभा३
 यिः। वसतायिवार३यि। ए३। ते^{२२}अध्वर^१३४३॥(२)
^२ कवि^१र्वायि^१धार३। ^{२२} स्या^१परायिये३। ए३। ^२ पि^२माहि^२न
 मे३। ^२ अ^२त्योना^१मा २ ३। ^{२२} ष्टो^१अभायिवार३। ए३। ज
 मर्षसि^२ए३। ^२ अप^१सायि^१धार३न्। ^२ दुरि^१तासा३। ए३।
^{२२} मनो^२मृड^१ए३। ^२ घृ^२तावासा३। ^२ नः^१परायिया३। ए३।
^२ सिनि^१र्णिजमे३४३। ^१ ओ२३४५ई। डा(३) ॥ ४ * ॥ [३]

॥ वासिष्ठम् ॥ ^२ द्वायि। ^३ उ^२द्वायि। ^३ असा३४^३औ^३हो
^५ वा। ^१ वि^२सो। ^२ मो३^१अरु। ^{२, ३} षो^३वृषा^४द्वरायिः। ^३ राजे३४
^३ औ^४होवा। ^१ वदा। ^२ स्तो३^१अभि। ^{२, ३} गा^४अचि^५क्रदात्। ^३ पुना
^३ ४४^५ औ^१होवा। ^२ नावा। ^२ रा३^१मति। ^{२, ३} एषि^४अव्ययाम्। ^३ श्ये
^२ नो३४^३ औ^५होवा। ^१ नये। ^२ निघृ^१त। ^{२, ३} व। ^३ तमा३सा^४५दाई ५

इत् ॥ (१) पर्ज्वा३४ औहोवा । न्यःपायि । ता ३ महि ।

वस्यपर्णिनाः । नाभा३४ औहोवा । पृथायि । व्या३ग्नि

रि । युस्यन्दधायि । स्वसा३४ औहोवा । रत्रा । पो

श्चभि । गाउदासरान् । सङ्गा३४ औहोवा । वभायिः ।

वसते । वी । तेत्रा३ध्वापरा३५ इयि ॥ (२) कवा३४ औहो

वा । वेधा । स्या३परि । पृषिमा३दिनाम् । अत्यो ३४

औहोवा । नमा । द्यो३श्चभि । वाजमर्षसायि । अषा

३४ औहोवा । सेधान् । दुरिता । सोमनोमृडा । हा

यि । उज्जवायि । घृता३४ औहोवा । वसा । नःपरि ।

या । सिना३यिर्णा३यिजा३५ इमं (३) ॥ १७ * ॥ [४]

॥ सीमानानिषेधम् ॥ असो । वाहायि । वायि

सोमो३श्चरुषो । वृषा३हारा३यिः । राजेवदसो३अभिगाः ।

१० अ० ८ ख० ३ सू० १, २, ३] उत्तरार्द्धिकः ।

३३५

अचिक्रादारुत् । पूरुना । नोरुवा३४ । रमतिये
षिञ्च । व्याश्याम् । श्यारुशिनो । नारुयो३४ । नि
वृत्तव । तमारुसापुदाईपुद्दत् ॥ (१) पज्जा । वाह्यायि ।
न्याःपितामहिषा । स्यपर्णायिनारुः । नाभापुथिव्यागि
रिषू । ज्यन्दाधारुशयि । स्वारुसा । रारुआरु४
पोअभिगाउदा । सारुान् । सारुश्या । वारुभा३४
यिः । वसतेवो । तेआशुध्वापुराईपुद्दयि ॥ (२) कवो ।
वाह्यायि । वायिधस्यापरियायि । षिमाह्यायिनारुम् ।
आत्योनमृष्टोअभिवा । जमर्षासारुशयि । आरुपा ।
सारुशयिधारु३४न् । दुरितासोमनः । माहुडा । धारु३
सा । वारुसा३४ । नःपरिया । सिनारुयिर्णापुथिजा
ईपुद्दत् (३) ॥ २० * ॥ [५] १३

३३६.

सामवेदमंहिता । [५प्र० २अ० १४ सू० १, २ ।

अथ दशमे खण्डे ---

प्रगाथात्मके प्रथम-सूक्ते,

प्रथमा ।

* १ २ ३ २ ३ १ २ २ २
आयन्तद्वस्य विंशेदिन्द्रस्य भक्षत ।

१ २ २ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २ २
वसूनिजातो जनिमान्योजसा प्रतिभागन्नदीधिमः ॥ १* ॥

हे अस्मदीया जनाः ! “आयन्त इव” सूर्यं यथा समाश्रिता
रश्मयः सूर्यं भजन्ते, तथा “इन्द्रस्य” “विंशेत्” विश्वान्येव धनानि
“भक्षत” भजत । “वसुजातः” प्रादुर्भूत इन्द्रः यानि “वसूनि”
धनानि “ओजसा” बलेन “जनिमा” जनिष्यमाणानि करोति
अतो “भागं न” पितॄं भागमिव तानि धनानि “प्रति दीधिमः”
प्रतिधारयेम ॥

“जातो जनिमानि”-“जाते जनिमानि”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २
अलर्षिः रातिवसुदामुपस्तुद्धिभद्रा इन्द्रस्य रातयः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
यो अस्म्यकामं विधत्ते नरो षतिमनो दानाय चोदयन् ॥ २† ॥ १४

हे स्तोतः ! “अलर्षि रातिम्” अपापक-दानम् अपापिष्ठस्य
दातार इत्यर्थे [अलर्षि-पद-समानार्थमनर्ग-पदं यास्केन व्याख्या-

* ऋ० शा० २, १, ३, ५ (२भा० ५५१ ऋ०) = ऋ० वे० ७, ३, ३, ४ ।

† “अलर्षि” —इति क० प० पाठः ।

‡ ऋ० वे० ७, ७, ३, ४ ।

१० अ० १० सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

३३०

तम्—“अनर्शरातिमनस्त्रील-दानमस्त्रीलं पापकम्”—इति (निब०
ने० ६, २३)] “वसुदा” धनस्य दातारमिन्द्रम् “उप स्तुहि”^{*}
यतः “इन्द्रस्य” “रातयः” दानानि “भद्रा” कल्याणानि महदै-
श्वर्यकारिणीत्यर्थः । “यः” इन्द्रः स्वकीयं “मनः” “दानाय”
अभीष्ट-प्रदानाय “चोदयन्” प्रेरयन् “विधतः” परिचरतः
“अस्य” स्तोतुः “कामम्” इच्छां “न रोषति” न हिनस्ति ।
तमिन्द्रमुपस्तुहीति सम्बन्धः ॥

“अलर्षिरातिम्”—इति छन्दोगाः पठन्ति, “अनर्शरातिम्”—
इति बह्वृचाः ; “योअस्य”—“सोअस्य”—इति च ॥ २ ॥ १४

॥ आयन्तीयम् ॥ आयन्तइवसू१रायाम् । विश्वा२
यिदिद्रा२ । स्यभा२रक्षाता । वामूनिजातोजनिमा । नि
योजा१सा२ । प्रतिभागन्नदी२रघिमः । प्रा२रक्ष्णी । भा
गान्ना३दा । ऊम् । धिमा३ः । ओ२३४वा ॥ (१) प्रति
भागन्नदा१यिधायिमाः । प्रता२रयि । भागा२म् । न
दा२रयिधायिमाः । आ२कृषि२रातिम्बस२दाम् । उपा२स्त्व१

* ‘उपस्तुहि’—समीपे स्थित्वा स्तुहि’—इति वि० ५

^२ ^{१२} ^{२२१२} ^१ ^२ ^१ ^१
 चायि । भद्रा इन्द्रस्य रातयः । भारद्वाः । इन्द्रास्य
^२ ^१ ^{३२} ^१ ^५ ^{२२}
 रा । ऊम् । तथाः । ओर३४वा ॥ (२) भद्रा इन्द्रस्य
^१ ^१ ^१ ^१ ^१
 राशतायाः । भद्रा इन्द्रा २ । स्य रा २ तायाः । 'याञ्च
^२ ^{२१} ^२ ^{१२} ^{११२१२२२२१}
 स्य कामस्विधतः । नरोषाशता २ यि । मनोदानाय चोद
^२ ^१ ^२ ^{१२} ^२ ^२ ^१ ^{३२}
 यन् । मा २ ३ नाः । दानाया ३ चो । ऊम् । दया ३ ।
^१ ^५ ^{३११११}
 ओर३४वा । हेर३४५ (३) ॥ ८ * ॥ [१]

^{२२} ^{२२} ^{१२१}
 ॥ निषेधम् ॥ आयन्त इवा ३ सूरियाम् । विश्वायिन्द्रा ।
^२ ^१ ^{१२} ^{११४} ^५ ^२ ^३
 स्य भक्षता २ । इहा ३ । वासू ३ नायिजा । हाहोर ३ ४
^५ ^१ ^{२१} ^{२२१} ^२ ^{१२} ^{१२}
 हा । तोजनिमा । नियोजार ३ सा । इहा ३ । प्राता
^४ ^५ ^२ ^३ ^५ ^{३२} ^४
 ३ यिभागाम् । हाहोर ३ ४ हा । नदा ३ यिधा ५ यिमा ६ ५
^{३११११}
 ६ः । हेर३४५ (३) ॥ २ † ॥ [२] १४

* ज० गा० ५ प्र० २ अ० १२ सू० ।

† ज० गा० १ प्र० २ अ० २ सू० ।

अथ प्रगाथात्मके द्वितीय-सुक्ते--

प्रथमा ।

१२ ३१९ ३१२ ३ १२

यतइन्द्रभयामहेततो नो अभयकृधि ।

१२ ३ १७ ३१२ १ २३ २७ ३१२ २२

मघवञ्छग्धितवतन्नजतये विद्विषो विमृधोजहि ॥१॥

हे “इन्द्र ।” “यतः” हिंसकान् “भयामहे” वयं, ततः “नः” अस्मभ्यम् “अभयं” “कृधि” कुरु । हे “मघवन्” धनवन्निन्द्र ! “नः” अस्मानुद्दिश्य “तत्” तस्यै “तव जतये” त्वत्कर्तृकायै रक्षायै “शग्धि” शक्नो भव । किञ्च “वि विषः” अस्महेष्टृन् विजहि ; “वि मृधः” अस्मज्जिंसकान् विजहि ॥

“जतये”-“जतिभिः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ २२ ३१२ ३२७ ३१२ ३ २२

त्वञ्छिराधसस्यतेराधसेमहः क्षयस्यासि विवर्त्ता ।

१२ ३१२

३१२

तत्त्वावयममघवन्निन्द्रगिर्विणः सुतावन्तो हवामहे ॥२॥ १५

हे “राधसस्यते” धनस्य स्वामिन् ! “त्वं हि” त्वं खलु “महः” महतः “राधसः” धनस्य “क्षयस्य” गृहस्य च ॥

* इ० अ० ३, १, ४, २ (१भा० ४६४ ४०) = ऋ० वे० ६, ४, ३७, २ ।

† ऋ० वे० ६, ४, ३७, ४ ।

‡ ‘क्षयो निवासः, तस्य’—इति वि० ।

“विधर्त्ता असि हि” अस्मभ्यं दातुं धारको भवसि खलु ।
हे “गिर्वणः” गौर्भिर्वननीय ! “मघवन्” धनवन्निन्द्र ! “तं”
तादृशं “त्वा” त्वाम् “वयं” “सुतावन्तः” अभिषुत-सीमाः “हवा-
महे” आह्वयामः ।

“राधसस्यते”—“राधस्यते”—इति पाठौ, “विधर्त्ता” “वि
धत्ते”—इति च ॥ २ ॥ १५

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्थस्य दशमस्याध्यायस्य

दशमः खण्डः * ॥ १० ॥

॥ समन्तम् ॥ यतइन्द्रभयाम्चायि । ततोऽनोऽभ
यङ्गधायि । मघवार३क्का । ग्वायितवन्त । नऊताया ।
औचो३४वाचायि । वि । द्वायिषो२३वी३ । चोवा३हा
३चायि । मृधोजा१३चा३४यि ॥ (१) विद्विषोविमृधोज
चायि । विद्विषोवायिमृधोजचायि । तुव७७चा२३यिरा ।
धसोमाहा । औहो३४वाचायि । यास्या२३सी३ ।

* ‘उक्तो साध्यन्दिनः पश्यमानः नवममहः । वामदेव्यं मैत्रावरुणं साम, त्रायकौथं
ब्रह्मसाम, गायत्रं स ऋग्वक् साम च’—इति वि० ।

१० अ० ११ ख० १ सू० १।] उत्तरार्चिकः

३४१

^{१ २} होवा३हायि । ^{१ २} विधा२३र्त्ता३४३ ॥ (१) ^{१ २ १ २} ज्यस्यासीविधर्त्ता ।
^२ तन्वावा२३याम् । ^{१ २} माघवन्नि । ^{१ २} द्रगायिर्वाणा । ^{३ २ २} औचो
^{३ २ २} ३४वा३हायि । ^१ सु । ^२ तावा२३न्ता३ । ^{१ २} होवा३हायि । ^२ च
^{१ २} वामा२३हा३४३यि । ^१ ओ२३४५ई । ^१ डा(३) ॥ १०* ॥ [१] १५

अथैकादश-खण्डे ।—

त्वंमोमेति-तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्†,

तत्र प्रथमा ।

^{१ २} त्वं सोमासिधारयुर्मन्द्र ^{३ २ ३} ओजिष्ठो ^{१ २ २ २} अध्वरे । ^{३ २}

^{१ २} पवस्वम ^{३ १ २} चयद्रयिः ॥ ११ ॥

हे “सोम !” अभिषूयमाण-पवमान ! “मन्द्रः”^१ मादयि-
तृतमः, “ओजिष्ठः” ओजस्वितमः त्वम् “अध्वरे” हिंसा-रहिते
ऽस्मदीये यज्ञे “धारयुः” अभिषव-धारा-कामः “असि” भवसि ।

* ऊ० गा० ४ प्र० २ अ० १० सा० ।

† ‘इदानीमोर्भवः पवमानः’—इति वि० ।

‡ ‘त्वं सोमासि धारयुरिति अयस्वत्प्रकृत्योनि सामानि अङ्गुणोक्तायाणि’—
इति वि० ।

॥ ऊ० वे० ७, २, १९ १ ।

ततः “त्वं” “मंहयद्रयिः” स्तोत्रभ्यः प्रदीयमान-धनः सन्*
 “पवस्व” द्रोणकलशे यहादिषु दद्यापवित्तेण पूतो भव [यद्वा,
 “धारयुः” तद्वदर्थं भाष्यत इति मत्वर्थीयो युग्म्] । हे सोम !
 त्वं धारावानसि ततः पवस्वेति सम्बन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ३ १ १

३ १ २ ३ १ १

त्वत्सुतोमदिन्तमोदधन्वान्मत्सरिन्तमः ।

१ १ २ १ २ २

इन्दुःसत्राजिदस्तुतः ॥ २ ॥

हे सोम ! “सुतः” अभिषुतः “त्वं” “मदिन्तमः” अतिशयेन
 मदयुक्तोऽसि । कीदृशस्त्वम् ? “दधन्वान्” यज्ञस्य धारकः,
 “मत्सरिन्तमः” अतिशयेन मदकारी, ‡ “इन्दुः” दीप्तः, “सत्रा-
 जित्” बहूनां जिता, ¶ “अस्तृतः” केनाप्यहिंसितः ॥

“मदिन्तमः”—“वृमादनः”—इति पाठौ, “इन्दुःसत्राजिद-
 स्तृतः”—“इन्द्रायसुरिरन्वसा”—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २

त्वत्सुष्माणोऽद्रिभिरभ्यर्षकानि क्रदत् ।

३ २ ३ २ ३ १ २

द्युमनां शुक्लमाभर ॥ ३ § ॥ १६

* ‘यद्यपि मंहतिः पूजार्थः तथाप्यत्र लाभार्थो द्रष्टव्यः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ७, २, १३, २ ।

‡ ‘मत्सरिन्तमः’—भक्षणीयतराः—इति वि० ।

¶ ‘सत्राजित्’—सदा जिता यद्यथा सदा जिता—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ७, २, १९, २ ।

हे “पवमान” सोम ! “अद्रिभिः” यावभिः “सुष्वाणः”
सुन्वानः अभिषूयमाणस्त्वं “कनिक्रदन्” शृगं शब्दं कुर्वन्
“अभ्यर्ष” कलशं पात्राणि चाभिगच्छ । किञ्च “दुमन्त”
दीप्तियुक्तं “शुष्म” शत्रूणां शोधकं बलं वा “आभर”* ॥

“आभर”-“उत्तमम्”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १६

॥ आश्वत्थत्तम् ॥ आश्वीहोवाहायि । तुव॑सोमा ।

सिधा । रयुः । ऐहीयैही१ । मान्द्र॑ओजिष्ठो॑आध्वरे ।

ऐहीयैही१ । आ॒रयि । पावा॑स्वामा॒र । ह्यत् ।

रा॒रया॒र३४ओ॑होवा ॥ (१) आश्वी॑होवाहायि । तुव॑सु

ताः । मदायि । तमः । ऐहीयैही१ । दाधन्वान्मत्स्य

रायिन्तमः । ऐहीयैही१ । आ॒रयि । आयिन्द्र॑रःसा

चा॒र । जिद । स्तार॑त्ता॒र३४ओ॑होवा ॥ (२) आश्वी॑

होवाहायि । तुव॑सुष्वा । णोआ । द्रिभिः । ऐहीयै

ही१ । अभिय॑र्षकनायिक्रदत् । ऐहीयैही१ । आ॒र

* खर्विदमिति प्रतौक-प्रदणं खर्गस्य वेत्तारमिति तद्वाक्यान्महाव विवरणे
प्रामादिक इव उपलक्ष्यते ।

यि । द्यूमा^१र^१न्ना^{१२}शृ^३र । अमा^{५२} भा^{५२}र^{५२}रा^{५२}३४ औ^{५२}क्षी^{५२}वा ।

२१ २ २ ३ १ १ १ १
शुक्र^{२१}आ^२ऊ^२ता^२३४५ः(३) ॥ ११* ॥ [१]

॥ शाम्मदम् ॥ तुव^{३४}प्^{५२}सो^२मा^२सि^२ए । क्षी^२ए^३क्षी^५र^५३४या ।

१२ धार^{१२}युरै^१र^५क्षी^१३या । मन्द्र^१ओ^२जि^२ष्ठो^२अ^२ध्वर^२ए^२र^१क्षी^१ए^१र^१क्षी^१३

२ या । प्रा^२वा^१स्वा^२मा^२३१२३ । क्ष्यो^{२१}र^५३४वा । रा^४प्रयो^४द्वा

यि ॥ (१) तुव^{३४}प्^{५२}सु^२तो^२म^२ए । क्षी^२ए^३क्षी^५र^५३४या । दि^१न्त^१म^१ए

१ र^१क्षी^५ए^५र^२क्षी^२३या । द^२ध^२न्वा^२न्म^२स^२रि^२न्त^२म^२ए^२र^१क्षी^१ए^१र^१क्षी^१३या ।

१ आयि^१न्दूः^२सा^२त्रा^२३१२३ । जि^{२१}दो^५र^४३४वा । स्वा^५प्र^५त्री^५द्वा

यि ॥ (२) तुव^{३४}प्^{५२}सु^२ष्ठा^२ण^२ए । क्षी^२ए^३क्षी^५र^५३४या । अ^१द्रि^१भि

१ रै^१र^२क्षी^१ए^१र^१क्षी^१३या । अ^१भिर^१र्ष^१क^१नि^१क^१द^१दै^१र^१क्षी^१ए^१र^१क्षी^१३या ।

१ द्यूमा^१न्ना^२शृ^२ ३ १ २ ३ । अ^{२१}सो^५ २ ३ ४ वा । भा^४प्रो^५द्वा

वि(३) ॥ १२* ॥ [२]

* ल० गा० ५ प्र० २ अ० ११ सू० ।

† ल० गा० ५ प्र० २ अ० १२ सू० ।

^{१ २} माहाश्यात् । ^१ रयायिः । ^{४ ५} औरक्षोवा ॥ (१) ^{१ २} त्वत्सु
^{१ २ २} तोम । ^१ दारयिन्तमाः । ^{१ ५} दाधन्वान् । ^{१ ०} त्वरायिन्तमाः
^{१ २ २} ३४ः । ^१ हाक्षोयि । ^{२ २} इन्दुःसत्राजीशदा । ^१ स्तुता । ^२ और
^{४ ५} क्षोवा ॥ (२) ^{१ २ २} त्वत्सुष्माणः । ^१ आरद्रिभायिः । ^२ अभियषी
^{१ ०} कनायिकदाशत् । ^{१ २ २} हाक्षोयि । ^१ द्युमन्तशूषमाशमा ।
^{१ २ ४ ५} भरा । ^{४ ५} औरक्षोवा । ^{४ ५} ईडा ॥ १४ * ॥ [४]

^{२ २ २} ॥ चाविष्कृतम् ॥ ^{२ २ १ २} त्वत्सोमासिधाहाउरायूः । ^१ मन्द्र
^२ ओजायि । ^२ षोआध्वाशरायि । ^१ पवारक्षो । ^२ स्वारक्ष
^२ मा । ^१ हयत् । ^{१ ३ ५ २ २} राश्याशशऔक्षोवा ॥ (१) ^२ त्वत्सुतोम
^{२ २ १ २} दाहाउतामाः । ^{१ २} दधन्वान्मा । ^{२ १ १} त्वरिन्ताशमाः । ^१ इन्दू
^२ रक्षीयि । ^१ सारशत्रा । ^१ जिद । ^{२ १ ५ २ २} स्तारशत्राशशऔक्षो
^{१ २ २ २ १ २} वा ॥ (२) ^१ त्वत्सुष्माणआहाउद्रायिभायिः । ^१ अभियर्षा ।

१० अ० ११ ख० २ सू० १, २।] उत्तरार्द्धिकः ।

३४७

कनिका^२२३दात् । द्युमा^२२द्वी^२ । तार^२३७शू । यमा ।

भार^१रा^२३३४औ^{५२५२}होवा । हविष्क^२ते^{१३११११}२३४पु(३) ॥२५०॥[५]१६

अथ तृचात्मके द्वितीय-सूक्ते

प्रथमा ।

११ ३१२ ३२३ १ २ ० १२
पवस्व^२देव^२वीत^२य^२इ^२न्दो^२धारा^२भिरो^२जसा ।

२ ३ २ १ २
आकल^२शम्भु^२मान्त्सो^२मनः^२सदः ॥ ११ ॥

हे “इन्दो” सोम ! “देववीतये” देवानां भक्षणाय
“भोजसा” बलेन “धाराभिः” आत्मीयाभिः “पवस्व” क्षर ।
हे “सोम !” “मधुमान्” मदकर-रसवान् त्वं “नः” अस्मदीयं
“कलशं” द्रोणाभिधानम् “आसद” आसीद [सदेर्लुङि
रूपम्] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२३१ २३२३२ ३१२
तव^२द्रेष्ठा^२उद^२प्रुत^२इ^२न्द्र^२मदा^२यवा^२वृधः ।

२ ३ १ २ ३१ २३१२
त्वान्दे^२वासो^२अमृता^२यक^२म्पयुः ॥ २३ ॥

० क० गा० ५ प्र० २ सू० १५ सा० ।

१ क० आ० ६, २, ३, ६ (२ भा० २२२ ५०) = ऋ० वे० ७, ४, १०, २ ।

२ क० वे० ७, ४, १०, २ ।

“उदप्रतः” वसतीवर्षाख्यमुदकं प्रति गच्छन्तः* [यद्वा, उदकस्य निर्गमयितारः] “तव” स्वभूताः “द्रप्साः” द्रुतगामिनो रसाः† “मदाय” मदार्थम् इन्द्रम् “वाहधुः” वर्जयन्ति । ततः “देवासः” देवा इन्द्रादयः “कं” सुखकरं‡ “त्वाम्” “अमृताय” अमरणार्थं “पपुः” पिबन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २   १ २ २   ३ २
आनःसुतासइन्द्रवःपुनानाधावतारयिम् ।

३ १ २   ३ १ २
वृष्टिद्यावोरीत्यापःस्वर्विदः ॥ ३ ॥ १७

हे “सुतासः” अभिषूयमाणाः ! हे “इन्द्रवः” दीमाः पात्रेषु चरन्तो वा “रीत्यापः” यैः पृथिवीं प्रति स्रवणशीला आपः, तादृशा हे सोमाः ! “पुनानाः” पूयमानाः यूयं “नः” अस्मभ्यं “रयिम्” § “आ धावत” आगमयत । कौटुशाः ? “वृष्टि-
द्यावः” ॥ वृष्टिमभि द्यौर्धैः क्रियते, वृष्ट्यभिसुख-दुलोकवन्तः “स्वर्विदः” सर्वस्य लभकाः** ॥ ३ ॥ १७

° ‘उदप्रतः—उदकेन आविताः’—इति वि० ।

† ‘द्रप्साः—द्रव्यभूताः सोमाः’—इति वि० ।

‡ ‘कं—जातिभूतम् अथवा कम् उदकभूतम्—इति वि० ।

§ ‘रयिं—सोमाख्यं धनम्’—इति वि० ।

॥ ‘वृष्टिद्यावोरीत्यापः—यथा सुल्लोके भवान् वृष्टिः रीतिभिः सङ्गता’—इत्यादि वि० ।

** ‘स्वर्विदः—सर्वस्य वेतारः’—इति वि० ।

॥ वैश्वमनसम् ॥ पवस्वदेववीताऽय्यायि । आयिन्दो
 धाराः । भिरोऽय्यायि । जसआकलशम्माधमान्तोऽय्यायि ।
 मनाः । सादाऽय्यायि औहोवा ॥ (१) तवद्रप्सोऽय्यायि
 उताः । आयिन्द्रम्मादाः । यवाऽय्यायि । वृधुरात्वान्देवा
 सोऽय्यायि ॥ (२) यकाः । पापूरराऽय्यायि औहोवा ॥ (२)
 आनः सुतासइन्दाऽय्यायि । पूमानाधाः । वताऽय्यायि । रयि
 मावृष्टिद्यावरीत्यापाऽय्यायि । सुवाः । वोयिदाऽय्यायि
 आऽय्यायि औहोवा । ऊरऽय्यायि (३) ॥ १७* ॥ [१]

॥ सुज्ञानम् ॥ पवस्वदा । ववीतयायि । इन्दोधा
 राः । भिरोजसा । आकलाशाः । मधु । मार
 न्तोऽय्यायि औहोवा । मनःसदयः ॥ (१) तवद्रप्सः । उद
 पुताः । इन्द्रम्मादाः रयिवावृधः । तुवान्दायिवाः । सा

अ । मा२त्ता२३४औहोवा । त॒क॒म्य॒पु॒रि॒३ ॥ (२) आ॒नः

सु॒ता । स॒इ॒न्द॒वाः । पु॒ना॒ना॒धा॒२ । व॒ता॒र॒या॒यि॒थि॒म् ।

वृ॒ष्टि॒द्या॒वा॒२ । री॒ति । आ॒र॒पा॒२३४औहोवा । सु॒व॒र्वि

द॒ण॒उ॒पा॒२३४५ (३) ॥ १८* ॥ [२] १७

अथ त्वचात्मके तृतीय-सूक्ते —

प्रथमा ।

परि॒त्य॒ह्य॒त॒ह्रि॒म्ब॒भु॒म्पु॒न॒न्ति॒वा॒रे॒ण ।

यो॒दे॒वा॒न्वि॒श्वा॒इ॒त्परि॒म॒दे॒न॒स॒ह॒गच्छ॒ति ॥ १† ॥

“ह्यत” सर्वः सृष्टणीयं “ह्रि” ह्रितवर्णं “बभ्रु” बभ्रुवर्णं
च “त्यं” तं सोमं “वारेण” वालेन पवित्रेण “परि पुनन्ति”
परिशोधयन्ति “यः” सोमः “विश्वान्” एतत्सर्वान्निन्द्रादीन् देवान्
अनेन “मदेन” मादकेन रसेन “सह” “परि गच्छति” ॥ १ ॥

* क० मा० ११प्र० २अ० १८सा० ।

† क० सा० ६, २, १, ८ (५२भा० १६७ ङ०) = पुनरिहैव ८, २, ८, १ = क०
वे० ७, ४, २४, १ ।

अथ द्वितीया ।

१७ ३ १ २ ३ १ २ ४ १ २

द्विर्यम्यच्चस्वयशस्सखायोअद्रिसंहतम् ।

१ १ २ २ २ ३ २ २ ३ १ २

प्रियमिन्द्रस्यकाम्यमप्रस्त्रापयन्तजर्मयः ॥ २* ॥

‘द्विः पञ्च’† दश-सङ्ख्याकाः “सखायः” समान-ख्याना अङ्गुल्यः ‡ “स्वयशस्” स्वभूत-यशस्कम् ¶ “अद्रिसंहतम्” यावभिरभिषुतम् “इन्द्रस्य प्रियं” “काम्यं” सर्वैः काम्यमानम् “जर्मयः” § [द्वितीयैकवचने प्रथमा-बहुवचनम्] जर्म्मिं प्रभूततरं “यं” सोमं “प्र स्त्रापयन्ते” वसतीवरीभिः प्रकर्षणं सेवयन्ति [यद्वा, जर्मयइत्यङ्गुलि-विशेषणं प्रभूता इति] ; तं सोमं पुनन्तीति पूर्वेण सम्बन्धः ॥

“सखायः”—“स्वसारः”—इति पाठो, “प्रस्त्रापयन्तजर्मयः”—“प्रस्त्रापयन्त्यूर्मिणम्”—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ १ २ ३ १ २ २ २

इन्द्रायसोमपातवेवृत्रघ्नोपरिषिच्यसे ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

नरेचदक्षिणावतेवीरायसदनासदे ॥ ३ ॥ १८

* ऋ० वे० ७, ४, १२, ६ ।

† ‘द्विः—द्विःकृत्य । थं. सोमं । पञ्च ऋलिजः’—इति वि० ।

‡ ‘सखायः—ऋलिजः’—इति वि० ।

¶ ‘स्वयशस्’—स्वयशसा सम्पन्नम्—इति वि० ।

§ ‘जर्मयः—उदक-सङ्ख्याताः’—इति वि० ॥

॥ ऋ० वे० ७, ४, १४, ४ ।

हे “सोम !” “वृत्रघ्ने” वृत्रस्य हन्ते {‘इन्द्राय’} [षष्ठार्थे चतुर्थी] इन्द्रस्य “पातवे” पानार्थं “परिषिच्यसे” परितः पात्रेषु सिच्यसे वसतीवरीभिर्वा । किञ्च “दक्षिणावते” ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा-दानेन तद्वते, “वीराय” विक्रान्तायेन्द्राय हवींषि दातुं “सदनासदे” यज्ञ-यज्ञे सोदते,* “नरे”† मनुष्याय यजमानाय तस्मै फल-प्रदानार्थं परिषिच्यसे ॥

“वीराय”-“देवाय”—इति पाठो ॥ ३ ॥ १८

॥ गौरोवितम् ॥ परि । त्य॒च्छा॒ ३ । र्य॑त्॒हरायि॑म् ।

१ बभ्रु॑म्पुनन्तिवारेणा॒ २ ३ । यो॒ दे॒वा॒न्वा॒ १ २ ३ ४ यि॑ । आ॒ ४

आ॒ १ २ प्र॒यि॒त्य॒रा॒यि॑ । मा॒ दे॒न॒सा॒ १ २ ३ । ह॒गो॒वा॒ । का॒ ४ ५ प्र॒तो॒ ४

५ ह॒हा॒यि॑ ॥ (१) दि॒र्य॑म् । प॒च्चा॒ ३ । स॒य॒श॒मा॒म् । स॒खा॒ १ २

२ यो॒ अ॒द्रि॒स॒ १ २ च॒ता॒ २ ३ म॑म् । प्रा॒य॒मि॒न्द्रा॒ १ २ ३ । स्य॒का॒ ४ पु॒मि॑

१ २ ३ याम् । प्रा॒स्त्रा॒प॒या॒ १ २ ३ । त॒ओ॒वा॒ । मा॒ ४ ५ प्र॒यो॒ ४ ५ च॒ ५ ६ यि॑ ॥ (२)

५ इ॒न्द्रा॒ । य॒सो॒ ३ । म॒पा॒त॒वा॒यि॑ । वृ॒त्र॒घ्ने॒ परि॒षि॒च्य॒सा॒ १ २ ३

* ‘सदनासदे’—यानि यज्ञे सदनानि द्रोणकलश-प्रभतीनि, तेषु आसीदति ।
इति वि० ।

† ‘नरे’—नराकारे—इति वि० । ‡ ‘महागौरोवितम्’—इति ख०-पु०-पाठः

यि । नारेचदा३१२३ । शिणा५वतायि । वायिरायसा

२१२३ । दनोवा । सा५प्रदो३द्वायि(३) ॥ १८* ॥ [१]

॥ निचवम् ॥ आयिही३ । आयिही । एदिया ।

ओ२३४वा । हायि । परित्य७र्च्यता३७हारा३यिम् ।

हारायिम् । हरा । ओ२३४वा । हायि । बभ्रुम्पुन

न्तिवा३रेणा३ । रेणा । रेणा । ओ२३४वा । हायि ।

यौदेवान्विश्वा७ई३त्पारा३यि । पारायि । परा । ओ२३

४वा । हायि । मदेनसहगा३च्छाता३यि । क्षातायि ।

क्षता । ओ२३४वा । हायि ॥ (१) द्विर्य७म्पञ्चस्वया३

शासा३न्त् शासाम् । शासा । ओ२३४वा । हायि ।

सखायोचद्रिसा३७हाता३म् । हाताम् । हाता । ओ

२३४वा । हायि । प्रियमिन्द्रस्यका३माया३म् । मा

^१याम् । ^{३ २}मिया । ^{३ ५}ओ२३४वा । ^२ह्यायि । ^१प्रक्षापयन्त ऊ
^{५ १ २}श्मियाः । ^{१ २}मया । ^{३ ५}ओ२३४वा । ^१ह्यायि ॥ २) इन्द्रा
^२यसोमपाश्तावाश्रयि । ^{१ २}तावायि । ^{३ २}तवा । ^{३ ५}ओ२३४वा ।
^४ह्यायि । ^२वृचघ्ने परिषीञ्च्यासाश्रयि । ^{५ १ २}च्यासायि । ^{३ २}च्यासा ।
^{३ ५}ओ२३४वा । ^२ह्यायि । ^{२ ५}नरेचदक्षिणाश्वाताश्रयि । ^{१ २}वाता
^{३ २}यि । ^{३ ५}वता । ^२ओ२३४वा । ^{२ ५}ह्यायि । ^{२ ५}वीरायसदनाश्र
^१दाश्रयि । ^{१ २}सादायि । ^{३ २}सदा । ^{३ ५}ओ२३४वा । ^२ह्यायि ।
^{१ २}आयिह्रीः । ^{१ २}आयिह्री । ^{३ २}एहिया । ^{३ ५}ओ२३४वा । ^२ह्या
^{५ २ २}३४ । ^{३ १ १ १ १}औक्षोवा । ई२३४५(३) ॥ १८* ॥ [२]

^{१ २ १ २}॥ यदाद्विष्टीयम् ॥ ^१परित्यज्यन्त हृदिस् । ^१परि
^{१ २}त्यज्योवा । ^१यन्त हरायिम् । ^१बभ्रुम्पूरशना । ^{१ २ २}तिवारे
^{१ २ २}णा । ^२यीदेवारश्न्यायि । ^१आइत्यरायि । ^२मदेनाश्

१० प्र० ११ ख० ३ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

३५५

सा । हगच्छा^१र^१इ^२ता^१इ^१इ^१यि ॥ (१) द्वि^१र्य^१म^१ञ्च^१स्व^१य^१श^१सम् ।

द्वि^१र्य^१म^१ञ्चो^१वा । स्व^१य^१श^१साम् । स^१खा^१यो^१र^१इ^१आ । द्वि

स^१ए^१व^१ताम् । प्रि^१य^१मा^१र^१इ^१यि^१न्द्रा । स^१का^१मि^१याम् । प्र^१ज्ञा

पा^१र^१इ^१या । त^१ज^१र्मा^१र^१इ^१या^१इ^१इ^१ः ॥ (२) इ^१न्द्रा^१य^१सो^१म^१पा^१त

वे । इ^१न्द्रा^१य^१सो^१वा । म^१पा^१त^१वा^१यि । वृ^१च^१घ्ना^१र^१इ^१यि^१पा ।

रि^१षि^१च्य^१सा^१यि । न^१रे^१चा^१र^१इ^१दा । क्षि^१णा^१व^१ता^१यि । वी^१रा

या^१र^१इ^१सा । द^१ना^१सा^१र^१इ^१दा^१इ^१इ^१यि । ओ^१र^१इ^१इ^१इ^१इ^१ ।

डा(३) ॥ २०* ॥ [३]

॥ आ^१सि^१ता^१द्य^१म् ॥ परि^१त्य^१ञ्च^१र्य^१ताम् । ह^१रा^१यि^१म् ।

ब^१भ्रु^१मु^१पु^१न^१न्ति^१वा^१रे^१इ^१इ^१णा । यो^१दे^१र^१वा^१न्वा^१र^१यि । आ^१ए^१इ

त्य^१रा^१यि । मा^१दे^१र^१ना^१सा^१र । ह^१गो^१वा^१इ^१ओ^१र^१इ^१इ^१वा । आ

पू^१तो^१ई^१चा^१यि ॥ (१) द्वि^१र्य^१प^१ञ्च^१स्व^१या । श^१साम् । स^१खा^१यो

^१अद्रि^१स^१ए^१च्चा^१र^१ताम् । प्रा^१या^१र^१मा^१यि^१न्द्रा^१र । स्य^१कामि
^१वाम् । प्रा^१क्ता^१र^१पा^१या^१र । त^१नो^१वा^१श्चो^१र^१श्वा^१ । मा^१प्र
^५यो^५द्वा^५यि ॥ (२) इ^१न्द्रा^१य^१सो^१म^१पा । त^१वा^१यि । वृ^१च^१घ्ने^१प
^२रि^२षि^२च्चा^२र^२सा^२यि । न्ना^१र^१ए^१च्चा^१दा^१र । क्षि^१णा^१व^१ता^१यि ।
^१वा^१यि^१रा^१र^१या^१सा^१र । द^१नो^१वा^१श्चो^१र^१श्वा^१ । सा^५प्र^५दो^५द्
^५वा^५यि (३) ॥ १* ॥ [४]

^१॥ सा^१ध्रम^१ ॥ परि^१त्या^१श्च^१व्य^१त^१श्च^१रा^१यि^१म् । व^१ध्रू
^२मु^२ना^२र । ति^२वा^२श्वा^२यु । रे^२श्वा^२णा । यो^१दे^१वा^१न्वि^१श्वा^१ए
^१इ^१त्य^१रा^१श्वा^१यु^१यि । मा^१दा^१श्चो^१र^१श्वा^१ । ना^१सा^१श्चो^१र^१श्वा^१ ।
^५व^५गा^५प्र^५च्छ^५ता^५यि ॥ (१) दि^५व्य^५म्ना^५श्च^५स्व^५य^५श^५सा^५म् । स^१खा
^१यो^१ना^१र । द्रि^१सा^१श्वा^१यु । च्चा^१र^१श्वा^१ताम् । प्रि^१य^१मि^१न्द्र^१स्य^१का
^१मि^१या^१र^१श्वा^१यु^१म् । प्रा^१क्ता^१श्चो^१र^१श्वा^१ । पा^१या^१श्चो^१र^१श्वा^१ ।

१० अ० ११ ख० ३ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

३५७

तज्जप्रमयाः ॥ (२) इन्द्रायाश्सोमपातवायि । वृत्राघ्नोपा

२। रिषाश्४५यि । आ२३४से । नरेचदक्षिणावतार३

४५यि । वायिराओर३४वा । यासाओर३४वा । दना

प्रसदायि । चो५ई । डा(३) ॥ २* ॥ [५]

॥ वसिष्ठस्यचाकूपारम् ॥ परित्यार३५च्य । त

हार३४रायिम् । बभ्रू रम्युना । तिवारेणा । योदेवान्वा२

यि । आ५इत्परायि । मदेवासार३ । चार३गा३ ।

आ३४पुतोईचायि ॥ (१) द्विर्यम्यार३चख । यशार३४

साम् । सखा२योचा । द्रिस५चताम् । प्रियमायि

न्द्रा२ । अकामियाम् । प्रज्ञापाया२३ । तार३ज३३

मा३४५योईचायि ॥ (२) इन्द्रायाश्सोम । पाता२३४

वायि । वृत्रा२घ्नोपा । रिषिच्यसायि । नरेचादा२चि

१ १ १ १ १ ४ २
णावतामि । वीरायासा२३ । दा२३ना३ । सा ३४ ५

५
दोईँहायि(३) ॥ ३* ॥ [६]

३ २ २ ४ ५
॥ श्यावाश्वम् ॥ परा३१यि । त्या३७ह । व्य३तम् ।

१ ४ ५ १ १२
हा ३ रिम् । एहिया । वा । भ्रुम्युनन्तायि । वा ।

१२ १२ २ २ १२ २ ४
रेणा२ । एहिया२ । योदेवान्वायिश्वा३७आ३यित् ।

५ १२ १२ २ १
पा २ ३ ४ रायि । ऐहा२यि । एहिया२ । मदेनस

२ ४ २ ५ ३ २
हा३गा३ । छा ३ ४ ५ तो ६ हायि ॥ (१) दिव्या ३१ म् ।

१ ४ ५ २ ४ ५ १ २ २
पा३च्च । स्वय । शा३सम् । एहिया । सा । खायोअद्रा

१ १ १२ १ २ ४
यि । स । हता२म् । एहिया२ । प्रियमिन्द्रास्त्रा३का

५ २ २ १ २ १
३ । मा३३४याम् । ऐहा२यि । एहिया३ । प३क्षाप

२ ४ २ ५ ३ २ २
यान्ता३ज । मा३४५योईँहायि ॥ (२) इन्द्रा ३१ । या३

४ २ ५ २ २ ४ २ ५ १ २ १
सो । मपा । ता३वे । एहिया । वा । च३व३परायि । वि ।

^१असा^{१२}रयि । ए^{१२}द्विया^२र । नरे^{२१}चदा^२क्षा^४इयिणा^३ । वा^२
^५३४तायि । ऐ^{२२}चा^{१२}रयि । ए^{१२}हिया^२र । वी^{२२१}रायसा^२दा^४इना
 ३ । सा^२३४^५पदो^५इचायि^३ ॥ १* ॥ [७]

॥ आन्धीगवम् ॥ ^१परित्य^१ङ्घर्य^२ता^२श्च^२रायिम् । व
 भ्रु^२म्पु । नन्ता^२र^१यिवा । ऊ^{१२}म्मा^२र^{२२२२}१५२ । रेणयोदेवान्नि
^{२२}श्वा^{२२}इत्यरा^{२२२२२}र^१३४^२पयि । मा^१दा^२उवा । ना^१रसा । द्वा^१
 ३गा । च्छ^१ता । औ^२३^{४५}होवा ॥ (१) दि^२र्य^२म्यच्च^२स्वया^२१शा
 साम् । सखायः । अ^२द्रा^{१२}र^२यिसा । ऊ^१म्मा^१र^११५२ । ह
^{२१}तप्रियमिन्द्र^२स्यकामिया^{२२२२२}र^१३४^२पम् । प्रा^१स्ता^२उवा । पा^२
 या । -स्य^२३३^१ऊ । मया । औ^२३^{४५}होवा ॥ (२) इन्द्रायसो
 मपा^२१तावायि । वृ^{१२}त्रघ्ने । परा^२र^१यिषा । ऊ^१म्मा^१र^११५२ ।
^{१२}असेनरेचदक्षिणावतार^{२२२२२}र^१३४^२पयि । वायिरा^२उवा । या^२

सा । दा२३ना । सदा । औ३होवा । चो५पू४ई ।
छा(३) ॥ २* ॥ [८]

॥ आसिताद्यम् ॥ इन्द्रायसोमपा । तवायि । वृत्र
घ्नपरिषिच्या२३सायि । नारे२चादा२ । क्षिणावता
यि । वायिरा२यामा२ । दनोवा३ओ२३४वा । सा५
दोईहायि ॥ (१) त२सखायःपुरु१ । रुचाम् । वयंयूय
च्चसूरा२३याः । आश्या२मावा२ जगन्धियाम् । सा
ने२मावा२ । जपोवा३ओ२३४वा । स्तापूयोईहायि ॥ (२)
परित्य२ह्यताम् । चरायिम् । बभ्रुम्पुनन्तिवारि२३
णा । योदे२वान्वा२यि । आ२इत्परायि । मादे२ना
सा२ । चगोवा३ओ२३४वा । क्कापूतोईहायि(३) ॥ (३) ॥ [९]

* क० गा० १० प्र० २ अ० १ सू० १ ।

† क० गा० १४ प्र० २ अ० १ सू० १ ।

३६२

॥ शुद्धाशुद्धीयाद्यम् ॥ इन्द्राय सोमपातवायि । वृत्र
घ्ने परिषिञ्चा २३ सायि । नरे च दक्षिणावा २३ तायि । वी
राया २३ सा ३ । दार । नासा ३४ औहोवा । दा २३ ४५

* ଜ. ଗା. ୧୪ପ୍ର. ୧ଅ. ୧୭ସା. ।

^{१ २४ १४११ २ २१२ २}
 यि ॥ (१) तं सखायः पूरुचाम् । वयं यूयच्च मूरा रथाः ।
^{१४ २११ २ १२ १ १}
 अश्यामवाजगन्धारथ्याम् । सनेमारथाः । जा २ ।
^{२२ ५२ २ २११११ १२१ १ १}
 पस्ता ३४ औहोवा । यार ३४ पूम् ॥ (२) परित्यज्य तं
^{२१ २१२ २ १२२ २२}
 हरायिम् । वम्, म्पुनन्तिवारे रथणा । यो देवान् निश्वा
^{१ २ १२ २ १ ३ १ ५२}
 इत्यारथरायि । मदेनारथाः । द्वार । गच्छा ३४ औ
^{२ २११११}
 होवा । तार ३४ पूयि (३) ॥ १८* ॥ [११]

^{२२ १२ २२२२ २}
 ॥ क्रौञ्चाद्यम् ॥ इन्द्राय सौहो । मापातवायि । वृ
^{२ १ २ ४ २२१२}
 चघ्ने पाः । रायिषा रथि च्या प्रसादं प्रदयि । नरे च दौहो ।
^{१२ १२ २२२ १ २ ४}
 क्षीणावतायि । वीराय साः । दाना रसा प्रदादं प्रदयि ॥ (१)
^{२ १२२ २२१२ १ २ १ २}
 तं सखायौहो । पूरुचाम् । वयं यूयाश्म् । जामूर
^{४ २ २ १२ २२१ २२}
 रा प्रयादं प्रदः । अश्यामवौहो । जागन्धियाम् । सन
^{१ २ ४ २ १ २ २}
 मवाः । जापा रस्ता प्रयादं प्रदम् ॥ (२) परित्यज्यौहो ।

१० अ० ११ ख० ३ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिः ।

३६३

^{२२ १} र्यात^२च्छरायिम् । ^{१ २ ४} बभ्रुगुपुना३ । तायिवा३रेपुणा६५६ ।

^{२२ २ १२ २} योदेवान्वै^{२२ १}हो । ^{२ २} श्वा^{१ २}इत्परायि । मदेनसा३ । हागा

^४ इच्छाम्पुता६५६यि(३) ॥ १८* ॥ [१२]

^{२ २} ॥ रयिष्ठम् ॥ ^{१ २ २} इन्द्रायसो । मपाता३वायि । ^५ औ३

^{२ २} हो३वा । ^{१ २ ३ १ १ १ १} वृत्रघ्नेपरिषिच्यमा२३४५यि । ^{२ २} वृत्रघ्नेपा । रि

^{१ २ २} षायिच्या३सायि । ^{५ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २} औ३हो३वा । नरेचदक्षिणावता२३

^{१ १} ४५यि । ^{२ २} नरेचदा । ^{१ २ २} क्षिणावा३तायि । ^{५ २ २} औ३हो३वा ।

^{२ १ २ २ १ ३ १ १ १ १} वीरायसदनामदा२३४५यि । ^{२ २ २} वीरायसा । दनासा३दा

^{५ २ २} यि । ^{२ २} औ३हो३वा ॥ (१) ^{१ ३ २ २} त^२सखायाः । पुहृरुचाम् ।

^{५ २ २} औ३हो३वा । ^{१ २ २ १ २ २ १ ३ १ १ १ १ १} वयंयूयश्चसूरया२३४५ः । ^{१ २} वयंयूयाम् ।

^{१ २ २} चसूरा३याः । ^{५ २ २ १ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २} औ३हो३वा । अश्यामवाजगन्धिया२३

^{१ १} ३५म् । ^{२ २} अश्यामवा । ^{१ २ २} जगान्धा३याम् । ^{५ २ २} औ३हो३वा ।

याम् । चा३सूरा३याः । अ३शा३र३म । वाजा३र३गा ।
 ऊ३म्मा३यि । धा३याम् । साने३मवाजपा३र३स्ति३या३उ ॥ (२)
 याम्पा । रि३त्य३र्ह३र्य३त३र्ह३रि३म्ब३भ्रु३म्पु३ना । ती३श्वारे३श३णा ।
 यो३दे३रे३वान् । वि३श्वा३र्ह३श्चा । ऊ३म्मा३यि । पा३श्रा३यि ।
 मा३दे३नस३ह३गा३र३क्ता३उ (३) ॥ २१* ॥ [१४]

॥ ऊ३र्द्ध३त्वा३ष्ट्री३साम ॥ परि३त्य३र्ह३र्य३त३र्ह३रा३यि३म् । वा
 भ्रू३र३म्पु३ना३र । ति३वा३श३४५ । रे३र३श३४णा । यो३दे३वान् वि३श्वा३र्ह३
 इ३त्परा३र३४५यि । म३दे३नसा । ह३ग३क्ता३र३श३ता३श३४यि ॥ (१)
 दि३र्यि३म्य३च्च३स्व३य३श३साम् । सा३खा३र्यो३आ३र । द्रि३सा३श३४५ ।
 हा३र३श३४ता३म् । प्रि३य३मि३न्द्र३स्य३का३मि३या३र३४५म् । प्र३क्षा३प
 या । त३ऊ३र्म्मा३र३श३या३श३४ः ॥ (२) इ३न्द्रा३य३सो३म३पा३त३वा३यि ।
 वा३र्चा३र३घ्ने३पा३र । रि३षा३र३श३४यि । च्या३र३श३४से । न३रे३च३द

^{२२} क्षिणावतार^{११११}३४पुयि । ^{३२} वीरायसा । ^{११२} दनासार^२३दा३४यि ।
^१ ओर^१३४५ई । डा(३) ॥ ८॥ [१५]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ ^{५३} पराऽप्रयित्यम् । ^५ चार्था^२श्तत्^४
^५ चारयिम् । ^१ बाभ्रु^२मुपुना । ^२ ती^१श्वारे^२श्णा । ^{१२} योदे^{१२}श्वान् ।
^२ विश्व^१श्श्चा । ^१ ऊ^२म्मायि । ^१ पा^२श्रायि । ^१ मादेन^२सच्चगा
^१श्छताउ ॥ (१) ^१ तायि^२द्वायिः । ^१ यम्य^२च्चस्वयशस^२स्खा
^२ यो^२श्चा । ^२ द्रो^१श्सा^२हा^२शताम् । ^१ प्रिया^२श्मि । ^२ द्र^२स्या २३
^२ का । ^१ ऊ^२म्मायि । ^१ मा^२श् याम् । ^१ प्रा^२स्त्रापयन्तऊ^२र्म्म
^२ याउ ॥ (२) ^१ या^२श्चायि । ^{१२} द्राय^२सोमपातवेवृ^२त्रघ्ने^२पा । ^१ री^२श्
^१ षायि^२च्चा^२श्सायि । ^१ नरे^२श्च । ^२ दक्षा^२श्शियि^२णा । ^१ ऊ^२म्मा
^२ यि । ^१ रा^२श्तायि । ^१ वायि^२रायसदना^२रसदाउ । ^१ वा ३४५ (३)

॥ ८१ ॥ [१६]

० ऊ० गा० १७ प्र० १ अ० ८ सू० १ ।

† ऊ० गा० १७ प्र० १ अ० ८ सू० १ ।

॥ असितोत्तरम् ॥ ^{२१}परायित्या^४२३^४च्य^४त^४हरि^४
^५ह्राउ । ^१बभ्रु^२म्पुनन्तिवारे ^२३ ^२णा । ^१योदेवा^२न्वा ^२३ ^२यि ।
^१श्वा^२इत्पा^४२३४रायि । ^१मदेना^२इसा^२३ । ^२हगो^१२३४वा ।
^४क्वापुतो^५ईहायि(३) ॥ २* ॥ [१७]

॥ वाङ्मिधनङ्गौच्चम् ॥ ^{२१}परायित्या^२ह्रा^२इ^२२३४ । ^२यं
^५तम् । ^३ह्रा^२इयिम् । ^{२१}बभ्रु^२म्पुना^२इ^५२३४ । ^३तिवा । ^३रे
^२णा^२३ । ^२योदेवा^२न्वा^२इ^२२३४यि । ^२श्वा^५इत् । ^३परा^३इयि ।
^{२१}मदेना^२मा^४इ^२२३ । ^४हगापू^२क्क्ताउ ॥ (१) ^{२१}दिर्य^२म्या^२च्चा^२इ
^५१२३४ । ^३स्वय । ^{२१}शसा^२इम् । ^{२१}सखायो^२आ^२इ^२२३४ । ^२द्रि
^५स । ^३हता^२इम् । ^{२१}प्रियामायि^२न्द्रा^२इ^५२३४ । ^३स्यका । ^३मि
^२या^२इम् । ^{२१}प्रक्ष्तापाया^२इ^४१२३ । ^४तऊ^२प्र^२र्म^२याउ ॥ (२)
^{२१}इन्द्राया^२सो^२इ^५२३४ । ^३मपा । ^{२१}तवा^२इयि । ^{२१}वृत्रघ्ने^२पा^२इ^२२

३४ । रिषि । चसा३यि । नरेचादा३१२३४ । क्षिणा
 वता ३ यि । वीरायासा ३१२३ । दना ५ सदाउ ।
 वा(३) ॥ ४* ॥ [१८] १८

अथ तृचात्मके चतुर्थ-सूक्ते—

प्रथमा ।

पवस्सोममहेदक्षायाश्चोननित्तोवाजीधनाय ॥ १† ॥

हे “सोम !” “अश्वो न” अश्वइव “नित्तः” वसतीवरीभि-
 रङ्गिर्निर्णितः,‡ “वाजी” वेगवान् त्वं “महे” महते “दक्षाया”
 बलायया “धनाय” धनार्थं “पवस्व” क्षर ॥

“महे”—“कृत्वे”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

प्रतेसोतारोरसमदायपुनन्तिसोममहेद्युम्नाय ॥ २§-॥

* ऊ० गा० २० प्र० २ अ० ४ सू० ।

† ऊ० आ० ५, १, ५, ४ (१ भा० ८७४ सू०) ऋ० वे० ७, ५, २०, १० ।

‡ ‘अश्वो न नित्तः—न-शब्द उपसर्गादिभिः अश्वइव स्थापितः’—इति वि० ।

§ ‘दक्षाया—महर्षये अथवा दक्षिणे शीघ्रकर्म्मणे यजमानाय’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ७, ५, २१, १ ।

१० अ० ११ ख० ४ सू० ३] उत्तरार्चिकः ।

३६८

“सोतारः” अभिषोतारः ऋत्विजः, हे सोम ! “ते” तव स्वभूतं “रसं” * “मदाय” मदार्थं “पुनन्ति” । तदेवोच्यते—
“महे” महते “द्युन्नाय” [“द्युम्” द्योततेर्यशो वात्रं वेति (निरु०
नै० ५, ५) . यास्कः] अन्नाय यशसे वा पुनन्ति सोमं शोधयन्ति
यद्वा, सोममभिषूयमाणं रसं पुनन्तीति एकवाक्यतया
योजनीयम् ॥

“प्रते”-“तन्वे”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १४ २२
शिशुञ्जानञ्छरिम्भजन्ति

३ १ ३ १ २ ३ २ ३ १ १
पवित्रे सोमन्देवेभ्य इन्दुम् ॥ ३१ ॥ १८

“शिशुम्” एषां पुत्रभूतं ‡ “जज्ञान” जायमानं “हरि”
हरितवर्णम् “इन्दु” दीप्तं सोमं “देवेभ्यः” “पवित्रे” ¶ “मृ-
जन्ति” ऋत्विजा मार्जयन्ति ॥ ३ ॥ १८

२२ २ २ २ २ १
॥ विधर्मम् ॥ ओक्षोश्वा । ओक्षोश्वा । ओक्षो

* ‘रसं—वीर्यम्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ७, ४, २१, १ ।

‡ ‘शिशु’—‘शंसनीयम्’—इति वि० ।

¶ ‘पवित्रे’—‘पालमये’—इति वि० ।

^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००}
 रवार३४ औहोईवा । पवस्वसोममहेदक्षाया २३४५ ।
 अश्वोननिक्तीवा २जीधनारयार३४५ । प्रतेसोतारोरसम्
 दायार३४५ । पुनन्तिसोममहेद्युम्नायार३४५ । शिशु
 अज्ञानं चरिमृजनीर३४५ । पवित्रेसोमदेवेभ्यइन्दूर३
 ४५म् ॥ (१) पवस्वसोमार३४५ । महेदक्षाया २३४५ ।
 अश्वोननिक्ताः । वाजीधनारयार३४५ । प्रतेसोतारा
 र३४५ः । रसम्मादायार३४५ । पुनन्तिसोमार३४५म् ।
 महेद्युम्नायार३४५ ॥ (२) शिशुअज्ञाना १म् । चरिमृज
 नीर३४५ । पवित्रेसोमार३४५म् । देवेभ्यइन्दूर३४५म् ।
 औहोईवा । २ । औहोईवार३४ औहोईवा । ए३ । विध
 मार३४५ (३) ॥ ४* ॥ [१] १६

अथ दृचात्मके पञ्चम-सूक्ते—

प्रथमा ।

२ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २ २

उपोषुजातममुरङ्गोभिर्भङ्गमरिष्कृतम् ।

१ २ ३ १ २

इन्दुन्देवाअयासिषुः ॥ १* ॥

“जातम्” प्रादुर्भूतम् “अमुरं” वसतीवरीभिः प्रेरितम्
“भङ्ग” शत्रूणां भञ्जकम् “गोभिः” गोविकारेः पयोभिः “परि-
ष्कृतम्” अलङ्कृतम् “इन्दु” सोमं “देवाः” इन्द्रादयः “उपाया-
सिषुः” उपगच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

तमिद्वर्द्धन्तुनोगिरोवत्सुसंशिश्वरीरिव ।

१ २ २ २ ३ १ २

यइन्द्रस्यहृदसनिः ॥ २† ॥

“यः” सोमः “इन्द्रस्य” “हृदसनिः”‡ हृदयस्य सम्भक्ता
भवति “तमिदं” तमेव सोमं “नः” अस्माकं “गिरः” स्तुति-
रूपा वाचः “संवर्द्धन्तु” संवर्द्धयन्तु । तत्र दृष्टान्तः—“वत्सं”

* ङ० आ० ६, १, १, १ (२भा० ४३ पृ०)=इहैव १, २, १८, १ (३भा० १६३ पृ०)
= ङ० वे० ७, १, २०, ६ ।

† ङ० वे० ७, १, २०, ४ ।

‡ ‘हृदसनिः’—हृदिजातः स्थितः—इति वि० ।

वालं “शिश्वरीरिव” यथा शिश्वर्यो वदपयस्कार्मातरो वत्सं
सम्यक् वर्द्धयन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
अर्षानः सोमशङ्खवेधुश्चस्वपिप्युषीमिषम् ।

१ २ ३ १ २
वर्द्धसमुद्रमुक्थ ॥ ३* ॥ २०

हे सोम !” त्वं “नः” अस्माकं† “गवे” “शं” सुखम्‡
“अर्षे” क्षरणा । अपिच “पिप्युषीम्” प्रवृद्धाम्§ “इषम्”
अन्नं ॥ “धुलस्व” प्रपूरय** । किञ्च हे “उक्थ” प्रशस्य ! ††
“समुद्रम्”‡‡ “वर्द्ध” गणा वर्द्धय ॥

“अर्षानः”-“अर्षाणिः”—इति पाठौ, “उक्थ”-“उक्थ्यम्”
—इति च ॥ ३ ॥ २०

* सू० वे० ७, १, २०, ५ ।

† ‘नः’ अस्माभ्यम्—इति वि० ।

‡ ‘शंगवे’—गवां सुखार्थम्—इति वि० ।

§ ‘अर्षे’—गच्छस्व द्रोणकलशम्—इति वि० । मूलं लघा इति दीर्घान्तः पाठः

“अर्षोऽतस्तिष्ठः (६, ३, १३५)”—इति तच्च दीर्घः ।

§ ‘पिप्युषी’—पान-समर्थाम्—इति वि० ।

॥ ‘सोमलक्षण’—इति वि० ।

** ‘धुलस्व’—दुष्टस्व—इति वि० ।

†† ‘उक्था’—उक्थानि सामानि—इति वि० । एवञ्च “उक्था”—इति विध-
रण-पाठो गम्यते परं तत् प्रामादिकम् एव संहिता-पद-पुस्तकेषु तथा पाठादर्शनात् ।

‡‡ ‘समुद्र’—द्रोणकलशम्—इति वि० ।

गणा ‘वर्द्ध’—इति संहितायां दीर्घः ।

॥ अ॒धम् ॥ उ॒पोष॒जा॒र॒तम् । अ॒म॒रु॒रो॒वा । गो॒भि॒
 र्भ॒ङ्ग॒मम् । प॒रिष्कृ॒ताम् । इ॒न्दु॒दे॒वा॒अ॒ । या॒र॒३ । सि
 षा॒उ॒वा । अ॒धिया॒२ ॥ (१) त॒मि॒द्वर्द्धा॒र॒न्तु । नो॒गि॒रो
 वा । वा॒त्स॒स॒शायि॒ । अ॒रौ॒रि॒वा । य॒द॒न्द्र॒स्य॒व । दा
 र॒३म् । स॒ना॒उ॒वा । अ॒धिया॒२ ॥ (२) अ॒र्षा॒नः॒सो॒र॒म ।
 श॒ङ्ग॒वो॒वा । धु॒क्ष॒स्व॒पायि॒ । पृ॒षी॒मि॒षाम् । व॒र्हा॒स॒मु
 द्र॒म् । ऊ॒र॒३ । वि॒थ॒या॒उ॒वा । अ॒धिया॒२ । ए॒र॒३॒हि॒या
 ३४३ । औ॒र॒३४५३ । डा॒(३) ॥ ५* ॥ [१]

॥ प्र॒ती॒ची॒ने॒ड॒ङ्का॒शी॒तम् ॥ उ॒पोष॒जा॒तम् । आ॒र॒
 म॒ुरा॒म् । गो॒भि॒र्भ॒ङ्ग॒म् । प॒रा॒यि॒ष्कृ॒ता॒र॒३४३म् । चा॒हो
 यि । इ॒न्दु॒दे॒वा॒आ॒श्या । सि॒षूः । औ॒र॒३॒हो॒वा ॥ (१)
 त॒मि॒द्वर्द्धा॒र॒न्तु । नो॒र॒गि॒राः । वा॒त्स॒स॒श॒ । अ॒रा॒यि

० ३२ २ १ २ २ १
रिवा२३४ । च्वाहोयि । यद्भस्त्राहाश्दीम् । सनायिः ।

४ ५ १ २ २ १
औ२३होवा ॥ (२) अर्षानःसोम । शारङ्गवायि । धून्

२ १ ० ३२ २ १ २
खपि । प्युषायिमिषार३४म् । च्वाहोयि । वर्द्धासम्

२ २ १ २ ४ ५ ४ ५
द्रा३म् । विथया । औ३होवा । ईडा(३) ॥ ११* ॥ [२] २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमस्याध्यायस्य-

एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अथ द्वादश-खण्डः—

आघायेअग्निमिति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२ ३ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
आघायेअग्निमिन्धतेस्तुण्तिवर्द्धिरानुषक् ।

२ ३ २ ३ २ ३ १ २
येषामिन्द्रोयवासखा ॥ ११ ॥

* ऊ० गा० १८ प्र० २ अ० ११ सू० १ ।

† 'यज्ञायज्ञौयमग्निष्टोमसाम'—इति वि० ।

‡ 'इदानीमुक्त्यानि'—इति वि० ।

॥ ऊ० गा० २, १, ४, ८, ११ भा० ३० पृ० — सू० वे० ६, २, ४२, १ = य० वे०

७, ३२ ।

३७५

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ४ २ ३ १ २

अथ तृतीया ।

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ ३ ॥ ॥ २१

॥ अ० वे० ६, ७, ४२, ३ ।

“युवा इन्द्रः येषां सखा” तेष्वन्तर्भूतः कश्चित् “अयुव इत्”
 प्राग्गोत्रैव मन् “युवाहृतं” योद्धृभिर्भटैराहृतं शत्रुं “सत्वभिः”
 आत्मोयैर्वलैः “भूरः” मन् “आजति”^{*} नमयति ॥ ३ ॥ २१

॥ ऐध्मवाद्वाद्यम् ॥ ^{१ २ २} आघाये ^{१ २} अग्निमिन्धातायि । ^१ स्त्रण
^२ न्तिर्बर्हिः ^१ रानुषाक् ॥ (१) ^१ बृहन्ति ^१ दिधा ^१ आयिषाम् । ^{१ २} भूरिश
^२ स्त्रमपृथुः ^{२ १ २} स्वहः ॥ (२) ^{१ २} अयुवइद्यु ^{१ २} धावार्त्ताम् । ^{१ २} भूरआज
^{२ १ २} तिसत्वभायिः । ^२ येषामिन्द्रो ^२ युवाइद्वा । ^२ जवायि । ^२ ज
^५ वो२३४ । ^४ वा । ^५ साप्रखोद्इहायि(३) ॥ ६१ ॥ [१] २१

अथ यएकइति लृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१ ७ १ १ ३ १ २ ३ १ ३ १ २} यएकइदिदयतेवसुमत्तायदाशुषे ।

^{१ २ १ १ २} देशानो ^{३ १ २ ३ २} अप्रतिष्कृतइन्द्रोअङ्ग ॥ १६ ॥

* ‘अजतिपणे’—इति वि० ।

† ज० गा० ६५० १५० ६५० ।

‡ ह० आ० ४, २, ५, ६ (१ भा० ७६८ पृ०) = ह० वे० १, ६, ६, १ ।

“यः” इन्द्रः “एकइत्” एकएव “दाशुषे” हविर्दत्तवते
 “मर्त्तयि” मनुष्याय यजमानाय “वसु” धनं “विदयते” विशेषेण
 ददाति “अङ्ग” [—इति छिप्र-नाम (निरु० नै० ५, १७)] “अ-
 प्रतिष्कृतः” परैरप्रतिशब्दितः प्रतिकूल-शब्द-रहित इत्यर्थः ।
 एवञ्चूतः स “इन्द्रः” छिप्रम् “ईमानः” सर्वस्य जगतः स्वामी
 भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 यश्चिद्वित्वाबहुभ्यसासुतावाञ्चाविवासति ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 उग्रन्तत्पत्यतेशवइन्द्रोअङ्ग ॥ २ * ॥

“बहुभ्यः” मनुष्येभ्यः सक्तायात् “यः चित् हि”† यएव
 खलु यजमानः “सुतावान्” अभिषुत-सोम-युक्तः सन् । हे इन्द्र !
 “त्वा” त्वाम् “आ विवासति” परिचरति [विवासतिः परि-
 चरणकर्त्ता (निघ० ३, ५, १०)] “तत्” तस्मै यजमानाय
 “उग्रम्” उग्रूष्णं “शवः” बलम् “इन्द्रः” “अङ्ग” ‡ छिप्रं “आ
 पत्यते” आपतयति प्रापयति ॥ २ ॥

* ऋ० वे० १, ६, ६, ४ ।

† ‘चित्-हि’—इति पदपूर्णा—इति वि०

‡ ‘अङ्गशब्दः पुत्रवाची’—इति वि० ।

^{१ २२ ३२ ११ १ ५}
 ष्कृतः । आयिशा । नोअप्रतायि । ष्कू२३४ताः ॥ (१)
^{१ २ २ १ २ २ १ १}
 यश्चिद्धिवा । बज्जभ्याश्चा । सुतावाअवीश्वा । ऊम् ।
^{१ ५ २१ २ २ १ २ १ २ १}
 सार३४तायि । उग्रन्तत्यतेशवः । जग्रम् । तत्यता
^{१ ५ २ २ २ २ १ २}
 यि । शार३४वाः ॥ (२) कदामर्त्तमराधा३साम् । पदा
^{१ २ १ ३ ५ १ १ २}
 क्षुम्पामोश्वा । ऊम् । स्फू२३४रात् । कदानःशुश्रव
^{१ १ २ २ १ १ १ ५ १}
 ज्जिरः । कादा । नःशुश्रवात् । गा२३४यिराः । आ
^{२ १ १ ५ २ २ १ ३ ४}
 यिन्द्रोअ । गा २ । या २ ३ ४ औचोवा । ई २ ३ ४
^५
 न्द्राः (३) ॥ ७* ॥ [१] २२

अथ गायन्तीति-दृष्टात्मकं सूक्तं तृतीयम्†,

तच्च प्रथमा ।

^{१ १ ३ १ २ १ २ ४ १ १ १ २}
 गायन्तिवागायन्निणोर्चन्त्यर्कमर्क्किणः ।

^{१ १ २ २ २ २ १ २}
 ब्रह्माणस्त्वाशतक्रतउदग्मिवयेमिरे ॥ १३ ॥

* अ० गा० ६ प्र० १ ख० ७ चा० ।

† 'तृतीयसूक्त्यन्'—इति वि० ।

‡ अ० आ० ४, १, १, १ (१ भा० ६८४ पृ०) = अ० वे० १, १, १८, १ ।

हे “शतक्रतो” बहुकर्मन् बहुयज्ञ वा इन्द्र ! “त्वा”
त्वाम् “गायत्रिणः” उक्तातारः “गायन्ति” स्तुवन्ति ; “अर्किणः”
अर्चन-हेतु-मन्त्र-युक्ता होतारः “अर्कम्” अर्चनीयम् इन्द्रम्
“अर्चन्ति” स्तोत्र-शस्त्र-गतैर्मन्त्रैः प्रशंसन्ति ; “ब्रह्माणः” ब्रह्म-
प्रभृतयः इतरे ब्राह्मणाः “त्वाम्” “उद्येमिरे” उन्नतिं प्रापयन्ति ।
तत्र दृष्टान्तः—“वंशमिव” यथा वंशाग्रे नृत्यन्तः शिल्पिनः
प्रौढं वंशमुन्नतिं कुर्वन्ति, यथा वा सन्मार्गवर्त्तिनः स्वकीयं कुल-
मुन्नतं कुर्वन्ति, तद्वत् । एतामृचं यास्क एवं व्याचष्टे—“गायन्ति
त्वा गायत्रिणः प्रार्चन्ति ते ऽर्कमर्किणो ब्रह्माणस्त्वाशतक्रत उद्ये-
मिरे वंशमिव । वंशो वनशयो भवति वनच्छूयतइति वेति”
(निरु० नै० ५, ५) । अर्क-शब्दश्च बहुधा व्याचष्टे—“अर्को देवो
भवति यदेनमर्चन्त्यर्को मन्त्रो भवति तदनेनार्चन्त्यर्कमन्नं भवत्य-
र्चति भूतान्यर्को वृद्धो भवति सञ्चः कटुकिन्ना (निरु० नै०
५, ४)—इति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१७ ३ १८ २२३ १९ २२ ३ १ ९
यत्नानोत्तान्वाऋक्षोभूर्यस्पष्टकर्त्तव्यम् ।

१७ ३ १ ९ ३ १ २ ३ १ ३
तदिन्द्रोऽर्थश्चेतितियूथेनवृष्णिरेजति ॥ २* ॥

“यद्” यदा “सानोः सानु” यजमानः सानोः सानु, सोम-
वस्त्री-समिदाद्याहरणाय पर्वतप्रदेशम् “आरुहः” आरुढवान् ।

तथा “भूरि” बहुकर्म यागरूपम् “अस्यष्ट” स्पृष्टवान् उपक्रान्त-
वानित्यर्थः । “तत्” तदानीम् “इन्द्रः” “अथ” यजमानस्य
प्रयोजनं “चेतति” जानाति । ज्ञात्वा च “वृष्णिः” कामानां
वर्षिता सन् “यूथेन” मरुद्गणेन सह* “एजति” कम्पते,†
अस्य स्थानाद् यज्ञभूमिमागन्तुमित्यर्थः ॥

“सानोः सान्वा रुहः”-“सानोः सानुमारुहत्”—इति पाठो ॥ २॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
युद्धादिकेशिनाहरीवृषणाकक्ष्यप्रा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
अथानइन्द्रसोमपगामुपश्रुच्चिर ॥ ३३ ॥ २३

हे “सोमपाः” सोम-पान-युक्तेन्द्र ! “हरी” त्वदीयावश्वौ
“यूद्धा ग हि” § सर्वाथा संयोजय । “अथ” अनन्तरं “नः”
अस्मदीयानां “गिरां” स्तुतीनाम् “उपश्रुतिं” समीपे श्रवण
सुद्दिश्य “चर” तत्त्वदेशे गच्छ । कीदृशौ हरी ? “केशिना”
स्नान-प्रदेशे लम्बमान-केश-युक्तौ, “वृषणा” सेवन-समर्थौ युवानौ,

* ‘यूथेन—देवसङ्घातेन’—इति वि० ।

† ‘एजति—आगच्छति’—इति वि० ।

‡ अ० वे० १, १, १९, ३=प्र० वे० ८, १४ ।

§ संज्ञितानां “युद्धा”—इति दीर्घात्कः तत्र “द्विवः (१, २, १३५)”—इति दीर्घः ।

§ ‘इति पदपूर्वः’—इति वि० ।

“कक्ष्यप्राः” अश्वस्योदर-बन्धन-रज्जुः कक्ष्यः, तस्य पूरकौ पुष्टाङ्गा-
वित्यर्थः ॥

“युङ्क्वा”-“युक्त्वा”—इति पाठौ ॥

युङ्क्त्वा—सति शिष्टत्वेन प्रत्यय-स्वरः (३, १, ३)
शिष्यते, “हाचोऽतस्तिष्ठः (३, १, ३)”—इति संहितायां
दीर्घत्वम् । केशिना—प्रशस्ताः केशाः अनयोः सन्तीति मत्वर्थीय
इति-प्रत्ययः, “सुपांसुलुगित्यादिना (७, १, ३८) द्विवचनस्या-
कारादेशः । वषणा—वषु वषु सेचने (भा० प०) “कनि-
न्यु-वषि-तच्चि-राजि-धन्वि-द्यु-प्रति-दिवः”—इति कनिन्, “ज्नि-
त्यादिर्नित्यम् (६, १, १८७)”—इत्याद्युदात्तः, “वाषपूर्वस्य
निगमे (६, ४, ८)”—इति उपधायाः पच्चे दीर्घाभावः, पूर्व-
वदाकारः (७, १, ३८) । कक्ष्यप्राः—कक्ष्ययोर्भवं कक्ष्यं सूचं
तत् प्रातः पूरयतः पुष्टत्वादिति कक्ष्यप्रौ, प्रा पूरणे (अदा० प०),
“आतोऽनुपसर्गे (३, २, ३)”—क-प्रत्ययः, छदुत्तरपद-प्रकृति
स्वरेणान्तोदात्तत्वम् (६, २, १३८)”—आकारः पूर्ववद् (७, १,
३८) । अथा—“निपातस्य च (६, ३, १३६)”—इति संहि-
तायां दीर्घः । नः—“अनुदात्तं सर्वमपादादौ (८, १, १८)”—
इत्यनुष्ठत्तौ “बहुवचनस्य वक्षसौ (८, १, २१)”—इति
नसादेशोऽनुदात्तः । इन्द्र!—सोमपा!—इत्युभौ “आमन्वि-
तस्य च (८, १, १८)”—इति सर्वाण्युदात्तौ । गिरां—“सा-

वेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः (६, १, १६८)—इति विभक्तिरु-
दात्ता । उप—शब्दो निपातत्वादाद्युदात्तः (फि० ४, १२),
श्रुति-शब्देन प्रादिसमासे कदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते तादौ-
वनितिकृत्यचौ इति तु वर्जिततादि-परत्वात् गतेः प्रकृतिस्वरः
पर-निपातः ॥ ३ ॥ २३

॥ उद्व० श्रीयम् ॥ गायन्ति त्वागायत्रिणम् । अर्च

न्यर्कमर्का२३यिणाः । ब्रह्माणस्त्वा२३हो१यि । शतक्रा२

३ताउ । उद्व० शमिवया१यिमी३रे । उद्व० शा२३४मी ।

वाया३उवा३ । उप । मा३यिरो३पु३चायि ॥ (१) यत्सा

नोत्साम्ना३रु३द्वा । भूर्यस्यष्टकर्त्त३रु३वाम् । तदिन्द्रा

२३हो१यि । अर्थचेता२३तायि । यथेनवृष्णि३स१यिजा३

तायि । यूथेना२३४वृ । ष्णायिरा३उवा३ । उप । जा

ऽरतो३पु३चायिः ॥ (२) यु३त्वा३क्षिकेशिना३हरी३म् । वृषणा

कक्षिया२३म् । अथानो२३हो१यि । इन्द्रो३सोमा२३म् ।

^{१ २} गिरामुपश्रुता^१यिच्चा^१इरा । ^{१ १} गिरामूर^५इषा । ^{१ ५} श्रुता^१इउ
^१ वाइ । ^१ उप् । ^१ चाऽ^१रौ^१इधु^१ह्ययि^१(३) ॥ ८* ॥ [१]

॥ द्विरभ्यस्तस्त्वाष्ट्रीसाम ॥ ^{५ २} गाय । ^{१ १} तित्वा^१इ । ^१ हा^१इ
^{१ १ १ १} हा । ^{५ १} गायत्रायिणा^१इ४ः । ^{१ १} अर्च । ^{१ १} तिया^१इ । ^{१ १} हा^१इहा ।
^{१ १ १} कमर्का^{५ २}यिणा^{१ १}इ४ः । ^{१ १} ब्रह्मा । ^{१ १} णस्त्वा^१इ । ^{१ १} हा^१इह्ययि ।
^{१ १ १} शतक्रा^{५ १}ता^{१ १}इ४उ । ^{१ १} उद् । ^{१ १} शमा^१इयि । ^{१ १} हा^१इह्ययि । ^१ व
^{१ १} या^१इह्यो^{५ ४}इ४ । ^{५ ४} वा । ^{५ २} माधू^{१ १}यिरो^{१ १}इह्ययि ॥ (१) ^{१ १} यत्सा । ^{१ १} नो
^{१ १ १} स्सा^{१ १ १}इ । ^{५ २} हा^{१ १}इहा । ^{१ १} नुवा^{१ १}रु^{१ १}ह्यार^{१ १}इ४ः । ^{५ २} भूरि । ^{१ १} अस्मा^{१ १}इ ।
^{१ १} हा^{१ १}इहा । ^{१ १ १} एकर्त्तू^{५ २}वा^{१ १}इ४म् । ^{१ १} तदि । ^{१ १} द्रो^{१ १}भा^{१ १}इ । ^१ हा
^{१ १ १} इहा । ^{५ २} यच्चे^{१ १}ता^{१ १}ता^{१ १}इ४यि । ^{५ २} यूथे । ^{१ १} नवा^{१ १}इ । ^{१ १} हा^{१ १}इहा ।
^{१ १ १} णिणा^{५ ४}इह्यो^{५ २}इ४ । ^{५ २} वा । ^{५ २} जा^{१ १}प्र^{१ १}तो^{१ १}इह्ययि ॥ (२) ^{५ २} यु^{१ १}ङ्गा ।

१० अ० १२ ख० २ सू० १, २, ३ उत्तराचिकः ।

३८५

३ १ २ २ ३ १ २ १ ५ १२
द्विका३ । द्वा३ द्वायि । शिनाद्वारा२३४यि । वृष । णा
२ २ २ १ ५ २ ३ २
का३ । द्वा३ हा । क्षियाप्रा२ ३४ । अथा । नआ३ ।
२ २ ३ २ १ ५ २ ३ २
हा३ द्वायि । द्रसोमापा२३४ः । गिराम् । उपा३ । द्वा
२ ३ २ १ ५ ४ ५
३ द्वायि । श्रुता३यि ३४ । वा । चाप्रोद्वा
यि(३) ॥ १* ॥ [२] ,

५ २ ४ ५ १
॥ गौरीवितम् ॥ गाय । तित्वा३ । गायत्रिणाः । अ
१ २ ४
र्चन्त्यर्कमर्किणा२३ः । ब्रह्माणस्त्वा३१२३ । शताप्रकृता
१ २ ४ ५ ४ ५
उ । ऊदृग्शमा३१२३यि । वयोवा । माप्रयिरोद्वा
४ ५ २ २ ४ ५ १ २
यि ॥ (१) यत्सा । नोःसा३ । नुवारुहाः । भूर्यस्यष्ट
१ २ २ ४
क्तुवार२३म् । तादिन्द्रोआ३ १२३ । थच्चेप्रततायि ।
१ २ २ ४ ५ ४ ५ ५ २
यूथेनवा३१२३ । शिणरोवा । जाप्रतोद्वायि ॥ (२) युक्ता ।
३ १ ४ २ ५ १ २ १
द्विका३यि । शिनाद्वरायि । वृषणाकक्षियप्रा२३ । आ

३८६

सामवेदसंहिता । [५ प्र० २ अ० २३ सू० १, २, ३ ।

यानआ३१२३यि । द्रसोप्रमपाः । गायिरामुपा३१२३ ।

अतोवा । चाप्रोईद्यायि(३) ॥ ५* ॥ [३] २३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमस्याध्यायस्य

द्वादशः खण्डः† ॥ १२ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाद्यतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्त्तक-

श्रीवीर-बुक्क-भूपाल-साम्बान्य-धुरन्धरेण सायणा-

चार्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तरायन्ये दशमोऽध्यायः‡ ॥ १० ॥

— ००० —

* ल० गा० ९१ प्र० १ अ० ५ सू० ।

† 'द्वादशाक्षस्य नवममह चष्टपत्वारिंशत् स्तोमिकम्—इति वि० ।

‡ 'पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः' इति वि०, बुक्क-पदपञ्चादिसम्मतमिति ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ ११ ॥

॥ अथैकादशोऽध्याय आरभ्यते* ॥

तत्र

प्रथम-खण्डे—

सुषमिह इति चतुर्ह्रस्वं प्रथमं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

१२   २१ २ ३१   २ १ १२
सुषमिहोऽनन्त्रावहदेवा^१ अग्नेश्च विद्मते ।

१ २   २१ २
होतःपावकयक्षिच ॥ ११ ॥

हे “अग्ने !” “सुसमिहः” § एतन्नामकस्त्वं “नः” अस्म-

* इदानीं दशममन्तरत्याग्रहोमः । * * * । तस्य वक्षिष्यवसानं द्वितीय-प्रभृतीनां
पञ्चानामङ्गानुरूपं * * * नवमं सर्वं मधस्तादधीतकृतं,—इति वि० ।

† इदानीं सुषमिहो नवावह इति दशमस्याध्यासि भवन्ति—इति वि० ।

‡ “सुसमिहो”—इति ऋ०-पाठः ।

¶ ऋ० वे० १, १, १४, १ ।

§ ‘सुष्ठु, समिहः सुसमिहः’—इति वि० । ऋग्वेदीय-पाठ मधस्त्येवात्र प्रतीक-
पदार्थं कृतं सायणेन सुषमिह इति, मूलपाठस्तु मूर्धन्यमर्थः, सुषमिह इति “पूर्वपदात्
(८, १, १०६)”—इति च तत्र पलम् ।

दीयाय”* “हविष्मते” यजमानाय तदनुग्रहार्थं “देवान्”
 “आवह” । हे “पावक” शोधक ! “होतः” होमनिष्पादकाग्ने !
 “यच्च च” यज च†॥ [सुसमिद्धः—समः क्रियाविशेषणत्वेन गति-
 सञ्ज्ञकत्वात् प्रादिसमासः, शोभन-वाचिनः सु-शब्दस्य तु “वि-
 शेषणं विशेष्येण बहुलम् (२, १, ५७)”—इति समिद्धपदेन
 कर्मधारयः समासः, सु-शब्दः प्रातिपदिक-स्वरेणान्तोदात्तः,
 “कर्मधारयेऽनष्टा (६, २, ४६)”—इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं, क्रि-
 या-विशेषणत्वे हि सु-शब्दस्य गतित्वात् प्रादिसमासे “गतिरनन्तरः
 (६, २, ४८)” इति “समो यदुत्तर इति समो यदुत्तरत्वं तदेव
 कदुत्तर-प्रकृति-स्वरत्वेन (६, २, १३८) स्थास्यतीति सु-शब्दो-
 ऽनुदात्तः स्यात् । देवां अग्ने—“दीर्घादटि समानपादे (८,
 ३, ८)”—इति नकारस्य कत्वम्, “अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा
 (८, ३, २)”—“आतोऽटि नित्यम् (८, ३, ३)”—इत्यनु-
 नासिकः । हविष्मते—हविरस्यास्तीति मतुप्, “तसौ मत्वर्थं
 (१, ४, १८)”—इति भर्त्वन पदत्व-बाधितत्वात् कत्वम् । होतः—
 पावक—एतच्छब्दयोरामन्त्रितयोः पृथक् पृथगेव क्रियान्वये
 परस्पर-सामर्थ्यात् पराङ्मवज्ञावाभावान्न तन्निवन्धनमैकस्वर्थम् न च
 द्वितीयस्यामन्त्रितस्याष्टमिक- (८, १, १८)—निघातेनैकस्वर्थम्
 “आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवद् (८, १, ७२)”—इति पूर्वस्या-
 विद्यमानत्वेन पदादपरत्वात् पादादित्वाच्च परस्य सामानाधि-
 करण्येऽपि होतरित्यस्य विशेषत्वे समानमेवाविद्यमानवत्वम्,

* ‘नः—अस्यभ्यम्’—इति वि० ।

† ‘यच्च च—यच्च भक्षणं, देवानावच्च भक्षणं च’—इति वि० ।

अतएवाविद्यमानवत्त्वात् सामर्थ्येपि न पराङ्गवद्भावः,—इति नैक-
 स्वर्य-सिद्धिः, अतो होतरिति विशेष्यम्; अतः पुनातीति पावकः
 —इत्यवयव-प्रसिद्ध-स्वीकारेण विशेषणत्वाद्दोतरिति विशेष्यम्,
 तच्च सामान्यवचनम् इति “नामन्विते समानाधिकरणे (८, १,
 ७३)” —इत्यविद्यमानवत्त्व-प्रतिषेधात् पदात्परत्वादपादादि-
 त्वाच्च द्वितीयामन्वितस्याष्टमिक-निघातेन वा पराङ्गवद्भावे सति
 शेष-निघातेन वा सर्वानुदात्तत्व-सिद्धिः । यच्चि—यज्ञेर्ज्ञोपः
 सिपि बहुलञ्छन्दसि (२, ४, ७३) —इति शर्पा लुक्, व्र ३ णि
 (८, २, ३६) षत्वम्. “षढाः कस्मि (८, २, ४१)” —इति
 कत्वम्, सेहिरादेशश्छान्दसत्वान्न भवति, णिपः पित्वेनानुदात्त-
 त्वाद्वातुस्वरएव (६, १, १६२) शिष्यते, न च “तिङ्तिङः (८,
 १, २८)” —इति निघातः पूर्वस्य पावकेत्यामन्वितस्य विद्यमान-
 वत्त्वेन पदादपरत्वात्, अतएव तस्याव्यवधायकत्वे होतरित्यपेक्ष्य
 निघातः स्यादिति चेत् न, यच्चि पदापेक्षया होतरित्यस्यापि पूर्व-
 त्वेनाविद्यमानत्वात्; ननु “नामन्विते समानाधिकरणे (८, १,
 ७३)” —इति तस्य नित्यमविद्यमानत्वम्, न च पावक-पदस्या-
 विद्यमानवत्त्वेन समानाधिकरण-परत्वाभावः; यच्चि-पदस्यैव हि
 कार्यं प्रति पावक-पदं पूर्वत्वादविद्यमानवत् स्यात्, होतः-पदम-
 विद्यमानवत्त्व-प्रतिषेधं प्रति तु परत्वादविद्यमानवदेवेति भवत्येव
 होतरित्यस्याविद्यमान वत्त्व-प्रतिषेधः, अतस्तस्याविद्यमानव-
 त्त्वात्तदपेक्षया यच्चीति निघातः प्राप्नोत्येव ? सत्यम्; —अत्र
 यच्चीत्यस्य च-शब्द-परत्वात् “चादिषु च (८, १, ५८)” —इति
 निघात-प्रतिषेधो भविष्यतीत्यदोषः] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २

१ २ ३ १ २

मधुमन्तन्तनूनपाद्यज्ञन्देवेषुनःकवे ।

३ १ २

३ १ २

अद्याकृणुध्नूतये ॥ २* ॥

हे “कवे” मेधाविज्ञाने ! “तनूनपात्”†—एतन्नामकस्वम्
 “अद्य” अस्मिन् “नः” अस्मादीयं “मधुमन्तं” रसवन्तं “यज्ञ”
 यजनीयं हविः “देवेषु” “कृणुहि” कुरु प्रापयेत्यर्थः । किमर्थम् ?
 “ऊतये” अस्मद्रक्षणाय ॥

“ऊतये”—“वीतये”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ १

१ २ २ ३ २ ३ १

१ २ १

१ २ १

२ २

नराशंसमिहप्रियमस्मिन्यज्ञउपहृये ।

१ २

३ १ १

मधुजिह्वहविष्कृतम् ॥ ३‡ ॥

“इह” देवयजन-देशे “अस्मिन्” वर्त्तमाने यज्ञे “नराशं-

* ऋ.वे० १, १, २४, १ ।

† “तनूनपादाज्यं भवति नपादित्यनन्तरायाः प्रजाया नामधेयं निर्णिततमा
 भवतिगौरव तनूद्व्यते ततो अस्या भोगास्तस्याः पयः जायते पयस आज्यं जायते ।
 अग्निरिति शाकपणिनायोऽत्र तन्व उच्यते तत आकारिचे ताम्य ओषधिवनस्पतयो
 जायन्ते ओषधिवनस्पतिभ्य एव ज.यते । * * * ।”—इति निरु० दे० १, ५-६ ।

‡ ऋ.वे० १, १, २४, ३ ।

अथ यदयेति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,*

तत्र प्रथमा ।

२ ३ २ ७ ३ २ १ २ २ १ २ ३ २
यदद्यमूरुदितेनागामित्रोअर्यमा ।

३ १ २ ३ १ ४ २ ४
सुवातिसुविताभगः ॥ १† ॥

“यत्” धनं “नः” अस्माकम् अपेक्षितं “तत्” “अद्य”
अस्मिन् काले “सूरे” “उदिते” सति प्रातःसमये “अनागाः”
पाप-हन्ता, “मित्रः”, “अर्यमा”, “सविता”, “भगः” च—एतत्
प्रत्येकं “सुवाति” प्रेरयत् [अथवा अनागा मित्रो अर्यमा भवतु,
तदोप्सितं भगो भजनीयः सविता सुवाति प्रेरयतु] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ २ ७ १ १ २ २
सुप्रावीरस्तुसक्षयःप्रनुयामन्सुदानवः ।

२ १ १ २ १ १ २
येनोअहोतिपिप्रति ॥ २‡ ॥

“सक्षयः” स-निवामः “सुप्रावीरस्तु” सुष्ठु प्रकर्षेण रक्षितास्तु
[प्र-शब्द आदरार्थः] । “प्र” प्रकर्षेण “नु” क्षिप्रं भवत्विति
शेषः । कदा ? इत्युच्यते— हे “सुदानवः” सुदानाः ! युष्माकं

* ‘मैत्रावक्ष्यसाध्यम्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ४, ५, ८, ४ ।

‡ ऋ० वे० ४, ५, ८, ५ ।

११ अ० १ ख० सू० ३] उत्तरार्धिकः ।

३८३

“यामन्” यामनि गमने सति, कीदृशानां गमने ? ये वृथमा-
गन्थ “नः” अस्माकम् “अंहः” पापम् “अति पिप्रति” अतिपाप-
यथ, तेषां गमनइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २
उतस्वराजोऽदितिदब्धस्यव्रतस्यये ।

३ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २
महोराजानईशते ॥ ३ ॥ २

“उत” अपिच “ये” मित्रादयस्तयः “स्वराजः” सर्वस्य
स्वामिनः “अदितिः”† येषाञ्च माया, सन्ति ; ते “अदब्धस्य”
अहिंसितस्य रक्षकस्य “महः” महतः‡ “व्रतस्य” अस्य कर्मणः॥
“राजानः” स्वामिनः, ते “ईशते” समर्था भवन्ति अभिमतं दातु
मिति शेषः । [अथैवं शीघ्रम्—“ये” मित्रादयोऽदितिश्च ‘अद-
ब्धस्य’ व्रतस्य ‘स्वराजः’ ईश्वरास्ते “महः” महतः अस्मादभिमत-
धनस्य “राजानः” स्वामिनः सन्तः “ईशते” अस्माभ्यं दातुम्
॥ ३ ॥ २

* ख० वे० ४, ५, ८, १ ।

† ‘अदितिः’—अदीनत्व-सम्यग्ज्ञाः—इति वि० ।

‡ ‘महः’—अभिमान-सम्यग्ज्ञाः—इति वि० ।

॥ ‘व्रतस्य’—कर्मणः ‘अस्माभ्यं’—इति वि० ।

उत्वेति लघात्मकं प्रथमं सूक्तम्* ।

तत्र प्रथमा ।

१ १   १ १ २   १ १ २ २
उत्त्वामन्दन्तु सोमाः कृणुष्वराधो अद्रिवः ।

१ १   २ १ २
अथ ब्रह्मद्विपो जहि ॥ १ ॥

हे इन्द्र ! “त्वा” त्वां “सोमाः” “उत्” उत्कृष्टं “मन्दन्तु”
मानयन्तु । हे “अद्रिवः !” वज्रवन्निन्द्र ! त्वं “राधः” अन्नं
“कृणुष्व” अन्नमभ्य कुरु ! किञ्च “ब्रह्मद्विषः” ब्राह्मण-द्वेष्टृन्
“अथ जहि” ॥

“सोमाः”—“सोमा”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २   ३ २   ३ २   ३ २   १ २   ३ १   २
पदापणो नराधसो निबाधस्वमहा असि ।

१ ३   ३ २   २ १ २
न हित्वा कश्चन प्रति ॥ २ ॥

“पणीन्” लुब्धान् । “अराधसः” यष्टय-धन-रहितान्
केवल-धनान् “पदा” पादेनातिक्रम्य “निबाधस्व” नितरां

* ‘ऐन्द्रसायम्’—इति वि० ।

† सू० आ० ३, १, १, १ (१ भा० ४२१४०) = सू० वे० ६, ४, ४३, १ ।

‡ सू० वे० ६, ४, ४३, २ ।

॥ ‘पणीन्—पणस्वभावान्’—इति वि० ।

११७०१ख०२द०३] उत्तराष्ट्रिकः ।

३८५

बाधस्व । हे इन्द्र ! त्वं “महान् अग्नि” “त्वा” त्वया “प्रति”
प्रतिनिधि-सदृशः “कश्चन” कश्चिदपि देवोऽसुरो मनुष्यो वा “न
हि” नास्ति खलु ॥

“पण्यीमराधसः”-“पण्यीरराधसः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
त्वमीशिषे सुतानामिन्द्र त्वमसुतानाम् ।

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
त्वराजाजनानाम् ॥ ३ * ॥ ३

हे “इन्द्र !” “त्वं” “सुतानाम्” अभिषुतानां सोमानाम्
“ईशिषे” ईश्वरो भवसि, तथा “त्वम्” “असुतानाम्” वर्त्तमा-
नानाञ्च ईशिषे, किञ्च “त्वं” सर्वेषां “जनानां” “राजा”
भवसि ॥ ३ ॥ ३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराष्ट्रन्यस्य एकादशस्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

● ख० घ० ६, ४, ४३, ३ ।

† ‘इन्द्राग्नौ जातमित्युक्त्वावःकसाम’—इति वि० अतः परं व्यवहार्यमिति शेषः ।

‘उक्तं प्रातःस्वनम्’—इति च वि० ।

अथ द्वितीय-खण्डे *—

आजागृवि रिति लृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ १२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

आजागृवि विप्रकृतमतीनाम्

२२ २ १ २ ३ १ २

सोमः पुनानो असदच्चमूपु ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

सपन्तियन्मिथुनामोनिकाभा

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

अध्वर्यवोरथिरासः सुहस्ताः ॥ १ ॥

“आगृविः” जागरणशीलः “कृतम्” कृतानां सत्य-भूतानां
 “मतीनां” स्तुतीनां “विप्रः” ज्ञाता स “सोमः” “पुनानः”
 पूयमानः सन् “चमूपु” चमसेषु “आ सदत्” आसीदति, “मिथु-
 नासः” परस्परं सङ्गताः, “निकाभाः” निनरा कामयमानाः
 “रथिरासः” यज्ञ-नेतारः “सुहस्ताः” कल्याण-पाणयः “अध्व-
 र्यवः” पवित्रेण “यं” सोमं “सपन्ति” स्पृशन्ति [सप सप्तमवाये
 (म्हा० प०)] । “सपन्तिः स्पृशन्ति-कर्त्ता”—इति नैकताः † ॥

“कृतम्”—“कृता”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* ‘इदानीं’ साध्यन्ति न सवनमभिधीयते—इति वि० ।

† ऋ० वे० ३, ४, १८, २

‡ ‘सपन्ति’—इति परिचरय कर्मणु ३, ५ । अर्वाति कर्मणु च (२, १४) इत्यने
 निषण्णौ ।

अथ द्वितीया ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

सपुनानउपसृरेदधान

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

ओभेअप्रारोदसीवौषआवः ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

प्रियाचिद्यस्यप्रियसासजतो

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

सतोधनकारिणेनप्रयत्सत् ॥ २ * ॥

“पुनानः” पूयमानः “दधानः” यज्ञादि-कर्म-धारकः “सः” सोमः “सूरे” प्रेरके इन्द्रे “उप” गच्छति । किञ्च “उभे रोदसी” दावा-पृथिव्यौ “आ अप्राः” स्व-महिम्ना आ पूरयति । तथा “सोमः” “आवः” स्व-तेजसा मां विवृणोति [वृणोते: “मन्त्रे घञेति (२, ४, ८१) च्लेर्लुक्, “छन्दस्यपि दृश्यते (६, ४, ७३)” —इत्यङ्गागमः । “पूर्वपदात् (८, ३, १०६)” —इति स-इत्यस्य साङ्गितिकं षत्वम्] “प्रिया” [षष्ठा आकारः (७, १, ३८)] प्रियस्य “यस्य” “सतः” विद्यमानस्य सोमस्य [यद्वा, ‘प्रिया’ प्रियाणि प्रयच्छतः सोमस्य] “प्रियसासः” अत्यन्तं प्रियतमा धाराः “जतो” जयै रक्षणाय भवन्ति “सः” सोमः “नः” अस्मभ्यम् “धनं” “प्रयत्सत्” प्रयच्छतु [यच्छतेर्लुटि सिप्यङ्गागमः] । तत्र दृष्टान्तः—“कारिणे न” यथा कारिणे भृतकाय भृतिं प्रयच्छति तद्वत् ।

“दधानोभे”-“दधानोभे”—इति पाठौ, “सतोधन”-“सतू-
धनम्”—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ १ २ २ २ १ २ ३
सर्वर्जितावर्जितः पूयमानः

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
सोमोमीढा अभिनोज्योतिषावीत् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
यत्नः पूवपितरः पदज्ञाः

३ १ २ ३ १ २ २ ३ १
स्वर्विदो अभिगात्रिभिष्ठाणन् ॥ ३ * ॥ ४

“वर्जिता” देवानां स्व-कला-प्रदानेन वर्धयिता “वर्जितः”
स्वयं वर्धमानः “पूयमानः” पवित्रेण पूयमानः “मीढान्”
कामानां सेक्ता “सः” सोमः “नः” अस्मान् “ज्योतिषा” स्व-
तेजसा “अभ्यावीत्” अभिरक्षतु “यत्न” यस्मिन् संक्षेपे प्रसन्ने सति
“पदज्ञाः” पणिभिरपहृतानां गवां पदानि जानन्तः “स्वर्विदः”
सर्वज्ञाः सूर्यं जानन्तो वा “नः” अस्माकं “पूर्व” चिरन्तनाः
“पितरः” अङ्गिरसः “गाः” पशून् लब्धुम् “अद्रिम्” शिलो-
चयम् “अभि” लब्धुं गन्तुम् “इष्ठाण” ऐच्छन् ॥

“यत्नः”-“यिनानः”—इति पाठौ, “इष्ठाण”-“ष्ठाण”-
इति च ॥ ३ ॥ ४

* सू० वे० ७, ४, १८, ४ ।

† ‘गाः’-उदकानि रक्षयो वा—इति वि० ।

॥ गौरीवित्तम् ॥ ^{४ २ २ ३ २ ४ ५} आजा । गृवाश्रयिः । विप्रज्ञताम् ।
^{१ २ २ २ २ २ २ २ १ २} मतीनां सोमः पुनानो असदक्षमूषू २३ । सापन्तिया ३ १
^{४ २ २ २ १ १ १} २३म् । मिथुनासोनिकामाध्वर्या । वोरथिरा ३ १ २ ३ ।
^{४ ५ ४ ५ ३ २ ४} सः सोवा । चाप्रस्तो ईहायि ॥ (१) सपु । नानाः । उ
^{२ ५ १ २ २ २ २ २ २ १} पसूरायि । दधानः ओभे अप्रारोदसी वीषआवारः । प्रा
^{२ २ ४ २ २ २ २ १ २} याचिद्या ३ १ २ ३ । स्यप्रियसासज्जती सापुतोधा । नाङ्गा
^{२ ४ ५ ४ ५ ५ ५} रिणा ३ १ २ ३ यि । नप्रोवा । याप्र सो ईहायि ॥ (२) सव
^{३ २ ४ ५ १ २ २ २ २ २ २} द्विता ३ । वञ्चनः पू । यमानः सोमोमीढा अभिनोज्यो
^{२ १ २ ४ २ २} तिषावा २ ३ यित् । याचनः पू ३ १ २ ३ । वपितरः पदत्वाः स्र
^{१ २ ४ ५ ४} वर्वायि । दो अभिगा ३ १ २ ३ । अद्रोवा । आप्रयिष्मो
^५ ईहायि (३) ॥ १४ * ॥ [१]

॥ अशनम् ॥ ^{१ २ १ २} आजा । गृविर्विप्रज्ञताम् । मती ३

नाम् । सोमः पुना । नोश्चस । दक्षमूषू । सपन्ति
 यन्मिथुनासो । निष्कारश्माः । अध्वर्यवो । रथिरा ।
 साश्च३ः । सूच्यप्ताइपुई ॥ (१) सापू । नानउपशू
 रे । दधाइनाः । ओभेचप्राः । रोश्दसी । वीषचा
 वाः । प्रियाचिद्यस्थप्रियसा । सजरश्ती । सतोधनाम् ।
 कारिणे । नाश्च३ । प्राश्यापूसाइपुइत् ॥ (२) सावा ।
 धितावच्चनःपू । यमाइनाः । सोमोमीकात् । अभि
 नः । ज्योतिषावीत् । यन्नःपूर्वपितराः । पदार्श्चाः ।
 सुवर्विदो । अभिगाः । आश्च३ । द्राशियमाप्रिण्णा
 इपुईन् ३ ॥ ५ * ॥ [२]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ आज्ञाऽपुष्ट । वाइर्वाइयिप्रश्न
 ताम् । मातीनात्सोमः पुनानोअसा । दाश्चामूषू ।

सपारन्तियन्मिथुनासोनि । कामारश्मा । ऊर्ध्वायि ।
 ध्वार्या । वोरयिदासःसूरश्मताड ॥(१) तासाः । पुना
 मउपहरेदधानओभेअप्रारोदसी । वीशषाआ ३ वाः ।
 प्रियारश्चिद्यस्यप्रियसासः । जतीरश्मा । ऊर्ध्वायि ।
 तीशधा । नाङ्कारिणेनप्राश्येत् ॥(२) सात्ताः । वह्नि
 तावर्जनःपूयमानःसोमोमीदाःपभिनो । ज्योतीषाश्वी
 त् । यचारमःपूर्वपितरःप । दक्षारश्मा । ऊर्ध्वायि ।
 वाह्वार्या । दोअभिगाआद्रारयि । मिष्णाड । वारश्
 ४५५(३) ॥ ११* ॥ [३]

॥ गोष्टङ्गम् ॥ आजायुर्विप्रः । अनाहम् । मा
 रश्मा । तीनाःसोमः । पूना । नोअसदश्चमूषसपन्ति
 यन्मिथुनासोनिकामारध्वार्या । वारश्जजवायि । वोरा

^२ ^२ ^१ ^५ ^४ ^१ ^५
 थि । रासःसोवा३ओ२३४वा । हा५स्तो ६ द्वायि ॥ (१)
^{३४} ^{२२४} ^५ ^{३२२} ^१ ^{२५} ^{२२}
 सपुनानउप । ह्यरा३यि । दा२३४ । धानओभेअ ।
^{४५} ^{१२२} ^२ ^२ ^२ ^{२२} ^{१२}
 प्रारो । दसौवीषआवःप्रियाचिद्यस्यप्रियसासजतीसा२तो
^१ ^२ ^१ ^१ ^५
 धा२ । द्वा२जऊवायि । नङ्गारिणेनप्रोवा३ओ२३४वा ।
^४ ^५ ^{३४} ^{३४५} ^{३२} ^१
 या५स्तो ६ द्वायि ॥ (२) सर्वर्द्धितावर्द्ध । नःपू३ । या२३
^{२५} ^{२२} ^४ ^५ ^{१२२} ^{२२}
 ४ । मानःसोमोमी । द्वा५आ । भिनोज्योतिषावीद्य
^{२२} ^२ ^१
 चनःपूर्वपितरःपदज्ञाःह्य२वर्वा२यि । द्वा२जऊवायि ।
^२ ^२ ^२ ^१ ^५ ^४ ^५
 दोअभिगाअद्रोवा३ओ २ ३ ४ वा । आ ५ यिष्णो ६ हा
 यि(३) ॥ १०* ॥ [४] ४

अथ माचिदन्यदिति प्रगाथात्मकं द्वितीयसूक्ते—

प्रथमा ।

^१ ^२ ^३ ^१ ^२ ^३ ^१ ^२
 माचिदन्यदिशस्तसखायोमारिषण्यत ।
^२ ^३ ^१ ^२ ^३ ^१ ^२ ^३ ^१ ^२
 इन्द्रमिन्स्तोतावृषणस्तचासुतेमुङ्गरुथ्याचशस्त ॥ ११ ॥

* ऊ० गा० २६प्र० २ अ० १० सू० ।

† ऊ० आ० २, १, ५, १० (१भा० ५०० ४०) = ऋ० व० ५, ७, १०, ११ ।

हे “सखायः” समान-ख्यानाः स्तोतारः! इन्द्र-स्तोत्रात्
 “अन्यत्” स्तोत्रं “मां चित् विशंसत” मैवोच्चारयत, “मा रिष-
 ण्यत” मा हिंसिता भवत अन्यदीय-स्तोत्रोच्चारणेन वृथोपक्षीणा
 मा भवत, “सुते” अभिषुते सोमे “वृषणं” कामानां वर्धिता-
 रम् “इन्द्रम् इत्” इन्द्रमेव हे प्रस्तोत्रादयः! “सचा” सह
 “स्तोत” स्तुत। हे प्रशास्त्रादयः! “उक्था च” उक्थानि
 शस्त्राणि च इन्द्रविषयाणि यूयं “मुहुः” पुनः पुनः “शंसत्” ॥१॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २
 अवक्रन्तिणं वृषभं यथा जुवङ्गान्न चर्षणी सहम् ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २
 विद्वेषणं संवननमुभयङ्गरं मंहिष्ठमुभयङ्गं ॥५॥

“वृषभं यथा” वृषभमिव “अवक्रन्तिणम्” अङ्गशूलं
 शत्रूणां हिंसितारं “जुव” शौघकारिणं “गां न” गामिव वृष-
 भिव ॥ “चर्षणी सहम्” मनुष्याणां शत्रुसुतानामभिभवितारं,
 “विद्वेषणं” विद्वेष्टारं शत्रूणां, “संवननं” सम्यक् सभ्रजनीयं
 स्तोत्रभिः “उभयङ्गरं” निग्रहानुग्रहयोरुभयोः कर्त्तारं “मंहिष्ठं”
 दातृत्वमम् “उभयविधं” दिव्य-पार्थिव-लक्षणेन उभय-विधा-
 नेनोपेतम् [यदा, स्थावर-जङ्गम-रूपेण द्विप्रकारेण रक्षितव्य-
 नोपेतम् । अथवा उभयविधैः स्तोत्रभिर्द्वैष्टृभिरुपेतम्]—एवं
 विधेः मिन्द्रमितस्तातेति पूर्वनान्वयः ॥

“सुव”-“सुर”-इति पाठौ, “संवन्न”-“संवन्नमा”-इति
च ॥ २ ॥ ५

॥ मैधातिथम् ॥ माचिदन्यदोद्वायि । विशा^{१२}सा^{१२}
ता । सखाया^१श्चो^१शयि । मा^१अ^१श्चो^१ । रायिषा^१उवा ।
प्याता^१उवा । इन्द्रमित्त्वो^१तावृषणा^१श्चो^१ । साचा^१उ
वा । उता^१उवा । मुज्जस्व^१कथा^१श्चो^१ । चशा^१ । औ^१हो^१ ।
वा^१चो^१र३४वा । सा^१प्रतो^१द्वायि ॥ (१) मुज्जस्व^१कथो^१द्वायि ।
चशा^१श्चा^१ता । मुज्ज^१श्चो^१श । कथा^१श्चो^१ । चाशा^१
उवा । साता^१उवा । अवक्रक्षिणं^१वृषभा^१श्चो^१ । याया^१
उवा । जूवा^१उवा । गान्ना^१चा^१श्चो^१ । षणा^१ । औ^१हो^१ ।
वा^१चो^१र३४वा । सा^१प्रचो^१द्वायि ॥ (२) गान्ना^१चो^१द्वायि ।
षणा^१शिसा^१हाम् । गान्ना^१श्चो^१शयि । चा^१श्चो^१हो^१ । वा^१
णा^१उवा । सा^१हा^१उवा । विद्व^१षण^१संवन्नमा^१श्चो^१ ।

११५०२४०३४०१] उत्तरार्चिकः ।

४०५

१ १   १ १   १ २   १
भायाउवा । काराउवा । काराउवा । म०ष्टिष्टमाऔ
२   १   १ १   १ २   ५
हृष्टो । भया । औहृष्टो । वाहृष्टो२३४वा । वापूयिनो
५
इहायि(३) ॥ १५* ॥ [१] ५

अथ उदुत्यइति प्रगाथात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तच्च प्रथमा ।

१ १ १ १ २ २   १ २ १ १ १
उदुत्येमधुमत्तमागिरःस्तोमासईरते ।

१   १ १   १ १ १   १ २   १ १ १
सत्राजितोधनसाञ्जितोतयोवाजयन्तो रयाइव ॥ १७ ॥

“त्ये” ते प्रसिद्धाः “मधुमत्तमाः” अतिशयेन मधुराः “गिरा”
स्तुति-रूपया वाचा “स्तोमासः” विष्टदादि-स्तोमाश्च “उदीरते”
हे इन्द्र ! त्वामुद्दिश्य उद्गच्छन्ति ऊर्ध्वं प्रसरन्ति [ईर गतो आदा-
दिकः (आ०)] । तच्च दृष्टान्तः—“सत्राजितः” सहेव
शत्रून् जयन्तः “धनसा” धनानि सम्भजन्तः [वन वण सम्भक्तौ
(भा० प०), “जन-सन-स्वन-क्रम-गमो विट् (१, २, ६७),
“विद्धनोरनुनासिकस्यात् (६, ४, ४१)”—इत्यात्वम्, “अञ्जि-
तोतयः” अञ्जिताः जय-रहिताः जतयो रक्षा येषां ते तद्योक्ताः
[जियो भावे निष्ठा, “निष्ठायामण्यदर्थं (६, ४, ६०)”—इति

* अ० मा० ६४० १५० १५वा० ।

† अ० मा० १, १, १, ८ (१मा० ५१८ व०) = अ० वे० ५, ७, १७, ५१ ।

पर्युदासाद्दीर्घाभावः अतएव “क्षियो दीर्घात् (८, २, ४६)”
—इति । निष्ठा नत्वाभावश्च “वाजयन्तः” वाजमवमिच्छन्तः,
वाचि “न छन्दस्यपुत्रस्य (७, ४, ३५)”—इतीत्व-दीर्घयोः
प्रतिषेधः], एवङ्गुणविशिष्टाः “रथाइव” ते यथा विविधमित-
स्तत उत्तिष्ठन्ति तद्वदुदीरतइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २

कण्वाइवभृगवःसूर्याइवविश्वमिद्वीतमाशत ।

१ २ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

इन्द्रस्तोमेभिर्महयन्तःआयवःप्रियमेधासोअस्वरन्॥२॥६

“कण्वाः” कण्व-गोत्रीत्यन्ना ऋषयः “इव” स्तुवन्तः “भृगवः”
भृगु-गोत्रीत्यन्ना ऋषयः । “धीतम्” आध्यान्तम् “विश्वमित्”
व्याप्तं तमेव “इन्द्रम्” “आशत” आनशिरे “सूर्याइव”
यथा सूर्य-रश्मयः सर्वं जगद् व्याप्नुवन्ति, तद्वत् । अपिच
“प्रियमेधासः” प्रिययज्ञाः एतत्सञ्ज्ञका वाग्ना “आयवः”
मनुष्याः तमेवेन्द्र-“महयन्तः” पूजयन्तः “स्तोमेभिः” स्तोत्रैः
“अस्वरन्” अस्तुवन् । स्तु शब्दोपतापयोः भोवादिकः (प०) ॥
“आशतः”-“आनशः”—इति पाठौ ॥ २ ॥ ६

* सू० त्रि० ५, ७, २८, १ ।

† अत्राह यास्कः—“अर्चयि भृगु, सम्भूष भृगुर्भूषमानो न देहे”—इति निरु०
ने० ३, १७ । भृगवः—भर्जनकर्तृः सूर्याइव यथा आदित्य-रश्मयः—इति वि० ।

‡ इत्—इति पाद पूर्णः—इति वि० ।

§ अत्राह यास्कः—“प्रियमेधः प्रिया अस्तु मेधाः”—इति निरु० ने० ३, १७ ।

॥ अभीवर्त्तम् ॥ ^{५ ४ २ ४ ५ ४ ५ १} उदूश्त्येऽमाधुमत्तमोवा । गाथिर

^{२२ २ १ २ १ २} स्तोमा । सआयिराश्तायि । सात्राजितौश्१२३४ ।

^{३ ४२ ५ २ १ २ २ १ २ ३ २} धनमात्र । क्षितोताश्याः । वाजायाश्ताः । रथाः ।

^{१ ३ १ १ १ ५ ४ २ ४ ५ ४} आर३४५यि । वार३४५ ॥(१) वाजाऽराऽन्तोऽरथाइवो

^{५ १ २ १ २ १ २ २} वा । वाजयन्तः । रथाश्चाश्विवाः । काण्वाइवाऽ१२३

^{३ ४ ५ २ १ २ १ २} ४ । भृगवः । रियाश्चाश्विवाः । विश्वामाश्विद्वौ ।

^{२ २ १ २ १ १ १ ५ ४ १ ४} तमाः । शाऽ३४५ । ताऽ३४५ ॥(२) विश्वाऽमाश्विद्वौ

^{५ ४ ४ ५ १ २ २ १ २} तमाशतोवा । वायिश्चमिद्वौ । तमाशाताः । आश्विश्च

^{२ २ ३ ४ ५ २ १ २ १} स्तोमाऽ१२३४यि । भिर्मह्य । तत्रायाश्वाः । प्रिया

^{१ २ ३ २ १ ३ १ १} माऽयिधाः । सोआः । स्वाऽ२३४५ । राऽ२३

^{१ १} ४ पुनः(३) ॥ १६* ॥ [१] ई

अथ पर्युषिति त्वचामकं चतुर्थं सूक्तम्—

तत्र प्रथमा ।

१ २ १ २ २ १ १ १ २ २ १ १ २ २ १
पर्युषुप्रधन्ववाजसातयेपरिवृत्ताणिसृणिः ।

२ २ २ १ २ २ २ २
द्विषस्तरध्याक्वणायानईरसे ॥ १* ॥

हे सोम ! “सु” सुष्ठु “वाजसातये” अस्मभ्यमन्नदानायैव
“परि प्रधन्व” परितः प्रगच्छ [यद्वा, “वाजसातये” अन्नस्य
लाभाय सङ्ग्रामं प्रगच्छ] । किञ्च “सृणिः” सङ्घनशीलस्त्वं
“वृत्ताणि” शब्दं परिगच्छ । तदेवोच्यते—“नः” अस्माकम्
“क्वणया” क्वणानां यापयिता विनाशयिता त्वं “द्विषः” शब्दं
“तरध्वे” तरीतुं हन्तुम् “ईरसे” परिगच्छति ।

“ईरसे”-“ईयसे”—इति पाठो ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ १ २ २ १ २ २ २ १ २ २ २ १ २ २
अजीजनोक्षिपवमानसूर्यविधारेश्वक्मनापयः ।

१ २ २ २ १ २ २ २
गोजीरयारक्षमाणःपुरन्ध्या ॥ २† ॥

हे “पवमान” सोम ! त्वं “पयः” पयस उदकस्य “विधारे”
विधारके अन्तरिक्षे “श्वक्मना” सामर्थ्येन बलेन “सूर्यम्”

* अ० आ० ५, १, ५, २ (५ मा० ८०१ इ०) = अ० वे० ७, ५, २२, १ ।

† अ० वे० ७, ५, २२, १ ।

११ अ० २ ख० ४ सू० ३ । उत्तरार्चिकः ।

४०८.

“मजीजनः” हि* उत्पादितवान् भवसि खलु । कीदृशः ?
 “गोजीरया” स्तोत्रभ्यो गवां प्रेरकेण स्तोत्रुणा प्रेरित-पशुकेने-
 त्यर्थः, तादृशेन†; “पुरभ्या” बहुविध-पश्यानेन युक्तः‡ “रक्ष-
 माणः” वेगं कुर्वाणस्त्वं सूर्यमजीजनः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ १ २ ३ १ १ ३ १ १

अनुचित्वासुतः सोममदामग्नि ॥ ३ ॥ ७

—इति तृतीयाया ऋचः प्रतीकमिदम् । मा साम्यत्र (५, १,
 ४, ६ = १ भा० ८७७४०) व्याख्याता ॥ ३ ॥ ७

१ २ ४ ५ १
 ॥ ग्यावाश्वम् ॥ परा३१यि । अ३षू । प्रध । ग्वा
 ४२ ४ १ १ १ १ १
 ६वा । एहियाजा । सातयेपा । रि । वृत्रा२ । एहि
 १ २ ४ ५ १ २
 या२ । णिसृक्षणायिर्द्वा३यिषा३ः । ता२३४रा । ऐद्वा
 १ २ १ २ ४ १
 २यि । एहिया२ । धियाऋक्षणयाना३ई३ । रा३४५सो
 ४ १ २ ४ ५ १ ४
 ६ह्यायि ॥ (१) अजा३१यि । जा३नो । द्विप । वा३मा ।

* ‘हि-इति पद-पूरणः’—इति वि० ।

† ‘गोजीरया रक्षमाणः’—गोजीरेण संयुक्तया दध्ना वा मिषया, रक्षमाणः वेगेन
 मण्डमानः—इति वि० ।

‡ ‘पुरभ्या’—उदकेन—इति वि० ।

॥ ३० ॥ १, १, ५, ६ (१ भा० ८७७४०) = सू० सं० ७, ५, १२, १ ।

^५ एक्षिया । ^१ ना । ^२ स्वरियंवायि । ^{२२} धा । ^{१२} रेणार । ^{१२} एक्षिया
^२ २ । ^{२१} क्मनापृषोगो३जी३जी३ । ^४ रा२३४या । ^५ ऐक्षारयि । ^{२२}
^{१२} एक्षिया२ । ^{१२} रण्डमाणाः ^२ पू३ ^४ रा३म् । ^५ धा३४ ^२ पूयोई
^४ द्यायि ॥ २) ^{२२} अनु३१ । ^२ हा३यित्वा । ^४ सुतम् । ^५ सो३म् । ^२ ४
^५ एक्षिया । ^१ षा । ^२ दाममिमा । ^{२२} हे । ^१ समा२ । ^{१२} एक्षिया
^२ २ । ^२ यराजियेवा३जाण् । ^५ आ२३४भी । ^{२२} ऐक्षारयि ।
^{१२} एक्षिया२ । ^{१२} पवमानाप्रा३ ^५ गा३ । ^५ हा३४ ^५ पूमोईक्षा
^२ यि(३) ॥ १८ * ॥ [१]

^१ ॥ आन्धीगवम् ॥ ^२ पय्युषुप्रधा१न्वावा । ^१ जसात ।
^२ येपा२३री । ^१ ऊम्मा२१५३ । ^{१२} वृत्राणिमक्षणिर्दिषंस्तरा२३
^{११} ४५ । ^१ धारया३उवाणी३या । ^२ ना२३ई । ^१ रसा । ^२ औ
^४ ३होवा ॥ १) ^{२२} अजीजनोक्षिपा१वामानह्रि । ^२ षंवा २३

यिधाङ्गम्मा२१५२। रेशक्कनापयोगोजीरया२३४५।
 रा७हा३उवा। मा२पगम्। पू२३राम्। धिया। औ
 ३होवा॥(२) अनुद्धित्वास्तुता१७सोमा। मदाम। रु
 मा२३हे। ऊम्मा२१५३। समर्याराज्येवाजा७अभीर३
 ४५। पावा३उवा। मा२ना। प्रा२३गा। दसा। औ
 ३होवा। औ५ई। डा(३)॥१८*॥[२]

॥ विराट्सुवामदेव्यम् ॥ पा५५रि। ऊषू३प्रा३ध
 न्वावा। जा। सातयेपरिवृत्राणिसक्षणिर्द्विषस्त। रा।
 औ३होहायि। जा। सातयेपरिवृत्राणिसक्षणिर्द्विषस्त।
 रा। औ३होहायि। धियार३क्षणायाः। नऔहो३।
 ऊम्मा२। रा५२सो३५हायि॥(१) आ५५जी। जनो३
 यिपवमा। ना। हरियंविधारेशक्कनापयोगोजीर।

^१या । ^१औ३^२हो३^१हायि । ^१मा । ^१हरि३^२यंवि३^१धारे३^२शक्न३^१नाप३^२योगो
^१जीर । ^१या । ^१औ३^२हो३^१हायि । ^१र३^२हा३^१र३^२माणः । ^१पुरी
^१हा३ । ^१ऊ३^२म्मा २ । ^१धाऽ३^२रयो३^१प्र३^२हायि ॥ (२) ^१आऽ३^२प्र३^१नु ।
^१द्वि३^२त्वा३^१र३^२द्व३^१शत३^२सो३^१मा । ^१मा । ^१दा३^२मसि३^१म३^२चे३^१सम३^२र्थ३^१रा३^२ज्ये
^१वा३^२जा३^१ए३^२च । ^१भा । ^१औ३^२हो३^१हायि । ^१मा । ^१दा३^२मसि३^१म३^२चे३^१सम
^१र्थ३^२रा३^१ज्ये३^२वा३^१जा३^२ए३^१च । ^१भा । ^१औ३^२हो३^१हायि । ^१पवा३^२र३^१श्मा
^१मा३^२ना । ^१प्र३^२गौ३^१हो ३ । ^१ऊ३^२म्मा २ । ^१धाऽ३^२र३^१सो ३ ^१प्र३^२हा
^१यि (३) ॥ ८३ ॥ [३]

^१॥ गौरी३^२वित३^१म् ॥ ^१परि । ^१ऊ३^२षू३ । ^१प्र३^२ध३^१न्वा३^२वा । ^१ज३^२सा
^१तये३^२परि३^१वृ३^२त्ता३^१र३^२श् । ^१णायि३^२स३^१क्षणा३^२श्३^१र३^२यिः । ^१द्वि३^२षा३^१प्र३^२स्त३^१रा ।
^१ध्या३^२कृ३^१णया३^२श्३^१र३^२श् । ^१न३^२षो३^१वा । ^१रा३^२प्र३^१सो३^२द्वा३^१यि (१) ॥ ५१ ॥ [४]

* ऊ० गा० २ प्र० २ सू० ८ सू० १ ।

† ऊ० गा० २ प्र० २ सू० १ सू० १ ।

[१ प्र० २ ख० ५ छ० १, २] उत्तरार्द्धिकः ।

४१३

॥ ओ०कोनिधनम् ॥ अजाइयिजनोद्धिपवमा । नसू ।
रियंविधारेकनना २ पाया २ः । गोजा२यिराया २ ।
रहस्यार३४णाः । पुरम् । धार्या२३४ औद्धोवा । औ
द्धोवा । ओ२३४काः(२) ॥ ६ * ॥ [५] ७

अथ परिप्रधन्वेति-लघाककं पञ्चमं सूक्तम्—

तच्च प्रथमायाऽष्टचः

१ १ १ १

परिप्रधन्व ॥ १ १ ॥

—इति प्रतीकमिदम् । सा चान्यत्र (५, १, ५, १ — १ भा०

८६८८०) व्याख्याता ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ २ ३ १ २ २ ३ १ २

एवानृतायमहेक्षयाय

३ १ १ २ ३ १ ३ १ २

सप्तृकोऽर्षदिव्यःपीयूषः ॥ २ ३ ॥

* क० गा० २० प्र० २ ख० ६ सा० ।

† ख० सा० ५, १ ५, १ (१ भा० ८६८८०) = ख० वे० ०, ५, १०, १ ।

‡ ख० वे० ०, ५, १०, २ ।

हे सोम ! “शक्रः” दोतः “दिव्यः” दिवि भवः
 “धीयूषः” देवैः पातव्यः “सः” त्वम् “अमृताय” अमरण्याय
 “महे” महते “क्षयाय” निवासाय च “एव अर्धं” एवं पवस्व
 चर ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १   ३ १ २   १
 इन्द्रस्तेसोमसुतस्यपेयात्

२ ३ १ १   ३ १ २   १ २
 क्रत्वेदक्षायविश्वेचदेवाः ॥ ३ * ॥ ८

हे “सोम !” “सुतस्य” अभिषुतस्य “ते” तव स्वभूतं
 (रसमिति शेषः) “इन्द्रः” “पेयात्” पिबतु [पिवतेराशी-
 लिङि रूपम्] । किमर्थम् ? “क्रत्वे” क्रतवे प्रज्ञानाय “दक्षाय”
 बलाय “च” किञ्च, अमी “विश्वे” सर्वे “देवाः” च त्वदीयं रसं
 पिबन्तु ॥

“पेयात्”-“पेयाः”—इति पाठो ॥ ३ ॥ ८

॥ वाङ्मन्त्रं सौख्यविषम् ॥ प । येंपारी । प्रधन्वा ।

२ १   २ २   १ १   २ १
 होवाश्होयि । इन्द्रायसोमा । होवाश्होयि । स्वादु
 २   २ १   २ २   ३ ४
 र्मिवाया । होवाश्होयि । पूष्णोवाश्होयि । भ

गा५याउ ॥ (१) एव । ए॒आयिवा । एव । ए॒आयिवा ।
 अ॒मृताया । हो॒वा ३ हो॒यि । म॒हेक्षयाया । हो॒वा ३
 हो॒यि । सं॒शुक्रो॒र्षा । हो॒वा ३ हो॒र॒यि । दि॒व्यौवा
 ओ॒र॒३४वा । पी॒यूषाउ ॥ (१) इन्द्रः । ए॒आयिन्द्राः ।
 इन्द्रः । ए॒आयिन्द्राः । ते॒सोमा । हो॒वा ३ हो॒यि । सु
 त॒स्यपेयात । हो॒वा ३ हो॒यि । क्र॒त्वेद॒क्षाया । हो॒वा ३
 हो २ ३ यि । वि॒श्वौवाओ २ ३ ४ वा । व॒दा॒५यिवाउ ।
 वा(३) ॥ २०* ॥ [१]

॥ वारवन्तीयम् ॥ परि॒प्रधा॒ओ हो॒द्यायि । न्वा॒ई॒र॒३४
 न्द्रा । य॒सोमा॒र॒३४हायि । स्वा॒दुर्मि॒त्रा॒३३ । ओ॒होवा ।
 इ॒हा॒र॒३४हायि । उ॒ज्ज॒वा॒र॒३४था । पू । ष्णा॒यिभ॒गा॒३४ ।
 ओ॒होवा । इ॒हा॒र॒३४हायि । ओ॒हो॒३१२३४ । या । ए

^५द्वियाई^५चा ॥ (१) ^{१२२}एवा^२मृता^१औ^१चो^१चायि । ^१यामा^१र३४^५चे ।
^{१२१}अयाया^५र३४^१चायि । ^१सगु^२क्रो^१आ^१३४ । ^{३२४२५}औ^१चोवा । ^{१२}इ^१चा
^५र३४^२चायि । ^२उ^५ज्जवा^१र३४^१पा । ^{२१}दि^१त्याः^१पी^१यू^१३४ । ^{३२४२}औ^१चो
^५वा । ^{१२}इ^५हारा^१३४^१चायि । ^{३२१}औ^१चो^१३१२३४ । ^{५२}पाः । ^{५२}ए^१द्वियाई
^५चा ॥ (२) ^१इ^१न्द्र^१स्ते^१मो^१औ^१चो^१चायि । ^{१२}मा^१सृ^१३४^१ता । ^१स्य
^१पेया^५र३४^१चायि । ^{१२}क्र^१त्वे^१द^१त्ता^१३४ । ^{३२४२५}औ^१चोवा । ^{१२}इ^१हा^१२३
^५चायि । ^२उ^५ज्जवा^१र३४^१या । ^१वि । ^१आ^१यि^१च^१दा^१३४ । ^{३२४२}औ^१चो
^५वा । ^{१२}इ^५हारा^१३४^१चायि । ^{३२२}औ^१चो^१३१२३४ । ^{५२}वा । ^{५२}ए^१द्वियाई
^५चा । ^१हो^१पुई । ^१डा ३ ॥ १०* ॥ [२]

^{११२}॥ सफ^५म् ॥ ^{११२}परि^५प्रा^१धान्वा^१ई^१र३४^१न्द्रा । ^{१११}य^१सो^१मा^१र३४ ।
^१खा^५र३४^१दूः । ^{११}मि^१त्रा । ^१य^१पू^१ष्ण^१३भा^१३ । ^१गा^१३४^१पू^१यो^१इ^१चा
^१यि ३ ॥ ८ ॥ [३]

* क० मा० १० प्र० १ अ० १० ।

† क० मा० १० प्र० १ अ० ११ ।

॥ वाजदावर्यम् ॥ परिप्रधा । न्वा२रई२३४द्रा । या
 २ सो २ ३ ४ मा । स्वा २ दूः । मा २ ३ यि॒त्रा । या
 २ २२ १ १ ५ ५ १२ २
 २पू । ० ह्योभो२३४वा । गा॒प्रयोद्द॒द्यायि ॥ (१) एवामृता ।
 १ २ ५ १ २ ५ १
 या॒रमा॒र३४द्दे । चा॒रया॒र३४या । सा॒र२द्रू । क्रो २ ३
 २ १ १ २ १ ५ ४ ५
 आ । षा॒रदा॒यि । व्यःपो॒र३४वा । यू॒प्र॒षोद्द॒द्यायि ॥ (२)
 २ २ १ २ ५ १ २ ५
 इन्द्र॒स्ते॒सो । मा॒रसू॒र३४ता । स्या॒रपे॒र३४यात् । क्रा॒र
 १ २ १ ५ ४
 त्वे । दा॒र३४त्ता । या॒र॒वायि । श्व॒चो॒र३४वा । दा॒प्र
 ५
 यिवोद्द॒द्यायि (३) ॥ ७* ॥ [४]

॥ स्वर्निधनम् ॥ परी॒र३४द्यायि । प्रधा॒र३४न्वा । इन्द्रा
 १ १ ५ १ २ २
 ३ ह्यो । य॒सो २ ३ ४ मा । स्वा॒दू ३ ह्यो॒यि । मि॒त्रा
 ५ २ २ १ २ ५ ४ २ ५
 २ ३ ४ या । पू॒ष्णे ३ ह्यो॒यि । भ॒गा २ ३ ४ या । पू॒ष्णे
 ४ २ ५ २ २ १ २ ४
 भ॒गाय । पू॒ष्णा ३ ४ ३ । ह्यो॒र३४३यि । भा॒र॒गा॒प्र॒याद्

^{उ० २ १} ५६ ॥ (१) ण्वा३होयि । ^{३ ५} अमृता२३४या । ^{३ २ १} महे३होयि ।
^{३ ५} क्षया२३४या । ^{३ २ १} सप्र३हो । ^{२ ३ ५} क्रोआ२३र्षा । ^{३ १ १} दिव्या३हो
^{२ १} यि । ^५ पीयू२३४पाः । ^{४ ३ २ ५} दिव्यःपीयूषः । ^{३ २} दिव्या३हो३ः ।
^{२ ४} हो३४३यि । ^{३ २} पीयूषा६५६ः ॥ (२) ^{३ २ १} इन्द्रा३हो । ^{२ ३} तेसो
^५ २३४मा । ^{३ २ १} सुता३हो । ^{२ ५} स्यपे२३४यात् । ^{३ २ १} क्रत्वे३होयि ।
^{३ ५} दक्षा२३४या । ^{३ २ १} विश्वे३होयि । ^{३ ५} चदा२३४यिवाः । ^{४ ३ २} विश्वे
^{४ २ ५ २} चदेवाः । ^{३ २} विश्वे३४३ । ^२ हो३४३यि । ^{२ ४} चा३दा५यिवा६५
^{२ १ ३ १ १ १ १} ६ः । ए३ । सुवर्वते२३४५ (३) ॥ ४* ॥ [५]

^१ ॥ वाजजित् ॥ ^१ परिप्रधन्वा । ^१ होवा३होयि । ^२ इन्द्रा
^२ यसोमा । ^१ होवा३होयि । ^२ स्वादु३र्म्नि३त्राया । ^१ होवा ३
^१ होयि । ^{२ २} पूषे३भगाया । ^१ होवा३हो२ । ^{२ ४ २} वा २ ३ ४औ
^२ होवा ॥ (१) ^{१ २ २} एवामृताया । ^{२ १} होवा३होयि । ^{२ २} महेक्षया

या । होवाश्चोयि । सशुक्रोअर्षा । होवाश्चोयि ।
 दिव्यःपीयूषाः । होवाश्चोर् । वा २ ३ ४ औहोवा ॥
 इन्द्रस्तेसोमा । होवाश्चोयि । सुनस्यपेयात् । होवा
 श्चोयि । कत्वेदत्ताया । होवाश्चोयि । विश्वेचदेवाः ।
 होवाश्चोर् । वार३४औहोवा । वाजीजिगीवाविश्वाध
 नारनौर३४५(२) ॥ ६* ॥ [६]

॥ पौष्कलम् ॥ परिप्राध । न्गार्इर३४न्द्रा । यसो ।
 मास्त्रा२३४दृः । मिवा । यार३४५ । पू६५६ । ष्णा
 गायार३४५(१) ॥ १८† ॥ [७] ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायण्यस्य एकादशस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

* क० गा० १७५० २४० ६४० ।

† क० गा० ११५० १४० १८४० ।

अथ तृतीय-खण्डे—

सूर्यस्येवेति त्वचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तच्च प्रथमा ।

१ २ ३ १ ० ३ १ १
सूर्यस्येवरश्ययाद्रावयित्तवो

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
मत्सुरासः*प्रसुतःसाकमीरते ।

१ २ ३ २ ३ ३ १ २ ३ १ ०
तन्तुतत्परिसर्गासआशवो

१ २ ३ २ २ ३ १ २ ३ २ ३ २
नेन्द्रादृतेपवतेधामकिञ्चन ॥ १† ॥

“सूर्यस्य” सर्वस्य प्रेरकस्य सुवीर्यस्यादित्यस्य “रश्मय इव”
सर्वतो व्यापकाः किरणा इव “द्रावयित्तवः” सर्वत्र द्रवणशीलाः
“मत्सुरासः” मदकराः “प्रसुतः” प्रकर्षण सुताः अभिषुताः
[एकवचनं छान्दसम् (३, १, ८५)] “आशवः” यज्ञेषु चमसेषु
च व्याप्ताः “सर्गासः” सृज्यमानाः सोमाः “ततं” विस्तृतं “तन्तु”
तन्तुभिः कृतं वस्त्रं दशापवित्रं “साकं” सह युगपत् “परि-
रते” परितो गच्छन्ति । ते सोमाः “इन्द्रादृते” इन्द्रं वर्ज-
यित्वा अन्यत् “किञ्चन धाम” देव-शरीरं सञ्जीकृत्य “न पवते”

* “प्रसुतः”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ७, २, १२, १ ।

‡ “रश्म” भुक्ता नाव्यत् सोमस्य, आपनमसि—इति वि० ।

न गच्छन्ति ॥ [इन्द्रस्य धाम्नी यष्टव्यत्वञ्च “अयानीन्द्रस्य प्रिय-
धामानि”—इति मन्त्रवर्णादवगम्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ ३ २ ३ १ १ ३ १ ३ १ १
उपोमतिः पृच्यते सिच्यते मधु

३ १ २ ३ २ १ १ १
मन्द्राजनी चोदते अन्तरासनि ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३
पवमानः सन्तनिः सुन्वतामिव

१ २ ३ १ ३ ३ १ २
मधुमान्द्रष्टः परिवारमर्षति ॥ २* ॥

अस्मिन् परिवाद-रूपे स्तोत्रे इन्द्रे “मतिः” स्तुतिरूपा
“पृच्यते” स्तोत्रभिः संयोज्यते [पृची सम्पर्के (दि० आ०)] ।
तथा “मधु” मदकरः सोमः इन्द्रार्थं “सिच्यते” अद्विर्यव-सक्तु-
भिश्च सिक्तो भवति, ततः “मन्द्राजनी” [अज गति-क्षेपणयोः
(अदा० आ०)—इत्यस्य ल्युटि ङीपि रूपम्] मदकरस्य रसस्य
प्रेरयित्रौ सोमधारा तस्येन्द्रस्य “आसनि” आस्ये “अन्तर”
मध्ये “चोदते” प्रेर्यते [आस्य-शब्दस्य “पद्मोमासित्यादिना
(६, १, ६३) आसन्नित्यादेशः] । किञ्च “सन्तनिः” यद्वादिषु
सम्यक् विस्तृतः “सुन्वताम्” अभिषुतवतां यजमानानां सम्बन्धिनी,

* ऋ० वे० ७, २, २१, २ ।

† ‘सन्तनिः—सन्तनिः, सुन्वतामिव—यथा सुन्वतां सन्तनिः कर्मुसन्तनिः एवं
सोमस्य चारयेनि—इति वि० ।

“पवमानः” पूयमानः सोमः “द्रष्टः” द्रुतं-गमन-शीलः “वारम्”
अवि-वालमयं पवित्रं “परि”परितः “अर्षति” गच्छति । “इव”
—इति पाद-पूरणः ॥

“सुन्वतामिव”—“प्रपन्नतामिव”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ २ १ २ ३ १ २
उक्षामिमेतिप्रतियन्तिधेनवे ।

२ १ २ २ १ २ २ २ २ २
देवस्यदेवीरूपयन्तिनिष्कृतम् ।

१ २ ३ १ १ २ १ १ २ २ २
अत्यक्रमौदज्जुनवारमव्यय

२ १ २ २ २ २ २ १ २
मत्कन्ननिक्तमपरिसोमोअव्यत ॥ ३* ॥ ८

“उक्षा” रेतसः सेक्ता वृषभः पुरतो “मिमेति” शब्दायते
[माङ् माने शब्दे च (ह्वा० आ०) तं वृषभं “धेनवः” गावः
“प्रति यन्ति” अनुगच्छन्ति । तथा “देवस्य” द्योतमानस्य संस्कृतं
स्थानं “देवीः” देव्यः स्तुतयः “उप यन्ति” उपगच्छन्ति [अनेना-
हित-सोमः स्तुतिभिश्चाभिधीयते । सोमो हि द्रोणकलशाभि-
गमन-काले शब्दं करोति, तमनु धेनवः प्रीणयिष्यः स्तुतयः
परियन्ति देवस्य स्थानं स्तुतयोऽभि गच्छन्ति । तथा सोऽयं

* सू० वे० ७, २, २१, ४ ।

+ धेनवै—धेदु पाने (य०प०), पिबत्युदकानि चादित्य-रश्मयः । अथवा

* * *— इति वि० ।

सोमः “अर्जुनं” श्वेतवर्णम् “अव्ययम्” अविमयम् अवेः स्वभूतं
“वारं” वालं पवित्रम् “अत्यक्रमीत्” “अतिक्रामति [अतिक्रम्य
पात्राणि गच्छतीत्यर्थः]। किञ्च सोमः “अरकं न” आत्मीय-
कवचमिव “नित्तम्” उज्ज्वलं अथवा-द्रव्यम् “परि अव्यत” परितः
संहृणोति ॥

‘मिमिति’—‘मिमाति’—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ८

॥ वाजजित् ॥ ^{२२ १२} ह्यर्यस्येवा । ^{२१ २} रश्मयोद्रा । ^{२२ १} वायिल्ल
^{२ १} वाः । ^{२ १२} होवाश्होयि । ^{२१} मत्सरासाः । ^{२२} प्रसुतःसा । का
^{१२} मीरतायि । ^{२ १} होवाश्होयि । ^{२ १} तन्तुन्तताम् । ^{२१} परिसर्गा ।
^{२२ १२} साआशवाः । ^{१ १} होवाश्होयि । ^{१२ २ १} नन्दोदतायि । ^{२१ २} परतेधा ।
^{१२ १} माकिच्चना । ^{२ १ १} होवाश्हो२ । ^{३ ४ २ २} वा २ ३ ३ औहोवा ॥ (१)
^{२२ १} उग्रोमतायिः । ^{१ १ २} पृच्यतेसायि । ^{२२ १२} च्यातेमधू । ^{२ १} होवाश्हो
^{२ २ १} यि । ^{२२ १ २} मन्द्राजनायि । ^{२२ १२} चोदतेआ । ^{२२ १२} तारासनायि । हो
^{२ १} वाहोयि । ^{२ १२} पवमानाः । ^{२ १} सन्तनिःमू । ^{२२ १२} न्वातामिवा । हो
^{२ १} वाश्होयि । ^{२ १२} मधुमान्द्रा । ^{२ १} षःपरिगा । ^{२२ १} रामर्षतायि ।

^१ ^१ ^२ ^{४ २} ^{१ २}
 होवा३हो२ । वा२३४औहोवा ॥ २) । उक्षामिमायि ।
^{२ १} ^{२ १ २} ^१ ^१ ^{२ १}
 तिप्रतिया । तीधेनवाः । होवा३होयि । देवस्यदायि ।
^{२ १} ^{२ १} ^२ ^१ ^१
 वीरूपया । तीनिष्कृताम् । होवा३होयि । अत्यक्र
^{२ १} ^{२ १} ^{२ १} ^१ ^१
 मायिन् । अर्जुनम्वा । रामव्ययाम् । होवा३होयि ।
^२ ^१ ^१ ^{२ १} ^२ ^१
 अत्कन्ननायि । क्रमपरिसो । मोअव्यता । होवा३हो
^२ ^३ ^{४ २} ^{२ १ २} ^{२ १ २} ^{२ १ २} ^{२ १ २}
 २ । वा२३४औहोवा । वाजौजिगीवाविश्वाधना२नी२ ३
^{१ १}
 ४५ ॥ २१* ॥ [१]

^{२ १} ^२ ^२ ^२ ^१
 ॥ कावम् ॥ ह्योवा । स्वरस्योद्रा । वयित्ना
^१ ^२ ^{२ १}
 वा२ः । मत्सरासः । त्रस्तुतःसा । कमीराता२यि ।
^१ ^{२ १} ^{१ १ - ४ ४}
 तन्मुन्ततम्परिसर्गा । सआशावा२३ः । नेन्द्रा३दार्त्ता
^{२ १} ^{१ १} ^४
 यि । पवतायिधा२३ । माका३यिश्वा५ना ६ ५ ६ ॥ (१)
^{२ १} ^२ ^{२ १} ^{१ २}
 उपोवा । मतिःपृच्यतेसायि । च्यतेमाधू२ । मद्राज

नीचोदतेआ । तरासाना २यि । पवमानः सन्तनिःह ।
 न्वतामायिवा २३ । माधूःमान्द्रा । सःपरायिवा २३ ।
 रामाऽर्षापुता ६५६यि ॥ (२) उत्तोवा । मिमेतिप्रतिया ।
 तिधेनवा २ः । देवस्यदेवीरूपया । तिनिष्क्रार्त्ता २म् ।
 अत्यक्रभीदज्जनम्वा । रमव्याया २३म् । आत्काऽन्नानी ।
 त्ताम्परायिसो २३ । मोआऽव्यापुता ६५६ (३) ॥ ११* ॥ [२] ८

अग्निन्नर इति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

अग्निन्नरोद्गीधितिभिररण्यो

र्चस्तच्युतञ्जनयतप्रशस्तम् ।

दूरेदृशङ्गुपतिमथव्युम् ॥ १‡ ॥

* ऊ० गा० ८प्र० २ख० ११सा० ।

† 'अग्निन्नः—एतदग्निष्टोमसाम । वामदेव्यम्—इति वि० ।

‡ ऊ० गा० १, २, २, १० (१सा० २१५, ४०) = १ वे० ५, १, ३३, १ ।

हे “नरः” नेतार ऋत्विजः ! यूयं “प्रशस्तं” प्रकर्षणं स्तुतं
 “दूरेदृशं” दूरे दृश्यमानं दूरे पश्यन्तं वा “गृहपतिम्” गृहाणां
 पालकम् “अथव्युम्” अगम्यम् अतनवन्तं वा “अग्निम्”
 “अरण्योः” सकाशात् “हस्तच्युतं” हस्तगतं “दीधितिभिः”
 अङ्गुलिभिः “जनयन्तं” उत्पादयन्त ॥

“हस्तच्युतञ्जनयन्तं”—“हस्तच्युतो जनयन्तं”—इति पाठो,
 “अथव्युम्”—“अथव्युम्”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

० ३ ५३ ३ १ ९७३ २२

तमग्निमस्तेवसवान्यृण्वन्

३ ० ३ १ २ १ १ २

सुप्रतिचक्षमवमेकुतश्चित् ।

१ ० ३ ५३ ३ २ ३ १ ०

दक्षाद्योयोदमआसनित्यः ॥ २ ॥

“यः” अग्निः “दमे” गृहे गृहे “दक्षाद्यः” पूजनीयो हविर्भिः
 समर्पनीयो वा “नित्यः” अजस्रः “आस” बभूव “तं” “सुप्रति-
 चक्षं” सुप्रतिदर्शनम् “अग्निं” “कुतश्चित्” सर्वस्मादपि भय-
 हेतोः “अवसे” रक्षणाय “वसवः” वासकाः वसिष्ठाः स्तोतारः
 “अस्ते” गृहे “न्यृण्वन्” न्यदधुः ॥ २ ॥

● ऋ० वे० ५, १, १३, २ ।

† विवरण-नये आसनित्य इत्येकं पदम्, तथाहि—‘आसनित्यः—आससासनं
 नित्यं यजमान-गृहे यस्य’—इति तद्वाक्यान्तम् । विवरणं तत् पदकारादीनाम्
 १ २२ १ २२
 ‘आस । नित्यः’—इति दर्शयाम् बङ्गोच्चैः सराश्रुतेषु ति विचार्यम् ।

अथ तृतीया ।

१ २   ३ १ २   ३ १ २
प्रद्वोअग्नेदीदिहिपुरो नोजस्रयास्रम्यायविष्ठ ।

१ २   २ २ ३ १ २   ३ १ २
त्वांशश्चन्तउपयन्तिवाजाः ॥ ३* ॥ १०

हे “यविष्ठ” युवतमाग्ने ! “प्रेङ्गः” प्रकर्षेण समिद्धः त्वम्
“अजस्रया” असरणशीलया “स्रम्या” ज्वालयया “नः” अस्मदर्थं
“पुरः” पुरस्तात् आहवनीयायने “दीदिहि” दीप्यस्व । “त्वां”
“शश्चन्तः” बहवः “वाजाः” अन्नानि हवींषि “उपयन्ति” उप-
गच्छन्ति ॥ ३ ॥ १०

* ऋ० वे० ५, १, २३, ३ = य० वे० १७, ७६ ।

+ अनेयं मन्त्रोपस्थात्वा —“हे ‘यविष्ठ !’ [अतिशयन युवा यविष्ठः । अतिशय-
यने तमविष्टनौ, स्थलदूरयुवेत्यादिना व-लोपे पूर्वगुणः] हे युवतम ! हे ‘अग्ने !’ त्वं
‘नो’ऽस्माकं ‘पुरो’ अग्ने ‘दीदिहि’ दीप्यस्व [दीप्यतेर्विकरण-व्यत्ययेन जुहोत्यादित्वात्
शयः सौ द्वित्वम्, तुजादीनामिति पूर्व-दीर्घः] । किञ्चूतस्त्वम् ? ‘अजस्रया’ अनुप-
शीलया ‘स्रम्या’ समित्काष्ठेन ‘प्रेङ्गः’ प्रकर्षेण दीप्तः [सूमीं शब्दः काष्ठ-वाचकः ; यद्वा,
लोहमयी ज्वलन्ती स्मूणा सूमीं । अजस्रया स्रम्या सूमीं-समानया ज्वालयया दीदिहि ।
सूमीं-शब्दो ज्वालोपलक्षकः] । हे अग्ने ! यतः शश्चन्तो निरन्तर-भावितो वाजाः
अन्नानि हवींषि त्वामुपयन्ति प्राप्नुयन्ति अतो दीप्यस्वत्यः ।” —इति ।

आयङ्गोरिति ढचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,*

तत्र प्रथमा ।

१२ १२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
आयङ्गौः पृश्निरक्रसीदसदन्मातरम्पुरः ।

३ १ २ ३ १ २
पितरञ्च प्रयन्त्स्वः ॥ ११ ॥

“गौः” गमनशीलः “पृश्निः” प्राष्टवर्णः व्यासतेजाः “अयं” सूर्यः “आक्रसीत्” आक्रान्तवान् उदयाचलं प्राप्तवानित्यर्थः । आक्रस्य च “पुरः” पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि “मातरं” सर्वस्य भूतजातस्य निर्मात्रीं भूमिम् “असदन्” आसीदति प्राप्नोति [सदेच्छान्दसो लुङ्, लृदिच्वात् च्चेरङादेशः । ततः “पितरं” पालकं द्युलोकं “च”-शब्दादन्तरिक्षञ्च “प्रयन्” प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छन् “स्वः” सु अरणः शोभन-गमनो भवति [यद्वा, पितरं स्वर्गलोकं प्रयन् वर्त्तते] ॥ १ ॥

* ‘उक्तमग्निष्टोमसाम । इदानीं मानसं लोतं भवति । * * * । मनसा हि-
ङ्करोति । मनसो द्वायति । मनसा प्रतिचरति । मनसा निषण्णमुपयति । एतन्मानसं
येनात्यग्निष्टोमायङ्गौः पृश्निरक्रसीदिति—इति वि० ।

† अ० आ० प० ३, ५, ४ (१भा० ३४३ पृ०) = अ० वे० ८, ८, ४०, १ = अ०
वे० १, ६ ।

अथ द्वितीया ।

३ १ २   ३ २ ३   ३ १ २   ३ २
अन्तश्चरतिरोचनास्यप्राणादपानती ।

१८ २८   ३ १८   २८
व्यख्यन्महिषोदिवम् ॥ २* ॥

“अस्य” सूर्यस्य “रोचना” रोचमाना दीप्तिः “अस्तः” शरीर-मध्ये मुख्य प्राणात्मना “चरति” वर्तते । किङ्कुर्वती ? “प्राणादपानती” मुख्य-प्राणस्य प्राणाद्या वृत्तयः, तत्र प्राणानं नाडीभिरुद्धं वायोर्निर्गमनम्, तथाविधात् प्राणात् प्राणनात् अनन्तरम् अपानती, अपानं तद्नाडीभिरवाङ्मुखं वायोर्नमनं तत् कुर्वती, [अप-पूर्वादनितेः लट्: शब्द, अदादित्वाच्छपोलुक्, “उगितश्च (४, १, ६)”—इति ङीप्, “शतुरनुमः (६, १, १०३)”—इति नद्यनुदात्तत्वम् । यद्वा, ‘अस्तर्’ द्यावापृथिव्योर्मध्ये ‘अस्य’ सूर्यस्य ‘रोचना’ रोचमाना दीप्तिः ‘चरति’ गच्छति । रुच दीप्ति (भा० आ०), ‘अनुदात्तेतश्च हलादेः (३, २, १४८)”—इति युच् । किङ्कुर्वती ? ‘प्राणात्’ प्राणनात् उदयादनन्तरम् ‘अपानती’ सायं समये अस्तं गच्छतीति । ईदृश्या दीप्त्या युक्तः] अतएव “महिषः” महान् सूर्यः “दिवम्” अन्तरिक्षम् उदयास्तमयोर्मध्ये “व्यख्यन्” विचष्टे प्रकाशयति ॥ महिषः—महे: “अविमल्लोष्टिषज् (उ० १, ४५)”—इति

* अ० आ० प० १, १, ५ (२भा० ३, ४६) = अ० वे० ८, ८, ४७, २ = अ० वे० ३, ७ ।

औणादिकः छिषच् प्रत्ययः । व्यत्यन्—“चक्षिङ्; स्थाञ् (२, ४, ५४)”, छान्दसे लुङि “अस्यतिवक्ति (३, १, ५२)”—
इत्यादिना स्ते रङादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १७ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
त्रिंशद्भ्यामविराजतिवाक्पतङ्गायधीयते ।

२ ३ २ ३ २ ३ १ २
प्रतिवस्तोरक्षद्युभिः ॥ ३* ॥ ११

“त्रिंशत्” “धाम” धामानि स्थानानि [वचन-त्यत्ययः (३, १, ८५)] “वस्तीः” वासरस्याहोरात्रस्यावयवभूतानि “अह” [शब्दोऽवधारणे] “द्युभिः” सूर्यस्य दीप्तिभिरेव “विराजति” विशेषेण दीप्यन्ते [व्यक्तयेनैकवचनम् (३, १, ८५)] । मुहूर्त्तान्यत्र धामान्युच्यन्ते ; पञ्चदश रात्रेः, पञ्चदशाह्नः । “पतङ्गाय” [पतन् गच्छतीति पतङ्गः सूर्यस्तस्मै] सूर्याय, स्तुतिरूपा “वाक्” “प्रति धीयते” पतिमुखं धीयते प्रतिमुखं स्तोत्रमि विधीयते क्रियते [यद्वा, ‘वस्तीः’ अहनि ‘त्रिंशद्भ्यामनि’ घटिकाभिप्रायमेतत्, त्रिंशत् घटिकाः ; “अत्यन्त-संयोगे द्वितीया (२, ३, ५)”] । एतावन्तं कालं ‘द्युभिः’ दीप्तिभिः असौ सूर्यो ‘विराजति’ विशेषेण दीप्यते, तस्मिंश्च समये ‘वाक्’ चयोरूपा ‘पतङ्गाय’ ‘प्रतिधीयते’ प्रतिमुखं धीयते तं सूर्यं सेवत

* अ० आ० ४० १, ५, १ (१ भा० ३४८ प्र०) = अ० वे० ८, ८, ४७, ३ = य० वे० ३, ८ ।

११ अ० ३ ख० ३ सू० ३] उत्तरार्द्धिकः ।

४३१

इत्यर्थः । श्रूयते हि—“ऋग्भिः पूर्वाङ्गे दिवि देव ईयते यजुर्वेदे
तिष्ठति मध्ये अङ्गः”—इत्यादि ॥ ३ ॥ ११

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य एकादशस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः* ॥ ३ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमां हाईं निवारयन् ।

पुमथाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-मङ्गेश्वरः ॥ ११ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमोऽर्द्धप्रपाठकः ॥ ६ * ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्त्तक-

श्रीवीर-बुक्क-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणा-

चार्य्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तराग्रन्यस्य एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

—000—

* ‘सामान्नखाद्यं द्वादशाङ्गः सचात्मकोऽहीनात्मकश्च’—इति वि०

† ‘षष्ठस्य प्रपाठकस्य प्रथमोऽध्यायः सामान्नः’—इति वि० ।

यस्य निःश्रुतं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत्
निर्गमे तद्वहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ १२ ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्याय आरभ्यते* ॥

तत्र

प्रथमखण्डे उपप्रयन्तइति चतुर्कृतं प्रथमं सूक्तम्—

तत्र प्रथमा ।

२ १२ ३ १२ २२ ३ १२
उपप्रयन्तोऽध्वरमन्त्रोचेमाग्रये ।

३ २ १ १ २ २ १
आरेभस्तेचष्टुषवते ॥ १३ ॥

* 'इदानीं' गवामयनं संवत्सरं सप्तमुच्यते । तदादौ ज्योतिष्टोमेऽतिरात्रः पुनः
प्रापणीयमक्षरं तदुच्यते । पुनश्चत्वारोऽभिज्ञवाः । पृष्ठः षडक्षः समाप्तः । स द्वितीयः
तृतीयः स चतुर्थः स पञ्चमः तयोऽभिज्ञवाः षडक्षः पृष्ठः षडक्षस्यैव शरणाग्रस्यत्वारो-
ऽभिज्ञवाः समाप्ताः । स द्वितीयः स तृतीयः स चतुर्थः तयोऽभिज्ञवाः षडक्षः आग्रस्य गौक्ष
द्वे अक्षनी द्वादशाक्षानि महाव्रतस्यातिरात्रस्य संवत्सरस्यैव ब्राह्मणम् । अक्षाणां परि-
क्षासं सप्तष्ट्यानि दीक्षि ब्रह्मणि । द्वादशाष्टपष्टाः पञ्चचत्वारिंशदभिज्ञवाः अभिजित्
तवाचं आग्रस्यौ आग्रस्यौ द्वादशाक्षस्य द्वादशाक्षानि अतिरात्रः । चतुर्विंशत्या सप्त षष्ठो-
सासः पूर्वस्मिन् पञ्चसि व्रतातिरात्राभ्यां प्रथमं उत्तरास्मिन् गवामयने अतिरात्रस्यैव
तम् आध्याय-परिसमाप्तिः ब्राह्मणेनैकानि आर्यैश्चन्द्रोदैवमानि । इदानीं तेषां सप्त
सोमोपाः ते यज्ञस्या इत्येवमारभ्यते—इति वि० ।

† 'आग्रयेमाग्र्यम्'—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० १, ५, ९, १ = य० वे० २, ११ ।

“अध्वरं” हिंसा-प्रत्ययाय-रहितम् अग्निष्टोमादि-यज्ञम् “उप
प्रयन्तः” उपेत्य प्रकर्षेण यन्तो गच्छन्तः प्राप्यविच्छेदेन सम्यग-
नुष्ठितवन्त इत्यर्थः । तादृशा वयम् “अग्नये” अङ्गनादि-गुण-युक्ताय
देवाय “मन्त्र” मनन-साधनमेतत् सूक्तरूपं स्तोत्रं “वोचेम”
वक्तारो भूयास्म इत्याशास्यते । कीदृशायाग्नये ? “अस्य अस्मै
च शृणुते” च-शब्दोऽप्यर्थे आरे-शब्दात् परो द्रष्टव्यः आरे च
दूरेऽपि स्थित्वास्माकं स्तुतीः शृणुते अस्मासु प्रीत्यतिशयेन सर्वत्र
विद्यमानोऽग्निः अस्मदीयमेव स्तोत्रं शृणोतीति भावः ।
[वोचेम—ब्रुवोवचिः (२, ४, ५३), लिङ्गाशिथङ्, “वचउम्
(७, ४, २०)”—इत्युमागमः । शृणुते—“शतुरनुमः (६, १,
१०३)”—इति विभक्त्युदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

११ १२ ३१ १ ३१ २३ ११
यः स्त्रीहितीषुपूर्व्यः सञ्जग्मानासु कृष्टिषु ।

११ २२ ११ २
अरक्षदाशुषे गयम् ॥ २* ॥

“पूर्व्यः” चिरन्तनः “यः” अग्निः “स्त्रीहितीषु” बधकारिणीषु
“कृष्टिषु” शत्रुरूपासु प्रजासु “जग्मानासु” सुसङ्गतासु सतीषु
“दाशुषे” हवींषि दत्तवते यजमानाय “गयं” धनम् “अरक्षत्”
रक्षति* । तस्मै मन्त्रं वोचेमेति पूर्वेण सम्बन्धः । [स्त्रीहितीषु—

* ऋ० ब्र० १, ५, ११, १ ।

† ‘गयं’ प्राणम् यद्यपि सर्वासु मनुष्यजातिषु अरक्षद्दशान् स्थितं ऋतिः तथापि
य यजमानाः तेषां गयान् प्राणान् रक्षति—इति वि० ।

णिह स्नेहने चुरादिः ; “स्नेहयति”—इति वध-कर्मसु (निघ० २, १६, १३) पठितम् ; स्निह्यन्ते हिंयन्ते प्रजा आभिरिति स्नीहितवः करणे “तितुन्नेष्वग्रहादीनाम् (७, २, ६ वा०)”—इति वचनात् निगृहीतिर्निपतितिवदिङागमः व्यत्ययेनैकारस्य ईकारः, तिनोदीर्घस्य ; निस्त्वादाद्युदात्तत्वम् । सञ्जग्मानास—“समोगमि (१, ३, २६)”—इत्यात्मनेपदम्, लिटः कानच्, गमहनेत्यादिनोपधालोपः । अरक्षत्—“छन्दसि लङ्लुङ्लिटः (३, ४ ६)”—वर्त्तमाने लङ् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ १
सनेवेदोअमात्यमग्रीरक्षतुशन्तमः ।

३ १ ३ ३ १ १
उतास्मान्पात्वश्चसः ॥ ३* ॥

“सः” अग्निः “नः” अस्माकं “वेदः” धनम् “अमात्यम्”^१ अन्तिके भवं सहभूतं वा “रक्षतु” शत्रोः सकाशात् धालयतु । कीदृशः ? “शन्तमः” सुखतमः “उत” अपिच “अस्मान्” वसिष्ठान् “अहसः” पापात् “पातु” रक्षतु ॥

“शन्तमः”—“विश्वतः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥

* ऋ० वे० ५, २, १८, ३ ।

† ‘असत् पापः, प्राचक्षन् चक्षयावस्थितं श्रोतिः’—इति वि० ।

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ . ३ २ ३ २ ३ १ १ ३ १ ३
उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजनि ।

३ १ २ २ २
धनञ्जयोरणेरणे ॥ ४* ॥ १

“अग्निः” “उदजनि” अरण्योः सकाशात् उत्पन्नः “उत”
अनन्तरं “जन्तवः” जाताः सर्वे ऋत्विजः ब्रुवन्तु तमग्निं स्तुवन्तु ।
कौटुशोऽग्निः ? “वृत्रहा” वृत्राणामावरकाणां शत्रूणां हन्ता “रणे
रणे” सर्वेषु सङ्ग्रामेषु “धनञ्जयः” शत्रु-धनानां जेता† [“सज्-
ज्यायां (३, २, ४६)”—इति खच्, “अरुर्हिषदजन्तस्य (६,
३, ६७)”—इति सुम्, चित्सखरेणान्तोदात्तः । रणेरणे—
रणणि दुन्दुभयोऽस्मिन्निति रणः सङ्ग्रामः [“वशिरण्योरुपसङ्गमा-
नम् (३, ३, ५६ वा०)”—इत्यप्, “नित्यवीप्सयोः (८, १, ४)”—
इति द्विर्वचनम्, आस्नेडितानुदात्तत्वम् ॥ ४ ॥ १

अथान्येयुङ्क्त्वाहीति लृचात्मकं द्वितीयं सूक्तमधः,

तत्र प्रथमा ।

१ १ ३ १ २ २ २ ३ १ २
अग्नेयुङ्क्त्वाहियेतवाश्वासोदेवसाधवः ।

१ २ १ १ ३ १ २
अरंवहन्त्याशवः ॥ १॥ ॥

* ऋ० वे० १, ४, ११, २ ।

† ‘धनञ्जयः—अग्निधनानां जेता’—इति वि० ।

‡ ‘अग्निहोत्रात्’—इति वि० ।

॥ ऋ० ऋ० १, १, ३, ५ । १ सा० १२३४०, = ऋ० वे० ४, ५, १६, ३ ।

हे “देव” द्योतमानाग्ने ! तान् अश्वान् “युङ्क्ष्व” आत्मीये
 रथे योजय । “ये” “तव” त्वदीयाः “साधवः” साधकाः
 सुशीला वा “अश्वासः” अश्वाः “आशवः” शीघ्रगामिनः सन्तः
 “अरम्” अलम् पर्याप्तं त्वदीयं रथं वहन्ति “हि” खलु । तान-
 श्वान् रथे युङ्क्ष्वेत्यर्थः ॥

“युङ्क्ष्व”-“युङ्क्षा”-इति पाठौ, “आशवः”-“मन्यवः”
 —इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ ० ३ १ २ २ ३ १ २
 अक्कानियाच्चावच्चाभिप्रयात्सिवीतये ।

२ १ १ २ २ २
 आदेवात्सोमपीतये ॥ २* ॥

हे अग्ने ! “नः” अस्मान् “अच्छ” अभिसुख्येन “याहि”
 आगच्छ, तथा “प्रयांसि” हविलक्षणाद्यन्त्रानि “अभि” लक्ष्य
 “देवान्” “आवह” । किमर्थम् ? “वीतये” तेषां हविर्भक्ष-
 णार्थं, तथा “सोमपीतये” सोमपानार्थञ्च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २
 उदग्नेभारतद्युमदजसेणदविद्युतत् ।

२ ३ १ २
 शोचाविभाह्यजर ॥ ३† ॥ २

* ऋ० वे० ४. ४. २९, ४ ।

† ऋ० वे० ८. ५. २९, ५ ।

हे “भारत” हविषां भर्त्तरग्ने ! * “उत् शोच” उद्धततरं दीप्यस्व । तदेव विव्रणोति— हे “अजर” जरा-रहिताग्ने ! “दविद्युतत्” भृशं द्योतमानस्त्वं “द्युमत्” द्युमता दीप्तिमता स्रपांसुलुगिति (७, १, ३८) तृतीया-लुक् “अजस्त्रेण” अविच्छेदेन “तेजसा” “वि भाहि” विशेषेण प्रकाशयस्व [यद्वा, भाति रन्तर्णीति-ण्यर्थः । त्वं प्रथममुद्दीप्यस्व पश्चादात्मीयेन तेजसा सर्वं जगत् प्रकाशयेति योजनीयम्] ॥ ३ ॥ २

अथ प्रसुन्वानायेति तृचात्मकं तृतीयं सप्तमः ।

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १२ २२ ३ २३ १ २ ३ १२ २२

प्रसुन्वानायान्धसोमर्त्तानवष्टतद्वचः ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २२

अपश्चानमराधसुहृतामखन्नभृगवः ॥ १३ ॥

“सुन्वानाय” सुन्वानस्याभिषूयमाणस्य “अन्धसः” अदनीयस्य सोमस्य “तत्” प्रसिद्धं “वचः” वचनं घोषं “मर्त्तः” मारकः कर्म-विघ्नकारी श्वा “न वष्ट” [वश कान्तौ (अदा० प०) —इति धातुः] न कामयतां न शृणोत्विति यावत् । तथा, हे स्तोतारः ! “राधसं” साधक-धर्म-रहितं “श्चानम्” “अपहृत” ।

* “भारत—भरतामनुषास्त्रैर्निर्भयिताग्ने”—इति वि० ।

† इतानीमाभिज्ञविकसन्त्यते—इति वि० ।

‡ अ० आ० ६, २, १, ८ (२ भा० १६८ अ०) = पुनरुक्तेषु पुरस्तात् १, २, १०, ३ (३ भा० २८० अ०) = अ० वे० ७, ५, २, ३ ।

तत्र दृष्टान्तः—“मखं न” यथा पुरा अपराद्धं मखं एतन्नामानं
“भृगवः” अपहृतवन्तः तथा अपहृतेत्यर्थः ॥ .

“सुत्त्वानाय”-“सुत्त्वानस्य”—इति पाठौ, “वष्ट”-“वृत्”—
इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ १२ २२ ३२ ३ ३ २२
आजामिरत्केअव्यतभुजेनपुत्रओण्योः ।

१२२ १२ २२ ३१२ २२ ३१२
सरज्जारोनयोषणां वरोनयोनिमासदम् ॥ २* ॥

“जामिः” बभ्रुभूतो देवानां † सोमः “अत्के” आच्छादके
पवित्रे “आ अव्यत” आहृणोति सम्बन्धो भवति । तत्र दृष्टान्तः—
“भुजे न” यथा “ओण्योः” रक्षकयोः मातापित्रोः भुजे “पुत्रः”
आहृणोति, तद्वत् । ततः सोऽयं सोमो “योनिं” स्व-स्थानभूतं
कलयन् “आसद्” आसत्तु “सरत्” सरति । तत दृष्टान्तद्वयम्
—“जारो न” यथा जारो “योषणा” असतीं स्त्रियं प्राप्तुं सरति,
यथा वा “वरो” कन्यां प्राप्तुं गच्छति, तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ ३ १ २
सवीरोदक्षसाधनेवियस्तस्तभरोदसी ।

१ १ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ १ २
हरिः पवित्रे अव्यतवेधानयोनिमासदम् ॥ ३† ॥ ३

* सू० वे० ७, ५, ३, ४ ।

† जामिः—सोमस्य भगिनी—इति वि० ।

‡ सू० वे० ७, ५, ३, ५ ।

“दक्षसाधनः” बल-साधनः “सः” सोमः* “वीरः” समर्थो भवति, “यः” सोमः “रोदसी” व्याघ्रापृथिव्यौ “वि तस्तश्च” स्व-तेजसा व्यस्तत्वात् आच्छादयदित्यर्थः । किञ्च “हरिः” हरित-वर्णः; सोमः “विधा न” यथा विधाता यजमानः स्व-गृहमासी-दति, तद्वत् “योनि” स्व-स्थानं कलगम् “आमदम्” आसक्तुं पवित्रे “अव्यत” आह्वणोत् सम्बद्धो भवति ॥ ३ ॥ ३

५ ३२ ९ ४ ४
॥ मद्भागौरीवितम् ॥ प्रसु । न्वाना३ । यअन्धसाः ।

१ २ १ २ २ ४
मर्त्तानवष्टतद्वचार३ः । आपश्चाना३१२३म् । अरा५ध

१ २ २ ४ ५ ४
साम् । द्वातामखा३ १ २ ३म । नभोवा । गा ५ वो ६

५
द्वाद्(१) ॥ १०† ॥ [१]

५ ३२ २२ ३ ४ ५ १ १ ३
॥ गौतमम् ॥ प्रसुन्वानायअन्धसाः । मर्त्तानवो ।

२ १ १ ३ ३ ४ १ २ १ ३
ष्टतद्वचारः । अपा । औहो२३४वा । श्वानमराधसा

* ‘सः—सोमः प्रजापतिः नृपो वा’—इति वि० ।

† क० गा० १ प्र० २ अ० १० सा० ।

^{१ १ १ १} २३४५म् । ^{३ २} क्षता । ^{१ २} औक्षो२३४वा । ^५ मखा । ^{७ २} औक्षो२३
^५ ४वा । ^४ नभृगवाः । ^४ होइ । डा(१) ॥ १८* ॥ [२]

॥ मद्वागौरीवितम् ॥ ^५ प्रसु । ^{३ २ २} न्वाना३ । ^{४ ५} यन्मन्त्रसाः ।

^{१ २} मर्त्तिनिवष्टतदचा२३ः । ^{१ २ २} आपश्चाना३१२३म् । ^४ अरा५ध
^{१ २ २} साम् । ^{४ ५} क्षातामखा३१२३म् । ^{४ ५} नभोवा । ^{४ ५} गा५वो६क्ष
^{५ २ २} यि ॥ (१) ^{३ २} अजा । ^{४ २} मिरा३ । ^५ त्क्वेअव्यता । ^{१ २} भुजेनपुत्र
^२ आणियो२३ः । ^{१ २ २} सारञ्जारा३१२३ः । ^४ नयो५षणाम् । ^{१ २} वारो
^२ नयो३१२३ । ^{४ ५} निमोवा । ^{४ ५} सा५दो६हायि ॥ (२) ^२ सबी ।
^{३ २ २} रादा३ । ^{४ २ ५} क्षसाधनाः । ^१ वियस्तस्तम्भरोदसा २ ३ यि ।
^{१ २} हारिःपवा३१२३यि । ^{४ २} त्रेआ५व्यता । ^{१ २ २} वायि५धानयो३१२३ ।
^{४ ५} निमोवा । ^{४ ५} सा५दो६हायि(३) ॥ १७† ॥ [३]

* ऊ० गा० १प्र० २अ० १४सो० ।

† ऊ० गा० ६प्र० २अ० १७सा० ।

५२४ १२४२ ५ २१
॥ ओकोनिधनम् ॥ आजामिरत्के अव्यता । भुजा

१ १ २ २ १
यि । नपुत्तओरिणायो ३ः । सरञ्जारोनयो र्षाणा २

१२ ५ २१२ ३ ५२२
म् । वरोना २३४यो । निमा । सारिदा २३४ओहिवा ।

३ ५
ओ २३४काः (२) ॥ १८* ॥ [४]

१ २ २ २ १ १ २ १
॥ औदलम् ॥ सवीरोदा । क्षासारधनाः । वियस्त

२ १ २, ३ ५ १ २
स्ता ३ । भारोदा २३४सायि । हरिःपवायि । त्रेआ २

१ २ २ २ २ १ ४ २
व्यता । वेधाना २३यो ३ । ना २३यिमा ३ । सा ३४५दो

५
इच्छायि ३ ॥ १९† ॥ [५]

५ २ ४ ५ ४ ५ २ १ २ १
॥ साध्रम् ॥ प्रसुग्वाङ्नायअन्धसाः । मर्त्तिनवार ।

३ २ ३ ५ १ २ १ २ २ २ २ २ १ १ १ १
ष्टता ३४५त् । वार ३४चाः । अपश्चानमराधसार ३४५म् ।

१ २ ३ १ १ २, ३ ५ ४
क्षाताओ २३४वा । माखाओ २३४वा । नभृपुगवाः ॥ (१)

५ २ २ २ ४ ५ ४ ५ २ १ २ १ २ ३ २
आजामाश्चिरत्के अव्यता । मुजायिनपू २त् । चओ ३

* ज० गा० इ० २० १८५० ।

† ज० गा० इ० २० १८५० ।

४५ । णी२३४योः । सरञ्जारोनयोषणा२३४५म् । वा
 १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 राओ२३४वा । नायाओ२३४वा । निमाप्रसदाम् ॥ (२)
 ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
 सवीरोद्दक्षसाधनाः । वियास्तस्तार । भरो३४५ । दा
 १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 २३४सी । हरिःपवित्रेअव्यता२३४५ । वायिधाओ२३४
 १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 वा । नायाओ २ ३ ४ वा । निमाप्रसदाम् । होप्रई ।

डा(३) ॥ २०* ॥ [६]

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
 ॥ गौतमम् ॥ आजामिरत्केअव्यता । भुजायिनपूत् ।
 १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 चओणियोः । मरा । औहो२३४वा । जारोनयोष
 १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 णा२३४५म् । वरा । औहो२३४वा । नाया । औहो
 १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 २३४वा । निमाप्रसदाम् । होप्रई । डा(२) ॥ ११ ॥ [७]

१ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 ॥ श्यावाश्वम् ॥ प्रसू३१ । न्वा३ना । यच्च । धा३सः ।
 १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 एक्षिया । मा । तोनवष्टा । तत् । वचारः । एक्षिया२ ।

* क० गा० ६प्र० २अ० १०सा० ।

† क० गा० ६प्र० १अ० १सा० ।

अपश्चानामाश्रयः । धारयाम् । ऐह्ययि । एहि

या २ । क्षतामखान्नाश्रयः । गार्ध्ववाहयि ॥ २* ॥ [८]

॥ औदलम् ॥ प्रसुन्वाना । यात्रारन्धसाः । मत्ती

नवाः । द्यातदारयः । अपश्चानाम् । आरारिध

साम् । क्षतामारयः । नारयः । गार्ध्ववाह

यि ॥ १) आजामिरा । त्वेआरन्धता । भुजेनपू

त् । वाञ्छाणारयः । सरज्जाराः । नायोरपणाम् ।

वरोनारयः । नारयिमाः । सार्ध्ववाहयि ॥ (२)

सवीरोदा । क्षासारिधनाः । विद्यस्तस्ताः । भारोदा

रयः । हरिःपवायि । ऐह्ययि । वेधानारय

योः । नारयिमाः । सार्ध्ववाहयि (३) ॥ ३* ॥ [९]

४ ३४ ३४ ३४ ४ १ १ १ १
॥ गौतमम् ॥ प्रसुन्वानायअन्धसाः । मर्त्तिनिवा ।

२ १ १ २ ३ ४ ५ १२ २२ १३
ष्टतद्वचारः । अपा । औहो२३४वा । श्वानमराधसा

१ १ १ १ ३ २ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४
२३४५म् । हता । औहो२३४वा । मखा । औहो२३

४ ४ ५ ४ ३ २ ३ ४ ५ १ १
४वा । नभृगवाः ॥ (१) आजामिरत्केअव्यता । भजा

२ १ २ २ १ ३ २ ३ ४ ५
यिनपूत् । त्रओणियो२ः । सरा । औहो २३४वा ।

१२ १२ २ ३ १ १ १ ३ २ ३ ४ ५ ३ २
जारोनयोषणा२३४५म् । वरा । औहो२३४वा । नया ।

३ ४ ५ ४ ५ ४ ३ २ ३ ४ ५
औहो२३४वा । निमा५सदाम् ॥ (२) सवीरोदक्षसाध

२ १ २ १ १ २ ३ २ ३ ४ ५ ३ ४
नाः । वियास्तस्ता । भरोदसाराय । हरा । औहो

५ १ १ २ ३ १ १ १ ३ २ ३ ४ ५
२३४वा । पवित्रेअव्यता२३४५ । वधा । औहो२३४वा ।

३ २ ३ ४ ५ ४ ५ ४
नया । औहो २३४वा । निमा५सदाम् । हो५ई ।

डा(३) ॥ १३* ॥ [१०]

१ १ ४ ४ ५ २ ३ ४
॥ आकूपारम् ॥ प्रसुन्वार३नाय । अन्धार३साः ।

१२अ०१ख०३सू०१,२,३] उत्तरार्द्धिकः ।

४४५

मर्त्तीरनवा । छृतद्वचाः । अपश्चानारम् । अराध-
साम् । हतामाखारम् । नारम्भृम् । गा३४५वोद्हा
यि ॥ (१) आजामारम्भिरत्के । अव्यारम्भता । भुजा
रयिनपूत् । चओणियोः । सरज्जारो२ । नयोषणाम् ।
वरोनायो२३ । नारम्भिमा३ । सा३४५दोद्हायि ॥ (२)
सवोरो२३दत्त । माधारम्भनाः । वियारम्भस्तता । भरो
दसायि । हरिःपावारयि । चओव्यता । वेधानायो
२३ । नारम्भिमा३ । सा३४५दोद्हायि ३) ॥ १६* ॥ [११]

॥ दैवोदासोत्तरम् ॥ प्रा४सुग्वाना । हो । यअन्ध
सा३४ । मर्त्तानवष्टतद्वचोअपश्चानमराधारम्भसाम् । हता
मखा३४ । औहोवा । नारम्भृम् । गवो२३४५ई ।
डा(३) ॥ १४† ॥ [१२]

* ज० गा० १५प्र० १अ० १६सा० ।

† ज० गा० १६प्र० १अ० १७सा० ।

१ २२ २ १ २ १^१ २
 ॥ शुद्धाशुद्धीयम् ॥ प्रसुन्वानायअन्धसाः । मर्त्ता
 २ १ २ १ २ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २
 नवष्टतद्वाश्चाः । अपश्चानमराधारश्साम् । क्षतामा
 २ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 २३खाश्म । नार । भृगाश्चौद्धोवा । वाश्च३४५ः ॥ (१)
 १ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 आजामिरत्केअव्यता । भुजेनपुत्रओणारश्चोः । सर
 २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 ज्जारोनयोषारश्णाम् । वरोनारश्चोश्च । नारश्चो
 १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 ३ । नारश्चिम् । आसाश्चौद्धोवा । दारश्च३४५म् ॥ (२)
 १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 सवीरोदक्षसाधनाः । वियस्तम्भरोदाश्चसायि । क्षरिः
 २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 पवित्रेअव्याश्चता । वेधानारश्चोश्च । नारश्चिम् । आ
 २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 साश्च३४औद्धोवा । दारश्च३४५म् ३ ॥ १७* ॥ [१३]

३ ४ २ २ ३ २ ५ २ २ २
 ॥ वैश्वामित्रम् ॥ प्रसुन्वानायअन्धसः । मर्त्तानारश्च
 ५ २ १ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 वा । द्वाश्ताद्वाश्चाः । आपश्चानारश्चद्वाश्चि । अरा
 २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 २धारश्च३४साम् । क्षतामाखौवाओश्च३४वा । नभृधुग

वाः ॥ (१) ^{१ ३२ ४२}आजामिरत्के^{३२ ४ ५}अव्यत । ^{२ ५ ३}भुजायिना^{४ ५}२ ३ ४ पू ।
^{२ १ १ २ २ २ २ १ २}त्राश्चोणाश्चोः । ^{१ १ ३}सारज्जारा^{२ ३}श्च^३३ । ^{१ ५}नयो^{२ ३}रषा^३२ ३ ४
^५णाम् । ^१वरो । ^{२२ ५ ५ ४}नायोवा^{२ ३}ओ^३२३४वा । ^४निमा^५पुस^४दाम् ॥ (२)
^{२४ २ ३२ ४ ५ २ ५ ५ २ १ २ १}सवीरोद^३क्षसाधनः । ^{१ ५}विया^{२ ३}स्ता^३२३४स्ता । ^५भा^{२ ३}श्रोदा^३श्चा
^{१ २ १ २ १ ३ ५}यि । ^{२ ३}हारिः^३पवा^३२ श्यि^३हा ३ यि । ^{१ ३ ५}त्रे^३आ^३रव्या^३२ ३ ४ता ।
^{१ २२ ३ ५ ४ ४}वेधाः । ^४नायोवा^३ओ^३२३४वा । ^४निमा^५पुस^४दाम् । ^४क्षो^५पु
 ई । डा(३) ॥ १८* ॥ १४

॥ स्वारकौत्सम् ॥ ^{२ २ २ २}प्रसु^२ग्वानाया^२श्च^{१ २}अन्धसाः । ^{१ २}मर्त्तान
^{१ २ २ २ १ १ २ २}वष्टता^३१दा^३श्चाः । ^२अप^२श्चाना^३श्म । ^{१ १ २ २}आ^३श्राधा^३श्साम् ।
^{१ २ ३ ५ ३ १ ४}आ^३२यि । ^{३ १ ४}क्षताम^३खो^३२३४हायि । ^{३ १ ४}नभू^३श्गा^३पुवा^३६५ई ॥ (१)
^{२२ २ २ १ २ २ २ १}आजामिरत्के^३अव्यता । ^{१ २ २ २ १}भुजेन^३पुत्र^३ओ^३१णा^३श्चोः । ^{२ २ १}सर
^{२ १ १ २ १ १ २ ३}ज्जारी^३३ । ^१ना^३शयो^३षा^३णाम् । ^{२ ३}आ^३२यि । ^{२ ३}वरो^३नयो^३२३

^५ ४हायि । ^{३ २ ५} निमा३साप्रदाईप्रई ॥ (२) ^{१ १ १ १} सवौरोदत्ता३साध ^{२ १}

^१ नाः । ^{२ २ २} वियस्तस्तम्भरो१दा३सायि । ^१ हरिः । ^१ पवा३यि ।

^{२ १ २ २} चे३आव्या३ता । ^१ आऽरयि । ^{१ १ १} वेधानयो२३४हायि । ^५ नि ^३

^{२ ४} मा३साप्रदाईप्रईम् (३) ॥ २०* ॥ १५

^{१ २ १ १ २ १} ॥ उरुत्तयम् ॥ ^{१ १} प्रसुन्वानायअन्धसाः । ^{१ १} मर्त्तिनवष्ट

^{१ २} तद्वा२३चाः । ^{१ २ १ १ १} अपश्चानमराधार्३साम् । ^{१ २} हतामखा२

^१ म् । ^{१ १} नाऽरभृ । ^{१ ५ २} गार् । ^{३ ५ २} या२३४औहोवा । ^{३ ५ २} वार३४औ

^{२ ३ १ १ १ १} होवा । ^{१ १ १ १ १} वार३४पूः ॥ (१) ^{१ १ १ १ १} आजामिरत्केअव्यता । ^१ भुजे

^{२ १ १} नपुत्त्रओणार्३योः । ^{१ १ १ १ १} सरज्जारोनयोषार्३णाम् । ^{१ १} वरोन

^१ यो२ । ^{१ १} नाऽरयिमा । ^{१ ५ २ १} सार् । ^{३ ५ २ १} या२३४औहोवा । ^३ दा

^{१ १ १ १} र३४पूम् ॥ (२) ^{१ १ १ १ १ १} सवौरोदत्तसाधनाः । ^{२ १ १} वियस्तस्तम्भरो

^२ दार्३सायि । ^{१ १ १} हरिःपवित्रेअच्यार्३ता । ^{२ १ १} वेधानयो२ ।

१२ अ० १ ख० ३ मू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

४४८

नाऽ २ यिमा । साराया २ ३ ४ औद्योवा । दा २ ३
४ ५ म्(३) ॥ २१* ॥ [१६]

॥ कण्वरथन्तरम् ॥ प्राप्तुन्वानायअन्धसाः । मर्त्तानवा ।

ष्टाऽताद्वाऽचाः । अपश्चानमराधसाऽ३४मैद्यी । हता

मारऽ३४खाम् । नभूऽआउवारऽ३ । ए३ । गवआ ॥ (१)

आजामिरत्क्वेअव्यता । भुजेनपूत् । चाऽओणाऽयोः ।

सरज्जारोनयोषणाऽ३३मैद्यी । वरीनारऽ३४यो । निमाऽ

१उवाऽ३ । ए३ । सदमा ॥ (२) सावीरोदक्षसाधनाः ।

वियस्तस्ता । भाऽरोदाऽसायि । हरिःपवित्रेअव्यता

२३४ऐद्यी । वेधानाऽ३४यो । निमाऽ१उवारऽ३ । ए३ ।

सदमा(३) ॥ ७† ॥ [१७] ३

इति सामवेदार्थप्रकाशि उत्तराग्रन्यस्य हादशस्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

* क० मा० १८ प्र० २ ख० ११ सा० ।

† क० मा० २२ प्र० २ ख० ७ सा० ।

अथ द्वितीय-खण्डे—

अभ्राह्मव्यवृत्ति प्रगाथात्मकं प्रथमं सूतम्,

तत्र प्रथमा ।

३   १ ३ १   २४   ३ २ २ ३ १ ३
 अभ्रातृव्योअनात्वमनांपिरिन्द्रजनुषासनादसि ।

३ १ २ ३ १ २
 युधेदापित्वमिच्छसे ॥ १* ॥

हे “द्रुह !” त्वं “जनुषा” जन्मनैव “अभ्राह्मव्यः” [“व्यन् सपत्ने (४, १, ४५)”—इति व्यन् प्रत्ययः] सपत्न-रहित इत्यर्थः, “अना” अनेहकः [“ऋतश्छन्दसि (५, ४, १५८)”-इति कपः प्रतिषेधः] अनियन्तृक इत्यर्थः, “अनापिः” इच्छ-वर्जितश्च, “सनादसि” चिरादेव भ्राह्म्यादि-वर्जितोऽसि, यत्र त्वया “आपित्व” बान्धवम् “इच्छसे” इच्छामि, तत्र “युधेत्” युधेनैव युद्धं कुर्वन्नेव स्तोतॄणां सः भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २   ३ १ २   ३ २ २
 नकीरवत्सख्यायविन्दसेदीयन्तितेसुराश्वः ।

३ २ ३ १ २ ३ १   २ २ ३ २   ३ १ २
 यदाकृणोषिनदनुसमूहस्यादीत्यितेवह्यते ॥ २† ॥ ४

* छ० आ० ५, १, २, १ (१भा० ८१६४०) = ऋ० वे० ६, २, ३, ४ ।

† ऋ० वे० ६, २, ३, ५ ।

हे इन्द्र ! “रेवतं” केवल-धनवन्तं यागादि-रहित मय-
 धार माढा मन्यं ‘मानवं’ “सख्याय” सखिभावाय “न किः
 विन्दसे” न लभसे नाश्रयशील्यर्थः । अथष्टारो जनाः किं सन्ती
 त्यत आह—“सुराश्वः” [टु ओ श्वि गति-वृद्धाः ; सुरया वृद्धाः
 तद्वत्] प्रमत्त-नास्तिकाः । “ते” त्वां “पीयन्ति” [पीयति
 हिंसा-कर्मा] हिंसन्ति तन्नाश्रयशील्यर्थः । “यदा” त्वं
 “नदतु” [नद अय्यक्ते शब्दे (स्त्रा० प०)] यं स्तोतारं
 “कृणोषि” मदीयोऽयमिति यदा भावयसि, तदानीं संवहसि
 धनादिकं तस्मै वहसि । “प्रादित्” अनन्तरमेव तेन लभ्य-
 धनेन स्तोत्रा “पिता इव” पालयिता जनक इव “ह्ययसे”
 स्तुतिभिराह्वयसे श्लाघयसे इत्यर्थः ॥ २ ॥ ४

॥ उभ्यामर्चयवम् ॥ अभ्रातृभ्योऽनानुषाम् । अ
 नापाशिरार्चयि । द्रजनुषासनार्चदसायि । यूधेदापा
 यि । त्वंमार्चयिच्छसाउ । वा३ ॥ (१) युधेदार्पित्वमि
 च्छसायि । नकायिरार्चयिवार् । तस्मस्त्रियायवार्चयि
 न्दसायि । पायिशन्तितायि । सुरा २.३ शुवाउ । वा
 ३ ॥ (२) पीयन्तार्चितेसुराश्रुवाः । यदाकाशर्णी २ । पि

तदनुसमू२३हसायि । आदित्यितायि । वह्न२३यमा

उ । वा३ । स्तौषे३४५(३) ॥ १०* ॥ ४

आत्वासहस्रमिति त्वचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

आत्वासहस्रमाशतं युक्तारथे हिरण्यये ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

ब्रह्मयुजो हरय इन्द्रकेशिनो वहन्तु सोमपीतये ॥ १३ ॥

हे “इन्द्र !” “त्वा” त्वां “सहस्र” सहस्र-सङ्ख्याका
“हरयः” त्वदीया अश्वाः “आ वहन्तु” आनयन्त्वस्मद्यज्ञं, तथा
“शतं” शत-सङ्ख्याकाश्च भवदीयाश्वाः त्वामावहन्तु [यद्यपि
द्वावेवास्य हरौ तथापि तद्विभूतयोऽन्येऽपि बहवोऽश्वाः सन्ति ।
ननु युगपदेनेकैरश्वैः कथं वाहयितुं शक्यत इत्यत आह—
युक्ता इति] “हिरण्यये” स्वर्ण-विकारे [हिरण्य-शब्दाद्
विकारार्थे विहितस्य मयट् : “ऋतव्यवास्त्वा (६, ४, १७५)” —
इत्यादौ म-लोपो निपात्यते] तादृशे “रथे” “युक्ताः” सम्बद्धाः
[बहूना मश्वाना शीघ्र-गमनाय रथे नियुक्तात्वाद् युगपदेव
सर्वैरथैर्गन्तुं शक्यत इति भावः] । कीदृशा हरयः ? “ब्रह्म-

* क० गा० ७ प्र० १ अ० १० सू० १ ।

† ‘अभीवर्त’ स्तोत्रोद्यम्’—इति वि० ।

‡ क० गा० २, २, २ (१ भा० ५०५७०) = क० वे० ५, ३, १४, ४ ।

युजः” ब्रह्मणा परिवृद्धेणेन्द्रेण युक्ताः [यद्वा, ब्रह्मणास्मदीयेन स्तोत्रेण अस्माभिर्दत्तेन हविषा वा युक्ताः] “केशिनः” केशाः सटाः तैर्युक्ताः । किमर्थम् इन्द्रस्य वह्नम् ? तद्वाह—“सोम-पोतये” सोमस्य पानाय यथास्मदीयं सोमं पिबेत्, तथा वहन्वि-त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

० ३ १ १ ३ १ २ १ २ ३ १ १

आत्वारथेहिरण्ययेहरीमयूरश्रेण्या ।

३ १ १ २ ३ १ १ २ ३ १ १ ३ १ १

शितिपृष्ठावहताम्रध्वोअन्धसोविवक्षणस्यपोतये ॥ २* ॥

[पूर्व हयौ विभूतिरूपा अश्वाः इन्द्र मावहन्विति प्रार्थि-तम्, अधुना तावेवेन्द्र मावहतामिति प्रार्थ्यते—] “हिरण्यये” हिरण्यये “रथे” युक्तो “मयूरश्रेण्या” मयूरवर्णः श्रेणी ययोस्तौ [सुपां सुलुगिति (७, ३, ३८) विभक्तेर्गादेशः] “शितिपृष्ठा” श्वेतपृष्ठौ† एवम्भूतौ “हरी” आश्वौ हे इन्द्र ! “त्वा” त्वाम् “आ वहताम्”‡ किमर्थम् ? “मध्वः” मधुर-रसस्य “विवक्षणस्य” वक्तुमिच्छस्य स्तुत्यस्यः यद्वा वीढव्यस्य प्राप्तव्यस्य “अन्धसः” अन्धस्य सोमरूपस्य “पोतये” पानार्थम् ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ५, ७, १४, ५ ।

† ‘शितिपृष्ठौ—मौलपृष्ठौ’—इति वि० ।

‡ ‘अतिशयेन विवक्षितभूतस्य’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

२३ १ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 पिबात्वाऽऽस्यगिर्वणः सुतस्य पूर्वपादव ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 परिष्कृतस्य रसिन इयमा सुतिश्चा रुमदाय पत्यते ॥ ३* ॥ ५

हे “गिर्वणः” गौर्भिवेननीयः स्तुतिभिः सञ्जनीयेन्द्र !
 “सुतस्य” अभिषुतस्यास्य सोमस्य [क्रियाग्रहणं कर्त्तव्यमिति
 कर्मणः सम्प्रदानत्वाच्चतुर्थ्यै षष्ठौ (२, ३, ६२)] इमं मभिषुतं
 सोमं “तु” क्षिप्रं “पिब” । तत्र दृष्टान्तः—“पूर्वपादव”† [पूर्वः
 पूर्वभ्यो देवेभ्यः प्रथमभावी सन् पिबतीति पूर्वपा वायुः, सञ्ज्ञै-
 न्द्रवायवे मुख्ये ग्रहे सर्वभ्यां देवेभ्यः पूर्वं पिबति “यस्य देव
 दधिषे पूर्वपेदम्”—इति निगमान्तरम् ; तादृशः] वायुरिव
 त्वमपि सर्वभ्यो देवेभ्यः पूर्वं पिबेत्यर्थः । कीदृशस्य सोमस्य ?
 “परिष्कृतस्य” अभिषवादिभिः संस्कृतस्य [“सम्पर्युपेभ्यः (६, १,
 १३८)”—इति करोतेर्भूषणे सुट्, “परिनिविभ्यः (८, १, ७०)”
 —इति सुटः षत्वम्], “रसिनः” रसवतः । अपिच “इयमा-
 सुतिः”‡ अयमासवो मदकरः “चारुः” शोभनः सोमरसः “मदाय”
 हर्षाय हर्ष-जननाय “पत्यते” सम्पद्यते [पत्ल्य गतो (भा०
 प०), यद्वा पत्यतिरेश्वर्य-कर्मा । मदाय—मदस्य पत्यते इष्टे
 मदोत्पादने शक्त इत्यर्थः] ॥ ३ ॥ ५

* ऋ० वे० ५, ७, १५, १ ।

† ‘पूर्वपातारो ये ते यथा पिबन्ति’ तद्वत् पिबन्—इति वि० ।

‡ ‘आसुतिश्चरपत्तिरित्यर्थः’—इति वि० ।

॥ अभीवर्त्तम् ॥ आत्वा३सा२हस्रमाशतोवा । यूक्ता
 रथे । द्विराण्या१या२यि । ब्राह्मयुजौ३१२३४ । चरय
 इ । न्द्रकायिशा१यिना२ः । वहान्द्र१सोर । मपा३यि ।
 तार३४५यि ॥ (१) आत्वा३रा३थायिद्विराण्ययोवा । हारी
 मयू । रणायिपा१या२ः । यितिप३ष्टा३१२३४ । वहता
 म्मध्वो३आन्वा१सा२ः । विवादा१णा२ः । स्यपा३यि । ता
 २३४५ । या२३४५यि ॥ (२) पिवा३तू३वस्यगिर्वणोवा ।
 हतस्यपू । वपा३आ१यिवा२ः । पारिष्कु३ता३१२३४ । स्य
 रसिनइ । यमाह१ता२यिः । चारु३र्मा१दा२ः । यपा३ ।
 त्या२३४५ । तार३४५यि (३) ॥ १५* ॥ १

॥ भारद्वाजम् ॥ आत्वासहा । समाशा१ता२रम् ।
 यूक्तारथेद्विराण्यये । ब्राह्मयू१जा२ः । चारयइ । द्रका

^१यि^१शा^१यि^१ना^१२ः । ^१व^१च्चा^१न्तू^१सो^१२३ । ^१मा^१र^१पा^१र^१३४^१औ^१हो^१
^३वा । ^५ता^१र^१३४^१ये ॥ (१) ^{२२}आ^१त्वा^१र^१था^१यि । ^१द्दि^१रा^१ण्य^१ा^१श्या^१२
^१यि । ^१च्चा^१रो^१म^१यू^१र^१श्रे^१ष्ठा । ^१शि^१ना^१यि^१पा^११^२र्था^१२ । ^१वा^१ह^१ता
^१म्ना । ^१ध्वो^१आ^१न्वा^१श^१सा^१२ः । ^१वि^१वा^१च्चा^१श^१णा^१२३ । ^१स्थ^१ार^१पा^१र
^५३४^१औ^१हो^१वा । ^३ता^१र^१३४^१ये ॥ (२) ^{२२}पि^१वा^१तु^१वा । ^१स्य^१गा^१यि^१र्वा
^१श्या^१२ः । ^१ह्य^१त^१स्य^१पूर्^१व^१पा^१इ^१व । ^१परा^१यि^१ष्का^१श^१र्त्ता^१२ । ^१स्थ^१ार
^२सिन^१इ । ^१यमा^१ह्य^१श^१ता^१२यिः । ^१चा^१रु^१न्मा^१श^१दा^१२३ । ^१या^१२पा
^५२३४^१औ^१हो^१वा । ^३त्यो^१२३४^१ते (३) ॥ १२* ॥ २

^{२२}॥ अ^१मि^१नि^१धनं^१ का^१ण^१व^१म् ॥ ^२औ^१हो^१हो^१हा^१यि । ^१आ^१या^१हो^१ ।
^१आ^१त्वा । ^१सा^१र^१३४^१हा । ^५स्व^१मा^१श्रा^१२३४^१ता^१म् । ^५यू^१क्ता^१रा^१२३४^१था^१यि
^{२२}हो^१र^१ण्य^१या^१यि । ^{२२}ऐ^१हो^१यि । ^३आ^१२३४^१यि^१हो^१ । ^५ब्रा^१ह्मा^१यू^१२३
^५४^१जो । ^२च्चा^१रा^१या^१२३४^१ई । ^{२२}द्रा^१के^१शि^१नाः । ^{२२}ऐ^१हो^१यि । ^३आ

^{५ १ २ ३ ५ ३ २ ४}
 २३४यिही । वा इन्द्र२३४सो । मपा३यिता५या६५इयि ॥ (१)
^{१२ १ २ १ २ १ २ ३ ५}
 औहोहोहायि । आयिही । आत्वा । रा२३४यायि ।
^{२ ३ ५ २ ३ ५ २ २ १}
 हायिरण्या२३४यायि । हारीमा२३४यू । राशेपिया ।
^{१२ १ ३ ५ २ ३ ५ २}
 ऐहोयि । आ२३४यिही । ग्रायितायिपा२३४र्त्ता । वा
^{५ ३ २ २ १ २ १ ३}
 हाता२३४म्मा । धोअन्धसाः । ऐहोयि । आ२३४यि
^{५ २ ३ ५ ३ १ ४}
 ही । वायिवन्ता२३४णा । स्पा३यिता५या६५इयि ॥ (२)
^{२ १ २ १ २ १ २ ३ ५}
 औहोहोहायि । आयिही । पायिवा । तूर ३४वा ।
^{२ ३ ५ १ ३ ५ २ २ १ २ २ १}
 स्थागिर्वा२३४णाः । सूतस्था२३४पू । वापाइवा । ऐहो
^{२ ३ ५ २ ३ ५ २ १ ३}
 यि । आ२३४यिही । पारिष्कार३४र्त्ता । स्था२सी२३
^{५ १ २ २ २ १ ३ ५ २}
 ४नाः । इयमास्तुतायि । ऐहोयि । आ२३४यिही । चा
^{३ ५ ३ २ ४ ३}
 रुम्मा२ ३४दा । यपा३त्या५ता ६ ५ इयि । आ २ ३ ४
^५
 भौ(३) ॥ ३ * ॥ [३] ५

अथ आसीतेति प्रगाथात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २
आसीतापरिषिञ्चताश्वन्नस्तीमममुररजस्तुरम् ।

१ २ ३ १ २
वनप्रक्षमुदप्रुतम् ॥ १ * ॥

हे ऋत्विज ! “आसीत” सोमम् अभिषुणुत [षुञ् अभिषवे (स्ना० उ०), लोटि क्कान्दसो (२, ४, ७२) विकरणस्य लुक्, “तप्तनप्तनयनाश्च (७, १, ४५)”—इति तस्य तबादेशः] । किञ्च, “परिषिञ्चत” परितस्तं वसतीवर्यादिभिः सिञ्चत । कीदृशम् ? “अश्वं न” अश्वमिव वेगिनं “स्तीमं” स्तीतव्यम्, “अमुरम्” अन्तरिक्षस्थितानामुदकानां प्रेरकम् “रजस्तुरम्” तेजसां प्रेरकम्, “वनप्रक्षम्” उदकवत् चरणशीलम्, “उदप्रुतम्” उदके गच्छन्तं प्रवमानं सोममभिषुणुत अभिषिञ्चत च ॥

“वनप्रक्षम्”—“वनक्क्षम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
सहस्रधारंवृषभम्पयोदुहम्प्रियन्देवार्यजनने ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
ऋतेनयच्छतजातोविवावृधेराजादेवच्छतम्बृहत् ॥ २† ॥ ६

* व० आ० ६, १, ४, ३ (१धा० १२८४०) = ऋ० वे० ७, ५, ३८, १ ।

† ऋ० वे० ७, ५, ३८, १ ।

“सहस्रधारं” बहुधारोपेतं, “वृषभं” कामानां वर्षकं, “पयो-
दुहं” क्षीरवत् सारभूतं रसं सिञ्चन्तं “प्रियं” प्रीणयितारं सोमं
“देवाय” देव-सम्बन्धिने “जन्मने”* देवेभ्यस्तदर्थम् अभिषुणुत ।
“ऋतजातः” उदकाज्जातः “यः” “राजा” सोमः “ऋतेन”
वसतीवर्याख्येनोदकेन “वि वावृधे” विशेषेण वर्धते । कौटुशः ?
“देवः” द्योतमानः स्तोतव्यो वा, “ऋत” सत्यभूतः, “बृहत्”
महान् । तमासुनुतेति पूर्वेषु समन्वयः ॥

“पयोदुहम्”—“पयोवृधम्”—इति पाठौ ॥ २ ॥ ६

३२ ४२ ५२   २२ ३ ४ ५ ४
॥ वाचःसाम ॥ आसीतापा । क्षीरिषिञ्चता ६९ ।

१ २ २   १ ७   १ २   ०
आश्वन्नस्तो । मामप्रुरास्म । राजस्तुरम् । वानप्रा
१ ४ २   ५
क्षारस्म । ऊ२३दा३ । प्रू२३४५तो६५चाइ(१) ॥१५॥ [१]

३२ ४२ ५२   २२ ३ ४ ५ ४
॥ वाचःसाम ॥ आसीतापा । क्षी । रिषिञ्चता ६९ ।

१ २ २   १ ७   १ २   १ ७
आश्वन्नस्तो । मामप्रुरास्म । राजस्तुरम् । वानप्रा
१ ४ २   ५   ३ ४ ५
क्षारस्म । ऊ२३दा३ । प्रू३४५तो६५चायि ॥(१) वनप्र

२   ३ ४ ५ ४   १ २   १ ७
क्षाम् । क्षीयि । उदप्रुता६मे । साहस्रधा । राम्भृ

* ‘जन्मवतां मूलभूताय’—इति वि० ।

^{१ २} षभा२ । ^{१ ७} पायोदुहम् । ^{१ ४} प्रायन्दायिवा२३ । ^{१ ४} या२३जा३ ।
^२ आ३४पुनो६^५हायि ॥ (२) ^{३ ४ ५ ६} प्रियन्देवा । ^{२ ४ ५ ६} हो । ^{१ २} यजन्मना६ए ।
^{१ २} आर्त्तेनयः । ^{१ ७} आर्त्तजाता२ । ^{१ २ २ २} वायिवावृधे । ^{१ २} राजादा
^१ १ यिवा २ ३ः । ^१ आ २ ३ ^५त्ता ३ म् । ^२ वृ ३ ४ ५ ^१हो ६
^५हायि(३) ॥ १७ * ॥ [२]

^{१ २ २ २} ॥ सफम् ॥ ^{४ ५} आसोता३परि । ^{१ ३} षिञ्चा२३४ता । ^५ अ
^{१ २ ३} श्वन्नस्तोमा२म् । ^१ अम्रुरा२रा३जा३ । ^{२ ४} स्तू३२ ३ ४राम् ।
^१ वना । ^{२ ४} प्रक्षामू३दा३ । ^{२ ४} प्रू३४पुनो६^५हायि ॥ (१) ^{१ २ ३} वनप्रा३
^{४ ५} क्षमु । ^{२ ३} दप्रू२३ताम् । ^{२ ३ ३ ३} सव्वस्रधारा२म् । ^{१ २} वृषभाया३
^४ यो३ । ^{२ ४} दू३२३३४^{१ ३}क्षाम् । ^{२ ३} प्रियाम् । ^{२ ३ ४} देवाया३जा३ । ^{१ २} न्मा
^३ ३४पुनो६^५हायि ॥ (२) ^{१ २ ३ ४ ५} प्रियन्दे३वाय । ^{२ ३} जन्मा२३४नायि ।
^{१ २ ३ ३} कृतेनयाआ२ । ^{१ २ ४} तजातो३वा३यि । ^{१ ४} वा३ २ ३ ४^५र्त्तायि ।

१२अ० ३ख० १सू० १] उत्तरार्द्धिकः ।

४६१

^{२ १ १ १ ४} ऋतेनयाच्चा२ । ^{१२ १ ४} तजातोवाश्चिवा३ । ^{१ ४} वा३२३४र्द्धायि ।

^{२ १ २ १} ऋतेनयाच्चा२ । ^{१ १ ४} तजातोश्वा३ । ^{१ ४} यि । ^{१ ४} वा३२३४र्द्धायि ।

^{२ २ १} राजा । ^{२ १ ४} देवाच्चा ३ त्ता ३ म् । ^{२ ४ ५} बृ३ ४ ५ द्यो ईर्द्धायि(३)

॥ १३* ॥ [३] ई

इति सामवेदार्थप्रकाशि उत्तराग्रन्यस्य द्वादशस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे —

अग्निर्वृत्राणीति तृत्वात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१ १ ३ १ २} अग्निर्वृत्राणिजङ्घनद् ^{२ १ १ ३ १ २} द्रविणस्युर्विपन्यया ।

^{१ २ ३ १ २} समिद्धःशुक्र आहुतः ॥ १† ॥

“विपन्यया” सुस्तूयमानः “द्रविणस्युः” द्रविणं धनं स्तोतृ-
णामिच्छन् [यद्वा, हविर्लक्षणं धनमात्मन इच्छन् “अग्निः”

* क० गा० १२प्र० १अ० १२सा० ।

† अ० गा० १, १, १, ४ (१भा० २८४०) = ऋ० वे० ४, ५, २७, २ ।

“वृत्राणि” आवरकाणि रजः-प्रभृतीनि तमांसि वा “जङ्घनत्”
हिंसन्तु । कीदृशोऽग्निः ? “समिद्धः” सम्यक् दीप्तः अतएव
“शुक्रः” शुक्लवर्णः “आहुतः” हविर्भिरभिहुतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ ३ २ ३ १ ३ १ २   ३ १ ३ १ ३
गर्भमातुःपितृष्यताविदित्युतानोअक्षरे* ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ २
सौदन्नृतस्थयोनिमा ॥ २ ॥

[अत्र मातृ-पितृ-शब्दाभ्यां भूयोर्यथाभिधीयते “योः पिता,
पृथिवी मातेति श्रुतेः] “मातुः” भूम्याः गर्भे” गर्भस्थाने मध्ये
“अक्षरे” चरण-रहिते वेद्याख्ये स्थानेऽः “वि दित्युतानः” विशेषेण
दोष्यमानः “पितुः पिता” द्युलोकस्य पालयिता हविषां
प्रदानेन, एवम्भूतोऽग्निः “ऋतस्य” यज्ञस्य “योनिम्” उत्तरवे-
द्याख्यं “धिष्णां” [सप्तम्यर्थे द्वितीया (३, १, ८५)] “आसौदन्”
उत्तरवेद्यामुपविशन् अग्निवृत्राणि जङ्घनदित्यन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ १ १ १ १ २ ३ १ १ ३ १ २
ब्रह्मप्रजावदाभरजातवेदोविचर्षणे ।

१ १ १ ३ १ २ १ २
अग्नेयद्दीदयद्विवि ॥ ३ ॥ ७

* “अक्षरम्”—इति क० पु० पाठः ।

† ऋ० वे० ४, ५, २७, ४ ।

‡ “अक्षरे”—अव्ययमानं स्थानं—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ४, ५, २७, ५ ।

हे “जातवेदः” जातानां वेदितः । “विचर्षणे” विशेषेण द्रष्टः
अग्ने ! “प्रजावत्” पुत्र-पौत्र-सहितं “ब्रह्म” अन्नम् “आ भर”
आहर “यद्” ब्रह्म “दिवि” अलोके “दीदयत्” दीप्यते । देवेषु
यत् प्रशस्तमन्नं राजते तदाहरेत्यर्थः ॥ ३ ॥ ७

अस्यप्रेषेति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३ २ ३ १ १ ३ १ २

अस्यप्रेषाच्चेमनापूयमानो

३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

देवोदेवेभिः समपृत्तरसम् ।

३ १ ३ १ ३ १ २ ३ १ २

सुतः पवित्रम्येतिरेभन्

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

मितेव सङ्गपशुमन्तिहोता ॥ १* ॥

“अस्य” सोमस्य “प्रेषा” [प्रेषतिर्गत्यर्थः क्विपि रूपं, “सावे-
काच (६, १, १६८)”—इति विभक्तेश्चात्तत्त्वम् ;] प्रेरणेन, “हे-
मना” हिरण्येन “पूयमानः” [“हिरण्यपाणिरभिषुणोति”—इति
हिरण्य-सम्बन्धः, तादृशः] “देवः” दीप्यमानः सोमः “रसम्”
आत्मोयं “देवेभिः” देवैः सह “समपृक्त” सम्पर्चयति संयोजयति
[पृची सम्यक् (अद्वा० आ०)] ततः “सुतः” अभिषुतः सोमः “रेभन्”
शब्दायमानः सन् “पवित्रम्” ऊर्णास्तुकेन निर्मितं “पर्येति”

परिगच्छति । कमिव ? “होता” देवानामाह्वाता ऋत्विक् “मिता
इव” निर्मितान् “पशुमन्ति” वज्रपशून् “सन्न” सदनानि यज्ञ-
गृहान् यथा पर्येति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३१ २२ ३२ १२

भद्रावस्त्रासमन्याऽऽवसानो

२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

महान्कविर्निवचनानिश्चसन् ।

१ १ ३क २२ ३ १ २

आवच्यस्वचम्बोःपूयमानो

३१ २२ ३ १ २

विचक्षणो जागृविर्देववीतौ ॥ २* ॥

“भद्रा” भद्राणि कल्याणानि “समन्या” [समनमिति
सङ्ग्राम-नाम (२, १७, १६), तच्च साधुरिति यत्] सङ्ग्राम-
योग्यानि “वस्त्रा” वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि “वसानः”
आच्छादयन् “महान्” “कविः” क्रान्तदर्शी अतएव “निवच-
नानि” नितरां वक्तव्यानि स्तोत्राणिः “शंसन्” “विचक्षणः”
विशेषेण सर्वस्य द्रष्टा “जागृविः” जागरणशीलः । हे सोम !
एवभूतस्व “देववीतौ” देवानां वीतिर्भक्षणं यस्मिन् तद्देववीति-
र्यज्ञः तस्मिन् “चम्बोः” अधिषवण-फलकयोः ॥ “आ वच्यस्व”
पात्राण्यनिश्च [वचिर्गत्यर्थः (स्वा० प०) व्यत्ययेन श्यन् ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ७, ४, ११, २ ।

† ‘वचनानि—अग्नयजुः-साम-लक्षणाणि’—इति वि० ।

‡ ‘चम्बोः—अधिषवण-वर्ग-लोपपरि’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

समुप्रियोमृज्यतेमानोअव्ये

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २

यशस्तरोयशमाङ्गैतोअस्मे ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३

अभिस्वरधन्वापूयमानो

३ १ २ ३ २ ३ १ २

यूयम्यातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ * ॥ ८

“यशसां” यशस्विनां मध्ये “यशस्तरः” अतिशयेन यशस्वी
“चैतः” क्षितो भावः “प्रियः” प्रीणयिता सोमः “मानौ” समुच्छ्रिते
“अव्ये” अवि-भवे पवित्रे “अस्मे” अस्मादर्थं “समृज्यते” ऋत्विग्भिः
परिपूयते “उ” [—अवधारणे] “पूयमानः” त्वं “धन्वा” अन्त-
रिक्षे “अभि स्वर” अभितः शब्दय “यूयम्” [प्रजायां बहुवचनम्]†
हे सोम ! त्वं “नः” अस्मान् “स्वस्तिभिः” कल्याणतमैः पालनैः
“सदा” सर्वदा “पात” रक्षत पालयेत्यर्थः ॥ ३ ॥ ८

३ १ २ ३ २ ३ २
॥ उज्जवायिवासिष्ठम् ॥ उज्जवायि । अस्या३ ४ औ

४ २ ५ १ २ ३ १ २ २ ३ ४ ५ ३ २ ३ २
होवा । प्रेषा । चे३मना । पूयमानाः । देवा३ ४ औ

४ २ ५ १ २ ३ १ २ २ ३ ४ ५ ३ २
होवा । देवायि । भौ३सम । पुत्तरसाम् । सुता३

* ऋ० वे० ७, ४, ११, ३ ।

† ‘यूयं पात—बहुवचनमिदं सद्य देवैरित्यर्थः’—इति वि० ।

^{२ २ २} ४औक्षोवा । ^१ पवायि । ^{२ १} चा३परि । ^{१ ३ ४ ५} एतिरेभान् । ^{३ १} मिता ।
^{३ २ ४ ५} ३४औक्षोवा । ^१ वसा । ^{२ १} द्वा३पशु । ^१ मा३४३ । ^{१ ४} ती३क्षी
^{३ १} पूता३५६ ॥ (१) ^{३ २ ४ ५} भद्रा३४औक्षोवा । ^१ वस्ता । ^{१ १} समनि ।
^{१ ३ ४ ५} यावसानाः । ^{३ १} मद्वा३४औक्षोवा । ^{३ २ ४ ५} कवायिः । ^१ निवच । ^{२ १}
^{१ ३ ४ ५} नानि३श५सान् । ^{३ २} आवा३४औक्षोवा । ^{३ २ ४ ५} चखा । ^१ चमुवोः । ^{२ १ २}
^{२ ३ ४ ५} पूयमानाः । ^{३ २} विचा३४औक्षोवा । ^{३ २ ४ ५} क्षणे । ^१ जागृविः । ^{३ २ १}
^१ दा३४क्षयि । ^{२ ४} वा३चापुयिता३५६उ ॥ (२) ^{३ २} समू३४औक्षोवा । ^{३ २ ४ ५}
^१ प्रियो । ^{२ १ २} मृज्यते । ^{१ ३ ४ ५} सानोअव्यायि । ^{३ २} यशा३४औक्षोवा । ^{३ २ ४ ५}
^१ स्तरो । ^{१ १ २} यशसाम् । ^{१ ३ ४ ५} क्षैतोअस्मायि । ^{३ २} अभा३४औक्षोवा । ^{३ २ ४ ५}
^१ स्वरा । ^{२ १ २} धनुवा । ^{२ ३ ४ ५} पूयमानाः । ^{३ २} उज्जवायि । ^{३ २ ४ ५} यूया३औ
^{३ २ ४ ५} क्षोवा । ^{१ २} पाता । ^{२ १} सुवस्ति । ^१ भा३४क्षयिः । ^{१ ४} सा३दा५
ना३५६(३) ॥ ६ * ॥ [१] ८

अथैतोन्विन्द्रमिति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२ ३ १ २ १ २ ३ २ ३ १ १

एतोन्विद्र॑स्तवाम॒शुद्ध॑श्शुद्धेन॒साम्ना ।

२० २२ १ १ २ १ १ २ २ १ १

शुद्धै॒स्त्वथै॒र्वावृ॒ध्वा॑स्त॒श्शुद्धै॒राशी॒र्वान्मम॑त्तु ॥ १ * ॥

[अत्रेतिहासमाचक्षते—पुरा किलेन्द्रो वृत्रादिकान् असुरान् हित्वा ब्रह्महत्यादि-दोषेणात्मानं मपरिशुद्धं मित्यमन्यत अथ तद्दोष-परिहारार्थं यदेन्द्र ऋषीन्ब्रवीत्—यूयं मपूतं मां युष्मदीयेन साम्ना शुद्धं कुरुतेति । ततस्ते च शुद्धात्पादकेन साम्ना शस्त्रैश्च परिशुद्धं मकार्षुः । पश्चात् पूतायेन्द्राय यागादि-कर्मणि सोमादीनि हवींषि च प्रादुरिति । एषोऽर्थः शाट्वायनक-ब्राह्मणे प्रतिपादितः—“इन्द्रो वा असुरान् हत्वाऽपूत इवामेधो अमन्यत सोऽकामयत शुद्धमेवमाचक्षं शुद्धेन साम्ना स्तुयुरिति स ऋषीन्ब्रवीत् स्तुतमिति ततएव ऋषयः सामापश्यन् तेनास्तु-वन्नेतोन्विन्द्रमिति ततो वा इन्द्रः पूतः शुद्धो मेधो भवदिति । तथाच अस्या ऋचोऽयमर्थः—] ऋषयः परस्परं ब्रुवन्ति—“तु” चिप्रम् “एत उ” आगच्छतैव । आगत्य च “शुद्धेन” शुद्धात्पाद-केन साम्ना, तथा “शुद्धे” शुद्धि-हेतुभिः “उक्थैः” शस्त्रैश्च इन्द्रम् शुद्धमपापिनं कृत्वा “स्तवाम” स्तुयाम । ततः “साम्ना” शस्त्रैश्च “वावृद्धांसं” पाप-राहित्येन वर्द्धमानं तमिममिन्द्र “शुद्धैः”

शुद्धात्पादकैर्गव्यादिभिः “आशीर्वान्” आश्रयणवाण् [“छन्द-
सोरः (८, २, १५) ”—इति मनुषो बत्वम्, तादृशः सोमः]
“ममत्तु” तमिन्द्रं मादयतु [मादयतेच्छान्दसः (२, ४, ७६) श्रुः] ॥

“शुद्धैराशीर्वान्”—“शुद्धआशीर्वान्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ २ २ ३ १ २ ३ १ १ १ २ ३ १ २
इन्द्रशुद्धो न आगच्छिशुद्धः शुद्धाभिरुतिभिः ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
शुद्धोरयिन्निधारयशुद्धो ममद्विसोम्य ॥ २ * ॥

हे “इन्द्र !” “शुद्धः” अस्मदीयैः सामभिः शस्त्रैश्च परिशु-
द्धत्वं “नः” अस्मान् “आ गच्छि” आगच्छ “शुद्धाभिः” “रुतिभिः”
ऊतयो मरुतः [अवन्ति सर्वत्र गच्छतीति वा] तेऽपि सामभिः
शस्त्रैश्च परिपूताः तैः मरुद्भिः सह “शुद्धः” पाप-रहितः त्वम्
आगच्छि । आगत्य च “शुद्धः” त्वं “रयि” धनं अस्मात् “निधा-
रय” अतितरां स्थापय । किञ्च, हे “सोम्य” सोमाह ! “शुद्धः”
त्वं “ममद्वि” सोमेन मादय [मदी हर्ष (दि० प०) लोटि
“बहुलच्छन्दसि (२, ४, ७६) ”—इति श्रपः श्रुः] ॥

“ममद्विसोम्य”—“ममद्विसोम्यः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १२ २२ ३ २ १२ २२ ३ १ २
इन्द्रशुद्धोहिनोरयिः शुद्धोरत्नानिदाशुषे ।

३ १ ३ १ २ ३ १२ २२
शुद्धोवृत्राणिजिघ्रमेः शुद्धोवाजः सिषाससि ॥ ३ * ॥ ८

हे “इन्द्र !” “शुद्धः हिः” [—अवधारणे†] शुद्ध एव त्वं “नः”
अस्मभ्यम् “रयि” धनं प्रयच्छ । तथा “शुद्धः” त्वं “दाशुषे”
हविर्दत्तवते यजमानाय “रत्नानि” रमणीयानि कनक-गवादीनि
देहि । ततः “शुद्धः” पाप-रहितः त्वं “वृत्राणि” अपामावरकान्
कर्म-विघ्नकारिणं शत्रून् पापानि वा “जिघ्रसे” हंसि । ततः
“शुद्धः” शत्रु-हनन-दोष-परिहाराय अस्मदीयैः सामभिः शस्त्रैश्च
परिशुद्धस्त्वं वाजमन्नमस्मभ्यं “सिषाससि” प्रदातुमिच्छसि ‡
[यदा शत्रून् हं हन्त्यां तदा शुद्धात्पादकैः सामभिः शस्त्रैश्च यूयं मां
परिशुद्धं कुरुतेत्येवमस्मभ्यं धनमन्नञ्च दातुमिच्छसीत्यर्थः] ॥ ३ ॥ ८

२२ २ १
॥ शुद्धाशुद्धीयोत्तरम् ॥ एतोन्विद्रः स्ववाः ॥ शु
२ १ १ २ १ २ १ २
द्धः शुद्धे । न । साम्नाः २ । शुद्धायिः रुक्म्याः ३ यिः । वा
१ २ १ २ १ २ १ २
वारद्वाः २ ३ ४ साम् । शुद्धैराः २ ३ श्री । वान्ममत्तु । इडा

* सू० वे० ६, ६, ३१, ४ ।

† ‘हि तस्मादर्थे, शुद्धस्त्वं यस्मात् रयिं धनं श्रुतं निधारय’—इति वि० ।

‡ ‘सिषाससि—साधयसि’—इति वि० ।

२३ ॥ (१) इन्द्रशुद्धीनआगाश्ची । शुद्धः शुद्धा । भिरु ।
 तायिभारयिः । शुद्धीराश्वीश्म । निधारारश्मया ।
 शुद्धीमारश्मा । धीसोमिय । इडा २३ ॥ (२) इन्द्रशुद्धी
 चिनोराश्वीम् । शुद्धीरत्नानिदा । शुष्पारयि । शुद्धी
 वाश्नीश् । णिजाश्नारश्मसायि । शुद्धीवा २३ जाम् ।
 सायिषाससि । इडा २३ भा ३४ ३ । ओ २३ ४ ५ ई ।

डा(३) ॥ १२ * ॥ [१] ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराष्टमस्य द्वादशस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे—

अग्नेस्तीममिति लघुत्वात्तजं सुक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

अग्ने स्तीममनामहेसिद्धमद्यदिविस्पृशः ।

देवस्यद्रविणस्यवः ॥ १ ॥

* ऊ० गा० ७ प्र० २ अ० १२ सू० १ ।

† अ० वे० ४, १, ५, २ ।

“द्रविणस्यवः” द्रविणं धनमिच्छन्तो वयं “द्विविष्टशः”
सूर्यरूपेण आकाशं व्याप्नुवतो “देवस्य” द्योतमानस्य “अग्नेः”
“सिद्धे” पुरुषार्थानां साधकं “स्तीमं” स्तोत्रम् “अद्य” अस्मिन्-
हनि “मनामहे” ब्रूमः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ १ ३ २ ३ २ ३ १२ २२ १ १
अग्निर्जुषतनोगिरोद्द्योतायोमानुषेषा ।

१ २ ३ १ ३ १ १
सयच्छद्वैव्यञ्जनम् ॥ २ * ॥

“होता” देवानामाह्वाता होम-निष्पादको वा “अग्निः”
“मानुषेषु” “आ” वसति । “यः” अग्निः | “नः” अस्माकं “गिरः”
स्तुतीः “जुषतां” सेवताम् “सः” अग्निः “देव्यं जनं” देव-सम्ब-
न्धिनं जनं† “यच्चत्” यजतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ १ ३ २ ३ २ ३ १ १
'त्वमग्नेसप्रथाअसिजुष्टोद्द्योतावरेण्यः ।

१ २ ३ १ २ १ २
त्वयायज्ञवितन्वते ॥ ३ ‡ ॥ १०

* ख० वे० ४, १, ५, ३ ।

† ‘देव्यं जनं’—देवानां सम्भूतं बहु-बद्ध-सङ्ग-प्रभृतिकं जनम्—इति वि० ।

‡ ख० वे० ४, १, ५, ४ ।

हे “अग्ने !” “जुष्टः” सर्वदा प्रीतः “वरेण्यः” सर्वैर्वरणीयः
 “होता” त्वं “सप्रथाः असि” सर्वतः पृथुर्भवसि [तथाहि यास्कः—
 “सप्रथाः सर्वतः पृथुः (निरु० नै० ६, ७)” —इति] । किञ्च, सर्वं
 यजमानाः “त्वया” साधनेन “यज्ञं” “वि तन्वते”* ॥ ३ ॥ १०

अभित्रिपृष्ठमिति ढचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १
 अभित्रिपृष्ठं वृषणं वयोधा

७ ३ १ २ ३ १ २
 मङ्गोषिणमवावगन्तवाणी ।

२ २ १ २ ३ १ २ ३ २ ३
 वनावसानो वरुणो न सिन्धु-

१ २ ३ १ २ ३ १ २
 विरत्नधादयते वार्याणि ॥ १ ॥ ३ ॥

“त्रिपृष्ठं” त्रीणि पृष्ठानि स्तोत्राणि सवनानि वा यस्य स
 तथोक्तस्तं “वृषणं” वर्षर्क्षं “वयोधाम्” अन्नस्य दातारम् “अङ्गो-
 षिणम्” अपोषवन्तं सोममभिलक्ष्य “वाणीः” स्तोत्राणां वाचः
 “अवावगन्त” गच्छायन्ते । “वना” वनानि उदकानि “वसानः”
 आच्छादयन् “वरुणो न” वरुणो यथा सिन्धूनाच्छादयति तद्वत् ।

* ‘कलितजः विस्वारयन्ति’—इति वि० ।

† ‘षष्ठमस्याङ्कः सम्यक्त्या मध्यन्दिनम्’—इति वि० ।

‡ ऋ० आ० ६, १, ४, ६ (२भा० १२० छ०) = ऋ० वे० ७, ३, २६, २ ।

“सिन्धुः” स्थन्दनशीलः, “रत्नधाः” रत्नानां दाता सोमः “वा-
यीणि” धनानि “दयते” प्रयच्छति स्तोत्रभ्यः ॥

“अङ्गोषिणम्”—“अङ्गूषाणम्”—इति पाठो, “सिन्धुः”—
“सिन्धून्”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ १ ३
शूरग्रामः सर्ववीरः सहावान्

१ २ ३ १ २ ३ १ २
जेता पवस्व सनिता धनानि ।

३ १ २ ३ १ ३ ३ १ २
तिग्मायुधः क्षिप्रधन्वा समत्

२ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
स्वषाढः साङ्गान्पुतनासु शत्रून् ॥ २* ॥

हे सोम ! त्वं “पवस्व” । कीदृशस्त्वम् ? “शूरग्रामः”
शूराणां ग्रामः सङ्घो यस्य सः, “सर्ववीरः” सर्वे वीरा यस्य स
तथोक्तः, “सहावान्” सहनवान् “जेता” जयशीलः “सनिता”
सम्भक्ता, “धनानि” धनानां, “तिग्मायुधः” तीक्ष्ण-प्रहरण-सा-
धनः, “क्षिप्रधन्वा” क्षिप्र-सहनशील-धन्वा, “समत्सु” सङ्ग्रामेषु
“अषाढः” असौढा, “साङ्गान्” अभिभवन् । कुत्र ? “पुतनासु”
शत्रु-सेनासु । कान् ? “शत्रून्” ॥ २ ॥

* सू० वे० ७, २, २६, ३ ।

† ‘तीक्ष्णायुधः—अक्षि-परश-पाश-प्रभतिभिर्नायुधैः सम्पन्नः’—इति पि० ।

अथ तृतीया ।

३ १ २   ३ १ २   १ १
उरुगव्यूतिरभयानिक्कवन्

२   ३ १ २   २ २ ३ १ २
त्समीचीने आपवस्वापुरन्धी ।

१ १ २   २ २   ३ २ ३ १ २   १ २
अपःसिषासन्नपसःस्वा*ऽ३३र्गाः

२ २   ३ २ ३ २ ३ १ २
सच्चिद्रदोमहो अस्मभ्यं वाजान् ॥ ३† ॥ ११

हे सोम ! “उरुगव्यूतिः” विस्तीर्ण-मार्गः त्वम् “उभयानि”
स्तोत्रभ्यः “क्कवन्” कुर्वन्, “पुरन्धी”‡ इमे व्यावाष्टयिभ्यो
“समीचीने” सङ्गते कुर्वन्, “आ पवस्व” आचर । “अपः”
“उपसः” “स्वः” आदिव्यं “गाः” रश्मीष “सिषासन्” सञ्चतु-
मिच्छन् “सं चिद्रदः”॥ सङ्गद्वये । “मदः” महतः महान्ति
“वाजानि” अत्रानि अस्मभ्यं दातुमिति शेषः ॥ ३ ॥ ११

१   १   ३   २   ३ २ २
॥ सम्पावैयश्चम् ॥ ओ३हायि । ओ३हा । ओ३हा ।

१   ३   २   २   २   १   १   २ ३
इयार । ओ३हा३ण । अभिन्निपा । छ३श्वष । ए३म्ब

* “स्व” — इति ऋ० पाठः ।

† ऋ० वे० ७, १, २६, ४ ।

‡ ‘पुरं’ धारयितः — इति सि० ।

॥ ‘चिद्रदः’ — इत्यं कुर्वन् — इति वि०

^{४ ५} योधाम् । ^{१ ११२} अङ्गोषिणाम् । ^{११२} अवाव । ^{१ ३ ४ ५} श्रमवाणीः । ^१ व
^{१२} नावसा । ^{१ १} नोश्चरु । ^{१ ३ ४ ५} णीनसिधूः । ^१ विरल्लधाः । ^{२ १} दय
^२ ते । ^१ वा३४३ । ^{२ ४} रीयाप्रणाईप्रदयि ॥ (१) ^{१२ १ २} गृहरग्रामाः ।
^{२ १ २} सर्ववी । ^{१ ३ ४ ५} रःसहावान् । ^{१ २ १ २} जेतापवा । ^{१ १} स्वा३सनि । ^१ ता
^{१ ४ ५} धनानी । ^{१ १ २} तिग्मायुधाः । ^{१ १} सिप्रध । ^{१ ३ ४ ५} न्वासमत्पू । ^{१ १ २} अषा
^१ ढःसा । ^{१ १} क्का३न्युत । ^१ ना३४३ । ^{१ ४} सू३शाप्रचू३प्रदन् ॥ (२)
^{१ १} उरुगव्य । ^१ ती३भर । ^{१ ३ ४ ५} यानिष्ठपवान् । ^{१ १ २ २} समीचीने ।
^{१ १} आ३पव । ^{१ ३ ४ ५} स्वापुरन्धी । ^{१ १} अपःणिषा । ^{१ १} सा३नुष । ^१ सः
^{१ ४ ५} सुवर्गाः । ^{१ १} ओ३हायि । ^१ ओ३चा । ^{१ २ २} ओ३हा । ^१ इया३२ ।
^{४ २ २} ओ३हा३२ । ^१ सच्चिकदी । ^{१ २} महोष । ^१ न्मा३४३ । ^१ भ्या
^४ वाप्रजा३प्रदन् (३) ॥ १७० ॥ [१] ११

अथ त्वमिन्द्रेति प्रगाथात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१९ ३१ २ ३ १ २२ ३ १ २
त्वमिन्द्रयशाश्चृजीषीश्वसस्पतिः ।

२ ३ १ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २
त्वंबृचाणिहृष्यप्रतौन्येकइत्पूर्वनुत्तश्चर्षणीधृतिः ॥ १* ॥

हे “इन्द्र ! “त्व” “श्वसस्पतिः” श्वसीन्द्रस्य बलस्य वा पालयिता, “ऋजीषी” ऋजीषोऽभिषुतः सोमः तद्वान्, त्वं “यशा अस्मि” यशस्वी भवसि । कथमस्य यशस्वित्वं ? तदाह— “अप्रतौनि” बलिभिरपि अप्रतिगयानि “हृवाणि” रक्षांसि “अनुत्तः” अन्यैर्न तुमशक्यः त्वम् “एकइत्” एकएव असहाय एव “चर्षणीधृतिः” रक्षात्वेन यजमानादि-मनुष्याणां धारकः “पुरु” बहुलं यथा भवति तथा “हंसि” सम्प्रहरसि । अतएवास्य यशस्वित्वम् ॥

“श्वसस्पतिः”-“श्वसस्पते”—इति पाठौ, “इत्पूर्वनुत्तश्चर्षणीधृतिः”—“न एकइदनुत्ताचर्षणीधृता”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१९ ३१ २ २१ २ ३ १ २ ३ १ २
तमुत्वानूनमसुरप्रचेनसराधोभागमिवेमहे ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
मदीवहृत्तिः शरणातइन्द्रप्रतेसुखानोअश्रवन् ॥ २† ॥ १२

* ह० आ० ३, २, १, ६ (१ भा० ६, १२४०) = ऋ० वे० ६, ६, १३, ५ ।

† ऋ० वे० ६, ६, १३, ६ ।

१२ अ० १ ख० ३ सू० १, २] उत्तरार्धिकः ।

४७७

हे “असुर” बलवत् ! प्राणवत् ! वा हे “इन्द्र !” यः उक्त-
गुणोऽस्ति “ते” च “प्रचेतसं” प्रकष्ट-ज्ञानं “त्वा” “उ” [—इत्यव-
धारणे] पितृवत् पोषकं त्वामिव “राधः” धर्मादि-साधनं धनं
“नूनम्” * इदानीम् “इमहे” याचामहे । तत्र दृष्टान्तः—“भाग-
मिव” यथा, कश्चित् पितृतो भागभूतं धनं याचते, तद्वत् ; इन्द्रो
यजमनिभ्यः स्तोत्रभ्यश्च धनं प्रयच्छत्येव तस्मात् भागभूतं धनं
यष्टारो वयं याचामहे । किञ्च हे इन्द्र ! “महीव कृत्तिः” [कृत्ति-
र्यशोऽन्नं वा कृत्तीच्छेदने (६० प०) करणे क्तिन् । कृतम्यनेनेति,
ईदृशी] कृत्तिरिव “ते” तव “शरणा” शरणं गृहम् अन्तरिक्षं
द्युलोके महद् वर्धते [अत्र यास्कः—“कृन्ततेर्यशोवाक्त्वं वा । महीव
कृत्तिः शरणा त इन्द्र । सुमहत्त इन्द्र शरणमन्तरिक्षे कृत्तिरिव
(निरु० नै० ५, २२) ”—इति] । किञ्च, “ते” तव स्व-भूतानि
“सुम्ना” सुम्नानि मन्वादि-विषय-सुखानि च “नः” अस्मान्
“प्राप्नुवत्” प्रकर्षेणाप्नुवतां व्याप्नुवन्तु [अश्रोतेर्लेखडागमः
(३, ४, ८४)] ॥ २ ॥ १२

॥ अभीवर्त्तम् ॥ तुवाश्माशयिन्द्रयशाश्वसोवा । आ
ज्जीषीश । वसास्याशताशयिः । त्वम्वृत्राश्शरश्श । णि
हृत्स्यप्रतीनिण । कआयिपूश्शर । अनूत्ताश्श्वार ।
षणाशयि । धारश्शपु । तारश्शपुमिः ॥ (१) अनूत्ताश्श्व

* ‘निश्चितम्’—इति वि० ।

^{५४ ४ ५} ^{१ २} ^{१ २} ^१
 षणीधृतोवा । आनुत्तश्च । षणायिधाश्चर्यिः । ता
^{२२} ^{३ ४ ५} ^{२१ २} ^{२१}
 मुत्वानू३१२३४ । नमसुर । प्रचायिताश्चरम् । राधो
^२ ^{३२} ^१ ^{३११११}
 भाश्चाश्चम् । इवाश्चि । मार३४५ । चार३४५यि ॥ (२)
^{५४ ४ २ ४ ५४ ४ ५} ^{१ २ २२} ^{१ २}
 राधोश्चाश्चमिवेमहोवा । राधोभागम् । इवायिमाश्च
^{१ २ २} ^{३४ ५४} ^{२१ २}
 चार्यि । माहीवकाश्च१२३४ । तिःशरणा । तश्चाश्च
^{१ २} ^{३२ २} ^१
 यिन्द्राश्च । प्रतायिद्विश्चर । नोश्चाश्च । आश्च३४५ ।
^{३११११}
 वार३४५न(३) ॥ १८* ॥ [१]

^{२१} ^{४ ५४}
 ॥ द्विचिक्कारम्बामदेव्यम् ॥ तुवमाश्चयिन्द्रयशाश्चसा
^{१२} ^२ ^२ ^२ ^३
 यि । आञ्जीषीश्वसस्यतिस्त्वम्बुत्राणिद्व्यस्यप्रतीनश्चायि
^{२३२ २} ^१ ^{१ २} ^{१ २३२ २}
 कश्चोहोश्च । ऊम्बाश्च । पूरश्च । अनुत्तश्चाश्चणीहोश्च ।
^१ ^१ ^{४ ५} ^{२१} ^४
 ऊम्बाश्च । धृतायिः । षीरश्चोवा ॥ (१) अनुत्तारश्च
^{५४} ^१ ^२ ^{२२} ^२
 षणीधृतायिः । आनुत्तश्चषणीधृतस्तमुत्वानूनमसुराश्च

^{१२२}चोहो३ । ^१ऊम्मा२ । ^{१ २}ता२३साम् । ^{१२२ २}राधोभागाऽमिवौ
^२हो३ । ^१ऊम्मा२ । ^१महा । ^{२ ४ ५}औ३होवा ॥ (२) ^{२२१२}राधोभा
^{४ ५२}गमिवेमहायि । ^{१ २ २}राऽधोभागमिचेमहेमहोवहृत्तिःशरणा
^{२ ३२ २}ऽतथौहो३ । ^१ऊम्मा२ । ^{१ २}आ२३यिन्द्रा । ^{१ २}प्रतेसुम्नाऽन
^{३२ २}औहो३ । ^१ऊम्मा२ । ^१अवान् । ^{४ ५}औ२३होवा । ^४हो५ई ।
 डा(३) ॥ ७ * ॥ [२]

^{१ २ १}॥ यशम् ॥ ^{१ १ २}त्वमिन्द्रा । ^{२ २}यशाः । ^{२ २}असायि । ^{२ २}वृजो
^{१२ २}षीशवसः । ^१पतायिः । ^{२ २ २ २ २}त्वम्बृत्राणी३हृत्सिया । ^{१ २}प्रती
^१नाए२ । ^२कद्रूपूहृ२हो३ । ^{२ १ २ ३ ४ ५ ६}तश्च । ^{४ ५ ६}घा२णा२३४औहो
^{३ ४ ५}वा । ^{१ २ १ २}धा२३४र्त्ताः ॥ (१) ^{१ २}अनुत्तश्चा । ^{१ २}अनुत्तश्चा । ^{१ २}षणी ।
^{२ २ २}धृतायिः । ^{१ २ २}अनुत्तश्चर्षणी । ^{१ २ २}धृतायिः । ^{१ २}तमुत्वानू३नम
^{२ २}सुरा । ^१प्रावा२यि । ^१तासा२म् । ^{१ २}राधा२हो३यि ।

^{४ २} भागम् । ^{१ १ ३ ५ ४ २} आरयिवा२३४ औचोवा । ^३ मा २३४ ^५ चे ॥ (२)
^{१ २ २ १} राधोभागाम् । ^{२ २ २ २} राधोभागाम् । ^{१ २} इवे । ^{२ २} महायि । ^{२ २} राधो
^{० २ १ ० २} भागमिवे । ^२ महायि । ^{२ ४} महीवकाऽर्त्तिः शरा । ^{२ ३ २} णातार
^१ यि । ^१ आयिन्द्रार । ^{२ २} प्रतारयिहोशियि । ^{२ १} सुम्ना । ^{२ १} नोर
^३ आ२३४ औचोवा । ^{५ ४ २} आ२३४वान् (३) ॥ १४ * ॥ [३] १२

यजिष्ठन्त्विति प्रगाथात्मकं चतुर्थं सूक्तम्,

तच्च प्रथमा ।

^{१ २} यजिष्ठन्त्वाववृमहे ^{३ १ १ ३ १} देवन्देवत्राहोतारममर्त्यम् । ^{२ २ ३ १ २}

^{३ २ ३ १ २ ३ १ २}

अत्ययज्ञस्यसुक्रतुम् ॥ १ १ ॥

हे अग्ने ! “यजिष्ठं” यष्टृतमं “त्वा” त्वां “ववृमहे” वृणी-
 महे मन्त्रजामहे । कौटुशं त्वाम् ? “देवत्रा” देवेषु मध्ये “देवम्”
 अतिशयेन दानादि-गुणकम्, “होतारं” देवानामाह्वतारम्,
 “अमर्त्यम्” अविनाशनम्, “अस्य” “यज्ञस्य” यागस्य “सुक्रतु”
 सुष्ठु कर्त्तारम् ॥ १ ॥

* क० शा० १८ प्र० १ अ० १४ पा० ।

† अ० शा० २, १, २, ६ (१ भा० १८ प्र० ५) = अ० वे० ६, १, १६, ३ ।

१२ अ० ४ ख० ४ सू० १, २] उत्तरार्द्धिकः ।

४८१

अथ द्वितीया ।

११ २२ ३१२ ३ १ २ ३ २३ १ २
 अपान्नपात^१ सुभग^२ सुदौदितिमग्निमुश्रेष्ठ^३ शोचिषम् ।
 १ २ ३ १ ३ १ २ ३ २ ३ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २
 सनोमिचस्यवरुणस्यसोअपामासुन्नययजतेदिवि ॥ २३ ॥ १३

“जंजंः” अन्नस्य “नपातं” न पातयितारं [यद्वा, नत्तारं
 चतुर्थं हविर्वाचयेनाग्नेन आपो जायन्ते, अद्वाद्योषधि-वनस्पतय-
 सोभ्य एष जायत इति चतुर्थत्वम् § । “नभान्नपात (६, ३,
 ७५)”—इति नञ् प्रकृतिभावः] “सुभगं” शोभन-धनं
 “सुदौदितिं” सुष्ठु दौदयन्तं “श्रेष्ठशोचिषं” प्रशस्यतम-तेजस्कम्
 अग्निं स्तोमौति शेषः । स तादृशोऽग्निः “नः” अस्मादर्थं “दिवि”
 द्यौतमाने देवयजने द्युलोके वा “मिचस्य” देवस्य “वरुणस्य” च
 “सुन्न” सुखम् “आ” अभिलक्ष्य “यजते” यजतु । तथा सोऽग्निः
 “अपाम्” अष्टदेवताणाञ्च सुन्नमभि यजतु ॥ २ ॥ १३

१ २ ३ ४ ५
 ॥ साध्यम् ॥ याऽऽभिजि । छन्वाश्वाश्वाश्वमहायि ।

२२ १ २ ३ ४ ५
 देवन्देववाहोतारहराम् । आमर्त्तियम् । आस्ययाच्यः

* “जंजीनपातं”—इति ऋ० पाठः ।

† “अग्निमुश्रेष्ठं”—इति च ऋ०-पाठः ।

‡ ऋ० वे० ६, १, २८, ४ ।

§ सन्वेदोऽपान्नमवकृन्त्येवं वाक्याजम् ।

॥ अथ नपातम्—अपान्नौचमग्निम् । अपान्नौचका इत्याः, तेषु सजातं पुनः
 नोचम्—इति (१३) ।

२७। स्या२३सू३। का३४५तो६हायि॥(१)। आऽ५स्य।
 यज्ञा३स्या३सुक्रातूम्। अपान्नपात९सुभार३गाम्। खदी
 दितिम्। अग्निमू३श्रे२३। छा२७शो३। वा३४५यिषो
 ६हायि॥(२)। आऽ५ग्निम्। उ३श्रे३छा३शोचिषाम्। स
 नोमि३नस्यव३र३णा। स्या३सो३अ३पाम्। आ३सु३न्ना३या३३।
 वा३२३ता३यि। का३४५यिषो६हायि(३)॥ ३*॥ [१]

॥ ऐध्वा३हसम्॥ यजि३ष्ठ३न्त्वा३व३वृ३मा३हायि। दे३व३न्दे३व
 ना३हो३तार३म३म३र्त्तियाम्। अ३स्य३य३ज्ञ३स्य३सु३इ३हा। अ३स्य३य३ज्ञ
 व३सू३इ३हा। ज३यायि। ज३वो३२३४३वा। का३५३तो३६३हा
 य॥(१)। अ३सा३य३ज्ञ३स्य३सु३क्रा३तूम्। अ३पा३न्न३पा३त९सु३भ३ग९
 ६दि३दि३ता३यिम्। अ३ग्नि३मु३श्रे३छा३शो३इ३हा। अ३ग्नि३मु३श्रे३छा३शो
 इ३हा। ज३वायि। ज३वो३२३४३। वा। वा३५३यि३षो३६३हा

यि ॥ (२) ^१अग्निमु^२अष्ट^३शोचायिषाम् । ^१सु^२नोमित्रस्यवरुण
^१सोचपाम् । ^२आसु^३ज्वंयताऽइहा । जवायि । जवोर
 ३४ । वा । दाप्रयिवोइहायि(३) ॥ ३* ॥ [२] १३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायनस्य द्वादशस्याध्यायस्य
 चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चम-खण्डे —

यमग्नइति दृष्ट्वात्मकं प्रथमं सूक्तम्,
 तत्र प्रथमा ।

१२ ११८ १ १२ १ १२ १२ १
 यमग्नेपृत्सुमर्त्यमवावाजेषुयञ्जुनाः ।

१८ ३ १२ १ १२
 सयन्ताश्वत्थीरिषः† ॥ १* ॥

हे “अग्ने ।” “पृक्त्सु” सङ्ग्रामेषु “अ” “मर्त्य” यजमानम्
 “अवाः” अवसि रक्षसि, “अ” पुरुषं “वाजेषु” सङ्ग्रामेषु
 “सुनाः” अवसि, “अः” नरः यजमानः “श्वत्थीरिषः” निताम्ब-

* अ० मा० १८५० १४० १४० ।

† “आवा” — इति यजुष्यधिकः पाठः ।

‡ अ० वे० १, १, ११, १ = अ० वे० १, १२ ।

आनि “यन्ता” नियन्तुं समर्थो भवति [पृत्सु—“पदादिषु मांस्य-
त्स्नानामुपसङ्गानम् (६,१,६३)”—इति घृत्ना-शब्दस्य पदादेशः
“सावेकाच (६,१,१६८)”—इति विभक्तेरुदात्तत्वम् । अवाः
—अवः अकाराकारयोर्विपर्ययः, यद्वा लेटप्रडागमः, “इतश्च
(३, ४, ८७)”—इति सिप् इकार-लोपः । जुनाः—जुइति
गत्यर्थः सौलो धातुः, लङ्, सिप्, क्रादिभ्यः आ ; “बहुलव्य-
न्दस्यमाङ्योगेऽपि (६,४,७५)”—इत्यङागमाभावः ; यङुत्तयो-
गात् (८,१,३०)’ अनिघातः । यन्ता—द्वनो निष्वादाद्युदा-
त्तत्वम् (६,१,१८७) । शङ्खतौ—“उगितश्च (४,१,६)”—
इति ङीप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २   ३ १२ १२
नकिरस्यसहन्त्यपर्येताकयस्यचित् ।

१ २   ३ १ २
वाजोअस्तिअवाय्यः ॥ २* ॥

हे “सहन्त्य !” यत्प्रणामभिभवन्-शीलान्ने ! “अस्य” त्वङ्-
ज्ञास्य यजमानस्य “कयस्यचित्” कस्यापि “पर्येता नकिः” आन्त-
मिता नास्ति । दिग्धास्य यजमानस्य “अवाय्यः” अवधीयः
“वाजः अस्ति” बल-विशेषोऽस्ति ॥ २ ॥

* ऋ० वे० १, १, २२, २ । †

† ‘वाजमङ्ग’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

^{१२ १८ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २}
सवाजं विश्वचर्षणि रर्वङ्गिरस्तुतरुता ।

^{१ २ ३ १ २}
विप्रेभिरस्तुसनिता ॥ ३* ॥ १४

“विश्वचर्षणिः” सर्वैर्मनुष्यैरुपेतः† “सः” अग्निः “अर्वङ्गिः”
अश्वैः‡ “वाजं” सङ्ग्रामं “तरुता” तारयिता “अस्तु”
“विप्रेभिः” मेधाविभिः ऋत्विग्भिः सहितः तुष्टोऽग्निः
“सनिता” फलस्य दाता॥ [विश्वचर्षणिः—विश्वे चर्षणयः अस्य
“बहुव्रीहौ विश्वं सञ्ज्ञायाम् (६, २, १०६)”—इति पूर्वपदा-
न्तोदात्तत्वम् । अर्वङ्गिः—ऋ गतो (स्वा० प०), “अन्येभ्यो-
ऽपि दृश्यते (३, २, ७५)”—इति वनिप्, भिसि “अर्वणस्त्रसा-
वनजः (६, ४, १२७)”—इति नकारस्य ढ-इत्ययमादेशः ।
तरुता—तु पूवन-तरणयोः (स्वा० प०), अस्मात् “असित-स्कभित-
(७, २, ३४)—इत्यादौ ढक्कन्तो निपातितः, निपातनादेवेकार-
स्योत्वम्] ॥ ३ ॥ १४

* ख० वे० १, १, १३, ४ ।

† ‘विश्वस्य द्रष्टा’—इति वि० ।

‡ ‘अर्वङ्गिः—तृतीयावक्तव्यचनं चतुर्थीवक्तव्यचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम्, अर्वङ्गिः’—
इति वि० ।

॥ ‘विप्रेभिः—विप्रेभ्यः सनिता, तां मुक्ता न कश्चिदन्यो दाता’—इति वि० ।

अथ साकमुच्यति वचनात्मकं द्वितीयं सूक्तम्

तत्र प्रथमा ।

१ ११ २ १ २ २
साकमुच्योमर्जयन्तस्वसारो

२ २ १ १ २ २ १ १ १
दशधीरस्यधीतयोधनुत्रीः ।

२ २ १ २ २ १ २ २ २
हरिः पर्यद्रव्याः सूर्यस्य

१ १ २ २ २ २ २ २
द्रोणजननेभ्योनवाजी ॥ १* ॥

“साकमुच्यः” सच युगपत् सिच्यः [उच्ये चने (आ० प०)
क्षिपि रूपम्, तादृशः] “स्वसारः” कर्म-करणार्थम् इत्यतः
सुष्ठु गच्छन्त्यः अङ्गुलयः “मर्जयन्त” सोमं शोधयन्ति [मृज् शोध-
नासङ्करणयोः (चदा० प०)] । तथा “दश” दश-सङ्ख्याकाः
“धीतयः” [अङ्गुलि-नामेतत् (निघ० २, ५, ७)] “धीरस्य”
समर्थस्य यज्ञस्य वा देवैर्ध्यातव्यस्य कान्यमानस्य वा सोमस्य
“धनुत्रीः” प्रेरयितृगो भवन्ति । ततः “हरिः” हरितवर्णः
सोमः “सूर्यस्य” “जाः” प्रादुभूता जाया दिग्भ्यः ताः “पर्यद्रवत्”
परितो गच्छति [सूर्यस्य तेजसा हि आविर्भवन्तीति दिशान्तस्य
जायात्वम्] “भत्यः” भतनयीलः “वाजी न” अश्वश्च स्थितः
सोमः “द्रोणं” द्रोणकलशं “जनने” व्याप्नोति [गच्छतिर्वाप्ति-
कर्मा (निघ० २, १८, २, १)] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ २ १ २ २ २ २ १ २
सन्मातृभिर्नृशिशुर्वावशानो

२ २ २ १ १ २ १ १
वृषादधन्वेपुरुवारोअङ्गिः ।

२ २ १ २ २ २ १ २ १ २
मयीनयोषामभिनिष्कृतंयत्

२ २ २ १ २ १ १
सङ्गच्छतेकलशउस्त्रियाभिः ॥ २५ ॥

“वावशानः” देवान् कामयमानः “वृषा” कामानां वर्षकः
अतएव “पुरुवारः” बहुभिर्वरणीयः सोमः “अङ्गिः” मातृ-
भूताभिः वसतीवरीभिः “सं दधन्वे” सन्धार्यते । तत्र दृष्टान्तः—
“मातृभिर्नृ शिशुः” कामयमानः पुत्रो यथा मातृभिः पयःप्रदा-
नेन सन्धार्यते [अवि गत्यर्थः (आ० प०) कर्मणि शिटि रूपम्]
“मयी व” अनुषो यथा “योषां” युवतिम् अभिगच्छति तद्वत्
“निष्कृतं” संस्कृतं स्वस्वानम् “अभि यन्” अभिगच्छन्
“कलश” द्रोणाभिधाने “उस्त्रियाभिः” अङ्गिः गोविंकारैः
चीरादिभिर्वा “सङ्गच्छते” [गमिरकर्मकात् “समोगम्युच्छि-
भ्याम् (१, २, २८)”—इत्यात्मने पदम् ॥ २ ॥

* अ० वे० ७, ४, २, २ ।

† ‘आदित्यस्त्रिभिः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

१ १ २ २ २ २ २ २ २

उतप्रपिथजधरघ्याया

१ १ १ २

इन्दुर्हाराभिःसचतेसुमेधाः ।

३ १ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १

मूर्हानिङ्गावःपयसाचमूषभि

२ ३ १ १ ३ २ ३ २

श्रीणन्तिवसुभिर्ननिक्तैः ॥ ३* ॥ १५

“उत” अपि च “अघ्रायाः” [“अघ्रा”—इति गो नाम (निघ० २, ११, १)] अहं तथाविधाया गोः “जधः” पयः-स्थानं सोमः “प्रपिथे” श्रीषध्यादिषु सोमः प्रविश्य प्रकर्षेण प्याययति [प्यायतेर्लिङि “लिङ्गङोश्च (६, १, २६)”—इति प्रौ-भावः] “सुमेधाः” शोभन-प्रज्ञः सोऽयम् “इन्दुः” सोमः “हाराभिः” “सचते” समवेति सङ्गच्छते । ततो “गावः” “वसूषु” [चमन्ति भक्षयन्त्यश्च सोममिति चम्बो ग्रहादयः, तेषु] स्थितं “मूर्हानं” ससृष्टितमिमं सोमं “पयसा” उदकेन “अभि श्रीणन्ति” अभित आच्छादयन्ति । तत्र दृष्टान्तः—“निक्तैः” प्रक्षालितैः “वसुभिः” वस्त्रैः यथा आच्छादयन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥ १५

* अ० वे० ७, ४, ९, ३ ।

† ‘अभि श्रीणन्ति निक्षयन्ति’—इति वि० ।

॥ इक्ष्वदासिद्धम् ॥ ^{१८ २८ ३८ २} श्रीहोवाचा ^१ ३ होयि । ^{३ १} इक्षा ।
^१ साकमुत्तो । ^{२ १} मर्जय । ^{२ ३ ४ ५} तस्वसाराः । ^{१ १ २} दशधीरा । ^१ स्या
^{१८} श्धीतू । ^{१ ३ ४ ५} योधनुत्तोः । ^{२ १} हरिःपर्या । ^{२ १ २} द्रवज्जाः । ^{१ ३} हरि
^{४ ५} यस्या । ^{२ २} द्रोणजना । ^{१ १} सेवति । ^१ योऽ४३ । ^{२ ४} नाश्वाप
^{२ १ २} जा६ ५ ६यि ॥ (१) ^{२ १} सम्नातभायिः । ^{२ १ ४} नशिष्टः । ^{२ १ ४} वावशा
^५ नाः । ^{१ १ २} वृषादधा । ^{१ १} न्वेऽपुह । ^{१ ३ ४ ५} वारोपज्ञायिः । ^{१ १ २} मर्या
^{१ १} मयो । ^{१ ३ ४ ५} षाश्मभि । ^{२ १} निष्कृतयान् । ^१ सङ्गच्छतायि । ^१ क
^{१ २} लशे । ^१ ज३४३ । ^{२ ४} स्त्रीश्यापुभा६५६यिः ॥ (२) ^{२ १} उत्तप्रपायि ।
^{१ १ २} प्याश्जधः । ^{१ ३ ४ ५} अन्नियायाः । ^{१ १ २} इन्दुर्दारा । ^१ भीःसच ।
^{१ ३ ४ ५} तेसुमेधाः । ^{१ १ २} मूर्दानङ्गा । ^{१ १} वाःपय । ^{१ ३ ४ ५} साचमपू । ^{१ २} श्री
^{१ २ ३ ४ ५} होवाचा३होयि । ^{१ १} इक्षा । ^{१ १ २} श्रीभित्रीणा । ^{१ १} तीश्वत् । ^१ भा
^{१ ३ ४} ३४३यिः । ^{१ ३ ४} नाश्नापुयिक्ता६५६यिः (३) ॥ ७ ॥ [१]

॥ पार्थम् ॥ ^{१ २ २} ओ३हो३होयि । ^{२ १} साकमुत्ती । ^{१ १} मर्ज
^{१ १ ४ ५} य । ^{१ १ ५} तस्वसाराः । ^{१ १} दशधीरा । ^{१ १} स्या३धीत । ^{१ १ ४} योधनु
^५ बीः । ^{१ १} हरिःपर्या । ^{१ १ २} द्रवज्याः । ^{१ १ ४ ५} हरियस्या । ^{१ २ १} द्रोणन्न
^{१ १} ना । ^{१ १} जे३षति । ^{१ ४} यो३४३ । ^{१ ४} ना३वा३प्रजा३५३यि ॥ (१)
^{१ २ १} सम्नातुभायिः । ^{१ १} नशि३गुः । ^{१ १ ४ ५} वावशानाः । ^{१ २ १} वृषादधा ।
^{१ १} न्वे३पुरु । ^{१ १ ४ ५} वारो३अङ्गायिः । ^{१ २ १} मय्यीनयो । ^{१ १} षा३मभि । ^१ नि
^{१ ४ ५} ष्कृ३तयान् । ^{१ १} मङ्गच्छतायि । ^{१ १ ४} कलशे । ^{१ ४ ३} ऊ३४३ । ^१ स्त्री
^४ श्या३प्रभा३५३यिः ॥ (२) ^{१ १} उनप्रपायि । ^{१ १ २} प्या३ऊधः । ^{१ ४} अघि
^{४ ५} यायाः । ^{१ १ २} इन्दु३ह्वीरा । ^{१ १} भो३ःसच । ^{१ १ ४ ५} ते३सुमेधाः । ^{१ २ २} मूर्ध्वा
^१ नङ्गा । ^{१ १} वा३ःपय । ^{१ १ ४ ५} साचमूष् । ^{१ १ २} औ३हो३होयि । ^१ अभि
^{१ २} औणा । ^{१ १} ती३वस्तु । ^{१ ४ ३} भा३४३यिः । ^{१ ४} ना३ना३प्रयिक्ता३५३
 यिः (३) ॥ ८ ॥ [२]

॥ औशनम् ॥ साकाम् । उलोमर्जयन्ता । खसा
 शराः । दशधीरा । स्योश्धीत । योधनुचीः । चरिः
 पर्यद्रवञ्जाःसू । रियारक्ष्या । द्रोणन्नना । क्षेत्त्रति ।
 योश्४३ । नाश्वाप्रजाश्५६यि ॥ (१) साम्ना । तृभिर्न
 शिशुर्वा । वशाश्नाः । वृषादधा । न्वेष्टपुरु । वारो
 अङ्गायिः । मर्यान्नयोषासभिनायिः । कृताश्चान् ।
 सङ्गच्छतायि । कलशे । जश्४३ । स्त्रीश्याप्रभाश्५६
 यिः ॥ (२) जता । प्रपिष्यजधरा । घियाश्याः । इन्द्र
 द्वारा । भौश्सच । तेस्तुमेधाः । मूर्ध्निनङ्गावःपयसा ।
 चमूश्३षू । अभित्रीणा । तीश्चसु । भाश्४३यिः । ना
 शनाप्रयिक्ताश्५६यिः (३) ॥ ४ ॥ [३] १५

हे इन्द्र! “सुमती” शोभनायां बृहो अनुग्रह-बृहो “वाजिनः”
हविष्मन्तो वयं “भूयाम” वर्त्तमाना भवाम “अभिमातये”
अभिमन्यत इत्यभिमातिः शत्रुः * तस्मै तद्धै “नः” अस्मान्
“मा स्तः” माहिंसीः [स्तृङ् हिंसायाम् (काग० प०) माङ्कि
स्तृङ् क्खान्दसङ्गे लुक्] । अपितु “अभिष्टिभिः” अभ्येषणीयाभिः
प्राक्नौयाभिः “चित्राभिः” चायनौयाभिः बहुविधाभिर्वा त्वदी-
याभिः “कृतिभिः” “अस्मान्” “अवतात्” [अव रक्षणे (भा०
प०)] । तथा “नः” अस्मान् “सुखेषु”† सुखेषु “आ यामय”‡
आयतान् कुरु सर्वदा सुखिन एव कुरु ॥ २ ॥ १६

॥ अभीवर्त्तम् ॥ पिवा३सू३तस्यरसिनोवा । मात्स्वान
३ । द्रगोमा१ता२ः । आपिर्जीवा३१२३४ । धिसधमा ।
दियेवा१र्द्वा२यि । अस्मा७आ१श्वार । तुता३यि । धा
२३४५ । या२३४५ः ॥ (१) अस्मा७३आ३वन्तुतेधियोवा ।
आस्मा७अव । तुतायिधा१श्या२ः । भूयामता३१२३४
यि । सुमतीवा । जिनीवा१श्या२म् । मानास्ता१श्या२ ।

* ‘अवता कश्चिद्रोगः’—इति वि० ।

† ‘सुखेषु—वस्तेषु’—इति वि० ।

‡ ‘आयवेत्यर्थः’—इति वि० ।

^{३ २} ^१ ^{३ १ १ १ १} ^{५ २ ४} ^२
 भिमा३ । तार३४५ । • या२३४५यि ॥ (२) माना३स्ता३
^{४ ५ २ ४ ५} ^{१ २} ^{१ २} ^{१ २}
 रभिमातयोवा । मानस्तर । भिमाताश्या२यि । आत्मा
^१ ^{३ ४ ५ २} ^{२ १ २}
 चित्रा३१२३४ । भिरवतात् । अभायिष्टा१यिभा२यिः ।
^{२ १ २} ^{२ २} ^१ ^{२ १ १}
 आनाः३श्मन्ना२यि । पुया ३ । मा २ ३ ४ ३ । या २ ३
^{१ १}
 ४ ५ (३) ॥ ८* ॥ [१]

^{४ २ २ ४ ३ ४ ५ ४ ५} ^२ ^{३ २}
 ॥ उत्सेधम् ॥ पिवासुतस्यरसिनः । मत्स्वा । नषा
^{२ २ ४ २ ४} ^{१ १ २} ^२
 ३४औक्षोवा । द्रगोमताऽः । द्वा३१उवा२३ । ज३४
^{५ ३ २ १} ^{४ २} ^{५ २ ४ ५} ^१ ^{२ १}
 पा । आपा३यिर्नोवा । औक्षोवाद्वायि । धायिसधमा ।
^{२ २ १ २ २} ^२ ^५ ^{३ २}
 दियेवाद्वा । द्वा३१उवा२३ । ज३४पा । अत्मा
^४ ^{५ २ ४} ^५ ^{३ २} ^४
 ३७अव । औक्षोवाद्वायि । तुमा३यिधा५या६५ईः ॥ (१)
^{४ ३ २} ^४ ^२ ^{५ २} ^२ ^{३ २} ^{५ २ ४ ५}
 अत्मा७अवन्तुतेधियो । स्नान् । अवा ३ ४ औक्षोवा ।
^{२ १ २} ^२ ^५ ^{३ २ २ ४}
 तुतेधियाऽः । द्वा३१उवा२३ । ज३४पा । भूया३म

ता। ^{५८ ३ ५} औचोवाचायि। ^{१ १८ १} खमतीवा। ^{१ ४ १ २} जिनोवायम्।
^{२ ५} हा३१उवा२३। ^{३८ १ ४} ज३४पा। ^{५८ ४ ५} माना३स्तर। औचोवाचा
^{३ १ ४} यि। ^{३८ ४} भिमा३नापुया६५६ ॥ (२) ^{१ ४ ४ ५ ८} मानस्तरभिमातये। मा
^{३ १ ४ ४ ५} नः। ^{२ १८} स्तरा३४पौचोवा। ^{२ १८} भिमातयाऽरयि। ^{३ १ ४} हा३१उवा
^{२ ५} २३। ^{५ ४ १ ४} ज३४पा। ^{५८ ४ ५} अस्मा३च्चित्रा। औचोवाचायि।
^{१ २ १} भायिरवतात्। ^{१ १ २} अभिष्टायिभिः। ^{१ ४} हा३१उवा। ^{१ ४} ज३४
^{५ ३८ २ ४ ८} पा। ^{५८ ४ ५} आना३ःसुन्ने। ^{३ १ ५} औचोवाचायि। ^{३ १ ५} पुया३मापुया
^{३ १ १ १ १} ६५६। ^{३ १ १ १ १} ज३४पा(३) ॥ १५* ॥ [२]

॥ निषेधम् ॥ ^{२ ८} पिबासुतस्या३रसिनाः। ^{१ २ १} मन्स्वानआ
^{२ ८ १} यि। ^{१ २} द्रगोमता३ः। ^{१ २} इहा३। ^{४ ५} आपा३यिर्जीवो। ^{२ ५} हा
^{३ ५} होर३४हा। ^{१ १} भायिसधमा। ^{२ ८ १} दियेवार३र्द्धायि। ^{१ २} इहा३।
^{१ २ ४ ५} आस्मा३ःआवा। ^{२ ३ ५} हाहोर३४हा। ^{३ २ ४} तुता३यिभापुया६५

^{१ २}ईः । ^{१ २}अस्मा^१अवन्तु^{१ २}तेधियाः । ^{१ २ १}अस्मा^१अवा^{१ २ १} । तुतेधि
^{१ २}या^१रः । इहा^{१ २ ४ ५} । भूया^{१ २}इमा^{१ २ ४ ५}तायि । हा^{१ २ ४ ५}द्योर^{१ २ ४ ५}इहा । सु
^{१ २ १}मतौवा । ^{१ २ १}जिनोवा^{१ २}इश्याम् । इहा^{१ २} । माना^{१ २ ४ ५}इस्तारा ।
^{१ २ ४ ५}हाद्योर^{१ २ ४}इहा । भिमा^{१ २ ४}इता^{१ २}पूया^{१ २}इ^{१ २}पू^{१ २}इयि ॥ (२) मानस्त^{१ २}र
^{१ २}भी^{१ २ १ १}इमा^{१ २ १}तयायि । मानास्त^{१ २ १}रा । भिमा^{१ २}तया^{१ २}इयि । इहा
^{१ २ ४ ५}इ । आस्मा^{१ २ ४ ५}इच्चायिना । हा^{१ २ ४ ५}द्योर^{१ २ ४ ५}इहा । भायिरवतात् ।
^{१ २ ४ ५}अभिष्टा^{१ २ ४ ५}इरयिभायिः । इहा^{१ २ ४ ५} । आना^{१ २ ४ ५}इः^{१ २ ४ ५}कन्नायि । हा
^{१ २ ४ ५}द्योर^{१ २ ४ ५}इहा । पुया^{१ २ ४ ५}इमा^{१ २ ४ ५}पूया^{१ २ ४ ५}इ^{१ २ ४ ५}पू^{१ २ ४ ५}इ । ^{१ २ ४ ५}हे^{१ २ ४ ५}इर^{१ २ ४ ५}इ^{१ २ ४ ५}पू^{१ २ ४ ५}इ ॥ १६* ॥ (३)
^{१ २ ४ ५}॥ पृष्ठम् ॥ पिवा^{१ २ ४ ५}इस्तुत^{१ २ ४ ५}स्वरसिनाः । मन्स्वान^{१ २ ४ ५}इन्द्र^{१ २ ४ ५}गो
^{१ २ ४ ५}मता^{१ २ ४ ५}इद्यो^{१ २ ४ ५}इया । आपिनी^{१ २ ४ ५}बोधिस^{१ २ ४ ५}धमा^{१ २ ४ ५}द्येवृधा^{१ २ ४ ५}इ^{१ २ ४ ५}द्यो^{१ २ ४ ५}इ
^{१ २ ४ ५}या । अस्मा^{१ २ ४ ५}अ^{१ २ ४ ५}र^{१ २ ४ ५}इवा । तुतायिधा^{१ २ ४ ५}इ^{१ २ ४ ५}इया^{१ २ ४ ५}इ^{१ २ ४ ५}इ^{१ २ ४ ५}इ ॥ (१)
^{१ २ ४ ५}अस्मा^{१ २ ४ ५}अ^{१ २ ४ ५}वन्तु^{१ २ ४ ५}तेधियाः । अस्मा^{१ २ ४ ५}अ^{१ २ ४ ५}वन्तु^{१ २ ४ ५}तेधिया^{१ २ ४ ५}इ^{१ २ ४ ५}द्यो

इया । भूयामते सुमतौ वाजिनो वया २३^१ चोइया । मा
 नस्ता २३रा । भिमाता २३य ३४३यि ॥२॥ माना २स्तर
 भिमावयायि । मानस्तरभिमातया २३यि चोइया । अस्मा
 चित्राभिरवतादभिष्टिभार ३यि चोइया । आनःसू २स्त्रा
 यि । घुयामा २३या ३४३ । ओ २३४५इ । डा(३) ॥१२*॥[४]

॥ जमदग्नेःसाम ॥ पिबासुतस्य रसिनो मन्त्राच्चाउ ।
 ना २ः । इन्द्रा २गोमता २३ः । चाउ । आपिक्ता २बो ।
 धिसाधमा २ । दियेवृधा २३ । चाउ । अस्मा २अवा
 २३ । चा । तुने ३हो २ । या २३४औचोवा । धियज
 २३४५ ॥१॥ अस्मा २अवन्तु ते धियोऽस्मान्हाउ । आ २ ।
 वन्तू २ते धिया २३ः । चाउ । भूयामा २ते । सुमतौ वा
 २ । जिनो वया २३म् । चाउ । मानास्तारा २३ । चा ।

^{३ १ १ १} ^३ ^{५ ४ ४} ^{२ ३ १ १ १ १}
 भिमाश्चोर । या २३४ औक्षोवा । तयज २ ई ४ ५ ॥ (२)
^{२ ४} ^{४ ४ ४ ४} ^१ ^१ ^{१ ४}
 मानस्तरभिमातयेमानोच्चाउ । स्ता २ः । अभा २यिमा
^१ ^{१ ४} ^४ ^{१ ०}
 तया २यि । चाउ । अस्माच्चा २यिवा । भिरावता २
^१ ^२ ^{४ १ ०}
 त । अभिष्टिभारयिः । चाउ । आनाः सुम्ना २ ३ यि ।
^१ ^{३ २} ^{१ १} ^२ ^{५ ४ ४} ^{१ ३}
 चा । षुया ३ हो २ । या २ ३ ४ औक्षोवा । मयज
^{१ १ १ १}
 २ ३ ४ पु (३) ॥ १६* ॥ [पु] १६

अथ त्रिरस्मै सप्तेति त्वचात्मकं चतुर्थं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१ २ ३ २ ३ १ २}
 त्रिरस्मै सप्तधेनवो दुदुह्निरे

^{३ २ ३ १ २ ३ १ २}
 सत्यामाशिरम्यरमेव्योमनि ।

^{३ २ ३ १ ४ २ ४} ^{३ २ ३}
 चत्वार्यन्याभुवनानि निर्णिजे

^{१ २} ^{३ २ ३ १ ४ २ ४}
 चाखणिचक्रैयहतैरवद्धत ॥ १७ ॥

* ऊ० गा० १८५० २ अ० १६ सा० ४

† ऊ० आ० ६, १, २, ३ (२ सा० १८८४०) = ऋ० वे० ७, १, ३३, १ ।

“परमे व्योमनि” विविधमीममवनं गमनं देवानामत्रेति व्योमां यज्ञः, तस्मिन् स्थिताय यद्वा परमे व्योमनि अन्तरिक्षे वर्त्तमानाय “त्रिः सप्त” एकविंशति-सङ्ख्याकाः “धेनवः” ग्रीण-यित्तो गावः “सत्यां” सत्यं यद्यार्थभूतम् “आशिरम्” आश्रयमाणं “दुदुङ्गिरे” दुहन्ति [यद्वा, त्रिःसप्त द्वादश मासाः पञ्चर्त्तवः च य इमे लोका असावादित्य एकविंश इति, एतैः सर्वैः सह गोषु उत्पद्यन्ते तद्गावो दुहन्तीति] । किञ्चायं सोमः “अन्या” अन्यानि “चत्वारि” “भुवनानि” उदकानि वसतीवरीस्तिस्त्रैकधना इति, तानि चतुःसङ्ख्याकानि “चारुणि” कल्याणानि उदकानि “नि-र्स्त्रिजे” निर्स्त्रेजनाय परिशोधनाय “चक्रे” करोति । “यद्” यदा अयम् “ऋतैः” यज्ञैरेव “वर्धितः” वर्धितवान् तदा करोति ॥

“दुदुङ्गिरे,” “परमेव्योमनि”-“दुदुङ्गे,” “पूर्वेव्योमनि”— इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ २२ ३ १ १ १ १ १

समक्षमाणी अमृतस्य चारुण

०२७ ३ १ १ १ १ १

उभेद्यावाकाव्येनाविश्रथे ।

१ २ ३ २ ३ १ ३ १ २ ३

तेजिष्ठा अपोमध्वनापरिव्यत

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३

यदीदेवस्यश्रवसासदोविदुः ॥ २* ॥

“सः” “भक्ष्यमाणः” “चारुणः” कल्याणस्य “अमृतस्य”
 उदकास्य [“क्रियाग्रहणमिति कर्मेणः सम्प्रदान-सञ्ज्ञा, “वस्तुर्थे”
 बहुलम् (२, ३, ६२)”—इति षष्ठी] चारुदकं भक्ष्यमाणः
 [इकारलोपश्चान्दसः (३, ४, ६७)] भिक्ष्यमाणः यष्टृभिः
 याचमानः सन् “उभे” “द्यावा” [द्यावादेशस्य इन्द्रे विहितत्वात्
 उत्तरपदाभावेऽपि इन्द्रः प्रतीयते] उभे द्यावापृथिव्यौ “कांक्षिन”
 कवि-कर्मेणा “वि शश्वे” * विहितकारातिशयेन निमित्तेन प्रब्र-
 नोदकेन सम्पूरयतीत्यर्थः । किञ्च “तेजिष्ठाः” अतिशयेन दीप्तानि
 “अपः” उदकानि “मंहना” महत्त्वेन “परि व्यत” तदा परित
 आच्छादयति । “यदि” यदा ऋत्विजः “देवस्य” द्योतमानस्य
 सोमस्य “सदः” स्थानं “श्रवसा”† हविषा युक्ताः सन्तः “विदुः”
 यागार्थं जानन्ति लभन्ते तदा ग्राहणीतीति । [विद ज्ञाने
 (अदा० प०) “सिजभ्यस्त (३, ४, १०६)”—इति भेर्जु-
 सादेशः ॥

“भक्ष्यमाणः”—“भिक्ष्यमाणः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२   ३ १२   २२ ३ १
 तेअस्यसन्तुकेतवोमृत्ववो ।

२   ३ १ २ ३ १२   २२
 दाभ्यासोजनुषीउभेअनु ।

* ‘विशश्वे—विविधं शिथिलीकरोति’—इति वि० ।

† ‘श्रवसा—अन्नेन बलेन वा’—इति वि० ।

१२२ १ २३ २४ २५
येभिर्नम्याचदेव्याचपुनत

२६ २७ २८

आदिद्राजानमननाचगृभ्णत ॥ ३३ ॥ १७

“अस्य” एतादृशस्य सोमस्य “केतवः” प्रज्ञापकाः सर्वं दाय-
नीया रश्मयः । कीदृशाः ? “असृत्यवः” मरण-धर्म-रहिताः अत-
एव “अदाभ्यासः” [“दभेष्टेति वक्तव्यम् (७, ३, ६६ वा०)”—
इति श्रुत्] परैरहिंस्यास्वेतादृशा अस्य रश्मयः “उभे”
“जनुषी” जम्भना स्यावर-जङ्गमात्मके द्वे “अनु” लक्ष्मीकृत्य
“सन्तु” रक्षन्तु [ओषधीनामग्रे सोमो रेतो निषिञ्चति यज्ञः
मनुष्याणाञ्च धाराः स्रवति खलु] सोऽयं “येभिः” यैः केतुभिः
“नृम्णा” नृगणानि बलानि “देव्या” देवार्हाणि चान्नानि “पुनते”
प्रेरयति । “आदि” अभिष्वानन्तरमेव† “राजानं” सोमं
“मननाः” मननीयाः स्तुतयः “अगृभ्णत” परिगृह्णन्ति प्राप्नु-
वन्तीत्यर्थः “ह्यग्रहोः”—इति छान्दसो भकारः ॥ ३ ॥ १७

१ ५२ ४५२ ४५२ ४
॥ मारुतम् ॥ ० चार् ३ ४यिः । अस्मैसप्तधेनवोदुदौ ।

४ ५ २१२ २२ २३ २४
द्योत्रायिरायि । सत्यामाशिरम्यरमायि । वियोमानी २ ।

* सू० वे० ७, १, २३, २ ।

† ‘आत्’-‘इत्’-इति पदपूर्णे-इति वि० ।

^{१२ २} चत्वार्यन्याभुवना । ^{१ १} निनिर्णायिजा२३यि । ^{१ १} चारुण२३
^{५ १२ १२ ५ २ ४} ४यिवा । ^१ क्रोयदतैः । ^१ आवा३र्द्धा५ता६५६ ॥ (१) ^१ सार३
^{५ २ २ ४ ५ २ ४ ५ १ २ २ २ २} ४ः । ^{२ २} भक्षमाणोऽमृतस्यचौ । ^{२ २} चारुणाः । ^२ उभेद्यावाक्ता
^{२ २} व्येना । ^{२ २} विशा३था२यि । ^{२ २} तेजिष्ठा३पोम२हना । ^२ परि
^{२ १ ३ ५ १ १ १२ १ २} व्याता२३ । ^{२ १ ३} यादी३दार३४यिवा । ^{५ १ १ १२ १ २} स्यश्रवसा । ^{१ २} सादो३
^४ वा५यिदू६५६ः ॥ (२) ^{१ २ ३ ४} ते२३४ । ^{५ २ ४ ५ २ २} अस्य सन्तु कौतवोऽमौ ।
^{४ ५ १ २ २ २ १ २ १ १ २} हो३र्ष्यावाः । ^{१ २ २ २} अदा३भ्यासो३जनुषी । ^{१ २ १} उभे३आनू२ । ^{१ २} येभि
^{२ २ २ १ १ १ १ १ १ ५} नृ३म्णाचदे३व्या । ^{२ १} चपुना३दार२यि । ^{१ १} आदि३द्रा २ ३ ४जा ।
^{१ १ १ २ १ २ ४} नमननाः । ^{१ २ ३} आगा३र्म्णा५ता६५६ (३) ॥ १२* ॥ [१] १७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य द्वादशस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

१२अ०६ख०१सू०१,२] उत्तराधिकारः ।

अथ षष्ठे खण्डे—

अभिवायुमिति दृष्टात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

अभिवायुंवौत्यर्षागृणानो

२ ३ १४ १४ ३ १ २
 ऽभिमित्रावरुणापूयमानः ।

३ १२२२ ३ १२ ३ २
अभौनरन्धीजवनरथेष्टा

३ १ ३ १ २ ३ १ २
मभीन्द्रं वृषणं वज्रबाहुम् ॥ १* ॥

हे सोम ! “गृधानः” स्तूयमानस्त्वं “मित्रावरुणा” मित्रा-
वरुणौ च पानाय “अभि” गच्छ । किञ्च “नरं” सर्वस्य नेतारं,
“धीजवनं” बुद्ध्या समं वेगं कुर्वाणं, “रथेष्ठां” रथे तिष्ठन्तम्
[अनेनाश्विनावभिधीयते ; एकवचनन्तु प्रत्येक-विवक्षया समु-
दाय-विवक्षया वा ; एतादृशावश्विनौ चाभिगच्छ] । तथा “वृषणं”
कामानां वर्षकं, “वज्रबाहु” वज्र-युक्त-हस्तम् “इन्द्र” च त्वं
पानाय “अभि” गच्छ ॥ १ ॥

* ऋ० वे० ७, ४, २०, ४।

† 'क्षीयन्तं—क्षीयन्ति: तथा ज्वनं वेगवन्तम् अथवा मनोजवैरक्षैः गन्तारम्'
—इति वि० ।

अथ द्वितीया ।

३ १ १८ ३ १ २ ३ ३ २ २ ३ १ २ ३ १ १ २

अभिवस्तासुवसनान्यषाभिधेनूःसुदुषाःपूयमानः ।

३ २ ३ १८ २८ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ १ २

अभिचन्द्राभर्त्तवेनोहिरण्याभ्यश्वाग्रथिनोदेवसोम ॥ २* ॥

हे “सोम !” अस्माकं “सुवसनानि” सुपरिधानानि “अभि” गमय । यत्ता, सुवसनानि शोभन-वस्त्र-सहितानि “वस्त्रा” वस्त्रा-ण्याच्छादकानि धनानि “अभि” गमय । किञ्च “पूयमानः” पवित्रेण त्वं “सुदुषाः” सुष्ठु पयसो दीग्धोः “धेनूः” नवप्रसूति-का गाः “अभि” प्रापय । अपिच “चन्द्राणि” आच्छादकानि† “हिरण्यानि” “भर्त्तवे” भरणाय पोषणाय “नः” अस्माकम्‡ “अभि” गमय । तथा हे “देव” स्तोतव्य ! हे “सोम !” “रथिनः” रथवतः अश्वान् अस्माकम् “अभि” प्रापय ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ २ २८ ३ २ ३ ३ १ २ ३ १ १ २

अभिनोअर्षदिव्यावसून्यभिविश्वापार्थिवापूयमानः ।

३ २८ ३ १ २ ३ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

अभियेनद्रविणमश्रवामाभ्यार्थेयञ्जमदग्निवन्नः ॥ ३¶ ॥ १८

हे सोम ! पवित्रेण “पूयमानः” त्वं “दिव्या” दिव्यानि

* सू० वे० ७, ४, १०, ५ ।

† ‘चन्द्राणि—कान्तानि’—इति वि० ।

‡ ‘नः’—‘अस्माकम्’—इति वि० ।

¶ सू० वे० ७, ४, ११, १ ।

१२अ० ६ख० १सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

५०५

दिवि भवानि “वसूनि” धनानि “नः” अस्माकम् “अभ्यर्ष”
अभिगमय तथा “पार्थिवा” पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि
“विष्वा” विष्वानि सर्वाणि धनान्यभिगमय । तथा “येन”
त्वदीयेन सामर्थ्येन “द्रविणं” धनं “वयम्” “अश्वाम” अभि
व्याप्नुयाम तत् सामर्थ्यम् “अभि” गमय । किञ्च “आर्षेयम्”
ऋषीणां ऋषिपुत्राणां योग्यं धनं “जमदग्निवत्” जमदग्नेर्यथा
त्वं प्रापय एवं “नः” अस्माकमपि अभ्यर्ष [यद्वा, आर्षेयम्,
ऋषीणां योग्यं मन्त्रं जमदग्नेः स्वभूतं मन्त्रं यथा स्वादुतमम्
अकार्षीः एनमस्माकं तादृशं मन्त्रं स्वादुतमं कुर्विति मन्त्र-दृष्टा
स्तोता कुक्को नाम ऋषिः प्रार्थयते] ॥ ३ ॥ १८

॥ पार्थम् ॥ ओ३३ओ३३ओ३३यि । अभिवायूम् । वी३

तिप । षागृणानाः । अभिमित्रा । वरूणा । पूयमानाः ।

अभीनराम् । धी३जव । न३रयेष्ठाम् । अभिइन्द्राम् ।

वृषणम् । वा ३४३ । आ३वापृ३ ६५ ६म् ॥ (१)

अभिवस्ता । सुवस । नानियर्षा । अभिधेनूः । रुदु

धाः । पूयमानाः । अजिचन्द्रा । भर्त्तवम् । नोदिर

प्या । अभियश्चान् । रथिनः । दा३४३यि । वा३सो

^{१ २ १२} ^{१ १} ^{२ १ ४ ५}
 पुमा६पु६ ॥ (२) अभिनोआ । षा३दिवि । यावद्धमौ ।
^{२ १} ^{२ १ २} ^{१ ३ ४ ५} ^{२ १ २}
 अभिविश्वा । पार्थिवा । पूयमानाः । अभियेना ।
^{२ १} ^{१ ३ ४ ५} ^{२ १ २} ^{१ २}
 द्विणम् । अश्रवामा । औश्चोश्चोयि । अभियर्ष ।
^{२ १} ^२ ^{१ ४}
 या ३ जमत् । आ ३ ४ ३ । गा ३ यिवा ५ न्ना ६ पु ६ः

(३) ॥ १४* ॥ [१] १८

अथ^१ यज्जायथाइति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१२} ^{१२} ^{३ १ २} ^{३ १ २}
 यज्जायथाअपूर्वमघवन्वृचक्षत्याय ।

^{१ २ ३ १ २} ^{३ १ २} ^{३ १ २} ^{२ २}
 तत्पृथिवीमप्रथयस्तदस्तम्भाउतोदिवम् ॥ १३ ॥

हे “अपूर्व”^१ त्वत्तो व्यतिरिक्तेन पूर्वैण वर्जित ! हे “मघवन्”
 मंहनीय-धनवन् ! “इन्द्र !” “वृचक्षत्याय” वृत्तहृत्नाय^२ “यद्”
 यदा त्वं “जायथाः” उत्पन्नः प्रादुर्भूतोऽसि “तत्” तदानीमेव

* ऊ० गा० ८प्र० १ अ० १४ सू० ।

† उक्तोऽभिज्ञः । उक्तः वृत्तः । उक्तोऽभिज्ञः । इदानीं खरसासायः—
 इति वि० ।

‡ ऊ० वे० ६, ६, ११, ५ ।

¶ “अपूर्वगुणः !”—इति वि० ।

§ “वृत्तहृत् इन्द्रोऽभिधीयते, सखी वृत्तक्षत्याय वृत्तिर्दत्त इति वाक्यशेषः”—इति वि० ।

“प्रथिवी” प्रथमानां भूमिम् “अप्रथयः” प्रथितां दृष्टामकरोः ।
 “उत” अपि च “तत्” तदानीमेव “दिवं” द्युलोकम् अन्तरि-
 क्षेण “अस्तमाः” निरुद्धामकार्षीः [एतादृशं वीर्यं त्वदन्यस्य न
 सम्भवतीत्यर्थं द्योतयति अपूर्व्येति पदम्] ॥

“उतमेदिवम्”-“उतद्याम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

तत्तेयञ्जोअजायततदर्कउतहस्कृतिः ।

१२ १२ ३ १ २ ३ २ ३ १ ७ ३ १ २

तद्विश्वमभिभूरसियज्जातंयज्ञजन्त्वम् ॥ २* ॥

हे-इन्द्र ! “यद्” यदा त्वम् अजायथाः तदानीं “ते”
 त्वदर्थं “यज्ञः” अग्निष्टोमादिः “अजायत” सोम-पानार्थमभूत् ।
 “उत” अपि च “तद्” तदानीं “हस्कृतिः” [हस हसने (स्वा० प०)
 हासकारी प्रीत्यर्थं क्रियमाणो हर्ष-सुचको द्वितीय-मन्त्रोऽपि
 अजायत । किञ्च तदा “यद्” “जातं” भूतजातं “यज्ञ”
 “जन्त्वम्” [कृत्यार्थे स्व-प्रत्ययः] जनितव्यं विश्वमस्ति, “तत्”
 “विश्व” सर्वम् “अभिभूः असि” स्व-महिम्ना अभिभूत-
 वानसि, ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ २

आमासुपक्रमैरयआख्यै एरोचयोदिवि ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २

धर्मज्ञसामन्तपतासुवृक्तिभिर्जुष्टिर्विणसेवृद्धत् ॥ १ ॥ १८

हे इन्द्र! “आमासु” अपक्वासु गोषु “पक्कं” पयः “ऐरयः”
 प्रेरय [तथा च मन्त्रः—“आमासुचिहृदिभे, पक्कमन्तः” इति ।
 किञ्च, “दिवि” द्युलोके “सूर्यम्” “आरोहयश्च” [पूर्वं पणयो-
 नामासुरा अङ्गिरसां गा अपहृत्यान्धकारावृते कस्मिंश्चित् पर्वते
 स्थापितवन्तः, ततोऽङ्गिरसः इन्द्रं स्तुत्वा गाः पुनरस्त्रभ्य-
 माहरेति तैरुक्तम् इन्द्रो गवां स्थानं तमसावृतं दृष्ट्वा तत्र गो-
 प्रदर्शनाय द्युलोके सर्वप्रकाशकं सूर्यमारोहितवान्] स्थापित
 वानसि [“चादि-लोपे विभाषा (८, १, ६२)” — इति पूर्वस्य
 ऐरयइत्यस्य न निघातः । अथ परोक्षतोऽर्क्षः—] हे
 स्तोतारः ! “सुवृत्तिभिः” शोभनाभिः स्तुतिभिः “न तपत्”
 इन्द्रं तीक्ष्णीकुरुत [इन्द्रं स्तुतिभिः यथा तपन्ति तद्वत्] ।
 ततः “गिर्वणसे” गौर्भिर्वननोयायेन्द्राय “जुष्ट” प्रीतिकरं
 पर्याप्तं वा “बृहत्” ब्रह्मत् बृहदाख्यं वा “साम” गायत ॥३॥१८

अथ मत्स्यपायीति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१८ १८ ३ १ ३ १ १ ३ १८ १८
 मत्स्यपायितेमहःपानस्येवहरिवोमत्सरोमदः । .

१ १ १ १ ३ १ १ ३ १ १ ३ १ १ .

वृषातेवृषाद्वन्दुर्वाजीसहस्रसातमः ॥ १* ॥

हे “हरिवः” हरिभ्यां तद्वन्निन्द्र ! “महः” महान् पूज्यो-
 ऽयं सोमः “पानस्येव” पान्नेष्वेव सोमपानेन यथा धार्यते सोमः,

तत्सदृशेन त्वया [तृतीयार्धे षष्ठी (३, १, ८५) । यद्वा,
 'पात्रस्य' 'ते' तव स्वभूतः 'महः' महान् सोम इति वा
 योजना] "अपायि" पीतः [आशंसाया विवक्षितार्थत्वात् भूते-
 ऽर्थे प्रयोगः] यतः पिब अतो "मत्सि" माद्यसि माद्यस्व वा ।
 "मत्सरः" मद-साधनः, "मदः" तर्पयिता ; "वृषा" वर्षयिता,
 "इन्दुः" क्षेदयिता आह्लाद-कारित्वर्थः, "वाजी" अन्नवान्
 अन्नकार्य-दक्षि-सङ्गावात् अन्नवानित्युच्यते, "सहस्रसातमः"
 अपरिमित-दाढतमः सहस्र-पुरुष-सम्भजन-पर्यन्त-शक्त्यतिशयो वा
 एवं महानुभावः सोमः सम्पादितस्तं पिबेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 आनस्तेगन्तुमत्सरोवृषामदोवरेण्यः ।

३ १ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 सहावाङ्इन्द्रसानसिःपृतनाषाडमर्त्यः ॥ २* ॥

हे इन्द्र ! "ते" त्वां "मत्सरः" मर्षण-साधनः सोमः
 "आगन्तु" आगच्छन्तु । कीदृशोऽयम् ? "वृषा" वर्षकः "मदः"
 तर्पयिता, "वरेण्यः" वरणीयः, "सहावान्" सहायवान् अन्न-
 हस्तेन सोमेन सहायवान् सन् "सानसिः" अस्माभिः सम्भज-
 नीयः, "पृतनाषाट्" शत्रुसेनाया अभिभविता अमर्त्यश्च
 भवेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१७ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ १
त्वष्टिर्गूरः सनिताचोदयोमनुषोरथम् ।

३ २ ३ १ २ ३ १७ ३ १ ३ २ ३ १ १
सहावान्दस्युमव्रतमोषः पात्रन्नशोचिषा ॥ ३० ॥ २०

हे इन्द्र ! “त्वं” “हि” खलु “गूरः” शीर्यौ पेतः “सनिता” दातासि । अतः “मनुषः” मनुष्यस्य मे “रथं” रंघणं स्वन्दनं मनोरथं वा स्वर्ग-गमन-साधनं यज्ञार्थं रथं वा “चोदयः” प्रेरय । किञ्च त्वं “सहावान्” भूत्वा “दस्युम्” उपचयितारम् “अव्रतम्” अकर्त्तारम् अननुष्ठायिनम् “ओषः” † दह । किमिव ? “शोचिषा” दौष्ट्या ज्वालाया अग्निः “पात्रन्न” स्वाधारं पात्र-विशेषमिव यागाधिकारी सन् यो न यजते, तं देहीत्यर्थः ॥ ३ ॥ २०

५ २ ५ ५ ४ ४ ५ २ २ २ २ १
॥ कालेयम् ॥ मत्सियाश्पायितेमद्वाः । पात्रास्येवा ।

२ ३ २ २ १ २ २ २ १ १ २ २ २
हरिवोमा२३ । त्सरोमदाः । वा२३४ । पातेवृष्णे ।

२ २ १ २ ३ २ ५ ५ ४
आशयिन्दूः । वाजायिसहौ । वा३४३ओ३४वा । ससा

५ ४ १ ५ ५ ५ ५ २ २ २ १ २ ३
प्रतमाः ॥ (१) आनस्तोऽगन्तुमत्सराः । वृषामदो । वरे

* अ० वे० १, ४, १८, २ ।

† ‘ओषः पात्र’ न—दौष्ट्येः ‘पात्र’ न’—इति वि० ।

१ प्र० ६ ख० ३ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

५११

१ १ २ १ ५ २ २
 णिया२३ः । सच्चा३ । वा१२३४ । इन्द्रसा । ना३सा
 १ ३२ २ १ ५ ४
 यिः । पृतनाषौ । वा३४३ओ३४वा । अमाप्रर्त्तियाः ॥ (२)
 ५ २ ४२ ५ ४ १ २ २ १ ३ ३ २ १
 तुव्ही३शूरः सनिता । चोदायोमा । नुषोरथा२३म् ।
 २ १ ५ १ २ १ १ २
 सच्चा३ । वा२३४न् । दस्युम । ब्रा३ताम् । ओषाः ।
 ३ २ २ २ ५ ४ ५
 पात्रौ । वा३४३ओ३४वा । नशोप्रचिषा । चोप्र३ ।

डा(३) ॥ १६* ॥ [१] २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य द्वादशस्थाध्यायस्य

षष्ठ खण्डः ॥ ६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्ह निवारयन् ।

पुमर्थाच्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ १२ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयोऽर्द्धप्रपाठकः ॥ *

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्त्तक

श्रीवीर-कुङ्क-भूपाल-साम्बाज्य-धुरन्धरेण सायणा-

चार्य्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तराग्रन्ये द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

* क० गा० २१ प्र० १ ख० १६ सा० ।

† 'षष्ठस्य प्रपाठकस्य द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः'—इति वि० ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ १३ ॥

॥ अथ त्रयोदशोऽध्याय आरभ्यते ॥

तत्र,

प्रथमे खण्डे—

पवस्ववृष्टिमिति पञ्चर्षे प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३
पवस्ववृष्टिमासुनोपामूर्भिर्दिवस्पति ।

३ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
अयच्छावृक्षतीरिषः ॥ १* ॥

हे सोम ! त्वं “दिवः” द्युलोकात् “वृष्टि” वर्षं “नः”
अस्माकं “सु” सुष्ठु “आ पवस्व” समन्तात् क्षर । एतदेव दर्श-
यति—“अपाम्” उदकांनान् “जभि” तरङ्गं दिवः “पति”
आपवस्व । अपिच “अयच्छाः” यक्ष-रक्षितानि अनामयानि
“वृक्षतीः” महान्ति “रिषः” अन्नानि आपवस्व ॥ १ ॥

* अ० वे० ०, १, ६, १ ।

† विकरष-मते तु ‘आसु’—इत्येकं पदम् अतएव ‘आसु सोमधारासु’—इति
वाक्यात् ।

११५०१ख०१सू०२,३] उत्तरार्चिकः ।

५१३

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
तयापवस्वधारयाययागावद्वागमन् ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
जन्यासुउपनोगृहम् ॥ २* ॥

हे सोम ! त्वं “तया” तादृश्या “धारया” “पवस्व” चर ।
कौटुशेत्यत्राह—“यथा” यादृश्या त्वदीयया धारया “जन्यासः”
जन्याः शत्रु-जनपद-भवाः† “गावः” “इह” अस्मिंस्त्रिके “नः”
अस्माकं सम्बन्धि “गृहम्” “उप आ गमन्” उपागच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
घृतमपवस्वधारयायज्ञेषुदेववीतमः ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
अस्मभ्यंवृष्टिमापव ॥ ३‡ ॥

हे सोम ! “यज्ञेषु” “देववीतमः” अतिशयेन देवकामः त्वम्
“अस्मभ्यं” स्त्रीत्वभ्यः “घृतम्” उदकं “धारया” “पवस्व” चर ;
“वृष्टिं” वर्षञ्च “आ पव” ॥ ३ ॥

* ऋ० वे० ७, १, ६, २ ।

† ‘जन्यासः’—जनसंज्ञिताः—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ६, ३ ।

अथ चतुर्थी ।

१ १ १ १   १ १ १ १ १ १ १
सनजर्ज्याऽऽव्ययः पवित्रावधारया ।

१ १ १ १ १ १ १ १
देवासः शृणवन् द्विकम् ॥ ४१ ॥

हे सोम! “सुतः” अभिषुतस्त्वं “नः” अस्माकम् “जर्ज”
अत्राय “अव्ययम्” अविसर्गः “पवित्र” धारया सम्पाते “वि भाव”
प्राप्नुहि “देवासः” देवा अपि “हि कं शृणवन्” गमन-वेलाया-
मुत्पन्नं त्वदीयं शब्दं शृण्वन्तु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ १   १ १ १   १ १ १
पवमानो असिष्यदद्रक्षाः स्यपजङ्गनत् ।

१   १ १ १ १ १ १
प्रत्नवद्रोचयच्चुचः ॥ ५ § ॥ १

“रक्षांसि” राक्षसाः “अप जङ्गनत्” “रुचः” आत्मीया
दीप्तीः “प्रत्नवत्” घुराणवत् “रोचयन्” दीपयन् “पवमानः” सोमः
“असिष्यदत्” सन्दत्ते ॥ ५ ॥ १

• “अव्ययं”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ७, १, ६, ४ ।

‡ ‘अत्रया वि अन्तरिक्षात् अव्ययं पवित्रं भाव’—इति वि० ।

§ ‘देवासः शृणवन् द्विकम्—रतञ्जुञ्जन् ये देवाः ! कं प्रजापतिरूपं सोमन्
अत्रया कं पानीयं सोमं’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ७, १, ६, ५ ।

अथ प्रत्यस्मादिति चतुर्थं च द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
प्रत्यस्मैपिपीषतेविश्वानि विदुषे भर ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
अरङ्गमायजग्मयेपद्यादधुनेनरः ॥ १* ॥

हे अध्वर्यो ! “नरः” नेता यज्ञानां त्वम् “अस्मै” इन्द्राय
“प्रति भर” अभिभर सोमं प्रयच्छेत्यर्थः । कौटुशायेन्द्राय ? “पिपी-
षते” पातुमिच्छते “विश्वानि” सर्वाणि वेद्यानि “विदुषे” जानते
“अरङ्गमाय” पर्याप्त-गमनाय “जग्मये” यज्ञेषु गमन-शीलाय
“अपद्यादधुने” [दधिर्गतिकर्मा निघ० २, १४, ६२)] अपद्याह-
मनाय सर्वेषामयगामिने ॥

“नरः”-“नरे”—इति पाठो ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
एमेनस्पत्येतनसोमेभिः सोमपातमम् ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
अमत्रेभिर्ज्योषिणमिन्द्रसुतेभिरिन्दुभिः ॥ २† ॥

हे अध्वर्यवः ! “सोमेभिः” सोमैः कारणभूतैः “सोमपातमम्”
अतिशयेन सोमस्य पातारम् “एनम्” इन्द्रम् “आ” अभिसुक्तं

* ऋ० आ० ४, २, १, १ (१भा० ०१८ ४०) = ऋ० वे० ४, ०, १४, १ ।

† ऋ० वे० ४, ०, १४, २ ।

“प्रत्येत” प्रतिगच्छत [“इम्”—इति निपातोऽनर्धकः] । कौटुश
मिन्द्रम् ? “अमत्रेभिः” अमत्रैः सोमपात्रैः ग्रह-चमसादिभिः
“ऋजीषिणम्” ऋजीषं ग्रन्थानामुपार्जकं बलं, तद्वन्तः [यद्वा,
ऋजीषिणमित्युत्तरत्र सम्बन्धनीयं, ‘सुतेभिः’ अभिषुतैः ‘इन्दुभिः’
सोमैः, ‘ऋजीषिणं’ गतसारः सोमः ऋजीषः तद्वन्तम् । अथवा
अमत्रैः अपरिमितैरभिषुतैः सोमैः ऋजीषिणम् । ऋजेर्गैत्यर्था-
होणादि-साधन ऋजीष-शब्दः, ततो मत्वर्थीयइति सङ्गतमित्यर्थः ।
एवंविधमिन्द्रं प्रति गच्छतेत्यन्वयः । अन्य आह—अमत्रेभिः
ग्रहचमसादिभिः गतैः सोमैः ऋजीषिणं बलवन्तमिन्द्रं प्रति
गच्छतेति] ॥ २ ॥

अथ ततोया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

यदीसुतेभिरिन्दुभिःसोमेभिःप्रतिभूषय ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

वेदाविश्वस्यमेधिरोधृषत्तन्तमिदेषते ॥ ३* ॥

हे अर्धयवः ! “सुतेभिः” अभिषुतैः “इन्दुभिः” उन्दनशील
दीप्तैर्वा “सोमेभिः” सोमैः “यदि प्रतिभूषय” इन्द्रं प्रति यदि
यूयं गच्छथ [भू प्राप्तौ (आ० उ०)—इत्यस्यैतद्रूपं] तदानीं
“मेधिरः” मेधावी [मेधी यज्ञः (निघ० ३, १७, ४) तद्वा न वा]
स इन्द्रः “विश्वस्य” विश्वं सर्वं भवदीयं कामं “वेद” वेत्ति
जानाति ज्ञात्वा च “धृषत्” शत्रूणां धर्षकः सन् “तमित्” तं तं
काममेव “एषते” प्रापयति ॥ ३ ॥

* ऋ० वे० ४, ७, १४, ३ ।

† ‘मेधिरः’—पयसः पश्यादेः, धृषत् धारणाश्रमं—इति वि० ।

अथ चतुर्थी ।

^{३ १ २ ३ ४ ३ १ २ ४ १ १ ३ २}
अस्मा अस्मा इदं न्यसो ध्वर्यो प्रभरा सुतम् ।

^{३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २}
कुवित्समस्य जे न्यस्य शर्द्धतो भिशस्ते रवस्वरत्* ॥ ४१ ॥ २

“अस्मा अस्मा इत्” अस्मा एवेन्द्राय नान्यस्मै, हे अध्वर्यो ! त्वम्
“अन्धसः” सोम-लक्षणस्यान्नस्य “सुतम्” अभिषुतं रसं “प्र भर”
प्रहर प्रयच्छेति यावत् । सचेन्द्रः “समस्य” सर्वस्य जेतव्यस्य
“शर्द्धतः” उत्कृष्टमानस्य शत्रोः “अभिषस्तेः” अभिशंसनात् तत्-
कृतात् हिंसनात् “कुवित्” कुवद्भुशः “अवस्वरत्” अस्मान् पालय-
त्वित्यर्थः ॥

“अवस्वरत्”-“अवस्वरद्”—इति पाठो ॥ ४ ॥ २

^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ३ २ १}
॥ नानदम् ॥ प्रत्यस्मै पिपी । षताश्चयि । वारश्चयि ।

^{६ ५ ६ ४ ५ ४ ३ २ ३ ५ ६ ५ ५}
आनिविदुषे । भारा । अरङ्गमायज । गमयोश्चयि ।

^{१ २ ३ २ १ ५ ४ ५ ३ २ ३ ५ ५}
आपश्चादा । घृनोश्चयि । नापूरोश्चयि ॥ (१) एमन

^{४ ५ ६ ६ १ १ ६ ५ ६ ६ ४ ५}
म्प्रत्ये । तनाश्चयि । सोश्चयि । मेभिः सोमपा । तामाम् ।

* “अवस्वरत्”—इति ख०-पाठः ।

† ख० वे० ४, ७, १४, ४ ।

‡ ‘कुवित्’-कु-शब्देन इयिन्विभोषणे, तस्य वित्—इति वि० ।

^{१ ४ ३ ४ ४ ४ ४} अमन्त्रेभिर्वाजी । ^{१ ४} विष्णोर्३३४वायि । ^{४ ४ ३ ४ ४ ४} अमन्त्रेभिर्वाजी ।

^{१ ४} विष्णोर्३३४वायि । ^{१ २ १ २} आयिन्द्र३३वायि । ^{१ ४} भिरोर्३३वा ।

^४ दू५भोर्३३वायि ॥ (२) ^{१ ४ ४ ४ ४ ४ ४ ४} यदौत्तुतेभिरि । ^{१ २} दुभाशयिः । ^१ सो

^{४ ४} २३४ । ^{४ ४} मेभिःप्रतिभू । ^{१ ४ ४ ४ ४ ४ ४ ४} षाया । ^{१ २ ३} वेदाविश्वस्यमोधिरोर्

^{४ ४} ३४वायि । ^{४ ४ ४ ४ ४ ४ ४ ४} वेदाविश्वस्यमोधिरोर्३४वायि । ^{१ २ ३} धार्षणात्

^१ ताम् । ^{१ ४} इदोर्३३वा । ^{४ ४} षा५तोर्३३वायि (३) ॥ १ * ॥ [१]

^{४ ४} ॥ गौरौवितम् ॥ ^{१ २} प्रति । ^{४ ४ ४} अस्माश्वि । ^{४ ४ ४} पिपीषतायि ।

^{१ ४} विश्वानिविदुषेभरा२३ । ^{१ २} आरङ्गमा३१२३ । ^४ यजा५ग्मया

^{१ ४ १} यि । ^{४ ४ ४} आपश्वादा३१२३ । ^{४ ४} अनेवा । ^{४ ४} ना५रोर्३३वायि ॥ (१)

^{४ ४ ४} एमे । ^{१ २} नम्रा ३ । ^{४ ४ ४} तियेतना । ^{१ २ ३} सोमेभिःसोमपातमा २

^{१ ४ ४} ४म् । ^{४ ४ ४} अमन्त्रेभा३१२३यिः । ^{४ ४ ४} यजा५यिषिणाम् । ^१ आयि

^४ द्र३३त्तुता३१२३यि । ^{४ ४} भिरोवा । ^{४ ४ ४} दू ५ भो ३३वायि ॥ (२)

१३ अ० २ ख० १ सू० १] उत्तरार्द्धिकः ।

५१६

^५ यदौ । ^२ सुता^२ हयि । ^४ भिरिन्दु^५ भायिः । ^{१६} सोमेभिः^६ प्रतिभू

^२ पथा^२ २३ । ^२ वायिदाविश्वा^१ १ २ ३ । ^४ स्यमा^५ प्रयिधिराः ।

^१ धार्षत्तन्ता^२ ३ १ २ ३ म् । ^४ इदोवा । ^५ वा^५ ५ तो^५ ६ हायि

(३) ॥ १२^५ ॥ [२] २

इति सामवेदार्धप्रकाशे उत्तरायन्यस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

अथ द्वितीय-खण्डः—

बभ्रवेन्विति षडृचं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^२ २ २ १ २ २ २ ^२ २ २ ^२ २ २
बभ्रवेनुखतवसेरुणायदिविस्पृशे ।

^१ २ ^२ १ २
सोमायगाथमर्चत ॥ ११ ॥

* क० मा० १ प्र० १ ख० १ सू० १ ।

† 'उक्ताः स्वरसामानः'—इति वि० ।

‡ 'इदानीं विषयानभिधीयते'—इति वि० ।

१ क० वे० ६, ७, १६, ४ ।

हे स्तोतारः ! “बभ्रवे” बभ्रु-वर्णाय “स्वतवसे” स्व-बलाय*
 “अरुणाय” कदाचिदरुणवर्णाय “दिविस्पृशे” दिवं स्पृशते सोमाय
 “गाथे” स्तुतिरूपां वाचम्† “अर्चत” उच्चारयतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 हस्तच्युतेभिरद्भिःसुतसोमम्युनीतन ।

२ २ १ १ १ १ १ १
 मधावाधावतामधु ॥ २ ॥

हे ऋत्विजः ! “हस्तच्युतेभिः” हस्त-प्रच्युतैः “अद्भिः” अभि-
 सव-यावभिः “सुतम्” अभिषुतं “सोम” “पुनीतन” पवित्रे
 पावयत । अपिच “मधौ” मदकरे सोमेण “मधु” गव्यं पयः “आ-
 धावत” प्रक्षिपत ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 नमसेदुपसीदतदध्रेदभिश्चीणीतन ।

१ १ १ १ १ १ १ १
 इन्दुमिन्द्रेदधातन ॥ ३ ॥

* ‘स्व इति यादपूर्वे’—इति वि० ।

† ‘गाथं—सम्यक्कृतात् यज्ञसामसुख्यं’—इति वि० ।

‡ अ० वे० ६, ७, १६, ५ ।

§ ‘मधौ—मधुयते द्रोणकसमे’—इति वि० ।

§ अ० वे० ६, ७, २०, १ ।

हे ऋत्विजः । “नमवेत्” नमस्कारिणेव* “उप सीदत” सोम-
मुपगच्छत “दधेत्” दधेव† “अभि श्रीणीतन” सोममभि
श्रीणीत च । “इन्द्रे” “इन्दु” सोमं “दधानत”‡ धत्ते च ॥ १ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २ १२ २२ ३१२ ३१ २२
अमित्रहाविचर्षणिःपवस्वसोमशङ्गवे ।

३१२ ३२
देवेभ्योअनुकामकृत् ॥ ४१ ॥

“अमित्रहा” “विचर्षणिः” विद्रष्टा “देवेभ्यः” “अनुकाम-
कृत्” अभीष्ट-कर्त्ता§ त्वं “गवे” अस्माकं पशवे “शं” सुखं
“पवस्व” चर ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३१२ ३१२ ३१२
इन्द्रायसोमपातवेमदायपरिविच्यसे ।

३ १२ २२२ १
मनश्चिन्नसस्पतिः ॥ ५ ॥

“इन्द्राय” “सोमपातवे” “मदाय” “परिविच्यसे” परितः
पात्रेषु सिन्धवे ॥ ५ ॥

* ‘इन्द्रेण्यः पादपूरणः’—इति वि० ।

† ‘इत् इन्द्रेण्यः इत्येव’—इति वि० ।

‡ “श्रीणीतन”, “दधानत”—इत्यत्र “तन्नमन्नमयनाच्च (७, १, ४५)” —इति तन्म० ।

¶ ऋ० वे० ६, ७, २७, २ ।

§ ‘अनुकामकृत्’—ये देवानां कामाः, तेषां कृत्ता सोमः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २७, २ ।

अथ षष्ठी ।

११ ११ १ ११ १
पवमानसुवीर्यं रयिं सोमरिरीरिहिणः* ।

२२ १ १ २२
इन्द्रविन्द्रेणनोयुजा ॥ ६† ॥ ३ .

हे “इन्द्रो” क्लियमान “पवमान” सोम ! त्वं “सुवीर्यं”
शोभन-वीर्योपेतं “रयिं” धनं “नः” अस्माकं सम्बन्धिनम् “इन्द्रेण”
“युजा” सहायेन “नः” अस्मभ्यं “रीरिहि” देहि ॥ ६ ॥ ३

अथोद्देभीति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२७ ३ २ २१ २ ३.१२ २२
उद्देभिश्रुतामघंवृषभन्नर्यापसम् ।

१ २
अस्तारमेपिद्वर्य्य ॥ १‡ ॥

हे “सूर्य्य” [द्वादशसु भानुषु इन्द्रोऽपि सूर्यात्मना पठितः ।
तस्मात्] सूर्यात्मक ! सुवीर्य्य ! हे इन्द्र ! “श्रुतमघं” सर्वदा देवत्वेन
विख्यात-धनम्, अतएव “वृषभं” याचमानानां धनस्य धर्षितारं
“नर्यापसं” नर-हितं नर्यं नर-हित-कर्माणम् “अस्तारम्” दान-

* “रीरिहिणः”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ६, ७, २७, ४ ।

‡ ऋग्वेदोक्त-पाठ-प्रतीकसिद्धम् ।

॥ ऋ० आ० २, १, ४, १ (१भा० ३०७ इ०) = ऋ० वे० ६, ६, २१, १ ।

१३अ०२ख०२सू०२,३] उत्तरार्चिकः ।

५२३

ग्रीष्मम् औदार्यवन्तमेतादृशं स्तोतारम् “अभि” लक्ष्य “उद्दिषि”
[ईद्वधारणे] त्वमेव तस्य यज्ञे सूर्याभना उद्गातासि । “व”
—इति प्रसिद्धौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

६ ३. १ २ ३ १४ २४ ७ १ २ ४५ २४

नवयोनवतिम्पुरोविभेदवाक्कोजसा ।

١٠٠

अहिम्नवृत्रहावधीत् ॥ २* ॥

“यः” इन्द्रः। “नवति” नवति-सङ्ख्याकाः ततः नव सङ्ख्याकाः
 एकीनशत-सङ्ख्याकाः शम्बरस्य “पुरुः” पुरीः “बाह्योजसा”
 बाहु-बलेनैव “बिभेद” दिवोदासाय भिनत्ति स्म [तथाच
 मन्त्रान्तरे—“दिवोदासाय नवतिश्च नवेन्द्रः पुरोधैरञ्जम्बरस्य”
 —इति]। स च “वृषहा” वृषासुरस्य हन्ता । स इन्द्रः “अहिं
 च” केनाप्यहन्तव्यं मेघमपामावरकं वृषासुरं वा अवधीत् । स
 इन्द्रोऽस्माकं धनं ददाति त्यक्तरणे सम्बन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

५ ३ १ ७   ३ १ ६   ७ ६ ३ ७ ३ १ ७

सनद्गुद्रः शिवः सखाश्चावद्गोमद्यवमत् ।

■ ● ●

उरुधारेवदोद्धते ॥ ३३ ॥ ४

* पृ० वे० ६, ६, २१२ ।

† यत्र दण्ड इति सुर्वोऽभिधीयते तथाच तारक्यम्—“दिवाकीर्त्तसाक्षा भवति
कर्मसुर्वो”—इत्यादि ।

‡ ऋ० वे० ६, ६, ११, २।

“सः” पूर्वोक्त-गुण-विशिष्टः “शिवः” कल्याणतमः “सखा”
यष्टृयष्टव्य-स्तोत्रस्तोतव्य-लक्षणैः सम्बन्धेन. “नः” अस्माकं
मित्तभूतः एतादृश इन्द्रः “अश्ववत्” अश्वयुक्तं “गोमत्” पश्यादि-
सहितं “यवमत्” [“अयवादिभ्यः”—इति प्रतिषेधात् मत्तपो
वत्ताभावः । यव इति धान्य-विशेषः] धान्ययुक्तं* धनं “नः”
अस्माभ्यं “दोहते” दोग्धुं ददातु । तत्र दृष्टान्तः—“उरुधारेव”
दोहन-काले प्रभूत-पयोधारा यदा बह्वनां पोषयित्री गौः
यथा वत्सस्य पयो दोग्धि तथा प्रभूत-धनम् अस्माकं दोग्धुं
ददातु. [दुहेलैट्यङागमः (१, ४, ८४) ॥ ३ ॥ ४

॥ स्वारसौपर्णम् ॥ उडेदभिश्चुतामाश्वाम् । वृषभ
नर्या । ऊम् । पार३४साम् । आस्ता३उवा । रामा
यि । पिच्छ२३४वा । रा५यो६चायि ॥ (१) नवयोनवति
म्पू३राः । विभेदवाऊवो । ऊम् । आ२३४सा । आहा
३उवा । चवृ । नचो२३४वा । वा५धो६चायि ॥ (२)
सनइद्रःशिवःसा३खा । अश्ववज्रोमया । ऊम् । वा२३

* ‘यवमत्’—यवपत्रवत्सुपक्षवत्पार्श्वम्, धान्यं संयुक्तम्—इति वि० ।

१३०३ख०१सू०१] उत्तरार्चिकः ।

५२५

४मात् । अराउवा । धारे । वदो२३४वा । चाप्रतो

ईदयि(३) ॥ १६० ॥ [१] ४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायणस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे —

विभ्राडिति तृचाम्नाकं प्रथमं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

विभ्राड्बृहत्पिबतुसेम्यम्

मध्वायुर्द्धधद्यक्षपतावविहृतम् ।

वातजूतोयोअभिरक्षतित्मना

प्रजाःपिपर्त्तिवज्रधाविराजति ॥ १३ ॥

“विभ्राट्” विभ्राजमानः विशेषेण दीप्यमानः सूर्यः “बृहत्”
परिहृतं “सोम्यं” सोममयं “मधु” “पिबतु” । किं कुर्वन् ? “यज्ञ-

* अ० आ० १४० १५० १६० ।

† ‘महादिवाकीर्त्तम् बृहत्’—इति वि० ।

‡ अ० आ० प० ११७ अ० वे० ८, ८, १८, १ ।

पतौ" यजमाने "अविष्कृतम्" अकुटिलम् "आयुः" "दधत्" कुर्वन्
 "यः" सूर्यः "वातजूतः" वातेन महावायुना प्रेर्यमाणः सन्
 "क्षना" आत्मना स्वयमेव "अभि रक्षति" सर्वं जगदभिपश्यन्
 पालयन्ति [राशि-चक्रस्य वायु-प्रेर्यत्वात् सूर्यस्यापि तत्प्रेर्यत्वम्] ।
 स सूर्यः "प्रजाः" "पिपत्ति" वृद्धादि-प्रदानेन पालयति "बहुधा
 वि राजति" विशेषेण दीप्यते च ॥

"पिपत्तिबहुधा"—"उपोषपरुधा"—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ २ ३ १ २ २ २ १ २ ३

विभ्राड्बृहत्सुभृतंवाजसातमं

१ २ ३ २ १ १ २ ३ १ २ १ २

धर्मन्दिबोधरूपेसत्यमपितम् ।

३ १ २ ३ १ १ २ ३ १ २ ३

अमित्रहावृत्रहादस्युद्धन्तम्

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३

अयोतिर्जज्ञे असुरहासपत्न्या ॥ २* ॥

"विभ्राट्" विभ्राजमानं, "बृहत्" प्रौढं, "सुभृतं" सुपुष्टं,
 "वाजसातमं" वाजस्यान्नस्य बलस्य वा दाढतमं, "धर्मन्" धर्मेणि
 वायुना धारणितव्ये "दित्रः" द्युलोकस्य "धरूपे" धारके सूर्य-
 मण्डले "अपितं" निक्षिप्तं, "सत्यम्" अनश्वरम् "अमित्रहा"
 अमित्राणामप्रियाणां हन्तृ, "वृत्रहा" आहवतां हन्तृ, "दस्यु-

* सू० वे० ८, ८, १८, २ ।

† 'वृत्रहा'—शत्रुहा, मेघस्य हन्तृ—इति वि० ।

‘हन्तम्’ दस्यूनामुपचपयितृणां हन्तृतमम्, “असुरहा” असुराणां
क्षेमृणां घातकं “सपत्नहा” सपत्नानां शत्रूणामपि घातकम्,
ईदृग्भूतं “ज्योतिः” सौरं तेजः “जज्ञे” प्रादुर्भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ७ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
इदं श्रेष्ठं ज्योतिषाञ्ज्योतिरूतमं

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
विश्वजिह्वनजिदुच्यतेवृद्धत् ।

३ २ ३ २ ७ ३ १ २ ३ २
विश्वभ्राड्भ्राजोमहिष्यीदृश

३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
उरूपप्रथेसहजोमच्युतम् ॥ ३ * ॥ ५

“इदं” सौरं तेजः “श्रेष्ठं” प्रशस्यतमं “ज्योतिषाम्” अन्येषां
ग्रहनक्षत्रादीनामपि “ज्योतिः” प्रकाशकम् अतएव “उत्तमम्”
उत्कृष्टं “विश्वजित्” विश्वस्य सर्वस्य जेत “धनजित्” धनस्य
जेत “वृद्धत्” प्रभूतमुच्यते एवंगुणविशिष्टमिति सर्वैरभिधीयते
अपि च “विश्वभ्राट्” विश्वस्य प्रकाशयिता “भ्राजः” भ्राजमानः
“महि” महान् “सूर्यः” “दृशे” दर्शनाय “उरु” विस्तीर्णं
“सहः” तमसोऽभिभवित “अच्युतं” च्युति-रहितम् अविनाशम्
“भ्राजः” तेजोरूपं बलं “पप्रथे” विस्तारयति ॥ ३ ॥ ५

अथ इन्द्रकृतमिति प्रगाथात्मकं द्वितीयं सूत्रम्,

तत्र प्रथमा ।

[illegible]

इन्द्रकतुल्यआभरपितापुत्रेभ्योयथा ।

9 3 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 10

शिक्षाणोऽस्मिन्पुरुषतयामनि

३ १८ २८

जीवाज्योतिरग्नीमहि ॥ १ * ॥

हे “इन्द्र !” “नः” अस्मभ्यं “कृतु” कर्म प्रज्ञानं वा
 “आ भर” आहर। अपिच “यथा” “पिता” “पुत्रेभ्यः” प्रय-
 ष्कति तथा “नः” अस्मभ्यं “शिव” धनं देहि। हे “पुरुषत”
 बहुभिराहुत। “यामनि” यज्ञे “जीवाः” वयं “ज्योतिः” सूर्यम्
 “अशीमहि” प्रतिदिनं प्राप्नुयामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1

मानोभयतावृजनादुराध्योऽऽमाश्रिवासीवक्रमुः ।

१२ ३४ ५६ ७८ ९० ११ १२

त्वयावयम्युवतःशश्वत्तौरपोतिष्णूरतनामसि ॥ २३ ॥ इ

हे इन्द्र ! “अघ्नाताः” अघ्नात-गमनाः “वृजनाः” हिंसकाः
 “दुराध्वः” दुराध्विसन्ध्वयः “नः” अस्मान् “मा भव क्रतुः” माव

* क० भा० २, १, २, ० (१भा० ५२५ पृ०) = क० वे० ५, २, २१, ६।

† पृष्ठ. नं० ५, ३, २१७।

‡ 'एवमाः—यत्र-कर्णयः'—इति वि० ।

१३५०१४०२५०१,२] उत्तरार्द्धिकः ।

५२८

चक्रमुः । हे “शूर !” “त्वया” “वयं” स्तोतारः “प्रवतः” प्रव-
णकाः सन्तः “शश्वतीः” बह्वीः “अपः” “अति तरामसि” अति-
तरामः ॥ २ ॥ ई

॥ मच्चैवैष्टभम् ॥ ^१ इन्द्र^२क्रतो^१हायि । न^१आभरो^१वा ।

^२पायिता^२पुत्रे । ^१भियो^१याश्वा^२२३ । हो^१वा^२इ^२हायि । शि^१

^२क्षाणो^२अस्मि^१न्पुरु^२ह । तया^१मा^२१नी^२२३ । हो^२वा^२इ^२हायि ।

^१जीवा^२ज्यो^२१तार^२इयिः । हो^१वा^२इ^२हायि । अशी^१ । मा^२२

^२हार^२इ^२४औ^२हो^२वा ॥ (१) जीवा^१ज्यो^२तो^२हायि । अशी^१म^२हो

वा । जा^२यिवा^२ज्यो^२तिः । अशा^२यिमा^२१हा^२इ^२इयि । हो^१वा

^२इहायि । मानो^१अज्ञा^२तावृ^२जनाः । दुरा^१धा^२१या^२२३ ।

^१हो^२वा^२इ^२हायि । माशा^१यिवा^२१सा^२२३ । हो^१वा^२इ^२हायि ।

अव । ^१क्रा^२२मू^२२३औ^२हो^२वा ॥ (२) माशि^१वा^२सो^२हायि ।

^२अव^२क्रमो^२वा । माशि^१वासः । ^१अवा^२क्रा^२१मू^२२३ । हो^१वा

२ १ २ १ १ १ २ १ २ १ २ १
 ३हायि । त्वयावयम्प्रवतःश । श्वतायिरा१पा२३ः । १ हो
 २ २ १ २ १ २ २ १ २ १
 वा३हायि । अतायिष्ठा१रा२३ । होवा३हायि । तरा ।
 ३ ५ ४ २ ३ ५
 १ मार२सा२३४ औ३होवा । दी२३४शाः(३) ॥ १७ ॥ [१]

४ ३ ४ ५ २ ३ २ ५ ४ २ ५
 ॥ श्यतम् ॥ इन्द्र३क्रतु३न३श । भरा ३ ४ औ३होवा ।
 १ २ २ २ १ ० ५ ५ १ २ २ २
 पायितापु३त्रे । भियोयथा२३४ । ओ३होवा । शि३क्षाणे
 १ २ १ ३ ५ १ २ २
 अ३स्मिन् । पू३हृ२३४ । तया२ । मार३४नी । जीवा
 २ २ २ १ ३ ५ ४ २
 ज्यो३तायिरा३शा । ऊ३म्नायि । मार३हा२३४ औ३होवा ॥ (१)
 ४ २ ३ २ ४ ५ २ ३ २ ४ ५ १ २ २ २
 जीवाज्योति३रशी । महा३४ औ३होवा । जायिवाज्योतिः ।
 १ ० ५ ५ १ २ २ १ २ २ २ १
 अ३शाधि३महा२३४यि । ओ३होवा । मा३नोअ३ज्ञा३ताः । वा
 २ १ ३ ५ ४ २ ३ ४ २ २
 ज्यो३र३शनाः । दुरा२ । धा२३४याः । मा३शिवा३र्सा३आ३
 २ १ ३ ५ ४ २ ३ ४ २ २
 वा । ऊ३म्नायि । क्रा२मू२३४ औ३होवा ॥ (२) । मा३शिवा
 ३ ४ ५ १ २ ३ ४ २ ५ १ २ २ १ ०
 सोअ३वक्रि३मू३४ औ३होवा । मा३शिवा३सः । अ३वाक्रि३मू२३

१३अ० ३ख० २सू० १,२] उत्तराचिंकाः ।

५३१

४ः । ओद्द्वा । त्वयावयम्प्र । वातारक्षःशा । श्वतार^१
यिः । आर३४पाः । अतिशूराताशरा । ऊम्मायि ।
मारसार३४औद्दोवा । वार३४सू(३) ॥ १८ * ॥ [२]

॥ नौधसम् ॥ आर३४यि । द्रक्तुन्नआ । भारा ।
पितापुत्रे । भौश्योयाश्या । शा३४यिन्ना । ऐअस्मिन् ।
पुरु । इ । तायामार३४नी । जार३४यिवाः । ज्योतिर
शी३४वामार३४द्वी ॥ (१) जार३४यि । वाज्योतिरशी ।
माहायि । जौवाज्योतायिः । आ३४शायिमा३४द्यायि ।
मार३४नो । आज्ञाताः । वृज । नाः । दूराधार३४
याः । मार३४शायि । वासोअवो३४वा । क्रार३४मू ॥ (२)
मार३४ । शिवासोअव । कामूः । माशिवासो । आ३
वाक्राशम् । त्वार३४या । वायम्प्र । वतः । शा । श्वता

^३यिरा^५२३^१अः । ^२आ^१२^१तायि । ^१गृ^५ह^३तरो^१२३^५वा । ^३मा^५२३^१
४सी^५(३) ॥ १ * ॥ [६]

^५॥ पौरु^५मीढम् ॥ ^३इन्द्र^५क्र । ^३तु^५न्ना^३३४^५औ^१होवा । ^३आ
^२भरे । ^१पिता^१पुत्रे । ^१भियो^१यार^१था । ^१शि^१क्षा^१णो^१आ । ^१स्नि
^१न्यु^१रु^१२३^१३ । ^१तया^१मनायि । ^१जीवा^१ज्यो^१र^१तीः । ^१अ^१ग्नी
^५मा^५२३^५४^५६^५६^५यि ॥ (१) ^५जीवा^५ज्यो । ^५तिरा^५३४^५औ^५हो
^५वा । ^१ग्रायि^१म^१च्चि । ^१जीवा^१ज्यो^१तिः । ^१अ^१ग्नी^१मा^१२३^१४^१यि ।
^१माने^१अ^१ज्ञा । ^१तावृ^१जा^१२३^१नाः । ^१दुरा^१धिया । ^१मा^१शिवा^१२
^१३साः । ^१अ^१वक्रा^१२३^१४^१५^१मू^१६^१५^१६ः ॥ (२) ^५मा^५शिवा । ^५सो^५आ
^३३४^५औ^५होवा । ^१वा^१क्रमुः । ^१मा^१शिवा^१सः । ^१अ^१वक्रा^१२३^१मूः ।
^१त्वया^१वयाम् । ^१प्रव^१ता^१२३^१शाः । ^१श्रु^१ती^१रपाः । ^१अ^१ति^१गृ^१ह
^१रा । ^१तरा^१मा^१२३४^१५^१सा^१६^१५^१६^१यि । ^१द^१क्षा^१३या^१२३४^१५^१
(३) ॥ १८ गं ॥ [४]

॥ मानवाद्यम् ॥ इन्द्रक्रतूम् । नचाभार३४रा । न
 आमार३४रा । पायितापुत्रे । भियोया१था२ । शि ।
 क्षा । णोअ । स्मायिन्पुरुह३ । तया२मार३४नी । जी
 वाज्योता२३यिः । आ२शा२३४औहोवा । मार३४ही ॥ (१)
 जावाज्योतायिः । अशीमार३४हायि । अशायिमार३४
 हायि । जायिवाज्यातिः । अशायिमा१हा२यि । मा ।
 नः । अज्ञा । तावृजना३ः । दुरा२धा२३४याः । मा
 शिवासा२३ः । आ२वार३४औहोवा । का२३४मूः ॥ (२)
 माशिवासाः । अवका२३४मूः । अबाका२३४मूः । मा
 शिवासः । अवाका१मू२ः । त्व । या । वयम् । प्रावतः
 शा३ । श्वता२यिरा२३४पाः । अतिष्ठूरा२३ । ता२रा
 २३४औहोवा । मार३४सी (३) ॥ १ * ॥ ५

॥ भारद्वाजम् ॥ इन्द्रक्रतूम् । नञाभाश्च ३ । पा
 यितापुत्रेभ्योयथा । शिक्षाणोश्च २ । स्नायिन्पुरुह ।
 तयामाशनी २ । जीवाज्योश्च २ ३ यिः । आरशाश्च ३ औ
 च्छोवा । मारश्च ३ औ ॥ (१) जीवाज्योतायिः । अशायि
 माश्च २ यि । जायिवाज्योतिरशीमहि । मानोश्च २
 २ । तावृजनाः । दुराधाश्च २ । माशायिवाश्च २ ३ ।
 आरवाश्च ३ औ च्छोवा । क्राश्च ३ मूः ॥ (२) माश्रिवासा ।
 अवाक्राश्च २ मू । माश्रिवासोऽवक्रमुः । त्वयावाश्च २ मू ।
 प्रावतःश्च । अतायिराश्च २ । अतायिशूराश्च २ । ता
 रराश्च ३ औ च्छोवा । मारश्च ३ सी (३) ॥ ५ * ॥ [६] ६

मिश्रयिता । किमर्थम् ? “वीर्याय”* वीर्य-करणाय “उभा”
उभौ “बाह्व” “वृषणौ” कामानां वर्धकौ “या” यौ बाह्व “वज्रम्”
आयुधं “नि मिमिक्षतुः” परिगृह्णीतः ॥ २ ॥ ७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायण्यस्य त्रयोदशस्याध्यागस्य
तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे—

जनीयन्त इत्येकचर्चः† प्रथमं सूक्तम्‡
सैषोच्यते ।

१ १ ३ १ १ ३ १ १ १ १ २
जनीयन्तीन्वग्रवःपुत्रीयन्तःसुदानवः ।

१ २

सरस्वन्तुह्वामहे ॥ १ ॥ ८

“जनीयन्तः” [जायन्तआस्वपत्यानीति] जनयः जायाः
ता इच्छन्तः, § “पुत्रीयन्तः” पुत्रान् कामयमानाः, “सुदानवः”
शोभन-दानाः, “अग्रवः” उपगन्तारी वयं “तु” अद्य॥ “सर-
स्वन्तु” तं देवं मध्यम-स्थानं “ह्वामहे” आह्वयामहे ॥ १ ॥ ८

* ‘वीर्याय’—चतुर्थेणा तृतीया-स्थाने द्रष्टव्या, वीर्येण युक्तः—इति वि० ।

† विवरणमते त्वेतत्सूक्तं प्रगाथात्मकं न लेकचर्चं तथाच उत्तराद्व्यपिमा ऋक्
चण्डस्यैव सूक्तस्य द्वितीया न तु सूक्तान्तरम् ; मूर्त्तपाठदर्शनवादादुक्तमिति ध्येयम् ।

‡ ‘इदानीं विश्वजित्’—इति वि० ।

॥ अ० वे० ५, ६, १०, ४ ।

§ ‘जनीयन्तः’—जननं कुर्वन्तः—इति वि० ।

॥ ‘तु’—इति पादपूरणः—इति वि० ।

उतनइत्येकैर्च द्वितीयं सूक्तम्,

सैषोच्यते ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

उतनःप्रियाप्रियासुसप्तस्वसासुजुष्टा ।

१ २ ३ १ २

सरस्वतीस्तोम्याभूत् ॥ १* ॥ ८

“उत” अपि च “नः” अस्माकं “प्रियासु” प्रियाणां मध्ये
“प्रिया” प्रियतमा “सप्तस्वसा” गायत्र्यादीनि सप्त छन्दांसि स्व-
सारो यस्यास्तादृशी नदीरूपया स्तुत्या गङ्गाद्याः सप्त नद्यः
स्वमारः “सुजुष्टा” सुष्ठु पुरातनैर्ऋषिभिः सेविता, एवम्भूता “स-
रस्वती” देवी “स्तोम्या”† भूतस्तोतव्या “भूत्” भवतु ॥ १ ॥ ८

अथ तत्सवितुर्वरेण्यमिति तृतीयसूक्तरूपा,‡

सैषा ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३

तत्सवितुर्वरेण्यभर्गोदेवस्यधीमहि ॥

२ ३ १ २ ३ १ २

धियो योनःप्रचोदयात् ॥ १† ॥ १०

* आ० वे० ४, ८, ११, ४ ।

† ‘स्तोम्या’—स्तोमानां त्रायुनाम् अथवा तृहयस्यदशप्रभतीनाम्—इति वि० ।

‡ अथाप्यस्मिन् सप्तान्तरम्, तथापि—विवरयसते संक्षिप्तादि-समस्त-मूल-पञ्च-विधि-
दर्शनाच्चेतत् तृचं सूक्तम् एवञ्चापिमे स्तोमान्तरमिति अग्न्यायूनीति च द्वे रूपे-
वस्यैव द्वितीय-तृतीये न तु सूक्तान्तरे इति विवेकः ।

¶ आ० वे० १, ४, १०, ५ ।

“यः” सविता देवः ~~न~~ अस्माकं “धियः” कर्माणि, धर्मादि-
विषया वा बुद्धीः “प्रचोदयात्” प्रेरयेत्, “तत्” तस्य “देवस्य”
द्योतमानस्य “सवितुः” सर्वान्तर्यामितया प्रेरकस्य जगत्स्रष्टुः
परमेश्वरस्य “वरेण्य” सत्स्वरूपतया ज्ञेयतया च भजनीयं
“भर्गः” अविद्या-तत्कार्ययोर्भजनात् भर्गः स्वयं ज्योतिस्तेजः
परब्रह्मात्मकं “धौमहि” वयं ध्यायामः । इदं भर्गो धियः प्रचोद-
यति तद् ध्यायाम इति समन्वयः । [यद्वा, यः सविता सूर्यः
‘धियः’ कर्माणि ‘प्रचोदयात्’ प्रेरयति, तस्य ‘सवितुः’ सर्वस्य
प्रसवितुः ‘देवस्य’ द्योतमानस्य सूर्यस्य ‘तत्’ सर्वैर्दर्शनीयतया
प्रसिद्धं ‘वरेण्य’ सर्वैः सम्भजनीयं ‘भर्गः’ पापानां तापकं तेजो-
मण्डलं ‘धौमहि’ ज्ञेयतया मनसा धारयेत् । यद्वा, भर्ग-शब्दे-
नान्नमभिधीयते ‘यः’ सविता देवः ‘धियः’ प्रचोदयति, तस्य ‘देवस्य’
प्रसादात् ‘तद् भर्गः’ अन्नादि लक्षणं फलं ‘धौमहि’ धारयामः
तस्याधारभूता भवेमेत्यर्थः । भर्ग-शब्दस्यात्र-परचैवमाथर्वणिक-
वेद-च्छन्दसि—“सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयोऽन्नमाहुः,
कर्माणि धियस्तनुते प्रब्रवीमीति प्रचोदयात् सविता याभि-
रेतीति* । भर्गः—असृज. पाके (तु० उ०) असृज् “असृजोरोप-
धयोरमन्यतरस्याम् (६, ४, ४७)” —इति रोपधयोर्लोपो रमागमश्च,
न्यङ्नादि-पाठात् कुत्वम् (७, ३, ५३) । धौमहि—ध्यायते लटि
“बहुलच्छन्दसि (२, ४, ७६)” —इति सम्प्रसारणं, व्यत्ययेनात्मने-
पदम् ; यद्वा धीङ् आधारे (दि० चा०) लिटि “बहुलच्छन्दसि

* ‘यः’ सविता देवः प्रकर्वेव चोदयति ध्याम-धारणा-समाधिभिः तस्य सवितु
देवस्य दानादिभिर्गुणैर्गुणैस्तत्परं ‘प्रविशाम इति सङ्क्षेपः’ —इति वि० ।

१३अ० ४४०४-१२०१, १, १] उत्तराधिकः ।

५३८

(२, ४, ७२)"—इति विकरणस्य लक्ष् । प्रचोदयात्—चोदयते-
र्लटि आडाभमः, यद्वृत्तयोगादनिधातः, आगमस्यानुदात्तत्वे
णित्स्वरः ॥ १ ॥ १०

अथ

^{३ १ ३ १ २}
सोमानास्वरणम् ॥ १* ॥ ११

—इति,

^{२ ३ १ २}
अग्रचायूष्पिपवसे ॥ १† ॥ १२

—इति, चतुर्थ-पञ्चम-सूक्तात्मैकयोर्द्वयो ऋचोः प्रतीको ;
ते चान्यचान्नाते (छ० आ०—२, १, ५, ५ ; १भा० ३१८५०),
(उ० आ० ७, ११, १२, १) ॥ १ ॥ ११—॥ १ ॥ १२

अथ तानःशक्तमिति त्ववात्मकं षष्ठं सूक्तं,

तत्र,

^{१ २ ३ १ २}
तानःशक्तम्यार्थिवस्य ॥ १ ‡ ॥

—इति प्रथमाया ऋचः प्रतीकमिदं सा चान्यत्र (उ० ४, २,
४, १) आन्नाता ॥ १ ॥

* छ० आ० २, १, ५, ५ (१भा० ३१८५०) = ऋ० वे० १, १, ३४, १ ।

† उ० आ० ७, १, ११, १ = ऋ० वे० ७, २, १०, ४ ।

‡ उ० आ० ४, १, ४, २ = ऋ० वे० ४, ४, ६, १ ।

अथ द्वितीया ।

३ २ ३ १ १ १ २ ३ १ २ १ २

ऋतमृतेनसपन्तेषिरन्दक्षमाशाते ।

३ १ २ ३ १ १

अद्र्क्षादेवौवर्द्धते ॥ २* ॥

“ऋतेन” उदकेन निमित्त-भूतेन “ऋतं” यज्ञं “सपन्ता”
 सृशन्तो “इषिरम्” एषणवन्तः “दक्षं” प्रवृद्धं यजमानं इविर्वा
 “आशाते” व्याघ्रतः “अद्र्क्षा” अद्रोम्भारी “देवौ” व्योतमानौ
 मित्रावरुणौ “वर्द्धते” प्रवृद्धो भवतः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ २ २ ३ १ २ ३ १ २

वृष्टिद्यावारीत्यापेषस्पतीदानुमत्याः ।

३ १ २ १ २

वृद्धन्तङ्गर्तमाशाते ॥ ३† ॥ १३

“वृष्टिद्यावा” वृष्ट्यर्था द्यौः स्तुतिर्ययोस्तौ वृष्टिद्यावा अथवा
 वृष्टि-वर्षिका द्यौरन्तरिक्षं याभ्यां तौ तादृशौ, “रीत्याप” [री-
 गति-रेषणयोः (का० प्र०)] रीतिः प्राप्तिः सैव आग्निरभिमत-
 प्राप्तिर्ययोस्तौ तादृशौ, “इषः” अन्नस्य “पती” स्वामिनौ [वृष्टि-
 प्रदत्तात् स्वामित्वम्], “दानुमत्याः” दानमत्याः दातुमुचिताया
 इत्यर्थः एतद्विशेषणम् एवमहानुभावो मित्रावरुणौ “वृद्धन्तः”

* अ० वे० ४, ४, ६, ४ ।

† अ० वे० ४, ४, ६, ५ ।

महान्तं 'गर्तं'* रथम् "आशाते" व्याघ्रतः अधितिष्ठतो
यागार्थम् ॥ ३ ॥ १३

अथ युञ्जन्तीति ढचात्मकं सप्तमं सूत्रम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

युञ्जन्तिब्रध्नमरुषश्चरन्तमपरितस्थुषः ।

१ १ २ २ ३ २

रोचन्तेरोचनादिवि ॥ १ १ ॥

इन्द्रो हि परमेश्वर्य-युक्तः परमैश्वर्यं चाग्निवाष्वादिभ्य-नक्षत्र-
रूपेणावस्थानात् उपपद्यते "ब्रध्नम्" आदित्यरूपेणावस्थितम्,
"अरुषम्" हिंसारहिताग्निरूपेणावस्थितं, "चरन्तं" वायुरूपेण
सर्वतः प्रसरन्तमिन्द्रं "परि तस्थुषः" परितोऽवस्थिता लोकत्रय-
वर्त्तिनः प्राणिनो "युञ्जन्ति" स्वकीये कर्मणि देवतात्वेन सम्बन्धं
कुर्वन्ति । तस्यैवेन्द्रस्य मूर्तिविशेषाणि "रोचना" नक्षत्राणि "दिवि"
द्युलोके "रोचन्ते" प्रकाशन्ते [अस्य मन्त्रस्योक्तार्थपरं ब्राह्मणान्-
तरे व्याख्यातम्— "युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह—असौ वा आदित्यो
ब्रध्नः आदित्यमेवास्मै युनक्ति । अरुषमित्याह—अग्निर्वा अरुषः
अग्निमेवास्मै युनक्ति । चरन्तमित्याह—वायुर्वै चरन् वायुमेवास्मै
युनक्ति । परितस्थुष इत्याह—इमे वै लोकाः परितस्थुषः इमा-
नेवास्मै लोकान् युनक्ति । रोचन्ते रोचना दिवीत्याह—नक्षत्रा-
ण्येवास्मै रोचयतीति ॥ १ ॥

* 'गर्तं' गरणीयम्—इति वि० ।

† ऋ० वे० १, १, ११, १ = य० वे० ५१, ५, १,

हे “मर्याः” मनुष्याः । इदमाचर्य पश्यतेत्यध्याहारः । कि-
माचर्यम् ? इति, तत्रोच्यते—आदित्यरूपोऽयमिन्द्रः “उषस्त्रिः”
दाहकैः रश्मिभिः प्रतिदिनमुषःकाले वा सम्भूय “अजायथाः”
उदपद्यत [अथवा सूर्यस्येवास्तमये मरणमुपचर्य व्यत्ययेन बहु-
वचनं कृत्वा सम्बोधनं क्रियते—हे मर्या ! प्रदिदिनं त्व मजायथा
इति योज्यम्] । किङ्कर्तव्यम् ? “अकेतवे” रात्रावभिभूतत्वेन
प्रज्ञान-रहिताय प्राणिने “केतुं कृण्वन्” प्रातः प्रज्ञानं कुर्वन्*
“अपेशसे” रात्रावन्धकारावृतत्वेनाभिष्यक्तत्वात् रूप-रहिताय
पदार्थाय प्रातरन्धकार-निवारणेन ‘पेशः’ [रूपनामैतत्
(निघ० ३, ७, १०)] रूपमभि व्यज्यमानं कुर्वन् [अकेतवे,
अपेशसे—इति चतुर्थ्यौ षष्ठार्थे द्रष्टव्यौ] ॥ ३ ॥ १२

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायनस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य

चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमे खण्डे—

अयं सोमइति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ १२ १२ ३ १ २ ३
अयं सोमइन्द्रतुभ्यं सुखे

१ २ ३ १ २
तुभ्यम्य वतेत्वमस्यपाहि ।

* ‘केतुर्ध्वजः तं कृण्वन्, अकेतवे ; यः कश्चित् मर्त्यः अकेतुरध्वजः तमपि केतु-
वत्तां कुर्वन्ति अतिबलसम्पन्नात्—इति वि० ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

त्वच्छयश्चक्षुषे त्वंवृष

२ १ २ ३ १ २ ३ १ २

इन्दुमदाययुज्यायसोमम् ॥ १ * ॥

हे “इन्द्र !” यः सोमः इन्द्राय “तुभ्य” “सुन्वे” सयते [सु-
नोतेः कर्मार्थे लटि “लोपस्त आत्मने पदेषु (७, १, ४१)”—इति
लोपः] “तुभ्य” त्वदर्थमेव “पवते” पूयते । त्वच्च “अस्य” अमुं
“पाहि” पिब “त्वं ह” “यम्” “इन्दु” “सोम” “चक्षुषे”
करोषि “त्वं” च यं “वृषे” वृतवानसि । किमर्थम् ? “मदाय”
मदार्थं “युज्याय” सहायाय [सोम इन्द्राय बलकरत्वात् सहाय
इति प्रसिद्धम् । यमेवं करोषि त्वं तं पाहीति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

सईरथोनभुरिषाडयोजि

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

महःपुरुषिसातयेवहनि ।

१ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

आदीविश्वानज्ज्याणिजाता

२ ३ १ २ ३ १ २

स्वर्षातावनज्ज्वानवन्त ॥ २ † ॥

“स ईम्” ईसोऽयं “भूरिषाट्” भूतस्य भारस्य सोढा “रथो न”
रथइव “अयोजि” युज्यते, कौटुशः सः ? “महः” महान् ।

* ऋ० वे० ७, ३, २४, १ ।

† ऋ० वे० ७, ३, १४१ ।

‡ ‘ईम् पादपूर्व’—इति वि० ।

किमर्थमयोजि ? “पुरुषि” बह्वनि “वसूनि” धनानि “सातये”
अस्त्रभ्यं दातुम् “आदी” योगानन्तरं “विष्वा” विष्वाणि
कर्माणि “नहुष्याणि” नहुषो मनुष्याः तेषां सम्बन्धीनि “जाता”
जातानि अस्मद्विरोधीनि “ऊर्ध्वा” उन्मुखानि “वने” वननीये
“स्वर्षाता” स्वर्षाते [—सङ्ग्रामनामैतत् स्वर्गलाभ-युक्ते सङ्ग्रामे*
“नवन्ते” गच्छन्तु [नवतिगति-कर्मा (२, १४, २८) । यद्वा,
सोऽयं सङ्ग्रामे युद्धार्थिनः सङ्गच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २७ ३ १८ २८ ३ १
शुष्मीशर्द्धेनिमारुतम्यवस्वा

२ ३ २७ ३ २
नभिश्स्तादिव्यायथाविट् ।

१ ३ २३ १ २ ३ १ २
आपोनमस्तुमतिर्भवानः

३ १ २ ३ २७ ३ २
सहस्रासाःपृतनाषाड्नयन्तः ॥ ३ ॥ १५

हे सोम ! “शुष्मी” बलवांस्त्वं “शर्द्धे न मारुत” मरुतां
बलमिव “पवस्व” । तत्र दृष्टान्तमेव स्पष्टयति—“यथा” “दिव्याः”
“विट्”† प्रजाः “अनभिश्स्ताः” अभिश्स्ता निन्दिताः अनि-

* ‘स्वर्षाता—सङ्ग्रामस्य दाता’—इति वि० ।

† अ० वे० ७, ३, २४, ३ ।

‡ ‘विट्—वृषिणी’—इति वि० ।

न्दिताः* पवन्ते [“मरुतो वै देवानां विशः”—इति हि ब्राह्म-
णम्] किञ्च “आपो न” उद्कानीव “मघ” चिदं पवमानंश्च
“सुमतिः भव” “नः” अस्माकं । किञ्च, “सहस्रांशाः” [अथ
इति रूपनाम (निघ० ३, ७, ६)] बहुरूपस्य† “ष्टतमांषाट्
न” ष्टतमानामभिभवितेन्द्र इव “यज्ञः” यष्टव्यो भवसीति
॥ ३ ॥ १५

॥ इहं वदासिष्ठम् ॥ ^{१२ १२ १२ २ १} औहोवाहाश्चोयि । ^{३ २} इहा । अ
^{१ २} यत्सोमाः । ^{२ १} इन्द्रतु । ^{२ ३ ५} म्यत्सुन्वायि । ^{२ १} तुभ्यम्यवा । ^२ ता
^१ इयितुवम् । ^{२ ३ ४ ५} अस्यपाही । ^{२ १} तुवत्हयाम् । ^{२ १ २} चक्रषे । ^२ त्वं
^{२ ४ ५} ववृषायि । ^{२ १} इन्दुमदा । ^{२ १} याश्रयुजि । ^२ याश्रय । ^२ याश्र
^४ सोपमाइप्रईम् ॥ (१) ^{२ १ २} सईरथो । ^{२ १} नभुरि । ^{२ ३ ४ ५} षाड्योजी ।
^{२ १} मघःपुरु । ^{२ १ २} षीश्चात । ^{२ २ ३ ४ ५} यायिवरुनी । ^{२ १ २} आदौविश्वा ।
^{२ १} नज्जवि । ^{२ २ ३ ४ ५} याणिनाता । ^{२ १} सुवर्षाता । ^{२ १ २} वनज । ^२ ध्वाश्श्र ।
^{२ ४} नाश्वापुस्ताइप्रईम् ॥ (२) ^{२ १ २} शुक्मीशर्ही । ^{२ १ २} नमार्ह । ^{२ ३ ४} तम्यव

* ‘अनभिज्ञता—असिञ्चाव-रक्षिता’—इति वि० ।

† ‘वचसापसा बह्वदकादत्वर्थः’—इति वि० ।

१२५०५५०२२००१] उत्तरार्द्धिकः ।

५४७

५ १ १ २ २ ४ ५ १२ १२
 स्वा । अनभिशा । स्ताइदिवि । यायथावीट् । आपो
 २ ० १ १ २ २ ४ ५ १२ १२ २२ १ १
 नमा । जूइसुम । तिर्भवानाः । औचोवावाइहोयि ।
 २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ ४
 इहा । सच्चखाप्ताः । पृतना । पाइइइट् । नाइयापु
 आइइइइः(इ) ॥ ५ * ॥ [१] १३

अथ त्वमग्नइति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 त्वमग्नयज्ञानां होता विश्वेषांहितः ।

२ २ २ २ २ २ २ २
 देवेभिर्मानुषेजने ॥ ११ ॥

हे “अग्ने !” “त्वं” “विश्वेषां” सर्वेषां समसंस्थारूपेण भि-
 ज्ञानां “यज्ञानां” “होता” होम-निष्पादकोऽसि । यद्वा, यज्ञानां
 सम्बन्धी, देवानामाज्ञाता भवसि । कुतः ? इत्यत आह—यस्मात्
 त्वं “मानुषे” जन्तो; सम्बन्धिनि मनुष्ये “जने” यजमाने “देवेभिः”
 देवैः “हितः” होतृत्वेन निहितोऽसि तस्मादित्यर्थः ॥ १ ॥

* क० गा० १५५० २२० ५५० ।

† क० आ० १, १, १, २ (१भा० ८६ प०) = क० वे० ४, ५, ११, ११

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १. २ ३ २ १ २
समोमन्द्राभिरध्वरेजिह्वाभिर्यजामहः ।

१ १ १ २ १ १ २
आदेवान्वक्ष्यस्मि च ॥ २ * ॥

हे अग्ने ! “सः” त्वं “नः” अस्माकं “अध्वरे” यज्ञे
“मन्द्राभिः” मन्दकरीभिः” स्तुतिभिर्वा “जिह्वाभिः” कात्यादिभिः†
“महः” महतः देवान् यज हविर्भिस्तर्पय च । कथं तत् ?
इति चेत्, उच्यते—“देवान्” यष्टव्यानिन्द्रादीन् “आ वक्षि”
आवह ततो “यक्षि च” यज च हवींषि तेभ्यो देहीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
वेत्याहिवेधोअध्वनःपथश्चदेवाञ्जसा ।

१ २ ३ १ २
अग्नेयज्ञेषुसुक्रतो ॥ ३ ॥ १६

हे “वेधः” विधातः ! “सुक्रतो” शोभन-कर्मन् ! “देव”
दानादि-गुण-युक्त अग्ने ! त्वं “यज्ञेषु” दर्शपौर्णमासादि-यागेषु
“अध्वनः” महामार्गान् “पथश्च” सुवमार्गाश्च “अञ्जसा”

* ऋ० वे० ४, ५, ११, २ ।

† काली, कराली, मनीषा, सुलोहिता, सुधूमवर्णा, सुकृतिनी, विश्वरूपा,
लीला इति कात्यादयः ।

‡ ऋ० वे० ४, ५, ११, २ ।

482

अथ* होतादेवइति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

११२   ११९
विदथानिप्रचोदयन् ॥ १ ॥

“होता” होम-निष्पादकः “अमर्त्यः” मरण-रहितः “देवः”
द्योतमानः “विद्वान्” वेदितव्यानि कर्माणि “प्रचोदयन्”
सोऽग्निः “मायया” कर्म-विषयाभिज्ञानेन युक्तः सन् “पुरस्तात्”
कर्म-प्रारम्भ-काले एव “एति” अस्मान्नागच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १८ १८ २२३१२
वाजीवाजेषुधीयतेध्वरेषुप्रणीयते ।

१ २ ३ ४ ५ ६
विप्रोयज्ञस्यसाधनः ॥ २ ॥

“वाजी” बलवान् अग्निः “वाजेषु” युद्धेषु “धीयते” देवैः
 शत्रु-हननार्थं निधीयते । किञ्च “अध्वरेषु” अग्नि-होवादिषु

* 'उत्तरी विश्वरजः । इदानीं महाप्रते भवाम्याभ्यानि'—इति वि० ।

† पृष्ठ. वे. २, १, २६, १।

‡ कृ० वे० २, १, २६, २।

५५०

सामवेदसंहिता । [६ प्र० ३ अ० १७ सू० ३]

“प्रणीयते” अध्वर्यादिभिः प्रकर्षेणाहवनीयादि-स्थानेषु प्रक्षि-
प्यते अतएव “विप्रः” मेधावी सवग्निः “यज्ञस्य” अग्निहोत्रादेः
“साधनः” साधको भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ १ ३ २ ३ १ ३ १ १
धियाचक्रेवरेण्योभूतानाङ्गर्भमादधे ।

१ १ ३ २ ३ १ १
दक्षस्यपितरन्तना ॥ ३ * ॥ १७

योऽग्निः “धिया” आधान-पवमानेष्टि-रूपेण कर्मणा “अक्रे”
आहवनीयरूपतया कृतोऽभूत् अतएव “वरेण्यः” सर्वैर्यजमानैः
कर्माङ्गत्वेन वरणीयः यथाग्निः “भूतानां” स्थावर-जङ्गमात्म-
कानां भूतजातानामन्तः “गर्भं” स्वात्मानमेव गर्भरूपतया
“आ दधे” सर्वत्र दधार “पितरं” सर्वस्य जगतः पालकं तमि-
ममग्निं “दक्षस्य” दक्ष-प्रजापतेः† “तना” तनया वेदिरूपा
भूमिर्दर्शयौर्णमासाग्निहोत्रादिकर्म-सिद्ध्यर्थं धारयति [भूमेर्दक्ष-
दुहितृत्वे मन्त्रवर्णः—“अदितिर्ह्यजनिष्ठदक्षस्यदुहिता तव”—
इति ॥ ३ ॥ १५]

इति सामवेदार्थप्रकाशे-उत्तराग्रन्यस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

* अ० वे० ३, १, २८, २ ।

† ‘दक्षस्य—यजमानस्य’—इति वि० ।

[१३ अ० सू० २ सू० १] उत्तरार्चिकः ।

५५३

अथ तदिदासइति द्वितीयं सूत्रम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ २२ ३ १२ ३ २ ११ २ २ १२ ३ १२
तदिदासभुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेष नृम्णाः ।

२१ १२ १२ १२ १ २ २ २ ७ २ १ २ २
सद्योजज्ञानोनिरिणातिशन्नून्यविश्वेमदन्धूमाः ॥ १ * ॥

“तत्” जगत्कारणत्वेन सर्ववेदान्त-प्रसिद्धम् “इत्” [गब्धो-
ऽवधारणे] “भुवनेषु” [भू सत्तायां (म्वा० प०)] सन्नु पृथिव्यादिषु
लोकेषु मध्ये तत् जगत्कारणं ब्रह्मैव “ज्येष्ठ” प्रशस्ततमम्
“अस” बभूव, तस्य परमार्थ-सत्त्वात् तद्व्यतिरिक्तानां व्यावहा-
रिक-सत्त्वात् [यद्वा, ज्येष्ठं बृहत्तमं जगत्कारणत्वेन सर्वेषां
मादिभूतं बभूव । अस्ते लैटि “कन्दस्युभयथा (३, ४, ११७)”
—इति सार्वधातुकत्वाद् “अस्तेर्भूः (२, ४, ५२)” —इति भू-
भावाभावः । यद्वा, ब्रह्म तदेव ब्रह्म स्वप्रकाशतया सन्दीदीपे
अस गति दीप्तादानेषु (म्वा० उ०), अस्माकिति रूपम्]
“यतः” उपादानभूतात् यस्माद् ब्रह्मणः “उग्रः” उग्रः त्वेव-
नृम्णाः प्रदीप्त-बलः सूर्यात्मकइन्द्रः “जज्ञे” जातो बभूव [अग्रते
हि—“चक्षोः सूर्यो अजायत”—इति, “सूर्याचन्द्रमसौ धाता
यापूर्वमकल्पयत्”—इति च । “जनिकर्तुः प्रकृतिः (१, ४,
०)” —इति प्रकृतेरुपादान-सम्पन्नायां यत इति पञ्चमी ।

* अ० वे० ८, ७, १, १ ।

† ‘तत्’ इति पादपुरश्च—इति वि० ।

जज्ञे इति “गमहेनेत्यादिनोपधा-लोपः (६, ४, ८८), ‘‘ह्रिवचने ऽचि (१, १, ५८)’’—इति तस्य स्थानिवद्भावात् ‘‘ह्रिवचनादि, ‘‘यदृत्तान्नित्यम् (८, १, ६६)’’ इति—निघात-प्रतिषेधः]। स च ‘‘जज्ञानः’’ जायमानः ‘‘सद्यः’’ शीघ्रं ‘‘शत्रून्’’ शतयितृन् सन्देहादीन् राक्षसान् ‘‘नि रिणाति’’ निहिनस्ति [यद्वा, उपा-सकानां पापरूपान् शत्रून् निहन्ति । यथा च ‘‘सद्यो ह्येष जातः पाप्मानमपहत’’—इति । जज्ञान इति जनेर्लेटः कानचि रूप-मेतत् । रिणाति—रौगति-रेषणयोः क्लैयादिकः (५०), ‘‘प्रादीनां ऋसः (७, ३, ८०)’’—इति ऋसतम्] ‘‘विश्वे’’ सर्वे जनाः [भवन्ति रक्षन्तीति] ‘‘जमाः’’ प्राणिनः [भवन्तेरौणा-दिको मन् प्रत्ययः ‘‘ज्वरत्वरेत्यादिना (६, ४, २०) वकारोपधयोः स्थाने जठ्] सर्वे प्राणिनः ‘‘यं’’ सूर्यात्मकमुद्यन्तसिद्धम् ‘‘अनु’’ लक्ष्य ‘‘मदर्थमुदगात् मदर्थमुदगात्’’—इति ‘‘मदन्ति’’ ह्वयन्ति [मदी हर्षे (दि० प०), व्यत्ययेन शप् (३, १, ८५) ; तथाच ब्राह्मणम्—‘‘भूतानि वै विश्वजमास्तएनमनुमदन्ति उदगादुद-गादिति’’—इति । तैत्तिरीयकञ्च—‘‘तस्मात्सर्व एव मन्यते मां प्रत्युदगादिति’’—इति । यद्वा, यं स्तुत्यादिभिर्माद्यन्तमनुपधात् सर्वे प्राणिनः अभीष्ट-प्राप्त्या ह्वयन्ति ‘‘अनुलक्षणे (१, ४, ८५)’’—इति अनोः कर्मप्रवचनीयत्वात् ‘‘कर्मप्रवचनीय-युक्ते द्वितीया. (२, ३, ८)’’ स इन्द्रो जज्ञे इत्यन्वयः ॥ १ ॥

छन्दसि बहुलम् (६, १, ७०)”—इति श्रे-लोपः, “गद्विरनन्तरः
(६, २, ४६)”—इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१७ ११२ ३ २२ १७ ३१७ १ १
त्वेक्रतुमपिवृञ्जन्तिविश्वे द्विर्यदेतेत्रिर्भवन्त्युमाः ।

३ १२ २२ ३ १२ ३
स्वादोः स्वादीयः स्वादुनाह जा

२१२७ ३१२१ १२
समदः सुमधुमधुनाभियोधोः ॥ ३ * ॥ १८

हे इन्द्र ! “त्वे” त्वयि “सुपां सुलुक् (७, १, ३८)”—इति
सप्तम्येकवचनस्य श्रे आदेशः] “विश्वे” सर्वे यजमानाः “क्रतुम्”
अनुष्ठेयं कर्म “वृञ्जन्ति” समापयन्ति “अपि” [—शब्दो ब्राह्म-
णोक्तः सर्वभूतानां सर्वमनसां समुच्चयार्थः सर्वाणि पृथिव्यादीनि
भूतानि सर्वेषां प्राणिनां मनांसि सर्वे यज्ञक्रतवश्च व्याप्ते त्वय्येव
यजमानैः परिसमाप्यन्त इत्यर्थः । तथा च ब्राह्मणम्—“त्वयी-
मानि सर्वाणि भूतानि मनांसि सर्वे क्रतवोऽपि वृञ्जनीत्येतदाह”
—इति “यद्” यस्मात् “एते” “जमाः” तर्पकाः [अवते स्वर्प-
णार्थादीणादिको मन् प्रत्ययः, “ज्वरत्वरेत्यादिना (६, ४, २०) वका-
रोपधयोक्तः] ईदृशा यजमानाः पूर्वमेकाकिनः सन्तः पश्चात्
“द्विः” द्विवारं स्त्रीरूपेण पुंरूपेण च जाताः सन्तः पुनरपत्येन
सार्धं “त्रिः” त्रिवारं जन्मभाजो भवन्ति । एक एवात्मा स्त्रीपुं-

* छ० वे० ८, ७, १, ३ ।

† ‘जमाः देवाः’—इति वि० ।

रूपेण जायते “अहं वा एष यत् पत्नीति” श्रुतेः । पुत्रोऽप्यात्मैव—
 “आत्मा वै पुत्रोऽन्तरमासि”—इति श्रुतेः । यत एवमेभिर्द्वौ भावयित्वा,
 ततो वा गच्छते त्वय्येवानुष्ठितं सर्वं कर्म परिसमापयन्तीति; तथा
 च ब्राह्मणम्—“हो हो सन्तो मिथुनौ प्रजायेते प्रजापत्ये”—इति]
 हे इन्द्र ! त्वच्च “स्वादोः” प्रियाद् गृहधनादेरपि “स्वादीयः”
 स्वादुतरं प्रियतरमपत्यं “स्वादुना” स्वादुभूतेन मातापित्रात्मकेन*
 “संयोज्य” संयोजय [यद्वा, “स्वादुना” मिथुन-भावेनोत्पन्नं
 तदपत्यमपि संयोजय] । एतदेवाह—“अद्” अपत्यं “मधु”
 मधुरं “मधुना” मद-हेतुना मिथुनान्तरेण पौत्रेण वा “सु” सुष्ठु
 “अभि योधीः” अभियोधय अभितः क्रीडयती [धातूनामनेः
 कार्यत्वात् युद्धाति रच क्रीडयि वृत्तते । “मिथुनं वै स्वादु प्रजा
 स्वादु”—इत्यादि ब्राह्मणमन्त्रानुसन्धेयम् ॥ ३ ॥ १८

३ ४ ३८ ४ ५ ३८ १ ३८ ४ ५ १
 ॥ श्यैतम् ॥ तदिदासभुव । नेषू३४ औहोवा । ज्या

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 यिष्ठं यनोजन्यउग्रः । त्वेषानृमणा२३४ः । ओईहा । स

२२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 द्योजज्ञानः । नायिरा२३यिणा । तिशा२ । जूर३४

५ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 न्न । नुयंविश्वायिमा३दा । ऊम्मायि । त्पूरमा२३४ औ

* ‘स्वादोः सोमस्य, स्वादीयः आसादनकराः, स्वादुना सोमेन’—इति वि० ।

† ‘सुमधु—शोभनं मधु सोमास्य, मधुना—द्रोणककण्ठेन, अभियोधीः—आभि-
 मुञ्चेन योषयति’—इति वि० ।

^{४२ २ ३ ४ ५} ^{३२ २} ^{३२ ४२ ५} ^१
 होवा ॥ (१) वावृधानःशव । साभू३४ औहोवा । रा
^{२ २२} ^{२ २} ^{१ २} ^५
 ओजाःशत्रुर्द्वासायभिय । सन्दाधा१ता२३४यि । औ६
^५ ^{१ २} ^१ ^२ ^१ ^३
 हा । अयनच्चय । नाच्चा२३सा । स्तिसारम् । ता२३
^५ ^१ ^{२ २} ^१ ^३
 ४यिना । वन्तप्रभार्त्ता३मा । ऊम्मायि । दारयिषूर३
^{४२ २} ^{३२ ४ ३ ४ ५} ^{३ २} ^{३२ ४ ५ ५}
 ४ औहोवा ॥ (२) त्वे क्रतुमपिवृ । जता ३ ४ औहोवा ।
^{१ २२} ^{२ २} ^{१ २} ^{५ ५}
 वायिश्चेद्विद्यं देतेत्रिर्भ । वन्ताऊ१मार३४ः । औ६हा ।
^{२२ १२ २} ^{२ २ १} ^२ ^१ ^१ ^२
 खादोःखादीयःखादु । नासा२३र्ज्जा । समा२ । दार
^५ ^१ ^{२ २} ^१ ^३ ^{५२}
 २४ःह । मधुमधूना३भा । ऊम्मायि । योरधा२३४ औ
^२ ^३ ^५
 होवा । वार३४ह (३) ॥ १२ * ॥ [१] १९

अथ त्रिकद्रुकेष्विति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१ २} ^{३ १ २} ^{२ २} ^{३ २}
 त्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरन्तुविशुय्य

^{३ १} ^{२ २} ^{३ १ १} ^{३ १ १} ^{३ २}
 स्तृम्यत्सोममपिवद्विष्णुनासुतयथावशम् ।

१३ अ० ६ ख० ३ सू० १] उत्तरार्धिकः ।

५५८

११ ३२ ३३ ३ ११ ३२ ३१२
सईममादमच्चिकर्माकर्तवेमहामूर्त्

११ १२ ३२ ३ १२ २२ ३ १२ १२
सेनसश्वदेवोदेवसत्यइन्दुःसत्यमिन्द्रम् ॥ १* ॥

“महिषः” महान् पूज्यः “तुविशुषः” बहुबलः “तृम्पत्”
[तृप प्रीणने तुदादिः (प०)] तृप्यन् इन्द्रः “त्रिकटुकेषु”
ज्योतिर्गौरायुरित्येतन्नामकेषु आभिप्लविकेष्वहःसु “सुतम्” अभि-
षुतं “यवाशिरं” यवमयसक्तुभिर्मिश्रितम् [आङ्पूर्वस्य श्रीणातेः
किपि “अपसृधेश्राम् (६, १, ३६) ”—इत्यादिना “शिरइत्यादेशः”
तं “सोमं” “विष्णुना” सह “अपिबत्” “यथावशम्” अवशत्
पूर्वं यथा तं सोमं तथा अपिबत् [वश कान्तौ (अदा० प०)] “बहु-
लच्छन्दसि (२, ४, ७३) ”—इति शपो लुगभावः] पीतः “सः”
सोमः “महां” महान्तम् “ऊरु” तेजसा विस्तीर्णम् “ईम्”
एनम् इन्द्रं “ममाद्” अमादयन् । किमर्थम् ? “महि” महत्
वृच-हननादिलक्षणं कर्म कर्तवे कर्तुं “सत्यः” “इन्दुः”
स्त्रवन् “देवः” द्योतमानः “सः” सोमः “सत्यं” यथार्थभूतं
“देवं” सोमं कामयमानम् “ईम्” एनम् “इन्द्रम्” “सद्यत्”
[सद्यतिर्थासि-कर्मा] व्याप्नोतु ॥

“तृम्पन्”—“तृम्पत्”—इति पाठो, “सत्यइन्दुसत्यमिन्द्रम्”
—“सत्यमिन्द्रंसत्यइन्दुः”—इति अस्मिन्नृचे प्रत्येकमृगवसाने
व्यत्ययेन पाठो ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ २ ३ १२ १२ ३ १२ २२

साकञ्जातः क्रतुना साकमोजसाववक्षिथ

३ २ ३ १ ३ क १२ ३ १३ ३ १ २

साकं वृद्धो वीर्यैः सासहिमृधो विचर्षणिः ।

१ ३ २ १ ३ २३ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

दाताराधस्तुवते काम्यं वसु प्रचेतनसैन

३ २ ३ २ ३ १२ २२ ३ १२ २२

सद्यद्दे वोदे व सत्यइन्दुः सत्यमिन्द्रम् ॥ * २ ॥

हे इन्द्र ! त्वं “क्रतुना” कर्मणा प्रज्ञया वा “साकं” सह
 “जातः”† “साकम्” “ओजसा” बलेन “ववक्षिथ” विश्वं
 वोढुमिच्छसि [वहेः सन्नतस्य लिटि मन्त्रत्वादाम् न भवति] ।
 किञ्च हे “प्रचेतन” प्रकट-ज्ञानेन्द्र ! त्वं “वीर्यैः” शत्रु-हननादि-
 लक्षणैः पराक्रमैः “साकं” “वृद्धः” प्रवृद्धः “मृधः” हिंसकान्
 सङ्ग्रामान् वा “सासहिः” [“न लोकाव्ययेति (२, ३, ६८) षष्ठीः
 प्रतिषेधः] तेषामभिभविताः “विचर्षणिः” पुण्यकतोऽपुण्यकतश्च
 विशेषेण द्रष्टा “स्तुवते” स्तोत्रं कुर्वाणाय यजमानाय “राधः”
 साकं “काम्यं” प्रार्थनीयं “वसु” धनं “दाता” सन् ववक्षिष्यति
 समन्वयः । सैनमिति परोक्ष-निर्देशः सिद्धार्यः ॥

“प्रचेतन”—इति छन्दोगानां विशेष-प्राप्तः ॥ २ ॥

* अ० वे० १, ६, २८, ३ ।

† ‘साकं जातः सदा जातः सद्यो वा जातः’—इति वि० ।

‡ ‘सासहिः—साधनश्रीकः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

^{१ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १}
अधत्विषीमा^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} अभ्योजसाकृवि^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} युधा

^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १}
भवदारोदसी^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} अपृणदस्यमज्मनाप्रवावृधे ।

^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १}
अधत्तान्ज^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} जठरे^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} प्रेमरिच्यतप्रचेतय

^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १}
सैन^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} सस्यदे^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} वोदेव^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} सत्यइन्दुः^{१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १} सत्यमिन्द्रम् ॥ ३१॥२०

“अध” अथ सोमपानादनन्तरं “त्विषीमान्” इन्द्रः “अभ्योजसा”
बलेन “कृवि” कवि-नामासुरं; “युधा” युद्धेन “अभ्यभवत्”
अभिभूतवान् । किञ्च स इन्द्रः “रोदसी” व्यावापृथिव्यौ “आ
अवृणत्” स्वतेजसा समन्तात् पूरयामास । तथा “अस्य”
पीतस्य सोमस्य “मज्मना” बलेन “प्र वावृधे” प्रकर्षेण वर्धते
यद्वा, ‘अस्य’ कवेः असुरस्य ‘मज्मना’ सारेण ‘रोदसी’ अपू-
रयत् स इन्द्रः सोमं द्विधा विभज्य “अन्य” भागं स्वकीये “जठरे”
“अधत्त” । “ईम्” एनम् अपरं भागं देवेभ्यः “प्रारिच्यत”
प्रारिचयत् [प्रतेनार्धमिन्द्राय अर्धमन्येभ्योऽपि देवेभ्य इत्युक्तं भवति ।

* “कृवि”—इति क० पु० पाठः ।

† क० वे० १, ६, २८, २ ।

‡ ‘कृवि’—कूपस्थानीयम्—इति वि० ।

सामवेदसंहिता । [६ प्र० ३ अ० २० सू० ३ ।

तैत्तिरीयकम्—“यत् सर्वेषामर्षमिन्द्रं प्रति तस्मादिन्द्रो
देवतानां भूयिष्ठमाकृतम्”—इति । हे इन्द्र ! त्वं ‘प्रचेतय’
एवभूतं सोमं देवांसं सम्यक् ज्ञापय प्रापयेत्यर्थः । अन्यत् पूर्ववत् ॥
“प्रचेतय”—इति विशेष-पाठः ॥ ३ ॥ २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य त्रयोदशोऽध्यायस्य
षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थास्तुरी देयाद् विद्यातीर्थं-महेश्वरः ॥ १३ ॥

॥ इति षष्ठः प्रपाठकः* ॥ ६ ॥

इति श्रीमद्वाजापिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्त्तक-

श्रीवीर-बुक्क-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणा-

चार्य्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थप्रकाशे

उत्तरायन्ये त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

—000—

* ‘षष्ठः प्रपाठकः’ परिचयार्थः समाप्तश्चेत्तद्व्यासपञ्चमसप्तमम्—इति वि० ।

